

Andrej Pančur

V pričakovanju stabilnega denarnega sistema

O AVTORJU

Andrej Pančur se je rodil 14. decembra 1971 v Trbovljah. Po končani Srednji strojni šoli v Trbovljah se je oktobra 1990 vpisal na Filozofsko fakulteto Univerze v Ljubljani, študijska smer zgodovina in filozofija. Diplomiral je 2. oktobra 1996 in nato še istega meseca na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani vpisal magistrski študij zgodovine z naslovom *Gospodarski in socialni nazori v 80. in 90. letih 19. stoletja na Slovenskem*. 1. novembra 1996 se je zaposlil na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, kjer je zaposlen še danes. 14. aprila 1999 je uspešno zagovarjal omenjeno magistrsko delo. Še istega leta je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani vpisal doktorski študij s temo *Monetarna politika v habsburški monarhiji in Slovenci (1848-1914)*. Mentor je bil prof. dr. Janez Cvirn in somentor znan. svet. dr. Jasna Fischer. Leta 2000 je dobil šestmesečno raziskovalno štipendijo na Inštitutu za evropsko zgodovino (Institut für Europäische Geschichte) v Mainzu v Zvezni republiki Nemčiji, kjer je raziskoval temo *Primerjava nemških in slovenskih monetarnih konceptov v okviru monetarne politike v habsburški monarhiji (1848-1914)*. Aprila 2002 je uspešno zagovarjal doktorsko disertacijo in je bil 4. junija 2002 promoviran za doktorja znanosti. Od 1. julija 2002 dela na podoktorskem raziskovalnem projektu Ministrstva za šolstvo, znanost in šport z naslovom *Dojemanje denarja na Slovenskem v 19. stoletju*. Je član uredniškega odbora *Zgodovine za vse*. Svoje znanstvene rezultate redno objavlja v različnih znanstvenih revijah (*Zgodovinski časopis*, *Zgodovina za vse*, *Prispevki za novejšo zgodovino*, *Anthropos*) in jih predstavlja na domačih in mednarodnih znanstvenih konferencah. Med drugim se je aprila 2001 v Nemčiji v Hofgeismarju-Kasslu udeležil konference *Conflict Potentials in Monetary Unions*, kjer je predstavil razpravo *The influence of political parties and ethnical conflicts on the currency reform of 1892 in Austria-Hungary, with special emphasis on the role of the Slovenes*.

Ukvarja se s gospodarskimi in socialnimi nazori na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja. Pri tem ga zlasti zanimajo nazori o perečih ekonomskih in socialnih problemih tega časa in ideje o njihovih razrešitvah. Poleg čisto teoretskih narodno gospodarskih nazorov, obravnava tako tudi nazore o kmetijstvu, obrtništvu, industriji, socialni, prometnih sredstvih, trgovini, proračunski politiki, združništvu, finančnih ustanovah, zavarovalništvu, denarju, oduroštvu, revščini, morali in podobno. Te nazore postavi tudi v širši okvir takratnih avstrijskih in tudi svetovnih nazorov. Ne zanemarja tudi povezave s takratno aktualno politiko, tako na deželni kot na državni ravni.

Andrej Pančur

**V pričakovanju
stabilnega
denarnega sistema**

zgodovini . ce 1

Andrej Pančur

V pričakovanju stabilnega denarnega sistema

Izdalo in založilo

Zgodovinsko društvo Celje

Zanj

Marija Počivavšek

Urednik

Aleksander Žižek

Lektoriranje

Anton Šepetavc

Oblikovanje

TRIARTES - Domjan

Računalniški prelom

Andrej Mohorič

Prevod v angleščino

Katarina Kobilica

Tisk

Grafika Gracer

Naklada 400 izvodov

CIP – Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

336.74(436) "18"

PANČUR, Andrej

V pričakovanju stabilnega denarnega sistema / Andrej Pančur ;
[prevod v angleščino Katarina Kobilica] . – Celje : Zgodovinsko
društvo, 2003 . – (Zgodovini.ce ; 1)

ISBN 961–91222–0–8

127303936

Vsebina

PREDGOVOR	7
I. UVOD	13
1. Izbruh revolucije 1848.....	13
2. Ustavni parlamentarizem in proračunska politika	14
II. AVSTRIJSKI DENARNI SISTEM PRED REVOLUCIJO 1848	18
1. Konvencijska valuta	18
2. Papirnati denar.....	19
3. Avstrijski papirnati denar pod vplivom Greshamovega zakona.....	20
4. Denarna reforma 1811	25
5. Avstrijska narodna banka in država	27
III. REVOLUCIONARNO LETO 1848/49	33
1. Borzna in bančna kriza kot predhodnica politične revolucije	33
2. Nastop krize in izginjanja kovanega denarja iz denarnega obtoka.....	39
3. Ukinitev zamenljivosti bankovcev za kovani denar.....	44
4. Prekupčevanje z denarjem.....	47
5. Dežurni krivci.....	52
6. Pomanjkanje srebrnikov in drobiža.....	54
7. Novi drobiž.....	60
8. Trganje bankovcev	64
9. Nadomestni denar.....	65
10. Politika, vojne in proračun	67
11. Državni papirnati denar.....	73
IV. DENARNA KRIZA 1849/51.....	78
1. Poskus sanacije finančnega in denarnega sistema.....	78
2. Pomanjkanje kovancev	80
3. Iz ene v drugo krizo	81
4. (Ne)zaželeni nadomestni denar	85
5. Dolgotrajno življenje »flik«.....	86
6. Drobiž ostaja velik problem	88
7. Državni papirnati denar	91
8. Trdovratno visoka srebrna ažija.....	93
9. Neuspešen razpis posojila in nova kriza	95
V. ZAMETKI NOVIH BOLJŠIH ČASOV (1852/53).....	97
1. Reforme ministra Baumgartnerja	97
2. Zmanjšanje državnega papirnatega denarja v obtoku	98
3. Ukinitev papirnatega drobiža.....	100
4. Novi drobiž.....	103
5. Novi srebrniki.....	106
6. Prizadevanja vlade za sanacijo narodne banke	108

VI. NEGATIVNI VPLIVI KRIMSKE VOJNE (1853–1856)	112
1. Temni oblaki se zbirajo na finančnem nebu.....	112
2. Poenotenje papirnatega denarja.....	113
3. Prepotrebna posojila.....	115
4. Ljudsko posojilo	116
5. Reforme finančnega ministra Brucka	131
6. Nižanje srebrne ačije.....	134
VII. NA POTI DO KONVERTIBILNE AVSTRIJSKE VALUTE	136
1. Boj med Prusijo in Avstrijo za prevlado nad Nemčijo	136
2. Nemški denarni sistemi pred letom 1857	136
3. Problem zlate in srebrne valute in propad pogajanj	139
4. Denarna pogodba med Nemško carinsko zvezo in Avstrijo leta 1857	142
5. Avstrijska valuta.....	150
6. Menjava konvencijske v avstrijsko valuto	153
7. Avstrijska valuta kot merilo vrednosti.....	158
8. Zamudna zamenjava starih kovancev za nove	159
9. Zmešnjave in prevare	160
VIII. KRIZA AVSTRIJSKE VALUTE (1859/62).....	167
1. Trhla konvertibilnost bankovcev avstrijske valute.....	167
2. Vojna s Piemontom in Francijo leta 1859	168
3. Financiranje vojne	169
4. Zaustavitev zamenjavanja bankovcev za srebrnike.....	173
5. Naval na Kranjsko hranilnico	174
6. Pomanjkanje drobiža	176
7. Nadomestni denar in papirnati drobiž	181
IX. REŠEVANJE FINANČNIH IN DENARNIH TEŽAV (1859/1866).....	183
1. Proračunska kriza in nastop ustavne dobe.....	183
2. Patriotsko posojilo v srebru?.....	190
3. Ločitev narodne banke in države	191
4. Plenerjevi bančni akti.....	193
5. Vpliv padanja srebrne ačije na kovance	198
6. Spornost deflacijske denarne politike.....	201
X. NOVA VOJNA, STARE TEŽAVE, PODOBNE REŠITVE	203
1. Kali zunanjepolitične krize 1866.....	203
2. Državni papirnati denar	204
3. Srebrna ačija in denarna kriza.....	209
XI. RAZPETOST AVSTRIJSKE PAPIRNATE VALUTE MED ZLATOM IN SREBROM.....	213
1. Odmiranje srebrne ačije	213
2. Zaustavitev prostega kovanja srebrnikov	215
3. Papirnata valuta.....	217

4. Zlati standard kot svetovni denar	220
5. Zаметki zlate valute	226
6. Zlato ali srebro.....	230
7. Zlato in srebro	233
XII. VALUTNA REFORMA 1892	239
1. Zmaga zlate valute	239
2. Neuspešno zavračanje zlate valute	240
3. Politični problemi.....	249
4. Politika in valutna reforma	257
XIII. KRONSKA VALUTA	263
1. Krona.....	263
2. Novi kovanci kronske valute	268
3. Umikanje državnega papirnatega denarja iz obtoka	271
4. Zamenjava drobiža.....	274
5. Srebrniki konvencijske valute in zvezni tolarji	276
6. Uveljavljanje kronske valute	277
7. Ukinitvev državnega papirnatega denarja in novi bankovci kronske valute.....	279
8. Nikoli uresničena konvertibilnost kronske valute	281
XIV. PRILOGE	285
XV. SEZNAM OKRAJŠAV	287
XVI. LITERATURA	289
IN ANTICIPATION OF A STABLE MONETARY SYSTEM.....	313

PREDGOVOR

Za začetek si bomo najprej na kratko pogledali različne oblike gotovine, ki so v Sloveniji v obtoku kot zakonito plačilno sredstvo: denarna enota v Republiki Sloveniji je tolar, ki se deli na 100 stotinov. Kot edino zakonito plačilno sredstvo so v uporabi bankovci in kovanci, ki se glasijo na denarno enoto Republike Slovenije.¹ V obtoku so bankovci za 10, 20, 50, 100, 200, 500, 1000, 5000 in 10.000 tolarjev, ki jih izdaja Banka Slovenije. Hkrati so v obtoku še tečajni kovanci za 10, 20 in 50 stotinov ter za 1, 2, 5, 10, 20 in 50 tolarjev, ki jih izdaja Republika Slovenija, Banka Slovenije pa jih daje v obtok. Kot zakonito plačilno sredstvo so v obtoku lahko še različni priložnostni kovanci, ki jih ob posebnih dogodkih izdaja Republika Slovenija. V obtok se po njihovi nominalni vrednosti dajejo priložnostni kovanci (do izdaje te knjige za 5, 100 in 500 tolarjev), izdelani v navadni tehniki. Po ceni, ki je večja od njihove nominalne vrednosti, pa se prodajajo priložnostni kovanci, izdelani iz zlata (do sedaj za 5000, 20.000 in 25.000 tolarjev nominalne vrednosti) in srebra (doslej za 500, 2000 in 2500 tolarjev nominalne vrednosti) ter priložnostni kovanci – ti so iz kovin, iz katerih se izdelujejo kovanci v obtoku –, ki so izdelani v posebni tehniki ali pa se prodajajo v posebnih ovitkih.²

Vse te različne oblike današnje slovenske gotovine same po sebi nimajo prav nobene zveze s tematiko, ki jo obravnava pričujoča knjiga z naslovom *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema (Denarne razmere v 19. stoletju na Slovenskem)*. V vsakdanjem življenju namreč večinoma sploh ne opazimo vseh teh različnih oblik gotovine. Priložnostni kovanci, katerih prodajna vrednost je višja od njihove nominalne vrednosti, se večinoma nahajajo v zbirkah različnih numizmatikov in priložnostnih zbiralcev. Tudi ostali priložnostni kovanci so v denarnem obtoku bolj ali manj bele vrane, ki jih opazimo šele takrat, ko namesto bankovca za 500 tolarjev v roke dobimo na enako se vsoto glaseči kovanec. Nasploh imamo Slovenci do kovancev nekako zaničljiv, ignorantski odnos. Ker so tečajni kovanci tako malo vredni, se do njih obnašamo kot do skoraj povsem nevednega drobiza, ki se nam ga večinoma niti ne ljubi vtakniti v žep, ko nam na blagajni vrnejo preostanek denarja. Te kovance začnemo pogrešati šele takrat, ko kakšnega ob prihodu v trgovski center nujno potrebujemo za odklepanje nakupovalnega vozička. Iz izkušenj vemo, da so bili vsaj doslej za Slovence prava gotovina le bankovci. Verjetno pa je, da se bo ta naš ignorantski odnos spremenil z novimi, relativno kar precej vrednimi kovanci za 20 in 50 tolarjev. Zdi se namreč, da se Slovenci marsikdaj zavemo, da imajo tudi kovanci prav

¹ Zakon o denarni enoti Republike Slovenije, Uradni list Republike Slovenije, št. 17/91-I.

² Majce, Janez: Slovenski denar, Ljubljana 2001. Banka Slovenije. Bankovci in kovanci, http://www.bsi.si/html/bankovci_kovanci/index.html [23. 5. 2003].

takšno vrednost kot bankovci šele, ko pridemo v tujino in se npr. srečamo z zelo vrednimi, a za naše navade precej okornimi kovanci Evropske monetarne unije.

Istočasno pa nihče od nas niti za hip ne more podvomiti, da imajo v modernem razvitem svetu vse oblike gotovine istega denarnega sistema ne samo isto nominalno vrednost, temveč tudi isto kupno moč. Vendar vedno ni bilo tako. Človeštvo se je večino svoje denarne zgodovine spopadalo s problemom, da so lahko imeli različni kovanci in različne vrste papirnatega denarja istega denarnega sistema kljub isti nominalni vrednosti povsem različne tržne vrednosti. Zato je prihajalo do različnih anomalij obstoječega denarnega sistema. Zaradi prenizke cennitve vrednosti posameznih vrst denarja, pomanjkanja drugih vrst denarja in naposled njihovega razvrednotenja, so se ljudje pri vsakdanjem poslovanju z denarjem srečevali z najrazličnejšimi težavami. Za razvrednotenje posameznih vrst denarja niso bili vedno odgovorni vladarji in države, ki so na račun inflacije hoteli pridobiti dodatne dohodke, temveč so bile v večji meri te napake sestavni del takratnih denarnih sistemov. Šele z razširitvijo zlate valute kot svetovnega denarnega sistema so se v zadnjih desetletjih 19. stoletja v tem pogledu denarne razmere stabilizirale.³

Podobne težave so pretresale tudi denarne sisteme v habsburški monarhiji, kjer smo živeli tudi Slovenci. Na denarnem področju je črno-zolta monarhija namreč doživela mnoge vzpone in padce. Zadnji cikel težav se je začel z revolucionarnim letom 1848. Ker pa je za pravilno razumevanje takratnih dogodkov nujno potrebno poznati tudi monetarno zgodovino predhodnega obdobja, sem v drugem poglavju obširneje predstavil avstrijski denarni sistem v desetletjih pred revolucijo leta 1848. V naslednjih poglavjih sem nato opisal in razložil vse spremembe, ki jih je avstrijski denarni sistem doživel po letu 1848 in so bile posledice premagovanja globoke krize, v kateri se je monarhija takrat znašla. Z različnimi reformami se je nato dolgo časa poskušalo sanirati pretreseni denarni sistem, vendar je nazadnje spodletela prav vsaka od njih. Šele sedemdeseta leta 19. stoletja so nenadoma prinesla premor. Nekateri stari problemi so bili pozabljeni, a so se hkrati pojavili novi.

Ves ta čas niso nikoli potihnile želje po stabilizaciji denarnega sistema. Ko se je tako npr. v letih 1860/61 začelo obnavljati parlamentarno življenje v habsburški monarhiji, je bila prav »zelo pomembna in nujna zadeva vzpostavitve deželne valute v njeni polni in nespremenljivi vrednosti /.../ eno od prvih vprašanj, pri reševanju katerega bi lahko sodeloval državni zbor med svojim naslednjim zasedanjem.«⁴ Tudi v naslednjih treh desetletjih želje po stabilnem denarnem sistemu niso bile nič manjše: »Vprašanje o vrejenji denarstva v avstro-ogerski državi je dandanes [leta 1885] med vsemi imenitnimi prašnanji, ki zvedavi

³ Redish, Angela: *Bimetallism*, Cambridge-New York 2000. Sargent, Thomas J. in Velde, François R.: *The Big Problem of Small Change*, Princeton-Oxford 2002.

⁴ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 8. 1. 1861.

politični in trgovinski svet zanimajo, rekli bi, da skoraj najimenoitnejše.⁵ Zaradi vseh težav, ki so bile povezane z različnimi tržnimi vrednostmi različnih vrst denarja, so si ljudje preprosto želeli »stalno podlago veljave našega denarja, kateri bo potem ob novem letu ravno toliko vreden, kakor pa šele dvanajst mesecev pozneje ob Božiči, kar se pa sedaj nikakor ne more trditi.«⁶

Vladi je denarni sistem postopoma uspelo stabilizirati šele s pomočjo valutne reforme iz leta 1892, ki se je zavlekla vse do začetka 20. stoletja in s katero je Avstro-Ogrska dobila šepajočo zlato valuto. Znani slovenski politik Fran Šuklje je zato lahko v svojih spominih upravičeno ponosno zapisal: »Avstro-Ogrska je dobila s temi zakoni [o valutni reformi] v istini stalno novčanico, ki je bila do leta 1914., torej do početka nesrečne svetovne vojne, z zlatom enakovredna.«⁷ Šele med prvo svetovno vojno so se tako ljudje znova srečali z nekaterimi stari denarnimi problemi. Vendar je bila njihova sanacija stvar nekega drugega, jugoslovanskega obdobja, zato se z njimi v tej knjigi ne ukvarjam več.

V knjigi sem denarne razmere na Slovenskem v prvi vrsti poskušal prikazati v sklopu denarnih razmer v habsburški monarhiji in nenazadnje še v sklopu svetovnih denarnih razmer. V ta namen sem uporabil kopicico literature o monetarni zgodovini na svetovni ravni in po posameznih državah. Na žalost je monetarna zgodovina habsburške monarhije običajno izključena iz svetovnih zgodovinskih pregledov. Malo pozornosti ji je posvetilo tudi moderno zgodovinopisje. Zato so še toliko bolj nepogrešljive takratne ekonomske publikacije. Starejšo literaturo lahko po eni strani uporabimo kot tiskani vir, po drugi strani pa kot literaturo. Pri tem moramo nujno poznati takratno ekonomsko znanost, da lahko stara spoznanja beremo v luči modernih teorij. Monetarna teorija je prisotna le v ozadju mojega doktorata. Omenjal sem jo le v tolikšni meri, kolikor je bilo to potrebno pri razumevanju opisanih monetarnih procesov.

Glavnina virov za mojo raziskavo temelji na pisanju takratnega časopisja. Za prvo obdobje so bile zlasti pomembne *Novice* in *Laibacher Zeitung*. Kasneje so največ informacij prinašali *Slovenec*, *Slovenski narod*, *Marburger Zeitung* in *Edinost*. Semtertja sem uporabljal še *Slovenskega gospodarja*, *Laibacher Tagblatt* in *Laibacher Wochenblatt*, *Sočo*, *Novo Sočo* in *Domoljuba*. Od tiskanih virov so bili nepogrešljivi še različni letniki *Reichsgesetzblatta* in *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes*. Arhivsko gradivo za mojo znanstveno raziskavo je dostopno le fragmentarno, če že ni ravno izgubljeno/založeno. Posebno koristen je bil arhiv Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, ki ga hranijo v Arhivu Republike Slovenije.

Preden se bo bralec začel prebijati skozi glavno besedilo moje knjige, bi bilo koristno, če bi že vnaprej pojasnil vprašanje, ki se bo bralcu nujno zastavljalo

⁵ Slovenec, 27. 3. 1885, št. 69.

⁶ Slovenec, 7. 11. 1884, št. 257.

⁷ Šuklje, Fran: Iz mojih spominov, I. del, Ljubljana 1988, str. 245.

lo med branjem knjige. Kadarkoli se v zgodovinskih knjigah omenjajo nekdanje denarne enote, se namreč bralec začne spraševati, koliko bi bila določena količina denarja iz preteklosti vredna danes. Vendar se na žalost na to vprašanje se ne more podati nobenega povsem zanesljivega odgovora, temveč le bolj ali manj natančne približke. Prav tako ne obstaja noben zanesljiv način za preračunavanje vrednosti starega avstrijskega denarja v današnje slovenske tolarje. Na prvi pogled bi bilo vrednost starega denarja najlažje izračunati iz vrednosti drage kovine, ki jo je vseboval. Vendar se je vrednost srebra in zlata z leti tako močno spremenila, da bi bil vsak takšen poskus določitve vrednosti starega denarja povsem zgrešen.

Za čim bolj natančno določitev vrednostnega razmerja med starim in novim denarjem bi v prvi vrsti potrebovali čim bolj natančen indeks gibanja ravni cen v obdobju, ko je bil star denar v obtoku, in pa vse do danes. Na tej podlagi bi bilo nato mogoče izračunati kupno moč starega denarja v zelenem letu v primerjavi s kupno močjo današnjega denarja. Za 19. stoletje sicer obstaja indeks cen življenjskih stroškov za avstrijsko polovico habsburške monarhije, ki ga prikazuje spodnji graf. Vendar ta indeks vse doslej še ni bil usklajen z indeksi gibanja cen življenjskih stroškov v stari Jugoslaviji, med drugo svetovno vojno, v novi Jugoslaviji in v Republiki Sloveniji. Zato (še) ne moremo primerjati kupne moči starega avstrijskega denarja s kupno močjo današnjega tolarja ali vsaj evra.

Graf 1: Indeks cen življenjskih stroškov v avstrijski polovici habsburške monarhije od leta 1830 do leta 1914 (1914 = 100).⁸

⁸ Mühlpeck, Vera in Sandgruber, Roman in Woitek, Hannelore: Index der Verbraucherpreise 1800-1914, V: Geschichte und Ergebnisse der zentralen amtlichen Statistik in Österreich 1829-1979, Wien 1979, str. 649-678.

Do danes so takšne izračune naredili le za britanski funt, ameriški dolar in za nas ne tako zanimivo norveško krono⁹. Na internetski strani Economic History Services¹⁰ celo najdemo zastoj programe za preračunavanje kupne moči dolarja ali funta iz poljubno izbranega leta v preteklosti v njegovo današnjo kupno moč. Za prvo silo lahko te programe uporabimo tudi pri preračunavanju starega avstrijskega denarja v današnje tolarje. Pri tem moramo le poznati menjalno razmerje med funtom in avstrijskim denarjem (1 funt ≈ 10 goldinarjev, 1 funt = 24,02 krone)¹¹ na eni strani in funtom in tolarjem (dnevni tečaj) na drugi strani. Vendar je pri takšnem preračunavanju sporno, da izračun temelji na pariteti kupne moči funta in se pri tem ne ozira na realnost menjalnih tečajev in razlik v ravni cen med obema državama.

Če bi bralci hoteli dobiti precej bolj zanesljivo predstavo o vrednosti starega avstrijskega denarja, jim priporočam, da se vsaj površno seznanijo s cenami različnih proizvodov iz obdobja, za katerega se zanimajo. Te lahko hitro najdejo v posameznem starejšem dnevnem časopisu, kjer so objavljali aktualne tržne cene in reklamne cene različnih proizvodov. O nekaterih cenah iz 19. stoletja na Slovenskem obširneje pišejo tudi nekatere zgodovinske knjige in članki.¹²

Najbolj zanesljivo pa se lahko z relativno vrednostjo starega denarja seznanimo tako, da se pozanimamo o plačah ter socialnem statusu posameznih slojev prebivalstva. Doslej se je največ pisalo o dohodkih uradnikov,¹³ vojakov¹⁴ in drugih državnih uslužbencev¹⁵ ter delavcev¹⁶.

⁹ http://www.ssb.no/vis/kpi_en/kpicalc.shtml

¹⁰ <http://www.eh.net>

¹¹ Angleški funt je bil zlata valuta in avstrijski goldinar srebrna valuta. Ker pa vrednostno razmerje med zlatom in srebrom nikoli ni bilo povsem stabilno in je zlasti po letu 1873 vrednost srebra v primerjavi z zlatom hitro padala (primerjaj Prilogo 2), je bilo nestabilno tudi uradno menjalno razmerje med obema valutama. Poleg tega pa se večino obravnavanega obdobja vrednost goldinarja ni gibala v skladu z njegovo srebrno podlago (primerjaj Prilogo 1). Zato je navedeno menjalno razmerje med funtom in goldinarjem lahko le grob približek. Leta 1850 se je tako vrednost funta gibala med 9,73 in 15,03 goldinarja. Veliko bolj zanesljivo pa je uradno menjalno razmerje med funtom in krono, saj je bila tudi krona zlata valuta in po vrhu od leta 1896 prav tako kot funt tudi zelo stabilna.

¹² Valencič, Vlado: Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne, Ljubljana 1977. Melik, Vasilij: Nekaj o cenah, plačah in kulturi v predmarčni dobi, ZČ, 1985, št. 1-2, str. 67-73. Melik, Vasilij: Ljubljanske cene kruha in mesa v predmarčni dobi, Kronika, 1981, št. 1, str. 27-33. Šumrada, Janez: Gospodarjenje neke slovenske družine konec 19. in v začetku 20. stoletja, ZČ, 1984, št. 3, str. 171-177.

¹³ Holz, Eva: Državno uradništvo v habsburški monarhiji od Marije Terezije do Ilirskih provinc 1740-1809 (njegove gmotne razmere in skomine), V: Rajšp, Vincenc ... (et al.): Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 329-344. Holz, Eva: Gmotne razmere uradništva na Kranjskem v drugi polovici 19. stoletja, V: Rajšp, Vincenc in Bruckmüller, Ernst (ur.): Vilfanov zbornik, Ljubljana 1999, str. 467-489. Holz, Eva: Plačevanje ljubljanskih mestnih uradnikov v drugi polovici 19. stoletja, ZČ, 1985, št. 1-2, str. 75-78.

¹⁴ Stergar, Rok: »Vojski prijazen in zaželen garnizon«, Ljubljana 1999, str. 43-46.

Knjiga, ki leži pred Vami, je malenkostno predelana doktorska disertacija, ki sem jo aprila 2002 uspešno zagovarjal na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Zato bi se ob tej priložnosti rad zahvalil mentorju prof. dr. Janezu Cvirnu in somentorici dr. Jasni Fischer za vse nasvete in spodbude pri mojem delu. Še posebno toplo bi se rad zahvalil Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport, ki je finančno podprlo tisk knjige, in Zgodovinskemu društvu Celje, ki je knjigo sprejelo v svoj založniški program. Za šestmesečno raziskovalno štipendijo v Nemčiji bi se rad zahvalil Inštitutu za evropsko zgodovino (Institut für Europäische Geschichte) iz Mainza. Posebno zahvalo si zaslužijo še vsi moji bližnji, ki nikoli niso podvomili v moje delo.

Ljubljana, 16. 7. 2003

Andrej Pančur

---

¹⁵ Cvirn, Janez: Finančno poslovanje družine Marka Vincenca Lipolda v letih 1867-1871 in 1878-1883, ZČ, 1987, št. 1, str. 115-137.

¹⁶ Šorn, Jože: Rudarji v naših premogovnikih ob koncu fevdalnega družbenega sistema, PZGD, 1963, št. 1-2, str. 81-82. Kresal, France: Mezde in plače na Slovenskem od novele obrtnega reda 1885 do kolektivnih pogodb 1991, PNZ, 1995, št. 1-2, str. 7-12.

I. UVOD

1. Izbruh revolucije 1848

Revolucionarno leto 1848/49 lahko označimo za eno od najpomembnejših prelomnic v evropski zgodovini 19. stoletja. Revolucija sama po sebi ni bila nobeno presenečenje. Zaradi industrializacije so naraščale socialne napetosti in med obrtniški in delavskimi družbenimi sloji se je širilo nezadovoljstvo. Kjer so še obstajali fevdalni odnosi, so bili na dnevnem redu konflikti med kmeti in fevdalnimi gospodi. Žgoča socialna nasprotja so spremljale še velike gospodarske težave. Lakota je v letih 1845/47 sprožila rast cen in še večji padec življenjske ravni. Zaradi manjšega povpraševanja je kriza v kmetijstvu prerasla v depresijo v industriji in obrti, posledično je naraščala še brezposelnost. Ker kreditni sistem še ni bil dovolj razvit, preprosto ni zmožni meri zadovoljiti potreb gospodarstva po ugodnih kreditih, s katerimi bi lahko prebrodilo depresijo. Zato je nastopila še finančna kriza. Povrh vsega pa je gospodarsko krizo spremljala še politična. Vedno več ljudi je bilo nezadovoljnih z vladajočimi silami, ki niso bile pripravljene z reformami temeljito demokratizirati političnega sistema. Reformnim silam v okviru obstoječih političnih institucij ni uspelo vzpodbuditi političnih sprememb, obenem pa je bila oblast prešibka, da bi lahko onemogočila opozicijo.¹

V teh razmerah je bilo le vprašanje časa, kdaj bo počilo. Najprej je januarja 1848 zagorelo na Siciliji. Za nadaljnji razvoj revolucije pa so bili odločilni dogodki v Parizu, kjer so 24. februarja 1848 razglasili republiko. Zmaga revolucije v Parizu in s tem v Franciji, centru evropskih revolucionarnih dogodkov, je bila signal za širjenje revolucije po Evropi. Revolucija se je širila kot požar. Ko so novice o francoski revoluciji dosegle večja mesta, so ljudje organizirali množična zborovanja, ki so jim nato sledile demonstracije, na katerih so zahtevali spremembo političnega in socialnega sistema. Iz velikih mest je revolucija pljusnila po podeželju. 2. marca se je revolucija tako razširila na jugozahodno Nemčijo, 6. marca je dosegla München in 11. marca še Berlin.²

Novice o revoluciji so kmalu dosegle tudi Avstrijo. Najprej so se prebudili Madžari v Bratislavi. Tudi dunajsko meščanstvo je začelo terjati več političnih pravic. Študentje so kmalu radikalizirali politične zahteve. 13. marca 1848 je peticijsko gibanje na Dunaju preraslo v revolucijo, množice so se spopadle z vojsko, v predmestjih je prišlo do delavske vstaje. Pod pritiskom množic je vlada še

¹ Sperber, Jonathan: *The European Revolutions, 1848-1851*, Cambridge-New York-Melbourne 1994, str. 38-111.

² Hobsbawm, Eric: *Doba kapitala*, Zagreb 1989, str. 15-16. Sperber, Jonathan: *The European Revolutions*, str. 111-114.

isti dan kapitulirala in kancler Clemens Metternich, ki je poosebljal osovraženi predmarčni režim, je odstopil. V naslednjih dneh je vlado prevzelo provizorično državno ministrstvo. Cesar Ferdinand I. je 14. marca obljubil, da bo razglasil ustavo, sklical parlament in zagotovil svobodo tiska. Vojska se je umaknila iz mesta, skrb za red in mir v mestu sta prevzeli meščanska nacionalna straža in akademska legija.³

Revolucija se je iz Dunaja širila po monarhiji. 16. marca so novice o revolucionarnih dogodkih na Dunaju tako dosegle tudi Ljubljano, kjer so zvečer meščani v gledališču cesarju v zahvalo za njegove obljube priredili ovacijo. Mirno nazdravljanje meščanov novi dobi pa so preglasile demonstracije nižjih družbenih slojev, ki so se že od popoldneva zbirali po mestnih ulicah. Razburjenje je kmalu preraslo v spontane demonstracije in demonstranti so se znesli nad simboli starega režima. Razbili so Metternichovo soho, napadli in razbili užitninske urade, mitnico in hišo župana, ki je moral pobegniti iz mesta. Meščani so se ustrašili teh ljudskih nemirov in so zato še ponoči ustanovili narodno stražo, v katero je stopilo premožnejše meščanstvo. Kmalu sta bila zagotovljena red in varnost.⁴

2. Ustavni parlamentarizem in proračunska politika

Začetek nove ustavne dobe so tudi v drugih mestih na Kranjskem obeležili s proslavami.⁵ Na splošno je meščanstvo na Slovenskem večinoma navdušeno pozdravilo cesarjeve obljube. Tako so npr. tudi v Celju⁶, Mariboru in drugje na Štajerskem ljudje radostno sprejeli cesarjevo napoved ustave.⁷ Čeprav ljudem ni bilo povsem jasno, kaj ustava sploh je in kaj jim bo prinesla, so od novih časov veliko pričakovali. Urednik *Kmetijskih in rokodelskih Novic* Janez Bleiweis je 22. marca 1848 v uvodniku jasno nakazal, kaj pričakuje od ustavne vlade, »to je z drugimi besedami taka vladija, ktera pripustí, de prihodnjič ne bo le samo gospóska, temuč de bojo tudi deželni in mestni stanovi, ki bojo zató od ljudstva izvoljeni, pravico iméli govoriti, svoje želje in vošila v prihodnjih *postavah* in *davkih* pred tronom Cesarja odkritoserčno razodeti, in pa tudi zvedeti, *kakó* in *kam* se državno premoženje vsako leto obračuje. V čim pa bojo *posamesne* naprave noviga vladanja obstale, to nočejo milostljivi Cesar sami skleniti, tedaj so

³ Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa*, Wien 1997, str. 276–278. Primerjaj še: Britovšek, Marjan: *Anton Fúster in revolucija 1848 v Avstriji, Maribor 1970*, str. 19–44.

⁴ Mal, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*, Celje 1934, str. 658–662.

⁵ Granda, Stane: *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*, Novo mesto 1995, str. 96–101.

⁶ Cvirn, Janez: *Celje in leto 1848*, V: Počivavšek, Marija (ur.): *Iz zgodovine Celja: 1848–1918*, Celje 1998, str. 60–61.

⁷ Baš, Franjo: *Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije*. Maribor 1989, str. 146, 148. Cvirn, Janez: *Od srede 18. stoletja do 1859*, V: Vidic, Marko (ur.): *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1999, str. 224.

ukazali, de se imajo, berž ko bo moč, možje iz vsih *nemških, slovanskih in laških* deželá na *Dunaji* zbrati, ki se bojo s cesarjem in njegovimi vikšimi svetovalci na tanjko posvetovali, česar *vsaka dežela za-se* potrebuje - in po tem se bo vladija vsake dežele vravnala.«⁸

Bleiweis je torej pričakoval, da bodo v bodoči ustavni monarhiji od ljudi izvoljeni poslanci posameznih dežel lahko v zveznem parlamentu nadzirali delovanje vlade na zakonodajnem področju, pri čemer je še posebej poudaril, da bo parlament nadziral tudi proračunsko politiko vlade. Potrebo po parlamentarnem nadzoru proračuna je Bleiweis še bolj jasno razdelal v naslednji številki *Novic*: »Iz vsih stanov izvoljeni možjé bojo prihodnjič pravico imeli govoriti v postavah in davkih. Po ti poti se bo natanjko zrajtalo, koliko bojo znesli *dohodki*, koliko *izdajki* našiga cesarstva; de se ne bo več davkov podložnikom nakladovalo, kakor bo potreba, - de se pa tudi ne bo smelo več izdati, kakor bojo dohodki znesli. Novo vladanje našiga cesarstva bo prihodnjič tako, de ne bo smel nihče z državnimi denarji delati kakor bi hotel, kér se bo vse očitno delalo, in kér bojo mogli tudi nar vikši Cesarjevi služabniki za vsako stvarico dobro stati, kar bojo storili. Dozdej ni bila taka. Podložniki so plačevali, pa niso zvedeli, kam so njih denarji šli.«⁹

Bleiweis je torej v skladu s takratnim prepričanjem pričakoval,¹⁰ da bo šele parlamentarni nadzor prinesel red v avstrijsko proračunsko politiko.¹¹ Tukaj nakazana vzročna zveza med proračunsko politiko (skupaj z višjimi davki) in demokratizacijo (skupaj s soudeležbo davkoplačevalcev pri upravljanju države) je bila v tem času že hudo stara. Če ljudje ne bi zahtevali, da ne plačujejo davkov, če ne bi imeli tudi kontrole nad porabo denarja, med drugim ne bi prišlo do nastanka parlamentarnih demokracij v Angliji, Združenih državah Amerike in Franciji.¹² Tudi v Avstriji se je vladar posebno v času vojn, ko je potreboval vedno več denarja, obračal na stanovce, da bi lahko zvišal davke in tako zbral potrebna denarna sredstva. Vendar v nasprotju z Anglijo in Francijo stanovsko zastopstvo v avstrijskih deželah nikoli ni preraslo v centralno stanovsko zastopstvo, ki bi bilo pristojno za celotno monarhijo in iz katerega bi lahko nastal zametek avstrijskega parlamentarizma. Po drugi strani pa se je tudi vlada zavedala, da bo brez privoljenja stanov težko zvišala davke. Zato je predsednik oddelka za finance februarja 1848 celo predlagal, da bi se na Dunaju zbrala skupščina stanov, s

⁸ Bleiweis, [Janez]: Slava slava našimu presvitlimu Cesarju Ferdinandu pervemu!, *Novice*, 22. 3. 1848, št. 12, str. 45.

⁹ Poménki s kmeti in rokodelci, *Novice*, 29. 3. 1848, št. 13, str. 49.

¹⁰ Primerjaj še: Erklärung des Allerhöchsten Constitutions-Patents vom 15. März 1848, für das Landvolk in Krain. Von einem Bauernfreunde, str. 3.

¹¹ Wysocki, Josef: Die österreichische Finanzpolitik, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): Die Habsburgermonarchie 1848–1918, 1. knjiga: Die wirtschaftliche Entwicklung, Wien 1973, str. 78–79.

¹² Primerjaj: Ferguson, Niall: *The Cash Nexus*, London 2001, str. 81–87.

čimer bi se povečal kreditni ugled države. Vendar je te načrte nazadnje prekinil začetek marčne revolucije.¹³

Ta zgodovinska epizoda nakazuje, da je imela vlada v predmarčni dobi velike probleme s proračunskim primanjkljajem. Hkrati pa so javno mnenje, večina ekonomske znanosti in nenazadnje tudi državna uprava v uravnovešenem proračunu videli enega glavnih pogojev za uspešen gospodarski razvoj.¹⁴ Avstrija samo na prvi pogled ni imela težav s proračunom. V primerjavi z drugimi evropskimi državami avstrijska davčna obremenitev ni bila visoka. Bolj problematična je bila različno visoka davčna obremenjenost posameznih delov monarhije (najvišja v Italiji, nato v avstrijskih dednih deželah, čeških deželah, Galiciji in nazadnje na Ogrskem) ter ne dovolj razvit davčni sistem, ki je neenakomerno obremenjeval različne družbene sloje (z visokimi indirektnimi davki zlasti nižje družbene sloje in z zemljiškim davkom kmete) in vladi pri povečanju davčnih dohodkov ni puščal veliko manevrskega prostora. Po drugi strani tudi ni bilo mogoče znižati izdatkov za skromno civilno upravo in zaradi političnih razmer ni bilo mogoče reformirati vojske in jo tako poceniti. Vendar kljub tem strukturnim šibkostim izdatki za civilno upravo in vojsko razen v času zunanjepolitičnih kriz v letih 1821/22 in 1831 niso presežali tekočih dohodkov.

Zato je *Illyrisches Blatt* dober mesec dni po revoluciji ob objavi stanja avstrijskega proračuna v letih 1841/46 pravilno ugotovil, da »tekoči dohodki (brez posojil) ne pokrivajo samo tekočih izdatkov (brez odplačevanja dolgov), temveč beležijo celo presežek.« Šele leta 1847 je bil tako zabeležen proračunski primanjkljaj. Zato je v skladu s politiko avstrijske vlade, ki je hotela pomiriti javnost, ob tem pripomnil: »Vidimo, da se lahko naše finance ob zmanjšanju stroškov približujejo ne le verjetnemu, temveč tudi skorajšnjemu ozdravljenju.«¹⁵

V resnici pa avstrijska proračunska politika še zdaleč ni bila tako zdrava, kot je to hotela prikazati vlada. Odplačevanje starih dolgov in redno plačevanje obresti za najeta posojila je predstavljalo tako velik del proračunske postavke, da je avstrijski proračun skoraj vedno beležil primanjkljaj, ki ga je država lahko pokrila samo z novim zadolževanjem. Zaradi neuspešne sanacije starih dolgov (bodisi z zvišanjem davkov, z zmanjšanjem izdatkov ali kombinacijo obojega) je bila proračunska politika v predmarčni Avstriji v stalnih težavah.¹⁶

¹³ Brandt, Harm-Hinrich: *Public Finances of Neo-Absolutism in Austria in the 1850s: Integration and Modernisation*, V: Witt, Peter Christian: *Welth and Taxation in Central Europe*, Hamburg-New York 1987, str. 85-87. Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848-1860*, 1. del, Göttingen 1978, str. 147-151.

¹⁴ Wysocki, Josef: *Die österreichische Finanzpolitik*, str. 82. Gratz, Alois: *Die österreichische Finanzpolitik von 1848 bis 1948*, V: Mayer, Hans (ur.): *Hundert Jahre österreichischer Wirtschaftsentwicklung 1848-1948*, Wien 1949, str. 224. Rybinski, Helga: *Der Grundsatz des Haushaltsgleichgewichts in historischer und dogmengeschichtlicher Sicht*, Berlin 1964, str. 63-91.

¹⁵ Feuilleton, *Illyrisches Blatt*, 18. 4. 1848, št. 32, str. 127.

Vzroke za kroničen avstrijski proračunski primanjkljaj moramo poiskati v času Napoleonovih vojn. Problemi avstrijske proračunske politike pa so bili v resni vzročno-posledični zvezi s takratno monetarno politiko in tako posredno z bolj ali manj glatkim delovanjem avstrijskega denarnega sistema. Zato si bomo najprej ogledali osnove avstrijskega denarnega sistema in njegovo odvisnost od proračunske politike pred marčno revolucijo.

---

¹⁶ Več o avstrijskem proračunu v predmarčni dobi glej: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 1. del, str. 47-103.

II. AVSTRIJSKI DENARNI SISTEM PRED REVOLUCIJO 1848

1. Konvencijska valuta

V tem času je bila temeljna enota avstrijskega denarnega sistema goldinar *konvencijske valute* (*Conventionsmünze*) z uradno okrajšavo **CM**. Uradna okrajšava za *goldinar* (*Gulden*) je bila *fl.* (*Forint*). Slovenci so večinoma uporabljali okrajšavo *gld.* ali *gold.* Goldinar konvencijske valute je svoje ime dobil po mednarodni denarni pogodbi (konvenciji), ki jo je Avstrija leta 1753 sklenila z Bavarsko. Po tej pogodbi so iz kölnske marke čistega srebra (233,85 g)¹⁷ skovali 20 goldinarjev, oziroma so iz dunajske marke čistega srebra (280,64 g) skovali 24 goldinarjev. En goldinar je tako vseboval 11,69 g čistega srebra. Teža dunajske marke je bila torej v razmerju do kölnske marke 5 : 6. Konvencijska valuta je imela 20-goldinarsko stopnjo glede na kölnsko marko oziroma 24-goldinarsko stopnjo glede na dunajsko marko. En goldinar se je delil na 60 krajcarjev (*Kreuzer*). Razmerje je bilo torej sledeče: **1 gld. = 60 kr.** Konvencijsko valuto so sčasoma sprejele skoraj vse južnonemške države, kjer je večinoma krožil konvencijski tolar (*Taler*). Menjalno razmerje je bilo: **20 gld. = 10 tolarjev.** Ker pa je po začetku 19. stoletja previsoko vrednoten *kronski tolar* (25,79 g čistega srebra)¹⁸ iz prometa začel izrinjati konvencijski tolar, se je v južnonemških državah postopoma razvila 24 in ½-goldinarska stopnja glede na dunajsko marko.¹⁹

Ker je vrednost avstrijskega denarja temeljila na srebru, je Avstrija takrat imela srebrno valuto. Vendar je bil v Avstriji poleg srebrnih kovancev (kot zakonito plačilno sredstvo) v obtoku še papirnati denar.

---

¹⁷ Kölnska marka je bila v tem času edina skupna podlaga zelo raznolikega denarnega sistema nemških držav.

¹⁸ Kronski tolar so najprej začeli kovati v avstrijski Nizozemski (sedanji Belgiji), od koder se je razširil po južni Nemčiji. Nekaj ga je bilo v obtoku tudi v Avstriji.

¹⁹ Sprenger, Bernd: *Währungswesen und Währungspolitik in Deutschland von 1834 bis 1875*, Köln 1981, str. 35–36, 40. Sprenger, Bernd: *Harmonisierungsbestrebungen im Geldwesen der deutschen Staaten zwischen Wiener Kongreß und Reichsgründung*, V: Schremmer, Eckart (ur.): *Geld und Währung vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart 1993, str. 123–124. Probszt, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte. Von den Anfängen bis 1918*, Teil 2, Wien-Köln-Weimar 1994, str. 496. Vilfan, Sergij: *Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero*, ZČ, 1954, št. 1–4, str. 68. Zorn, Wolfgang (ur.): *Das 19. und 20. Jahrhundert*, V: Aubin, Hermann in Zorn, Wolfgang (ur.): *Handbuch der deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, 2. zvezek, Stuttgart 1976, str. 937–938.

2. Papirnati denar

Zgodovinsko gledano papirnati denar²⁰ svoj nastanek dolguje reševanju dveh problemov.²¹ Prvič je papirnati denar nastal kot posledica pomanjkanja denarja v obtoku²² in kovinskega denarja za denarno poslovanje.²³ Ta problem so banke reševale z izdajanjem papirnatega denarja, ki ga je bil izdajatelj v vsakem trenutku pripravljen zamenjati za nominalno enako količino kovinskega denarja. Ob normalnem poslovanju so emisijske banke uživale polno zaupanje svojih strank. V tem primeru se prejemniki papirnatega denarja niso istočasno odločali, da bi svoj papirnati denar v banki zamenjali za kovinskega. Zato je banka lahko izdala več papirnatega denarja, kot je imela depozitov v kovinskem denarju. Papirnati denar je s tem postal neke vrste kreditni denar. Ob (upravičenem ali neupravičenem) omajanju zaupanja javnosti v plačilno sposobnost emisijske banke, so lastniki papirnatega denarja hoteli svoj denar zamenjati v kovinski denar in so lastniki depozitov hoteli dvigniti svoje depozite v kovinskem denarju. Ker pa vsem preprosto ni bilo mogoče ugoditi, se je ob vedno večjih zahtevah po kovinskem denarju emisijska banka znašla v likvidnostnih težavah in je nazadnje lahko celo propadla. Najbolj znan takšen primer je bil razvpiti bankrot *Banque Royale* Johna Lowa leta 1720 v Franciji.²⁴

²⁰ Kot papirnati denar je v tem primeru mišljen vsak denar, katerega nominalna vrednost ne izhaja iz njegove notranje vrednosti in je zato posledično njegova nominalna vrednost vedno veliko višja od materiala, iz katerega je izdelan. Zato ni bilo nujno, da je imela ta vrsta denarja vedno obliko papirnatega denarja, temveč je lahko isto funkcijo opravljalo npr. tudi usnje, tobak ali igralne karte. Zato bi bil primernejši izraz prosta valuta, katere vrednost ni vezana na nobeno snov. Vendar je v veliki večini primerov ta denar bil narejen iz papirja, zato tudi jaz raje uporabljam veliko bolj razširjeni izraz papirnati denar.

²¹ Več o tej delitvi in o različnih zgodovinskih primerih glej: Galbraith, John Kenneth: *Novac*. Odakle je došao, kamo je otišao, Zagreb 1975, str. 31–89. Za nemške države glej še: Henning, Friedrich-Wilhelm: *Handbuch der Wirtschafts- und Sozialgeschichte Deutschlands*, 2. del: *Deutsche Wirtschafts- und Sozialgeschichte im 19. Jahrhunderts*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1996, str. 248–249. Pohl, Hans: *Das deutsche Bankwesen (1806–1948)*, 2. del, Frankfurt am Main 1982, str. 76–78.

²² Ta problem boja proti deflaciji zelo temeljito, vendar s tega stališča tudi preveč enostransko poudarjata Schremmer, Eckart in Streb, Jochen: *Revolution oder Evolution? Der Übergang von den feudalen Münzgeldsystem zu den Papiergeldsystem des 20. Jahrhunderts*, VSW, 1999, št. 4, str. 457–476.

²³ Primerjaj: Häuser, Karl: *Finanzinnovationen - Früher*, BW/WB, 1989, št. 24, str. 15.

²⁴ Ta zelo znana zgodovinska epizoda praktično ne sme manjkati v nobeni knjigi, ki na klasičen način opisuje večstoletno zgodovino denarništva, bančništva in borz. Zato bom navedel samo nekatere od teh knjig: Leverkus, Erich: *Freier Tausch und fauler Zauber. Vom Geld und seiner Geschichte*, Frankfurt am Main 1990, str. 105–113. Chown, John: *A History of Money. From AD 800*, London-New York 1995, str. 206–211. Galbraith, John Kenneth: *A Short History of Financial Euphoria*, New York 1993, str. 34–42. Williams, Jonathan (ur.): *Money*, London 1998, str. 180–183.

Privatne emisijske banke so lahko v likvidnostne težave zašle tudi takrat, če so svoje poslovanje zelo tesno povezale s kreditiranjem države. S pomočjo novih emisij papirnatega denarja so lahko državi dajale vedno nova posojila. Obseg posojil je lahko prerasel vsako realno mejo in je ogrozil plačilno sposobnost banke. Seveda ni bilo nujno, da je propadla prav vsaka banka, ki je v velikem obsegu kreditirala državo. Najbolj znan primer uspešnega razvoja emisijske banke, ki je nastala kot kreditorica zadolžene države, je bila Angleška banka (*The Bank of England*).²⁵

Drugi vzrok za nastanek papirnatega denarja je bila prav nenehna potreba držav po kreditih. Zlasti v času vojn in revolucij so države potrebovale velike vsote denarja, ki ga mnogokrat niso zmogle dobiti s povišanjem davkov ali novimi posojili na finančnih trgih. Država se je takrat lahko po posojilo zatekla k emisijski banki. Lahko pa je tudi sama začela izdajati papirnati denar. Prav tako kot emisijska banka je tudi država imetnikom papirnatega denarja zagotavljala zamenljivost tega denarja v kovinski denar. Če je javnost zaupala v finančno moč države in s tem v sposobnost države, da bo papirnati denar vedno zamenjevala v kovinski denar, je imel papirnati denar enako vrednost kot kovinski denar. Zaupanje ljudi se je še povečalo, če je država svoj papirnati denar razglasila za zakonito plačilno sredstvo in ga je tudi sama sprejemala po njegovi imenski vrednosti. Vendar je lahko država v finančni stiski svoje probleme začela hitro reševati s tiskanjem novega denarja. Če je pri tem pretiravala in je omajala zaupanje javnosti, so ljudje hoteli zamenjati papirnati denar v kovinskega. V takšnem primeru je država morala ukiniti konvertibilnost papirnatega denarja.

Emisijske banke so torej z izdajanjem papirnatega denarja pokrivala vedno večje potrebe gospodarstva in države po kreditih in s tem po denarju. Papirnati denar emisijskih bank se je imenoval *bankovec* (*Banknote*). Nasprotno pa je država z izdajanjem papirnatega denarja pokrivala samo vedno večje potrebe države po kreditih. Zato se je ta vrsta papirnatega denarja imenovala *državni papirnati denar* (*Staatsnote*). Kot bomo videli, se je Avstrija skozi svojo zgodovino srečevala z obema vrstama papirnatega denarja.

3. Avstrijski papirnati denar pod vplivom Greshamovega zakona

Začetki papirnatega denarja v Avstriji segajo v čas tretje šlezijske vojne leta 1762, ko Avstrija proračunskega primanjkljaja, ki je bil posledica visokih stroškov za vojsko, ni več mogla pokriti z zvišanjem davkov ali/in najemom

²⁵ Več o tem glej: Bowen, H. V: *The Bank of England during the Long Eighteenth Century, 1694-1820*, V: Robertson, Richard in Kynaston, David (ur.): *The Bank of England. Money, Power and Influence 1694-1994*, Oxford 1995, str. 1-18.

novih posojil. Zato je pooblastila ugledno Dunajsko mestno banko (*Wiener Stadtbank*),²⁶ da je v njenem imenu emitirala za 12 milijonov gld. državnega papirnatega denarja. Ker je izdajatelj hotel ustvariti videz, da tega papirnatega denarja ne izdaja država, temveč banka, je denarju nadel ime *'bankovec' (Bankozettel)*.²⁷ To je bil neobrestovani državni papirnati denar brez prisilnega tečaja.²⁸ Vendar so ga obvezno sprejemale vse državne blagajne. Državni papirnati denar ni bil zakonito plačilno sredstvo, temveč je bilo zakonito plačilno sredstvo konvencijska valuta. Njegova nominalna vrednost se je zato glasila na konvencijske goldinarje.

Slika 1: 'Bankovec' Dunajske mestne banke, 10 goldinarjev konvencijske valute, 1. 7. 1762.

Ker je imelo izdajanje državnega papirnatega denarja značaj kratkoročnega državnega posojila, je država po vojni ta denar začela umikati iz obtoka. Vendar je po drugi strani javnost kmalu ugotovila, da je papirnati denar zelo priročno plačilno sredstvo in ga je zelo dobro sprejela. Zato se je država leta 1771 odločila, da bo ponovno začela izdajati za 12 milijonov gld. papirnatega denarja. S tem je hotela javnost povsem navaditi na uporabo papirnatega denarja. To bi ji v primeru vojne omogočilo, da bi vojne izdatke lahko še v izdatnejši meri kot prej krila s tiskanjem novega denarja. Na novo vojno v resnici ni bilo potrebno dolgo čakati. Od bavarske nasledstvene vojne (1778/79) dalje je Avstrija beležila kroničen proračunski primanjkljaj. Ta se je še povečal z vojnami proti francoski revoluciji in Napoleonu. Te vojne je morala Avstrija v vedno večji meri financirati z izdajanjem novega državnega papirnatega denarja.

²⁶ Čeprav je bila ta banka leta 1706 formalno ustanovljena kot dunajska komunalna banka, se je že na začetku dejansko razvila v državno banko, s posredništvom katere se je država zadolževala v velikem obsegu. Več o tem glej: Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninstitut 1816-1966*, 1. del, 1. knjiga, Wien 1959, str. 13-32.

²⁷ V takratni nemščini je bil izraz 'Zettel' sinonim za 'Note', torej za papirnati denar. Zato se je lahko emisijska banka imenovala 'Notenbank' ali 'Zettelbank'.

²⁸ Če je imel papirnati denar prisilni tečaj, ga je *moral vsakdo* v državi sprejeti kot plačilno sredstvo po njegovi nominalni vrednosti. Obratno je lahko oseba odklonila sprejem plačila v papirnatem denarju brez prisilnega tečaja in je zahtevala plačilo v drugem, poljubnem denarju, ponavadi polnovrednem kovinskem denarju.

Tabela 1:²⁹

Leto	obtok 'bankovcev' (milijonov gld.)	srebrna ažiija (%)
1762	12	/
konec I. 1772	1,45	/
konec I. 1785	12,89	/
konec I. 1788	20,27	/
konec I. 1795	35,49	/
konec I. 1796	46,83	¼
konec I. 1799	141,02	7
konec I. 1802	337,17	20
november 1806	449,79	75
julij 1809	650,92	215
junij 1810	942,17	295
marec 1811	1060,80	733

Kot je razvidno iz Tabele 1, je količina državnega papirnatega denarja v obtoku hitro naraščala in je leta 1811 že preseгла milijardo gld. Ker je bila količina novega papirnatega denarja večja, kot pa so bile potrebe razvijajočega se gospodarstva po novem denarju, je prišlo do inflacije. Poleg inflacije se je že zelo zgodaj pojavil še en problem. V Avstriji sta bili legalno plačilno sredstvo dve vrsti denarja (srebrni konvencijski denar in državni papirnati denar), kateri sta imeli sicer enako imensko, vendar povsem različno notranjo vrednost. Zato se je z inflacijo papirnatega denarja kmalu začelo rušiti vrednostno ravnovesje med obema vrstama denarja. Začel je delovati tako imenovani *Greshamov zakon*.³⁰ Popularno se ta zakon glasi: Slab denar izpodriva dobrega. Pri tem je »dober« denar podcenjen denar, »slab« denar je precenjen denar, ob enem pa sta obe vrsti denarja zakoniti plačilni sredstvi. Če sta v obtoku dve vrsti denarja A in B, ki imata enako nominalno vrednost, vendar je realna vrednost denarja B manjša od realne vrednosti denarja A, potem bodo ljudje za plačevanje dolgov in za nakupe prvenstveno uporabljali precenjen denar B in hranili uradno podcenjen denar A. Zato bo boljši in s tem drag denar A postopoma začel izginjati iz obtoka in bo v skrajnem primeru nazadnje med ljudmi krožil le še slabši in s tem poceni denar B.

²⁹ Podatke sem prevzel od: Mensi-Klarbach, Franz: Die Entwicklung des österreichischen Papiergeldwesens, Wien 1905, str. 13.

³⁰ Imenovan po angleškem finančniku Thomasu Greshamu (1519/79), čeprav je bil zahvaljujoč svoji preprosti logiki poznan že mnogo prej, celo v antiki. Glej: Schumpeter, Joseph A.: Povijest ekonomske analize I, Zagreb 1975, str. 284. Schmolders, Gunter: Geschichte der Volkswirtschaftslehre, Hamburg, 1962, str. 11, 92. Pribram, Karl: Geschichte des ökonomischen Denkens, 1. del, Frankfurt am Main 1998, str. 60. Sausse, George G.: Novac, bankarstvo i ekonomska aktivnost, Beograd 1972, str. 34.

Greshamov zakon je lahko nastopil tudi že pri eni kovinski valuti. Ker kovna tehnika nekoč še ni bila zelo dobro razvita, so bili kovanci iz iste kovine in iste nominalne vrednosti lahko različno težki. Poleg tega so se kovanci sčasoma tudi obrabili in s tem izgubili del svoje teže. Njihovo težo so mnogokrat zmanjšali še z obrezovanjem robov denarja. Že minimalna razlika med kovinsko vrednostjo teh kovancev je povzročila, da so ljudje hranili kovance z večjo kovinsko vrednostjo in svoje dolgove poravnali s kovanci manjše kovinske vrednosti ali pa so jih preprosto pretopili. Poleg tega v tujini kovancev ponavadi niso vrednotili po njihovi nominalni, temveč le notranji vrednosti. Zato so ljudje z dobrim denarjem poravnali svoje denarne obveznosti do tujine. Sčasoma je tako doma krožil samo še slab denar.

Dober denar je lahko različno hitro izginil iz domačega denarnega obtoka. Če je bil dober denar le malenkostno podcenjen, potem je lahko trajalo mnoga leta, preden bi v času plačilno bilančnega primanjkljaja dober denar postopoma odromal v tujino. Ob višanju podcenjenosti dobrega denarja so se hitro večali interesi za prodajo dobrega denarja v tujino, saj je prodajalec ob odštetju stroškov pobral vedno večjo razliko med vrednostjo dobrega in slabega denarja. Kolikor večja je bila razlika v vrednosti med dobrim in slabim denarjem, toliko hitreje je dober denar izginil iz domačega obtoka. Dober denar je seveda lahko še naprej krožil, če so bili ljudje zanj pripravljene odšteti višji znesek od njegove nominalne vrednosti. Vendar je bilo to mogoče samo v primeru, če obe vrsti denarja nista imeli prisilnega tečaja.³¹

Čeprav so ljudje delovanje Greshamovega zakona najprej opazili pri denarnih sistemih s kovinskim denarjem, je zelo dobro deloval tudi v razmerah, ko je bil v Avstriji hkrati v obtoku srebrni in državni papirnati denar. Dolgo časa je bilo vrednostno razmerje med obema vrstama denarja enako. Ob menjavi si torej za določeno količino denarne enote ene vrste denarja dobil enako količino denarne enote druge vrste denarja. Razmere pa so se spremenile z novo emisijo leta 1796, ko je Avstrija zaradi vojne s Francijo znova zašla v finančne težave. Javnost je z vse večjim nezaupanjem gledala na papirnati denar, ki v primerjavi s srebrnim ni imel notranje kovinske vrednosti. Vedno več ljudi je papirnati denar zamenjevalo za srebrni. Zato so državne blagajne leta 1797 najprej omejile in naposled zaustavile menjavo papirnatega denarja v kovani denar. Zaradi Greshamovega zakona je srebrni denar začel vse bolj izginjati iz obtoka. Ljudje so ga tezavrirali, pretapljali in odnašali v tujino. Razvilo se je živahno trgovanje s kovanci. Tudi nove emisije kovancev so izginjale iz obtoka. V obtoku so ostajale le vedno nove emisije državnega papirnatega denarja. Leta 1800 je bil za državni

³¹ Redish, Angela: Bimetallism, str. 30-33. Grashamov zakon vsaj na kratko omenja praktično vsak ekonomski učbenik o denarju. Primerjaj: Ribnikar, Ivan: Denarni sistem in denarna teorija, I. del: Denarni sistem, Ljubljana 1995, str. 41. Glogovšek, Jože: Denar, denarni sistem z osnovami denarne teorije, Maribor 1996, str. 21.

papirnati denar izrecno razglašen prisilni tečaj. Greshamov zakon je sedaj zaživel s svojo polno močjo. Ker je bil tudi papirnati denar uradno plačilno sredstvo, je srebrni denar dokončno izginil iz obtoka.³²

Iz drugega stolpca *Tabele 1* lahko razberemo, kako se je večala razlika med tržno vrednostjo srebrnega in papirnatega denarja. Medsebojna tržna vrednost se je odražala v tako imenovani *ažiji* (*aggio*). To je pribitek, ki ga je potrebno plačati ob menjavi denarja z nižjo tržno vrednostjo v denar z višjo tržno vrednostjo. Predpogoj za nastanek ažije je zakonska enakost imenskih vrednosti različnih vrst denarja in istočasno njihova različna tržna vrednost. Nasprotno od ažije je *disažija* (*disaggio*), torej razlika med imensko in nižjo tečajno vrednostjo dveh vrst denarja. Ažija se ne pojavi samo med različnimi valutami emisijske države, temveč tudi pri vrednostnem razmerju denarja emisijske države do deviz. Glede na različne valute so možne tudi različne vrste ažij in disažij:

srebrna ažija = srebrna valuta > papirnata valuta = papirnata disažija

srebrna ažija = srebrna valuta > zlata valuta = zlata disažija

zlata ažija = zlata valuta > papirnata valuta = papirnata disažija

zlata ažija = zlata valuta > srebrna valuta = srebrna disažija

papirnata ažija = papirnata valuta > srebrna valuta = srebrna disažija

papirnata ažija = papirnata valuta > zlata valuta = zlata disažija

Ažija se je izražala v procentih. Npr. 10-procentna srebrna ažija (oz. 10-procentna papirnata disažija) je glede na papirnato valuto (oz. glede na srebrno valuto) pomenila, da je bilo za 100 goldinarjev konvencijske valute potrebno odšteti 110 goldinarjev državnega papirnatega denarja. Če je srebrna ažija nasproti papirnati valuti naraščala, je to *depreciacija* papirnate valute in *apreciacija* srebrne valute. Če pa srebrna ažija nasproti papirnati valuti pada, potem je papirnata valuta podvržena apreciaciji in srebrna valuta depreciaciji. Podobno velja za vse druge kombinacije različnih valut.

³² Več o avstrijskem državnem papirnatem denarju do valutne reforme leta 1811 glej: Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 1. knjiga, str. 47-59. Valenčič, Vlado: Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne, Ljubljana 1977, str. 106-108 (346-348). Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 116-117. Androsch, Hannes: Die politische Ökonomie der österreichischen Währung, Wien 1985, str. 17-18. Mosing, Ernst: Die Währungsverhältnisse in Österreich zur Zeit Franz Joseph I., Wien 1955, str. 3-11. Probst, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, Teil 2, str. 504-506, 519, 525-527. Mensi-Klarbach, Franz: Die Entwicklung des österreichischen Papiergeldwesens, str. 1-4. Butschek, Felix: Österreichische Geldgeschichte im Rahmen der Sozial- und Wirtschaftsgeschichte vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart, V: Häusler, Wolfgang in Abram, Michael (ur.): Geld. 800 Jahre Münzstätte Wien, Wien 1994, str. 161-164. Loehr, August: Österreichische Geldgeschichte, Wien 1946, str. 53-56. Globočnik, A.: Geschichtliche Übersicht des österreichischen Geld- und Münzwesens, Wien 1897, str. 41-43.

Slika 2: 'Bankovec' Dunajske mestne banke, 5 goldinarjev konvencijske valute, 1. 6. 1806.

4. Denarna reforma 1811

Iz Tabele 1 vidimo, da je bila srebrna ažiija zaradi vedno novih emisij papirnatega denarja vedno večja. Z naraščanjem števila 'bankovcev' v obtoku je hitro naraščala tudi inflacija,³³ ki je med gospodarsko konjunkturo postopoma prerasla v skokovito inflacijo z vsemi njenimi negativnimi posledicami. Ena glavnih žrtev visoke inflacije je bila prav njena povzročiteljica - država. Zaradi inflacije so se manjšali realni davčni dohodki in nominalno višali državni izdatki. Ker avstrijski davčni sistem ni omogočal uskladitve državnih dohodkov z inflacijskimi

gibanji, je morala država proračunski deficit financirati s tiskanjem vedno novega denarja. Problem se je tako samo še zaostroval. Da bi se država rešila iz tega začaranega kroga, se je leta 1811 odločila za radikalen poseg. Po zgledu držav na robu bankrota je za polovico prisilno znižala obrestno mero državnih obveznic. Hkrati je nominalno vrednost starega državnega papirnatega denarja znižala na eno petino. Pri obvezni zamenjavi starega papirnatega denarja za novega v razmerju 5 : 1, so ljudje za pet starih 'bankovcev' dobili eden novi **zamenjalni bankovec** (*Einlösungsschein*). Denarna enota novega zamenjalnega bankovca se je prav tako kot denarna enota starega 'bankovca' glasila na goldinar konvencijske valute. S to devalvacijo se je količina papirnatega denarja v obtoku zmanjšala z dobre milijarde gld. na okoli 212 milijonov gld. zamenjalnih bankovcev.

Slika 3: Zamenjalni bankovec, 1 goldinar konvencijske valute, 1. 3. 1811.

Kljub tako radikalnemu posegu je bila devalvacija realno vseeno premajhna. Zato je zamenjalne bankovce že od začetka spremljala srebrna ažiija. Država je bila s ponovnim začetkom vojnih operacij v letih 1813/15 znova

³³ Inflacija in deprecijacija srebrne valute ne stojita v neposredni, temveč le v posredni povezavi. Srebrna ažiija je bila odvisna od tržne ponudbe in povpraševanja po srebrnem denarju in ne samo od naraščanja ponudbe papirnatega denarja. Zato je bil pri določanju višine srebrne

prisiljena tiskati papirnati denar. Ker država po zakonu količine zamenjalnih bankovcev ni smela povečati, je začela izdajati novo vrsto državnega papirnatega denarja, tako imenovane *anticipacijske bankovce* (*Antizipationsscheine*). Takšno ime so nosili zato, ker so pravno predstavljali nakaznice na bodoče davčne dohodke. Običajna skupna oznaka za zamenjalne bankovce in anticipacijske bankovce je bila *dunajska valuta* (*Wiener Währung*), z uradno kratico *WW*. Do leta 1816 je država postopoma dala v obtok za 450 milijonov gld. anticipacijskih bankovcev. Srebrna ažija je nihala med 350 do 400 %.³⁴

Slika 4: Anticipacijski bankovec, 5 goldinarjev konvencijske valute, 16. 4. 1813.

Skokovita inflacija, radikalna valutna reforma in ponovna kriza je bila prihranjena slovenskim deželam, ki so bile v letih 1809/13 del francoskih Ilirskih provinc. Po slabih izkušnjah z inflacijo za časa francoske revolucije je Napoleonu uspelo sanirati denarni sistem in ga leta 1803 postaviti na kovinsko bimetalistično podlago. Napoleon svojih vojn ni financiral s tiskanjem papirnatega denarja, čeprav je leta 1803 ustanovil emisijsko banko *Banque de France*. V Napoleonovem cesarstvu je bil v obtoku veči-

noma srebrni denar.³⁵ Seveda so Francozi po zasedbi Ilirskih provinc tudi tu nameravali uvesti francoski denarni sistem. Po francoski okupaciji je bil avstrijski državi papirnati denar nekaj časa še uradno plačilno sredstvo, vendar po svoji tržni in ne več nominalni vrednosti. 16. marca 1810 je bila tudi uradno prekli-

---

ažije zelo pomemben psihološki dejavnik, torej kaj so kupci in prodajalci denarja menili, da je prava vrednost denarja. Obratno je bila višina inflacije odvisna predvsem od količine denarja v obtoku in od različnih nemonetarnih gospodarskih faktorjev. Primerjaj: Neurath, Wilhelm: *Grundzüge der Volkswirtschaftslehre oder Grundlage der sozialen und politischen Oekonomie*, Wien 1885, str. 193–194.

³⁴ Več o avstrijskem denarnem sistemu od valutne reforme leta 1811 do ustanovitve Avstrijske narodne banke leta 1816 glej: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 1. del, str. 103–107. Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninsitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 60–73. Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa*, str. 123–124. Androsch, Hannes: *Die politische Ökonomie der österreichischen Währung*, str. 18–20. Probszt, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte*, str. 527–530. Mensi-Klarbach, Franz: *Die Entwicklung des österreichischen Papiergeldwesens*, str. 4–5. Mosing, Ernst: *Die Währungsverhältnisse in Österreich*, str. 4–5. Butschek, Felix: *Österreichische Geldgeschichte im Rahmen der Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, str. 164–165. Murko, Vladimir: *Denar*, Ljubljana 1943, str. 76–77.

³⁵ Born, Karl Erich: *Geld und Banken im 19. und 20. Jahrhundert*, Stuttgart 1977, str. 10, 25–27.

cana njegova veljavnost in so ga postopoma začeli umikati iz denarnega obtoka. Na njegovo mesto je stopil francoski denar, večinoma iz italijanskih kovnic. Ko je Avstrija ponovno zasedla Ilirske province, so prišli v obtok tudi zamenjalni bankovci, ki pa tukaj niso imeli prisilnega tečaja. Kot drugje po Avstriji je bila njihova vrednost manjša od vrednosti kovinskega denarja. Državne blagajne so ga sprejemale pri plačevanju davkov. Francoske kovance so nato postopoma zamenjani za konvencijski denar.³⁶

5. Avstrijska narodna banka in država

Ostale avstrijske dežele, ki niso bile pod francosko okupacijo, je čakala veliko težja in daljša pot do ureditve denarnih razmer. Zaradi državne zlorabe papirnatega denarja je bila javnost skrajno nezaupljiva do vsakršnega nadaljnega državnega poseganja na to področje. Država bi lahko ponovno obudila zaupanje javnosti v denarni sistem samo z opustitvijo dotedanjega sistema državnega papirnatega denarja in z ustanovitvijo od države neodvisne centralne banke. Ta bi izdajala *bankovce*, ki bi se glasili na goldinarje konvencijske valute in bi bili v vsakem trenutku zamenljivi za srebro. Po vzoru na Angleško banko je bila leta 1816 ustanovljena *Privilegirana avstrijska narodna banka (Privilegierte Österreichische Nationalbank)*. To je bila privatna delniška družba s privilegijem za izdajanje konvertibilnih bankovcev. Ker je banka pri tem dobila nalogo, da na račun države zamenja državni papirnat denar v bankovce, ji je država morala priskrbeti potrebno srebro, s katerim bi pokrila vrednost izdanih bankovcev. Prvotno je zamenjava dunajske valute potekala na dva načina:

- s prodajo delnic Avstrijske narodne banke³⁷ in
- z neposredno menjavo dunajske valute do 2/7 za bankovce narodne banke, ostalo količino pa za državne 1-procentne obveznice. Realni menjalni tečaj je bil: *140 gld. dunajske valute = 60 gld. bankovcev oz. konvencijske valute.*³⁸

Zaradi ugodnega menjalnega tečaja je menjava potekala zelo hitro. Vendar so ljudje zaradi slabih izkušenj s papirnatim denarjem nove bankovce hitro

³⁶ Valenčič, Vlado: Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene, str. 108-110 (348-350). Mal, Josip: Zgodovina slovenskega naroda, Celje 1932, str. 588-590. Grafenauer, Bogo: Zgodovina slovenskega naroda, V. zvezek, Ljubljana 1974, str. 194.

³⁷ Skupna vrednost emitiranih delnic je bila 50 milijonov gld. Za delnico nominalne vrednosti 1000 gld. je bilo potrebno odšteti 1000 gld. dunajske valute in 100 gld. konvencijske valute. Vendar je bilo že konec novembra 1817 dovoljeno, da so vplačniki namesto 100 gld. konvencijske valute vplačali 200 gld. dunajske valute.

³⁸ Narodna banka je v zamenjavo sprejela najmanj 140 gld. dunajske valute. Za to je lastnik pri menjavi prejel 40 gld. v novih bankovcih in 100 gld. v 1 %-državni obveznici. To obveznico se je dalo za 20 % njene nominalne vrednosti takoj zamenjati v konvencijsko valuto, torej za 100 gld. obveznice 20 gld. konvencijske valute.

zamenjevali v konvencijski denar. Ker državi ni uspelo izročiti banki vsega potrebnega srebra,³⁹ je banki srebra začelo hitro primanjkovati. Zato je bila banka sprva prisiljena zavlačevati z zamenjevanjem papirnatega denarja, naposled pa ga je celo prenehala zamenjevati.

S konverzijo državnih dolgov je državi sicer uspelo delno zmanjšati število državnega papirnatega denarja,⁴⁰ vendar ga je bilo leta 1818 v obtoku še vedno za več kot 500 milijonov gld. S prodajo delnic avstrijske narodne banke je bilo iz obtoka umaknjenih nadaljnjih 50 milijonov gld. WW. Ker pa država ni imela dovolj srebra, je banka namesto srebra od države za papirnati denar prevzela 2,5-procentne neodtujljive obveznice, ki bi jih država nato morala odplačati v 36 letih. Ker so bile te državne obveznice za narodno banko dober in predvsem zanesljiv posel, je bila banka zelo zainteresirana za nadaljnje sodelovanje pri podobnih kreditnih operacijah. Leta 1820 je od države prevzela zamenjavo preostalih 450 milijonov gld. WW, in sicer po takrat že utrjenem tečaju: 100 gld. bankovcev = 250 gld. dunajske valute.

Slika 5: Bankovec avstrijske narodne banke, 10 goldinarjev konvencijske valute, 23. 6. 1825.

³⁹ Država se je obvezala banki izročiti za 47 milijonov gld. srebra, na podlagi katerega bi lahko banka po načelu tretjinskega kritja izdala trikratno količino bankovcev. Vendar zaradi finančnih težav država te operacije ni nikoli do konca izvedla.

⁴⁰ Stari dolgovi (126,5 milijonov gld.), ki so bili obrestovani v dunajski valuti, so bili ob odštetju določene kvote državnega papirnatega denarja konvertirani v nove dolgove (126,5 milijonov gld.), ki so bili 5 % obrestovani v konvencijski valuti. S tem je bilo razveljavljenih za 131 milijonov gold. dunajske valute.

Tabela 2:⁴¹

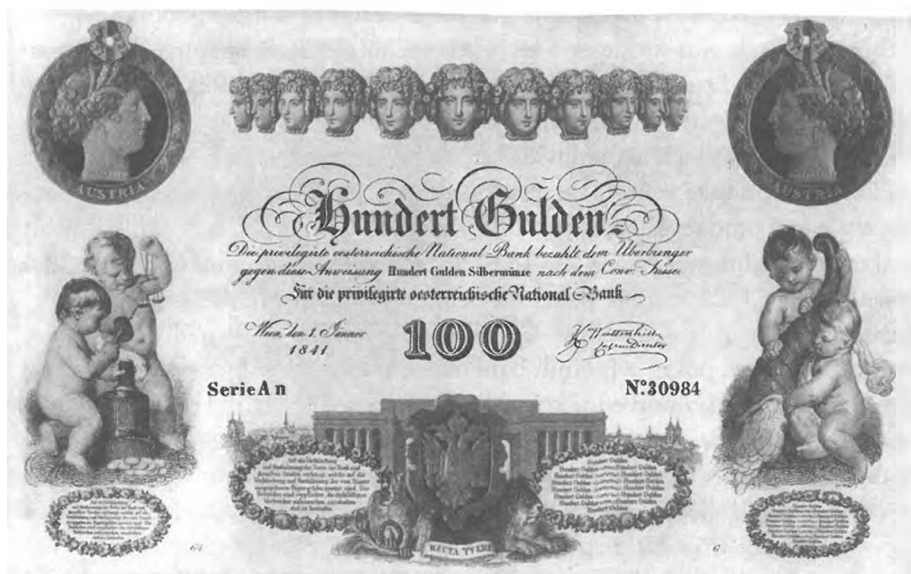
	dolg države banki (mil. gld.)	razmerje priv./drž. dolgov (%)	bankovci v obtoku (mil. gld.)	srebrna podlaga (mil. gld.)	kovinska pokritost bankovcev (%)	dunajska valuta v obtoku (mil. gld. WW; CM)
1820	8	70 : 30	51,9	29,4	56,6	413,1; 165,2
1825	74,8	20 : 80	82,1	19	23,1	149,7; 59,9
1830	108	12 : 88	112	17,6	15,7	49,7; 19,9
1835	128,3	13 : 87	151,2	34,7	22,9	39,7; 15,9
1840	126,3	28 : 72	167,1	15,5	9,2	19,7; 7,9
1844	108,5	22 : 78	197,8	88,9	44,9	
1845	108	29 : 71	214,8	95,2	44,3	
1846	106,6	34 : 66	213,7	86,9	40,7	
1847	126,8	29 : 71	219	70,2	32	7,5; 3

Kot je razvidno iz Tabele 2, je umikanje dunajske valute iz obtoka potekalo uspešno. Do konca štiridesetih let je bila večina državnega papirnatega denarja že zamenjana. Leta 1847 je bilo tako nezamenjanih samo še za 7,5 milijonov gld. državnega papirnatega denarja, kar je zaradi menjalnega razmerja 1 : 2,5 predstavljalo samo še zanemarljivih 3 milijone konvencijskih gld. Vzporedno z umikanjem dunajske valute je v obtok prihajalo vedno več konvertibilnih bankovcev. V letu pred revolucijo jih je bilo v obtoku za 219 milijonov gld. Pokritost bankovcev s srebrom je bila le leta 1820 čez 50 %, v poznejših letih je bila veliko nižja. Med leti 1823 in 1841 pokritost bankovcev nikoli ni dosegla ene tretjine, občasno komaj le eno desetino. Če bi javnost vedela, kako malo srebra ima narodna banka za pokritje izdanih bankovcev, bi hitro poskušala zamenjati svoj papirnati denar v polnovredni kovinski denar. S tem bi lahko narodna banka kmalu ostala brez zalog srebra. V tem položaju je narodno banko reševalo samo to, da javnost sploh ni poznala teh alarmantnih podatkov o stanju banke, saj jih narodna banka do leta 1848 sploh ni objavljala in jih je držala v strogi tajnosti.

Če bi bili ti podatki splošno dostopni, ne bi bila zaskrbljena samo javnost, temveč tudi takratna ekonomska stroka. V predmarčni dobi sta se namreč v Angliji glede problema kovinske pokritosti papirnatega denarja izoblikovali dve ekonomski šoli – *denarna šola (Currency school)* in *bančna šola (Banking school)*. Za denarno šolo je bil papirnati denar prav takšen denar kot kovinski denar. Zato naj bi emisije papirnatega denarja, ki bi bile večje od njihovega kritja v dragih kovinah, dodatno povečale količino denarja v obtoku in tako sprožile inflacijo. Po tej verziji kvantitativne teorije denarja količina denarja v obtoku oblikuje raven cen. Zato se je denarna šola v teoriji zavzemala za 100-procentno pokritost bankovcev z dragimi kovinami. V praksi pa je sprejela dvotretjinsko

⁴¹ Podatke sem prevzel od: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848–1860, 2. del, Göttingen 1978, str. 1071. Mensi-Klarbach, Franz: Die Entwicklung des österreichischen Papiergeldwesens, str. 13.

kritje bankovcev. Stanje avstrijske narodne banke torej v nobenem primeru ni ustrezalo ostrim kriterijem denarne šole. Veliko bolj je stanje narodne banke zadostovalo kriterijem bančne šole, po katerih se je banka tudi poskušala zgledovati. Bančna šola je papirnati denar razglašala za kreditni papir. Ob gospodarski rasti se poveča tudi povpraševanje po denarju. Po tej verziji kvantitativne denarne teorije gospodarska gibanja oblikujejo raven cen. Zato se je ta šola zavzemala za monetarno politiko, ki ne bi bila preveč trdno vezana na kritje v dragih kovinah in bi lahko fleksibilno zadovoljila povpraševanje gospodarstva po denarju. V praksi je to pomenilo, da se je zavzemala za tretjinsko kritje bankovcev. Čeprav se skozi čas ni obdržala nobena teorija, je centralnobančna praksa vseeno pokazala, da so bile zahteve denarne šole za vodenje uspešne monetarne politike prestroge in da se lahko konvertibilnost bankovcev povsem zadovoljivo ohrani s tretjinsko pokritostjo.⁴²

Slika 6: Bankovec avstrijske narodne banke, 100 goldinarjev konvencijske valute, 1. 1. 1841.

Vendar avstrijska narodna banka večino predmarčnega obdobja ne bi zadovoljila zahtev bančne šole. Položaj se je izboljšal v štiridesetih letih 19. stoletja, ko so se srebrne rezerve za krajši čas povzpele čez 40 % in so v letu pred revo-

⁴² Primerjaj: Born, Karl Erich: Geld und Banken, str. 20–25. Stavenhagen, Gerhard: Geschichte der Wirtschaftstheorie, Göttingen 1969, str. 429–432. Schumpeter, Joseph A.: Povijest ekonomske analize I, str. 594–606. Kindleberger, Charles P.: Manias, Panics, and Crashes. A History of Financial Crises, New York 1978, str. 55–59. O različnih načinih kovinskega kritja bankovcev pred prvo svetovno vojno primerjaj: Obst, Georg: Banken und Bankpolitik, Leipzig 1909, str. 222–238.

lucijo znašale skoraj eno tretjino vrednosti izdanih bankovcev. Vendar to še ne pomeni, da je bilo sedaj stanje banke zadovoljivo. Bančna šola je namreč za ostale bankovce, ki niso bili kriti z dragimi kovinami, zahtevala zanesljivo bančno kritje. Dodaten papirnat denar (nad vrednostjo kovinskih zalog in primarnega posojila državi) bi lahko banka izdajala (posojala) le v zameno za kratkoročne (do tri mesece), zanesljive in lahko unovčljive vrednostne papirje, običajno za blagovne menice.

Iz Tabele 2 je razvidno, da je bila pri avstrijski narodni banki večinoma zadolžena prav država. Leta 1821 se je država znova zašla v finančnih težavah (vojaška intervencija proti Neaplju) in zato narodni banki ni mogla izročiti vsega potrebnega srebra, ki bi predstavljal kovinsko podlago bankovcev. Namesto dela srebra je narodna banka prejela 4- in 5-procentne državne obveznice, obresti katerih je država izplačevala v konvencijskem denarju. Ti državni dolgovi niso ustrezali kriterijem bančnega kritja izdanih bankovcev. To so bili dolgoročni dolgovi, ki bi jih narodna banka ob povečanih zahtevah za zamenjavo bankovcev v kovinsko gotovino zelo težko hitro unovčila in tako pokrila nastale obveznosti. Tudi ostalo bančno kritje bankovcev ni imelo svoje podlage v privatnem kreditnem gospodarstvu, temveč v veliki meri v (kratkoročnih) državnih dolgovih. Od leta 1822 je narodna banka redno diskontirala kratkoročne (do tri mesece) *državne centralne blagajniške nakaznice (Staatszentalkassen-Anweisungen)*, s katerimi je država premoščala primanjkljaj od enega do drugega proračuna. Ker pa je država skoraj vedno imela težave s pokrivanjem proračunskega primanjkljaja, se je redno eskontiranje državnih nakaznic praktično razvilo v stalno dolžniško-upniško razmerje med državo in narodno banko. Zato tudi teh kratkoročnih državnih dolgov ni bilo mogoče unovčiti za kritje izdanih bankovcev.

V predmarčni dobi se je med narodno banko in državo razvilo prepleteno razmerje odvisnosti. Narodna banka praktično ni bila neodvisna centralno bančna ustanova, temveč je bila tako organizacijsko (cesar je imenoval guvernerja in njegovega namestnika) kot poslovno tesno navezana na državo. Narodni banki so bili s tem zagotovljeni zanesljivi in dobičkonosni posli, ki so delničarjem prinašali visoke dividende. Odvisnost države od kreditov narodne banke je še narasla v času (zunanje)političnih kriz, ko so se povečali izdatki za vojsko in se je hkrati zmanjšala kreditna sposobnost države in s tem možnost za najemanje ugodnih posojil. Pri tem se je kazala velika odvisnost države od velikih bančnih hiš (zlasti Rothschildov) pri najemanju posojil. Njihova moč je bila še toliko večja, ker so v veliki meri obvladovali tudi poslovanje narodne banke in so v svoj prid izkoriščali (pre)nizko diskontno obrestno mero.⁴³

⁴³ Več o avstrijskem denarnem sistemu v predmarčni dobi glej: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 1. del, str. 107–29. Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 1. knjiga, 77–238. Fabian, Kurt: Die Österreichische Notenbank unter besonderer Berücksichtigung der Währungsverhältnisse (1816–1947), Graz 1950, str. 10–28.

Slika 7: Bankovec avstrijske narodne banke, 5 goldinarjev konvencijske valute, 1. 1. 1841.

Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 148–150. Androsch, Hannes: Die politische Ökonomie der österreichischen Währung, str. 20–21. Heflerich: Die österreichische Valuta seit dem Jahre 1848, ZgSW, 1855, str. 276–294. Mosing, Ernst: Die Währungsverhältnisse in Österreich, str. 5–7. Mensi-Klarbach, Franz: Die Entwicklung des österreichischen Papiergeldwesens, str. 5–6. Muss, Max: Das Notenbankwesen in Oesterreich, Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Jena 1924, str. 221. Zöllner, Erich: Geschichte Österreichs, München 1974, str. 375. Benedikt, Heinrich: Monarchie der Gegensätze. Österreichs Weg durch die Neuzeit, Wien 1947, str. 157.

III. REVOLUCIONARNO LETO 1848/49

1. Borzna in bančna kriza kot predhodnica politične revolucije

Finančna in monetarna podlaga habsburške monarhije je bila pred marčno revolucijo v tako neugodnem stanju, da jo je lahko resno ogrozila že manjša politična kriza, ki je spodkopala zaupanje javnosti v finančno in s tem v denarno trdnost države. Zaradi gospodarske depresije je bilo zaupanje javnosti v predmarčni gospodarski in družbeni sistem že tako in tako resno omajano. Kot drugje po Evropi so tudi v Avstriji slabe letine s seboj prinesle podražitve živil, omejevanje potrošnje, nižanje plač in realnih dohodkov ljudi s stalnimi prejemki, večanje nezaposlenosti in finančno krizo. Gospodarska depresija je zlasti prizadela meščanske in nižje sloje prebivalstva in tako veliko prispevala k revolucionarnemu razpoloženju prebivalstva. Tega ni moglo spremeniti niti kratkotrajno gospodarsko okrevanje pred revolucijo. Podobne učinke kot drugje po monarhiji je imela gospodarska depresija tudi na Slovenskem.⁴⁴ Poleg splošnega nezadovoljstva s slabim gospodarskim in socialnim položajem v habsburški monarhiji so bili deli meščanstva (zlasti inteligence) in plemstva nezadovoljni še z absolutizmom in nacionalnim položajem posameznih narodov (zlasti Madžarov, Italijanov, Nemcev, Čehov in Poljakov) in z nezmožnostjo absolutističnega sistema, da izpelje prepotrebne reforme.⁴⁵

V mesecih pred marčno revolucijo sta se finančni položaj in ugled države v javnosti samo še slabšala. Zaradi gospodarske krize so se nižali davčni dohodki države. Hkrati so se zaradi državljanske vojne v Švici, nemirov v Italiji in (uspešne) državne intervencije na dunajski borzi večali proračunski izdatki. Avstrija je nujno potrebovala posojila, da bi lahko prebrodila finančne težave in ohranila svoj položaj evropske politične velesile. Vendar je bil v tem času avstrijski kreditni ugled v tujini in tudi pri dunajskih bančnih hišah že povsem na psu. V najboljšem primeru je Avstrija lahko najela posojila le pod zelo neugodnimi pogoji, kmalu pa še tega ni več mogla storiti. Februarja 1848 je dunajska borza znova zašla v krizo, pri čemer je padla tudi vrednost 5-procentnih državnih obveznic.

⁴⁴ O gospodarski depresiji pred revolucijo in njenem vplivu na razpoloženje prebivalstva primerjaj: Marx, Julius: Die wirtschaftlichen Ursachen der Revolution von 1848 in Österreich, Graz-Köln 1965, str. 123-166.

⁴⁵ Primerjaj: Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 268-276. Macartney, C. A.: The Habsburg Empire 1790-1918, London 1968, str. 306-320. Winter, Eduard: Frühliberalismus in der Donaumonarchie, Berlin 1968, str. 128-150, 186-187. Taylor, A. J. P.: Habsburška monarhija 1809-1918, Zagreb 1990, str. 61-72. Zöllner, Erich in Schüssel, Theres: Povijest Austrije, Zagreb 1997, str. 234-235. Charvatz, Richard: Vom Kaiserreich zur Republik. Österreichs Kampf um die Demokratie 1747-1947, Wien 1947, str. 45-51.

Ker javnost ni poznala podatkov o avstrijskem proračunu in zakulisnih dogajanjih, ki so spremljali finančno krizo, so se v javnosti pojavljale različne govorice in namigovanja, ki so finančno situacijo slikale v še temnejših barvah.⁴⁶

V Avstriji revolucija torej ni izbruhnila nenadoma, temveč ji je zaostrena finančna, gospodarska, socialna in politična situacija v državi pripravila plodna tla. Kljub temu pa lahko resno dvomimo, da bi do revolucije lahko prišlo brez poprejšnjih revolucionarnih dogodkov v Parizu. Prve novice o revoluciji v Parizu in o proglasitvi republike 24. februarja 1848 so Dunaj dosegle 29. februarja in se kot blisk hitro razširile po borzi. Tečaji vrednostih papirjev so hitro padali. Prebivalstvo se je namreč še zelo dobro spominjalo načina, kako je Avstrija financirala vojne proti francoski revoluciji in Napoleonu. Zato so se hoteli čim prej znebiti državnih vrednostnih papirjev. V času splošne politične krize v Evropi je njihova vrednost hitro padala. Hkrati so ljudje hoteli svojo gotovino in prihranke v papirnatem denarju čim prej zamenjati v konvencijski denar. Prišlo je do navala na banke in hranilnice, kjer so ljudje hitro dvigovali svoje prihranke v bankovcih in jih v narodni banki in njenih podružnicah zamenjevali za kovinski denar.⁴⁷

Z nekajdnevno zakasnitvijo so se ti dogodki začeli podobno odvijati tudi na Slovenskem. V Ljubljani je npr. prve novice o nemirih v Parizu in o abdikaciji francoskega kralja *Laibacher Zeitung* objavil šele 4. marca 1848,⁴⁸ v naslednji številki pa je obsežno povzel poročila časopisov o zmagi revolucije v Parizu in o razglasitvi republike.⁴⁹ Nekateri prebivalci Ljubljane so na različne načine verjetno že prej zvedeli za dogodke v Parizu. Zlasti dobro obveščeni so morali biti ljubljanski grosistični trgovci, ki so bili v trgovskih stikih z Dunajem in Trstom.⁵⁰ Zato so verjetno prav ti najprej sledili dunajskim zgledom in so začeli potihem prodajati rizične vrednostne papirje. Hkrati so poskušali (prek posrednikov) na sedežu narodne banke na Dunaju ali pri njenih najbližjih podružnicah v Trstu in Gradcu svoj papirnati denar zamenjati za kovance. Toda v nobenem primeru s svojimi finančnimi operacijami med ljudmi niso hoteli sprožiti panike, saj so bili prav nekateri ljubljanski grosisti tudi glavni bankirji v Ljubljani.

Širša javnost ni ostala dolgo časa mirna. Tudi časopisna poročila in komentarji niso delovali pomirjajoče, čeprav so bili podvrženi cenzuri. Tako je *Laibacher Zeitung* objavil komentar iz *Oesterreichische Beobachterja*, ki je dejav-

⁴⁶ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 1. del, str. 130–145. Baltzarek, Franz: *Die Geschichte der Wiener Börse*, Wien 1973, str. 51.

⁴⁷ Primerjaj: Baltzarek, Franz: *Die Geschichte der Wiener Börse*, str. 51–52. Springer, Anton: *Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden 1809*, 2. del, Leipzig 1865, str. 166–167.

⁴⁸ Poročila je prevzel iz *Oesterreichische Beobachterja* iz 28. februarja in 1. marca 1848. Glej: *Laibacher Zeitung*, 4. 3. 1848, št. 28, str. 181–182.

⁴⁹ *Laibacher Zeitung*, 7. 3. 1848, št. 29, str. 187–190.

⁵⁰ Valenčič, Vlado: *Ljubljanska trgovina od začetka 18. stoletja do srede 19. stoletja*, Ljubljana 1981, str. 72–84. Šorn, Jože: *Obdobje grosističnih tvrdk (1820–1870)*, Kronika, 1964, str. 27–34. Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem*, Maribor 1984, str. 210.

nike francoske revolucije primerjal s skrajno levico iz prve francoske revolucije (François Noël Babeuf), »katera je že za časa direktorija [1796] s smrtjo plačala poskus borbe proti lastnini in uničenja temeljev človeške družbe.« Po mnenju komentatorja revolucija in njene nevarne ideje ne ogrožajo le Francije, temveč celotno Evropo in njeno prebivalstvo. »Prvič je tako vsa Evropa soočena z nakom današnjih izboljševalcev sveta, ki so jo razvili in jo uporabljajo do te mere dosledno. Našim bralcem ni potrebno reči, da ravno ta načela ogrožajo vsako lastnino, življenje in družino v katerikoli deželi sveta.«⁵¹

Čeprav naslednja poročila o revoluciji v Franciji niso bila več tako panična,⁵² se je med ljudmi že naselil nemir. Vseeno je bilo, ali so simpatizirali z revolucijo ali pa ne, glede na zgodovinske izkušnje so bili lahko v nekaj prepričani: tudi če francoska revolucija Avstrije ne bo ogrozila, bo morala Avstrija v skladu z Metternichovim političnim sistemom vojaško posredovati proti revoluciji. To pa bo prineslo večje stroške za vojsko in razvrednotenje papirnatega denarja. Tudi cesarjev apel na prebivalstvo, naj ohrani red in mir, ni mogel pomiriti strahov pred novo vojno. Cesar je namreč v istem trenutku, ko je zagotavljal, da je revolucija v Franciji notranja zadeva te države, tudi pripomnil, da bo Avstrija vojaško posredovala, če bo Francija ogrozila obstoječi evropski red in če bo hotela spreminjati meje.⁵³ Ljudje so se seveda še dobro spominjali, kako se je prva francoska revolucija razširila po vsej Evropi in v kolikšni meri se je Avstrija angažirala v boju proti Franciji. Strah pred novimi vojnami s Francijo in tudi pred ponovnim prihodom Francozov, ki so zasedenim deželam nalagali visoke kontribucije, je bil na Kranjskem zelo močan.⁵⁴ V bivših Ilirskih provincah so ljudje Francoze večinoma ohranili v prav slabem spominu.

Nič čudnega torej, če so ljudje hoteli zamenjati bankovce v kovani denar, dokler so to sploh še lahko storili. Tudi iz podružnic narodne banke v Trstu in Gradcu so v centralo na Dunaju prihajala alarmantna poročila o povečanih zahtevah javnosti po konvencijskem denarju. Zaloge srebra narodne banke so hitro kopnele. Zato se je vodstvo banke odločilo, da bo z objavo finančnega stanja banke poskusilo znova okrepiti omajano zaupanje javnosti. Ozadje svoje odločitve je pojasnilo s temi zgovornimi besedami: »Ob takratnih političnih dogodkih so se širile govornice, da pri narodni banki na vsakokratno željo prinašalca ne bo takoj ustrezno zahtevam po zamenjavi bankovcev v srebrnike po njihovi polni imenski vrednosti. Vsak se lahko sam prepriča o neresničnosti in neodkritosrčnosti teh govoric, medtem ko se bo v skladu s predpisom § 15 /.../ statuta banke pri menjalnicah avstrijske narodne banke menjava bankovcev v bančne srebrnike kot do sedaj na vsakokratno željo nemoteno takoj zgodila.

⁵¹ Laibacher Zeitung, 7. 3. 1848, št. 29, str. 185–186.

⁵² Primerjaj: Laibacher Zeitung, 11. 3. 1848, št. 31, str. 203.

⁵³ Apel je bil razglašen 10. marca 1848. Glej: Laibacher Zeitung, 14. 3. 1848, št. 32, str. 210.

⁵⁴ Primerjaj: Hranilnica (Sparcasse) v Ljubljani, Novice, 4. 4. 1849, št. 14, str. 57.

Bančna direkcija verjame, da se ne more popolneje zoperstaviti onim govoricam in skrbem, ki so zaradi tega nastale, kot s tem, da javnosti zvesto posreduje stanje avstrijske narodne banke z dne 29. februarja 1848.«⁵⁵

6. marca je obrazložitev in stanje banke najprej objavil uradni vladni časopis *Wiener Zeitung*, čez par dni so ga ponatisnili tudi nekateri drugi časopisi, med drugimi *Laibacher Zeitung*.⁵⁶

Tabela 3:⁵⁷

AKTIVA		PASIVA	
kovencijski denar	65 058 351	bankovci v obtoku	214 146 440
eskontirani vrednostni papirji (zapadlost 5–95 dni)	86 295 506	kontokorentni dolg	1 906 591
lombardna posojila (odplačljiva do 90 dni)	12 602 500	bančni fond (50 621 delnic)	30 372 600
hipotekarni državni dolg	81 387 264		246 425 431
posojilo Ogrski	1 081 810		
	246 425 431		

Z objavo stanja je narodna banka prekinila s predmarčno prakso skrivanja finančnih podatkov pred javnostjo. Politika skrivanja podatkov je namreč delovala le toliko časa, dokler ni državi grozila nobena politična in s tem finančna kriza. Z revolucijo v Franciji se je politika skrivanja podatkov sprevrgla v svoje nasprotje. Javnost, ki ni poznala resničnega stanja narodne banke, je situacijo videla še v veliko bolj črnih barvah, kakor je v resnici bila. Zato je vodstvo banke z objavo stanja hotelo utišati panične govorice in povrniti zaupanje javnosti. Ker pa se je dobro zavedalo, da pokritost bankovcev ne ustreza bančnim kriterijem, je bančno stanje rahlo priredilo. Iz *Tabele 4* vidimo, da je bila kovinska pokritost bankovcev 30,4 %. To bi v vsakem primeru zadovoljevalo za zamenjavo bankovcev ob prvem množičnem navalu javnosti na banko. Glavni problem narodne banke so bili državni dolgovi v njeni lasti. V objavljeni tabeli je bilo prikazanih za dobrih 81 milijonov gld. državnih dolgov. Bančno vodstvo pa je prikazano stanje priredilo v tolikšni meri, da je eskontirane državne nakaznice prikazalo skupaj z eskontiranimi menicami privatnih oseb. Državnih dolgov je bilo tako praktično skupaj za približno 131 milijonov gld. Te dolgove je bilo zelo težko hi-

⁵⁵ *Laibacher Zeitung*, 9. 3. 1848, št. 30, str. 193.

⁵⁶ *Laibacher Zeitung* je najprej 9. marca objavil samo obrazložitev narodne banke in šele 14. marca tudi statistični prikaz stanja banke. Glej: *Laibacher Zeitung*, 9. 3. 1848, št. 30, str. 193.

⁵⁷ Zneski so v goldinarjih. Krajcarjev nisem vnesel. *Laibacher Zeitung*, 14. 3. 1848, št. 32, str. 210. Tabela stanja narodne banke je bila večkrat ponatisnjena v različnih knjigah. Med drugimi glej: Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninstitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 238. Helferich: *Die österreichische Valuta*, str. 294. Kramár, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich seit 1848*, Leipzig 1886, str. 1.

tro unovčiti v konvencijski denar in tako zadovoljiti naraščajoče povpraševanje po kovinskem denarju.⁵⁸

Slika 8: Bankovec avstrijske narodne banke, 10 goldinarjev konvencijske valute, 1. 1. 1847.

Strokovni javnosti je bilo seveda hitro jasno, da ima narodna banka veliko več državnih dolgov, kot je to hotela prikazati. Zato so ljudje na borzi še naprej prodajali vrednostne papirje, v denarnih ustanovah dvigovali svoje prihranke in bankovce zamenjevali v srebrni denar. Veliko ljudi je tako že dolgo pred 13. marcem, ko je na Dunaju izbruhnila revolucija, s svojim denarjem »glasovala«
proti obstoječemu sistemu, ki se ni bil sposoben izkupati iz finančnih

⁵⁸ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 1. knjiga, str. 237. Helferich: Die österreichische Valuta, str. 295-300. Kramár, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 27.

težav.⁵⁹ Šele nato se je to nezaupanje v državo začelo konkretizirati v vedno bolj odločne zahteve po spremembah.

Podobno kot na Dunaju so ljudje tudi v drugih delih monarhije kmalu začeli oblegati denarne ustanove. Na Slovenskem ni bilo prav nič drugače. V Ljubljani so bili ljudje že pred revolucijo seznanjeni z razburjenjem, ki je prevevalo Dunaj. Čeprav so večinoma pričakovali miren razplet,⁶⁰ so vseeno začeli dvigovati svoje prihranke iz največje kranjske denarne ustanove - Kranjske hranilnice. Množično dvigovanje prihrankov je vznemirilo vodstvo Kranjske hranilnice, zaradi česar je Bleiweis 22. marca 1848 v isti številki *Novic*, v kateri je najprej navdušeno pozdravil začetek ustavne dobe, takoj nato objavil finančno stanje Kranjske hranilnice. Pri tem je hranilnico (upravičeno) pohvalil kot solidno denarno ustanovo, ki je denarne vloge ljudi varno naložila v hipotekarna posojila. Ob tem prikazu je zaključil: »Takó stoji naša hranilnica, kakor terdna skala, bogata sama na sebi in terdno zavarovana od vsih strani. Srečen je ta, ki ima pri nji svoje premoženje shranjeno! /.../ le nekteri ljudjé, kteri v sedanjih časih vse černo in strašno vidijo, brez de bi pametniga človeka poprašali: ali je tudi to resnica ali ne, kar *neumne ljudi* blesti slišijo, take govornice verjamejo, v kterih ni ne besedice resnice.«⁶¹

Čeprav je bila Kranjska hranilnica v resnici zelo zanesljiva finančna ustanova,⁶² pa njenih varčevalcev nikakor ne moremo označiti za naivne ali celo neumne ljudi, ki bi verjeli lažnim govoricam. Ne smemo pozabiti, da je takrat ravno kar minila več kot dvoletna gospodarska depresija, da so bili ljudje nezadovoljni z obstoječim družbenim in političnim sistemom, da je dunajska borza zašla v hudo krizo in da je bilo iz dneva v dan bolj verjetno, da se bodo zgodile usodne spremembe. Zato se je med ljudmi začel širiti kolektivni nagon po zavarovanju in ohranitvi njihovega premoženja. Naložbe v denarnih ustanovah so bile v času kriz vedno podvržene določenemu tveganju, nasprotno pa so drage kovine vedno veljale za najbolj varne naložbe. Posebno še, če so bile varno spravljene v nogavici ali zakopane na domačem vrtu.

Pri tem Kranjci niso bili prav nobeni posebneži. »Zdi se, da so osebe nižjega srednjega stanu prve postale nezaupljive [do bankovcev]. Poročalo se je vsaj, da je veliko posestnikov vlog pri hranilnicah dvigovalo svoj denar in so prejete bankovce pri banki zamenjevali za kovinski denar.«⁶³ Prvotno so bile hranilnice denarne ustanove, v katere naj bi nižji družbeni razredi nalagali svoje morebitne prihranke. Z leti so se njihovih storitev v vedno večji meri posluževali tudi premožnejši sloji prebivalstva.⁶⁴ Poleg različnih slojev meščanstva so v njih hranili svoj denar tudi kmetje iz bližnje in daljne okolice.⁶⁵

⁵⁹ Primerjaj: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 1. del, str. 144-155.

⁶⁰ Mal, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 695.

⁶¹ Bleiweis: *Kranjska hranilnica (Sparcasse)* v letu 1848, *Novice*, 22. 3. 1848, št. 12, str. 47.

⁶² Granda, Stane: *Kranjska hranilnica*, V: Cvirn, Janez ... (et al.): *Slovenska kronika XIX. stoletja*, 1. knjiga: 1800-1860, Ljubljana 2001, str. 146.

⁶³ Helferich: *Die österreichische Valuta*, str. 309.

Kot je razvidno iz Bleiweisovega poročila o Kranjski hranilnici,⁶⁶ so v hranilnici varčevali tudi mnogi nižji podeželski in mestni sloji prebivalstva, ki niso brali *Novic*, še manj pa drugih časopisov. Posebno ti ljudje so bili zelo dojemljivi za različne govornice, ki so se ob pomanjkanju zanesljivih in verodostojnih poročil začele hitro širiti po deželi. Tako je nastajalo odlično gojišče za izbruh vsesplošne panike. Tega se je dobro zavedalo tudi vodstvo hranilnice, ki so ga po večini sestavljali najuglednejši ljubljanski trgovci in poslovneži.⁶⁷ Ti so seveda želeli preprečiti bližajočo se krizo, ki bi v prepad lahko potegnila tudi marsikaterga izmed njih. Zato so na vsak način hoteli ohraniti zaupanje varčevalcev, tudi s pomočjo Bleiweisovega članka v *Novicah*.

2. Nastop krize in izginjanja kovanega denarja iz denarnega obtoka

Vse pomirjajoče besede s strani oblasti in časopisov so bile praktično zaman. Z začetkom revolucije se je negotovost samo še povečala. Z ustanovitvijo narodnih straž se je položaj v mestih sicer normaliziral, vendar je na podeželju še dolgo časa vrelo. Revolucijo so na podeželju sprejeli z velikim navdušenjem. Kmetje so bili prepričani, da je s tem konec vseh njihovih fevdalnih obveznosti in so prenehali plačevati dajatve in opravljati tlako. Grozili so tistim, ki so se jih drznili spomniti na njihove obveznosti. Ponekod je prišlo do krajevnih uporov in nemirov, kmetje so napadali zemljiška gospostva, mnogokje so njihovi lastniki in upravniki morali pobegniti.⁶⁸ Kmečkega nezadovoljstva ni uspela umiriti niti uvedba obsedenega stanja na Kranjskem 28. 3. 1848, niti stalni pozivi ob-

---

⁶⁴ Born, Karel Erich: Geld und Banken, str. 199-206. März, Eduard in Socher, Karl: Währung und Banken in Cisleithanien, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): Die Habsburgermonarchie 1848-1918, 1. knjiga, Wien 1973, str. 335. O ustanovitvi in delovanju Kranjske hranilnice glej: Potočnik, Drago: Iz zgodovine ljubljanskih bank, KSM, 1937, št. 2, str. 113-114. Naš najstarejši denarni zavod v Ljubljani. Ob 120 letnici Hranilnice dravske banovine, KSM, 1940, št. 4, str. 41*-42*.

⁶⁵ *Illyrisches Blatt* je po *Wandereyerju* povzel zgodbo o kmetu, ki se je z vlakom pripeljal na Dunaj in tam iz hranilnice dvignil svoje prihranke, ki jih je nato v narodni banki zamenjal v srebrnike. To v majskih dneh ne bi bilo nič nenavadnega, če kmeta dva prevaranta potem ne bi spravila ob ves denar. *Illyrisches Blatt*, 16. 5. 1848, št. 40, str. 160.

⁶⁶ »Naj bi častiti duhovni gospodje to resnico svojim farmanam na tanjko razložili!« Bleiweis: Kranjska hranilnica (Sparcasse) v letu 1848, *Novice*, 22. 3. 1848, št. 12, str. 47.

⁶⁷ Šorn, Jože: Obdobje grosističnih tvrdk (1820-1870), *Kronika*, 1964, str. 34.

⁶⁸ Največji je bil upor kmetov, ki so 21. marca napadli grad Ig, ga oplenili, povsem razbili, požgali gruntne knjige, urbarje in hišno opremo ter razdejali vinsko klet. Novica o tem dejanju se je hitro razširila po vsem cesarstvu, po grajskih stavbah je zavel strah in njihovi lastniki so prosili za vojaško zaščito. Glej: Stane Granda: Združena Slovenija. V: Slovenski almanah '98. 1997, str. 195. Granda, Stane: Ig postane znan po celem cesarstvu, V: Cvirn, Janez ... (et al.): Slovenska kronika XIX. stoletja, 1. knjiga: 1800-1860, Ljubljana 2001, str. 316.

lasti, cerkve in razumnikov, naj kmetje ostanejo mirni in poravnajo svoje obveznosti. Za kmete fevdalizem preprosto ni več obstajal. Šele ko je bila 7. 9. 1848 razglašena zemljiška odveza, so se kmetje povsem umirili.⁶⁹

V času politično zaostrenih razmer so časopisi lahko le nemočno spremljali nadaljnje padanje tečajev vrednostnih papirjev: »Tečaje vrednostnih papirjev vidimo padati iz dneva v dan, ne da bi ravno v finančnem položaju države našli zadosten vzrok za tako opazen padec javnega kredita.«⁷⁰ *Laibacher Zeitung* je pri tem povzel proračunske podatke o predmarčnem obdobju, ki jih je izdala vlada. Ta je s pomočjo teh lažnih podatkov na vsak način poskušala pomiriti javnost in jo prepričati o zdravju avstrijskega proračuna.⁷¹ *Laibacher Zeitung* ji je nasedel: »Celo najboljši prijatelji vlade bi ne pričakovali tako ugodnega stanja finančnega položaja. O, moja Avstrija, pogum! Srečni dnevi te še čakajo!«⁷²

Vendar z vidika financ Avstrija ni živela v srečnih časih, še manj pa so jo čakali srečni dnevi. Že pred objavo zgornjega optimističnega članka se je Avstrija zapletla v vojno z revolucionarji iz Lombardije in Benečije in od 26. marca še s Piemontom.⁷³ Avstrijska vojska v Italiji je potrebovala veliko denarja, ki ga proračun prej ni predvideval. Povrhu vsega je potrebovala še srebrni denar. Čeprav sta bili Lombardija in Benečija del avstrijskega cesarstva, nista bili del avstrijskega denarnega sistema. Tu je bila v obtoku avstrijska lira (Lira Austriaca), ki se je delila na 100 centimov (Centisimi). Uradno menjalno razmerje je bilo: **1 avstrijska lira = 100 centimov = 1/3 goldinarja konvencijske valute**. V Lombardiji in Benečiji je krožil tudi avstrijski denar, celo papirnati, vendar je bilo uradno plačilno sredstvo samo avstrijska lira. Zato je ta denar potrebovala tudi avstrijska vojska. Vladi tako ni preostalo nič drugega, kot da je v Italijo pošiljala velike količine srebrnega denarja. Tega je večinoma dobila prav pri narodni banki, s čimer je še dodatno ogrozila njeno stabilnost. Vse skupaj je bilo za Avstrijo še toliko bolj neugodno, ker sta bili pred revolucijo ravno Lombardija in Benečija davčno najbolj donosni deželi, ki sta v nasprotju z ostalimi deželami v državno blagajno pošiljali izključno srebrnike.⁷⁴

Z revolucijo se je položaj povsem spremenil in odtlej je srebro iz avstrijskih dežel odtekalo v Italijo. Ob tem so tudi italijanski lastniki bankovcev hiteli

⁶⁹ Stane, Granda: *Gospodarske razmere pri Slovencih v revolucionarnem letu 1848/49*, V: Mihelič, Darja (ur.): *Gestrinov zbonik*, Ljubljana 1999, str. 319–321. Bogo Grafenauer: *Slovenski kmet v letu 1848*. ZČ, 1948–1949, str. 7–68.

⁷⁰ *Laibacher Zeitung*, 8. 4. 1848, št. 43, str. 286–287. *Laibacher Zeitung* je večino tega članka prevzel iz *Wiener Zuschauerja*.

⁷¹ Springer, Anton: *Geschichte Oesterreichs*, 2. del, str. 247–249.

⁷² *Laibacher Zeitung*, 8. 4. 1848, št. 43, str. 286–287.

⁷³ Rumpfer, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa*, str. 289–290.

⁷⁴ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 1. del, str. 93–95, 157–158. Corsini, Umberto: *Die Italiener*, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, 3. knjiga, 2. del, Wien 1980, str. 862–863.

zamenjevat svoje bankovce v srebrnike.⁷⁵ Uradno so lahko bankovce zamenjali v centrali narodne banke na Dunaju ali v njenih podružničnih blagajnah. Najbližji podružnici sta bili v Innsbrucku in v Trstu. Zato je tržaška podružnica od centrale neutrudno zahtevala nove pošiljke srebra. Ko so se avstrijske čete 22. marca 1848 umaknile iz Benetk in je bila tamkaj oklicana republika,⁷⁶ se je revolucionarni val začel hitro širiti tudi po Benečiji. Zato je narodna banka začasno prenehala pošiljati srebro v Trst.⁷⁷ Vendar so nazadnje prebivalci Trsta ostali zvesti Avstriji. Kljub občasnim paničnim govoricam⁷⁸ ga italijanska revolucija pravzaprav ni ogrožala, čeprav se je revolucija za kratek čas razplamtela tudi v bližnji Furlaniji.⁷⁹

Zaloge srebra narodne banke so se v teh burnih časih hitro manjšale. Iz stanja narodne banke z dne 28. marca 1848 je razvidno, da se je od 28. februarja zaloga srebrnikov zmanjšala za 11.903.166 gld. in je tako znašala samo še 53.155.185 gld. Sicer se je za 15.753.755 gld. zmanjšalo tudi število bankovcev v obtoku, vendar se je pokritost bankovcev znižala od 30,4 % na 26,8 %.⁸⁰

Slika 9: Kurantni srebrnik , 1 tolar konvencijske valute, 1844, Dunaj.

Vodstvo narodne banke je bilo predvsem zaskrbljeno, ker je veliko kovinskega denarja odtekalo v tujino. Zato se je odločilo hitro ukrepati: »Kot posledica že nekaj časa v nenavadnih razmerah naraščajočega odliva velikih kupov avstrijskih srebrnikov proti tujini, ki ima izvor v političnih dogodkih in ne ustreza naravnim prometnim razmeram, iz česar se lahko v daljši dobi razvijejo motnje urejenega denarnega prometa in s tem hude zadrege najbolj škodljive in zaskrbljujoče vrste.«⁸¹ Finančna uprava je na pobudo narodne banke začasno prepovedala izvoz domačega srebrnega denarja z avstrijskega carinskega ozemlja. 2. aprila 1848 je ta prepoved izšla kot razglas spodnjeavstrijske deželne vlade,⁸² razglas za ilirski (ljubljanski) gubernij (Kranjska in Koroška) je bil datiran 5. aprila 1848.⁸³ Ker Ogrska tedaj ni bila del avstrijskega carinskega ozemlja, je ta pre-

⁷⁵ Helferich: Die österreichische Valuta, str. 309.

⁷⁶ O beneški revoluciji primerjaj: Pierazzi, Jože: Vincenc Ferreri Klun in beneška revolucija 1848-1849, ZČ, št. 1-2, 1972, str. 69.

⁷⁷ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Notensinstitut, 1. del, 1. knjiga, str. 240-241.

⁷⁸ 23. maja se je tako po Ljubljani razširila (neresnična) novica, da se je pred Trstom pojavila sovražna mornarica. Mal, Josip: Zgodovina slovenskega naroda, str. 664.

⁷⁹ Moritsch, Andreas: Dem Nationalstaat entgegen (1848-1914), V: Moritsch, Andreas (ur.): Alpen-Adria. Zur Geschichte einer Region, Celovec-Ljubljana-Dunaj 2001, str. 372-374.

⁸⁰ Laibacher Zeitung, 11. 4. 1848, št. 44, str. 292.

⁸¹ Amtsblatt zur Laibacher Zeitung, 8. 4. 1848, št. 43, str. 321.

⁸² Pressburger, Siegfried: Das österreichische Notensinstitut, 1. del, 1. knjiga, str. 243.

poved veljala tudi zanjo. Zakon je predvideval tudi določene izjeme. Za potrebe trgovine je ob dokazano nujnih primerih finančna uprava lahko izdala izvozna dovoljenja. Nadalje so ljudje, ki so potovali izven avstrijskega carinskega ozemlja, s seboj lahko vzeli do 100 gld. konvencijskega denarja. Toliko denarja so s seboj lahko vzeli tudi prebivalci, ki so živeli ob meji, le da so znesek nad 50 gld. morali prijaviti carini. V avstrijske pokrajine izven avstrijskega carinskega ozemlja (na Ogrsko), je bilo mogoče po pošti poslati do 100 gld. Poseben problem je predstavljal Trst. Ker je bil svobodno pristanišče, ni bil del avstrijskega carinskega ozemlja.⁸⁴ Vendar ga je bilo zaradi njegovega velikega pomena za trgovski in denarni promet (tam je bila tudi podružnica narodne banke) praktično nemogoče pustiti povsem pri miru. Čeprav za Trst prepoved izvoza srebrnikov izrecno ni veljala, je bilo srebrnike vseeno prepovedano izvažati naprej v tujino. Srebrnike so s seboj lahko nesli popotniki v tujino in dovoljeno je bilo izvažanje srebrnikov v avstrijske pokrajine izven avstrijskega carinskega ozemlja. Vendar je bilo na glavni carinski upravi potrebno prijaviti vsak znesek, ki je presegal 300 gld. Naslednji dan so isto prepoved izvoza razširili še na avstrijske zlatnike.⁸⁵

Kot se to mnogokrat zgodi s strogimi carinskimi omejitvami, je bila tudi prepoved izvoza srebrnega in zlatega denarja v tujino strel v prazno. Prepoved ni veljala za kovance neavstrijskega izvora, ki jih v denarnem obtoku Avstrije ni bilo tako malo. Poleg tega se je dalo avstrijske kovance brez večjih težav množično tihotapiti v tujino. Razlika v ažiji med tujim in domačim kovinskim denarjem je bila namreč le 2 do 3 % in tako veliki so bili torej tudi sami stroški tihotapljenja.⁸⁶ Srebrnike so večinoma tihotapili v Italijo, ostale nemške države s srebrno valuto in tudi v Francijo.⁸⁷ Prepoved izvoza srebrnikov in zlatnikov so 19. junija in 23. julija 1848 kljub njihovi neučinkovitosti obnovili in je veljala vse do njenega preklica 18. septembra 1849.⁸⁸

⁸³ Razglas je bil seveda objavljen par dni kasneje v: *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 8. 4. 1848, št. 43, str. 321.

⁸⁴ Do leta 1882 so bila svobodna pristanišča še Rijeka, Bakar, Kraljevica, Senj in Karlobag. Do tega leta pa so se obdržale tudi carinske enklave Istra, Dalmacija in Brodi v Galiciji. Matis, Herbert: *Österreichs Wirtschaft 1848–1913*, Berlin 1972, str. 377.

⁸⁵ *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 8. 4. 1848, št. 43, str. 321.

⁸⁶ Helferich: *Die österreichische Valuta*, str. 318–319.

⁸⁷ Glej: Novice, 19. 6. 1852, št. 49, str. 196. Francoski denarni promet je v tem času večinoma temeljil na kovancih. Francija je sicer imela bimetalistični denarni sistem, vendar so bili zaradi uradne precenjenosti zlata v obtoku večinoma srebrniki. Zato je svoje naraščajoče potrebe po plačilnih sredstvih krila tudi z uvozom srebra. V letih 1852/53 pa je zaradi uradne precenjenosti srebra začela na veliko uvažati zlato in izvažati srebro. Če je potem še uvažala srebro, ga je hitro izvozila naprej v dežele s srebrno valuto, zlasti na Daljni vzhod. Primerjaj: Flandreau; Marc: *Coins Memories: Estimates of the French Metallic Currency 1840–1878*, *JEEH*, 1995, št. 2, str. 271, 289–290, 301–303. Redish, Angela: *Bimetallism*, str. 167–206. Redish, Angela: *The persistence of bimetallism in nineteenth-century France*, *EHR*, 1995, št. 4, str. 728–732. Martin, David A.: *The Impact of Mid-Nineteenth Century Gold Depreciation Upon Western Monetary Standards*, *JEEH*, 1977, št. 3, str. 652–657.

V vedno večjih škripcih ni bila le narodna banka, temveč tudi država. Davčnih dohodkov iz Lombardije in Benečije in kmalu še iz Ogrske ni bilo več, manj je bilo tudi davkov iz drugih dežel, zlasti z Dunaja. Z vojno v Italiji so rasli državni izdatki, ki jih zaradi nezaupanja javnosti in finančnikov ni bilo mogoče premostiti z najemanjem novih posojil. Ker parlament še ni bil sklican, davkoplačevalcem ni bilo mogoče naložiti novih bremen. Vladi sedaj ni preostalo nič drugega, kot da je zopet izkoristila svoj vpliv pri narodni banki. Aprila je država začela izdajati obrestovane delne hipotečne nakaznice (Partialhypothekarenanweisungen), na račun katerih je zastavila soline v Gmundenu. Zato se jim je pogovorno reklo tudi 'solinski listki' ('Salinenschein'). Ker je celotno emisijo solinskih listkov prevzela narodna banka in jih trg ni bil pripravljen sprejeti, so po večini ostali v blagajni narodne banke. S tem so postali del vedno večjih državnih dolgov pri narodni banki.⁸⁹

Zaloga srebrnikov narodne banke se je v tem času hitro manjšala. Iz stanja z dne 25. aprila 1848 je razvidno, da se je zaloga srebrnikov v mesecu dni zmanjšala za nadaljnjih 18.123.155 gld. in je znašala samo še 35.032.030 gld. Pokritost bankovcev je padla na 19 %. Iz objavljenega stanja in njegovega komentarja je bilo tudi razvidno, da je banka znova eskontirala za 45 milijonov blagajniških nakaznic, na račun katerih ji je država zastavila soline.⁹⁰

V teh razmerah so ljudje iz Kranjske hranilnice še naprej pridno dvigali svoje prihranke. Premoženje Kranjske hranilnice se je zmanjšalo od 1.216.570 gld. leta 1847 na 1.132.128 gld. leta 1848.⁹¹ Čeprav so hranilne vloge v tem času padle za samo⁹² 7 % (84.443 gld.), pa moramo upoštevati, da je največ ljudi (natančno 1129) dvignilo svoj denar prav marca, aprila in maja, torej v najbolj kritičnih mesecih.⁹³ Obenem je bil to znesek, ki je bil enkrat večji od gotovine (40.998 gld.), ki jo je konec leta 1847 imela hranilnica v svoji blagajni. To je bila osnova, s katero je hranilnica izplačevala dvige varčevalcev. Po drugi strani pa

⁸⁸ 36. dokladni list, Novice, 3. 10. 1849, št. 40, str. 127. Cesarski patent je sicer že 28. junija razglasil pripravljenost, »da se prepoved, cesarski denar v vnanje dežele voziti, berž ko berž prekličie«. 26. dokladni list, Novice, št. 29, 18. 7. 1849, str. 88. Laibacher Zeitung, 15. 9. 1849, št. 111, str. 589.

⁸⁹ Woinovich, Maria: Philipp Freiherr von Krauß. Finanzminister im Jahr 1848, MÖSA, 1961, str. 551–552. Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 1. knjiga, str. 244–247. Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 1. del, str. 157–158. Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik von 1848 bis 1948, V: Mayer, Hans (ur.): Hundert Jahre Österreichischer Wirtschaftsentwicklung 1848–1948, Wien 1949, str. 132.

⁹⁰ Stanje narodne banke in njen komentar je izšel tudi v Laibacher Zeitung, 6. 5. 1848, št. 55, str. 347.

⁹¹ Šorn, Jože: Obdobje grosističnih tvrdk (1820–1870), Kronika, 1964, str. 34.

⁹² Prva avstrijska hranilnica na Dunaju je leta 1848 izgubila celo okoli 30 % vlog. Glej: März, Eduard in Socher, Karl: Währung und Banken in Cisleithanien, str. 336.

⁹³ Hranilnica (Sparcasse) v Ljubljani 1848, Novice, 4. 4. 1849, št. 14, str. 57.

je imela hranilnica tudi precejšnji rezervni sklad (92.503 gld.), ki je bil konec leta 1847 večji od skupno dvignjenih vlog v letu 1848.⁹⁴ Potemtakem hranilnica leta 1848 ni bila resno ogrožena, čeprav se je približevala mejam svoje likvidnosti. Morala je zmanjšati naložbe, v prvi vrsti v hipotekarna (zemljiška) posojila, kjer trg zaradi negotovosti o načinu izvedbe zemljiške odveze tako in tako ni bil preveč varen. Po drugi strani so zaradi kmečkega neizpolnjevanja fevdalnih obveznosti zemljiška gospodarstva zašla v veliko krizo in gospodarstvo je nujno potrebovalo posojila.⁹⁵

Hkrati s širjenjem nezaupanja v denarne ustanove so bili ljudje na Slovenskem tudi vedno bolj nezaupljivi do bankovcev: »Zlasti med kmeti niso bankovci imeli zaupanje.«⁹⁶ 8. aprila 1848 so kmetje na sejmu v Mokronogu od davkarije zahtevali, da jim papirnati denar zamenja v kovanega. Čeprav davčni urad ni bil zadolžen za menjalniške posle, jim je okrajni glavar in sodnik Karl Raab ustregel in kmetje so lahko zamenjali za okoli 1000 gld. bankovcev. Ob tem je zanimivo, da je Raab pričakoval, da bodo kmetje tudi še naprej hoteli menjati svoje bankovce. Ker pa novomeška kresija Raabu ni hotela poslati potrebnih srebrnikov,⁹⁷ so si kmetje morali pomagati kako drugače.

3. Ukinitvev zamenljivosti bankovcev za kovani denar

Z razvojem političnih dogodkov se je denarna kriza kmalu še zaostрила. 25. aprila 1848 je vlada razglasila ustavo, ki je med drugim predvidevala zelo omejeno volilno pravico in dve poslanski zbornici. Liberalno misleči Dunajčani in radikali s tem niso mogli biti zadovoljni. Zahtevali so umik »oktroirane« ustave, sklic parlamenta na podlagi splošne volilne pravice in pravico bodočega parlamenta, da sam oblikuje ustavo. 15. maja je vlada klonila pod pritiski delegacij narodne straže, študentov in delavcev. 17. maja je cesar pobegnil z Dunaja v Innsbruck. Ko je 26. maja notranji minister poskušal razpustiti akademsko legijo, so na Dunaju znova zrasle barikade. Revolucija je zmagala. Sestavljen je bil poseben varnostni odbor iz vrst meščanstva, narodne straže in akademske legije, ki je bedel nad uresničitvijo pridobljenih zahtev.⁹⁸

Zaradi revolucije in bega cesarja z Dunaja se je med prebivalstvom znova razširila panika. Nasprotniki in privrženci revolucije so drli v narodno banko in njene menjalniške blagajne.⁹⁹ 18. maja so začasno zaprli borzo.¹⁰⁰ Zaloge

⁹⁴ Rechnungs-Abschluß der krainischen Sparcasse in Laibach zu Ende des Jahres 1847, Ljubljana, 1848.

⁹⁵ Granda, Stane: Gospodarske krize na slovenskem prostoru v devetnajstem stoletju, V: Borak, Neven in Lazarevič, Žarko (ur.): Gospodarske krize in Slovenci, Ljubljana 1999, str. 34–35.

⁹⁶ Mal, Josip. Zgodovina slovenskega naroda, str. 888.

⁹⁷ Zgodba je opisana v: Granda, Stane: Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49, str. 152.

⁹⁸ Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 279–282.

srebra narodne banke so se bliskovito manjšale. V majskih dneh so se zaloge srebra zmanjšale za 13,091.883 gld. Narodna banka jih je tedaj imela samo še za 21,940.147 gld. Pokritost bankovcev s srebrom je padla na komaj 12,34 %.¹⁰¹ V teh razmerah narodni banki ni preostalo nič drugega, kot da je v sodelovanju z vlado poskušala pomiriti javnost in zaustaviti odtok srebra iz svojih blagajn.

Slika 10: Kurantni srebrnik, 1 goldinar konvencijske valute, 1846, Dunaj.

Na Slovenskem so bili najnovejši politični dogodki na Dunaju deležni velike pozornosti. Časopisi so cesarjev beg sprejeli z zaskrbljenostjo.¹⁰² V skladu z nekritičnim poveličevanjem cesarja,¹⁰³ so ga sicer s težkim srcem, vendar brezkompromisno podprli pri njegovi odločitvi za beg.¹⁰⁴ Zato pa so nekateri časopisi sprva toliko lažje obsodili majsko revolucijo na Dunaju. Pri tem so se zlasti opirali na deželno zavest, ki jim ni dovoljevala, da lahko o njihovi usodi odločajo množice na Dunaju.¹⁰⁵ To stališče so zlasti vneto zagovarjali kranjski deželni stanovi.¹⁰⁶ Vendar slovensko javno mnenje glede majskih dogodkov ni bilo enotno in kmalu so se oglasili še podporniki revolucije.¹⁰⁷

Zaradi novih političnih razprtij na Dunaju in cesarjevega bega se je negotovost prebivalstva le še krepila. Še bolj je bilo omajano zaupanje v trdnost države in predvsem njenih financ. Oblast je na vsak način hotela prepričati javnost, da so vse težave le začasne: »Sicer mora avstrijska vlada trenutno prestati težek boj z velikimi potrebami države, ki pritiskajo z vseh strani. Toda napori in sredstva za njihovo pokritje ne zaostajajo za potrebami. Obstaja polno upanje, da bodo

⁹⁹ Springer, Anton: *Geschichte Oesterreichs*, 2. del, str. 315.

¹⁰⁰ Baltzarek, Franz: *Die Geschichte der Wiener Börse*, str. 52.

¹⁰¹ *Laibacher Zeitung*, 8. 6. 1848, št. 69, str. 420.

¹⁰² *Laibacher Zeitung*, 20. 5. 1848, št. 61, str. 379. Oglasilo se je tudi uredništvo *Novice*: *Novice*, 24. 5. 1848, št. 21, str. 85.

¹⁰³ Primerjaj: A. Pirnat: *Presvitlemu našimu Cesarju milimu očetu Ferdinandu Pervimu*, *Novice*, 24. 5. 1848, št. 21, str. 85. Jovan Vesel-Koseski: *Potrebne besede*, *Novice*, 24. 5. 1848, št. 21, str. 88. *Praznovanje godu našiga presvitliga Cesarja Ferdinanda*, *Novice*, 31. 5. 1848, št. 22, str. 92.

¹⁰⁴ *Adresse der Bewohner Laibachs an Seine k. k. Majestät Ferdinand den I.*, *Laibacher Zeitung*, 23. 5. 1848, št. 62, str. 385.

¹⁰⁵ Jovan Vesel-Koseski: *Potrebne besede*, *Novice*, 24. 5. 1848, št. 21, str. 88. *Ein neuesten Wort für die jetzige Wiener*, *Laibacher Zeitung*, 20. 5. 1848, št. 61, str. 379–380.

¹⁰⁶ *Laibacher Zeitung*, 23. 5. 1848, št. 62, str. 386.

¹⁰⁷ Prevzeto iz *Die Constitution* od 27. maja 1848. *Besondere Beileige zur Laibacher Zeitung*, 30. 5. 1848, št. 65. *Novice*, 7. 6. 1848, št. 23, str. 94–95.

¹⁰⁸ *Laibacher Zeitung*, 25. 5. 1848, št. 63, str. 394.

vsakodnevne težave kmalu poenjale in bodo prizadevanja vlade, ki je združena z ljudstvom, okronana z zmagovitim uspehom.« Da državi grozi bankrot, naj bi bile samo »zlobne« in »neutemeljene« govornice.¹⁰⁸ Tudi *Novice* so poskušale pomiriti javnost in so ji zagotavljale, »da se pri banknotih ni *nobene zgube* bati.«¹⁰⁹ Ljudje takšnim zagotovitom seveda niso prav nič verjeli in so drli v hranilnice in menjalnice. »Dandanašnje prekucije po svetu so pripravile nekatere ljudi v velik strah, da bojo banknoti nekaj svoje cene zgubili: torej so jih v bankne denarnice menjati dérli, de je bilo sila.«¹¹⁰

Ker javnost ni nasedla pomirjevalnim besedam, je narodna banka morala na drugačen način poskusiti omejiti odliv srebra. V takšnih primerih so centralne banke običajno najprej začele z omejevanjem izplačevanja vlog svojim strankam. Pri tem so lahko na okencih banke z birokratskimi postopki zavlekle samo izplačevanje denarja. Zahtevani znesek so lahko še izplačale s čim manjšim denarjem, pri čemer so zahtevano vsoto dolgo in temeljito odštevali. Še učinkoviteje so lahko banke dosegle svoj namen, če so omejile količino bankovcev, ki jo je posameznik lahko zamenjal v enem dnevu. Narodni banki nazadnje ni preostalo nič drugega, kot da je izbrala zadnjo možnost in 21. maja 1848 omejila menjavo denarja na 25 gld. na osebo.¹¹¹

Vendar tudi s tem ukrepom ni mogla zaustaviti odtoka srebrnikov, temveč ga je samo zavrla. Tako so vendar dogodki zadnjega časa povzročili nepričakovan, tako silovit naval na menjalnice in hiter, nepreračunljiv odtok kovancev, da je ministrski svet po temeljitem preudarku vseh razmer priznal brezpogojno nujnost, da sprejme začasen ukrep in se zoperstavi problematični motnji denarnega obtoka.«¹¹² Na pritisk narodne banke je bil 22. maja 1848¹¹³ za bankovce razglašen prisilni tečaj. Vsakdo je bil zakonsko obvezan sprejemati bankovce po njihovi polni imenski vrednosti. Odtlej so bili v Avstriji poleg konvencijske valute tudi bankovci avstrijske narodne banke zakonito plačilno sredstvo s prisilnim tečajem.

¹⁰⁹ Oznanilo zavoljo banknotov, *Novice*, 31. 5. 1848, št. 22, str. 92.

¹¹⁰ *Novice*, 31. 5. 1848, št. 22, str. 92. Primerjaj še: *Laibacher Zeitung*, 27. 5. 1848, št. 64, str. 398.

¹¹¹ *Laibacher Zeitung*, 27. 5. 1848, št. 64, str. 398. *Novice*, 31. 5. 1848, št. 22, str. 92. Glej še: Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninsitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 250–252.

¹¹² *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 30. 5. 1848, št. 65, str. 381.

¹¹³ Zaradi takratnih dunajskih dogodkov in odsotnosti cesarja na Dunaju, je ta razglas najprej izšel kot okrožnica spodnjeavstrijske deželne vlade. Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninsitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 253. Pozneje je bil ponatisnjen tudi v drugih deželah, npr. na Kranjskem. *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 30. 5. 1848, št. 65, str. 381. Šele 2. junija 1848 pa je cesar naknadno potrdil ta zakon. *Laibacher Zeitung*, 17. 6. 1848, št. 73, str. 440.

4. Prekupčevanje z denarjem

Z razglasitvijo prisilnega tečaja za bankovce je avstrijska narodna banka bankovce prenehala zamenjevati za konvencijski denar. Do tega trenutka so ljudje zamenjevali bankovce za konvencijski denar, ker niso imeli zaupanja v trdnost finančnega in denarnega sistema avstrijske države. Bali so se, da bodo bankovci nekoč izgubili svojo vrednost. Zato so doma raje hranili tisto vrsto denarja, ki bi v prihodnosti najbolj ohranila svojo vrednost. Ker bankovci niso imeli notranje vrednosti, so hranili konvencijski denar, ki je imel notranjo vrednost v srebrni kovini. V teh razmerah je prišla z vso jasnostjo na dan funkcija denarja kot hranilca vrednosti. Ob tem je začel delovati tudi Greshamov zakon. Če so le lahko, so ljudje raje zadržali kovani denar in plačevali z bankovci. Z bankovci so plačevali davke in vse druge obveznosti do države. Ko bankovci še niso imeli prisilnega tečaja, so prodajalci lahko zavrnilo plačilo v bankovcih in so zahtevali plačilo v konvencijskem denarju. V takšnih primerih je kupec lahko plačal v konvencijskem denarju ali pa blaga preprosto ni kupil. Ob vsesplošnem gospodarskem mrtvilu prodajalci verjetno niso prepogosto tvegali, da jim kupčija propade. Zlasti še, ker so tudi oni lahko z bankovci poravnali svoje finančne obveznosti. Hitrost obtoka bankovcev se je posledično hitro večala, kovanega denarja pa ustrezno manjšala.

Kovani denar je začel izginjati iz prometa. Zaradi zamenljivosti bankovcev v konvencijski denar je bila tržna vrednost obeh vrst denarja sprva skoraj enaka. Vendar to ni dolgo trajalo. Na tujih deviznih trgih je bila ponudba avstrijskih bankovcev vedno večja. Zaradi prepovedi izvoza avstrijskih srebrnikov jih tujci po zakoniti poti praktično niso več mogli zamenjati v konvencijski denar. Srebrna ažijska se je hitro višala in se je aprila 1848 povzpela na 6 %.¹¹⁴ Zaradi vedno večjih težav pri zamenjavi bankovcev v konvencijski denar se je srebrna ažijska kmalu pojavila tudi v Avstriji. Tudi tu je bila iz dneva v dan vedno višja. Dokončno pa se je visoka ažijska uveljavila, ko je bil za bankovce razglašen prisilni tečaj in jih je narodna banka prenehala zamenjevati v konvencijski denar. Po zakonu je bilo 100 gld. v bankovcih vrednih povsem enako kot 100 gld. v konvencijski valuti. Toda zaradi vedno večjega povpraševanja po konvencijski valuti je moral kupec, ki je kupoval z bankovci, na (črnem) trgu za srebrnike odšteti še srebrno ažijsko.

Tržne zakonitosti so bile močnejše kot zakonske omejitve. V tem primeru je zlasti poučna zgodba, ki je v poletnih mesecih leta 1848 dodobra razburila Ljubljance.¹¹⁵ V začetku julija 1848 so trgovska podjetja Baumgartner in tovariši, Jožef Bernbacher, Jože Pleiweis, Franc Ks. Souvan in Jože Šantel v ljubljanskih časopisih razglasili, da nekateri ljubljanski trgovci od ljudi z bankovci

¹¹⁴ Wirth, Max: Oesterreichs Wiedergeburt aus den Nachwehen der Krisis, Wien 1876, str. 135.

¹¹⁵ Zgodba je objavljena tudi v: Stane, Granda: Gospodarske razmere pri Slovencih v revolucionarnem letu 1848/49, str. 329–330.

kupujejo srebrni denar po 2-procentni srebrni ažiji. Po drugi strani pa da taisti trgovci bankovcev ne sprejemajo po njihovi nominalni vrednosti, temveč od njih odštejejo papirnatu disažijo. Za razliko od teh »lakomnih barantačev«, pa zgornji trgovci »bankanote vselej po svoji polni vrednosti za blagō jemljemo«. ¹¹⁶

Takšen oglas v časopisih je bil po eni strani zelo dobra reklama za »poštene« trgovce. Z njo so namreč namigovali, da so cene pri konkurenci realno višje za 2 %, tudi če so bile npr. nominalno povsem enake. Ker so imeli bankovci prisilni tečaj, ti trgovci v resnici niso mogli odkloniti plačila v bankovcih in zahtevati plačilo v srebrnikih ali v bankovcih z dodatkom srebrne ažije. Za zahtevano ceno so lahko kupci brez problemov odšteli povsem enak znesek v bankovcih.

Dilema, kdaj lahko prodajalec/upnik zahteva plačilo v srebrnikih, je burila duhove že od same razglasitve prisilnega tečaja. Zakon o prisilnem tečaju je namreč predvideval tudi izjemo: če je bilo za plačilo že prej določeno, da ga bo dolžnik vrnil v določenih kovancih, je lahko dolžnik povrnil svoj dolg v teh kovancih ali pa v bankovcih po njihovi tržni ceni. ¹¹⁷ Upnik bi potemtakem od dolžnika lahko zahteval plačilo v konvencijskem denarju. Ker se je zaradi te (pre-nagljene) izjeme le dodatno višal tečaj ažije, se je finančno ministrstvo naposled premislilo in naknadno določilo, da lahko upnik zahteva plačilo samo v zlatnikih in tujih srebrnikih. ¹¹⁸ Še naprej pa ni bilo jasno, kaj je s starimi dolgovi, ki so bili sklenjeni pred razglasitvijo prisilnega tečaja. Vrhovno sodišče je dilemo razjasnilo šele konec leta 1854, ko je za dolgove, pri katerih se je dolžnik »zavezal kak dolg v srebrnih dvajsetih [srebrnik za 20 kr.] plačati, mora plačilo tudi v dvajsetih odrajtati in upnik njegov ima pravico, plačilo v banknotih [bankovcih] ovreči.« ¹¹⁹ Dolžnik je torej moral dolg vrniti v konvencijskem denarju samo v primeru, če je bilo v posojilni pogodbi, ki je bila sklenjena pred razglasitvijo prisilnega tečaja, izrecno zapisano, da bo dolg moral biti vrnjen prav v tem denarju. ¹²⁰ Šele po 7. februarju 1856 je bilo mogoče zahtevati plačilo v konvencijskem denarju za novo sklenjene dolgove, če je bilo to v posojilni pogodbi izrecno zapisano. ¹²¹

¹¹⁶ 12. dokladni list, Novice, 12. 7. 1848, št. 28. Glej še: Anhang zur Laibacher Zeitung, 4. 7. 1848, št. 80, str. 472.

¹¹⁷ Amtsblatt zur Laibacher Zeitung, 30. 5. 1848, št. 65, str. 381. Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 1. knjiga, str. 253.

¹¹⁸ Springer, Anton: Geschichte Oesterreichs, 2. del, str. 316. Neki Ljubljančan pa je leta 1849 posojal konvencijski denar, čeprav po zakonu ni mogel upati, da bo dolg tudi dobil povrnjen v tem denarju. Vendar je svoje posojilo že kako zavaroval, da ni bil na izgubi. 18. dokladni list, Novice, 9. 5. 1849, št. 19, str. 64.

¹¹⁹ Novice, 23. 12. 1854, str. 408.

¹²⁰ Primerjaj še: Novice, 30. 12. 1854, št. 104, str. 416. Protokolle des Österreichischen Minister-rates 1848–1867, 3. del, 3. zvezek, Wien 1984, str. 283–284.

¹²¹ Novice, 16. 2. 1856, št. 14, str. 56. Schey, Josef: Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für das Kaisertum Österreich, Wien 1916, str. 818–819.

Podobna zmeda kot pri dolgovih je vladala tudi pri cenah prodajnih artiklov. V prenekaterih reklamnih oglasih so bile cene izražene v goldinarjih »v srebru«¹²² ali v goldinarjih »dobriga denarja«.¹²³ S tem so sicer kršili prisilni tečaj bankovcev, vendar kaže, da se vsaj prva leta za to nihče ni posebej zmenil. Če bi potemtakem trgovci, na katere so leteli očitki objavljenega oglasa, zahtevali plačilo izrecno v konvencijskem denarju, se nad tem ne bi nihče zgražal. Sporno pa je bilo, ker naj bi svoje blago nezakonito ponujali po višjih cenah od nominalnih cen v bankovcih. Zato so se nekateri trgovci takoj postavili v svoj bran. Trgovsko podjetje Pickhart & Rachoy je svečano razglasilo, da brez zadržkov sprejema bankovce, še več, po želji bankovce celo zamenja v konvencijski denar.¹²⁴ Podobno so se ogasila še trgovska podjetja Gustav Heimann, brata Heimann in Levi Fleischmann,¹²⁵ »de se niso nikoli branili bankovcev menjavati, timvič so jih po mogočnosti še celo za srebro premenjevali, še menj so se pa kadaj branili, jih po njih celi vrednosti prejemati; marveč bodo vselej pri prodaji blagá bankovce serčno radi prejemali.«¹²⁶

V svoji obrambi so šli ti trgovci torej celo tako daleč, da so trdili, da zamenjujejo bankovce v konvencijski denar, čeprav jim tega sploh ni bilo potrebno početi. Po razglasitvi prisilnega tečaja za bankovce namreč celo avstrijska narodna banka tega ni več delala, čeprav je bila pred tem edina ustanova v državi, ki je bila za to uradno pristojna. Hkrati pa naj bi ti trgovci denar zamenjevali samo »po mogočnosti«. In prav lahko si mislimo, da tega niso počeli prav pogosto. Zato je bil ta razglas verjetno samo protinapad na Baumgartnerja, Bernbaherja, Pleiweisa, Souvana in Šantla. Tem seveda ni preostalo nič drugega, kot da pojasnijo svojo poslovno prakso: »De nismo v svojim prvem razglasu obljubili, celi deželi bankanotov menjati, ampak le tistim, ki pri nas blagó kupijo, se je zato zgodilo, ker naše štacune niso *splošne menjavske denarnice*.«¹²⁷

¹²² Po mnenju vrhovnega sodišča je bila oznaka za plačilo »v srebru« presplošna: »Če se ktera sodba tudi tako glasi, da se ima plačilo »v srebru« odrajtati, ima obsojenec vsled ces. patenta od 2. junija 1848 vendar pravico, z bankovci plačati, ako ni določeno izgovorjeno, da se ima plačilo v zlatu ali srebru odrajtati.« Novice, 12. 12. 1855, št. 99, str. 396.

¹²³ Primerjaj: 11. dokladni list, Novice, 21. 3. 1849, št. 12, str. 31-32. 16 dokladni list, Novic, 25. 4. 1849, št. 17, str. 50. 37. dokladni list, Novice, 10. 10. 1849, št. 41, str. 131.

¹²⁴ Laibacher Zeitung, 6. 7. 1848, št. 81, str. 297

¹²⁵ Lastniki teh trgovskih firm so bili ljubljanski Judje oziroma pokristjanjeni Judje. Med seboj so imeli tesne poslovne in družinsko prijateljske stike. Preden je šel Gustav Heimann na svoje, je bil knjigovodja pri podjetju bratov Heimann. Pri Gustavu Heimannu je bil pa nato kot trgovski pomočnik zaposlen Levi Fleischmann. Glej: Valenčič, Vlado: Židje v preteklosti Ljubljane, Ljubljana 1992, str. 46-49.

¹²⁶ XII. Dokladni list, Novice, 1848, št. 28, str. 23-24. Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 6. 7. 1848, št. 81, str. 297.

¹²⁷ Baumgartner in Tovarišija, Jožef Bernbaher, Jožef Pleiweis, Franz Ks. Souvan, Jožef Šantel: Drugi in zadnji razglas, XIII. dokladni list, Novice, 1848, št. 29, str. 25. Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 11. 7. 1848, št. 83, str. 437.

Hkrati so ti trgovci sprejeli vrženo rokavico¹²⁸ in so naznanili Heimanne in Fleischmanna kot tiste trgovce, ki v Ljubljani od ljudi kupujejo srebrni denar.¹²⁹ Ta del obtožbe nam pokaže še drugo plat denarnih razmer v takratni Ljubljani. Zaradi prisilnega tečaja bankovcev je bil namreč vsakdo v državi dolžan za enako vsoto bankovcev odšteti povsem enako vsoto konvencijskega denarja in obratno. Ker država v tujini ni mogla uveljaviti prisilnega tečaja nekega denarja, je ta prisilni tečaj seveda veljal samo v Avstriji (z izjemo Lombardije in Benečije). Zato je vsakdo, ki je z avstrijskimi bankovci hotel kupiti zlate ali srebrne devize, moral doplačati še zlato ali srebrno ažijo. Z avstrijskim denarjem se je trgovalo na tujih (denarnih) borzah. Na dunajski borzi se je trgovalo z devizami. Zato so bili ljudje, ki so spremljali tečajne liste, redno seznanjeni z višino srebrne ažije, s tem pa tudi s tržno razliko v vrednosti med avstrijskimi bankovci in srebrniki.

Z vesplošnim padanjem zaupanja v trdnost avstrijskega papirnatega denarja se je na dunajski borzi večal nakup srebrnih in zlatih deviz in sta se skladno s tem višali tudi srebrna in zlata ažija. Podobno se je na tujih borzah dogajalo s tržno ceno avstrijskega denarja. Kdor je npr. v teh razmerah v Avstriji za 100 gld. bankovcev dobil 100 gld. konvencijske valute in je te kovance potem prodal v tujini, je na račun 10-procentne srebrne ažije potem lahko kupil skoraj za (odšteti je potrebno še stroške) 110 gld. bankovcev. Prekupčevalec je pri tem moral odšteti še 2–3-procentne stroške, ostalo pa je bil zanj čisti dobiček. Zato so ljudje »naš srebrni denar, ki je bil že v samim srebru toliko vreden, kolikor je veljal,« neizrečeno veliko v ptuje dežele izpeljali.¹³⁰ Edina ovira pri tem dobičkonosnem poslu je bila zakonska prepoved izvažanja avstrijskih kovancev v tujino. Prav to pa naj bi počeli ljubljanski preprodajalci z denarjem.

Slika 11: Kurantni srebrnik, 10 krajcarjev konvencijske valute, 1836, Dunaj.

Danes je seveda težko presoditi, če so Heimanni in Fleischmann zares prekupčevali z denarjem. Vsekakor se najprej niso odzvali na glasno izrečene obtožbe. To je bilo še toliko bolj sumljivo, ker so jim Baumgartner, Bernbaher, Pleiweis, Souvan in Šantel pri tem zagrozili, da bodo svoje stališče v bodoče dokazovali le še na sodišču.¹³¹ Zato so se po Ljubljani še

¹²⁸ XII. dokladni list, Novice, 1848, št. 28, str. 23-24. Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, Laibacher Zeitung, 6. 7. 1848, št. 81, str. 297

¹²⁹ XIII. dokladni list, Novice, 1848, št. 29, str. 25. Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 11. 7. 1848, št. 83, str. 437.

¹³⁰ Novice, 12. 12. 1849, št. 50, str. 220.

¹³¹ XIII. dokladni list, Novice, 1848, št. 29, str. 25. Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 11. 7. 1848, št. 83, str. 437.

naprej širile govorice, da Gustav Heimann kupuje srebrnike in jih pošilja v tujino. Ker govorice po stari navadi samo še napihnejo resnico (ali neresnico), so nekateri govorili, da naj bi Heimann iz mesta poslal za 40.000 gld. srebrnikov, drugi so bili prepričani, da jih je poslal za 90.000 do 100.000 gld. Novembra 1848 se je Heimann končno odzval in poskušal zanikati govorice. Pri tem je pojasnil, da je junija (torej pred izbruhom »afere«) po pošti poslal na Dunaj skupno »samo« 1700 gld. v srebrnikih. To je storil, ker ga je k temu vezala pogodba.¹³²

Sedaj je torej Heimann nekoliko spremenil svojo obrambo izpred nekaj mesecev. Ni več trdil, da ni kupoval srebrnikov, temveč samo, da po pošti ni pošiljal tako velikih vsot, kot se mu jih je pripisovalo. Kakor koli že obrnemo, je bil poslani znesek 1700 gld. tako velik, da sploh ni verjetno, da je Heimann sam tako dolgo časa počasi zbiral kovance, da je nabral celoten znesek. Noben pravi trgovec namreč doma ne bi pustil ležati toliko denarja kot mrtev kapital. Če bi ga pa medtem naložil v kakšno bančno ustanovo, zneska ne bi nujno dobil povrnjenega v konvencijskem denarju, temveč v bankovcih. Če mu je torej uspelo zbrati tako veliko vsoto konvencijskega denarja, ga je torej moral vsaj nekaj kupiti.

Obenem je bil Gustav Heimann kot židovski spreobrnjenec v protestantizem¹³³ in zaradi svojega političnega prepričanja idealen grešni kozel. Bil je navdušen pristaš Združene Nemčije in je v ta namen v Ljubljani celo poskušal zbirati denar za gradnjo nemškega ladjevja na Jadranu.¹³⁴ Prav nemški parlament v Frankfurtu pa je zelo ostro protestiral proti avstrijski prepovedi izvoza srebrnega in zlatega denarja, ker naj bi Avstrija s tem rušila enotnost Nemčije.¹³⁵ Zato za Heimanna pošiljanje denarja v tujino (Nemčijo) nikakor ne bi smelo biti nepatriotsko dejanje. Ravno obratno.

Kmalu pa so dobiček zavohali tudi tisti ljubljanski trgovci, ki so se prej pritoževali nad prekupčevalci z denarjem ter so zato sedaj hitro spremenili svoje mnenje. Leta 1851 so npr. *Novice* objavile oglas Jožeta Pleiweisa, da »tudi jez menjam srebrni denar in cekine po tarifni ceni.«¹³⁶ Če ni hotel kršiti zakona, je lahko trgoval samo z zlatniki in tujimi srebrniki. Pri teh poslih pa je bil po vsej verjetnosti le posrednik. Od leta 1850 je bil namreč v poslovnih stikih z Valentinom Pleiweisom, ki je bil uspešen bankir na Dunaju in mlajši brat Janeza Bleiweisa.¹³⁷ Ali je ob tem z bankovci kupoval tudi konvencijski denar in obratno? Tega na žalost ne vemo.

¹³² Anhang zur Laibacher Zeitung, 14. 11. 1848, št. 137.

¹³³ Valenčič, Vlado: Židje v preteklosti Ljubljane, str. 49.

¹³⁴ M. R. P.: Slovcem zavoljo nemške barbe!, *Novice*, 16. 8. 1848, št. 33, str. 140.

¹³⁵ Springer, Anton: Geschichte Oesterreich, 2. del, str. 250-251.

¹³⁶ 37. dokladni list, *Novice*, 3. 12. 1851, št. 49.

¹³⁷ Slovenski biografski leksikon, 2. knjiga, 1933, str. 376.

V vsakem primeru je v Ljubljani nekdo moral trgovati z avstrijskim denarjem in pri tem ni upošteval prisilnega tečaja bankovcev. Pri svojem početju je našel nemalo voljnih »sodelavcev«. Ljudje so kovinski denar cenili bolj kot papirnati. Zato se niso bili pripravljene odreči svojim srebrnikom, če so za njih dobili nominalno povsem enako vsoto bankovcev in zato so srebrnike raje hranili doma. Če pa so pri plačilu svojih izdatkov morali načeti tudi svoje zaloge srebrnikov, bi bili res neumni, če bi jih izdali po njihovi nominalni vrednosti. Raje so odšli k preprodajalcu denarja in za svoje srebrnike pri menjavi v bankovce dobili še dodatek v obliki srebrne ačije. Po drugi strani so nekateri prodali svoje zaloge srebrnikov tudi zaradi preproste želje, da bi s tem preprosto kaj zaslužili. Seveda so tudi ljubljanski preprodajalci več kot odlično zaslužili. Ko so junija 1848 ljubljanski preprodajalci pri nakupu odšteli le 2-procentno srebrno ačijo, se je srebrna ačija na deviznih borzah povzpela že na rekordnih 17 %.¹³⁸ Takšni fantastični dobički seveda niso mogli dolgo trajati in že avgusta, ko je bila na deviznih borzah srebrna ačija v povprečju le 6,5 %, ¹³⁹ naj bi preprodajalci (odvisno od trenutnega tečaja) ljudem ponujali od 6,7 do 13,3-procentne srebrne ačije.¹⁴⁰ Od takrat naprej se je srebrna ačija na črnem trgu verjetno gibala v skladu s srebrno ačijo na deviznih borzah, vendar je bila vedno nekoliko nižja. Preprodajalci so nekaj preprosto morali zaslužiti.

5. Dežurni krivci

Razumljivo je, da je različna tržna cena za bankovce in srebrnike enake nominalne vrednosti med ljudmi vnašala dodatno negotovost in nerazumevanje avstrijskih denarnih razmer. Zato so bili mnogi prepričani, da se je zmanjšala tudi nominalna vrednost bankovcev.¹⁴¹ »Tako ravnanje je v sedanjih zmešanih časih tolikanj bolj nevarno, kër je že po drugih krivih misel dovolj med ljudstvom po mestih in po deželi. *Bankanoti pa imajo svojo popolno vrednost, kakor so jo dozdej imeli.*«¹⁴² Za to pojmovno zmešnjavo naj bi bili krivi prekupčevalci z denarjem, ti »lakomni barantači«, ki »sleparijo ljudi«¹⁴³ in »postavno ceno bankanotov po krivici tlačijo«.¹⁴⁴

¹³⁸ Wirth, Max: Oestereichs Wiedergeburt, str. 135. Kramár, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 37.

¹³⁹ Wirth, Max: Oestereichs Wiedergeburt, str. 135.

¹⁴⁰ Illyrisches Blatt, 26. 8. 1848, št. 69.

¹⁴¹ XII. dokladni list, Novice, 12. 7. 1848, št. 28.

¹⁴² XIII. dokladni list, Novice, 1848, št. 29, str. 25. Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 11. 7. 1848, št. 83, str. 437.

¹⁴³ XII. dokladni list, Novice, 12. 7. 1848, št. 28.

¹⁴⁴ XIII. dokladni list, Novice, 1848, št. 29, str. 25. Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 11. 7. 1848, št. 83, str. 437.

Bankovci so v notranjem prometu sicer resnično ohranili svojo nominalno vrednost, vendar je bilo obenem tudi res, da se je zmanjšala tržna vrednost bankovcev glede na konvencijsko valuto. Za to pa niso bili odgovorni prekupčevalci z denarjem, temveč samo takratni avstrijski denarni sistem, ki ni več deloval v skladu z veljavnimi zakoni. Prekupčevalci so bili le dobrodošli dežurni krivci. Oblast je takoj pograbila priložnost in domnevne krivce za svoje težave povsem preprosto razglasila za »zlonamerneže«, celo za »anarhiste«, ki razširjajo »zlobne in neutemeljene« govornice o slabem finančnem stanju države in s tem »umetno hranijo« »malodušje in nezaupanje dela prebivalstva«. ¹⁴⁵

V teorijo zarote je verjel celo finančni minister Philipp Krauß. Po njegovem mnenju do srebrne ačije ni prišlo zaradi povečane količine (papirnatega) denarja v obtoku, temveč zaradi špekulativnih mahinacij na borzi. Denarnim špekulantom je celo pripisoval, da hočejo iz političnih razlogov spodkopati trdnost države. ¹⁴⁶ To njegovo mišljenje se je odražalo v zakonodaji: »Dosadanja skušnja pa je pokazala, de vunder pomanjkanje drobiža věčděl iz nezaupnosti izvira, ktero hudobna volja razšira, in de té nezaupnosti ne obrača samo dobičkazeljnost v svoj prid, ampak tudi nevtrudljiva druhál prekucije na kazni vredno vižo«. ¹⁴⁷ Po njegovem mnenju so bili tudi za visoko ačijo odgovorni predvsem notranji in zunanji sovražniki države: »Dasiravno narodna banka vse prevzēte dolžnosti popolnoma in natanjko spolnuje, in terdnost te naprave za prihodnost popolno varnost prigotavlja, so si vunder sovražniki deržave in rēdnosti vojske poslednjih mescov ¹⁴⁸ v svoj prid obračali, de bi z dobičkoželjnostjo in lahkovernostjo nepokojnost zastran prihodnosti bankne veljajočnosti trosili, menjjavšine kurze (Wechselkurze) na nenatorno visokost gnali in tako vzajemnost (Verkehr) ovėrali, ob enim pa deržavi stiske pripravljali.« ¹⁴⁹

Nič čudnega torej, če so bili potem tudi za navadne ljudi prekupčevalci z denarjem »kristijanski judje in gerdi mešetarji«, ¹⁵⁰ ki se bavijo z »oderuštvo«. ¹⁵¹ Na udaru so bili predvsem borzniki: »Če bi naši denarni oderuhi imeli ravno tako veliko resnično čiste ljubezni do domovine, kot kažejo egoizma, tega strahotnega barantanja z ačijo, /.../ gotovo ne bi tako drzno kot sedaj dvigali svoje kačje glave.« ¹⁵² Zaradi »umetnega višanja« srebrne in zlate ačije, ki ga povzročajo »brezvestni špekulantje«, naj bi namreč naraščale cene, kar je prizadelo vse sloje prebivalstva, od veletrgovcev do »dninarjev«. ¹⁵³ Zato so naivno pozivali oblast,

¹⁴⁵ Laibacher Zeitung, 25. 5. 1848, št. 63, str. 394.

¹⁴⁶ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 1. del, str. 193, 196, 199.

¹⁴⁷ 26. dokladni list, Novice, 18. 7. 1849, št. 29, str. 87.

¹⁴⁸ Mišljeni sta vojni proti revoluciji na Ogrskem in proti Piemontu v Italiji.

¹⁴⁹ 26. dokladni list, Novice, 18. 7. 1849, št. 29, str. 87–88.

¹⁵⁰ Dopisi (Iz Celja), Novice, 3. 1. 1849, št. 1.

¹⁵¹ Illyrisches Blatt, 26. 8. 1848, št. 69.

¹⁵² Laibacher Zeitung, 12. 6. 1849, št. 70, str. 349.

¹⁵³ Laibacher Zeitung, 20. 11. 1851, št. 267, str. 1122–1123.

naj jih zaščiti pred nastalimi razmerami: »Se ne bodo postavile nobene omejitve za denarne posrednike, ki v mestu in na deželi nakupujejo srebrni denar za ažijo in tako spodkopavajo državni kredit? Bedne kramarske duše! – Kateri oblastni organi se bodo tukaj ganili in izpolnili svojo dolžnost?«¹⁵⁴

6. Pomanjkanje srebrnikov in drobiža

Po razglasitvi prisilnega tečaja za bankovce in po prenehanju zamenjevanja bankovcev za konvencijski denar je Greshamov zakon začel delovati s svojo polno močjo. Ljudje so še bolj vneto kot prej hranili kovance doma po »nogavicah«. »Gotovina v nepreračunljivih količinah je ostajala neuporabljena, neobrestovana, mrtvo naložena /.../. In kljub temu se je hranjenje denarja v nogavici priporočalo kot najbolj pametno!«¹⁵⁵ Posameznikom je sčasoma uspelo zbrati velike kupe kovancev.¹⁵⁶ Na Spodnjem Štajerskem je tako kmetu, ko mu je zgorela hiša, hkrati zgorela tudi skrinja,¹⁵⁷ v kateri je imel spravljениh za 300 gld. kovancev: »Shranjeni tolarčki so v ognju se raztopili.«¹⁵⁸ Nekomu drugemu so roparji doma ukradli 2200 gld., med katerimi je bilo tudi za 300 gld. srebrnikov.¹⁵⁹ 300 gld. ni bila majhna vsota. Tolikšna je bila npr. letna plača pisarja prvega razreda.¹⁶⁰ Z leti je nekaterim uspelo zbrati pravo bogastvo v kovancih. Leta 1851 so tako tatovi konjedercu iz okolice Celja odnesli skrinjo, v kateri je imel za celih 10.160 gld. srebrnih kovancev.¹⁶¹ Še uspešnejši naj bi bil »neki bogatin« iz Prage, ki mu je uspelo zbrati za najmanj 80.000 gld. srebrnikov.¹⁶²

Poleg različnih vrst tujega kovanega denarja, ki je v tem času krožil na Slovenskem, so ljudje seveda zbirali predvsem avstrijske kovance. V *Tabeli 4* so prikazani polnovredni kovanci (1 tolar, 1 gld., 20 kr., 10 kr., 5 kr. in 3 kr.), ki so jih

¹⁵⁴ Illyrisches Blatt, 8. 7. 1848, št. 55, str. 220.

¹⁵⁵ Wiesthaler, Franz: Silbergeld in Strümpfen!, Marburger Zeitung, 30. 4. 1879, št. 52.

¹⁵⁶ Ljudje niso začeli tezavrirati denarja šele s pojavom srebrne ažije, temveč so to vedno počeli. Ko bančne ustanove še niso bile razvite, so ljudje morali denar hraniti doma. Ob tem sploh ni bilo nujno, da so hranili samo kovance. Večje vsote so imeli v obliki bankovcev, poleg tega so imeli še nekaj polnovrednih kovancev večjih nominalnih vrednosti. S pojavom srebrne ažije pa so se na račun bankovcev začeli večati prihranki v obliki kovancev.

¹⁵⁷ Po stari navadi so ljudje verjetno spravljali denar tudi na veliko bolj skrivna mesta, kot so bile to skrinje. S tem niso skrili denarja le pred tatovi, temveč tudi pred radovednimi zgodovinarji. Le v izjemnih priložnostih nam je tako znano, kam vse so lahko zakopali svoj denar. Tako je nekdo iz bližine Prage svoje srebrnike po 20 kr. zazidal v dimnik. Njegova skrivnost je prišla na dan, ko je njegova kočja začela goreti. Novice, 30. 6. 1858, št. 26, str. 208.

¹⁵⁸ Dopisi (Iz Celja), Novice, 3. 1. 1849, št. 1.

¹⁵⁹ Novice, 6. 6. 1849, št. 23, str. 99.

¹⁶⁰ Melik, Vasilij: Nekaj o cenah, plačah in kulturi v predmarčni dobi, ZČ, 1985, št. 1–2, str. 69.

¹⁶¹ Novice, 23. 7. 1851, št. 30, str. 153.

¹⁶² Novice, 28. 7. 1852, št. 60, str. 240.

takrat kovali iz dunajske marke čistega srebra po 24 goldinarski stopnji. Kovanci ponavadi niso bili skovani samo iz ene kovine, temveč iz zlitine. Srebrnikom so tako primešali baker. Zato je bila njihova surova teža vedno večja od čistega jedra srebra (prikazano v gramih). Razmerje med težo čiste kovine (srebra) in primesjo manjvredne kovine (baker) je čistina, ki se izraža v tisočinkah. Čim manj vredni so bili kovanci, tem nižja je bila čistina. To pa zato, da kovanci z nižjo nominalno vrednostjo ne bi bili premajhni za praktično uporabo.

Tabela 4:¹⁶³

denarna enota	čistina	surova teža	Jedro
1 tolar	833	28,06	23,39
1 gld.	833	14,03	11,69
20 kr. (dvajsetica)	583	6,68	3,89
10 kr. (desetica)	500	3,89	1,94
5 kr. (petica)	438	2,23	0,97
3 kr. (groš)	344	1,70	0,58

Kovinska vrednost polnovrednih kovancev je bila le nekoliko nižja od njihove imenske vrednosti. Izdajatelj denarja (npr. država) je z razliko pokrtil stroške prekovanja kovine v denar in si po vrhu zaračunal še morebiten dobiček od izdajanja denarja (seigniorage). Nasprotno je bila kovinska vrednost drobiža občutno manjša od njihove imenske vrednosti. Od leta 1816 so v Avstriji uporabljali nespremenjeni bakreni drobiž. Iz dunajskega centa (56 kg) bakra so kovali za 106 gld. in 40 kr. bakrenega drobiža.¹⁶⁴ Bakreni drobiž so bili kovanci po 1 kr., 1/2 kr. in 1/4 kr. (vinar oz. venar). Kovinska vrednost bakrenega drobiža je bila odvisna od trenutne tržne cene bakra. Cena bakra je bila zelo podvržena gospodarskim konjunkturam. V času krize je kovinska industrija potrebovala veliko manj bakra in je bila zato njegova cena nižja. Obratno je bilo v času gospodarskega vzpona. Zato je tudi kovinska cena bakrenega drobiža zelo nihala. V revolucionarnem letu 1848/49, ko je gospodarstvo znova zapadlo v depresijo, je bila tudi cena bakra in s tem cena bakrenega drobiža sorazmerno nizka.¹⁶⁵ Sredi leta 1849 je stal dunajski cent bakra 64 gld. v bankovcih.¹⁶⁶ Vendar tudi v

¹⁶³ Surova teža in jedro sta izražena v gramih. Herinek, Ludwig: Österreichische Münzprägungen, str. 100. Jaeckel, Peter: Die Münzprägungen des Hauses Habsburg 1780-1918 und der Republik Österreich seit 1918, Basel 1970, str. 21.

¹⁶⁴ Globočnik, Anton: Geschichtliche Übersicht des Österreichischen Geld- und Münzwesens, str. 40.

¹⁶⁵ Obratno je bila takrat zaradi sorazmerno visoke srebrne ačije cena srebrnega konvencijskega denarja v bankovcih ustrezno visoka. Vendar to še ne pomeni, da se je tudi srebrna ačija gibala v skladu z gospodarsko konjunkturo. Srebrna ačija se je lahko zvišala tudi v času gospodarskega vzpona. Kot bomo videli kasneje, so na višino ačije zlasti občutno vplivali (zunanje)politični dogodki.

¹⁶⁶ Laibacher Zeitung, 3. 7. 1849, št. 79, str. 397-398.

kasnejših letih cena bakra ni bila občutneje višja. Leta 1853 je država odkupovala dunajski cent (56 kg) bakra po 67 gld.¹⁶⁷ V letih 1854–60 se je uradna cena bakra gibala med 65 do 80 gld. za cent bakra.¹⁶⁸ V letih po revoluciji je bila torej kovinska vrednost bakrenega drobiža za 37 do 40 % nižja od njegove imenske vrednosti, v najboljšem primeru (80 gld. za cent) je bila še vedno za 25 % nižja.

Slika 12: Bakreni drobiž, pol krajcarja konvencijske valute, 1816, Dunaj.

Kljub temu je bila nominalna vrednost drobiža povsem enaka nominalni vrednosti polnovrednega denarja. To ni bila samo posebnost avstrijskega drobiža, temveč je to glavna lastnost, po kateri se je drobiž v tem času sploh začel ločevati od polnovrednega denarja. Vedno namreč ni bilo tako. Denarni sistem je tudi v prejšnjih stoletjih lahko povsem učinkovito deloval samo v primeru, če je vseboval širok spekter denarja različnih nominalnih vrednosti, od najbolj vrednega denarja, primerneza za veliko trgovino, do najmanj vrednega denarja, primerneza za odštetje še tako majhnega zneska v trgovini na drobno. Vendar so bili sprva prav vsi ti različni kovanci polnovredni in njihova nominalna vrednost je ustrezala njihovi kovinski vrednosti. Ker pa so bili stroški kovanja manjših kovancev relativno večji od stroškov kovanja velikih kovancev, ljudje in državne oblasti niso imeli pretiranega ekonomskega interesa, da bi zagotovili redno dobavo majhnih kovancev. Zato je prihajalo do kroničnega pomanjkanja drobiža, kar je zelo oteževalo denarni promet. Edina rešitev je bila razvrednotenje malih kovancev. Te kovance se je sedaj splačalo ponarejati, poleg tega pa je razvrednoten denar iz obtoka pognal dober denar. Kmalu je malih kovancev začelo zopet primanjkovati, na kar je država odgovorila z novim razvrednotenjem.

Iz tega začaranega kroga je bilo mogoče uiti šele takrat, ko so izboljšane tehnike kovanja v 17. in 18. stoletju ponarejevalcem denarja precej otežile delo. To je državi omogočilo, da je začela izdajati drobiž, katerega kovinska vrednost je bila občutno nižja od njegove nominalne vrednosti. Vendar bi moral po Greshamovem zakonu manjvreden denar (drobiž) iz denarnega prometa izriniti več vreden denar. V tem primeru bi bil v obtoku večinoma samo še drobiž. Da bi se to preprečilo, so države v 18. in 19. stoletju pri kovanju drobiža postopoma začele uvajati določene omejitve.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Novice, 16. 3. 1853, št. 22, str. 88.

¹⁶⁸ Glej: Kramár, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 92*.

¹⁶⁹ Sargent, Thomas J. in Velde, François R.: The Big Problem of Small Change. Lotz, W.: Münzsystem, V: Erster, Ludwig (ur.): Wörterbuch der Volkswirtschaft, 2. del, Jena 1906, str. 522–523. Nasse, Erwin: Das Geld- und Münzwesen, V: Schönberg, Gustav (ur.): Volkswirtsc-

- 1) prepoved kovne prostosti¹⁷⁰ za privatne osebe;
- 2) omejitev vsote, do katere je bil vsakdo dolžan sprejemati drobiž (prisilni tečaj);
- 3) država je drobiž tudi v večjih zneskih zamenjevala za kurantni denar¹⁷¹ in državne blagajne so drobiž sprejemale brez omejitev;
- 4) količina drobiža v obtoku se je omejila glede na predvidene potrebe prometa po drobižu.

Potem, ko je bila v habsburški monarhiji uspešno uvedena konvencijska valuta, se je država odločila urediti še probleme z drobižem. Pred tem so v avstrijskem denarnem sistemu kot drobiž krožili srebrniki, katerih kovinska vrednost je bila prvotno le nekoliko nižja od njihove imenske vrednosti nasproti kurantnim tolarskim srebrnikom. Vendar se je zaradi inflacijskega financiranja državnih izdatkov njihova kovinska vrednost pogosto vse bolj manjšala. Poleg tega pa je zaradi pritoka še slabšega drobiža iz tujine v denarnem obtoku hudo primanjkovalo dobrega domačega drobiža. Tem težavam je bilo mogoče učinkovito stopiti na prste šele z uvedbo bakrenega drobiža leta 1760.¹⁷² Iz dunajskega centa (56 kg) bakra se je kovalo za 45-50 gld. drobiža. Da bi se izognila inflaciji bakrenega drobiža, se je vlada obvezala, da drobiža ne bo kovala v prevelikih količinah, temveč le glede na potrebe gospodarstva. Hkrati se je še obvezala, da bo drobiž brez omejitev sprejemala na državnih blagajnah, prisilni tečaj drobiža pa je omejila le na določeno vsoto.¹⁷³ V času vedno hujše inflacije papirnatega denarja so se hitro večale tudi potrebe po bakrenem drobižu. Zato je država iz dunajskega centa bakra kovala vedno več bakrenega drobiža (leta 1779 - 120 gld., 1799 - 164 gld., 1800 - 320 gld., 1807 - 1066 in 1600 gld., 1812 - 213 gld. 20 kr.), dokler se leta 1816 razmere niso ponovno stabilizirale.¹⁷⁴

---

haftslehre, Tübingen 1885, str. 354-356. Schäffle, Albert E. F.: Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft, Tübingen 1867, str. 136-137. Schmoller, Gustav: Grundriß der allgemeinen Volkswirtschaftslehre, 2. del, Leipzig 1904, str. 81-82. Zorn, Wolfgang (ur.): Das 19. und 20. Jahrhundert, str. 934.

¹⁷⁰ Pri kovni prostosti je vsakdo lahko prinesel denarno snov (v primeru Avstrije srebro) v kovnico in so mu jo tu prekovali (ob odtegnitvi minimalnih stroškov) v denar (v primeru Avstrije konvencijske srebrnike).

¹⁷¹ Kurantni denar je zakonito plačilno sredstvo, za katerega velja prisilni tečaj. Ker je za drobiž veljal prisilni tečaj le do določene vsote, je bil drobiž omejeni kurantni denar. Kurantni denar so predstavljali v takratni Avstriji polnovreden konvencijski denar in bankovci Avstrijske narodne banke.

¹⁷² Pribram, Alfred Francis: Materialien zur Geschichte der Preise und Löhne in Österreich, Wien 1938, str. 33-44.

¹⁷³ Jungwirth, Helmut: Die Münzstätte Wien und das neuzeitliche Geldwesen in Österreich, V: Häusler, Wolfgang (ur.): Geld, Wien 1994, str. 119.

¹⁷⁴ Globočnik, Anton: Geschichtliche Übersicht des Österreichischen Geld- und Münzwesens, str. 40.

Slika 13: Bakreni drobiž, pol krajcarja konvencijske valute, 1760.

V predmarčnem obdobju je bil med ljudmi najbolj priljubljen srebrnik po 20 krajcarjev. Ljudje so mu po domače rekli dvajsetica (Zwanziger). Svojo slavo je ta kovanec dolgoval svoji vsesplošni razširjenosti in relativno visoki vrednosti. Zato so bile prav dvajsetice tisti denar, s katerim se je največ prekupčevalo¹⁷⁵ in katerega so imeli ljudje največ skritega po svojih shrambah.¹⁷⁶ Iz denarnega obtoka je skoraj povsem izginil že avgusta 1848.¹⁷⁷ Vlada je pomanjkanje poskušala nadomestiti s kovanjem novih dvajsetic. Tako so samo od novembra 1848 v enem letu skovali 13.653.062 dvajsetic.¹⁷⁸ Vendar so tudi te kmalu izginile iz obtoka. Nihče ni vedel, koliko »teh belih vranov«¹⁷⁹ so ljudje umaknili iz prometa in jih hranili doma. Nekateri časopisi so špekulirali, »de je za 100 milijonov dvajsetic zakopanih, ki ne pridejo na dan«.¹⁸⁰ Veliko tega denarja je izginilo tudi v tujino, kjer so ga večinoma pretopili v tuje srebrnike. Tako naj bi od februarja 1848 do srede leta 1852 samo kovnice v Parizu pretopile več kot 30 milijonov dvajsetic.¹⁸¹ Kovnice v Bruslju so jih pretopile za 22 milijonov gld.¹⁸²

Slika 14: Kurantni srebrnik, 20 krajcarjev konvencijske valute, 1830, Praga.

Podobno kot dvajsetice so ljudje tezavrirali in izvažali tudi ostale srebrnike. Zato je sčasoma prišlo do vsesplošnega pomanjkanja kovancev. Že avgusta 1848 je bilo jasno, da se ob »znanim izposiljevanjem sreberniga denarja čez meje cesarskih dežel pomanjkanju drobnega denarja /.../ sploh hudo občutiti«.¹⁸³ Konec leta 1848 je dopisnik iz Celja pisal *Novicam*: »Tudi pri nas in na deželi srebernine od dné do dné bolj zmanjkuje, takó de dvajsetic skorej ne bomo več vidili.«¹⁸⁴ Ker je primanjkovalo kovancev,

¹⁷⁵ XIII. dokladni list, Novice, 1848, št. 29, str. 25. Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 11. 7. 1848, št. 83, str. 437. Anhang zur Laibacher Zeitung, 14. 11. 1848, št. 137.

¹⁷⁶ Novice, 6. 6. 1849, št. 23, str. 99; 28. 7. 1852, št. 60, str. 240.

¹⁷⁷ O njegovi redkosti poročajo že avgusta 1848. Glej: Illyriches Blatt, 26. 8. 1848, št. 69.

¹⁷⁸ Novice, 30. 1. 1850, št. 5, str. 22.

¹⁷⁹ Novice, 28. 7. 1852, št. 60, str. 240.

¹⁸⁰ Novice, 27. 3. 1850, št. 13, str. 54.

¹⁸¹ Novice, 19. 6. 1852, št. 49, str. 196.

¹⁸² Probszt, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, str. 538.

¹⁸³ 17. Dokladni list, Novice, 27. 9. 1848, št. 39, str. 35.

¹⁸⁴ Dopisi (Iz Celja), Novice, 3. 1. 1849, št. 1.

so ljudje večinoma plačevali le s papirnatim denarjem. Tako so januarja 1849 v Ljubljani na sejmu »večidel le s popirjem barantali«, ¹⁸⁵ kajti »sreberniga denarja je tudi pri nas čedalje menj viditi.« ¹⁸⁶

Vlada in narodna banka sta se že od samega začetka dobro zavedali, da bo zaradi delovanja Greshamovega zakona kmalu začelo primanjkovati kovancev. Ena od rešitev za nastali problem je bila nadomestitev manjkajočih kovancev z novim papirnatim denarjem. Dosedanji bankovci so se namreč glasili na prevelike nominalne vrednosti, da bi bilo z njimi mogoče učinkovito zadostiti prav vsem potrebam denarnega poslovanja, kjer se je plačevalo tudi manjše zneske. V zadnji seriji bankovcev iz leta 1847 so bili bankovci za 5 gld., 10 gld., 100 gld. in 1000 gld. ¹⁸⁷ Ko je narodna banka omejila menjavo bankovcev v konvencijski denar na 25 gld., je hkrati tudi razglasila, da bo dala v obtok še bankovce za en in dva goldinarja. ¹⁸⁸ 2. junija 1848 jih je tudi začela izdajati. ¹⁸⁹ Uradno so novi bankovci sicer veljali za sredstvo, »katero bi do določene mere smelo delovati proti prevelikim zahtevam po menjavanju bankovcev v srebrnike.« ¹⁹⁰ Vendar je moralo biti tudi izdajateljem novih bankovcev povsem jasno, da ti bankovci ne bodo samo blažili pomanjkanja kovancev, temveč bodo ljudje prav zaradi teh bankovcev še lažje tezavrirali goldinarske kovance. Če ne bi bilo teh bankovcev, bi morali ljudje občasno izdati tudi tiste goldinarske kovance, ki so jih drugače tako ljubosumno skrivali.

Slika 15: Bankovec avstrijske narodne banke, 1 goldinar konvencijske valute, 1. 7. 1848.

Po drugi strani pa mnogi ljudje niso imeli dovolj kovancev in jih zato niso mogli uporabljati v denarnem prometu, čeprav so si to še tako želeli. V zadregi so bili zlasti trgovci, gostinci in drugi, ki so prodajali blago ali usluge. Kupci ponavadi prodajalcu ne odštejejo povsem točnega zneska, temveč jim plačajo z zaokroženim

¹⁸⁵ Novice, 31. 1. 1849, št. 5, str. 21.

¹⁸⁶ Novice, 7. 3. 1849, št. 10, str. 42.

¹⁸⁷ Pick, A. in Richter, R.: Österreich. Banknoten und Staatspapiergeld ab 1759, Berlin 1972, str. 19–20.

¹⁸⁸ Oznaniilo zavoljo banknotov, Novice, 31. 5. 1848, št. 22, str. 92.

¹⁸⁹ Novice, 5. 7. 1848, št. 27, str. 116.

¹⁹⁰ Illyrisches Blatt, 13. 5. 1848, št. 39, str. 155.

zneskom, ki je večji od zahtevanega. Zato jim morajo prodajalci razliko vrniti v drobižu. Zaradi srebrne arije in Greshamovega zakona so kupci po možnosti plačevali z bankovci. Razliko so jim prodajalci ponavadi morali vrniti v kovanih. Vendar prodajalci mnogokrat niso imeli dovolj kovancev, da bi lahko vsem kupcem vrnili denar.

Nastali problem dobro ilustrira sledeča zabavljica iz avgustovskih dni: »Neki tujec je prišel na Dunaj, /.../ da se tu za zmeraj ustali. Potem, ko je osem dni preživel v gostilni, kmalu ni imel več denarja. Njegova gotovina je bila samo še bankovec za 5 gld. Odšel je v krčmo, spil 1 maselc vina, pojedel par hrenovk, /.../ in je dal nataraku s težkim vzdihljajem svoj bankovec. Slednji pa mu ga je vrnil z vljudnimi besedami: ne bi mogel menjati in prosi, da plača zapitek drugič. Tujec gre potem v kavarno. Spije skodelico turške kave, poje 5 mlečnih žemljic, poda markerju bankovec in ga dobi nazaj s prošnjo, da pride spet drugič in plača. Že 14 dni je sedaj zagotovljena tujčeva eksistenca! Dnevno spije 11 kozarcev vina s 17 hrenovkami in 126 žemljami, spije 113 skodelic kave z 187 rogljiči in obdrži svoj bankovec v žepu!«¹⁹¹

7. Novi drobiž

V resničnem svetu prodajalci in gostilničarji seveda niso bili tako zapljivi do neznanih strank. Zato je verjetno marsikatera kupcija spodletela prav zaradi pomanjkanja kovancev. Vlada se je teh problemov dobro zavedala. Toda še na misel ji ni prišlo, da bi nastalo pomanjkanje povsem zapolnila s kovanjem vedno novega denarja. Tega si preprosto ni mogla privoščiti, saj je sama nujno potrebovala srebro za financiranje vojne v Italiji. Zato je pritiskala na narodno banko, da je ta (ob finančni odškodnini vlade) v tujini nakupovala potrebno srebro.¹⁹² Javnost je pozdravila takšne nakupe, ker je naivno pričakovala, da bo nakupljeno srebro prišlo v denarni obtok. Ko je tako narodna banka z bankovci v Italiji kupovala srebro, je *Illyrisches Blatt* ta ukrep optimistično pozdravil: »Nobenega dvoma ni, da se bodo zaradi teh ukrepov zopet pojavile številne dvajsetice, katerih so se naše oči že zelo odvadile gledati. Z največjo prijaznostjo naj nas pozdravijo.«¹⁹³ Tudi *Novice* so pričakovale, da bodo zaradi nakupov srebra konec leta 1848 lahko »veliko noviga srebernega denarja nakovali, pravijo, okoli 8 milijonov goldinarjev.«¹⁹⁴

Vendar vlada in narodna banka tako pridobljenega srebra po večini niti nista nameravali spraviti med ljudi. Pri nakupu z bankovci sta namreč morali

¹⁹¹ *Illyrisches Blatt*, 19. 8. 1848, št. 67. Zgodba je ponatisnjena iz *Freimüthige*.

¹⁹² Več o nakupih srebra v letu 1848 glej: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 1. del, str. 178. Helferich: *Die österreichische Valuta*, str. 92–94.

¹⁹³ *Illyrisches Blatt*, 26. 8. 1848, št. 69.

¹⁹⁴ *Novice*, 31. 1. 1849, št. 5, str. 21.

zanj odšteti še srebrno ažijo. Zato bi bilo povsem nesmiselno tako nakupljeno srebro z izgubo prekovati v konvencijski denar in ga poslati v denarni obtok, iz katerega bi tako in tako zopet hitro izginil. S tistimi srebrniki, ki jih je vlada vseeno izdala, se je torej zgodilo tako kot npr. v Ljubljani, kjer so jim »pretečeni teden /.../ poslali iz Dunaja za 20,000 gold. srebernine - pa toliko zdajo, kakor de bi juda v pekel vergel.« Zato je pisec v *Novicah* predlagal zmanjšanje imenske vrednosti srebrnega denarja (20 kr. in 10 kr.) za 10 %. Ljudje bi imeli samo mesec dni časa, da ta denar spravijo v promet še po stari imenski vrednosti. »Gotovo bi po tem tacim prišlo berž veliko sreberniga denarja na dan!«¹⁹⁵

Če bi se vlada ravnala po tem predlogu, bi v resnici dosegla ravno nasprotno od želenega učinka. Tudi po devalvaciji bi bilo v srebrnikih še naprej enako veliko srebra. Zato bi bila sedaj imenska vrednost srebrnega denarja manjša od njegove kovinske vrednosti. Takšen denar bi ljudje še raje hranili. Če bi ga pa že morali izdati, bi ga raje pretopili ali pa prodali v tujino po njegovi tržni (kovinski) vrednosti. Predlagani načrt bi vlada lahko uresničila samo v primeru, če bi ji uspelo izvajati tako učinkovito kontrolo, da bi preprečila pretapljanje in izvažanje kovancev. V tem primeru bi ljudje devalviran denar v roku enega mesca hitro spet spravili v denarni obtok. Vendar vlada v nobenem primeru ni bila sposobna izvajati tako stroge kontrole nad denarnim prometom. V nastalih razmerah je vlada lahko kovinski denar obdržala v obtoku samo tako, da je znižala kovinsko vrednost kovancev pod njihovo tržno vrednost. Morala se je odreči nadaljnjemu velikopoteznemu kovanju kurantnega denarja in v večji meri začeti kovati drobiž.

Vlada se je že 18. avgusta 1848 odločila, da bo izdala nov drobiž za 6 kr. (šestice) in 2 kr. (dvojake). Kovanci za 2 kr. so bili bakreni in narejeni po enakih kovnih merilih kot ostali bakreni drobiž. Nasprotno so bili kovanci za 6 kr. sicer srebrniki, vendar z manjšo vsebnostjo srebra, kot je bila njihova imenska vrednost. Iz dunajske marke čistega srebra so kovali 288 kosov tega srebrnega drobiža. Kovali so ga torej po stopnji 28 gld. 48 kr.¹⁹⁶ V vsakem kovancu je bilo za 0,97 g srebra in so imeli ob čistini 438 za 2,23 g čiste teže.¹⁹⁷ Kovinska (srebrna)¹⁹⁸ vrednost srebrnega drobiža za 6 kr. je bila torej za 17 % nižja od (kovinske in imenske) vrednosti konvencijskega kurantnega denarja, vendar je bila zaradi prisilnega tečaja njuna imenska vrednost povsem enaka.

Ker je bila kovinska vrednost srebrnega drobiža manjša od trenutne srebrne ažije, se ga ljudem ni izplačalo izvažati v tujino. Vendar to še ne pomeni, da ga niso tezavrirali. Kljub manjši notranji vrednosti drobiža od njegove imenske

¹⁹⁵ Nov denar v Ljubljani, *Novice*, 22. 11. 1848, št. 47, str. 198.

¹⁹⁶ 17. dokladni list, *Novice*, 27. 9. 1848, št. 39, str. 35.

¹⁹⁷ Herinek, Ludwig: *Österreichische Münzprägungen*, str. 298.

¹⁹⁸ Vrednost bakra v kovancu je bila zanemarljiva, saj v cenovno najbolj ugodnem primeru ni dosegla vrednosti 0,1 kr.

vrednosti, je imel drobiž v primerjavi z bankovci vsaj nekaj notranje vrednosti. Ljudje so preprosto pričakovali, da bo ob morebitnem kolapsu denarnega sistema drobiž v večji meri kot papirnati denar ohranil svojo kupno moč. V kriznih razmerah so ljudje kot hranilec vrednosti bolj cenili drobiž kot papirnati denar. Zato doma niso ljubosumno zbirali samo srebrni, temveč celo bakreni drobiž, katerega kovinska vrednost je bila še veliko manjša. Ker je vlada pri kovanju drobiža lahko računala na kovni dobiček, ga je za razliko od polnovrednih srebrnikov še naprej pridno kovala. Vendar je tudi novi drobiž hitro izginil iz prometa. Tako naj bi bilo od septembra 1848 do junija 1849 skovanih za 6 milijonov gld. drobiža, »pa Bog vé, kam ves denar zgine?«¹⁹⁹

Ko se je poleti 1849 srebrna ažiya dvignila čez 17 % in se je povzpela vse do 27 %, ²⁰⁰ je bila tržna vrednost srebrnega drobiža večja od njegove imenske vrednosti. Zato se ga je sedaj izplačalo tudi izvažati. Hkrati so ga ljudje tezavrirali še v večji meri kot prej. Vladi ni preostalo nič drugega, kot da je še bolj znižala notranjo vrednost srebrnega drobiža: »Zató, kër so domači in ptuji barantači z našim srebrnim denarjem *v ptuje dežele* barantali in nam tako veliko srebernine iz cesarskih deželá odpeljali, bojo novo kovane šestice imele same na sebi veliko manjši vrednost, de se bo temu barantanju in prekovanju naše srebernine v ptuje denarje v okom prišlo.«²⁰¹

1. junija 1849 so na podlagi cesarskega razglasa začeli kovati nov srebrni drobiž za 6 kr. Iz dunajske marke srebra se je kovalo 336 kovancev. Kovali so ga po stopnji 33 gld. 36 kr.²⁰² V vsakem kovancu je bilo za 0,835 g srebra in so imeli ob čistini 438 za 1,91 g čiste teže.²⁰³ Kovinska (srebrna) vrednost novega srebrnega drobiža po 6 kr. je bila torej za 28,6 % nižja od (kovinske in imenske) vrednosti konvencijskega kurantnega denarja.

Slika 16: Srebrni drobiž, 6 krajcarjev konvencijske valute, 1849, Dunaj.

¹⁹⁹ Novice, 20. 6. 1849, št. 25, str. 108. Za pomankanje krajcarjev v Ljubljani je »skrbel« tudi neki berač, kateri naj bi ob svoji smrti leta 1851 zapustil za celih 1000 gld. kovancev po 1 kr. S pomočjo miloščin naj bi mu tako iz prometa v dolgih letih uspelo umakniti okoli 60.000 teh kovancev. Novice, 30. 4. 1851, št. 18, str. 86.

²⁰⁰ Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 129.

²⁰¹ Novice, št. 25, 20. 6. 1849, str. 108. Primerjaj še: Laibacher Zeitung, 14. 6. 1849, št. 71, str. 356.

²⁰² 24. dokladni list, Novice, 20. 6. 1849, št. 25, str. 83. Amtsblatt zur Laibacher Zeitung, 16. 6. 1849, št. 72, str. 223.

²⁰³ Herinek, Ludwig: Österreichische Münzprägungen, str. 298.

Vlada in prebivalstvo sta srčno upala, da se bo devalviran drobiž naposled obdržal v denarnem obtoku. »Naše nove sreberne šestice« nimajo v tujini »postavne cene, in se tudi pri ondašnjih očitnih kasah ne jemljejo; nam jih bo tedaj saj v naših deželah kaj ostalo, zakaj gotovo je, de tudi za tó pri nas ni nič srebra viditi, kér so ga neizrečeno veliko v ptuje dežele izpeljali. Naš sreberni denar, ki je bil že v samim srebru toliko vreden, kolikor je veljal, so prelivali v ptuji denar; pri sedanjih šesticah se pa ta prememba ne izplača.«²⁰⁴ Zato so optimistično prerokovali: »Novih srebernih šestic bo kmalu na kupe; noč in dan jih delajo na Dunaji; nekaj smo jih že vidili; veliko tanjši so, kar poprejšnje.«²⁰⁵

Vendar se je upanja kmalu izkazalo za povsem prazno. »Kufreni in sreberni drobiž nima téka, če se ga še toliko skuje«²⁰⁶ in »zgine /.../ ves drobiž zopet izmed ljudi v hipu, ko med nje pride.«²⁰⁷ Stiska je bila celo tako velika, da so v začetku junija 1849 v Trstu nekateri delavci zahtevali, da jim plačo delno izplačujejo v kovancih ali v bankovcih z dodatnim plačilom ažije. Ker so imeli bankovci prisilni tečaj, bi bil takšen način izplačevanja nezakonit. Zato je vojaška uprava voditelje upora hitro spametovala.²⁰⁸

Za oblast je bilo samo prekupčevanje z drobižem bolj nevarno kot takšne stavke, kjer je stavkajočim šlo predvsem za realno višje plače. »Barantanje z drobnim denarjem« bo »sčasoma ves drobni denar izmed ljudi spraviti znalo.«²⁰⁹ Vendar tudi sedaj zakonska prepoved prekupčevanja z drobižem ni zalegla, čeprav so zalotenim prekupčevalcem odvzeli zaseženi denar.

Vladi sedaj ni preostalo nič drugega, kot da je 1. julija 1849 začela izdajati **papirnati drobiž** v vrednosti 10 kr. in 6 kr. Državne blagajne so ga bile dolžne sprejemati po njegovi imenski vrednosti do skupne vsote 1 gld. Ker z emisijo papirnatega drobiža vlada ni hotela povečati skupne količine denarja v obtoku, ga je omejila na 5 milijonov gld. in ga je izdajala le ob predložitvi enake vsote bankovcev. Emisija papirnatega drobiža je bila mišljena le kot začasen ukrep, s katerim so poskusili omiliti pomanjkanje kovanega drobiža. Zato je vlada njegovo količino poskušala omejiti glede na potrebe prebivalstva. Obenem se je obvezala, da bo po treh mesecih izžrebala serijo papirnatega drobiža, ki ga bo nato zamenjala za kovani drobiž, potem pa na enak način iz denarnega obtoka postopoma umaknila ves papirnati drobiž.²¹⁰

²⁰⁴ Novice, 12. 12. 1849, št. 50, str. 220.

²⁰⁵ Novice, 4. 6. 1849, št. 27, str. 118.

²⁰⁶ Novice, 11. 7. 1849, št. 28, str. 123.

²⁰⁷ 26. dokladni list, Novice, 18. 7. 1849, št. 29, str. 87.

²⁰⁸ Laibacher Zeitung, 9. 6. 1849, št. 69, str. 343–344.

²⁰⁹ 25. dokladni list, Novice, 4. 7. 1849, št. 27, str. 85.

²¹⁰ Novice, 11. 7. 1849, št. 28, str. 123. 26. dokladni list, Novice, 18. 7. 1849, št. 29, str. 87.

Slika 17: Papirnati drobiž, 10 krajcarjev konvencijske valute, 1. 7. 1849.

Nov papirnati drobiž je prišel v Ljubljano že sredi julija 1849.²¹¹ S tem je bilo sicer odpravljeno pomanjkanje drobiža, vendar je prav prihod papirnatega drobiža iz obtoka dokončno izrinil (več vreden) kovinski drobiž. Večina srebrnega drobiža je odšla v Lombardijo in Benečijo, kjer papirnati denar ni imel prisilnega tečaja, vendar je drobiža prav tako primanjkovalo. Zato so kot drobiž uporabljali tudi avstrijski kovani drobiž. Ker je njegova vrednost slonela na vrednosti kurantnega denarja, so ga tamkaj menjavali po njegovi imenski vrednosti.²¹²

8. Trganje bankovcev

Kljub novim bankovcem za 1 in 2 gld. in novemu kovanemu in nato še papirnatemu drobižu narodna banka in država nista uspeli nadomestiti vsega kovanega denarja, ki je izginil iz obtoka. Imenske vrednosti novih bankovcev za 1 in 2 gld. in novega drobiža za 2, 6 in 10 kr. preprosto niso zadostovale za pokritje vsega spektra različnih nominalnih vrednosti avstrijskega denarnega sistema. Predvsem niso mogli nadomestiti srebrnikov za 20 kr., torej najštevilčnejšega denarja, ki ga je najbolj primanjkovalo. Nazadnje ljudem ni preostalo nič drugega, kot da so si pomagali sami. Bankovce za 1 gld. so preprosto pretrgali na polovico ali na četrtine. Ena polovica je bila vredna 30 kr. in ena četrtina 15 kr. S tako ustvarjenimi bankovci so lahko naposled učinkovito nadomestili pomanjkanje srebrnikov za 20 in 10 kr.

²¹¹ Novice, 18. 7. 1849, št. 29, str. 130.

²¹² Novice, 17. 1. 1852, št. 5, str. 20; 11. 2. 1852, št. 12, str. 48.

Slika 18: Raztrgani goldinarski bankovec avstrijske narodne banke, 30 krajcarjev konvencijske valute, 1848.

Ta način privatne proizvodnje papirnatega denarja manjše nominalne vrednosti se je hitro udomačil. Zaradi njihove vsesplošne razširjenosti so kmetje četrtnam bankovcem (15 kr.) po domače pravili tudi »flike«.²¹³ To prakso je sprva aktivno podpirala tudi vlada, ki je raztrgane bankovce brez problemov sprejemala.²¹⁴ Z nastalo prakso se je nazadnje morala sprijazniti tudi narodna banka. 20. januarja 1849 je razglasila: »Za zamenjavo se bodo sprejemale tudi polovice in četrtnine bankovcev.«²¹⁵

9. Nadomestni denar

Vendar tudi »flike« niso uspele nadomestiti rastočega primanjkljaja ustreznih kovancev. V kriznih razmerah, ko so nekatere vrste denarja začele izginjati iz obtoka, so se ljudje mnogokrat zatekli k izdajanju zasilnega denarja. Zasilni denar so namesto države ali emisijske banke lahko izdajale dežele, različna podjetja in celo zasebniki. S tem so kršili monopol države ali emisijske banke.²¹⁶ Pomanjkanje drobiža so lahko nadomestili tudi z uporabo znamk in kolkov.²¹⁷

V kriznih letih po marčni revoluciji so ljudje tudi v Avstriji in na Slovenskem začeli izdajati in uporabljati zasilni denar. Tudi tu so namesto denarja »sem ter tje« uporabljali znamke.²¹⁸ Tudi tu so podjetja (fužine) sredi 19. stoletja izdajala pločevinaste bone.²¹⁹ Takoj, ko je nastopilo pomanjkanje manjšega denarja,

²¹³ Novice, 12. 12. 1849, št. 50, str. 220.

²¹⁴ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 1. knjiga, str. 254.

²¹⁵ Kramär, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 8.

²¹⁶ Celó v Združenih državah Amerike, kjer niti država (oz. zvezne države), niti centralna banka (oz. centralne banke) niso imele monopola za izdajanje papirnatega denarja, temveč je na tem področju resnično vladal svobodni bančni sistem, zakonsko ni bilo dovoljeno izdajati nadomestnega denarja. Vendar je bila tudi v tem primeru potreba močnejša od zakona. Več o tem glej: Timberlake, Richard H.: The Significance of Unaccounted Currencies, JEH, 1981, št. 4, str. 853–866.

²¹⁷ Več o tem glej: Murko, Vladimir: Denar, str. 119–123.

²¹⁸ Ker je bila s tem kršena namembnost znamk, so takšno početje naposled strogo prepovedali. Glej: Novice, 19. 6. 1850, št. 25, str. 104.

²¹⁹ S temi boni so lastniki fužin delavcem izplačevali (dele) plač. Primerjaj: Prešern, Dušan: Nadomestni denar železnikarskih fužinarjev, Loški razgledi, 1993, str. 31–37. Prešern, Dušan: Na-

»so trgovci, tovarnarji in obrtniki dali v obtok papirnate denarje za 20, 10, 6, 5, 3, 2 in 1 krajcar in pa vrednotice iz medenine, svinca, cina, bakra, stekla, usnja, lesa in kartona.«²²⁰

V veliko večji meri kot posamezniki so nadomestni denar izdajale mestne oblasti. V sosednjih hrvaških pokrajinah so papirnati drobšč različnih nominalnih vrednosti (1, 3, 5, 10 in 20 kr.) izdajali na Reki, v Bakru, Karlovcu in Osijeku.²²¹ Novembra 1848 je po zgledu Reke in Prage tudi ljubljanska mestna občina začela izdajati zasilni denar – tako imenovane »denarne listke« za 3, 5, 10 in 15 kr. Vsak takšen zasilni denar je nosil tudi sledeči nemški in slovenski napis: »Ljubljanska mestna srenja plača take denarne listike tistimu, kateri jih prinese, po celi ceni s cesars. banknoti; tode mora tacih listikov nar menj za en goldinar spremenjati prinesti.«²²²

Slika 19: Nadomestni denar, 3, 5, 10 in 15 krajcarjev konvencijske valute, 1848, Ljubljana. [Slika se nahaja v Granda, Stane: Gospodarske razmere pri Slovencih v revolucionarnem letu 1848/49, V: Mihelič, Darja (ur.): Gestrinov zbornik, Ljubljana 1999, str. 327.]

domestni denar gorenjskih fužinarjev, NV, 1989, str. 347–357. Prešern, Dušan: Nove variante nadomestnega denarja gorenjskih fužinarjev in rudarjev, NV, 1995, str. 598–602. Ker ta nadomestni denar ni nastal (samo) zaradi pomanjkanja kovane denarja, kar je bilo posledica državne monetarne politike, ga v svoji raziskavi ne bom podrobneje predstavljaj. Namen te knjige namreč ni obravnavati različnih vrst denarnih sredstev (boni, kuponi, denarna potrdila,

Mestna oblast se je poskušala izogniti kršitvi emisijskega monopola, ki ga je imela Privilegirana avstrijska narodna banka. Zato je nadomestni denar izdajala le v zameno za bankovce narodne banke, ki jih je nato umaknila iz denarnega obtoka. Raztrganih bankovcev za 1 gld. ni sprejemala. Za prineseno vsoto bankovcev je izdala točno enako vsoto nadomestnega denarja. Po drugi strani je prinašatelju določene vsote nadomestnega denarja vrnila točno enak znesek v bankovcih. Mestni nadomestni denar je tako imel 100-procentno kritje v bankovcih.²²³

Zato je mestni nadomestni denar med ljudmi užival prav takšno zaupanje kot bankovci narodne banke. »Denarni listki Ljubljanske mestne srenje imajo že po celi deželi veliko zaupanje«²²⁴. Ljubljanski nadomestni denar ni krožil samo po Ljubljani, temveč po celi Kranjski (saj je bila Ljubljana deželno glavno mesto), po vsej verjetnosti pa še širše. Ljudje so mu po domače pravili »mali Ljubljanski bankovci«.²²⁵ Mestni oblasti je z izdajanjem nadomestnega denarja uspelo ublažiti pomanjkanje kovanega denarja. Zato je dopisnik iz Celja v *Novicah* pozdravil namen mestnih oblasti v Gradcu, da tudi one začnejo izdajati nadomestni denar (za Štajersko): »To je zdej potrebna in bi bila pametna naredba, če bi le srebrni denar potem še bolj ne zgini!«²²⁶ Bojazen celjskega dopisnika je bila seveda povsem upravičena. Tudi v tem primeru je slab denar (ljubljanški nadomestni denar) izpodrival dobrega (srebrnike) iz denarnega obtoka. V Ljubljani so takoj opazili, da skupaj s širjenjem nadomestnega denarja »zginva srebrnina«.²²⁷

10. Politika, vojne in proračun

Za kritično pomanjkanje drobnega denarja je bila poleti 1849 znova kriva proračunska politika avstrijske države. Vzrok za proračunske težave pa moramo zopet iskati v strukturnih problemih avstrijskega finančnega sistema

---

igralne znamke ipd.), ki so se pojavile z razvojem družbe. O različnih vrstah denarja in različnem družbenem dojetju denarja npr. v Združenih državah Amerike v letih 1870–1930 primerjaj zanimivo knjigo: Zelizer, Viviana A.: *The Social Meaning of Money*, New York 1994.

²²⁰ Probszt, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte*, str. 532. V letih 1848/49 sta npr. papirnati drobiž izdala tudi veleposestnika pri Virovitici in pri Osjeku. Papirnati drobiž za 1/4 kr. je izdal celo brodnik na Kolpi v Sisku. Jelinčič, Zmago: *Katalog bankovcev jugoslovanskih dežel*, Ljubljana 1988, str. 21–25, 43, 52–53.

²²¹ Jelinčič, Zmago: *Katalog bankovcev jugoslovanskih dežel*, str. 25–28, 31–35, 37–43.

²²² *Nov denar v Ljubljani*, *Novice*, 22. 11. 1848, št. 47, str. 198.

²²³ *Primerjaj: Nov denar v Ljubljani*, *Novice*, 22. 11. 1848, št. 47, str. 198. *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 18. 11. 1848, št. 139.

²²⁴ *Novice*, 7. 3. 1849, št. 10, str. 42.

²²⁵ 19. dokladni list, *Novice*, 14. 5. 1849, št. 20, str. 69.

²²⁶ *Dopisi (Iz Celja)*, *Novice*, 3. 1. 1849, št. 1, str. 3.

²²⁷ *Novice*, 7. 3. 1849, št. 10, str. 42.

in burnih političnih dogodkih. Po majskih dogodkih na Dunaju se je 22. junija 1848 na Dunaju sešel državni zbor. Kmalu je začel z delom in je 7. septembra 1848 sprejel zemljiško odvezo. Še pred tem je bila 12. junija zatrta vstaja v Pragi in 9. avgusta je bilo podpisano premirje s Piemontom ter tako (začasno) pokorjeni Lombardija in Benečija. Po drugi strani so se vse bolj zaostrovale razmere na Ogrskem. Ogrski je uspelo doseči veliko mero neodvisnosti. Dunajski dvorni krogi so podprli Hrvate na čelu z banom Jelačićem v njihovem odporu proti madžarski prevladi na Ogrskem. Madžari so reagirali z vzpostavitev neodvisne vojaške in finančne uprave. S tem so dokončno prekinili vse zveze z Avstrijo. 11. septembra 1848 je Jelačić začel vojno proti Ogrski. Avstrijska vlada je razpustila ogrski državni zbor, proglasila obsedno stanje za Ogrsko in na Ogrsko začela pošiljati vojsko. Zato je pod vodstvom demokratov 6. oktobra 1848 na Dunaju znova izbruhnila revolucija. Avstrijska vojska je premagala Madžare, ki so hiteli Dunaju na pomoč. 31. oktobra je Dunaj padel. S tem se je v avstrijskem delu habsburške monarhije končalo revolucionarno obdobje. 21. novembra je nastopila nova vlada kneza Felixa Schwarzenberga in 2. decembra 1848 je prestol zasedel novi cesar Franc Jožef.²²⁸

V teh nemirnih časih se je med ljudi naselil pesimizem. Bridke izkušnje prejšnjih let, vojna psihoza in strah pred prihodnostjo so ustvarili ugodna tla za širjenje različnih »starih« prerokb. Ena od njih je napovedovala: »Kdor v letu 1847 ne umre, / kdor se v letu 1848 ne pokvari, / in v letu 1849 ne bo ubit, / ta bo moral leta 1850 o sreči govorit.«²²⁹ Drugi prerok naj bi že pred mnogimi leti razodel: »Leta 1846 ne bi bil rad vinska trta, leta 1847 jablana, leta 1848 knez in leta 1849 grobar. Leta 1850 naj bi se začela zlata doba.«²³⁰ Prerokbi sta presenetljivo natančno napovedovali avstrijsko prihodnost za leto 1849, ki je bila v znamenju protirevolucionarnih vojn na Ogrskem in znova v Italiji.

Avstrijski proračun se je že leta 1848 znašel pod velikim pritiskom. Glavni krivec za proračunski primanjkljaj je bila še naprej vojska. V Lombardiji in Benečiji se je vojna praktično končala. Del vojske je bil zaposlen samo še z obleganjem uporniških Benetk. Vendar je bila avstrijska vojska zaradi nevarnosti ponovnega izbruha vojne še naprej v stanju polne pripravljenosti. S tem se tudi stroški za vojsko niso pretirano zmanjšali. Obenem je vojna proti Ogrski začela požirati vedno večje vsote denarja. V letu 1848 si je Avstrija nakopala za 72 milijonov gld. proračunskega primanjkljaja. Vlada ni našla druge rešitve za pokritje tekočega primanjkljaja, kot da se je po ustaljeni poti še naprej zadolževala pri narodni banki. Njen dolg pri banki je do konca leta 1848 narasel na 179,3 mili-

²²⁸ Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa*, str. 282–286, 291, 295–304, 307, 310.

²²⁹ *Illyrisches Blatt*, 27. 6. 1848, št. 52, str. 207. Približno isto prerokbo so objavile tudi *Novice*: »Kdor v letu 1848 ne pogine in v 1849. letu ne bo ubit, zamore v letu 1850 od sreče govorit!« *Novice*, 5. 7. 1848, št. 27, str. 116.

²³⁰ *Illyrisches Blatt*, 24. 10. 1848, št. 86, str. 343.

jone gld. V obtoku je bilo za 223 milijonov gld. bankovcev.²³¹ Kljub nadaljnjim pomirjevalnim apelom vlade na javnost,²³² je bila finančna situacija iz dneva v dan bolj kritična.

Nastop Schwarzenbergerjeve vlade še ni pomenil dokončne prekinitve z dediščino revolucije. Po uspešni zadušitvi oktobrske revolucije sta dvor in vojaški vrh sicer znova pridobila na moči. V vojnih razmerah sta postajala še vplivnejša. V nasprotju s temi konservativnimi in antirevolucionarnimi silami je bila nova vlada povsem civilna. V njej so bili zastopani reformistični konservativci, konservativni liberalci in centralistični birokrati, ki so na vsak način hoteli izpeljati daljnosežne reforme. Predvsem pa je Schwarzenberg zagovarjal ustavno monarhijo in je računal na sodelovanje z ustavodajnim državnim zborom. 22. novembra 1848 je v Kromerizu pri Olomoucu naposled sklical državni zbor.²³³

Finančne zahteve vojske in proračunske postavke vlade niso bile vedno v soglasju. Med obema stranema je na finančnem področju tlel tihi konflikt. Izdatki so se stalno višali. Ker so bili stroški za vojsko nujni za ohranitev celovitosti monarhije, si je vlada na vsak način prizadevala zbrati potrebni denar. Zato je vsaj navzven hotela ohraniti parlamentarno kontrolo nad proračunom. S tem si je hotela priskrbeti širšo politično podporo za svojo finančno politiko. Finančni minister Krauß si je prizadeval pridobiti parlamentarno kritje za novo zadolževanje, s katerim bi pokrila proračunski primanjkljaj, in za davčno reformo, s katero bi povečal državne dohodke. 4. decembra 1848 je državnemu zboru predložil finančni načrt, ki je predvideval novo zadolžitev v višini 80 milijonov gld.²³⁴

»Za prihodnje leto 1849 je minister oznanil, de nej zbor 80 milijonov goldinarjev za državne potrebe na posodo vzeti dovoli. Čez to se bojo poslanci pa še le posvetovali.«²³⁵ Med razpravo v državnem zboru je opozicija (v glavnem poljska levica) nasprotovala odobritvi posojila. Ni pristala, da bi bil državni zbor le kritje za nespremenjeno (absolutistično) finančno politiko vlade in ni odobraval zadolževanja, s katerim bi vlada navsezadnje pokrila stroške vojne proti Ogrski. Nasprotno je velika večina državnega zbora iz domoljubnih razlogov podprla novo zadolževanje. S tem so poslanci pokazali, da verjamejo v nadaljnji obstoj monarhije in v parlamentarno odgovornost državnega zbora.²³⁶ Tudi večina slovenske javnosti je podprla novo zadolževanje. »Nenevadni stroški vojske

²³¹ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, str. 165-172.

²³² »Minister denarstva je rekel, de pripomočki našiga cesarstva so tako veliki, de se ni nikakor bati, da bi državna kasa na kant prišla (to je, de bi banknoti svojo ceno zgubili i. t. d.)« Novice, 10. 1. 1849, št. 2, str. 10.

²³³ Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 305-310. Brandt, Harm-Hinrich: Public Finances of Neo-Absolutism, str. 87-88.

²³⁴ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, str. 172-177.

²³⁵ Kaj delajo v državnim zboru?, Novice, 13. 12. 1848, št. 50, str. 214.

²³⁶ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, str. 177, 180-182. Mikoletzky, Hanns Leo: Österreich. Das entscheidende 19. Jahrhundert, Wien 1972, str. 358.

na Laškem in Ogerskim naredijo nenavadno pomoč potrebno, torej bo mende že treba, tistih 80 milijonov dovoliti.»²³⁷ Ob takšnem razmerju moči v državnem zboru je »državni zbor /.../ ministru denarstva dovolil za prihodnje leto 80 milijonov gld. na pósodo vzeti.«²³⁸

Prelaganje odgovornosti vlade na državni zbor, ko je bilo z zadolževanjem in višjimi davki potrebno pokriti proračunsko luknjo, seveda ni pripomoglo k splošni popularnosti ustavnega načina vladanja, saj se je od državnega zbora sicer pričakovalo, da bo spravil v red avstrijski proračun. Ko je tako *Illyrisches Blatt* poročal, da je bil maja 1848 primanjkljaj prav tako velik kot dohodki, je pripomnil: »To je zelo žalosten položaj. Tu se mora pomagati, kar se lahko poma-ga. Prva naloga državnega zbora bi bila, da podpre in reši obubožano in skoraj bankrotirano državo!«²³⁹

Ker je država potrebovala vedno več denarja, bi bilo nujno potrebno povišati davke. Po zmagi nad oktobrsko revolucijo je zmagovita država pristala na ponoven sklic državnega zbora, ker je lahko davke občutno povišala samo na podlagi splošnega konsenza državljanov. Absolutistična država si je namreč zaradi ljubega mira v državi veliko težje kot ustavna država privoščila povečanje davkov.

Po marčni revoluciji so tudi kmetje kmalu dojeli, da je v ustavni državi prav tako kot v absolutistični za normalno delovanje države potrebno plačevati davke.²⁴⁰ »Če terjamo, de nas varje vladarstvo v našim posestvu, de nam naših pravic nihče ne krati, de imamo svoje otroke kam v šolo pošiljati, in če terjamo družih reči več zoper domače in vunanje sovražnike, moramo vladarstvu v dose-go tega tudi pripomočke dati.«²⁴¹ Ljudje so se z davki sicer sprijaznili, vendar so si pri tem povsem človeško želeli čim nižje davke. *Novice* so tako maja 1848 opazile, da »zdaj, ko se ima cela državna naprava prenarediti in ustava vravnati, vsi in ne le posamezni državniki, temuč tudi celi stanovi in cele dežele kar le polajšanja, pomanjšanja ali clo overženja nekterih davkov terjajo.«²⁴² V mestih so bile zlasti osovražene različne trošarine, zaradi katerih so bile v času ekonomske depresije in inflacije cene potrošnih dobrin (predvsem živil) še dodatno višje. Prav zato so npr. 16. marca 1848 demonstranti v Ljubljani razbili užitninske urade in mitnico.²⁴³ Podobno je bilo tudi v mnogih drugih mestih v monarhiji. Vlada je bila zato prisiljena znižati nekatere trošarine.²⁴⁴

²³⁷ Kaj delajo v državnim zboru?, *Novice*, 13. 12. 1848, št. 50, str. 214.

²³⁸ *Novice*, 3. 1. 1849, št. 1, str. 5.

²³⁹ *Illyrisches Blatt*, 4. 7. 1848, št. 54, str. 215.

²⁴⁰ Primerjaj: Cerer, Janez: Nekaj od davkov, *Novice*, 10. 5. 1848, št. 19, str. 78. Nekaj od državnih dohodkov za pričujoče leto 1849, *Novice*, 21. 3. 1849, št. 12, str. 48.

²⁴¹ Slovo od stariga léta, *Novice*, 27. 12. 1848, št. 52, str. 221.

²⁴² Cerer, Janez: Nekaj od davkov, *Novice*, 10. 5. 1848, št. 19, str. 78.

²⁴³ Mal, Josip: Zgodovina slovenskega naroda, str. 658-662.

²⁴⁴ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, str. 440, 466-468.

Na podeželju je bila sporna predvsem zemljarina. Zaradi nje so bili kmete obdavčeni neprimerno bolj kot drugi sloji prebivalstva. Ko so leta 1844 začeli pobirati zemljarino na podlagi rezultatov stabilnega katastra, je zlasti na Kranjskem in Primorskem to pomenilo znatno povišanje davkov. Prizadeti so se razburjali. Zahtevali so revizijo katastra in tako znižanje davčne obremenitve.²⁴⁵ Nič čudnega torej, če so ljudje pričakovali, da bodo z ustavno dobo prišli tudi nižji davki. »Konstitucijsko prizadevanje ravno v tem obstoji, državne stroške pomanjšati in potem tudi kar koli je moč davke ponižati.«²⁴⁶

Nova demokratična oblast naj bi zmanjšala »nepotrebne« izdatke predvsem na račun vojske. Realnost je bila seveda povsem drugačna. Vojska je potrebovala vedno večje vsote denarja. Ljudje pa nikoli niso marali višjih davkov. Že pred davčno reformo so dobili (varljiv) občutek, da jim je nova doba prinesla višje davke.²⁴⁷ Novice so jih sicer podučile, da (ustavna) država potrebuje davke. Vendar so pri tem tudi poudarile, da so to davki »svobodnih deželanov!«²⁴⁸ Toda kaj se zgodi, če ljudje pri tem dobijo občutek, »de nam je svobode veliko več obljubljene, kakor pa je bomo vživali?«²⁴⁹

To je bila resnično preroška dilema. Zaradi nestrinjanja z vsebino ustave, ki jo je 4. marca 1849 sprejel državni zbor, je vlada isti dan izdala svojo ustavo in 7. marca z vojsko razpustila državni zbor. Oktroirana ustava je bila centralistično naravnana. Monarh in centralna oblast sta imela veliko moč. Schwarzenberg je sicer odločno odklanjal povratek v absolutizem in je v novosestavljeni vladi zbral ministre, ki so jasno delovali v smeri reform. Vendar je Avstrija na čelu z cesarjem Francem Jožefom neizogibno drsela v neoabsolutizem. V oktroirani ustavi predviden državni zbor ni bil nikoli sklican.²⁵⁰

Zato je namesto državnega zbora oktobra 1849 vlada sprejela dolgo načrtovano davčno reformo. Z uvedbo dohodninskega davka in tretjinskega pribitka na zemljiški davek je davke zmerno povišala.²⁵¹ Za to povišanje davkov je bilo seveda najlažje okriviti takratno državno ureditev – ustavno monarhijo. V *Novicah* so takole strnili takratne pritožbe: »Naj gré vaša takó hvaljena konstitucija rakam žvižgat, če bi mógli zmirej veči davke plačevati« – slišimo od več strani ljudi govoriti in nam tudi dopisovati, – in žalostno je, de se še tacih ljudi ne manjka, ki namest de bi nevedne podučili, de višji davki niso nasledik konstitucije, še le ljudi šuntajo in podpihujejo rekoč: 'zdaj imate konstitucijo, kér niste bili s staro

²⁴⁵ Granda, Stane: Obremenitev slovenskega kmeta z davki 1850–1914, Ljubljana 1977, str. 43.
Granda, Stane: Gospodarske razmere pri Slovencih v revolucionarnem letu 1848/49, str. 320–321.

²⁴⁶ Konstitucija - in povišanje davkov, *Novice*, 14. 11. 1849, št. 46, str. 200.

²⁴⁷ Primerjaj: Pot h premoženju, *Novice*, 30. 5. 1849, št. 22, str. 90.

²⁴⁸ Slovo od stariga léta, *Novice*, 27. 12. 1848, št. 52, str. 221.

²⁴⁹ Pot h premoženju, *Novice*, 30. 5. 1849, št. 22, str. 90.

²⁵⁰ Rumpfer, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 313–315, 319–321.

²⁵¹ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, str. 456–460.

vladbo zadovoljeni.' « Marsikdo je torej začel pogrešati stari absolutizem in nižje davke. Toda pisec članka v *Novicah* se ni strinjal s temi »starokopitneži, ki bi radi imeli, de bi pod staro breme nazaj prišli!« Za višje davke je povsem pravilno okrivil slabo finančno politiko predmarčnega režima in »prekucije lanjskiga in letašnjiga léta, hude in dolgočasne vojske, posebno na Laškim in Ogerskim, so veliko milijonov požérle. /.../ Stare skušnje vsih deželá učé, de vojske veliko denarja potrebujejo, in de ob časih vojská se davki povikšujejo.«²⁵²

Od septembra 1848 so se avstrijske vladne in hrvaške čete bojevale proti Madžarom in so zasedle ogrsko ozemlje južno od Donave in do Tise ter Banat. Vendar so Madžari spomladi 1849 v protiofenzivi osvobodili skoraj celotno ozemlje. 14. aprila 1849 so s prestola odstavili habsburško dinastijo. Za guvernerja so imenovali vodjo madžarske revolucije Lajosa Kossutha. V tem času je Piemont prekinil premirje in je vdrl v Lombardijo. Vendar ga je avstrijska vojska že 21. in 23. marca 1849 premagala pri Mortari in Novari. Avstrija je ponovno postala gospodar v Italiji. 22. avgusta 1849 so po dolgem obleganju končno padle še Benetke. Maja 1849 je Avstriji v boju proti Madžarom na pomoč priskočila Rusija. V naslednjih mesecih so avstrijska, hrvaška in ruska vojska počasi prodirale na Ogrsko. 13. avgusta 1849 so se pri Aradu predale zadnje madžarske čete.²⁵³

Zaradi teh nenehnih bojov je Avstrija v letu 1849 prigrisodarila za 119,8 milijonov gld. proračunskega primanjkljaja. Dohodkov je bilo za 139,3 milijonov gld. in izdatkov za 259,1 milijonov gld. Samo stroški za vojsko so znašali 148,5 milijonov gld. in so bili torej višji od dohodkov. Zelo so se povečali tudi v primerjavi s prejšnjimi leti. V revolucionarnem letu 1848 so znašali »samo« 81,51 milijonov gld., leta 1847 pa 61 milijonov gld.²⁵⁴ Javnost je dobro poznala vzroke za proračunski primanjkljaj: »De morajo izdajki zdej veliko veči biti, vsak lahko zapopade, če pomisli: koliko vojska na Ogerskim in Laškim stroškov prizadene, in de ti deželi že dolgo nič v državno kaso ne odrajtate, kar bi imeli odrajtati, kakor druge dežele. Le mir zamore to reč poravnati, Bog ga nam daj kmalo!«²⁵⁵

²⁵² Konstitucija - in povišanje davkov, *Novice*, 14. 11. 1849, št. 46, str. 200.

²⁵³ Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 316-317.

²⁵⁴ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str. 1099, 1101. Primerjaj še: Helferich: Die österreichische Valuta seit dem Jahre 1848, *ZgSW*, 1856, str. 87-88. Primerjaj še podatke finančnega ministrstva za leto 1849, objavljene v *Novicah*, 22. 5. 1850, št. 21, str. 88.

²⁵⁵ *Novice*, 6. 6. 1849, št. 23, str. 100.

11. Državni papirnati denar

a) 3-procentne blagajniške nakaznice

Ker davčna reforma ni bila izpeljana že za časa vojn, temveč šele po njih, je Avstrija proračunsko luknjo lahko krpala le z novim zadolževanjem, ki ga je finančnemu ministru odobril državni zbor. Vendar se Krauß ni hotel več neposredno zadolževati pri narodni banki. Na vsak način je hotel preprečiti, da bi se število bankovcev v obtoku povečalo. Hotel je, da bi se **3-procentne državne blagajniške nakaznice** obdržale v denarnem prometu in se ne bi več zbirale v blagajni narodne banke. Zato je bilo nujno, da so blagajniške nakaznice sčasoma dobile lastnosti državnega papirnatega denarja.²⁵⁶

12. februarja 1849 so začeli izdajati 3-procentne blagajniške nakaznice. Za njih je veljajo, da jih država in narodna banka sprejemata v plačilo prav tako kot denar. Glavne državne blagajne in narodna banka so jih bile tudi dolžne zamenjevati za gotovino (v praksi je to pomenilo za bankovce). Obresti blagajniških nakaznic so tekle od 1. januarja dalje in so v plačilo prvič zapadle čez pol leta. Če so lastniki plačevali z blagajniškimi nakaznicami, se je vrednost zapadlih obresti na dan točno prištela k vrednosti blagajniške nakaznice. Po šestih mesecih je bila npr. blagajniška nakaznica za 100 gld. vredna 101 gld. 30 kr. (1,5 %), po dveh mesecih 100 gld. 30 kr. (0,5 %). Zaradi lažjega preračunavanja je bila na zadnji strani vsake blagajniške nakaznice tabela, ki je prikazovala, za koliko se je dnevno povečala vrednost nakaznic. Blagajniške nakaznice so izdajali v zneskih po 1000, 500, 100 in 50 gld.²⁵⁷

Postopoma se je skoraj celotna emisija blagajniških nakaznic znašla v blagajni narodne banke.²⁵⁸ Ker so ti vrednostni papirji prinašali 3 % obresti, je imela narodna banka pri tem poslu zanesljiv dobiček. Ko se je bližal konec junija 1849 in s tem tudi konec prve emisije 3-procentnih blagajniških nakaznic, so bile denarne potrebe države še vedno nepotešene. 28. junija 1849 je izšel cesarski patent, ki je svečano razglašal, da »smo vse krepko storili, da bi v enim delu svojiga cesarstva razgrajajočo deželno vojsko berž ko berž končali, in so naše hrabre armade unanje sovražnike cesarstva slavno ponizale, in naša posebna pazljivost je bila neprenéhama v to obrjena, da bi v denarstvu popoln gotov red za vselej vstanovili«. ²⁵⁹ Patent je predvideval, da si država ne bo več sposojala pri narodni banki, temveč bo čez čas razpisala javno posojilo. Za prehodno financiranje državnih potreb pa je država izdala novo emisijo 3-procentnih blagajniških

²⁵⁶ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 1. del, str. 183–187.

²⁵⁷ 9. dokladni list, Novice, 7. 3. 1849, št. 10, str. 21. Glej še: 27. dokladni list, Novice, 25. 7. 1849, št. 30, str. 89. Laibacher Zeitung, 19. 6. 1849, št. 73, str. 365.

²⁵⁸ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 1. del, str. 187, 195.

²⁵⁹ 26. dokladni list, Novice, 18. 7. 1849, št. 29, str. 88.

nakaznic. Ker je finančni minister hotel preprečiti, da bi nazadnje tudi te nakaznice pristale v narodni banki, je že pred razglasitvijo cesarskega patenta uknil zamenljivost nakaznic v gotovino. Z novimi blagajniškimi nakaznicami je država plačevala še obresti za prvo emisijo blagajniških nakaznic.²⁶⁰ S cesarskim patentom je bil za blagajniške nakaznice (stare in nove emisije)²⁶¹ določen prisilni tečaj in jih je torej moral vsakdo sprejemati po njihovi imenski vrednosti skupaj z zapadlimi obrestmi.²⁶² S tem so 3-procentne blagajniške nakaznice praktično postale državni papirnati denar.

V zgodovini so bile blagajniške nakaznice ena redkih vrst državnega papirnatega denarja, ki je prinašal obresti. Avstrijska vlada je upala, da bodo zato ljudje blagajniške nakaznice (katerih vrednost je naraščala) veliko raje obdržali in jih ne bodo izdali naprej tako hitro kot bankovce (katerih vrednost je ostajala ista). Zaradi manjše obtočne hitrosti blagajniških nakaznic bi bil njihov učinek na skupno denarno maso in s tem na inflacijo veliko manjši kot pri bankovcih. Vendar je vlada že julija izničila ta predvideni učinek obrestovanega državnega papirnatega denarja, ko je začela izdajati blagajniške nakaznice v zneskih do najmanj 5 gld.²⁶³ Ker so bile te blagajniške nakaznice vredne tako malo, da bi bil pri vsakodnevnem prištevanju obresti tudi najmanjši obstoječi drobiž preveč vreden, je vlada zanje odredila, da se jim prišteje le toliko obresti, za kolikor obstaja najmanjši drobiž.²⁶⁴ S tem so najmanjše blagajniške nakaznice praktično izgubile lastnost obrestovanega papirnatega denarja. Nova vrsta denarja se je med ljudmi udomačila le z velikimi težavami. Njegova uporaba marsikomu sploh ni bila znana. Zaradi težav pri preračunavanju in drugih posebnosti ga mnogi niti niso znali pravilno uporabljati. Predvsem kmetje ga niso razumeli in so ga le neradi sprejemali.²⁶⁵

b) Ogrski papirnati denar

3-procentne blagajniške nakaznice niso bile edini državni papirnati denar, s katerim je Avstrija financirala vojne operacije. Ker je vladi primanjkovalo denarja, se je poskušala držati načela, da naj se avstrijska vojska v največji možni meri financira iz dohodkov dežele, v kateri se je bojevala. Zaradi razvitega davč-

²⁶⁰ 26. dokladni list, Novice, 18. 7. 1849, št. 29, str. 87.

²⁶¹ 18. avgusta 1849 je vlada tudi sklenila, da bo vse 5-procentne blagajniške nakaznice, ki jih je izdala 1. septembra 1848 in 1. marca 1849, do konca avgusta 1849 prekonvertirala v 3-procentne. 33. dokladni list, Novice, 12. 9. 1849, št. 37, str. 116.

²⁶² 26. dokladni list, Novice, 18. 7. 1849, št. 29, str. 88. Laibacher Zeitung, 5. 7. 1849, št. 80, str. 404.

²⁶³ 28. dokladni list, Novice, 8. 8. 1849, št. 31, str. 99–100.

²⁶⁴ 28. dokladni list, Novice, 8. 8. 1849, št. 31, str. 98.

²⁶⁵ 27. dokladni list, Novice, 25. 7. 1849, št. 30, str. 89. Laibacher Zeitung, 19. 6. 1849, št. 73, str. 365.

nega sistema ji je v Lombardiji in Benečiji to bolj ali manj uspevalo. Povsem drugače pa je bilo na Ogrskem. Že pred revolucijo je imela Ogrska nerazvit davčni sistem z nizkimi stopnjami davčne obremenitve. Zato tudi madžarska revolucionarna vlada samo z davki ni mogla financirati vseh svojih izdatkov. Poleg tega si zaradi nerazvitega finančnega trga denarja ni mogla izposoditi. Tako se je oprijela starega, preizkušenega recepta revolucionarnih vlad in je začela izdajati državni papirnati denar. Že maja 1848 je začela izdajati bankovce za 1 in 2 gld., ki so sprva imeli kovinsko pokritje in so jih izdajali neodvisno od avstrijske narodne banke. Konec avgusta 1848 so začeli izdajati pravi državni papirnati denar. Ta *ogrski papirnati denar* so popularno imenovali 'Kossuthovi (Košutovi) bankovci'.

Slika 20: Ogrski papirnati denar, 10 goldinarjev konvencijske valute, 1. 9. 1848.

Že oktobra 1848 je avstrijska vlada ogrski papirnati denar postavila izven zakona. Toda avstrijska vojska se je pri svojem prodoru na Ogrsko vedno znova srečevala z ogrskim papirnatim denarjem. Zaradi Greshamovega zakona so tudi na Ogrskem kovanci izginili iz denarnega obtoka.²⁶⁶ Če bi avstrijska vojaška ob-

²⁶⁶ Ogrska je kovala tudi lastni kovinski denar. V ta namen je uporabljala drage kovine in baker iz domačih rudnikov. Kovali so zlatnike, srebrnike (6, 10 in 20 kr.) in bakreni drobiž (1 in 3 kr.). Probst, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, str. 533. Kot v Avstriji

last prepovedala uporabljati ogrski papirnati denar, bi se gospodarstvo naenkrat znašlo brez denarja. Njihovi lastniki bi izgubili precejšnje vsote denarja. Zato je vojaška oblast samo ukinila prisilni tečaj ogrskega papirnatega denarja, drugače pa ga je v praksi tolerirala. S tem je ogrski vladi omogočila inflacijsko financiranje vojne tudi na račun ogrskih ozemelj, ki jih je zasedla avstrijska vojska. Avstrijska vlada je šele 24. februarja 1849 uspela povsem prepovedati ogrski papirnati denar:²⁶⁷ »Bankovci, ktere je ogersko puntarsko vladarstvo med ljudstvo razdalo, ne sicer v življenji in ne v očitnih kasah prejémati ne smejo, de je prepovedano, jih razdajati in z njimi plačevati, in de se imajo, ako se taki bankovci kje najdejo, posestnikom odvzeti in bližnji cesarski kasi odrajtati, ktera jih ima državni centralni kasi v vkončavanje poslati.«²⁶⁸

S to prepovedjo je ogrski papirnati denar začel izginjati iz ogrskih ozemelj, ki jih je zasedla avstrijska vojska. Ko je avstrijska vojska okupirala Ogrsko, se je madžarsko prebivalstvo, ki je imelo ogrski papirnati denar, znašlo v velikih težavah. Njihov denar je bil naenkrat brez vrednosti, zato ga »že na Ogerskim nihče rad jemati noče.«²⁶⁹ Kakor je veleval zakon, je avstrijska oblast (brez odškodnine) zaplenila in javno sežigala neveljaven ogrski denar.²⁷⁰ »Vunder /.../ je v nekterih krajih na Ogerskim med ljudstvom, ki nič družiga denarja nima in si drugač pomagati ne more, še precej teh bankovcev.«²⁷¹ V nekaterih krajih preprosto ni bilo drugega denarja kot ogrskega. Zato so ga ljudje kljub prepovedi začasno še naprej uporabljali.²⁷²

Z uničenjem ogrskega papirnatega denarja se njegova zgodovina še ni povsem končala. Kossuth je leta 1852 v emigraciji v New Yorku znova začel izdajati papirnati denar.²⁷³ Leta 1861 je v Londonu še enkrat neuspešno poskusil izdajati papirnati denar.²⁷⁴

---

tudi na Ogrskem ljudje niso samo tezavirali ogrskega kovinskega denarja, temveč so ga tudi preprodajali v tujino. V Srbiji se je tako nabralo za najmanj 100.000 gld. srebrnikov po 20 kr. Ker Srbija takrat ni imela lastnega denarja, so bili v obtoku različni tuji kovanci. Vendar po avstrijski zmagi nad madžarsko revolucijo ti kovanci niso bili nikjer več zakonito plačilno sredstvo. Zato jih je srbska vlada zbrala (verjetno preko davčnega sistema) in z njimi od avstrijske vlade kupila sol. Avstrijska država je bila namreč lastnica večine rudnikov soli. Ogrski kovanci so takoj odromali v dunajsko kovnico, kjer so bili prekovani. O tem glej: Novice, 13. 8. 1851, št. 33, str. 168. O srbskem denarnem sistemu glej: Sundhaussen, Holm: Historische Statistik Serbiens 1834-1914, München 1989, str. 363-366, 375-376.

²⁶⁷ Več o ogrskem papirnatem denarju glej: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 1. del, str. 220-226, 230-232, 236-237. Probszt, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, str. 534-535.

²⁶⁸ 9. dokladni list, Novice, 7. 3. 1849, št. 10, str. 21-22.

²⁶⁹ Novice, 11. 7. 1849, št. 28, str. 124.

²⁷⁰ Novice, 14. 11. 1849, št. 46, str. 202; 28. 11. 1849, št. 48, str. 210.

²⁷¹ Novice, 28. 11. 1849, št. 48, str. 210.

²⁷² Glej še: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 1. del, str. 232-237.

²⁷³ Novice, 27. 10. 1852, št. 86, str. 344.

c) Nakaznice na dohodke ogrske dežele

Prav tako kot ogrska revolucionarna vlada je tudi avstrijska vlada vojno na Ogrskem financirala z izdajanjem papirnatega denarja. Avstrijska vlada je konec marca 1849 začela izdajati *nakaznice na dohodke ogrske dežele* (*Anweisungen auf die ungarische Landeseinkünfte*). To je bil ogrski državni dolg, ki naj bi ga vrnili po koncu vojne s pomočjo na Ogrskem zbranih davkov.²⁷⁵ Za ta državni papirnati denar je na področju Ogrske veljal prisilni tečaj. Toda že čez nekaj tednov so Madžari začeli uspešno protiofenzivo in so avstrijske čete skoraj povsem potisnili iz Ogrske. S tem se je drastično zmanjšalo ozemlje, na katerem so ogrske nakaznice funkcionirale kot državni papirnati denar s prisilnim tečajem. Zato je vlada 30. aprila 1849 sklenila, da bo območje, kjer so državne blagajne sprejemale nakaznice na dohodke ogrske dežele, razširila še na obmejne province. 7. avgusta 1849²⁷⁶ so prisilni tečaj naposled razširili na vse avstrijske dežele, razen Lombardije in Benečije.²⁷⁷

Avstrija je konec revolucije 1848/49 pričakala s povsem omajanim denarnim sistemom. Kovinski denar je skoraj povsem izginil iz denarnega obtoka. Oktobra 1849 je bilo v obtoku za 257 milijonov gld. bankovcev avstrijske narodne banke s prisilnim tečajem. Kovinsko kritje je znašalo samo 11,2 %. Celo kovinski drobiž je bil v večji meri nadomeščen s papirnatim drobižem (za 3,5 milijonov gld.). Poleg bankovcev so bile v obtoku še različne vrste državnega papirnatega denarja. Oktobra 1849 je bilo v obtoku za 37 milijonov gld. 3-procentnih blagajniških nakaznic in za 25 milijonov gld. nakaznic na dohodke ogrske dežele.²⁷⁸

---

²⁷⁴ Novice, 13. 3. 1861, št. 11, str. 92. Več o tem glej: Probszt, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte*, str. 535.

²⁷⁵ Primerjaj vladno pojasnilo: *Laibacher Zeitung*, 1. 5. 1849, št. 52, str. 245–246.

²⁷⁶ 33. dokladni list, *Novice*, 12. 9. 1849, št. 37, str. 116.

²⁷⁷ Glej še: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 1. del, str. 191–192, 226–230.

²⁷⁸ Helferich: *Die österreichische Valuta*, str. 89–92, 98–99.

IV. DENARNA KRIZA 1849/51

1. Poskus sanacije finančnega in denarnega sistema

Avstrijska vlada je bila po zmagi na Ogrskem in v Italiji končno pripravljena na temeljito sanacijo avstrijskega finančnega in denarnega sistema. Vlada in prebivalstvo sta z optimizmom zrla v prihodnost. Ta optimizem se je odražal tudi v srebrni ažiji. 2. junija 1849 je s 27 % dosegla svoj vrh in se je v naslednjih dveh mesecih gibala okoli 20 %. Po zmagi nad Ogrsko je začela hitro padati in je konec septembra padla na 5 %.²⁷⁹ Pisec v *Novicah* je pričakoval, da bo srebrna ažija kmalu povsem izginila: »Sčasoma bo vender srebernina spet na dan prišla, kér se je tudi zaupanje do banknotov spet takó povzdignilo, de dvejetice v primeri k banknotam zdej nimajo več višji cene, kakor 5 do 6 pri sto goldinarjev, in pričakuje se, de bojo ob kratkem dvajsetice in banknoti spet popolnoma enake cene. V Pragi se že vidi precej sreberniga denarja med ljudstvom.«²⁸⁰

Ažija je padala, ker je prebivalstvo zaupalo vladi, da bo izpeljala potrebne reforme. Vlada je upala, da se bo vojska s koncem vojne delno demobilizirala. S tem bi se znižali proračunski izdatki. Hkrati bi se z davčno reformo in z vključitvijo Ogrske v avstrijski davčni sistem dohodki države še povečali. Finančni minister Krauß je nameravano sanacijo denarnega sistema hotel financirati s pomočjo vojne odškodnine poraženega Piemonta v srebru in z razpisom javnega posojila.²⁸¹ Pridobljeno srebro bi odstopil narodni banki, da bi si okrepila svoje zaloge srebra. S posojilom bi država banki poplačala dolgove, ki so nastali med revolucijo. Banka bi se hkrati obvezala izdati nove delnice in v provincah izdatno razširiti svoje poslovanje. S tem bi pokrila predvideno povečanje avstrijskega gospodarstva po denarnih sredstvih. Sčasoma bi bili bankovci zopet konvertibilni in prisilni tečaj bankovcev bi bil ukinjen.²⁸²

Eden temeljnih kamnov Kraußove denarne reforme je bilo prostovoljno posojilo, ki je bilo razpisano 15. septembra 1849. V nasprotju s predmarčno vlado, ki si je denar sposojala pri velikih bančnih hišah, se je Krauß s posojilom obrnil tudi na širše plasti prebivalstva: »Ceno posojila je treba nastaviti tako ugodno, da se ga pri tem lahko udeležijo tudi osebe, katerim njihove razmere ne dopuščajo žrtve. Za nikogar naj ne bi bila samo cena zadosten vzrok, da se

²⁷⁹ Kramár, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich seit 1848*, str. 39–40, 4*–5*.

²⁸⁰ *Novice*, 26. 9. 1849, št. 39, str. 172.

²⁸¹ Javno posojilo je 28. junija 1849 predvideval že cesarski patent. 26. dokladni list, *Novice*, 18. 7. 1849, št. 29, str. 88.

²⁸² Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 1. del, str. 242–244. Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 625–627. Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Notensitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 299–300.

ne udeleži subskripcije, kolikor sploh ima za to sredstva.«²⁸³ Najmanjši znesek posojila je bil sicer 1000 gld., vendar se je vplačeval postopoma v desetih mesečnih obrokih. Sprva je moral posojevalec vplačati le kavcijo, ki je znašala 10 % vrednosti posojila. Da bi se posojila udeležilo čim več ljudi, je bilo mogoče, da so se združili in skupaj prevzeli posojilo. Na takšen način je lahko posameznik teoretično vplačal tudi manj kot 1000 gld. Posojilo je prinašalo 4,5-procentne obresti. Za nominalno vrednost 100 gld. posojila je posojilodajalec odštel 85 gld.²⁸⁴ Posojilo je bilo mogoče vplačati tudi s 3- in 5-procentnimi centralnimi blagajniškimi nakaznicami in z delnimi hipotečnimi nakaznicami.²⁸⁵

Posojilo je v tujini naletelo na zelo skromen odmev. Nasprotno je bil odziv domače javnosti več kot zadovoljiv. Vladi je uspelo zbrati predvideno vsoto 71 milijonov gld., »kar očitno kaže, da zaupanje do avstrijske denarnice je zmirej večí.«²⁸⁶ Velika večina posojila je bila sicer vpisana v Spodnji Avstriji (z Dunajem), torej v finančnem središču monarhije, vendar je bil pri tem v do- ločeni meri dosežen eden od glavnih namenov posojila – udeležba čim večjega števila manj premožnih državljanov. Tako naj bi posojilo odražalo zaupanje ljudi v ustavno ureditev Avstrije. Delež slovenskih dežel ni bil velik. Največ posojila je bilo vpisanega na Primorskem skupaj s Trstom (1.205.000 gld.) in v (slovenski in nemški) Štajerski (1.334.700 gld.). V »Iliriji« (Kranjska in Koroška) je bilo vpisanih 491.100 gld.²⁸⁷

Na podlagi zbranega posojila in piemontske vojne odškodnine se je vlada 6. decembra 1849 sporazumela z narodno banko in poenotila različne dolgove, ki jih je država naredila pri banki za časa revolucije. Nov skupni dolg je imel 2-procentno obrestno mero.²⁸⁸ Vendar s to finančno operacijo niso zmanjšali števila bankovcev v obtoku in izboljšali njihove kovinske pokritosti. Predvsem pa se Krauß pri reformi ni oziral na državni papirnati denar. Še več. Z novimi emisijami državnega papirnatega denarja (predvsem nakaznic na dohodke ogrske dežele) je nameraval krpiti predvideni proračunski primanjkljaj. Glavni krivec za proračunsko luknjo je bila zopet vojska, ki ni hotela znižati svojih izdatkov na predmarčno raven. Zato je proračun v naslednjih letih beležil kronični

²⁸³ Tako je finančni minister Krauß 10. septembra 1849 cesarju Francu Jožefu med drugim utemeljil posojilo. *Laibacher Zeitung*, št. 116, 27. 9. 1849, str. 617. Glej še: Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Notensinstitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 300. Več o reformnih predlogih finančnega ministra glej še: *Laibacher Zeitung*, 22. 9. 1849, št. 114, str. 605–606; 25. 9. 1849, št. 115, str. 611–612.

²⁸⁴ Realna obrestna mera je bila torej 5,29 %.

²⁸⁵ 35. dokladni list, *Novice*, 26. 9. 1849, št. 39, str. 122–123. 41. dokladni list, *Novice*, 7. 11. 1849, št. 45, str. 139–140. *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 25. 9. 1849, št. 115, str. 399–400.

²⁸⁶ *Novice*, 10. 10. 1849, št. 41, str. 180. Primerjaj še: *Novice*, 24. 10. 1849, št. 43, str. 188.

²⁸⁷ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 629–631.

²⁸⁸ Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Notensinstitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 305–308. Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 631.

primanjkljaj. Primanjkljaja se ni dalo zakrpati niti z vedno večjimi davčnimi dohodki.²⁸⁹

2. Pomanjkanje kovancev

V teh razmerah srebrna ažija ni izginila. Znani učinki ažije na denarni sistem so bili še naprej del avstrijskega gospodarskega življenja. Država je srebro v glavnem uvažala preko Hamburga,²⁹⁰ tradicionalnega posrednika pri teh poslih. Nekaj ga je dobila tudi iz rudnikov srebra na Ogrskem.²⁹¹ Nato so srebro prekovali v kovnici na Dunaju in znova tudi v kovnicah na Ogrskem, zlasti v Kremnici na Slovaškem.²⁹² Denarja niso prenehali kovati tudi med revolucijo. Še naprej so kovali največ zlatnikov, ki so bili trgovski denar, srebrnikov po 20 kr.²⁹³ in seveda zelo veliko drobiža.²⁹⁴ »Novo kovaniga denarja je bilo tedaj v enim létu precej – pa kaj pomaga, kér vsak, ki kej zlatnine in srebernine v roko dobi, je več ne izpusti, če le more!«²⁹⁵ Kakor hitro so novi kovanci prišli v denarni obtok, so preprosto že izpuhteli. S srebrniki se je še naprej pridno prekupčevalo: »Barantači z zlatam in srebriam še zmirej cekine in dvajsetice višji kupujejo, kakor je njihov veljava! Še zmirej ni duha ne sluha od desetic in dvajsetic.«²⁹⁶

Slika 21: Kurantni srebrnik, 5 krajcarjev konvencijske valute, 1846, Dunaj.

Zaradi pomanjkanja srebrnikov je bil kot drugje po Avstriji tudi na Slovenskem v obtoku v večji meri samo papirnati denar. Za ljubljanski sejem januarja 1850 so sicer poročali, da »je bil za kramarje precej dober«, vendar se je trgovalo samo s papirnatim denarjem, kajti »srebra ni bilo clo nič viditi.«²⁹⁷ Podobno uspešen je bil ljubljanski sejem maja 1850, za

²⁸⁹ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str. 590, 624–629, 631–632. Več o davčnem sistemu v času neoabsolutizma glej: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 1. del, str. 439–589.

²⁹⁰ Novice, 7. 11. 1849, št. 45, str. 198; 6. 10. 1852, št. 80, str. 320.

²⁹¹ Novice, 5. 12. 1849, št. 49, str. 214; 1. 1. 1851, št. 1, str. 5. Laibacher Zeitung, 29. 5. 1852, št. 122, str. 520.

²⁹² Novice, 26. 9. 1849, št. 39, str. 172; 4. 9. 1850, št. 36, str. 152; 5. 11. 1851, št. 45, str. 230.

²⁹³ Zlatnikov so leta 1848 nakovali za 4.780.203 gld. in leta 1849 za 4.784.627 gld. Srebrnikov so leta 1848 nakovali za 16.039.012 gld. in leta 1849 za 18.084.922 gld. Glej: Novice, 15. 3. 1854, št. 21, str. 84.

²⁹⁴ Od novembra 1848 so v enem letu skovali za približno 9.770.000 gld. srebrnega in bakrenega drobiža. Glej: Novice, 30. 1. 1850, št. 5, str. 22.

²⁹⁵ Novice, 30. 1. 1850, št. 5, str. 22.

²⁹⁶ Novice, 31. 10. 1849, št. 44, str. 194.

²⁹⁷ Novice, 30. 1. 1850, št. 5, str. 22.

katerega so tudi poročali, da je »vse barantanje /.../ zgolj v popirju, ni ga srebernjaka viditi«. ²⁹⁸ Tudi v prejšnjih letih seveda ni bilo nič drugače. Ko je srebrna ažija decembra 1849 presegla 10 %, ²⁹⁹ so *Novice* skrušeno ugotovile, da »ni nikjer nič srebernine in zlatnine viditi, ki je začela vnovič v višji ceno gnati«. ³⁰⁰ Zaradi vsesplošnega nezaupanja v trdnost avstrijskih financ, je na dunajski borzi zavladal nemir. Nastale so idealne razmere za špekuliranje z deviznimi tečaji. ³⁰¹ Ker so *Novice* vedno obsojale prekupčevanje z denarjem, so tudi ob tej priložnosti od finančnega ministra zahtevale odločno ukrepanje: »Ali ne bo minister denarstva kako pomoč našel, de se temu zakopavanju sreberniga denarja v okom pride in de se ne bo ž njim kakor z blagom barantalo?« ³⁰²

3. Iz ene v drugo krizo

Sto zahtevo so se *Novice* obračale na pravega človeka. Finančni minister Krauß je tudi sedaj krivdo za denarne špekulacije naprtil domnevnim sovražnikom države, ki da spodkopavajo zaupanje javnosti v državo. Zato je konec leta 1849 (neprepričljivo) razglasil, »de državna denarnica ni na takó slabih nóгах, kakor nekteri mislijo, čeravno so davki pri nas veliko manjši, kakor na Francoskim, Angležkim, Prajsovskim i. t. d.« ³⁰³

Vendar avstrijske finance v resnici niso bile tako zdrave, kot je to hotel prikazati finančni minister. Nastalo proračunsko luknjo za konec leta 1849 in leta 1850 je moral v veliki meri pokriti prav z izdajanjem novega državnega papirnatega denarja. Poleg nakaznic na dohodke ogrske dežele in 3-procentnih blagajniških nakaznic je vlada za 1. marec 1850 napovedala ³⁰⁴ in 1. julija 1850 tudi začela izdajati ³⁰⁵ še novo vrsto državnega papirnatega denarja, tako imenovane *3-procentne bankovce državnega zaklada (Reichsschatzscheine)*. ³⁰⁶ Od konca leta 1849 do konca leta 1850 se je tako skupno število državnega papirnatega denarja v obtoku povečalo od 62.605.681 na 134.215.147 gld. Od tega je bilo za 53.106.455 gld. 3-procentnih blagajniških nakaznic, za 46.633.592 gld.

²⁹⁸ *Novice*, 8. 5. 1850, št. 19, str. 80.

²⁹⁹ Kramár, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich*, str. 6*.

³⁰⁰ *Novice*, 5. 12. 1849, št. 49, str. 214.

³⁰¹ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 632.

³⁰² *Novice*, 5. 12. 1849, št. 49, str. 214.

³⁰³ *Novice*, 9. 1. 1850, št. 2, str. 8. Več o tem glej še: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 633, 638–639.

³⁰⁴ *Novice*, 6. 3. 1850, št. 10, str. 42.

³⁰⁵ *Novice*, 3. 7. 1850, št. 27, str. 114.

³⁰⁶ *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 2. 7. 1850, št. 148, str. 497. Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 632–635, 639. Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninsitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 325–326.

nakaznic na dohodke ogrske dežele in za 34.475.100 gld. bankovcev državnega zaklada.³⁰⁷

Z novimi emisijami državnega papirnatega denarja je država pokrila stroške za vojsko. Ker je bila armada v stalni vojni pripravljenosti, so bili izdatki za vojsko leta 1850 samo malo nižji kot leta 1849 in precej višji kot leta 1848.³⁰⁸ Vsak meddržavni spor, ki bi lahko prerasel v novo vojno, je na dunajsko borzo vnesel dodaten nemir. Vsesplošno nezaupanje v sposobnost Avstrije, da lahko brez težav financira morebitni vojaški spopad, je spodbudil divje špekulacije z deviznimi tečaji, ki so srebrno in zlato ažijo gnale v nove višine.

Problem srebrne ažije v tem času že dolgo ni bil več samo problem poslovnega sveta. Gibanje srebrne ažije je vplivalo na celoten denarni sistem in s tem na vse ljudi, ki so imeli vsaj nekaj denarja. Vsi so občutili pomanjkanje kovanega denarja in poplavo različnih vrst papirnatega denarja. Ljudje so preprosto morali poznati trenutne menjalne tečaje med konvencijskim in papirnatim denarjem. Občasno so se morali pozanimati še o deviznih tečajih tujega denarja, ki jim je slučajno prišel v roke in so ga hoteli zamenjati.³⁰⁹ Z avstrijskim denarjem se je prekupčevalo na črnem trgu, kjer so bili menjalni tečaji (glede na višino srebrne ažije) nekoliko nižji kot uradni devizni tečaji na dunajski borzi.³¹⁰ Velika večina ljudi se je z menjalnimi tečaji verjetno seznanila na podlagi ustnih govoric in niso nikoli spremljali uradnega gibanja tečajev na dunajski borzi, ki ga je objavljalo različno časopisje. Borzne novice so bile pomembne samo za ožji krog ljudi, predvsem iz poslovnega sveta. Ti so borzna poročila pozorno spremljali. Zato je od maja 1849 tudi *Laibacher Zeitung* začel redno objavljati višino srebrne in zlate ažije, občasno pa je dopisnik z Dunaja poročal tudi o dogajanjih na borzi. Ker so se *Novice* obračale na veliko širše bralstvo kot *Laibacher Zeitung*, niso redno posredovale podatkov o srebrni ažiji. Vendar so občasno poročale o večjih denarnih krizah, ki so pretresale države.

V začetku leta 1850 se je tako Anglija znašla v hudem sporu z majhno Grčijo. Spor se je stopnjeval do angleške pomorske blokade grških pristanišč. S tem je bila presekana grška trgovina z zunanjim svetom, tudi s Trstom.³¹¹ Tečaji na dunajski borzi so v naslednjih mesecih začeli hitro rasti.³¹² »Cena cekinov in

³⁰⁷ Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 133.

³⁰⁸ 1848: 81,5 milijonov gld., 1849: 148,5 milijonov gld. in 1850: 126,8 milijonov gld. Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str.1001.

³⁰⁹ Najbolj razširjen tuj denar je bil različnega nemškega in italijanskega izvora. Na precejšnje težave so lahko ljudje naleteli pri menjavi ne tako vsakdanjih vrst denarja. Neki slovenski zdomec iz Združenih držav Amerike na Dolenjskem ni mogel zamenjati ameriškega zlatega denarja. Zamenjal ga je lahko šele v Trstu. Dopisi (Iz Sel v Semiču na Dolenjskim), *Novice*, 3. 1. 1849, št. 1, str. 4.

³¹⁰ Primerjaj poglavje Prekupčevanje z denarjem.

³¹¹ »Kupčija tudi v Terstu zavoljo tega veliko škodo terpi; Gerške barke, z blagam naložene, ne pridejo v Terst, pa si tudi iz Tersta ne upajo domú.« *Novice*, 20. 2. 1850, št. 8, str. 34.

³¹² Kramár, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 42–43.

sreberniga denarja spet takó silno kviški gré, de za sto gold. zlatiga denarja se plačuje 125 gold., za sto sreberniga pa 120 gold.«³¹³ Tečaji se niso dvigali zaradi pretrgane trgovine z Grčijo, temveč zaradi hudih diplomatskih konfliktov med Anglijo na eni in Francijo, Avstrijo in Rusijo na drugi strani. Velesile nazadnje niso hotele tvegati vojaškega spopada in po treh mesecih je morala Grčija popustiti.³¹⁴ Pritisk na borzi je začasno popustil. *Novice* so na kratko poročale: »Cena zlatiga in sreberniga denarja je spet padla.«³¹⁵

V tem času je Avstriji glavna nevarnost grozila iz nemškega prostora. Vprašanje nemške enotnosti, ki ga je z vso silovitostjo odprla revolucija leta 1848, še ni bilo rešeno. Sicer je pruski kralj 3. aprila 1849 odklonil krono združene Nemčije (brez Avstrije), ki mu jo je ponudil Frankfurtski parlament. Vendar se je Prusija na podlagi malonemškega programa postavila na čelo konservativnega gibanja za združitev Nemčije. V tem primeru bi bila Avstrija izključena iz ožje nemške zvezne države. V nasprotju s Prusijo si je Avstrija prizadevala preprečiti nastanek nemške nacionalne države in je zagovarjala ustanovitev ohlapne Nemške zveze, v katero bi stopila celotna Avstrija (skupaj z Ogrsko). S svojo velikostjo bi si Avstrija zagotovila politično in gospodarsko prevlado v združeni Nemčiji.

Nastali antagonizem med Prusijo in Avstrijo je vodil iz ene v drugo diplomatsko krizo. Ko je v Hessen-Kasslu izbruhnil upor, je njen vladar zaprosil za vojaško pomoč. S tem se je jeseni 1850 med Avstrijo in Prusijo sprožil hud spor o pravici do posredovanja.³¹⁶ Diplomatski spor je začel dobivati konkretnije oblike, ko sta obe državi začeli premikati svoje čete. *Novice* so ob tem poročale, da »ste si naša in in Priska vlada v mnogih rečéh še res navskriž, tako de so nekteri časnikarji že hrup zagnali, de bo vojska med avstrijansko in prusko vlado«. Ob tem so optimistično dodale, da »vse te reči še nikakor tako hudo ne stojé, de bi se ne dale brez vojske dokončati, in veliko verjetnejši je, de se boste imenovani vladi z lepo poravnale. Vojska bi bila zdej velika težava.«³¹⁷ *Novice* so v denarnih težavah avstrijske (in tudi pruske) vlade videle glavno oviro za izbruh vojne,³¹⁸ niso pa obupale nad mirom celo takrat, ko je vedno več vojske korakalo iz Italije

³¹³ *Novice*, 3. 4. 1850, št. 14, str. 58.

³¹⁴ Več o tem glej: Weithmann, Michael W.: Griechenland, Regensburg 1994, str. 190–191. Heindl, Waltraud: Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848–1852), Wien-Köln-Graz 1970, str. 66–68.

³¹⁵ *Novice*, 10. 4. 1850, št. 15, str. 62.

³¹⁶ Več o nasprotju med Prusijo in Avstrijo glej: Koralka, Jiri: Deutschland und die Habsburgermonarchie 1848–1918, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): Die Habsburgermonarchie 1848–1918, 6. knjiga, 2. del, Wien 1993, str. 21–24. Bridge, Francis Roy: Österreich (Ungarn) unter den Grossmächten, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): Die Habsburgermonarchie 1848–1918, 6. knjiga, 1. del, Wien 1989, str. 210–212. Popov, Čedomir: Gradanska Evropa (1770–1871), 2. knjiga, Novi Sad 1989, str. 293–295. Macartney, C. A.: The Habsburg Empire, str. 427, 433–434.

³¹⁷ *Novice*, 30. 10. 1850, št. 44, str. 186.

³¹⁸ *Novice*, 23. 10. 1850, št. 43, str. 182.

preko Ljubljane na sever³¹⁹ in sta Avstrija in Prusija začeli z mobilizacijo.³²⁰ »Naša vlada, svesta si težav, ktere so z vojsko sklenjene, gotovo vojsko ne bo začela.«³²¹

Tudi borzni trgovci in drugi denarni špekulantje so se dobro zavedali, da bi si Avstrija iz finančnih razlogov zelo težko privoščila vojaško pustolovščino. Zato se je srebrna ažija ob vsaki (časopisni) novici, da bo vsak trenutek izbruhnila vojna, hitro dvignila v višine. Konec oktobra je znašala 20 %, ob premikih čet se je 9. novembra povzpela že na 27 %.³²² Tudi *Novice* so zaskrbljeno opazile, »kako nekteri časopisi na obeh straneh v vojsko hujskajo, – kako cena srebra kviško sili, de Dunajski denarničarji so te dni za 100 gold. srebrnih dvajsetic že 126 gold. dajali.«³²³ Ko se je sredi novembra spor med državama začasno ohladil, je padla tudi ažija. »Govorica od vojske je ta teden zlo potihnila, ker se je Pruska vlada z avstrijsko zopet v bolj prijazne pogovore spustil. Tudi cena srebra, ktero nekteri za znamenje bolj vedrih ali oblačnih časov imajo, je spet nazaj šla do 23 %.«³²⁴ Vendar je bil predah le začasen. Spor se je zaostroval. Med avstrijskimi in pruskimi četami v Hessnu je celo prišlo do manjših vojaških prask. Avstrijski predsednik vlade Shwarzenberg se je bil pripravljen spustiti v vojaški spopad.³²⁵

»Občinstvo se je polastila brezmejna panika, ki jo je še razvnela množica malih prekupčevalcev z ažijo. Vse je planilo k bankirjem, da si priskrbi srebro.«³²⁶ 26. novembra se je srebrna ažija povzpela na 50 %.³²⁷ Zagotovila vlade o trdnosti avstrijskega denarnega sistema³²⁸ so bila zopet strel v prazno. Borzno paniko so *Novice* kasneje takole komentirale: »Vse [je že] mislilo, de bo vojska /.../ vse je bilo v strahu, kaj de bo. Čeravno barantači z denarji ceno srebra brezvestno povzdigujejo in ponižujejo, kakor jim dobiček kaže, se je vunder tudi govorilo, de sta dva Dunajska časnika (Oest. Correspondenz in pa Lloyd) od kterih se misli, de sta z vikšimi gospodi v zavezi, veliko tega kriva bila, de je cena srebra tako poskočila, ker sta strašen šum vojske zagnala, de je že vsak mislil streljanje topov slišati.«³²⁹

Tudi vlada je glavnega krivca za borzno paniko iskala med brezvestnimi borznimi špekulanti. Zato je 28. novembra 1850 z novim borznim redom drastično omejila dostop do borze,³³⁰ »da zameji pohlepne državljane in zlonamerne mahinacije, katere občutno ogrožajo tako vsakega poštenega državljana in

³¹⁹ *Novice*, 30. 10. 1850, št. 44, str. 185; 6. 11. 1850, št. 45, str. 190; 13. 11. 1850, št. 46, str. 194.

³²⁰ *Novice*, 13. 11. 1850, št. 46, str. 194; 20. 11. 1850, št. 47, str. 200.

³²¹ *Novice*, 13. 11. 1850, št. 46, str. 194.

³²² Kramár, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich*, str. 10*.

³²³ *Novice*, 13. 11. 1850, št. 46, str. 194.

³²⁴ *Novice*, 20. 11. 1850, št. 47, str. 200.

³²⁵ Popov, Čedomir: *Gradanska Evropa*, 2. knjiga, str. 295. Macartney, C. A.: *The Habsburg Empire*, str. 436.

³²⁶ Kramár, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich*, str. 45.

³²⁷ *Ibidem*, str. 10*.

³²⁸ *Laibacher Zeitung*, 28. 11. 1850, št. 274, str. 1203–1204.

³²⁹ *Novice*, 4. 12. 1850, št. 49, str. 208.

³³⁰ *Laibacher Zeitung*, 30. 11. 1850, št. 276, str. 1215; 2. 12. 1850, št. 277, str. 1217.

njegovo premoženje kot tudi javni kredit«. ³³¹ Špekuliranje z devizami se je s tem za nekaj časa poleglo. ³³² Konec pa ga je bilo šele potem, ko je bil 29. novembra 1850 podpisan sporazum v Olomoucu: »Vihar vojske med našo in Prusko vlado je potihnil. /.../ cena srebra je spet nazaj šla, in vsaki dan se bo menda za gotovo zvedilo, de se Prajs in Estrajh ne bosta vojskovala«. ³³³ Vojna nevarnost je v resnici minila. Ob podpori Rusije in nemških srednje velikih držav je Avstriji uspelo Prusijo stisniti v kot in jo prisiliti k ponovni ustanovitvi Nemške zveze. ³³⁴

Strožja ureditev borznih pravil seveda ni mogla preprečiti nadaljnega špekuliranja z devizami. Borzniki so hitro našli nove poti, s katerimi so učinkovito obšli nova pravila. ³³⁵ Zaradi visoke srebrne ažije seveda tudi »ljudje še vedno nič srebra na dan ne dajo«. ³³⁶ Divje špekuliranje z deviznimi tečaji bi bilo mogoče učinkovito odpraviti samo z umikom državnega papirnatega denarja iz obtoka in s ponovno konvertibilnostjo bankovcev. Vendar je avstrijski proračun zaradi vojne nevarnosti in mobilizacije leta 1850 zopet zabeležil občuten primanjkljaj 71 milijonov gld. ³³⁷

4. (Ne)zaželeni nadomestni denar

Zaradi srebrne ažije je še naprej obupno primanjkovalo srebrnega kurantnega denarja in celo drobiža. Država in narodna banka sta dali v obtok bankovce manjših nominalnih vrednosti in papirnati drobiž. Ker tudi to ni zadostovalo, so si ljudje pomagali s trganjem bankovcev in izdajanjem zasilnega denarja. Pri urejanju denarnih razmer je vlada najprej poskrbela, da je iz denarnega obtoka izginil ves denar, ki je kršil privilegij narodne banke za izdajanje papirnatega denarja in privilegij države za izdajanje drobiža. Finančno ministrstvo je že 7. decembra 1848 z odlokom prepovedalo izdajanje privatnega nadomestnega denarja. Vendar so bile potrebe prometa sprva močnejše od zakona. Star nadomestni denar je ostal v obtoku, izdajali so celo nov nadomestni denar. ³³⁸ Zato so prepoved leta 1849 še večkrat ponovili. ³³⁹

³³¹ Baltzarek, Franz: Die Geschichte der Wiener Börse, str. 52.

³³² Laibacher Zeitung, 29. 11. 1850, št. 275, str. 1208; 30. 11. 1850, št. 276, str. 1214; 2. 12. 1850, št. 277, str. 1218.

³³³ Novice, 4. 12. 1850, št. 49, str. 208.

³³⁴ Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 319.

³³⁵ Baltzarek, Franz: Die Geschichte der Wiener Börse, str. 53.

³³⁶ Novice, 24. 12. 1850, št. 52, str. 221.

³³⁷ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str. 1002–1003. Primerjaj še objavo uradnih proračunskih postavk za leto 1850, ki so jih povzele tudi Novice, 16. 5. 1851, št. 16, str. 78. O stroških za vojsko, ki so bili visoki zlasti zaradi mobilizacije novembra 1850, primerjaj Novice, 11. 6. 1851, št. 24, str. 117. Točni stroški mobilizacije so navedeni v povzetku uradnih poročil o državnem proračunu po začetku proračunskega leta 1. novembra 1850. Novice, 22. 10. 1851, št. 43, str. 220; 24. 7. 1852, št. 59, str. 236.

³³⁸ Primerjaj poglavje Samopomoč in nadomestni denar.

Šele potem, ko je vlada priskrbela dovolj drobiža za potrebe denarnega prometa, je lahko vlada učinkovito prepovedala nadomestni denar. Aprila 1849 je v obtok začasno prišlo več kovinskega drobiža in vlada je optimistično pričakovala, da se bo ta trend nadaljeval. Zato je 6. maja 1849 ljubljanski mestni odbor preklical ljubljanski nadomestni denar. Rok za zamenjavo v bankovce je sprva postavil na konec junija 1849. Za zamenjavo je pooblastil ljubljanske trgovce Aichholzerja, Baumgartnerja, Holzerja, Mallnerja in Pachnerja.³⁴⁰ Rok za zamenjavo je nato dokončno prestavil na konec avgusta 1849.³⁴¹ V mesecih, ki so bili predvideni za zamenjavo, je začelo ponovno kritično primanjkovati kovinskega drobiža, zato je bilo mogoče ljubljanski nadomestni denar povsem umakniti iz obtoka šele takrat, ko ga je bilo mogoče nadomestiti s papirnatim drobižem za 6 in 10 kr.

Konec leta 1850 je zopet začelo kronično primanjkovati drobiža. Zato je ljubljanski mestni odbor zaprosil ministrstvo, da naj začne država izdajati prepotrebni papirnat drobiž za 3, 5, 10 in 20 kr., »ali pa naj dovoli, da sme mestna županija take denarje napraviti«.³⁴² V nasprotju z letom 1848 si to pot mestna oblast ni upala ukrepati na lastno pest in je za dovoljenje najprej vprašala vlado. Država je namreč sedaj imela urejanje denarnih problemov povsem v svojih rokah. Zato je trgovsko ministrstvo tudi gladko zavrnilo prošnjo mestnega odbora. To odločitev vlade so pozdravile tudi *Novice*, ki so pri tem pristavile, češ, »popirja imamo že tako dosti«.³⁴³ Pri tem so *Novice* gladko prezrle, da je kljub prevladi papirnatega denarja, v obtoku vseeno primanjkovalo nekaterih vrst papirnatega denarja.

5. Dolgotrajno življenje »flik«

Zato se je navada trganja 1 in 2 gld. bankovcev na polovice in četrtrine izkazala za zelo trdoživo. Narodna banka je sicer priznala polno veljavnost tako nastalih »flik«.³⁴⁴ Vendar se je hkrati odločila, da jih bo zamenjala za nove bankovce, ki jih ne bo več dovoljeno trgati.³⁴⁵ Najprej se je odločila zamenjati bankovce za 2 gld., ki zaradi svoje višje nominalne vrednosti niso bili tako pripravi na trganje kot bankovci za 1 gld. Novi bankovci za 2 gld. so v denarni obtok začeli

³³⁹ Mensi-Klarbach, Franz: Die Entwicklung des Österreichischen Papiergeldwesens, str. 6.

³⁴⁰ 19. dokladni list, *Novice*, 14. 5. 1849, št. 20, str. 69. *Novice*, 16. 5. 1849, št. 20, str. 84.

³⁴¹ *Novice*, 4. 6. 1849, št. 27, str. 118.

³⁴² *Novice*, 24. 12. 1850, št. 52, str. 221.

³⁴³ *Novice*, 5. 2. 1851, št. 6, str. 29.

³⁴⁴ Glej zgoraj poglavje *Trganje bankovcev*.

³⁴⁵ »Za zamenjavo se bodo sprejemale tudi polovice in četrtrine bankovcev. Vendar se bodo novo izdani bankovci za 1 gld. na blagajnah banke pri plačilu in menjavi sprejemali le kot celi bankovci. *Novih* bankovcev za 1 gld. se ne sme trgati.« Kramár, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 8. Primerjaj še: 41. dokladni list, *Novice*, 7. 11. 1849, št. 45, str. 140.

prihajati julija 1849.³⁴⁶ Po koncu vojn in začasni umiritvi denarnih razmer je narodna banka 1. novembra 1849 začela zamenjevati tudi bankovce za 1 gld.³⁴⁷

Slika 22: Raztrgani goldinarski bankovec avstrijske narodne banke, 15 krajcarjev konvencijske valute, 1848.

Vendar je bila zaradi ponovnega naraščanja srebrne arije kmalu prisiljena, da je stalno prelagala rok za zamenjavo starih bankovcev v nove. Sprva je določila, da bo do konca aprila 1850 mogoče stare in/ali raztrgane bankovce zamenjati ali unovčiti pri centrali ali pri podružnicah narodne banke. Potem da jih bo po prvi verziji do konca julija³⁴⁸ in po drugi verziji do oktobra 1850 mogoče zamenjati le še pri narodni banki na Dunaju,³⁴⁹ po koncu tega roka naj bi jih bilo mogoče zamenjati samo še na podlagi prošnje na vodstvo narodne banke.³⁵⁰ Ko je minil april in nato še oktober in je jeseni 1850 nastopila nova kriza, so rok za zamenjavo najprej prestavili na konec leta 1850.³⁵¹ Toda še ob novem letu 1851 je bilo jasno, da »na 4 kose raztrgani goldinarski bankovci (flike) še veljajo«.³⁵² Po novem so bili stari bankovci v plačilnem prometu še do konca maja 1851. Pri narodni banki jih je bilo mogoče zamenjati do konca junij 1851.³⁵³ Vendar se je narodna banka tudi sedaj premislila in je maja 1851 razglasila, da bo do nadaljnega še sprejemala stare bankovce in »flike«.³⁵⁴ Stari raztrgani bankovci so tako ostali v denarnem prometu še do konca leta 1851, narodna banka pa jih je zamenjevala še do konca marca 1852.³⁵⁵ Šele junija 1852 so lahko naposled *Novice* zapisale: »Celih ali na četert (flike) razdeljenih bankovcev stare sorte po 1 in 2 fl. ne menja nobena kasa več; posebno prošnjo [pri narodni banki] mora vložiti, kdor jih hoče še spečati.«³⁵⁶

Razlog za tako dolgotrajno življenje »flik« je bil povsem preprost. Zaradi srebrne arije in pomanjkanja denarja manjših nominalnih vrednosti ljudje »flike« v denarnem prometu preprosto niso mogli pogrešati. Zato niso zamenjali vseh

³⁴⁶ *Novice*, 27. 6. 1849, št. 26, str. 112. Natančen opis je bil objavljen v: *Laibacher Zeitung*, 26. 6. 1849, št. 76, str. 382. Glej še: *Anhang zur Laibacher Zeitung*, 5. 7. 1849, št. 850, str. 407.

³⁴⁷ *Novice*, 24. 10. 1849, št. 43, str. 188. 41. dokladni list, *Novice*, 7. 11. 1849, št. 45, str. 140.

³⁴⁸ 41. dokladni list, *Novice*, 7. 11. 1849, št. 45, str. 140. *Novice*, 17. 4. 1850, št. 16, str. 68.

³⁴⁹ *Novice*, 24. 4. 1850, št. 17, str. 72.

³⁵⁰ 41. dokladni list, *Novice*, 7. 11. 1849, št. 45, str. 140.

³⁵¹ *Novice*, 18. 12. 1850, št. 51, str. 215.

³⁵² *Novice*, 1. 1. 1851, št. 1, str. 5.

³⁵³ *Novice*, 8. 1. 1851, št. 2, str. 10.

³⁵⁴ *Novice*, 14. 5. 1851, št. 20, str. 96.

³⁵⁵ *Novice*, 3. 1. 1852, št. 1, str. 4.

³⁵⁶ *Novice*, 5. 6. 1852, št. 45, str. 180.

raztrganih bankovcev, čeprav se jim je iztekal rok veljavnosti. Raje so tvegali, da bodo v bodoče stare bankovce težje zamenjali, in to še z večjimi stroški, kot da bi ostali brez potrebnega drobiža. Pri tem so računali, da bodo lahko »flike« ob prvi priložnosti hitro unovčili. Obtočna hitrost »flik« je bila precej velika. Ker so stari in raztrgani bankovci le počasi prihajali iz obtoka, so bili mnogi že tako obrabljeni, da »niso bili za nobeno rabo več«. ³⁵⁷ Večje količine zbranih starih bankovcev je nato narodna banka ob posebnih priložnostih demonstrativno zažgala. ³⁵⁸

K hitrejši zamenjavi ni prav nič pripomoglo dejstvo, da sta bili zaradi naglice pri izdaji teh bankovcev njihov videz in kvaliteta njihovega papirja deležna mnogih kritik. Tudi *Novice* so se pritoževale zaradi teh »debelih in cunjatih banknotov po 1 in 2 goldinarja«. ³⁵⁹ Povrhu jih je bilo še zelo lahko ponarejati. ³⁶⁰ Nekateri niso ponarejali celih bankovcev, temveč samo posamezne četrtine. ³⁶¹ V nasprotju s starimi bankovci so bili novi veliko bolj pazljivo izdelani. Veliko večjo pozornost so posvečali tudi njihovemu zunanjemu videzu. ³⁶² *Novice* so bile nad novimi bankovci celo tako zelo navdušene, da so zapisale: »Novi banknoti po 2 goldinarja so pa vunder tako lični, de jih je veselje viditi; že zavoljo lepote ne morejo nikdar svoje vrednosti zgubiti«. ³⁶³ Seveda ni sama lepota tem bankovcem prav nič pomagala, da bi imeli višjo tržno vrednost. Prav tako jih ljudje niso prenehali trgati, ker so bili lepi, temveč preprosto zato, ker jih je bilo izrecno prepovedano trgati: »Novi bankovci po enim goldinarji se ne smejo tergati, in za take bankovce ne da narodna banka odškodovanja, kakor ga tudi za nove take bankovce po 2 goldinarja ne daj«. ³⁶⁴ Ker ni zaslediti nobenih poročil o trganju novih bankovcev, vse kaže, da so jih sedaj ljudje prenehali trgati.

6. Drobiž ostaja velik problem

V optimističnem obdobju po koncu revolucionarnih vojn in v času pripravljenosti vlade, da bi izpeljala reforme, se je vlada odločila držati svojo obljubo ³⁶⁵ in je po treh mesecih papirnati drobiž za 10 in 6 kr. začela zamenjevati

³⁵⁷ *Novice*, 18. 7. 1849, št. 29, str. 130.

³⁵⁸ *Novice*, 6. 6. 1849, št. 23, str. 100; 18. 7. 1849, št. 29, str. 130; 1. 5. 1850, št. 18, str. 76; 5. 6. 1850, št. 23, str. 23; 26. 6. 1850, št. 26, str. 110.

³⁵⁹ *Novice*, 27. 6. 1849 št. 26, str. 112; 24. 10. 1849, št. 43, str. 188.

³⁶⁰ Več o izdelavi starih bankovcev glej: Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninsitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 316.

³⁶¹ *Novice*, 12. 12. 1849, št. 50, str. 220.

³⁶² Zelo natančen opis bankovca za 1 gld. glej v 41. dokladnem listu, št. 45, *Novice*, 7. 11. 1849, str. 140–141.

³⁶³ *Novice*, 4. 7. 1849, št. 27, str. 118.

³⁶⁴ 41. dokladni list, *Novice*, 7. 11. 1849, št. 45, str. 140.

³⁶⁵ Papirnati drobiž je vlada začela izdajati 1. julija 1849. »Ko trije mesci pretečejo, t. j. ko mesec kimovec [september] 1849 preteče, se bodo denarni listki za drobni denar zamenjevati začeli.« 26. dokladni list, *Novice*, 18. 7. 1849, št. 29, str. 87.

za srebrni in bakreni drobiž. Vlada ni zamenjala vsega papirnatega drobiža naenkrat, temveč je najprej izžrebala serijo papirnatega drobiža, ki jo je nato zamenjala. Najprej je bila 20. oktobra 1849 izžrebana serija F papirnatega drobiža za 10 kr. Ta papirnati drobiž je bilo mogoče od 1. novembra dva meseca zamenjevati pri državnih blagajnah.³⁶⁶ Kmalu naj bi vlada iz obtoka potegnila tudi druge serije papirnatega drobiža: »Vsak mesec se jih bo nekoliko zamenilo, dokler ne bojo sčasoma vsi preč prišli.«³⁶⁷ 3. novembra 1849 je bila izžrebana serija C papirnatega drobiža za 10 kr., ki so jo od 1. decembra prav tako zamenjevali dva meseca.³⁶⁸ Decembra je bila izžrebana serija B papirnatega drobiža za 10 kr.³⁶⁹

Če je država hotela uspešno zamenjati papirnati drobiž, je morala imeti dovolj srebrnega in bakrenega drobiža. Zato je bila jeseni 1849 dunajska kovnica »noč in dan«³⁷⁰ zaposlena s kovanjem drobiža.³⁷¹ Toda zaradi vedno višje srebrne ažije je kovnica praktično opravljala Sizifovo delo. Čeprav naj bi od leta 1848 v dveh letih skovala za več kot 22 milijonov gld. srebrnega in bakrenega drobiža,³⁷² je na novo skovani drobiž sproti izginjal iz denarnega obtoka. Zato je vlada v začetku leta 1850 ustavila zamenjevanje papirnatega drobiža v kovinskega. Hkrati je papirnati drobiž začela ponovno na veliko izdajati. V letu 1850 se je tako število papirnatega drobiža v obtoku povečalo z okoli 6 milijonov gld.³⁷³ na več kot 15 milijonov gld.³⁷⁴

Kljub izdatnemu povečanju papirnatega drobiža ta drobiž ni mogel nadomestiti vsega kovinskega drobiža, ki je izginil iz denarnega obtoka. Papirnati drobiž za 10 in 6 kr. je imel v denarnem prometu to pomanjkljivost, da ni mogel nadomestiti široke palete kovinskega denarja, ki je skoraj povsem izginil iz obtoka. Ker je primanjkovalo tudi bakrenega drobiža, so si ljudje znova pomagali sami in so začeli papirnati drobiž trgati na polovice. Te prakse so se zlasti posluževali kmetje, ki so vsaj na Kranjskem tako raztrgani papirnati denar za 3 kr. poimenovali »metulj«. ³⁷⁵ Zaradi velike obtočne hitrosti drobiža se je ta papirnati denar zelo hitro obrabljal in so bili »na dvoje raztrgani bankovčki po 6 in 10 krajc. tako zamazani in zablatneni, de se človeku gnjusi, take cunje v roko vzeti.«³⁷⁶ Prav zato je ljubljanski mestni odbor konec leta 1850 brez uspeha³⁷⁷ prosil vlado, da začne izdajati papirnati denar za 3, 5 in 20 kr.³⁷⁸

³⁶⁶ 42. dokladni list, Novice, 14. 11. 1849, št. 46, str. 143.

³⁶⁷ Novice, 24. 10. 1849, št. 43, str. 188.

³⁶⁸ 43. dokladni list, Novice, 21. 11. 1849, št. 47, str. 145.

³⁶⁹ Novice, 12. 12. 1849, št. 50, str. 220.

³⁷⁰ Novice, 7. 11. 1849, št. 45, str. 198.

³⁷¹ Novice, 24. 10. 1848, št. 43, str. 188.

³⁷² Novice, 2. 4. 1851, št. 14, str. 69.

³⁷³ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str. 643.

³⁷⁴ Kramár, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 10. Novice, 2. 4. 1851, št. 14, str. 69.

³⁷⁵ Novice, 30. 1. 1850, št. 5, str. 22.

³⁷⁶ Novice, 24. 12. 1850, št. 52, str. 221.

Slika 23: Raztrgani papirnati drobiž za 6 krajcarjev konvencijske valute. [Slika se nahaja v Granda, Stane: *Gospodarske razmere pri Slovencih v revolucionarnem letu 1848/49*, V: Mihelič, Darja (ur.): *Gestrinov zbornik*, Ljubljana 1999, str. 326.]

Ta prošnja je bila zelo umestna. Pri ne preveč visoki srebrni ažiji so ljudje kovinski drobiž umikali iz denarnega obroka samo zato, ker jim je služil kot hranilec vrednosti. Ko pa se je novembra 1850 srebrna ažija sunkovito povzpela, so se za kovinski drobiž začeli zanimati tudi prekupčevalci. Nekateri so tako za bakreni drobiž ponujali od 1- do

2-procentno ažijo.³⁷⁹ Zato je vlada sedaj izrecno prepovedala prekupčevanje s srebrnim in bakrenim drobižem in je hkrati zaostрила kazni.³⁸⁰ Toda kljub temu so se našli posamezniki, ki so bili pripravljeni tvegati. Tako so sredi leta 1851 nekateri Italijani v Ljubljani nakupovali bakreni krajcarski drobiž in so pri tem plačevali 5-procentno ažijo.³⁸¹ Če bi gledali samo na golo vrednost kovine v tem drobižu, potem Italijani ne bi imeli nobenega dobička. Vendar vse kaže, da so lahko italijanski prekupčevalci bakreni drobiž z dobičkom prodali v Lombardiji in Benečiji. Tudi v teh dveh pokrajinah je namreč zelo primanjkovalo drobiža. Ker pa tu niso imeli papirnatega drobiža, so bili toliko raje pripravljeni sprejeti avstrijski drobiž.³⁸² Kovinska vrednost avstrijskega drobiža je bila res precej manjša od njegove imenske vrednosti, vendar je ta drobiž tu krožil glede na svojo imensko vrednost. Ker so prekupčevalci v avstrijskih pokrajinah drobiž nakupovali z bankovci in so ga v italijanskih pokrajinah prodajali za kovani denar, so si morali prislužiti kar pošteni dobiček.

³⁷⁷ Novice, 5. 2. 1851, št. 6, str. 29.

³⁷⁸ Novice, 24. 12. 1850, št. 52, str. 221.

³⁷⁹ Laibacher Zeitung, 27. 11. 1850, št. 273, str. 1201.

³⁸⁰ Prej je zasačenim prekupčevalcem »samo« zaplenila denar, s katerim so prekupčevali. Sedaj pa je zagrozila, da »kdor bo v tem zasačen, bo mogel nar menj 50 gold kazni plačati.« Novice, 4. 12. 1850, št. 49, str. 208.

³⁸¹ Novice, 2. 7. 1851, št. 27, str. 134.

³⁸² Novice, 17. 1. 1852, št. 5, str. 20.

7. Državni papirnati denar

Leta 1850 finančni minister Krauß ni videl drugega izhoda iz finančnih zagat kot vedno nove emisije državnega papirnatega denarja. 1. januarja 1851 je začel izdajati nove vrste bankovcev državnega zaklada. Bankovci večje nominalne vrednosti (1000, 500 in 100 gld.) so še naprej prinašali 3-procentne obresti. Nasprotno so bili bankovci manjše nominalne vrednosti (50, 10 in 5 gld.)³⁸³ neobrestovani. Tako je bila pri bankovcih državnega zaklada manjših nominalnih vrednosti odstranjena še zadnja pravna fikcija, da so ti bankovci državni vrednostni papirji in ne državni papirnati denar. V vsakdanjem denarnem prometu je imelo veliko ljudi opravka z neobrestovanim državnim papirnatim denarjem. Z neobrestovanimi bankovci državnega zaklada je država poskušala odpraviti veliko anomalijo dotedanjega izdajanja državnega papirnatega denarja. Zaradi neprestanega preračunavanja obresti je bil ta denar namreč zelo nepriročen za manjši denarni promet.³⁸⁴ Zato ga je narodna banka na zahtevo zamenjevala za neobrestovane bankovce. To je banka storila z velikim veseljem, saj je s tem na račun neobrestovanih bankovcev dobila obrestovani papirnati denar, ki ji je prinašal zanesljiv dohodek. Obrestovani državni papirnati denar se je s tem postopoma umikal iz denarnega obtoka in se je kopičil v narodni banki.³⁸⁵ Vlada je hotela preprečiti takšno bančno prakso, zaradi katere je bilo število bankovcev v obtoku še vedno zelo veliko.³⁸⁶ Z neobrestovanim državnim papirnatim denarjem bi narodna banka izgubila željo po nadaljnem odtegotvanju državnega papirnatega denarja denarnemu obtoku in po izdajanju novih bankovcev.

Zato je vlada hotela star državni papirnati denar zamenjati za novega. »Za te bankovce [državnega zaklada] se bojo v tekočem letu vsi 3percentni bankovci

³⁸³ Sprva je vlada nameravala izdajati tudi bankovce državnega zaklada za 1 in 2 gld. Natisnjene so bile le poskusne verzije, ki pa nikoli niso prišle v obtok. Pick, A. in Richter R.: Österreich. Banknoten und Staatspapiergeld, str. 27. *Novice* so tako že maja 1851 objavile, da namerava vlada potem, ko je izdala bankovce državnega zaklada za 10 in 5 gld., kmalu izdati še bankovce za 1 in 2 gld. *Novice*, 14. 5. 1851, št. 20, str. 96. Iz tega naposled ni bilo nič, dokler se ni maja in julija 1852 zopet začelo govoriti, da bo vlada izdala bankovce za 1 in 2 gld. Toda kmalu se je tudi ta novica izkazala za preuranjeno. *Novice*, 22. 5. 1852, št. 41, str. 168; 14. 7. 1852, št. 56, str. 22; 17. 7. 1852, št. 57, str. 228.

³⁸⁴ Helfferich: Die österreichische Valuta, str. 111.

³⁸⁵ O podobnih izkušnjah z obrestovanim papirnatim denarjem za časa ameriške državljanske vojne v Konfederaciji ameriških držav in o denarnih teorijah obrestovanega papirnatega denarja glej: Makinen, Gaile E. in Woodward, G. Thomas: Use of Interest-Bearing Currency in the Civil War, JMCB, 1999, št. 1, str. 121-129.

³⁸⁶ Avgusta 1850 so takšno bančno prakso ostro napadli tudi nekateri dunajski časopisi. »*Novice*, 11. 9. 1850, št. 37, str. 158. Vodstvo narodne banke se je odločno branilo pred obtožbami, ki so spodkopavale njen poslovni ugled. Napadi časopisov seveda niso pripomogli k razjasnitvi tega položaja, kajti narodna banka ni bila pripravljena spremeniti svoje poslovne prakse, h kateri jo je zavezovala tudi takratna zakonodaja. Glej še: Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, I. del, I. knjiga, str. 330-335.

centralne kase, bankovci na ogerske deželne dohodke³⁸⁷ in bankovci državni- ga zaklada léta 1850 zamenili, de bojo sčasoma ob veljavo prišli.«³⁸⁸ Najmanjši bankovci državnega zaklada so v denarni obtok začeli prihajati že 15. marca 1851.³⁸⁹ Neobrestovani državni papirnati denar je le počasi spodrival obrestovani papirnati denar in nakaznice na ogrske deželne dohodke. Že konec leta 1852 je predstavljal veliko večino denarnega obtoka vseh vrst državnega papirnatega denarja, vendar je do pravega poenotenja različnih vrst državnega papirnatega denarja prišlo šele leta 1854.³⁹⁰

V položaju, ko je finančni minister proračunski primanjkljaj pokrival le z izdajanjem novega državnega papirnatega denarja, se je od konca leta 1850 vse bolj utrjevalo spoznanje, da je avstrijski finančni sistem nujno potreben korenitih reform. »Ministerstvo se nek zdaj resno posvetuje, denarne zadeve našiga cesarstva v red djati.«³⁹¹ Zaradi nenehnih neuspehov je bil ministrski položaj finančnega ministra Krauša vedno bolj ogrožen. Vedno več vpliva je imel predmarčni predsednik dvorne komore (se pravi finančni minister) Karl Kübeck.³⁹² 13. aprila 1851 je cesar kot najvišji posvetovalni organ ustanovil državni svet. Vodstvo državnega sveta je prevzel Kübeck. S tem je bilo ministrstvo vse bolj odrinjeno na stranski tir. 23. maja je cesar osebno prevzel vodenje ministrskega sveta, s čimer je praktično odstavil ministrskega predsednika Schwarzenberga.³⁹³

Kübeck se je vedno bolj vmešaval tudi v finančne zadeve monarhije. Njegovi reformni načrti so bili povsem drugačni od načrtov finančnega ministra Krauša. S tem se je sprožila obojestranska polemika, o vsebini katere je nekaj drobcev prišlo tudi na ušesa časopisja: »Ministerstvo se resno posvetuje, dnarni stan v našem cesarstvu poboljšati.«³⁹⁴ Vendar *Novice* niso ničesar vedele o različnih reformnih načrtih, ki so jih na začetku leta 1851 predložili Kübeck, trgovski minister Karl Bruck in Krauß, vseeno pa so dokaj pravilno predstavile Kraußova stališča. Krauß je izhajal iz predpostavke, da je avstrijski denar nestabilen, ker zaradi stalnega proračunskega primanjkljaja javnost nima zaupanja v trdnost denarja.³⁹⁵ Zato bi bilo po njegovem mišljenju najprej nujno potrebno

³⁸⁷ Ta državni papirnati denar sicer ni bil obrestovan, vendar je imel že po svoji naravi samo začasen karakter (dokler na Ogrskem ne bi začeli pobirati davkov).

³⁸⁸ *Novice*, 1. 1. 1851, št. 1, str. 4. Primerjaj še: Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Notensitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 338–340.

³⁸⁹ *Novice*, 18. 3. 1851, št. 12, str. 60.

³⁹⁰ Kamitz, Reinhard: *Die österreichische Geld- und Währungspolitik*, str. 133.

³⁹¹ *Novice*, 18. 12. 1850, št. 51, str. 215.

³⁹² Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 652–654.

³⁹³ Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa*, str. 322–323.

³⁹⁴ *Novice*, 1. 1. 1851, št. 1, str. 4.

³⁹⁵ »Minister denarstva misli, de, če se armada pomanjša in tudi drugi stroški, kar je moč, smanjšajo, se bo zaupanje kmalu povzdignilo, in če bo treba, kaj denarja v tujih deželah na posodo vzeti, se bo to posojilo potem laže dobilo; on nek tudi hoče, de naj bi se deželni in državni zbori kmalo vkup poklicali.« *Novice*, 1. 1. 1851, št. 1, str. 4–5.

sanirati proračun. Nasprotno sta Bruck in Kübeck priporočala takojšnje sanacijo denarnega sistema in omejitev števila bankovcev v obtoku glede na potrebe gospodarstva. Bruck je hotel to izpeljati s pomočjo državnega prevzema dela dolgov narodne banke, delnega povečanja srebrnega kritja bankovcev in naposled z vzpostavitvijo njihove konvertibilnosti. *Novice* so tako povsem napačno poročale o Bruckovem načrtu.³⁹⁶ Niti najmanjšega pojma pa niso imele o Kübeckovem predlogu o državnem prevzemu vsega državnega papirnatega denarja.³⁹⁷

Naposled niso speljali nobenega od teh reformnih načrtov. Pozornost so osredotočili na državni papirnati denar. Kübeck je v sodelovanju z dunajskimi bančnimi hišami zahteval omejitev števila državnega papirnatega denarja v obtoku. Proračunsko luknjo bi se pokrilo z najemanjem novih dolgov pri teh bančnih hišah. Krauß je ob podpori večjega dela ministrov nasprotoval temu načrtu, ki bi omejil njegov dosednji manevrski prostor. Toda nazadnje je bil potisnjen v kot in 15. maja 1851 je izšel cesarski patent,³⁹⁸ ki je določal, da je lahko v obtoku za največ 200 milijonov gld. državnega papirnatega denarja. Hkrati je bil znova potrjen namen cesarskega patenta z dne 28. junija 1849, ki je prepovedoval nadaljnjo državno zadolževanje pri narodni banki in s tem izdajanje novih bankovcev. Poleg tega je novi patent tudi slovesno razglašal: »Ker je resnična volja cesarjeva, da se ima sčasoma ves na silo izdani državni papirni denar nazaj potegniti, je cesar ukazal, da se dela, ki v poravnavo tega segajo, morajo kar je nar bolj mogoče hitro dokončati in storjeni sklepi v dosega tega namena mu *kmalo* predložiti.«³⁹⁹

8. Trdovratno visoka srebrna ažija

Zaradi jasno izražene namere, da si bo vlada prizadevala izboljšati denarne razmere, se je začelo krepiti zaupanje javnosti. »Tudi se je obudilo splošno zaupanje prebivalstva. Vsakdo čuti, da se približuje čas, ko bo tudi mogoče« zmanjšati število papirnatega denarja v obtoku. »Najbolj pomemben faktor je in ostaja nesporno /.../ zaupanje javnosti. /.../ Ono tvori podlago, na kateri je sedaj mogoče z gotovostjo dalje graditi.«⁴⁰⁰ In res je srebrna ažija začela počasi

³⁹⁶ »Minister kupčije pa svetuje, de naj bi se narodna banka, ki bankovce izdaja, drugač vstanovila in s to premembo denar v prujih deželah na posodo vzela, ker se bo po vstanovitvi nove mutne (ali colne) zveze lože zgodilo; deržavni zbor se po njegovih mislih ne more pred vkup poklicati, preden niste deželni vstavi za Ogersko in Laško gotove in deželni zbori v družih kronovinah poklicani, kar se pa še le v nekterih mescih zgoditi more.« *Novice*, 1. 1. 1851, št. 1, str. 4-5.

³⁹⁷ Več o tej razpravi glej: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 653-657. Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninsitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 344-347.

³⁹⁸ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 657-660. Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninsitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 347-348.

³⁹⁹ *Novice*, 21. 5. 1851, št. 21, str. 100.

⁴⁰⁰ *Die Finanzlage Oesterreich*, *Laibacher Zeitung*, 21. 5. 1851, št. 116, str. 488.

padati. Z več kot 30 % je sredi maja 1851 padla na 25–28%.⁴⁰¹ *Novice* so svojemu bralstvu hitro posredovale veselo novice: »Cena zlata in srebra je te dni zlo padla.«⁴⁰² Toda že kmalu so morale poročati, da se je ažija trdovratno zasedrila na tej višini.⁴⁰³ Šele julija je padla pod 20 %⁴⁰⁴ in se je od tedaj držala te relativno visoke vrednosti.

K nižji ažiji nista pripomogli niti ugodna politična situacija, niti počasno, vendar stalno izboljševanje stanja narodne banke. Po koncu politične krize konec leta 1850 je število bankovcev v obtoku stalno upadalo in banka je povečala zaloge srebra. Zato se je izboljšala tudi kovinska pokritost bankovcev. Sedaj so tudi *Novice* začele dokaj redno povzemati mesečna poročila narodne banke. Da bi izboljšanje stanja narodne banke lahko zapopadli tudi bralci, ki niso pozorno sledili finančnim poročilom, so *Novice* ponavadi še izrecno poudarile, za koliko se je zmanjšalo število bankovcev v obtoku ali za koliko se je povečala zaloga srebra.⁴⁰⁵ Vendar se kljub tem ugodnim poročilom splošno zaupanje javnosti v denar ni prav nič okrepilo. Prav tako je bila javnost precej skeptična do vladnih reformnih predlogov.⁴⁰⁶

Nezaupanje javnosti je bilo še toliko večje, ker je vlada še naprej izdajala državni papirnati denar. V okviru zakonsko določenega kontingenta 200 milijonov gl. je vlada sprva namreč še imela nekaj manevrskega prostora za izdajanje novega državnega papirnatega denarja. Ta manevrski prostor si je vlada še dodatno povečala, ko je iz kontingenta izločila papirnati drobiž.⁴⁰⁷ Do konca leta 1851 se je tako število državnega papirnatega denarja v obtoku povzpelo na več kot 180 milijonov gl.⁴⁰⁸ Če bi k tej vsoti prišteli še za 18 milijonov gl. papirnatega drobiža, bi bil kontingent praktično povsem izkoriščen. Neugodno stanje državnega papirnatega denarja je javnost odtlej lahko spremljala tudi iz rednih

⁴⁰¹ Helfferich: Die österreichische Valuta, str. 414, 416. Kramár, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 47–48, 12*–13*. Wirth, Max: Oesterreichs Wiedergeburt aus den Nachwehen der Krisis, str. 136–137.

⁴⁰² *Novice*, 21. 5. 1851, št. 21, str. 100.

⁴⁰³ »Cena srebra se spreminja že dolgo časa med 25 in 26 fl. čez 100.« *Novice*, 2. 7. 1851, št. 27, str. 135.

⁴⁰⁴ Kramár, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 12*–13*. Wirth, Max: Oesterreichs Wiedergeburt aus den Nachwehen der Krisis, str. 136–137.

⁴⁰⁵ *Novice*, 5. 3. 1851, št. 10, str. 50; 9. 4. 1851, št. 15, str. 74; 7. 5. 1851, št. 19, str. 92; 9. 7. 1851, št. 28, str. 141; 6. 8. 1851, št. 32, str. 163; 8. 10. 1851, št. 41, str. 210; 5. 11. 1851, št. 45, str. 230.

⁴⁰⁶ Primerjaj: Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 1. knjiga, str. 350–351. Kramár, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 13*.

⁴⁰⁷ Ker za papirnati drobiž ni veljal prisilni tečaj, je vlada utemeljevala, da papirnati drobiž ni pravi državni papirnati denar.

⁴⁰⁸ Od tega za 62 milijonov neobrestovanih bankovcev državnega zaklada, za 77 milijonov obrestovanih bankovcev državnega zaklada, za 40 milijonov nakaznic na ogrske deželne dohodke in za 1 milijon 3-procentnih blagajniških nakaznic. Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 133.

mesečnih poročil.⁴⁰⁹ Zanimivo je, da so *Novice* sprva le nekajkrat povzele ta (ne preveč spodbudna) poročila in so pri tem navajale povsem napačne številke.⁴¹⁰ Toliko raje pa so *Novice* objavile veselo, vendar ne povsem resnično novico, »da se je po vikšim naukazu izdelovanje cesarskiga papirnega denarja ustavilo.«⁴¹¹

9. Neuspešen razpis posojila in nova kriza

Ker je bil kontingent državnega papirnatega denarja skoraj povsem izkoriščen, se je vlada pri pokrivanju proračunske luknje morala zateči k najemanju novih posojil. Tudi kakršnokoli valutno reformo bi lahko izpeljala samo s pomočjo novih posojil. Pri tem je Krauß ob podpori Schwarzenberga znova igral na karto zaupanja ljudi v ustavni režim in se je zavzemal za razpis »ljudskega« posojila. Nasprotno se je Kübeck zavzemal za vrnitev k predmarčni praksi in si je hotel denar sposoditi pri velikih bančnih hišah. Spor zaradi načina razpisa posojila je bil le del širšega sklopa sporov med ministrstvom in Kübeckom o ustavni ali absolutistični prihodnosti države. Ob podpori cesarja je zmago nazadnje slavil Kübeck. 17. avgusta je bila ukinjena ministrska odgovornost in ministri so bili odtlej odgovorni le še cesarju. Krauß je odstopil, vendar je provizorično še naprej obdržal ministrsko mesto. 31. decembra 1851 pa je izšel cesarski patent – tako imenovana silvestrska diploma –, s katerim je bila ukinjena oktroirana ustava. Nastopilo je obdobje neoabsolutizma.⁴¹²

Še pred tem je vlada 1. septembra 1851 razpisala novo posojilo, ki se je vpisovalo od 9. do 27. septembra.⁴¹³ »Naj manj dve tretjini tega dolga boste za to porabljene, da se bo papirnati denar nazaj potegnil in vničil.«⁴¹⁴ V tujini posojilo ni naletelo na ugoden odmev, čeprav je bilo posojilo finančno zelo ugodno. Kljub ponovnemu apelu na domoljubna čustva širših slojev prebivalstva,⁴¹⁵ kljub izdatni propagandi v časopisih⁴¹⁶ in optimističnim poročilom o poteku posojila skoraj do konca razpisa,⁴¹⁷ je posojilo tudi v domovini doživelo neuspeh. Raz-

⁴⁰⁹ Vlada jih je začela izdajati po razglasitvi cesarskega patenta 15. marca 1851. Prvo poročilo o stanju se je nanašalo na februar 1851. Kramár, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich*, str. 11.

⁴¹⁰ Navedeni podatki so bili veliko višji od dejanskih. Verjetno uredništvo *Novic* ni znalo pravilno presoditi, katere vrste denarja in vrednostnih papirjev so bili dejansko tudi državni papirnati denar. Primerjaj: *Novice*, 30. 4. 1851, št. 18, str. 87; 6. 8. 1851, št. 32, str. 163.

⁴¹¹ *Novice*, 23. 7. 1851, št. 30, str. 153.

⁴¹² Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 660–663. Macartney, C. A.: *The Habsburg Empire*, str. 453–455.

⁴¹³ O natančnih pogojih razpisanega posojila glej: *Laibacher Zeitung*, 9. 9. 1851, št. 206, str. 867–869.

⁴¹⁴ *Novice*, 10. 9. 1851, št. 37, str. 188.

⁴¹⁵ *Laibacher Zeitung*, 10. 9. 1851, št. 207, str. 874–875.

⁴¹⁶ *Laibacher Zeitung*, 11. 9. 1851, št. 208, str. 873.

⁴¹⁷ Med drugim primerjaj: *Laibacher Zeitung*, 19. 9. 1851, št. 215, str. 899; 22. 9. 1851, št. 217, str. 908; 24. 9. 1851, št. 219, str. 915.

pisana vsota je bila veliko manjša od pričakovanih 85 milijonov gld.⁴¹⁸ Do 25. septembra so ljudje podpisali le za 55 do 56 milijonov gld.⁴¹⁹ Po koncu razpisa je finančno ministrstvo sicer s ponosom oznanilo, »da podpisi za državni zajem (posojilo) do 27. septembra znesejo 87 milijonov 176.300 gld. Ker pa je zajem le za 85 milijonov razpisan bil in se je več denarja nabralo, oznani minister, da tudi tisti, ki so se med 23. in 27. sept. v zajem podpisali, bojo zagotovljeniga dobička deležni«. ⁴²⁰ V resnici je ministrstvu uspelo zbrati razpisano vsoto samo z izdatno pomočjo narodne banke in državnih skladov.⁴²¹

Zaradi tega neuspeha je znova prišlo do borznih špekulacij, ki so srebrno ažijo spet pognale čez 25 %. Na borzo je negativno vplivala tudi zaostrena politična situacija v Franciji, ki se je razjasnila šele 2. decembra 1851 z državnim udarom Napoleona III.⁴²² »Ker je cena srebra spet začela se zlo spreminjati in višji iti, kar je zlasti kupčii v škodo, se sliši, da se minister denarstva pripravlja tečne pomočke zoper to vedno omahovanje.«⁴²³ Finančni minister Krauß si je res na vse pretege prizadeval omiliti nastalo krizo. Vendar se je pri tem brez uspeha zapletel v spor z narodno banko in borzo. Zato je bil 26. decembra 1851 odstavljen in minister za trgovino Andreas Baumgartner je prevzel še finančno ministrstvo.⁴²⁴ Novice so v skladu z birokratskim prekrivanjem resnice svojemu bralstvu to novice sporočile s sledečimi olepševalnimi besedami: »Minister denarstva baron Kraus je prostovoljno stopil iz svoje službe; cesar so mu v spoznanje njegovih zaslug veliki križ Leopoldoviga reda podelili, in na njegovo mesto dosedanjiga ministra kupčije, obrtnije in javnih stavb viteza Baumgartnarja proti temu izvolili, naj zraven vodstva denarstva tudi kupčijstvo obderži.«⁴²⁵

⁴¹⁸ Novice so poročale, da je bilo do 16. septembra 1851 v Trstu zbranih 2.032.300 gld., na Štajerskem 894.000 gld., na Kranjskem 79.500 gld. in na Koroškem 31.000 gld. Novice, 24. 9. 1851, št. 39, str. 199.

⁴¹⁹ Novice, 1. 10. 1851, št. 40, str. 205. Laibacher Zeitung, 27. 9. 1851, št. 222, str. 928; 29. 9. 1851, št. 223, str. 933.

⁴²⁰ Novice, 15. 10. 1851, št. 42, str. 216.

⁴²¹ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str. 663–664. Primerjaj: Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 1. knjiga, str. 353–356.

⁴²² Glej: Popov, Čedomir: Građanska Evropa, 2. knjiga, str. 287–288. Palmade, Guy (ur.): Fischer Weltgeschichte, 27. knjiga, Frankfurt am Main 1974, str. 247–251.

⁴²³ Novice, 26. 11. 1851, št. 48, str. 245.

⁴²⁴ Glej: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str. 664–668. Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 1. knjiga, str. 356–360.

⁴²⁵ Novice, 31. 12. 1851, št. 53, str. 273.

V. ZAMETKI NOVIH BOLJŠIH ČASOV (1852/53)

1. Reforme ministra Baumgartnerja

Novi finančni minister Baumgartner se je znašel pred težko nalogo. Po eni strani je moral izvesti denarno reformo in pokriti predvideni proračunski primanjkljaj za leto 1852 (50 milijonov gld.), po drugi strani si pri financiranju ni mogel pomagati z izdajanjem državnega papirnatega denarja in s krediti narodne banke. Najprej je poskusil razčistiti razmerje z narodno banko. 23. februarja je finančni minister z narodno banko sklenil sporazum, po katerem so bili vsi novi državni dolgovi (v glavnem bankovci državnega zaklada in 3-odstotne centralne blagajniške nakaznice) poenoteni in obrestovani z 2 % in na račun katerih je država zastavila nove soline.⁴²⁶ *Novice* so svojemu bralstvu zadovoljno sporočile: »Ker je država narodni banki veliko dolžna, bojo po nji izdajani bankovci toliko večji zaupanje imeli, kolikor bolj gotovo zastavo in poroštvo ji bo država za posojeni denar dala, in ravno to večji poroštvo zagotovi država v ti novi pogodbi narodski banki.«⁴²⁷

Aprila 1852 je finančni minister predložil dolgoročni finančni načrt, ki je ob restriktivni proračunski politiki v roku petih let predvideval postopno uravnovešanje proračuna, uničenje vsega državnega papirnatega denarja in sanacijo narodne banke. Ta cilj je nameraval doseči s pomočjo najemanja novih posojil, predvsem v tujini.⁴²⁸ Prvo posojilo je bilo uspešno izpeljano.⁴²⁹ »Vlada bo v vuna-njih deželah za 35 milionov srebrniga denarja na pósito vzela; s tem najemam bo posebno banki ostanjk noviga dolga poplačala, da pride ona tako spet v stan, bankovce s srebram menjati; tudi si bo vlada na vso moč prizadevala, državni papirnati denar sčasoma popolnoma vničiti, in novi srebrni in zlati denar le po tisti notranji vrednosti kovati, kakor ga kujejo na Nemškim in Francoskim.«⁴³⁰

3. septembra 1852 je vlada v domovini razpisala novo posojilo za 80 milijonov gld. v papirnatem denarju.⁴³¹ »Posebni namen tega posojila je: državni dolg pri Dunajski banki znižati, državni papirnati denar zmanjšati, železnice zidati in za državne potrebe prihodnjiga leta skrbeti.«⁴³² Razpis novega posojila je bil popoln uspeh, saj so posojilodajalci vpisali za 30 milijonov gld. več denarja

⁴²⁶ Laibacher Zeitung, 27. 2. 1852, št. 47, str. 201–202. Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 1. knjiga, str. 365–366.

⁴²⁷ *Novice*, 28. 2. 1852, št. 17, str. 68. Primerjaj še: Laibacher Zeitung, 27. 2. 1852, št. 47, str. 202.

⁴²⁸ Engel - Janosi, Friedrich: Einleitung, V: Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867, 3. del, 1. zvezek, Wien 1975, str. XXIII–XXIV, str. 16–17.

⁴²⁹ Laibacher Zeitung, 24. 5. 1852, št. 117, str. 501; 28. 5. 1852, št. 121, str. 515.

⁴³⁰ *Novice*, 29. 5. 1852, št. 43, str. 172.

⁴³¹ Natančne podatke o razpisanem posojili (tudi v slovenščini) glej: Amtsblatt zur Laibacher Zeitung, 7. 9. 1852, št. 205, str. 553–555.

⁴³² *Novice*, 8. 9. 1852, št. 72, str. 288.

kot pa ga je država hotela dobiti. Razpisa so se udeležile predvsem velike dunajske bančne hiše.⁴³³

Na podlagi teh posojil se je lahko finančni minister uspešno lotil zadanih nalog. Zato se je srebrna ažija začela nižati. Srebrna ažija je padla že konec leta 1851, ko je bilo konec politične krize v Franciji. »Cena srebra je te dni zlo padla, že stoji nadavk (ažijo) na 21.«⁴³⁴ Vendar je ažija v naslednjih mesecih ostajala na tej visoki stopnji in je občasno celo narasla. Dokončno je začela padati šele aprila 1852 in je do poletja padla pod 20 %. Potem se je gibala med 15 in 20 %, dokler ni konec leta zopet začela hitro padati in je januarja 1853 padla pod 10 %.⁴³⁵ *Novice* so ob takšnem razvoju dogodkov prekipevale od optimizma: »Cena sreberniga denarja, ki še ne davnej je za 20 in še več odstotkov višji bila kakor bankovcov, gré ene tedne tako hitro nazaj, da 5. dan tega mesca [februar 1853] je le še za 8 fl. pri 100 višji bila; če bo v ti meri odjenjevalo, bo srebro s cesarskimi in banknimi bankovci kmalo ene cene.«⁴³⁶

2. Zmanjšanje državnega papirnatega denarja v obtoku

Eden od glavnih vzrokov za padanje srebrne ažije je bilo stalno manjšanje števila državnega papirnatega denarja v obtoku. Po sporazumu med državo in narodno banko februarja 1852 se je država praktično obvezala, da bo od narodne banke prevzela ves državni papirnati denar, ki ga je ta dotlej zbrala, in ga umaknila iz obtoka. Te naloge se je vlada uspešno lotila in je do konca leta 1852 zmanjšala število državnega papirnatega denarja (brez papirnatega drobža) z dobrih 180 na dobrih 145 milijonov gld.⁴³⁷ Zanimivo je, da so sedaj *Novice* začele redno objavljati vladna poročila o številu državnega papirnatega denarja v obtoku. Pri tem so ponavadi tudi skrbno poudarile, da se je število državnega papirnatega denarja od prejšnjega poročila zmanjšalo za točno določen znesek.⁴³⁸ Država je v propagandne namene od časa do časa ves umaknjeni denar še javno

⁴³³ *Novice*, 22. 9. 1852, št. 76, str. 304; 25. 9. 1852, št. 77, str. 308. Več o Baumgartnerjevih reformnih prizadevanjih glej: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 668–673. Več o razpisanem posojilu glej še: Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninsitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 376–377.

⁴³⁴ *Novice*, 24. 12. 1851, št. 52, str. 267.

⁴³⁵ Kramár, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich*, str. 49–51, 14*–18*. Helfferich: *Die österreichische Valuta*, 417–418. Wirth, Max: *Oestereichs Wiedergeburt*, str. 138–139.

⁴³⁶ *Novice*, 8. 1. 1853, št. 3, str. 12.

⁴³⁷ Kamitz, Reinhard: *Die österreichische Geld- und Währungspolitik*, str. 133.

⁴³⁸ *Novice*, 21. 2. 1852, št. 15, str. 60; 21. 4. 1852, št. 32, str. 128; 21. 7. 1852, št. 58, str. 232; 21. 8. 1852, št. 67, str. 268; 18. 9. 1852, št. 75, str. 300; 20. 10. 1852, št. 84, str. 336; 20. 11. 1852, št. 93, str. 372; 22. 12. 1852, št. 102, str. 408; 19. 1. 1853, št. 6, str. 24; 22. 1. 1853, št. 7, str. 28; 19. 2. 1853, št. 15, str. 60; 1. 4. 1853, št. 31, str. 124; 15. 6. 1853, št. 48, str. 192; 16. 7. 1853, št. 57, str. 228.

sežgala. *Novice* so demonstrativne sežige denarja seveda takoj zabeležile.⁴³⁹ Zaradi uspešnega zmanjševanja števila državnega papirnatega denarja v obtoku so bile lahko *Novice* na začetku leta 1853 upravičeno zadovoljne in so optimistično najavile, da se bo »v ti meri /.../ tudi naprej pomanjševal papirnati denar.«⁴⁴⁰

Iz obtoka je vlada umikala nakaznice na ogrske deželne dohodke in 3-odstotne bankovce državnega zaklada. Zato so od junija 1852 državne blagajne samo še sprejemale nakaznice na ogrske deželne dohodke, niso pa jih več izdajale. Tako zbrane nakaznice so bile takoj nato uničene.⁴⁴¹ Podobno je bilo predvideno, da bo za 3-odstotne bankovce državnega zaklada prisilni tečaj veljal le še do konca leta 1852⁴⁴² oziroma do konca januarja 1853.⁴⁴³ V tem času so ga državne blagajne sprejemale brez omejitev: »Kdor jih ima, jih zna zamenjati v druge državne bankovce.«⁴⁴⁴

Vlada je bila vse bolj odločena, da bo poenotila sistem državnega papirnatega denarja in je nakaznice na ogrske deželne dohodke in obrestovane bankovce državnega zaklada zamenjevala v neobrestovane bankovce državnega zaklada. Konec leta 1852 je bilo poleg 124 milijonov gld. neobrestovanih bankovcev državnega zaklada v obtoku samo še za 11 milijonov gld. obrestovanih bankovcev državnega zaklada in za dobrih 9 milijonov gld. nakaznic na ogrske deželne dohodke. Do konca leta 1853 je bilo od skupno 140 milijonov gld. državnega papirnatega denarja samo še za 3,5 milijonov gld. obrestovanih bankovcev državnega zaklada in za 2 milijona gld. nakaznic na ogrske deželne dohodke.⁴⁴⁵

Vlada si je tudi prizadevala zmanjšati število neobrestovanih bankovcev državnega zaklada v obtoku. Zato se je že marca 1852 odločila iz obtoka umakniti bankovce za 10 gld.⁴⁴⁶ Vlada je nato razglasila, da bodo državne blagajne ta denar sprejemale še do konca julija 1852⁴⁴⁷ oziroma do konca oktobra.⁴⁴⁸ Potem so jih sprejemali samo še pri glavnih deželnih blagajnah in do konca leta 1852 samo še pri državnih blagajnah na Dunaju. Po tem roku so morale osebe, ki so hotele zamenjati ta denar, vložiti posebno prošnjo.⁴⁴⁹

⁴³⁹ *Novice*, 4. 2. 1852, št. 10, str. 40; 31. 3. 1852, št. 26, str. 104; 13. 10. 1852, št. 82; 20. 11. 1852, št. 93, str. 372.

⁴⁴⁰ *Novice*, 22. 1. 1853, št. 7, str. 28.

⁴⁴¹ *Novice*, 1. 6. 1852, št. 44, str. 176.

⁴⁴² *Novice*, 28. 8. 1852, št. 69, str. 276.

⁴⁴³ *Novice*, 19. 1. 1853, št. 6, str. 24.

⁴⁴⁴ *Novice*, 28. 8. 1852, št. 69, str. 276.

⁴⁴⁵ Kamitz, Reinhard: *Die österreichische Geld- und Währungspolitik*, str. 133.

⁴⁴⁶ *Novice*, 31. 3. 1852, št. 26, str. 104.

⁴⁴⁷ *Novice*, 7. 4. 1852, št. 28, str. 112.

⁴⁴⁸ *Novice*, 19. 5. 1852, št. 40, str. 160.

⁴⁴⁹ *Novice*, 7. 4. 1852, št. 28, str. 112.

3. Ukinitev papirnatega drobiža

Poleg nakaznic na ogrske deželne dohodke in 3-odstotnih bankovcev državnega zaklada je finančni minister Baumgartner hotel tudi ves papirnat drobiž zamenjati za bankovce državnega zaklada. S tem je obenem hotel nevtralizirati važen psihološki dejavnik, zaradi katerega je bilo javno mnenje še dodatno nastrojeno proti obstoječemu denarnemu sistemu. Že sam obstoj papirnatega drobiža, poleg tega pa še njegov neestetski videz, je vsakemu posamezniku v dnevnem prometu živo zarisoval slabo finančno stanje v monarhiji in neurejenost avstrijskega denarnega sistema. Negativno javno mnenje se je odražalo v višji srebrni ažiji in predvsem v nadaljnjem tezaviranju kovinskega drobiža. Zato je bilo nujno potrebno papirnat drobiž povsem umakniti iz denarnega prometa.

Finančno ministrstvo se je že v začetku leta 1851 spoprijelo s problemom »metuljev«, ki so najbolj kazili podobo avstrijskega denarnega sistema. Sprva je vlada naznanila, da bodo državne blagajne raztrgani papirnat drobiž za 6 in 10 kr. sprejemale samo še do konca marca 1851. »Po ti dobi se ne bojo pri nobeni kasi več jemali; naj se tedaj popred v nove zamenjajo.«⁴⁵⁰ Toda vse kaže, da zamenjava ni potekala povsem po načrtu. Raztrgani papirnat drobiž je bil namreč zaradi svoje nizke nominalne vrednosti razširjen med prav vsemi sloji prebivalstva, tudi med nepismenimi reveži, ki so živeli v odročnih krajih. Zato so se novice, da bodo raztrgani bankovci kmalu umaknjeni iz prometa, lahko le počasi širile. Prav tako ni nujno, da so preprosti ljudje tem novicam takoj verjeli.

Do težav je prihajalo tudi na Kranjskem in deželno namestništvo je rok za zamenjavo podaljšalo do 20. maja 1851.⁴⁵¹ Čez nekaj mesecev je morala ukrepati tudi sama vlada. Septembra 1851 je podaljšala rok za zamenjavo v vseh tistih deželah, kjer tega še niso povsem opravili: »Deželam, kjer koli še bankovčke po 10 in 6 krajc. tergajo, je naznanjeno, da ta raztrgani denar le do konca tega leta še velja.«⁴⁵² Med zamudniki je torej moralo biti tudi veliko ljudi iz slovenskih dežel. Vendar so to pot opozorila verjetno zalegla, kajti že novembra so *Novice* svojemu bralstvu sporočile, da lahko raztrgani papirnat drobiž zamenjajo samo še, če na finančno ministrstvo naslovijo posebno prošnjo.⁴⁵³ Nasprotno v drugih deželah niso bili tako zgledni, kajti raztrgani drobiž so zamenjavali še v začetku leta 1852.⁴⁵⁴ Na Tirolskem so rok za zamenjavo prestavili do konca januarja,⁴⁵⁵ na Hrvaškem in v Slavoniji celo do konca aprila, »ker ljudstvo po deželi /.../ je prezrelo zadnji čas, dotlej se ima na dvoje raztrganih papirnatih šestic in desetic znebiti.«⁴⁵⁶

⁴⁵⁰ *Novice*, 12. 2. 1851, št. 7, str. 34.

⁴⁵¹ *ARS*, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 9. 5. 1851.

⁴⁵² *Novice*, 17. 9. 1851, št. 38, str. 194. Glej še: *Novice*, 29. 10. 1851, št. 44, str. 225.

⁴⁵³ *Novice*, 12. 11. 1851, št. 46, str. 235.

⁴⁵⁴ *Novice*, 25. 2. 1852, št. 16, str. 64.

⁴⁵⁵ *Laibacher Zeitung*, 4. 12. 1851, št. 279, str. 1168.

⁴⁵⁶ *Novice*, 20. 3. 1852, št. 23, str. 92.

22. januarja 1852 se je finančno ministrstvo naposled odločilo, da bo iz denarnega obtoka umaknilo ves papirnati drobiž. Državne blagajne so papirnati drobiž samo še sprejemale in ga niso več izdajale.⁴⁵⁷ Vlada si je zadala nalogo, da bo do konca leta 1852 ves papirnati drobiž zamenjala s kovanim drobižem.⁴⁵⁸ Zato ni več tiskala novega drobiža,⁴⁵⁹ starega pa je postopoma javno sežigala.⁴⁶⁰

Kot že prej pri raztrganem papirnatem drobižu je vlada tudi sedaj hitro spoznala, da ljudje papirnatega drobiža ne zamenjujejo v skladu z razpisanim urnikom. Skupna vsota drobiža, ki jo je imel posameznik v žepu, nikoli ni bila zelo velika.⁴⁶¹ Zato se mnogim ni zdelo vredno truda, da bi svoj papirnati drobiž pri glavnih deželnih blagajnah pravočasno zamenjali za kovani drobiž. Verjetno tudi večina tistega papirnatega drobiža, ki je bil umaknjen iz obtoka, ni bilo neposredno zamenjanega, temveč so ga ljudje prinesli v državne blagajne, ko so državi morali odšteti kakšen znesek. Papirnati drobiž se je le počasi umikal iz obtoka. Na Slovenskem naj bi bilo marca 1853 v obtoku le še zelo malo papirnatega drobiža,⁴⁶² toda vsega vseeno še niso zamenjali. V monarhiji ga je bilo konec leta 1852 v obtoku za 2.662.999 gld. in konec leta 1853 še za 1.380.591 gld.⁴⁶³ Vlada je lahko resno računala, da ji vsega papirnatega drobiža niti ne bo treba zamenjati. Drobiž ima namreč tudi to lastnost, da ga ljudje velikokrat založijo ali izgubijo.

Vendar je vlada rok za zamenjavo sprva vseeno prestavila na konec leta 1853. Hkrati pa se je odločila, da bo najprej zamenjala samo papirnati drobiž za 6 kr.⁴⁶⁴ Novice so ljudi ob koncu leta skrbno opozarjale, »naj se jih [papirnatih šestice] tedaj znebi kmalo, kdor jih ima še kaj.«⁴⁶⁵ Z novim letom je papirnati drobiž za 6 kr. izgubil svojo veljavo. Vendar vse kaže, da mnogi tudi sedaj niso uspeli zamenjati vsega drobiža. Zato je vlada na prošnjo dunajske trgovske in

⁴⁵⁷ Novice, 18. 2. 1852, št. 14, str. 56.

⁴⁵⁸ Novice, 28. 4. 1852, št. 34, str. 135.

⁴⁵⁹ Novice, 25. 2. 1852, št. 16, str. 64.

⁴⁶⁰ Novice, 28. 4. 1852, št. 34, str. 135; 22. 5. 1852, št. 41, str. 168; 23. 6. 1852, št. 50, str. 200; 21. 8. 1852, št. 67, str. 268; 25. 9. 1852, št. 77, str. 308.

⁴⁶¹ Največja količina papirnatega drobiža v obtoku je bila okoli 18 milijonov gld. Leta 1850 je Avstrija (brez Lombardije in Benečije, kjer papirnati drobiž ni bil v obtoku) imela približno 31 milijonov prebivalcev. Torej je na prebivalca prišlo samo za 0,6 gld. papirnatega drobiža. Ker pa je bil na Ogrskem v obtoku tudi posebni papirnati drobiž, je v ostalih deželah na prebivalca v resnici prišlo še več drobiža. Vendar vseeno vsota ni preseгла 1 gld. Glede števila prebivalstva glej: Köllmann, Wolfgang: Bevölkerung und Raum in Neuerer und Neuester Zeit, 4. del, Würzburg 1965, str. 25. Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str. 1033.

⁴⁶² Novice, 19. 3. 1853, št. 23, str. 92.

⁴⁶³ Kramár, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 11.

⁴⁶⁴ Novice, 15. 6. 1853, št. 48, str. 192.

⁴⁶⁵ Novice, 7. 12. 1853, št. 98, str. 392. Opozorilo so še enkrat ponovile. Glej: Novice, 21. 12. 1853, št. 102, str. 408.

obrtne zbornice dovolila nadaljnjo zamenjavo tega drobiža, vendar le tistim, »ki za to prosijo in skažejo veljavni vzrok, po katerem so zakasnili zamen o pravem času.«⁴⁶⁶ Papirnati drobiž za 10 kr. je vlada nameravala povsem umakniti iz denarnega obtoka šele 1. julija 1854.⁴⁶⁷ Da posamezniki znova ne bi pozabili zamenjati svojega drobiža, so jih *Novice* pridno opozarjale na bližajoči se rok.⁴⁶⁸ Vendar vseeno tudi do takrat v državne blagajne ni prišel ves papirnati drobiž, ki je bil kdaj izdan. Zato ga je bilo na Dunaju mogoče zamenjati še vse do konca oktobra 1856.⁴⁶⁹

Sredi leta 1854 je bila zamenjava papirnatega drobiža v kovinskega bolj ali manj uspešno opravljena. Papirnati drobiž ni bil več zakonito plačilno sredstvo. Vendar je bilo nekaj papirnatega drobiža vseeno še v denarnem obtoku. Vlada je iz obtoka umaknila le tako imenovani nemški papirnati drobiž, še naprej pa je veljal tako imenovani ogrski papirnati drobiž za 6 in 10 kr. Tega je vlada začela izdajati avgusta 1849, ko je na Ogrskem zelo primanjkovalo kovinskega drobiža.⁴⁷⁰ Ko je vlada iz obtoka začela umikati nemški papirnati drobiž, je ob tem ponavadi še poudarila, da ogrski papirnati drobiž še naprej ostaja v obtoku.⁴⁷¹ Na nadaljnjo veljavnost tega drobiža je vlada opozarjala še leta kasneje.⁴⁷² To kaže, da je kar nekaj tega drobiža krožilo tudi na Slovenskem. Z leti je vlada celo povečala število ogrskega papirnatega drobiža. V prvi emisiji iz leta 1849 je bilo za 4,5 milijonov gl. ogrskega papirnatega drobiža,⁴⁷³ do konca leta 1854 ga je bilo v denarnem obtoku za 7,8 milijonov gl.⁴⁷⁴ Šele leta 1857 se je vlada odločila, da bo iz obtoka umaknila tudi ogrski papirnati drobiž. Državne blagajne so ga sprva samo še sprejemale in ga niso več izdajale.⁴⁷⁵ Ljudje so ga v državnih blagajnah lahko zamenjali do konca januarja 1858,⁴⁷⁶ do prvega maja ga je bilo nato mogoče zamenjati samo še s posebno prošnjo, s 1. majem 1858 pa je dokončno postal neveljaven.⁴⁷⁷

⁴⁶⁶ *Novice*, 1. 2. 1854, št. 9, str. 36.

⁴⁶⁷ *Novice*, 14. 1. 1854, št. 4, str. 16.

⁴⁶⁸ *Novice*, 17. 5. 1854, št. 39, str. 156; 31. 5. 1854, št. 43, str. 172; 24. 6. 1854, št. 50, str. 200.

⁴⁶⁹ *Novice*, 18. 10. 1856, št. 84, str. 338.

⁴⁷⁰ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 1. del, str. 234.

⁴⁷¹ *Novice*, 18. 2. 1852, št. 14, str. 56; 14. 1. 1854, št. 4, str. 16; 31. 5. 1854, št. 43, str. 172.

⁴⁷² *Novice*, 22. 11. 1854, št. 93, str. 372; 20. 1. 1855, št. 6, str. 24; 9. 4. 1856, št. 29, str. 116.

⁴⁷³ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 1. del, str. 234.

⁴⁷⁴ *Novice*, 20. 1. 1855, št. št. 6, str. 24. Večina novega drobiža je vlada izdala v prvih letih. Leta 1854 je tako število tega drobiža v obtoku nihalo v skladu z vladnimi potrebami, čeprav je skupno število rahlo naraščalo. Primerjaj še: *Novice*, 14. 1. 1854, št. 4, str. 16; 24. 5. 1854, št. 41, str. 164; 22. 11. 1854, št. 93, str. 372.

⁴⁷⁵ *Novice*, 1. 8. 1857, št. 61, str. 244.

⁴⁷⁶ *Novice*, 30. 12. 1857, št. 103–104, str. 415.

⁴⁷⁷ *Novice*, 13. 1. 1858, št. 2, str. 15; 17. 10. 1857, št. 83, str. 332.

4. Novi drobiž

Če je vlada hotela namesto papirnatega drobiža v denarni obtok spraviti kovinski drobiž, je najprej seveda nujno potrebovala dovolj kovinskega drobiža. Tudi v letih, ko je bil v obtoku papirnati drobiž, je gospodarstvo potrebovalo velike količine bakrenega drobiža. Papirnati drobiž je imel namreč relativno visoko nominalno vrednost 6 in 10 kr., celo raztrgani »metulji« so bili vredni 3 kr. Za nižje vrednosti je država morala izdajati vedno nove količine bakrenega drobiža. V letih 1850/51 so v dunajski kovnici skovali največ bakrenega drobiža za 1/4, 1/2 in 1 kr. Bakrenega drobiža za 3 in 2 kr. so skovali zelo malo.⁴⁷⁸ Ko je bila srebrna ažija zelo visoka, so ljudje v veliki meri tezavrirali tudi ta bakreni drobiž. Vlada ga je zato morala stalno na novo kovati. V dunajsko kovnico so dovažali vedno nove količine bakra⁴⁷⁹ in iz njega tudi po maju 1850 vztrajno kovali bakreni drobiž, čeprav so ravno takrat začasno prenehali kovati srebrnike.⁴⁸⁰ Seveda to ne pomeni, da je imela vlada pri kovanju drobiža izgubo. Ravno obratno. Pri izdajanju drobiža je vedno imela tudi kovni dobiček.⁴⁸¹ Tudi zato je bilo vladi najlažje začeti sanacijo avstrijskega denarnega sistema prav pri bakrenem drobižu.

7. aprila 1851 je izšla cesarska uredba o uvedbi novega bakrenega drobiža v vrednostih po 3, 2, 1, 1/2 in 1/4 kr. Iz dunajskega centa (56 kg) bakra se je kovalo za 170 gld. in 40 kr. novega bakrenega drobiža. V kovancu za 1 kr. je bilo 5,47 g bakra.⁴⁸² Novi bakreni drobiž je v denarnem obtoku zamenjal stari bakreni drobiž, ki so ga v isti obliki kovali že od leta 1816.⁴⁸³ Iz obtoka je bil prav tako umaknjen bakreni drobiž za 2 kr., ki so ga začeli kovati leta 1848. Drobiž za 2 kr. so prenehali kovati že leta 1850, iz prometa pa so ga umaknili tudi zato, ker je bil preokoren in pretežek.⁴⁸⁴ Nasprotno naj bi bil novi bakreni drobiž lepši, manjši in lažji, ter zato bolj primeren za denarni promet.⁴⁸⁵

Slika 24: Bakreni drobiž, 3 krajcarje konvencijske valute, 1851, Dunaj.

⁴⁷⁸ Novice, 11. 6. 1851, št. 24, str. 117; 12. 11. 1851, št. 46, str. 235.

⁴⁷⁹ Novice, 29. 5. 1850, št. 22, str. 92.

⁴⁸⁰ Novice, 8. 5. 1850, št. 19, str. 80.

⁴⁸¹ Skupni dobiček od novčnega regala je bil zlasti visok leta 1852, ko je znašal kar 960.000 gld. Glej: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 1090.

⁴⁸² *Laibacher Zeitung*, 23. 5. 1851, št. 118, str. 495. Novice, 28. 5. 1851, št. 22, str. 106; 25. 2. 1852, št. 16, str. 64.

Uredba ni posebej predvidevala, do kdaj bo še veljal stari bakreni drobiž: »Stari krajcarji ostanejo še, dokler se ne bo napovedalo, kdaj imajo jenjati.«⁴⁸⁶ Šele čez slabega pol leta se je vlada odločila, da bo stari bakreni drobiž veljal še do konca leta 1852.⁴⁸⁷ Od novega leta 1853 ljudje niso več mogli zamenjati starega bakrenega drobiža. Od tedaj je bil star bakreni drobiž vreden le toliko, kolikor je bil vreden baker, iz katerega je bil narejen. Po teži bakra so ga odkupovale kovnice. Kasneje je smel vsakdo svobodno trgovati z njim kot z bakrom.⁴⁸⁸ Ker je bila kovinska vrednost bakrenega drobiža precej manjša od njegove imenske vrednosti, so imeli zamudniki pri prodaji seveda precejšnjo izgubo.⁴⁸⁹ Zato je vlada ljudi čez leto z razglasi v časopisju večkrat opozorila na rok za zamenjavo starega bakrenega drobiža.⁴⁹⁰ Da bi ljudem olajšala zamenjavo, je dovolila, da lahko državne blagajne naenkrat zamenjajo do 2 gld. skupne vrednosti bakrenega drobiža.⁴⁹¹ To je bilo veliko bolj velikodušno kot pri srebrnem drobižu, ki so ga državne blagajne sprejemale samo do vrednosti 1 gld.⁴⁹² Kdor pa je imel za več kot 2 gld. bakrenega drobiža, ga je lahko zamenjal pri glavnih deželnih blagajnah in v denarnih uradih.⁴⁹³ Vlada je tudi dovolila, da lahko znani trgovci in drugi zanesljivi ljudje državnim blagajnam plačujejo z večjimi vsotami starega drobiža, če so prej drobiž skrbno sortirali in označili.⁴⁹⁴

Zamenjava starega bakrenega drobiža v novega je potekala po pričakovanjih in vlada ni čutila nobene potrebe po naknadnem podaljšanju roka za zamenjavo. Veliko drobiža so ljudje zamenjali prav v zadnjem trenutku.⁴⁹⁵ Sprva se je vlada držala svojega namena in je ves stari drobiž spotoma prekovala v novega.⁴⁹⁶

⁴⁸³ Probszt, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, str. 531, 537.

⁴⁸⁴ Novice, 29. 5. 1850, št. 22, str. 92; 30. 4. 1851, št. 18, str. 87.

⁴⁸⁵ Novice, 30. 4. 1851, št. 18, str. 87; 28. 5. 1851, št. 22, str. 106.

⁴⁸⁶ Novice, 28. 5. 1851, št. 22, str. 106.

⁴⁸⁷ Novice, 10. 9. 1851, št. 37, str. 188. Laibacher Zeitung, 4. 9. 1852, št. 203, str. 867.

⁴⁸⁸ Novice, 7. 2. 1852, št. 11, str. 44; 16. 3. 1853, št. 22, str. 88. Ljubljancani so imeli v zvonarni Antona Samasse vedno dobrodošlega kupca bakra, ki je ponudbe za nakup bakra objavljaval celo v časopisnih oglasih. 39. dokladni list, Novice, 17. 12. 1851, št. 51. O ljubljanski zvonarni družine Samassa glej: Andrejka, Rudolf: Najstarejše ljubljanske industrije, KSM, 1934, št.1, št. 2, str. 59, 135.

⁴⁸⁹ Od 20. marca 1853 so kovnice odkupovale dunajski cent (56 kg) starega bakrenega drobiža po 67 gld. Glej: Novice, 16. 3. 1853, št. 22, str. 88. Iz dunajskega centa bakra pa so kovnice skovale za 170 gld. in 40 kr. novega bakrenega drobiža. Kdor torej ni uspel pravočasno zamenjati starega bakrenega drobiža v novega, je imel skoraj 60-odstotno izgubo.

⁴⁹⁰ Novice, 7. 2. 1852, št. 11, str. 44; 7. 4. 1852, št. 28, str. 112; 27. 11. 1852, št. 95, str. 380; 4. 9. 1852, št. 71, str. 284.

⁴⁹¹ Novice, 25. 2. 1852, št. 16, str. 64.

⁴⁹² Novice, 24. 1. 1852, št. 7, str. 28.

⁴⁹³ Novice, 4. 9. 1852, št. 71, str. 284.

⁴⁹⁴ Novice, 3. 3. 1852, št. 17, str. 72.

⁴⁹⁵ Novice, 1. 1. 1853, št. 1, str. 4.

⁴⁹⁶ Novice, 6. 8. 1851, št. 32, str. 163; 21. 2. 1852, št. 15, str. 60; 10. 4. 1852, št. 29, str. 116; 20. 10. 1852, št. 84, str. 336.

Od začetka leta 1852 so bile tako kovnice »noč in dan« zaposlene s kovanjem novega drobiža.⁴⁹⁷ Decembra 1852 pa so kovnice prenehale s kovanjem novega drobiža.⁴⁹⁸ Vse kaže, da so kovnice do takrat že opravile svojo nalogo in so skovale dovolj novega drobiža, čeprav roka za zamenjavo takrat še ni bilo konec. Zato se je v dunajski kovnici nabralo za 616 ton starega drobiža,⁴⁹⁹ ki ga vlada ni več mogla uporabiti za prekovanje v nov drobiž in ga je nazadnje večinoma prodajala v tujino.⁵⁰⁰

Ves stari drobiž ni bil umaknjen iz denarnega obtoka. Veliko so ga še leta uporabljali v Srbiji, na Vlaškem in v Turčiji.⁵⁰¹ Poleg tega nam življenjske izkušnje govorijo: čim manjše nominalne vrednosti je denar, tem lažje obleži po predalih in kotih. Marsikdo ne čuti potrebe, da bi ga poiskal in zamenjal, dokler je še čas. Podobno je bilo tudi s starim avstrijskim drobižem. Zlasti potem, ko ni bil več veljaven, se mnogim ljudem ni zdelo vredno truda, da bi ga odnesli v oddaljeno kovnico. Zato se je vlada leta 1858 odločila, da bo vsem tem zamudnikom dala še eno priložnost, da v državnih blagajnah zamenjajo stari drobiž, če ga bodo prinesli za najmanj 1 gld.⁵⁰² Nekateri so izkoristili priložnost, večini pa se seveda ni dalo zbirati tako velike vsote drobiža.

Zato je na prvi pogled še toliko bolj nerazumljivo, da je v kovnicah ostalo toliko starega drobiža, ki ni bil prekovan v novega. Za to veliko razliko med količino novega in starega drobiža v obtoku so bili krivi predvsem trije razlogi. V zameno za stari bakreni drobiž so ljudje lahko dobili tudi papirnati denar. Poleg tega kovnice niso uporabljale le bakra, ki so ga dobile pri prekovanju starega drobiža, temveč tudi novi baker iz rudnikov. Predvsem pa so ljudje zaradi tezariranja bakrenega drobiža z leti nabrali veliko več bakrenega drobiža, kot so bile realne potrebe gospodarstva po tem drobižu. Država je namreč ob pomanjkanju bakrenega drobiža pridno kovala novega, saj je imela ob tem precejšen kovni dobiček.⁵⁰³ Ko je ljudem nazadnje postalo jasno, da bodo imeli izgubo, če ne bodo zamenjali svojih zalog drobiža, so se le podvizali in pohiteli v državne blagajne. To so storili še toliko raje, ker so v zameno za bakreni drobiž lahko zahtevali tudi bolj cenjeni srebrni drobiž.

Od začetka leta 1852 se je v obtoku pojavilo tudi vse več srebrnega drobiža za 6 kr., ki se je v velikih količinah vračal iz Italije, kjer ni bil več veljaven.⁵⁰⁴

⁴⁹⁷ Novice, 21. 1. 1852, št. 6, str. 24; 24. 3. 1852, št. 24, str. 96; 21. 4. 1852, št. 32, str. 128; 9. 10. 1852, št. 81, str. 324; 20. 10. 1852, št. 84, str. 336.

⁴⁹⁸ Novice, 15. 12. 1852, št. 100, str. 400.

⁴⁹⁹ Novice, 26. 2. 1853, št. 17, str. 67.

⁵⁰⁰ Novice, 2. 4. 1853, št. 27, str. 108.

⁵⁰¹ Novice, 23. 7. 1856, št. 59, str. 238.

⁵⁰² Novice, 24. 11. 1858, št. 47, str. 375.

⁵⁰³ Na takšen razvoj dogodkov je *Laibacher Zeitung* že leta 1849 opozarjal javnost in je svaril zbiralce bakrenega drobiža pred izgubo. Glej: *Laibacher Zeitung*, 3. 7. 1849, št. 79, str. 397–398.

⁵⁰⁴ Novice, 17. 1. 1852, št. 5, str. 20; 18. 2. 1852, št. 14, str. 56.

Ker so mnogi kovanci za 6 kr. nepričakovano hitro znova prišli v denarni obtok, so se med ljudmi pojavljala različna ugibanja o vzrokih tega pojava. Nekateri prekupčevalci so to hitro izkoristili in so začeli širiti novice, da bo država srebrni drobiž za 6 kr. devalvirala za tretjino – na 4 kr. Pri tem so si pomagali z dejstvom, da je bila kovinska vrednost srebrnega drobiža resnično nižja od njegove imenske vrednosti, česar pa mnogi ljudje niso vedeli ali preprosto niso mogli razumeti. Zato so bili vsaj nekateri ljudje pripravljeni prekupčevalcem prodati srebrni drobiž po nižji ceni od njegove imenske vrednosti.⁵⁰⁵

5. Novi srebrniki

Leta 1852 se je vlada odločila uvesti nov srebrni kurantni denar. Do sedaj so namreč še vedno kovali srebrnike s podobo cesarja Ferdinanda I., čeprav je že od konca leta 1848 na prestolu sedel Franc Jožef. Zaradi izginjanja srebrnikov iz denarnega obtoka niso skovali pretirano veliko teh srebrnikov.⁵⁰⁶ Šele leta 1851 so v kovnici začeli delati na predlogi novega denarja, »ki se bo z obrazom cesarja kmalo kovati začel«.⁵⁰⁷ V začetku leta 1852 so skovali poskusno serijo novih kovancev,⁵⁰⁸ ki so jih nato marca začeli redno kovati.⁵⁰⁹ Toda že čez par mesecev so prenehali s kovanjem. Kovanja niso zaustavili zaradi kakšne nenadne denarne krize, temveč iz povsem osebnih razlogov cesarja Franca Jožefa, ki ni bil zadovoljen s svojim portretom na kovancih: »Ker podoba cesarja, ki pride na nove dvajsetice, ni pristojno skovana, se je opustilo kovanje dvajsetic, da se nova boljša izdelata in tudi nova tarifa določi, po kateri se bo srebrni denar koval«.⁵¹⁰ Na novih srebrnikih je bila zato cesarjeva glava namesto na levo obrnjena na (lepšo) desno stran in je bila rahlo idealizirana.⁵¹¹

Slika 25: Kurantni srebrnik, 20 krajcarjev konvencijske valute, 1852, Dunaj.

⁵⁰⁵ Novice, 11. 2. 1852, št. 12, str. 48.

⁵⁰⁶ Po letu 1850 so skovali celo manj srebrnega denarja kot v revolucionarnem letu 1848/49, ko so skupaj skovali za več kot 34 milijonov gld. srebrnikov. Leta 1850 so nato skovali za 8.363.786 gld. srebrnikov in leta 1851 za 4.673.873 gld. srebrnikov. Glej: Novice, 15. 3. 1854, št. 21, str. 84. Za leto 1850 primerjaj še: Novice, 11. 6. 1851, št. 24, str. 117; 12. 11. 1851, št. 46, str. 235.

⁵⁰⁷ Novice, 17. septembra 1851, št. 38, str. 194.

⁵⁰⁸ Novice, 6. 3. 1852, št. 19, str. 76.

⁵⁰⁹ Novice, 17. 3. 1852, št. 22, str. 88.

⁵¹⁰ Novice, 26. 6. 1852, št. 51, str. 204.

⁵¹¹ Probszt, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, str. 537.

Vendar se pri novih srebrnikih ni gledalo samo na estetiko, temveč tudi na praktične ekonomske stvari. Če primerjamo podatke iz *Tabele 4* s podatki iz *Tabele 5*, v kateri so prikazani novi srebrniki iz leta 1852, ugotovimo, da je srebrno jedro novih srebrnikov povsem isto kot pri starih srebrnikih. Glede na notranjo vrednost novih kovancev se torej ni nič spremenilo. Spremenilo se je le razmerje med srebrom in bakrom v kovni zlitini. Količina bakra v zlitini se je zmanjšala in je bilo v vseh srebrnikih samo še za 10 % zlitine. Zato je bila manjša tudi surova teža novih kovancev. Zlasti očitno se je pomanjšala količina bakra v zlitini (in zato surova teža) pri srebrnikih za 10 in 20 kr., v katerih je bilo prej 50 in 41,7 % bakra.⁵¹²

*Tabela 5.*⁵¹³

	čistina	surova teža	jedro
1 tolar	900	25,99	23,39
1 gld.	900	12,99	11,69
20 kr.	900	4,32	3,89
10 kr.	900	2,16	1,94

Razlog za tako veliko zmanjšanje količine bakra v kovni zlitini naj bi bil po pisanju *Novic* (in s tem po zatrjevanju vlade) naslednji: »Ta preuredba srebrniga denarja se opira na večletne skušnje, da je sila veliko avstrijskiga denarja v ptuje dežele šlo, kjer so ga zavolj *obilnosti kotlovine* [bakra] prelivali. Temu se bo sedaj s tem v okom prišlo; da bo manj kotlovine v njem in se tedaj ne bo splašalo, ga prelivati.«⁵¹⁴ V dosedanjem pregledu zgodovine avstrijskega denarništva smo videli, da je bila srebrna ažija glavni krivec za izginotje srebrnikov iz denarnega obtoka. V tujino namreč niso odhajali le srebrniki za 10 in 20 kr., temveč tudi goldinarji in tolarji, v katerih ni bilo veliko bakra. Poleg tega je baker zaradi veliko nižje cene od srebra pri srebrnikih predstavljal le zelo majhen del vrednosti. Pri srebrniku za 20 kr. je znašala vrednost bakra le med pičlo petino do četrtnine krajcarja.⁵¹⁵ Ob konvertibilnosti avstrijskega srebrnega denarja bi bil torej dobiček pri pretapljanju srebrnikov samo zaradi bakra zelo majhen, komaj dober odstotek.

Glavni vzrok za odločitev vlade, da bo uvedla nov sistem čistine kovancev, moramo verjetno iskati v takratni reformni naravnosti vlade, ki je hotela iti v korak s časom tudi pri poenotenju merskega, utežnega in novčnega sistema na podlagi francoskega desetiškega sistema.⁵¹⁶ Vse od londonske svetovne razstave

⁵¹² *Novice*, 18. 8. 1852, št. 66, str. 264; 16. 10. 1852, št. 83, str. 332.

⁵¹³ Herinek, Ludwig: *Österreichische Münzprägungen*, str. 298. Surova teža in jedro je v gramih.

⁵¹⁴ *Novice*, 18. 8. 1852, št. 66, str. 264.

⁵¹⁵ O vrednosti bakra v kovancih glej poglavje *Pomanjkanje srebrnikov in drobiža*.

⁵¹⁶ Primerjaj še poglavje *Problem zlate in srebrne valute in propad pogajanj*.

leta 1851 so potekala vedno nova posvetovanja, ki so si za cilj med drugim zadalja poenotenje novčnega sistema. Pri tem so si prizadevali tudi za poenotenje čistine kovancev na podlagi desetiškega sistema. Vsi glavni kurantni kovanci naj bi imeli čistino 900, se pravi 90 % zlata ali srebra in 10 % bakra. V tem sklopu je avstrijska vlada med prvimi sledila francoskemu zgledu.⁵¹⁷ V naslednjih letih in desetletjih je tudi velika večina drugih držav (razen Anglije) vpeljala desetiški sistem pri določitvi čistine glavnih kurantnih kovancev.⁵¹⁸

Slika 26: Kurantni srebrnik, 20 krajcarjev konvencijske valute, 1852 (2. inačica), Dunaj.

V zadnjih mesecih leta 1852 so v kovnicah vse bolj intenzivno kovali te nove srebrnike.⁵¹⁹ Potem ko so decembra 1852 v kovnicah prenehali s kovanjem bakrenega drobiža, so vse svoje zmogljivosti namenili kovanju srebrnikov.⁵²⁰ Največ pozornosti so tudi to pot posvečali srebrnikom za 20 kr.⁵²¹ Prve dvajsetice so se v obtoku pojavile že septembra,⁵²² čeprav jih uradno državne blagajne še niso izdajale.⁵²³ Javnost je zato z veseljem pričakovala, »da bojo prišle dvajsetice spet na dan.«⁵²⁴ Vlada je tudi računala, da bo ažijska kraljevina izginila in je ljudi pozivala, naj v kovnico sami prinesejo zlato in srebro, za katerega bodo dobili nanovo skovani denar.⁵²⁵ Vendar srebrna ažijska kraljevina ni izginila in novi srebrniki so izginjali iz obtoka prav tako hitro kot stari.

6. Prizadevanja vlade za sanacijo narodne banke

Hi krati z urejanjem razmer na področju državnega papirnatega denarja in kovinskega denarja si je finančni minister Baumgartner prizadeval urediti razmere v avstrijski narodni banki. S pomočjo denarja, ki ga je država dobila z najetjem novih posojil, je lahko vztrajno manjšala svoj dolg pri narodni banki.⁵²⁶

⁵¹⁷ Reti, Steven: *Silver and Gold. The Political Economy of International Monetary Conferences, 1867–1892*, Westport-London 1998, str. 34–36.

⁵¹⁸ Helfferich, Karl: *Das Geld*, Leipzig 1903, str. 372–373.

⁵¹⁹ *Novice*, 6. 11. 1852, št. 89, str. 356; 10. 11. 1852, št. 90, str. 360.

⁵²⁰ *Novice*, 15. 12. 1852, št. 100, str. 400. Leta 1852 so skovali za samo 4.989.960 gld. srebrnikov, torej le za malo več kot leto prej. Leta 1853 pa so nato skovali že za 16.5766.346 gld. srebrnikov. Glej: *Novice*, 15. 3. 1854, št. 21, str. 84.

⁵²¹ *Novice*, 18. 12. 1852, št. 101, str. 404; 26. 2. 1853, št. 17, str. 67.

⁵²² *Novice*, 2. 10. 1852, št. 79, str. 316.

⁵²³ *Novice*, 6. 11. 1852, št. 89, str. 356.

⁵²⁴ *Novice*, 10. 11. 1852, št. 90, str. 360.

⁵²⁵ *Novice*, 14. 4. 1852, št. 30, str. 120.

⁵²⁶ Glej poglavje *Reforme ministra Baumgartnerja*.

Od narodne banke pa je finančni minister pričakoval, da bo prav tako kot vlada delovala v korist vzpostavitve konvertibilnosti avstrijskega papirnatega denarja. Zato je z vsemi sredstvi pritiskal na narodno banko, da bi zmanjšala število bankovcev v obtoku in tako izboljšala kovinsko pokritost bankovcev. Veliko pozornosti je finančni minister posvečal prav podatkom o stanju narodne banke. Tudi *Novice* so redno spremljale padce in občasno tudi vzpone števila bankovcev v obtoku.⁵²⁷ Če bi bralstvo *Novic* vedelo, koliko hude krvi so med državo in narodno banko sprožali ti podatki, bi jih verjetno bralo še veliko bolj pazljivo in še z večjim zanimanjem.

Finančni minister je namreč želel, da bi narodna banka zmanjšala število bankovcev tudi na račun omejevanja posojil gospodarstvu in eskontiranja privatnih menic. V prvi vrsti je s tem hotel omejiti špekulativni kapital, vendar je bilo v praksi praktično nemogoče ločiti špekulativni kapital od investicij v gospodarstvo. Ker vodstvo narodne banke tega ni hotelo storiti, se je s finančnim ministrom zapletlo v hud spor. Narodna banka je nazadnje morala popustiti in se je obvezala, da število bankovcev v obtoku ne bo preseglo 200 milijonov gld. Šele potem, ko je država občutno zmanjšala svoj dolg pri narodni banki in kvota 200 milijonov ni bila več ogrožena, je gospodarstvo od narodne banke zopet lahko dobilo več denarja.⁵²⁸

Hkrati z zmanjšanjem števila bankovcev v obtoku je finančni minister od narodne banke zahteval, da svojo poslovno dejavnost razširi še v provinco. S tem je hotel izničiti deflacijske učinke, ki bi se lahko pojavili zaradi zmanjšanja števila državnega papirnatega denarja v obtoku. Po drugi strani pa bi s tem tudi ugodil poslovnemu svetu iz province, ki se je že dolgo časa pritoževalo nad pomanjkanjem potrebnega kapitala. Položaj je bil zlasti kritičen pri poslovanju z menicami, brez katerih si je bilo v tem času vedno težje zamisliti moderno gospodarsko poslovanje. Osrednja bančna ustanova, ki se je ukvarjala z eskontiranjem menic, je bila narodna banka. Vendar je narodna banka eskontirala samo menice, ki so bile izdane na Dunaju in so bile tu tudi plačljive. Povrhu tega je poslovala samo z velikimi dunajskimi bančnimi hišami. Ti privatni bankirji so nato eskontirali menice manj pomembnih poslovnih oseb. Čim več je bilo podobnih posrednikov, tem bolj so se večali stroški meničnega poslovanja. Narodna banka je menice diskontirala samo s 4-odstotno obrestno mero.⁵²⁹ Čim več posrednikov je bilo pri meničnem poslovanju, tem višja je bila diskontna obrestna mera. Zlati

⁵²⁷ *Novice*, 4. 2. 1852, št. 10, str. 40; 7. 4. 1852, št. 28, str. 112; 12. 5. 1852, št. 38, str. 152; 9. 6. 1852, št. 46, str. 184; 11. 8. 1852, št. 64, str. 256; 10. 8. 1853, št. 64, str. 256; 7. 9. 1853, št. 72, str. 288; 19. 11. 1853, št. 93, str. 372; 7. 12. 1853, št. 98, str. 392; 14. 1. 1854, št. 4, str. 16.

⁵²⁸ Več o tem glej: Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninsitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 369–379.

⁵²⁹ Narodna banka ni spreminjala diskontne obrestne mere že od predmarčnega obdobja. Šele 25. septembra 1856 je obrestno mero nenadoma dvignila na 5 %. *Novice*, 27. 9. 1856, št. 78, str. 314.

kritično je bilo v provinci. Poleg podružnic narodne banke v Pragi in Pešti so se z eskontnimi posli ukvarjali le domači privatni bankirji. Čim ohlapnejša je bila njihova povezava z Dunajem, tem višja je bila njihova diskontna obrestna mera. V Ljubljani se je tako diskontna obrestna mera leta 1855 lahko povzpela tudi do 12 %.⁵³⁰ Diskontno obrestno mero bi bilo mogoče učinkovito znižati, če bi tudi v provincah ustanovili podružnice narodne banke. Za razširitev svoje dejavnosti pa je narodna banka najprej nujno potrebovala dodaten kapital. Tega je dobila leta 1853 z izdajo novih delnic. V naslednjih letih je zato lahko narodna banka ustanavljala nove podružnice s pravico eskontiranja menic. Leta 1853 je dobila pravico do eskontiranja menic izpostava narodne banke v Trstu, leta 1855 pa v Gradcu; istega leta je bila ustanovljena še podružnica v Celovcu.⁵³¹

Podružnica v Celovcu je začela poslovati 1. avgusta 1855. Ob tem dogodku so *Novice* z obžalovanjem ugotovile, da »v Ljubljani še zmiraj zdihujejo trgovci po taki napravi, - pa od nobene strani ni sledú, da bo kmalu kaj.«⁵³² Kranjska trgovska in obrtna zbornica je že leta 1853 zaznala splošno potrebo trgovskega sveta po ustanovitvi podružnice eskontne banke (torej podružnice narodne banke) v Ljubljani. Blagovni promet naj bi samo v Ljubljani znašal od 6 do 7 milijonov gld., ob tem pa v Ljubljani ni bilo nobenega bančnega zavoda, kjer bi trgovec lahko dobil denar po zmerni obrestni meri.⁵³³ V naslednjih letih se denarni položaj na Kranjskem ni prav nič izboljšal. »Nasprotno se je položaj trgovine in industrije še poslabšal, kajti naraščajoče pomanjkanje gotovine, katero nujno potrebujemo za pospeševanje poslovanja, verjetno ni nikjer tako občutno kot ravno na Kranjskem.«⁵³⁴

Zato je kranjska trgovska in obrtna zbornica že maja 1855 naslovila na ministrstvo, deželno vlado in narodno banko prošnjo za ustanovitev podružnice eskontne banke v Ljubljani,⁵³⁵ »ktere tergovci tukajšnji že davno želijo, ker je Ljubljana precej imenitno kupčijsko mesto in je tergovcem večkrat težavno, potrebnega dnarja hitro kje dobiti.«⁵³⁶ Ker vse skupaj ni nič zaleglo, so 10. oktobra 1855 pomembna ljubljanska trgovska in industrijska podjetja apelirala na kranjsko trgovsko in obrtno zbornico, da naj posreduje še bolj odločno. Zato so 16. oktobra 1855 na izredni seji izvolili deputacijo, ki se je napotila lobirat na Dunaj.⁵³⁷ Njeno posredovanje je bilo nadvse uspešno. S tem ko so dobili podporo takratnega vplivnega finančnega ministra Karla Brucka, so imeli

⁵³⁰ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 30. 10. 1855.

⁵³¹ Več o tem glej: Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 1. knjiga, str. 384–392. Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 1. del, str. 326–333; 2. del, str. 676–677.

⁵³² *Novice*, 11. 8. 1855, št. 64, str. 256.

⁵³³ Potočnik, Drago: Iz zgodovine ljubljanskih bank, KSM, 1937, št. 2, str. 114–115.

⁵³⁴ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 30. 10. 1855.

⁵³⁵ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 21. 6. 1855.

⁵³⁶ Iz Ljubljane, *Novice*, 16. 5. 1855, št. 39, str. 155–156.

uspeh praktično že v žepu. S svojimi nadaljnjimi obiski pri uglednih ljudeh na ministrstvih in pri narodni banki so samo še potrdili svoj uspeh.⁵³⁸ Narodna banka je tako že čez nekaj dni razglasila, da bo novo podružnico ustanovila tudi v Ljubljani.⁵³⁹ V Ljubljano je takoj poslala svojega uslužbenca, ki je uredil vse potrebno za ustanovitev podružnice.⁵⁴⁰ 13. novembra 1855 je kranjska trgovska in obrtna zbornica potrdila pravilnik podružnice narodne banke v Ljubljani.⁵⁴¹ S tem pa njenih nalog še ni bilo konec. Trgovska in obrtna zbornica je namreč imela pravico predlagati člane vodstva in cenzorskega kolegija.⁵⁴² Tako je imela vedno precejšen vpliv na poslovanje podružnice narodne banke v Ljubljani.

---

⁵³⁷ V deputacijo so bili imenovani ugledni ljubljanski trgovci in industrijalci: Fidelis Terpinc, Janez Baumgartner, Jakob Mayer, Gustav Heimann, J. N. Mühleisen. Glej: ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 16. 10. 1855.

⁵³⁸ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 30. 10. 1855.

⁵³⁹ Novice, 7. 11. 1855, št. 89, str. 355–356.

⁵⁴⁰ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 9. 11. 1855.

⁵⁴¹ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 13. 11. 1855.

⁵⁴² Prve volitve so potekale 21. in 22. aprila 1856. ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 21. 4. 1856, 22. april 1856.

VI. NEGATIVNI VPLIVI KRIMSKE VOJNE (1853–1856)

1. Temni oblaki se zbirajo na finančnem nebu

Leto 1853 se je v habsburški monarhiji začelo več kot zadovoljivo. Število državnega papirnatega denarja v obtoku se je postopoma zmanjševalo in država je narodni banki pridno odplačevala svoje dolgove. Celo proračunski primanjkljaj se je sprva gibal v predvidenih mejah. Vendar je država že poleti 1853 zašla v novo proračunsko krizo. Glavni razlog za proračunski primanjkljaj so bili zopet višji stroški za armado, kot je proračun predhodno predvideval. Sprva je bila za to kriva le finančna nedisciplina vojaške uprave. Kmalu pa je nova zunanjepolitična kriza pripomogla k vedno višjim izdatkom za vojsko.⁵⁴³

Poleti 1853 je Rusija od Turčije ultimativno zahtevala protektorat nad svetimi kraji v Palestini in priznanje ruskega carja za zaščitnika vseh pravoslavcev pod turško oblastjo. Če bi Turčija pristala na drugo zahtevo, bi bilo ravnotežje sil na Bližnjem vzhodu porušeno v rusko korist. Zato sta se Anglija in Francija odločno uprli tej ruski zahtevi. Rusije nista podprli tudi Avstrija in Prusija. Opo-
gumljena Turčija je naposled zavrnila ruski ultimatum. V odgovor je Rusija julija zasedla Vlaško in Moldavijo, kneževini pod turško nadoblastjo. 4. oktobra 1853 je Turčija Rusiji napovedala vojno. Po dolgotrajnih bojih in katastrofalnem turškem pomorskem porazu sta se Francija in Anglija odločili vojaško podpreti Turčijo in sta 27. in 28. marca 1854 Rusiji napovedali vojno.⁵⁴⁴

Srebrna ažija se je v Avstriji gibala v skladu s slabimi in dobrimi novicami o razvoju zunanjepolitične krize. Zato je predvsem sunkovito naraščala. Vse do konca septembra 1853 se je gibala pod 10 %, nakar se je povzpela na 15 %. Od januarja 1854 dalje je zopet začela hitro naraščati in nihati. Marca se je dvignila čez 30 % in se je z angleško in francosko vojno napovedjo Rusiji s 44 % povzpela na najvišjo raven v letu 1854.⁵⁴⁵

Odzivi dunajske borze na novice o razvoju krize na Orientu so bili povsem upravičeno tako črnogledi. Avstrija preprosto ni mogla le od daleč opazovati nastalega konflikta. Politično se je znašla med dvema ognjema. Zaradi ruske pomoči pri zadušitvi madžarske revolucije leta 1849 je ruski car pričakoval podporo konservativne Avstrije. Zahodne sile so si prav tako vneto prizadevale pridobiti Avstrijo na svojo stran. Oba nasprotna si tabora sta Avstrijo poskušala

⁵⁴³ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, 676–679.

⁵⁴⁴ Baumgart, Winfried: *The Crimean War 1853–1856*, London-Sydney-Auckland 1999, str. 10–16.

⁵⁴⁵ Kramár, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich*, str. 52–53, 19*–23*. Kamitz, Richard: *Die österreichische Geld- und Währungspolitik*, str. 129. Wirth, Max: *Oesterreichs Wiedergeburt*, str. 138–141.

pridobiti s pomočjo korenčka in palice. Po eni strani sta ji ponujala nova ozemlja, po drugi strani sta ji grozili, da bosta podprli revolucionarne sile, ki bodo uničile enotnost monarhije. Prav zaradi revolucionarne nevarnosti je Avstrija na vsak način hotela preprečiti nastanek vsesplošne vojne in si je prizadevala ohraniti nevtralen položaj. Poleg tega si je Avstrija tudi s finančne plati težko privoščila kakršno koli večjo vojaško pustolovščino. Ker je Avstrija nujno potrebovala stabilnost in red v državi in mir v odnosu do drugih držav, je ves čas krimske vojne vodila defenzivno politiko.⁵⁴⁶

Pod vplivom vojne nevarnosti se je finančni položaj slabšal iz dneva v dan. Proračun se je znašel pod hudim pritiskom vedno večjih finančnih zahtev za vojsko. Vendar kljub temu proračun še na začetku leta 1854 ni bil v znamenju vojnih razmer. Časopisje je celo preneslo optimistično sporočilo vlade, »da so se v pričujočem letu državni dohodki /.../ veselo pomnožili«. ⁵⁴⁷ Toda višji davčni dohodki niso pripomogli k manjšemu proračunskemu primanjkljaju. Avstrija je imela velike težave že pri financiranju normalnega, mirnodobnega proračuna. Denar za pokritje predvidene proračunske luknje in za sanacijo denarnih razmer je vlada nameravala dobiti s pomočjo najemanja novih posojil. Vendar so bili zahodnoevropski finančni trgi zaradi politične krize zanjo praktično zaprti.⁵⁴⁸

2. Poenotenje papirnatega denarja

Zaradi pomanjkanja denarja je vlada morala prenehati umikati državni papirnati denar iz obtoka. Še več. Število državnega papirnatega denarja v obtoku je začela celo rahlo povečevati. Ta neugodni trend so lahko bolj ali manj redno spremljali tudi bralci *Novic*.⁵⁴⁹ Nasprotno se je prav v tem času manjšalo število bankovcev v obtoku.⁵⁵⁰ S tem se je kredibilnost bankovcev večala, državnega papirnatega denarja pa manjšala. Pojavila se je nevarnost, da tržna vrednost obeh vrst papirnatega denarja kmalu ne bo več enaka. Ker so bile v tem času v obtoku različne vrste državnega papirnatega denarja,⁵⁵¹ bi ta razno-

⁵⁴⁶ Baumgart, Winfried: *The Crimean War*, str. 34–37. Bridge, Francis Roy: *Österreich (-Ungarn) unter den Grossmächten*, str. 214–216. Brandt, Harm - Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 704–712. Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa*, str. 366–368. Heindl, Waltraud: *Einleitung, V: Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867*, 3. del, 4. zvezek, Wien 1987, str. XVII. Več o avstrijski zunanji politiki za časa krimske vojne glej: Schroeder, Paul W.: *Austria, Great Britain, and the Crimean War*, Ithaca-London, 1972.

⁵⁴⁷ *Novice*, 20. 5. 1854, št. 40, str. 160.

⁵⁴⁸ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 678–681, 683–687.

⁵⁴⁹ *Novice*, 22. 10. 1853, št. 85, str. 340; 19. 11. 1853, št. 93, str. 372; 21. 12. 1853, št. 102, str. 408; 18. 2. 1854, št. 14, str. 56; 29. 3. 1854, str. 100.

⁵⁵⁰ Glej poglavje *Prizadevanja vlade za sanacijo narodne banke*.

⁵⁵¹ Glej poglavje *Zmanjšanje števila državnega papirnatega denarja v obtoku*.

likost še dodatno razvrednotila ta denar. Izhod iz nastalih težav se je ponujal v poenotenju vseh vrst papirnatega denarja, »tako, da prihodnjič bo le ene sorte papirnati denar med ljudstvom, namreč banknoti, kakor je nekdaj bilo«. ⁵⁵²

23. februarja 1854 je država sklenila sporazum z narodno banko. Država se je obvezala, da ne bo več izdajala državnega papirnatega denarja s prisilnim tečajem. Narodna banka je v zameno za bankovce prevzela ves državni papirnati denar, ki ga je bilo takrat za okoli 150 milijonov gld. S tem se je izdatno povečal državni dolg pri narodni banki. Država se je obvezala, da ga bo odplačevala z 10 milijoni gld. na leto. Iz zastavljenih carinskih dohodkov ⁵⁵³ naj bi ga odplačevala celih petnajst let. ⁵⁵⁴

Po stari navadi je zamenjevanje državnega papirnatega denarja za bankovce potekalo postopoma več let. Državne blagajne so dajale samo še bankovce, vplačani državni papirnati denar pa so pošiljale na Dunaj. ⁵⁵⁵ Podobno so denar menjavali tudi drugod. Menjale so ga celo nekatere trgovine. ⁵⁵⁶ Iz obtoka umaknjeni državni papirnati denar so na Dunaju »na planjavi med mestom in predmestji vpricho komisije« ⁵⁵⁷ javno sežgali. ⁵⁵⁸ Šele 26. marca 1856 je vlada dokončno razglasila, da vse vrste državnega papirnatega denarja, razen ogrskega papirnatega drobiža, ⁵⁵⁹ od 1. novembra 1856 ne bodo več veljavne. ⁵⁶⁰ Pred zadnjim rokom za menjavo so časopisi še zadnjikrat opomnili svoje bralce, »naj se

---

⁵⁵² Novice, 1. 3. 1854, št. 17, str. 68.

⁵⁵³ Da bi lahko država pripomoglo h krepitvi srebrne podlage bankovcev, je finančno ministrstvo kmalu odredilo, da se od 1. avgusta 1854 carine plačujejo v srebru. S tem je lahko državne dolgove narodni banki odplačevala v srebru, hkrati pa je lahko s tako zbranim srebrom tudi odplačevala obresti nekaterih dolgov v srebru. Pri plačilu carine je nekaj časa sprejemala tudi stare srebrnike. Prva leta je država sprejemala plačila za carino tudi v zlatnikih. Zaradi padanja cene zlata v tem času pa od novembra 1856 ni več sprejemala tujih zlatnikov. Carino je bilo mogoče plačati tudi v bankovcih, vendar je pri tem država pobrala še srebrno ažijo. Zato je država za vsak mesec sproti določila višino srebrne ažije, ki jo je nato zaračunala pri pobiranju carine. Če je ažija nato v mesecu dni znatno narasla, so do nove določitve ažije ljudje raje plačevali carino v bankovcih. Obratno so ljudje raje plačevali carino v srebrnikih, če je ažija padla. Glej: Laibacher Zeitung, 8. 7. 1854 št. 154, str. 674. Helferich: Die österreichische Valuta, str. 421–422. Primerjaj še: Novice, 19. 7. 1854, št. 57, str. 226; 9. 8. 1854, št. 63, str. 252; 12. 8. 1854, št. 64, str. 256; 7. 7. 1855, št. 54, str. 216; 12. 11. 1856, št. 91, str. 366; 20. 5. 1854, št. 40, str. 160.

⁵⁵⁴ Novice, 1. 3. 1854, št. 17, str. 68. Več o tem glej: Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 1. knjiga, str. 402–406. Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str. 682–683. Helferich: Die österreichische Valuta, str. 421–422. Kamitz, Richard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 133.

⁵⁵⁵ Novice, 8. 4. 1854, št. 28, str. 112.

⁵⁵⁶ Novice, 17. 9. 1856, št. 75, str. 302.

⁵⁵⁷ Novice, 24. 5. 1854, št. 41, str. 164.

⁵⁵⁸ Novice, 31. 5. 1854, št. 43, str. 172; 21. 6. 1854, št. 49, str. 196.

⁵⁵⁹ Glej poglavje *Ukinitev papirnatega drobiža*.

⁵⁶⁰ Novice, 9. 4. 1856, št. 29, str. 116.

podviza vsak, kdor kaj takega dnarja ima, da ga berž odpravi, zakaj le malo dni je še čas«. ⁵⁶¹

3. Prepotrebna posojila

Vlada se je s sklenitvijo sporazuma z narodno banko dokončno odpovedala dotedanjemu načrtu za čim hitrejšo vzpostavitev konvertibilnosti avstrijske valute. Zaradi finančne stiske se je vlada odločila za dolgoročno odplačevanje novih državnih dolgov narodni banki. Vzpostavitev konvertibilnosti bankovcev je bila s tem zopet prestavljena v daljno in nedoločeno prihodnost.

Vendar je država vedno več denarja nujno potrebovala tudi za pokrivanje tekočega proračunskega primanjkljaja. V nastalih razmerah se je vlada ponovno zatekla k posojilom. Marca 1854 je uporabila star, preizkušen recept iz predmarčnega obdobja za privabljanje državljanov, da bi ji posodili denar. Razpisala je tako imenovano loterijsko posojilo v znesku 50 milijonov gld. Obligacija se je glasila na 250 gld., zanjo pa je posojilodajalec odštel 90 % zneska. Upniki so prejeli le 4-odstotne obresti. Hkrati se je država še obvezala, da bo v roku 50 let vsako leto na loteriji izžrebala nekaj obligacij. Najmanjši dobiček je znašal 400 gld., glavna terna pa celih 200.000 gld. Neizžrebana obligacija za 250 gld. naj bi bila po petdesetih letih odplačana s 300 gld. ⁵⁶² Razpis posojila je bil glede na zelo ugodne posojilne pogoje uspešno izveden. ⁵⁶³

Vlada si je tudi v tujini ponovno poskušala izposoditi denar. V Parizu in Londonu ni imela nobenega uspeha. Šele v Frankfurtu in v Amsterdamu ji je uspelo dobiti na posodo skromnih 35 milijonov gld. v srebru. ⁵⁶⁴

S posojili zbrana sredstva so zadoščala samo za pokritje predvidenega proračunskega primanjkljaja. Vendar je zaradi vojnih razmer armadni vrh že spomladi 1854 zahteval vedno več izrednih denarnih sredstev. ⁵⁶⁵ Z neugodnim razvojem političnih dogodkov pa so finančne zahteve vojske iz dneva v dan samo še naraščale.

⁵⁶¹ Novice, 18. 10. 1856, št. 84, str. 338.

⁵⁶² Novice, 8. 3. 1854, št. 19, str. 76; 11. 3. 1854, št. 20, str. 80; 13. 5. 1854, št. 38, str. 152.

⁵⁶³ Novice, 29. 3. 1854, št. 25, str. 100.

⁵⁶⁴ Več o teh posojilih glej: Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 1. knjiga, str. 409–412. Helferich: Die österreichische Valuta, str. 423.

⁵⁶⁵ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str. 688–689.

4. Ljudsko posojilo

a) Vzroki za razpis ljudskega posojila

Sredi leta 1854 je avstrijska nevtralna politika postala vedno bolj kontraproduktivna. Zato se je Avstrija na zunaj odločila podpreti zahodni tabor. 3. junija je pozvala Rusijo, da naj umakne svojo vojsko iz Vlaške in Moldavije, drugače bo vojaško posredovala. Rusija je popustila in se je avgusta umaknila. Avstrija je skoraj istočasno brez sile okupirala Vlaško in Moldavijo. Avstriji je tako uspelo, da se ni neposredno vmešala v vojaški spopad in da je na njenih mejah vladal mir.⁵⁶⁶

Vendar je Avstrija kljub temu morala mobilizirati svojo armado. Stroški za vojsko so že pred okupacijo kneževin izredno narasli. Okupacija in stalna vojna pripravljenost je nato žrla vedno nove vsote denarja. V mirnodobnem letu 1853 se je npr. za vojsko zapravilo 117 milijonov gld. Leta 1854 so znašali stroški za vojsko že 200 milijonov gld., leta 1855 celo 210 milijonov gld., nato pa so leta 1856 padli na 125 milijonov gld. Kako zelo veliko denarja je takrat porabila avstrijska vojska, čeprav se ni neposredno zapletla v vojno, si lahko slikovito predstavljamo, če se spomnimo, da je država v vojnem letu 1849 za vojsko porabila 148,5 milijonov gld.⁵⁶⁷ Ustrežno z naraščanjem stroškov za vojsko se je večal tudi proračunski primanjkljaj. Leta 1853 je znašal 83 milijonov gld., 1854 že 162,5 milijonov gld., 1855 celo 170 milijonov gld. in je 1856 padel na »samo« 89 milijonov gld.⁵⁶⁸

b) Razpis ljudskega posojila

Država ni imela dovolj denarja niti za pokritje vseh stroškov za vojsko, niti za nadaljnje odplačevanje dolgov narodni banki. S tem je bilo praktično konec že tako in tako dolgoročno naravnane sanacije avstrijskega denarnega sistema. Vlada je nekako morali rešiti nastali problem: »Izredni dogodki, ki so našo monarhijo doleteli pred nekaj leti, niso povzročili le nesorazmerja med državnimi izdatki in dohodki, temveč so imeli za posledico tudi škodljivo razvrednotenje deželne valute. /.../ Oziraje se na splošno blaginjo, se zdi, da je v teh razmerah

⁵⁶⁶ Baumgart, Winfried: *The Crimean War*, str. 17–18, 36. Bridge, Francis Roy: *Österreich (Ungarn) unter den Grossmächten*, str. 216–217. Pascu, Stefan in Nutu, Constantin: *Rumänien und die Aussenpolitik der Habsburgermonarchie 1848–1918*, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, 6. knjiga, 2. del, Wien 1993, str. 287–290.

⁵⁶⁷ Glej poglavje *Politika, vojne in proračun*.

⁵⁶⁸ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 1098, 1101–1102. Heindl, Waltraud: *Einleitung*, str. XVII. Helferich: *Die österreichische Valuta*, str. 419. Primerjaj še: Novice, 13. 6. 1855, št. 47, str. 188; št. 28, 5. 4. 1856, str. 112.

nujno priporočljivo sprejeti obširen ukrep, ki je primeren, da po eni strani ponovno vzpostavimo kovinsko valuto in po drugi strani pridobimo sredstva za pokritje izrednih državnih potreb.«⁵⁶⁹

Tuji finančni trgi so bili praktično nedostopni. Obenem so spodleteli prav vsi načrti za povišanje davkov in prodajo državnega premoženja. V nastalih razmerah je bila edina rešitev, da si je država denar sposodila doma. Ker so bile državne potrebe zelo velike, je morala biti tudi razpisana vsota denarja zelo velika. Finančni minister Bumgartner in predvsem notranji minister Alexander Bach sta se zato vneto zavzemala za razpis tako imenovanega ljudskega posojila, ki bi zajel vse sloje avstrijskega prebivalstva. Kübeck je sicer odločno nasprotoval takšnemu načinu sposojanja denarja, vendar ga je cesar nazadnje postavil na stranski tir.⁵⁷⁰

Cesarski patent z dne 26. junija 1854 je v splošnih potezah napovedoval izvedbo posojila.⁵⁷¹ Odlok notranjega in finančnega ministra z dne 5. julija 1854⁵⁷² je natančno določal potek posojila. Razpis posojila je potekal od 20. julija do 19. avgusta 1854. Prodajna vrednost državnih obveznic je bila 95 % njihove nominalne vrednosti. Letne obresti so bile 5 % in so bile izplačljive v srebru ali zlatu.⁵⁷³ Nominalna vrednost državnih obveznic se je glasila od največ 10.000 do najmanj 20 gld. Ob prevzemu posojila je moral posojilodajalec kot kavicijo takoj plačati 5 % vrednosti posojila. Posojilodajalec je nato pet let plačeval po 10 obrokov posojila na leto. Posojilo je lahko plačal s srebrnim ali zlatim denarjem, z državnim papirnatim denarjem, z bankovci in celo z različnimi vrednostnimi papirji.⁵⁷⁴

c) Izvedba ljudskega posojila

Akcija zbiranja posojila je bilo zastavljena zelo široko in naj bi zajela čim širše sloje prebivalstva. V ta namen je bilo najmanjše posojilo vredno komaj 20

⁵⁶⁹ Laibacher Zeitung, 8. 7. 1854, št. 154, str. 673.

⁵⁷⁰ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str. 692–696. Primerjaj še Kübeckove komentarje iz njegovih dnevniških zapiskov: Walter, Friedrich (ur.): Aus dem Nachlass des Freiherrn Carl Friedrich Kübeck von Kübau, Graz-Köln 1960, str. 144–146.

⁵⁷¹ Laibacher Zeitung, 8. 7. 1854, št. 154, str. 673.

⁵⁷² Laibacher Zeitung, 8. 7. 1854, št. 154, str. 673–674. RGB, 1854, št. 158.

⁵⁷³ Država je lahko torej obresti izplačevala tudi v zlatu, čeprav je imela Avstrija uradno srebrno valuto. Zlatniki so bili le trgovski denar, katerih vrednost se je oblikovala na trgu glede na ponudbo in povpraševanje in glede na tržno ceno zlata. Pri kovanju je bilo vrednostno razmerje med zlatom in srebrom 1 : 15,5. To razmerje se je upoštevalo tudi pri plačilu obresti. Ker pa je v tem času cena zlata padala in je bilo v teh letih tržno razmerje med vrednostjo zlata in srebra v Londonu 1 : 15,3, se je obresti bolj izplačalo plačevati z zlatom.

⁵⁷⁴ Načini novega državnega zajema, Novice, 12. 7. 1854, št. 55, str. 219. Novice, 5. 7. 1854, št. 53, str. 211; 8. 7. 1854, št. 54, str. 216. Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 1. knjiga, str. 414–419. Laibacher Zeitung, 19. 7. 1854, št. 163, str. 714.

gld.⁵⁷⁵ »Ker je naj manjši znesek, s katerim se kdo tega zajema vdeležiti zamore, na 20 goldinarjev postavljen, se tudi malo premožen zamore pridružiti temu posojilu.«⁵⁷⁶ Že od samega začetka je bilo jasno, da se bo le ob izdatni pomoči propagande posojilne akcije udeležilo čim več ljudi. Zato je zbiranje posojila spremljala prava poplava brošur in časopisnih člankov, ki so agitirali za posojilo. Seveda so se na Slovenskem propagandne akcije udeležile tudi *Novice* in *Laibacher Zeitung*.

Tudi ugledni posamezniki so podprli posojilo. Finančni uradnik in zgodovinar Henrik Costa je ljudi celo prepričeval, da so prav državne obveznice najbolj primerno darilo: »Ravno zdaj /.../ imamo priložnost si spominkov pridobiti, ki ostanejo in imajo resnično veljavo in to je vdeleženje novega zajéma /.../. Že za 19 gold., pa tudi za več zamoremo zadobiti tak spominek za svojega otroka, za tacega, ki smo mu pri kerstu ali pri birmi botri bili, za zvestega posla, za hrabrega vojšaka, ki za nas v vojsko gré itd. in si ne le spominek hvaležnosti v njegovem sercu, temuč tudi svojega domoljubja postaviti.«⁵⁷⁷ Propaganda je zlasti intenzivno apelirala na patriotska čustva prebivalstva. Cesar se je obračal »z zaupanjem na mnogokrat skušeno zvestost in radodarnost svojih podložnikov, na domoljubnost svojih narodov.«⁵⁷⁸ Propaganda je pridigala, da pri posojilu »veljā djansko pokazati patriotizem, od kterega so usta nekterih tako goreča, da se človek boji jim blizo priti, - pa le tako dolgo, dokler ni treba ali dela ali dnarja darovati domovini.«⁵⁷⁹

S tem se je ljudsko posojilo spremenilo v plebiscitno izrekanje prebivalstva za ali proti neoabsolutističnemu režimu. Zato je bilo za državo zelo pomembno, da se »vsi, kateri v varstvu države kakoršne koli dohodke vživajo, po mogočnosti obširno te naprave vdeležijo.«⁵⁸⁰ Po mnenju oblasti je bila udeležba pri posojilu »moralna dolžnost«⁵⁸¹ vsakega državljana. Posojila so se zato morali nujno udeležiti tudi manj premožni sloji prebivalstva,⁵⁸² v okviru bolniških blagajn celo delavci.⁵⁸³ Pisec v *Novicah* je kmetom polagal na srce: »Ne smete tedej misliti, da

⁵⁷⁵ Da bi si lahko ljudje lažje predstavljali ugodnosti posojila, je bila izdana posebna tabela za posojene zneske od 20 do 1000 gld. Kdor je torej posodil najmanjši možni znesek 20 gld., je za to posojilo moral skupaj odšteti 19 gld. Najprej je plačal kavicijo 1 gld. Če je posojilo nato plačeval pet let, je moral v 50 obrokih, torej vsake tri tedne plačati 21 kr. Letno je na račun obresti od države dobival 1 gld. v srebru ali zlatu. Oglasnik št. 23, *Novice*, 2. 8. 1854, št. 61, str. 45.

⁵⁷⁶ *Novice*, 19. 7. 1854, št. 57, str. 226.

⁵⁷⁷ Dr. H. C. [Henrik Costa]: Lep spominek, *Novice*, 26. 7. 1854, št. 59, str. 234.

⁵⁷⁸ *Novice*, 19. 7. 1854, št. 57, str. 227.

⁵⁷⁹ *Ibidem*, str. 226.

⁵⁸⁰ *Ibidem*, str. 227.

⁵⁸¹ Walter, Friedrich (ur.): Aus dem Nachlass des Freiherrn Carl Friedrich Kübeck von Kübau, str. 148.

⁵⁸² Primerjaj: *Laibacher Zeitung*, 21. 7. 1854, št. 165, str. 722.

⁵⁸³ *Laibacher Zeitung*, 1. 8. 1854, št. 174, str. 762.

to malo, kar Vi pridaste, nič ne izdâ, in da naj samo bogatini pripomorejo. /.../ Ne dajte se /.../ na nobeno vižo odverniti, da bi o tej priliki mlačni ostali in se s svojo nepremožnostjo in s tim izgovarjali, da nimate gotovega denarja.«⁵⁸⁴

Seveda je bilo vladi povsem jasno, da bo zaradi premoženjske neenakosti družbenih slojev tudi njihova udeležba pri posojilu povsem različna. Zato je propaganda pozivala »premožno zlahtno gospodo, kapitaliste in bankirje, premožne vikše duhovne, visoke premožne vradnike, premožne samostane in cerkev, velike tergovce in fabrikante, posestnike velicih zemljiš ali hiš«, torej tiste sloje prebivalstva, »ki so s premoženjem obilo obdarovani«, da »dostojno spolnujejo svojo dolžnost in se obiliši [kot nižji sloji prebivalstva] vdeležijo zajema.«⁵⁸⁵ Ti ljudje naj bi bili svetel zgled drugim: »Zlasti umni, premožni in omikani ljudje z lastnim spodbajajočim izgledom ter s podukom in razjasnovanjem tudi svoje bližnje unamejo.«⁵⁸⁶ Državna oblast je v zakulisju celo pritiskala na ugledne in premožne osebnosti, da so se čim bolj radodarno udeležili posojila.⁵⁸⁷ Za zgled drugim so nato časopisi objavljali, kako veliko vsoto denarja nameravajo posoditi različni mogočnejši. Cesar je tako prevzel za 1.200.000 gld. državnih obveznic ljudskega posojila. Veliko so prispevali tudi drugi člani vladajoče rodbine. Milijonske zneske so posodili še bogati bankirji, posestniki, velika podjetja⁵⁸⁸ in stanovske organizacije (npr. tržaška trgovska in obrtna zbornica od 1 do 1,5 milijonov gld.).⁵⁸⁹

Tudi na Kranjskem so ugledne in bogate osebnosti sledile »klicu domovine« in so med prvimi prevzele obveznice ljudskega posojila. Absolutni rekorder je bil grof Alois Apfaltern, ki je prispeval 100.000 gld. Bogati trgovec Janez Kalister⁵⁹⁰ je bil pripravljen prispevati 50.000 gld. in ljubljanski knezoškof Anton Alojzij Wolf 40.000 gld.⁵⁹¹ Tradicionalno dobro so se odrezale denarne ustanove, ki so svoj denar pogosto nalagale v državne obveznice. Kranjska hranilnica se je tako obvezala, da bo posodila 100.000 gld.⁵⁹² Udeležba uglednih osebnosti je

⁵⁸⁴ M.: Odperto pismice našim kmetom, Novice, 29. 7. 1854, št. 60, str. 238.

⁵⁸⁵ Novice, 19. 7. 1854, št. 57, str. 226.

⁵⁸⁶ Ibidem, str. 227.

⁵⁸⁷ Varen ni bil niti nekdanji kancler knez Metternich. Walter, Friedrich (ur.): Aus dem Nachlass des Freiherrn Carl Friedrich Kübeck von Kùbau, str. 152.

⁵⁸⁸ Novice, 22. 7. 1854, št. 58, str. 232; 26. 7. 1854, št. 59, str. 232. Laibacher Zeitung, 24. 7. 1854, št. 167, str. 732.

⁵⁸⁹ Laibacher Zeitung, 22. 7. 1854, št. 166, str. 726.

⁵⁹⁰ Kalister je bil eden najbogatejših ljudi na Slovenskem. Ob svoji smrti je leta 1864 zapustil premoženje, ki je bilo vredno od 6 do 7 milijonov gld. 50.000 gld. ljudskega posojila je vpisal samo v Ljubljani. Ker pa je bil sedež njegovega trgovskega podjetja v Trstu, je verjetno tam prispeval še veliko več denarja. Primerjaj: Slovenski biografski leksikon I, str. 424. Gestrin, Ferdo in Melik, Vasilij: Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918, Ljubljana 1966, str. 66. Granda, Stane: Viri akumulacije kapitala na Slovenskem v 19. stoletju, PNZ, 1994, str. 31.

⁵⁹¹ Laibacher Zeitung, 27. 7. 1854, št. 170, str. 743. Novice, 2. 8. 1854, št. 61, str. 244.

⁵⁹² Laibacher Zeitung, 24. 7. 1854, št. 167, str. 732.

bila dober magnet za pritegnitev nižjih slojev prebivalstva. Čim bolj se je namreč vpis posojila bližal koncu, tem manj so k posojilu pristopali ugledni bogataši in tem več ljudje, ki so glede na svoje zmožnosti lahko posoditi le 20 gld.

Tudi uradniki naj bi dali zgled ostalemu prebivalstvu. Notranji minister Bach je natančno določil, kolikšen del svoje letne plače naj bi uradniki vpisali kot posojilo. To je v praksi pomenilo, da so se uradniki posojila morali udeležiti. Vendar so bili zaradi slabih plač deležni določenih olajšav.⁵⁹³ Uradniki so imeli veliko večjo vlogo s svojim neposrednim vplivom prek upravnega aparata: »Notranji minister /.../ je menil, da vsako ministrstvo pozove svoje uradnike neposredno k udeležbi. Spričo drugje delujočih uradnikov pa se pooblasti predstojnike različnih podružnic, da pozovejo svoje podrejene uradnike. Po deželah naj bi se vodenje te zadeve osredotočilo pri deželnih predsednikih.«⁵⁹⁴

Da bi bilo ljudsko posojilo izpeljano čim bolj uspešno, je bilo potrebno mobilizirati ves uradniški aparat. Notranji minister se je pri širjenju propagande in pri zbiranju posojila opiral na novo upravno ureditev v državi. Ta je temeljila na občinah, ki so jim bila nadrejena okrajna glavarstva in okrožja.⁵⁹⁵ Posredno in neposredno⁵⁹⁶ so sodelovali tudi mestni in deželni organi. Kranjski deželni predsednik Gustav Chorinsky je agitiral za posojilo s sledečimi domoljubnimi besedami: »Ker naj zaupanje, katero Nj. c. k. apost. veličanstvo v svoje podložnike stavi, vsacega močno spodbada, in ker se bo po tem, za kar se bo podpisal, njegova djavna domoljubnost merila, je častna reč za prebivavce kranjske dežele, v djanju pokazati priča cele Europe, da so vredni zaupanja svojega cesarja, in da so vsaki čas pripravljeni, življenje in blago za domovino darovati, kadar njih gospod in cesar to terja, in tako svoje staro znano ime, da so zvesti podložniki in najvišji cesarski rodovini vdani, znova poterčiti.«⁵⁹⁷

Poglavitna opora pri zbiranju denarja so bile občine. Preko občinske uprave naj bi se ljudskega posojila udeležili prav vsi sloji prebivalstva. Vlada se je namreč dobro zavedala, da »ne manjka tudi taci revnih kmetov in rokodelcev, ki svoje davke le s silnimi težavami odrajtujejo, ali jih celo odrajtati ne morejo«⁵⁹⁸ in bi torej državi zelo težko posodili celo 20 gld.⁵⁹⁹ Zato je oblast pričakovala, da bodo lahko tudi manj premožni ljudje prispevali svoj delež k po-

⁵⁹³ Laibacher Zeitung, 10. 7. 1854, št. 155, str. 680. Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867, 3. del, 3. zvezek, str. 286–287. Laibacher Zeitung, 15. 7. 1854, št. 160, str. 699; 7. 8. 1854, št. 179, str. 782.

⁵⁹⁴ Ibidem, str. 293.

⁵⁹⁵ Več o tem glej: Zgodovina Slovencev, str. 458–460. Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 328–329.

⁵⁹⁶ Tržaški mestni odbor je tako posodil 2 milijona gld., štajerski deželni stanovci so posodili 1 milijon gld. Novice, 22. 7. 1854, št. 58, str. 232.

⁵⁹⁷ Novice, 19. 7. 1854, št. 57, str. 227.

⁵⁹⁸ Ibidem.

⁵⁹⁹ M.: Odperto pismice našim kmetom, Novice, 26. 7. 1854, št. 59, str. 234.

sojilu, če bo potrebni znesek skupaj zbralo več ljudi: »Malekdaj zamore en sam človek s svojo posamno močjó kaj le količkaj bolj težavnega doseči. Če se pa več ljudi zedini, jim je mogoče mnogokrat kaj doseči, da se je čuditi.«⁶⁰⁰ Ljudje niso zbirali denarja povsem na lastno pest, temveč v okviru občine. »Soseska [občina] zamore vsacega sosesčana v svojo družbo vzeti«, da »se lahko pridruži zajmu.«⁶⁰¹ Pravno gledano je denar državi posodila občina. Zato je bila občina tudi lastnica državne obveznice. Denar pa je pobrala med občani glede na njihove davčne obveznosti. Čeprav so bili potem kot občani posredno lastniki državnih obveznic, so ljudje takšno pobiranje posojila razumeli kot dodatno davčno obremenitev. V mnogih primerih je država občinam celo zapovedala, koliko denarja morajo zbrati.⁶⁰² Po drugi strani so bile občine deležne nekaterih olajšav, da bi lahko zbrale čim več denarja.⁶⁰³

Ljudsko posojilo navsezadnje ni bilo tako prostovoljno, kot je to hotela prikazati vladna propaganda. Ta je ljudem poskušala dopovedati, da je udeležba pri prostovoljnem ljudskem posojilu tudi v njihovem neposrednem interesu: zaradi izrednih razmer da namreč država potrebuje veliko denarja. Potrebni denar bi lahko zbrala tudi z višjimi davki ali s prisilnim posojilom.⁶⁰⁴ Vendar je cesar »v svoji očetovski skrbnosti za blagor svojih državljanov« to blagohotno zavrnil. »Vsak bo pa vendar raji posodil in od posojila činž [obresti] potegoval, kakor da bi večji davek plačeval. Če se tedaj vsak, kdor le more, z večjim ali manjšim posojilom vdeleži tega zajema, bo naklonil sebi dobiček in svojim sosedom, da ne bo treba večjega davka plačati.«⁶⁰⁵ V resnici je bil načrt finančnega ministra o izredni obdavčitvi že prej zavrjen zaradi zastarelega davčnega sistema in nevarnosti, da bi višji davki lahko ogrozili notranji red in mir.⁶⁰⁶ Skrb za gmotni blagor prebivalstva tukaj ni igrala prav nobene vloge. Zlasti še, ker se je zaradi posojila povečala zadolženost države in s tem posredno davčna obremenitev bodočih generacij.

Država se praktično tudi ni povsem odrekla prisilnemu posojilu. Le sredstva pritiska so bila veliko bolj prefinjena: »Uporabila so se vsa sredstva laskanj, obljub, groženj, laži.«⁶⁰⁷ Vlada sicer ni direktno določila, koliko mora posamez-

⁶⁰⁰ Ibidem.

⁶⁰¹ Novice, 22. 7. 1854, št. 58, str. 230.

⁶⁰² Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str. 697. Poučen je primer mestne občine Celje. Glej: Stariha, Gorazd: Celje in krimska vojna, V: Počivavšek, Marija (ur.): Iz zgodovine Celja 1848-1918, Celje 1998, str. 82-83.

⁶⁰³ Novice, 22. 7. 1854, št. 58, str. 230. Glej še: Laibacher Zeitung, 14. 7. 1854, št. 159, str. 695; 21. 7. 1854, št. 165, str. 721; 29. 7. 1854, št. 172, str. 752.

⁶⁰⁴ Primerjaj še: Laibacher Zeitung, 8. 7. 1854, št. 154, str. 675.

⁶⁰⁵ Novice, 19. 7. 1854, št. 57, str. 226-227.

⁶⁰⁶ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str. 689-690.

⁶⁰⁷ Walter, Friedrich (ur.): Aus dem Nachlass des Freiherrn Carl Friedrich Kübeck von Kübau, str. 148.

nik posoditi, vendar je uradno naznanila merila za določitev količine denarja, ki ga je pričakovala od vsakega državljana. Tako naj bi vsak davkopllačevalec posodil najmanj štirikratno vsoto vseh svojih direktnih davkov. Deželnim oblastem je vlada še bolj natančno predpisala, koliko denarja morajo zbrati. Od Kranjske so pričakovali, da bo zbrala za 4 milijonov gld. posojila. To je bila 4,5-kratna vsota direktnih davkov na Kranjskem. »Po tej razmeri prevdari lahko slednji, kako mu je z ozerom na svoje posestvo, na svoje dohodke in na svoje okoljnosti sploh mogoče, se vdeležiti«⁶⁰⁸ posojila.

Da bi državna uprava lahko zbrala ves ta denar, se je posluževala »pregovarjanja, prevar in groženj«.⁶⁰⁹ Naivno je bilo misliti, da bodo kmetje sami prosili župana ali župnika, da v njihovem imenu organizira zbiranje denarja za posojilo, kot so to pričakovale *Novice*.⁶¹⁰ Državna uprava je tako znala tudi brez prostovoljne pobude kmetov prav dobro organizirati zbiranje denarja za ljudsko posojilo.

Ljudje so se v končni meri ljudskega posojila lahko udeležili prostovoljno, zaradi pritiskov oblasti, ali pa preprosto niso imeli izbire, saj jim je denar pobrala občina. Kakor koli že, zbiranje denarja je potekalo zelo uspešno. Da bi časopisi še povečali dramatičnost patriotskega zbiranja denarja, so sproti poročali, koliko denarja je bilo zbranega in kdo je največ prispeval. Čeprav so razpis posojila podaljšali do konca avgusta 1854, je bilo že takrat jasno, da je bilo ljudsko posojilo popoln uspeh.⁶¹¹ S 512 milijonov gld. so ljudje vpisali celo nekoliko več denarja, kot je sprva predvideval najbolj optimistični scenarij (od 350 do 500 milijonov gld.). Tudi na Slovenskem so se ljudje odrezali več kot zadovoljivo. Na Kranjskem so bili ljudje pripravljeni posoditi 4,7 milijonov gld., na Primorskem (skupaj s Trstom) 22,3 milijonov gld., na Štajerskem 11,4 milijonov gld., na Koroškem 3 milijone gld. Razen na Koroškem je bil zbrani znesek celo večji od predpisanega merila 4,5-kratnega zneska direktnih davkov. Zlasti odlično se je izkazala Primorska, kjer je imel največ zaslug za to seveda kapitalsko zelo močan Trst.⁶¹² Posojilo je bilo tudi v resnici ljudsko. Skupaj se ga je udeležilo 1.796.364 posameznikov. Od tega jih je 689.661 vpisalo najmanjši delež po 20 gld., 656.090 pa med 20 in 100 gld. Še več ne tako premožnih ljudi pa je denar posodilo v okviru občin. Te so državi skupno namenile celih 141,5 milijonov gld.⁶¹³

Cesar je bil lahko upravičeno zadovoljen: »Vsi stanovi mojih podložnikov so si djansko eden čez drugega prizadevali, po iskreni vdeležbi pri tem posojilu občni blagor krepko pospešiti /.../ Je tedaj mojemu sercu potreba, da Svojim

⁶⁰⁸ *Novice*, 19. 7. 1854, št. 57, str. 227, primerjaj še str. 226.

⁶⁰⁹ Walter, Friedrich (ur.): *Aus dem Nachlass des Freiherrn Carl Friedrich Kübeck von Kùbau*, str. 148.

⁶¹⁰ M.: *Odperto pismice našim kmetom*, *Novice*, 29. 7. 1854, št. 60, str. 238.

⁶¹¹ *Novice*, 23. 8. 1854, št. 67, str. 268. *Laibacher Zeitung*, 21. 8. 1854, št. 190, str. 833.

⁶¹² Primerjaj: *Novice*, 20. 9. 1854, št. 75; 23. 9. 1854, št. 76, str. 304. Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 697, 1079-1080.

⁶¹³ Helfferich: *Die österreichische Valuta*, str. 423-424.

zvestim podložnikom za ta lep dokaz zaupne udanosti, za djansko podporo Mojega srečo cesarstva zahtevajočega prizadetja in za tako vspešno domoljubje živo zahvalo izrečem, kakor vsim tistim, ki so imeli z izpeljevanjem tega zajema opraviti, Svojo polno zadovoljnost na znanje dam.«⁶¹⁴

d) Vplačevanje ljudskega posojila

Manj zadovoljna pa je bila množica vseh tistih ljudi, ki je morala v naslednjih petih letih (od septembra 1854 do avgusta 1858) redno plačevati obroke posojila. 31. avgusta 1854 je finančno ministrstvo natančno določilo, kdaj in koliko denarja bo potrebno plačati za posamezni obrok.⁶¹⁵ Ljudje so na splošno veliko bolj velikodušno vpisovali posojilo, kot so ga pa potem plačevali. Še čez leta so Novice trdile, da »je veliko ljudi čez svojo moč dalo in dosti darovalo«. ⁶¹⁶ Pri prvem obroku so posojilodajci vplačali le 72 % zahtevane vsote.⁶¹⁷ Veliko ljudi je zelo težko zbralo obljubljeni denar. *Novice* so tako poročale, da vplačevanje prostovoljnega ljudskega posojila »mnogim pri sedanji dragini težko stane«. ⁶¹⁸ Vendar država ni imela razumevanja za denarne stiske posojilodajalcev. Da bi država dobila ves potreben denar, se je zatekala celo k prisilnim izterjavam. Podobno kot pri davčnih eksekucijah so lahko oblasti neplačniku zarubile premoženje. Takšna praksa seveda ni pripomogla k izboljšanju družbeno političnega ozračja.⁶¹⁹

Poslovno gledano obveznice državnega posojila niso bile slaba naložba. 5-odstotne obresti je država izplačevala v srebru.⁶²⁰ Prejemniki srebrnikov so bili lahko tega denarja še zlasti veseli v časih visoke srebrne ažije.⁶²¹ Čeprav so ljudje precej posojila vpisali pod pritiskom, to še ne pomeni, da jih je država lahko tudi prisilila, da so tako pridobljene državne obveznice dolgoročno obdržali. Obveznice ljudskega posojila so bile namreč vrednostni papir, ki so ga njegovi lastniki lahko kadar koli prodali.⁶²² *Novice* so konec leta 1854 z zaskrbljenostjo poročale:

⁶¹⁴ *Novice*, 7. 10. 1854, št. 80, str. 320.

⁶¹⁵ *Novice*, 6. 9. 1854, št. 72, str. 284.

⁶¹⁶ *Novice*, 20. 7. 1859, št. 29, str. 220.

⁶¹⁷ *Novice*, 22. 11. 1854, št. 93, str. 372.

⁶¹⁸ *Novice*, 31. 3. 1855, št. 26, str. 104.

⁶¹⁹ Helferich: *Die österreichische Valuta*, str. 698.

⁶²⁰ *Novice*, 11. 7. 1855, št. 55, str. 220. Država je z leti za obresti ljudskega posojila izplačevala vedno več srebra, ki ga je zbrala le z velikimi težavami. Primerjaj: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 702, op. 36.

⁶²¹ Čim višja je bila srebrna ažija, tem višja je bila realna obrestna mera. Primerjaj: *Novice*, 19. 7. 1854, št. 57, str. 226.

⁶²² Seveda to še ne pomeni, da so lahko vsi, ki so se udeležili ljudskega posojila, svoj del državnih obveznic tudi prodali. Čeprav je pisec v *Novicah*, ko je opisoval prednosti občinskih posojil državi, tudi pričakoval, da bodo lahko občine v sili državne obveznice prodale oz. zastavile, je vlada povsem nasprotno pričakovala, da občine ne bodo prodajale svojih državnih obveznic.

»Od več strani in že večkrat se nam je povedalo, da po deželi nekteri oddajajo deleže svojega državnega posojila skor po nič, in da se tudi taci nepoštenih ne manjka, ki preganjajo nevedne ljudi, da jim prodajajo svoje deleže skor po nič. Potrebno se nam tedaj zdi, ljudi o tem svariti in jih škode varovati ter povedati: naj se nikar ne dajo zapeljevati o tem in se ne prehiteti o prodaji; če pa že morajo svoj delež spečati, naj ga prodajo saj vestnim ljudem; v Ljubljani so kupci, ki za poštene procete po kursu kupujejo te obligacije.«⁶²³

Večina takratnih ljudi namreč ni imela niti najmanjšega pojma o trgovanju z vrednostnimi papirji. Za mnoge od njih je bilo ljudsko posojilo le nekakšna izredna obdavčitev in so se v denarni stiski poskušali svojih obligacij čim prej znebiti.⁶²⁴ Zaradi velike ponudbe in finančne krize je tečaj obveznic hitro padel s prvotnih 95 % na 75 do 85 %. Kdor je kupil obveznice po tako nizkem tečaju, je seveda dobil izplačano zelo ugodno realno obrestno mero.⁶²⁵ Tako so dobro zaslužili celo pošteni ljubljanski trgovci, ki so jih priporočale *Novice*. Še bolj pa so zaslužili tisti, ki so od neukega prebivalstva obveznice kupovali po še nižjem tečaju.

e) Učna ura denarne teorije

Prav zaradi ljudskega posojila se je veliko ljudi prvič v življenju srečalo z vrednostnimi papirji. Veliko ljudi je takrat tudi prvič slišalo o osnovah ekonomske denarne teorije. Uradna propaganda je ljudsko posojilo namreč utemeljevala s potrebo po obnovitvi zamenljivosti papirnatega denarja s srebrnim, »da se po besedah presvitlega cesarja veljavšina papirnatega denarja spet povzdigne na veljavšino kovanega denarja.«⁶²⁶ Torej, »da se vrednost papirnatega denarja uravná in s srebrom enako veljavnost dobí.«⁶²⁷ Prej so se teoretičnim denarnim problemom in njihovim praktičnim rešitvam posvečali le nekateri ugledni avstrijski časopisi, pisani za višje meščanske kroge, npr. *Lloyd* in *Triester Zeitung*.⁶²⁸ Sedaj pa so morali to problematiko čim bolj plastno predstaviti tudi nižjemu meščanstvu in kmečkemu prebivalstvu, ki naj bi se v čim večji meri udeležilo ljudskega posojila. Tudi *Novice* so se vneto lotile te naloge.

In večina jih verjetno tudi ni prodala. M.: Odperto pismice našim kmetom, *Novice*, 29. 7. 1854, št. 60, str. 238. *Novice*, 5. 8. 1854, št. 62, str. 246.

⁶²³ *Novice*, 6. 12. 1854, št. 97, str. 387.

⁶²⁴ O podobnih razmerah v čeških deželah glej: Stözl, Christoph: *Die Ära Bach in Böhmen*, München-Wien 1971, str. 75.

⁶²⁵ Primerjaj: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 698–699.

⁶²⁶ *Novice*, 15. 7. 1854, št. 56, str. 223.

⁶²⁷ *Novice*, 19. 7. 1854, št. 57, str. 226.

⁶²⁸ *Laibacher Zeitung*, 8. 7. 1854, št. 154, str. 675.

Ljudem je bilo potrebno razložiti, zakaj papirnati in kovinski denar nima ta enake tržne vrednosti in kakšno korist bodo imeli, če bosta obe vrsti denarja spet imeli enako tržno vrednost. Pisec v *Novicah* je razlog za nastanek avstrijskega papirnatega denarja povsem pravilno pripisal proračunskim težavam avstrijske države. Prav tako mu je bil povsem jasen mehanizem delovanja Greshamovega zakona: »In kakor je več papirnatega dnarja bilo, je jelo zginovati srebro in zlato, in kdor ga je hotel imeti, je mogel za-nj veliko *nadajati* na papirnati dnar.«⁶²⁹ Prav tako je v skladu s takrat splošno razširjeno klasično metalistično teorijo denarja vrednost denarja izpeljeval iz vrednosti drage kovine.⁶³⁰ Tudi vrednost papirnatega denarja je po njegovem izhajala iz vrednosti drage kovine. Zato je bilo nujno, da se je dalo papirnati denar vedno zamenjati v kovinski denar: »Papir ima le tolikšno veljavo in tako dolgo, dokler je *vidno znamenje gotovine*.« Po tem mišljenju izgubi papirnati denar svojo vrednost tisti hip, ko se ga ne da več zamenjati za kovinskega.⁶³¹ »Kakor hitro ni papirnati dnar v cesarskih ali banknih zakladih pokrit z gotovino, je enak petelinu na strehah, kterega zasuče vsaka sapica, ki pripíše od juga ali severja, izhoda ali zapada, ali pa od barantačev na borzah.« To stalno nihanje srebrne ačije je bilo po takratnem prepričanju zelo škodljivo za gospodarsko življenje.⁶³² »Vsak, naj je kdor koli hoče, čuti te težave, ktere v kupčijstvu, obertnijstvu in v vsakdanjem življenju izvirajo iz tega, da danes bankovcev toliko, juter pa spet toliko veljā, da danes je mojih sto goldinarjev 80, juter pa le 65 gold. vredno.«⁶³³

Glavni razlog za takratne gospodarske težave naj bi bilo prav nestabilno vrednostno razmerje med obema vrstama avstrijskega zakonitega plačilnega sredstva: »Zavoljo neredovne veljavnosti dnarjev terpé vsi stanovi brez razločka. Vse reči, kterih je v velikem gospodarstvu ljudstev treba, so dobile nestanovito ceno in vse premoženje, vse posestvo deržavljanov je podverženo nji. Če bo spet sreberni dnar med ljudstvo prišel, bo negotova vrednost posestva nehala, in kupčija in obertnost boste šle bolj tečno izpod rok. Kadar bo srebro med ljudi prišlo, bo vse, kar dá zemlja, kupčija, kapital ali délo, zopet toliko veljalo, kolikor srebro, in njegova vrednost bo toliko večja, za kolikor menj so zdaj bankovci memo srebra vredni.«⁶³⁴

⁶²⁹ Novice, 15. 7. 1854, št. 56, str. 222.

⁶³⁰ Primerjaj: Stavenhagen, Gerhard: *Geschichte der Wirtschaftstheorie*, str. 419–421. Winkel, Harald: *Die Entwicklung der Geldtheorie in der deutschen Nationalökonomie des 19. Jahrhunderts und die Gründung der Reichsbank*, V: Coing, Helmut in Wilhelm, Walter (ur.): *Wissenschaft und Kodifikation des Privatrechts im 19. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 1980, str. 3–8.

⁶³¹ Nasprotno je pisec v *Laibacher Zeitungu* glavnega krivca za denarne težave iskal v pomanjkanju zaupanja javnosti v trdnost denarnega sistema. *Laibacher Zeitung*, 26. 7. 1854, št. 169, str. 739–740.

⁶³² Primerjaj *Laibacher Zeitung*, 16. 8. 1854, št. 186, str. 817.

⁶³³ Novice, 15. 7. 1854, št. 56, str. 222.

⁶³⁴ Novice, 19. 7. 1854, št. 57, str. 226.

V resnici se vrednost premoženja v državi ni zmanjšala. Problematično je bilo le to, da je Avstrija imela dve zakoniti plačilni sredstvi, katerih nominalna vrednost si je bila enaka, tržna vrednost pa različna. Zato je bilo premoženje, ki je bilo izraženo v konvencijskem denarju, vrednejše od premoženja, izraženega v nominalno enaki vsoti bankovcev. Če bi bili v Avstriji zakonito plačilno sredstvo samo bankovci, potem ljudje niti ne bi imeli občutka, da nihanje srebrne ačije vpliva na vrednost njihovega premoženja. Ob povišanju srebrne in zlate ačije bi se vrednost avstrijskega premoženja zmanjšala samo v primerjavi s tujino, kjer so imeli srebrno ali/in zlato valuto. Z odpravo srebrne ačije bi bili prebivalci Avstrije bogatejši le v primerjavi s tujci, ne pa v primerjavi s svojimi sorojaki.

Ekonomsko gledano srebrna ačija tudi ni bila kar počez »nadloga vsih dežel, vsih stanov«. ⁶³⁵ Neposredno se je dotikala samo tistega dela gospodarstva, ki je bil odvisen od zunanje trgovine. Ker se je srebrna ačija odražala v deviznih tečajih, je z višanjem srebrne ačije nastopila depreciacija avstrijskega papirnatega denarja in z nižanjem ačije apreciacija. Zaradi depreciacije se je avstrijsko izvozno blago pocenilo na trgih s srebrno valuto. Zato je *višanje* srebrne ačije (ne pa visoka stopnja srebrne ačije sama po sebi) sprva delovalo spodbudno na avstrijski izvoz. ⁶³⁶ Avstrijski izvozniki so to tudi izdatno izkoristili in s tem precej pripomogli h gospodarski konjunkturi, ki je v Avstriji zaživela po koncu revolucionarnih vojn. K oživitvi gospodarstva je precej pripomogla tudi inflacija, ki je oživila povpraševanje in investicije. ⁶³⁷ Po drugi strani pa je stalno nihanje deviznih tečajev vplivalo na negotovost zunanjetrgovinskega poslovanja. Naraščanje ali upadanje srebrne ačije je usodno vplivalo samo na zunanjetrgovinsko poslovanje, na notranje gospodarstvo države pa le posredno.

V nasprotju z izvozniki so zaradi depreciacije trpeli uvozniki, ki so uvozno blago plačevali vedno dražje. Ti so seveda višje cene uvoznega blaga prevalili na potrošnike. Zaradi višjih cen marsikatero uvozno blago ni bilo več konkurenčno na avstrijskem tržišču. Če pa je bila Avstrija v vsakem primeru prisiljena uvažati določeno potrošno blago, so bili na škodi potrošniki. Leta 1852 so se npr. ljudje pritoževali zaradi zelo dragega mesa. Za višje cene mesa je bila delno odgovorna goveja kuga na Ogrskem, kjer se živinoreja po revolucionarni vojni tako in tako še ni opomogla. Zato je bila Avstrija še bolj kot prej odvisna od uvoza živine, v glavnem iz Rusije. Ker pa je bila zaradi depreciacije avstrijskega papirnatega de-

⁶³⁵ M.: Odperto pismice našim kmetom, Novice, 29. 7. 1854, št. 60, str. 238.

⁶³⁶ V poenostavljeni obliki se je to spoznanje kmalu zasidralo v javnosti. Ko je bila leta 1862 srebrna ačija zopet visoka, so *Novice* poudarile, da poleg drugih dejavnikov (manjša pridelava, večja potrošnja) tudi depreciacija avstrijskega papirnatega denarja ugodno vpliva na visoko ceno domačega hmelja, ki je poleg tega cenovno konkurenčen. »Torej pridelujmo hmelj, da dobimo za-nj obilo zlata in srebra iz tujih dežel!« Glej: Kdor si hmelj prideluje, mošnje si napolnuje!, *Novice*, 12. 2. 1862, št. 7, str. 49.

⁶³⁷ Primerjaj: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 1. del, str. 274–277.

narja uvožena živina (v papirnatem denarju) dražja, se je dvignila splošna raven cen mesa.⁶³⁸

V tem primeru je bila prav srebrna ažija kriva za višje cene mesa. Vendar to še ne pomeni, da je bila za takratno višanje cen živil odgovorna izključno samo depreciacija avstrijskega papirnatega denarja. Depreciacija prav tako ni bila kriva za takratno gospodarsko recesijo. Zagovorniki narodnega posojila so se namreč retorično spraševali: »Kako bi se konec storil ti negotovosti, temu vednemu omahovanju, katero overa kupčijstvo in obertnijstvo, dragino dela v vsih rečeh in čast in veljavo krati mogočni državi?«⁶³⁹ Menili so, da se lahko samo z odpravo srebrne ažije doseže, »da se kupčija in obertnost spet oživi, da dragina živeža in družih potrebnih reči mine, in cesarstvo spet sebi spodobno mogočnost zadobi.«⁶⁴⁰ Ljudje so zlasti britko občutili druginjo: »Vse toži zoper dragino današnjih časov.«⁶⁴¹ Zato so časopisi obljubljali, da bodo z odpravo srebrne ažije tudi cene spet nižje: »Z izginotjem kovinske ažije bo pospustila tudi tako nesorazmerno iztopajoča druginja.«⁶⁴²

Po koncu revolucije se je sicer začel gospodarski vzpon,⁶⁴³ vendar je avstrijsko gospodarstvo v času razpisa ljudskega posojila zašlo v recesijo. Za recesijo ni bila kriva le krimska vojna, ki je povzročila proračunsko krizo, temveč še cela vrsta slabih letin (tudi na Kranjskem in v Istri), strukturne težave založništva in kriza v železarski industriji. Zaradi vojne je zašla v krizo tudi na vzhodno tržišče naravnana izvozna industrija. Socialne posledice gospodarske recesije so se še poglobile z neverjetno visokimi cenami življenjskih potrebščin. Leta 1854 so cene žit v Avstriji dosegle najvišji nivo v vsem 19. stoletju.⁶⁴⁴ Tudi v Ljubljani so bile cene žit samo še leta 1816 višje kot leta 1854.⁶⁴⁵ Cene živil so še dodatno naraščale zaradi krimske vojne in s tem večjega povpraševanja vojske po prehrabnih artiklih.

⁶³⁸ Zakaj je meso eno leto dražji? in kako temu v okom priti?, *Novice*, 22. 9. 1852, št. 76, str. 301–302; 25. 9. 1852, št. 77, str. 305–306.

⁶³⁹ *Novice*, 15. 7. 1854, št. 56, str. 222.

⁶⁴⁰ M.: Odperto pismice našim kmetom, *Novice*, 29. 7. 1854, št. 60, str. 238.

⁶⁴¹ Od sedanje dragine, in če bo kdaj prešla?, *Novice*, 21. 6. 1854, št. 49, str. 194.

⁶⁴² *Laibacher Zeitung*, 24. 7. 1854, št. 167, str. 731.

⁶⁴³ Več o tem glej: Sandgruber, Roman: *Ökonomie und Politik*, Wien 1995, str. 238–239.

⁶⁴⁴ Primerjaj še: Heindl; Waltraud: *Einleitung*, V: *Die Protokolle des Österreichischen Ministerates 1848–1867*, 3. del, 3. zvezek, Wien 1984, str. XV–XX. Sandgruber, Roman: *Lebensstandard und wirtschaftliche Entwicklung im Österreichischen Neoabsolutismus (1848–1859)*, V: Knittler, Herbert (ur.): *Wirtschafts- und sozialhistorische Beiträge*, Wien 1979, str. 387–389. Lesigang, Wilhelm: *Die Wirkung der Agioschwankungen in Oesterreich und die Herstellung der Valuta*, JNÖS, 1877, str. 238–239.

⁶⁴⁵ Valenčič, Vlado: *Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene*, str. 130. Primerjaj še: Melik, Vasilij: *Ljubljanske cene kruha kruha in mesa v predmarčni dobi*, *Kronika*, št. 1, 1981, str. 31–33.

Visoke cene leta 1854 niso bile nobena izjema. V porevolucionarnem obdobju je bila raven cen na splošno zelo visoka. Gospodarska konjunktura je bila v petdesetih letih 19. stoletja tesno povezana z inflacijo. Zaradi visokih cen kmetijskih proizvodov se je večala kupna moč kmečkega prebivalstva. Višje cene potrošnega in industrijskega blaga so spodbujale nove investicije in s tem nadaljnjo gospodarsko rast. Za inflacijo je bila v veliki meri odgovorna prav vlada, ki je v obtok pošiljala vedno več državnega papirnatega denarja. Zato je pisec v *Laibacher Zeitungu* – v skladu z najbolj preprostimi razlagami monetarne šole denarne teorije⁶⁴⁶ – vzrok za draginjo iskal prav v nekonvertibilnem papirnatem denarju. Po njegovem mnenju se stvari dražijo zaradi povečanega povpraševanja ali zaradi prevelike količine denarja v obtoku. V državah s kovinskim (zlatim ali/ in srebrnim) denarjem ne more priti do previsoke inflacije, ker se zaradi višjih cen zmanjša izvozna konkurenčnost. Zato se poveča uvoz in kovani denar odteka v tujino. Tako se zmanjša količina denarja v obtoku in cene se zopet znižajo. Nasprotno se zaradi papirnatega denarja dodatno poveča količina denarja v obtoku in s tem zvišajo cene. To velja predvsem za papirnati denar s prisilnim tečajem. Zaradi izgubljanja vrednosti denarja se manjša še varčnost in poveča potrošnja in cene se posledično zopet zvišajo.⁶⁴⁷ Drugi pisec v *Laibacher Zeitungu* je bil celo prepričan, da se bo z odpravo srebrne azijske izravnala tudi raven cen v inozemstvu s cenami v tujini. Zato naj bi se cene v Avstriji začele nižati.⁶⁴⁸

Vendar inflacija ni bila samo značilnost takratnega avstrijskega gospodarstva. Zaradi draginje je imel vsakdo »večje stroške, da veliko jih težje izhaja s svojimi dohodki in mnogo ljudi celo tarejo revšina in hude nadloge. To ni samo v naših deželah, to je zdaj skor po celem svetu, tako, da sedanji čas bi se smel čas dragine imenovati«. ⁶⁴⁹ Zato »po več državah prizadeva dragina žita in dragina kruha vladam veliko skerbi«. ⁶⁵⁰

V petdesetih letih 19. stoletja so cene naraščale na svetovni ravni. Inflacija je šla v korak z dinamično gospodarsko konjunkturo v letih 1850–1857. Prav tako sta inflacija in gospodarska rast potekali vzporedno z dramatičnimi odkritji zlata leta 1848 v Kaliforniji in leta 1851 v Avstraliji. V naslednjih letih je pridobivanje zlata zelo naraslo. Velika količina novega zlatega denarja je preplavila zahodno Evropo in Združene države Amerike. Zaradi Greshamovega zakona je precenjeno zlato začelo iz obtoka izrinjati podcenjeno srebro, ki je v največji meri odtekalo proti Aziji. Po eni strani so cene tako naraščale zaradi gospodarske konjunkturo in posledično večjega povpraševanja po določenih proizvodih,

⁶⁴⁶ Glej poglavje *Avstrijska narodna banka in država*.

⁶⁴⁷ *Laibacher Zeitung*, 16. 8. 1854, št. 186, str. 817.

⁶⁴⁸ *Laibacher Zeitung*, 24. 7. 1854, št. 167, str. 731.

⁶⁴⁹ Od sedanje dragine, in če bo kdaj prešla?, *Novice*, 21. 6. 1854, št. 49, str. 194.

⁶⁵⁰ Od dragine žita, *Novice*, 14. 9. 1853, št. 74, str. 294.

po drugi strani pa zaradi večanja količine (zatega) denarja v obtoku in s tem padanja njegove vrednosti.⁶⁵¹

Za višje cene v Avstriji ni bila odgovorna le srebrna ažija in z njo povezana inflacija papirnatega denarja, temveč tudi sklop različnih konjunktorno pogojenih vzrokov, ki so se jim pridružile še slabe letine in vojne razmere. Tudi *Novice* so v svojih člankih večkrat opozorile na različne vzroke za takratno draginjo žita. Sicer so ponavadi opozorile tudi na vpliv denarno pogojene inflacije, vendar so naštele še druge, po njihovem mnenju še bolj pomembne vzroke: Zaradi krimske vojne se je povečalo povpraševanje. Hkrati se je zaradi slabih letih in neracionalne porabe prehrabnih artiklov zmanjšala ponudba. Po mnenju *Novic* tudi dolgoročne perspektive niso bile optimistične: Zaradi proračunskega primanjkljaja in s tem posledično višjih davkov, zaradi naraščanja števila prebivalstva in neupravičenega višanja življenjske ravni, bodo cene žit na svetovnem tržišču samo še naraščale. Dolgoročno bi se cene lahko znižale samo na podlagi varčevanja, večanja ponudbe, liberalizacije žitne trgovine in izboljšanja komunikacij.⁶⁵²

Odprava srebrne ažije je bila v dolgoročnem boju proti druginji potisnjena na stranski tir. Vse kaže, da je vlada v sodelovanju s časopisi prvenstveno iz propagandnih namenov poudarjala pomen odprave srebrne ažije za prenehanje draginje. Ljudi je hotela prepričati, da se bo zaradi ljudskega posojila izboljšal tudi njihov gmotni položaj. Zato bo prav zanimivo videti, če je bil z ljudskim posojilom zbrani denar resnično porabljen za sanacijo avstrijskega papirnatega denarja. Če pogledamo raven cen, se ni prav nič zgodilo, saj so cene v naslednjih letih še naprej samo naraščale.

⁶⁵¹ V literaturi so bile gospodarska konjunktura, proizvodnjo zlata in inflacija petdesetih let 19. stoletja deležne precejšnje pozornosti. Med drugim primerjaj: Martin, David A.: *The Impact of the Mid-Nineteenth Century Gold Depreciation Upon Western Monetary Standards*, JEEH, 1977, št. 3, str. 641–658. Hobsbawm, Eric: *Doba kapitala*, str. 31–36, 54–57. Eichen-green, Barry in McLean, Ian W.: *The Supply of gold under the pre-1914 gold standard*, EHR, 1994, št. 2, str. 288–309. Blainey, Geoffrey: *A Theory of Mineral Discovery: Australia in the Nineteenth Century*, EHR, 1970, št. 2, str. 298–313. Vilar, Pierre: *Zlato i novac u povijesti 1450–1920*. Beograd 1990, str. 400–409, 412, 431–434. North, Michael: *Das Geld und seine Geschichte*, München 1994, str. 145–147. Točno vzročno-posledično razmerje med gospodarsko rastjo, proizvodnjo zlata in inflacijo ni predmet moje razprave. Opozoril bi le, da je to razmerje že takrat sprožilo živahno teoretično razpravo, ki še danes ni končana. Med drugim primerjaj: Church, R. A.: *The Great Victorian Boom 1850–1973*, London-Basingstoke 1975, str. 13–25. Rist, Charles: *Geschichte der Geld- und Kredittheorien von John Law bis heute*, Bern 1947, str. 213–220. Goodwin, Craufurd D.: *British Economists and Australian Gold*, JEH, 1970, str. 405–426. Bordo, Michael D. in Schwartz, Anna J.: *Money and Prices in the Nineteenth Century: An Old Debate Rejoined*, JEH, 1980, št. 1, str. 61–72. Bordo, Michael D.: *The Gold Standard and Related Regimes*, Cambridge-New York 1999, str. 125–145.

⁶⁵² Od dragine žita, *Novice*, 14. 9. 1853, št. 294. Od sedanje dragine, in če bo kdaj prešla?, *Novice*, 21. 6. 1854, št. 49, str. 194. Pripomočki zoper dragino, *Novice*, 2. 1. 1856, št. 1, str. 1. Iz praškega kmetijskega zbora, *Novice*, 20. 9. 1856, št. 76.

f) Poraba z ljudskim posojilom zbranega denarja

Uradno je imelo ljudsko posojilo dva namena: z zbranim denarjem pokriti bodoči proračunski primanjkljaj in doseči ponovno konvertibilnost bankovcev.⁶⁵³ Ta dva namena je časopisje ob vsaki primerni priložnosti javnosti vrglo v obraz. Že kmalu je bilo jasno, da namerava vlada sanirati denarne razmere s pomočjo drastičnega zmanjšanja državne zadolženosti pri narodni banki. Po uspešni sanaciji bi država narodni banki dolgovala samo še prvotnih 80 milijonov gld.,⁶⁵⁴ na podlagi katerih je avstrijska narodna banka od države dobila privilegij za izdajanje bankovcev. Istočasno z državnim odplačevanjem dolgov bi se manjšalo število bankovcev v obtoku. S tem bi se krepila pokritost preostalih bankovcev s srebrom. Zaupanje javnosti bi se večalo in posledično bi začela padati srebrna ažija. Z izginotjem srebrne ažije bi v denarni obtok zopet prišel konvencijski srebrni denar.

Načrt za vzpostavitev konvertibilnosti avstrijskega papirnatega denarja je bil naravnost izrazito deflacijsko. Zaradi manjšanja števila denarja v obtoku bi cene začele padati. V kolikšni meri bi se cene znižale, bi bilo odvisno tudi od potreb gospodarstva po plačilnih sredstvih. V času konjunktore bi se potrebe višale, v času recesije manjšale. Zaradi padanja cen bi po vsej verjetnosti nastopila deflacijsko pogojena recesija. Ob tem bi trpelo tudi kmetijstvo, za blagor katerega so se *Novice* venomer potegovale. Šele, ko bi srebrna ažija skoraj popolnoma izginila, bi v obtok začel prihajati tezavriran srebrni denar, s čimer bi se povečalo število denarja v obtoku.

Takšnega scenarija dogodkov takratna časopisna propaganda seveda ni mogla obelodaniti. Za *Novice* je bilo tako samo očitno, »prava veljavšina banknotov /.../ se bo le tedaj povrnila, kadar bo država svoj dolg poplačala narodni banki, ktera banknote izdaja.«⁶⁵⁵ »Če tedaj država poplača svoje dolgove pri banki, se bo razmera med srebrom in popirjem poravnala, in če bojo banknoti založeni s srebrom, bojo kot znamenje gotovega dnarja spet ravno toliko vredni kakor srebro in zlato, in nadavek bo jenjal.«⁶⁵⁶

Finančni minister je nato z odlokom 31. avgusta 1854⁶⁵⁷ natančno določil, na kakšen način bo država do 24. avgusta 1858 narodni banki odplačala svoje dolgove. Do takrat naj bi se dolg države pri narodni banki zmanjšal od 268 milijonov gld. na prvotnih 80 milijonov gld.⁶⁵⁸

⁶⁵³ Primerjaj: *Novice*, 8. 7. 1854, št. 54, str. 216; 5. 7. 1854, št. 53, str. 211.

⁶⁵⁴ *Laibacher Zeitung*, 8. 7. 1854, št. 154, str. 675. *Novice*, 12. 7. 1854, št. 55, str. 219.

⁶⁵⁵ *Novice*, 12. 7. 1854, št. 55, str. 219.

⁶⁵⁶ *Novice*, 5. 7. 1854, št. 53, str. 211.

⁶⁵⁷ RGB, 1854, št. 159.

⁶⁵⁸ Primerjaj še: *Novice*, 6. 9. 1854, št. 72, str. 284.

Navsezadnje ni bilo uresničeno skoraj nič od tega. Zaradi velikih izrednih stroškov, povezanih s krimsko vojno, je bil tudi proračunski primanjkljaj zelo visok. Od denarja, zbranega z ljudskim posojilom, je država več kot 400 milijonov gld. porabila za krpanje proračunske luknje. Ostali znesek je sicer nakazala narodni banki, vendar si je hkrati leta 1854 od narodne banke ponovno izposodila okoli 100 milijonov gld. Zato se je do konca leta 1858 dolg države pri narodni banki zmanjšal samo na 196 milijonov gld. Ker je narodna banka v tem času razširila svojo eskontno in lombardno poslovanje, se število bankovcev v obtoku praktično ni zmanjšalo. V naslednjih letih se je sukalo okoli 380 milijonov gld.⁶⁵⁹

5. Reforme finančnega ministra Brucka

Zaradi slabega finančnega položaja in premajhne vladne podpore je bil finančni minister Baumgartner vedno manj pripravljen še naprej voditi finančno ministrstvo. V začetku leta 1855 je naposled sam predlagal svoj odstop.⁶⁶⁰ Časopisje je njegov odstop opravičevalo s sledečimi besedami: »Gospod minister dnarstva in kupčije baron Baumgartner je zavolj starosti in bolehnosti se odpovedal svoji službi, v kateri ima po želji cesarjevi le tako dolgo ostati, dokler ne bo njegov naslednik izvoljen. Za gotovo se govori, da baron Bruck, bivši minister in sedaj poslanec avstrijske vlade v Carigradu, bo stopil na njegovo mesto.«⁶⁶¹

Karl Ludwig Bruck je bil v Schwarzenbergovi vladi trgovski minister in avtor načrta o srednjeevropski carinski zvezi.⁶⁶² Leta 1851 je odstopil zaradi nestrinjanja s Kübeckovo politiko, se za krajši čas vrnil v Avstrijski Llyod v Trstu, nakar je nastopil diplomatsko službo v Carigradu. Pri imenovanju za finančnega ministra so mu prišle zelo prav njegove dobre zveze s finančnim svetom. Zato je imel velik ugled tudi v vplivnih vladnih in vojaških krogih. Zlasti visoko ga je cenil cesar Franc Jožef.⁶⁶³ Nič manj ni bila nad njim navdušena javnost, ki je prav tako kot vladni vrh od njega pričakovala finančne čudeže: »Ker je znano, da gospod baron, ki je iz stanú prostega tergovca tako visoko čast dosegel, je modra glava, se tedaj veliko upanje na-nj stavi, da bo dnarstvinu stan v našem cesarstvu na bolje pripravil.«⁶⁶⁴

Bruck je bil imenovan za finančnega ministra, da bi Avstrijo izpeljal iz njenega brezupnega finančnega položaja. Ker se je Bruck dobro zavedal, kako

⁶⁵⁹ Primerjaj: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 699–700. Kamitz, Reinhard: *Die österreichische Geld- und Währungspolitik*, str. 133–134.

⁶⁶⁰ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 708–713.

⁶⁶¹ *Novice*, 24. 1. 1855, št. 7, str. 28.

⁶⁶² Glej spodaj poglavje *Denarna pogodba med Nemško carinsko zvezo in Avstrijo 1857*.

⁶⁶³ Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa*, str. 351, 356–357.

⁶⁶⁴ *Novice*, 17. 3. 1855, št. 22, str. 88.

veliko vlogo je imelo financiranje vojske pri poglobljanju proračunske luknje, mu je cesar še pred imenovanjem moral zagotoviti, da se bodo izdatki za vojsko zmanjšali na 100 milijonov gld. Čeprav krimska vojna še ni bila končana, neugodni finančni položaj Avstriji ni dopuščal, da bi še naprej obremenjevala svoj proračun. Prav tako mu je bilo dovoljeno, da po potrebah razproda državno premoženje, zlasti državne železnice.⁶⁶⁵

Javnost je željno pričakovala, kaj bo ukrenil novi finančni minister in je pazljivo spremljala vsako njegovo besedo in dejanje.⁶⁶⁶ Bruck svojih reformnih prizadevanj ni omejil le na finančno in denarno politiko. »Bruckov program je bila mobilizacija gospodarskih moči monarhije in nadaljevanje njegove velikonemške srednjeevropske zunanjetrgovinske politike, v okviru katere je želel potem doseči sanacijo državnih financ.«⁶⁶⁷ Bruck je bil eden od vodilnih predstavnikov centralistično naravnane avstrijske birokracije, ki si je na podlagi gospodarskega liberalizma prizadevala reformirati državo. Čim bolj se je država oddaljevala od ustavne poti in čim bolj se je krepil neoabsolutizem, tem potrebnejše so bile gospodarske reforme. Državna birokracija je na tem področju vodila pravo »revolucijo od zgoraj«.⁶⁶⁸ Bruck je tako avstrijski trg želel odpreti tuji konkurenci. Z razprodajo državnih železnic in podeljevanjem koncesij za gradnjo novih železniških prog privatnemu kapitalu je hotel v državo privabiti tuji kapital. Da bi omilil pomanjkanje kreditnih sredstev⁶⁶⁹ in vzpodbudil industrijski zagon, je pripomogel k ustanovitvi velike domače bančne delniške družbe *Credit-Anstalt für Handel in Gewerbe*.⁶⁷⁰

Javnost je ob vsem tem pričakovala, da bo kmalu začel urejati tudi denarne razmere: »Le to je gotovo, da se bo kaj zgodilo za poravnanje papirnatega denarja s srebernim.«⁶⁷¹ Sredi leta 1855 se je Bruck podrobno lotil finančnega načrta. Predvideni primanjkljaj je nameraval pokriti s pomočjo letnih vplačil ljudskega posojila in s prodajo državnih železnic. Za sanacijo narodne banke mu je zmanjkalo denarja. Za razliko od prejšnjega deflacijskega sanacijskega na-

⁶⁶⁵ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 712–715.

⁶⁶⁶ Primerjaj: *Novice*, 24. 3. 1855, št. 24, str. 96; 31. 3. 1855, št. 26, str. 104; 15. 8. 1855, št. 65, str. 260; 5. 9. 1855, št. 71, str. 284.

⁶⁶⁷ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 715.

⁶⁶⁸ Primerjaj: Matis, Herbert: *Österreichs Wirtschaft*, str. 31–33. Matis, Herbert: *Sozioökonomische Aspekte des Liberalismus in Österreich 1848–1918*, V: Wehler, Hans-Urlich (ur.): *Sozialgeschichte heute*, Göttingen 1974, str. 245–248.

⁶⁶⁹ *Novice*, 31. 3. 1855, št. 26, str. 104.

⁶⁷⁰ Primerjaj: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 1. del, str. 320–326, 338–359. Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa*, str. 352–355. März, Eduard: *Österreichische Industrie- und Bankpolitik in der Zeit Franz Josephs I.*, Wien-Frankfurt-Zürich 1968, str. 15–48. Benedikt, Heinrich: *Die wirtschaftliche Entwicklung in der Franz-Joseph-Zeit*, Wien-München 1958, 34–37, 40–44. Tremel, Ferdinand: *Wirtschafts- und Sozialgeschichte Österreichs*, Wien 1969, str. 325–327.

⁶⁷¹ *Novice*, 3. 10. 1855, št. 79, str. 316.

črta se je Bruck naposled odločil za povsem drugačen pristop. Namesto da bi zmanjšal število bankovcev v obtoku, se je odločil, da bo narodni banki pomagal v tolikšni meri okrepiti njene zaloge srebra, da bodo bankovci kmalu zopet lahko postali konvertibilni. Potrebna sredstva za nabavo srebra bi morala narodna banka dobiti od države, ki bi poplačala svoje dolgove pri narodni banki. Ker država ni imela potrebnega denarja in si ga tudi ni nameravala zopet izposoditi, je narodni banki izročila za 155 milijonov gld. vredna državna posestva. Narodna banka je posestva sama upravljala in s tem sama pobirala njihov dohodek. Postopoma naj bi jih nato tudi prodala. Da bi jih lažje prodala, je morala razširiti svojo dejavnost in ustanoviti hipotekarni oddelek. S prodajo novih delnic (35 milijonov gld. v srebru in delno v bankovcih) naj bi narodna banka še bolj okrepila svoje zaloge srebra.⁶⁷²

Po končanih posvetovanjih in pogajanjih⁶⁷³ je bilo banki oktobra 1855 dovoljeno ustanoviti hipotekarni oddelek. Hkrati je vlada z narodno banko sklenila sporazum, s katerim je ta dobila v last predvidena državna posestva.⁶⁷⁴ Velika večina teh posesti je ležala na Ogrskem, nekaj pa jih je bilo tudi na Koroškem in Kranjskem. Kmetijskih zemljišč je bilo za 477 hektarov in gozdov in pašnikov za 12.378 hektarov. Največje posestvo je bilo v Postojni, kjer je bilo 195,5 ha kmetijskih zemljišč in 4320 ha gozdov in pašnikov.⁶⁷⁵

Ker »pomanjkanje dnarja dan današnji stiska kmetijstvo skor še bolj kakor obrtnike in rokodelce«,⁶⁷⁶ je bilo za slovensko javnost zlasti pomembno, da dejavnost hipotekarnega oddelka narodne banke ni bila omejena samo na prodajo nekdanjih državnih posestev, temveč tudi na hipotekarna posojila. Posojilojemalci so na račun zastavljenih kmetijskih zemljišč in nepremičnin prejeli zastavna pisma, ki so imela veljavnost denarja. »Ako vse to prevdarimo, je očit-

⁶⁷² Novice, 10. 10. 1855, št. 81, str. 324; 20. 10. 1855, št. 84, str. 336; 31. 10. 1855, št. 87, str. 348. Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 715–721. Kamitz, Richard: *Die österreichische Geld- und Währungspolitik*, str. 134–135.

⁶⁷³ Novice, 13. 10. 1855, št. 82, str. 328; 20. 10. 1855, št. 84, str. 336; 31. 10. 1855, št. 87, str. 348.

⁶⁷⁴ Primerjaj še: Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninstitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 436–444.

⁶⁷⁵ Novice, 13. 10. 1855, št. 82, str. 328; 31. 10. 1855, št. 87, str. 348; 14. 11. 1855, št. 91, str. 363.

⁶⁷⁶ Ali bo nova zastavna dnarnica (Hypothekenbank) kmetovavcem kaj pomagala?, Novice, 19. 12. 1855, št. 101, str. 401. Piseč v *Novicah* je menil, da primernih posojil primanjkuje predvsem zaradi pomanjkanja primernih denarnih ustanov in zaradi zakona o oderuštvi, ki je obrestno mero za hipotečna posojila omejil na največ 4 %. Več o takratnih zakonih o oderuštvi glej: Pančur, Andrej: *Oderuštvo na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja*, *Zgodovinski časopis*, št. 1, 1999, str. 34. Urfus, Valentin: *Die Wuchergesetzgebung in Österreich zwischen Josephinismus und Liberalismus*, V: Grass, Nikolaus in Ogris, Werner (ur.): *Festschrift Hans Lentze zum 60. Geburtstag*, Innsbruck-München 1969, str. 581–582.

no, da bo ta naprava velika pomoč kmetovavcem. Oni bojo v stanu brez velike težave dnarje na posodo dobiti.«⁶⁷⁷

6. Nižanje srebrne ažije

Javnosti je moralo biti že takoj jasno, da narodna banka posestva ne bo mogla prodati na en mah in zato tudi ne bo mogla takoj vzpostaviti konvertibilnosti bankovcev: »Da bi se pa s timi važnimi naredbami mahoma odpravil tudi nadavek (ažijo) srebra, ni pričakovati na en hip.«⁶⁷⁸ Narodni banki nato v naslednjih letih res ni uspelo prodati dodeljenih zemljiških posesti in z zbranim denarjem kupiti potrebnega srebra. Tako je npr. šele februarja 1860 najavila prodajo graščine v Lokah⁶⁷⁹ in je šele 10. novembra 1863 poskusila na dražbi prodati del svojih posesti v Postojni.⁶⁸⁰ Bruckov finančni načrt je bil deležen le polovičnega uspeha. Narodni banki je zaloge srebra uspelo okrepiti predvsem s pomočjo izdajanja novih delnic. Od konca leta 1855 do konca leta 1857 so zaloge srebra narasle od 49 milijonov gld. na 98 milijonov gld.⁶⁸¹

Uspešnost nabave srebra je bila v dobršni meri odvisna tudi od višine srebrne ažije. Ta je bila s povprečno 20,9 % leta 1855 sicer nekoliko nižja kot leto poprej (27,85 %),⁶⁸² vendar je bila vseeno še zelo visoka. Zato je še vedno primanjkovalo kovanega denarja. Dopisnik iz Savinjske doline je tako poročal o žalostnem stanju iz svojih krajev: »Čedalje bolj pomanjkuje tukaj gotovega dnarja; hira trgovina in noben človek skoraj ne more plačevati dolgov svojih; med tim pa pokupujejo lakomni barantači razun živežev tudi še tū pa tam zahranjene cekine, ter jih pošiljajo v ptujino. Gotovo gré tudi naše zlato čez ogromno morje, ter se zgubivlja s kervjo vred v pustinjah bregovitega Krima.«⁶⁸³

Zlatniki sicer niso odtekali na Krim, vendar je bila za beg zlatnikov v veliki meri odgovorna prav krimska vojna. Dogajanja na vojaškem in diplomatskem bojišču so namreč zelo vplivala na nihanje ažije. Vsaka nevarnost, da se bo Avstrija neposredno vmešala v vojaški spopad, je ažijo pognala v višine. Obratno je vsaka novica, da se bliža mir, ažijo zopet pognala navzdol. Maja 1855 je npr. že manjše upanje na uspeh dunajske konference⁶⁸⁴ srebrno ažijo nekoliko potis-

⁶⁷⁷ Ali bo nova zastavna dnarnica (Hypotheckenbank) kmetovavcem kaj pomagala?, Novice, 19. 12. 1855, št. 101, str. 401. Primerjaj še: Novice, 31. 10. 1855, št. 87, str. 348.

⁶⁷⁸ Novice, 20. 10. 1855, št. 84, str. 336.

⁶⁷⁹ Novice, 28. 3. 1860, št. 13, str. 103.

⁶⁸⁰ Oglasnik št. 39, Novice, 10. 11. 1863, št. 41, str. 94.

⁶⁸¹ Kamitz, Richard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 135. Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. del, str. 721-722.

⁶⁸² Kamitz, Richard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 129.

⁶⁸³ J. Š.: Od savinske doline, Novice, 17. 11. 1855, št. 92, str. 367.

⁶⁸⁴ Od maja 1855 so na Dunaju pod posredništvom Avstrije potekala neuspešna mirovna pogajanja med Rusijo in Anglijo, Francijo in Turčijo na drugi strani. Več o tem glej: Baumgart,

nilo navzdol.⁶⁸⁵ Ko pa so se 25. februarja v Parizu začela mirovna pogajanja in je kmalu postalo jasno, da je na obzorju mir, je azija začela hitro padati. Z več kot 10 % na začetku leta 1855 je marca padla že pod 4 %. Javnosti je bila vedno bolj optimistična: »Nadavek (azijo) srebernega dnarja je že tako padel, da meničari ga ne plačujejo več, - po tem takem bi se smelo pričakovati, da bojo sreberne dvajsetice spet na beli dan prišle.«⁶⁸⁶ Ko je bil nato 30. marca 1855 podpisan mir, je srebrna azija že naslednji dan padla na komaj 2,75 %.⁶⁸⁷

S sklenitvijo miru je bilo konec špekulativno pogojenih nihanj srebrne azijske. Srebrna azija sicer ni izginila, vendar se je držala na relativno nizki ravni. Leta 1856 se je v povprečju gibala pri 4,6 %.⁶⁸⁸ Za nizko azijo je bila prvenstveno odgovorna pozitivna avstrijska plačilna bilanca, ki je bila posledica uvoza kapitala. Z novimi investicijami in gospodarsko rastjo se je povečalo povpraševanje po plačilnih sredstvih.⁶⁸⁹ Narodna banka je z bankovci, ki jih je dobila za nanovo izdane delnice, na prostem trgu pod vedno bolj ugodnimi pogoji kupovala srebro. Zaradi povečanega povpraševanja po srebru je srebrna azija začasno sicer narasla, vendar je kmalu zopet padla.⁶⁹⁰ Vsekakor je z naraščanjem zaloga srebra narodne banke raslo tudi prepričanje, da »se blizu čas, ko bo začela banka svoja plačila odrajtovati v srebru in se bo srebrni dolar spet prikazal med ljudstvom.«⁶⁹¹

Vendar vlada ni čakala, da bo srebrna azija naposled izginila sama od sebe. Finančni minister Bruck je konvertibilnost avstrijskega papirnatega denarja nameraval doseči na podlagi denarne pogodbe z Nemško carinsko zvezo.

Winfried: *The Crimean War*, str. 19–20. Schroeder, Paul W.: *Austria, Great Britain, and the Crimean War*, str. 256–284

⁶⁸⁵ Novice, 23. 5. 1855, št. 41, str. 164.

⁶⁸⁶ Novice, 8. 3. 1856, št. 20, str. 80.

⁶⁸⁷ Kramár, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich*, str. 57, 31*. Glej še: Novice, 2. 4. 1856, št. 27, str. 108.

⁶⁸⁸ Kamitz, Richard: *Die österreichische Geld- und Währungspolitik*, str. 129.

⁶⁸⁹ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. del, str. 722–723. O drastičnem znižanju srebrne azijske kot posledice konca krimske vojne in Bruckovih gospodarskih reformah primerjaj še zanimivo ameriško konzularno poročilo iz Dunaja, ponatisnjeno v: Pollard, S. in Holmes, C. (ur.): *Documents of European Economic History*, I. del, London 1968, str. 471–474.

⁶⁹⁰ Kramár, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich*, str. 58.

⁶⁹¹ Novice, 30. 4. 1856, št. 35, str. 140. Primerjaj še: Novice, 10. 5. 1856, št. 38.

VII. NA POTI DO KONVERTIBILNE AVSTRIJSKE VALUTE

1. Boj med Prusijo in Avstrijo za prevlado nad Nemčijo

Odnos med Avstrijo in Prusijo je bil v znamenju nenehnega boja za prevlado nad Nemčijo. Prusija se je zavzemala za malonemški in Avstrija za velikonemški načrt. Nastali antagonizem je konec leta 1850 obe državi pripeljal na rob vojne.⁶⁹² Schwarzenbergov velikonemški načrt je bil prvenstveno zunanje- in notranjepolitično pogojen. Nasprotno je bil skluden velikonemški načrt trgovskega ministra Karla Ludwiga Brucka o srednjeevropski carinski zvezi prvenstveno gospodarsko pogojen. Vendar je bil tudi ta načrt usmerjen proti pruski prevladi v Nemški carinski zvezi. Zato je hotela Prusija na vsak način preprečiti, da bi se Avstrija pridružila Nemški carinski zvezi. V letih 1850–53 so med obema državama potekali ostri diplomatski boji. Čeprav Avstriji ni uspelo vstopiti v Nemško carinsko zvezo, ji je ob podpori južno- in srednjenemških držav februarja 1853 uspelo skleniti trgovsko pogodbo s carinsko zvezo. Kljub temu da je Prusija nazadnje morala popustiti, dolgoročno gledano Prusija ni bila poražena. S sklenitvijo trgovske pogodbe je Prusiji posredno uspelo zavleči avstrijska prizadevanja za vstop v carinsko zvezo in s tem avstrijska politična prizadevanja za prevlado nad Nemčijo. Prusija je ohranila gospodarsko prevlado v nemškem prostoru in jo z leti še okrepila. S tem je vedno bolj krepila tudi svojo politično moč.⁶⁹³

2. Nemški denarni sistemi pred letom 1857

Trgovska pogodba med Avstrijo in Nemško carinsko zvezo je v 19. čle-
nu napovedovala naslednji ukrep: »Države, ki so sklenile pogodbo, se bodo še

⁶⁹² Glej poglavje *Iz ene v drugo krizo*.

⁶⁹³ Več o tem glej: Hahn, Hans-Werner: *Geschichte des Deutschen Zollvereins*, Göttingen 1984, str. 140–151. Hahn, Hans-Werner: *Hegemonie und Integration. Voraussetzungen und Folgen der preußischen Führungsrolle im Deutschen Zollverein*, V: Berding, Helmut (ur.): *Wirtschaftliche und politische Integration in Europa im 19. und 20. Jahrhundert*, Göttingen 1984, str. 61–65. Böhme, Helmut: *Deutschlands Weg zur Grossmacht*, Köln 1974, str. 19–49. Henderson, W. O.: *The Zollverein*, London 1959, str. 196–228. Rittmann, Herbert: *Deutsche Geldgeschichte 1484–1914*, München 1975, str. 715–718. Vomáčkova, Vera: *Österreich und der deutsche Zollverein*, *Historica*, 1963, str. 138–145. Koch, Klaus: *Österreich und der Deutsche Zollverein (1848–1871)*, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, 6. knjiga, 1. del, Wien 1989, str. 539–547. Matis, Herbert: *Leitlinien der österreichischen Wirtschaftspolitik 1848–1918*, V: Andruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, 1. knjiga, Wien 1973, str. 31–32, 36–37. Wehler, Hans-Ulrich: *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, 3. del, München 1995, str. 221–222, 225–227.

tekom leta 1853 začele pogajati o splošni novčni konvenciji.⁶⁹⁴ To ni bilo prvič, da so si prizadevali poenotiti raznolike nemške valute. »Hrepenenje po eni nemški kovni enoti /.../ je bilo skorajda prav tako staro kot razdrobljenost nemških kovancev.«⁶⁹⁵ V nasprotju z Avstrijo, ki je z izjemo Lombardije in Benečije že dolgo časa imela enotni valutni sistem, je bilo na področju bodoče združene Nemčije v veljavi toliko valut kot je bilo suverenih nemških držav(ic). Po dunajskem kongresu leta 1815 je še naprej obstajalo 39 nemških državnih enot, ki so imele pravico svobodno odločati o svojem denarnem sistemu. To pravico so tudi izdatno izkoristile. Zlasti raznovrsten je bil drobiž. Poleg tega je bilo v obtoku še veliko starih kovancev nekdanjih nemških državic in tujih srebrnikov in zlatnikov. Glede na potrebe denarnega prometa v manjših državah niso kovali dovolj kurantnega denarja in so v vedno večji meri uporabljali kovance večjih sosed. V severni Nemčiji je vedno večji pomen dobival pruski tolar (16,7 g), ki so ga kovali po 14-tolarski stopnji glede na kölnsko marko srebra. Vedno več držav je uradno prevzemalo pruski tolarški novčni sistem. Vendar je bilo kljub temu leta 1834, ko je zaživela Nemška carinska zveza, v Nemčiji (brez Avstrije) še vedno v veljavi ducat različnih denarnih in računskih sistemov, obstajalo je sedem različnih valutnih področij in štirje različni valutni sistemi. Velika večina nemških držav je imela srebrno valuto, Bremen je imel zlato valuto, v nekaterih severnonemških državicah je bila v uporabi paralelna (zlata in srebrna) valuta.

V severni Nemčiji so prevladovali različni tolarški valutni sistemi, na čelu s pruskim. V južni Nemčiji je prevladoval goldinar (9,5 g), ki so ga kovali po 24,5-goldinarski stopnji glede na kölnsko marko srebra. Južnonemške države so imele velike probleme predvsem s prevelikimi količinami zelo raznovrstnega drobiža. Leta 1837 so te države v Münchnu sklenile denarno pogodbo, s katero so natančno določile 24,5-goldinarsko stopnjo. Goldinar se je delil na 60 krajcarjev. Poenotile so goldinarske in polgoldinarske kovance in drobiž za 3 in 6 kr. ter uredile sistem izdajanja drobiža. Že leta 1838 so članice Nemške carinske zveze v Dresdnu sklenile novo denarno pogodbo. Z njo so povezale južnonemški in pruski denarni sistem. Denarna sistema sta bila sicer še naprej ločena, vendar je bil v vseh državah zakonito plačilno sredstvo t. i. **zvezni tolar** (33,4 g srebra), katerega vrednost je bila trdno določena na **2 pruska tolarja = 3,5 južnonemškega goldinarja**. Zaradi prevelike teže in velikosti zvezni tolar ni bil pretirano priljubljen. Kljub temu so se po južni Nemčiji vse bolj širili tolarški kovanci. Po dresdenski pogodbi so morale vse članice Nemške carinske zveze, kjer še ni bila v veljavi 14-tolarska ali 24,5-goldinarska stopnja, prevzeti eno ali drugo valuto. V naslednjih letih se je vedno več držav pridruževalo poenotenemu nemškemu denarnemu sistemu. Zunaj so ostala le svobodna mesta Bremen, Hamburg in Lübeck ter danski Schleswig-Holstein.⁶⁹⁶

⁶⁹⁴ Rittmann, Herbert: Deutsche Geldgeschichte, str. 719.

⁶⁹⁵ Helfferich, Karl: Das Geld, str. 150.

Z izjemo Lombardije in Benečije je imela Avstrija že dolgo časa enotni konvencijski denarni sistem. Prav tako je na področju izdajanja papirnatega denarja obstajal monopol avstrijske narodne banke, ki ga je država kršila le v izjemnih primerih. Nasprotno je bila v državah Nemške carinske zveze v obtoku množica različnega papirnatega denarja. Za razliko od Avstrije v Nemčiji papirnati denar ni bil v široki uporabi. V večini nemških držav ga niti niso izdajali. V predmarčnem obdobju je papirnati denar predstavljal le desetino denarnega obtoka v Nemčiji. Večinoma je bil to pruski državni papirnati denar. Papirnati denar se je začel hitreje širiti šele v petdesetih let 19. stoletja. V času gospodarske konjunktore so hitro naraščale potrebe po likvidnostnih sredstvih. Zato je bila ustanovljena množica bank, ki so imele pravico izdajanja bankovcev. Z leti je vedno bolj prevladovala Pruska banka. Manjše banke so imele velike težave s konvertibilnostjo svojih bankovcev. S konvertibilnostjo so imele težave tudi male nemške države, ki so izdajale državni papirnati denar manjših nominalnih vrednosti. Za razliko od Avstrije pa nikjer v Nemčiji papirnati denar ni bil zakonito plačilno sredstvo. Nobena bančna institucija tudi ni imela monopolnega položaja, primerljivega z Avstrijsko narodno banko. Nič čudnega torej, če je npr. od skupne denarne mase papirnatega in kovinskega denarja leta 1857 papirnati denar v Avstriji zavzemal 89 %, v Nemčiji pa le 29 %.⁶⁹⁷

---

⁶⁹⁶ Več o denarnih razmerah v Nemčiji pred dunajsko denarno pogodbo leta 1857 glej: Sprenger, Bernd: Harmonisierungsbestrebungen im Geldwesen der deutschen Staaten, str. 121–129. Holtfrerich, Carl-Ludwig: The monetary unification process in 19th-century Germany, V: Cecco, Marcello in Giovannini, Alberto: A European Central Bank?, Cambridge 1989, str. 217–222. Rittmann, Herbert: Deutsche Geldgeschichte, str. 525–576. Sprenger, Bernd: Das Geld der Deutschen, Paderborn-München-Wien-Zürich 1995, str. 156–165. Sprenger, Bernd: Währungswesen und Währungspolitik in Deutschland, str. 35–50. Schultz, Bruno: Kleine deutsche Geldgeschichte des 19. und 20. Jahrhunderts, Berlin 1976, str. 11–21. Pollard, S. in Holmes, C. (ur.): Documents of European Economic History, 1. del, str. 450–452. Theurl, Theresia: Eine gemeinsame Währung für Europa, Innsbruck 1992, str. 108–114, 149–150. Hefeker, Carsten: Interest Groups, Coalitions and Monetary Integration in the XIXth Century, JEEH, 1995, št. 3, str. 500–501. Bechtel, Heinrich: Wirtschaftsgeschichte Deutschlands im 19. und 20. Jahrhundert, München 1956, str. 81–84. Waltershausen, A. Sartorius: Deutsche Wirtschaftsgeschichte 1815–1914, Jena 1923, str. 180–182.

⁶⁹⁷ Primerjaj: Sprenger, Bernd: Harmonisierungsbestrebungen im Geldwesen der deutschen Staaten, str. 136–139. Holtfrerich, Carl-Ludwig: The monetary unification process in 19th-century Germany, str. 226–228. Rittmann, Herbert: Deutsche Geldgeschichte, str. 577–596. Sprenger, Bernd: Das Geld der Deutschen, str. 171–175. Theurl, Theresia: Eine gemeinsame Währung für Europa, str. 170. Sprenger, Bernd: Währungswesen und Währungspolitik in Deutschland, str. 63–71. Schultz, Bruno: Kleine deutsche Geldgeschichte, str. 26–31. Henning, Friedrich-Wilhelm: Handbuch der Wirtschafts- und Sozialgeschichte Deutschlands, 2. del, str. 246–248, 250, 593–599. Sombart, Werner: Die deutsche Volkswirtschaft im Neunzehnten Jahrhundert, Berlin 1903, str. 197–198.

3. Problem zlate in srebrne valute in propad pogajanj

Avstrija se je poskušala s pomočjo notranjih gospodarskih reform in z nižanjem carinskih pregrad gospodarsko čim bolj približati ostalim nemškimi državam. Gospodarska integracija Avstrije v Nemško carinsko zvezo je bila predpogoj za rešitev nemškega vprašanja v avstrijsko korist. V tem sklopu moramo gledati tudi avstrijska prizadevanja za monetarno povezavo z Nemško carinsko zvezo. Sklenitev denarne pogodbe »je bila največji uspeh, katerega je velikonemška politika Avstrije sploh dosegla. Tukaj, na tleh denarne ureditve, ji je uspelo, da je z nemškimi državami stopila v tako tesne zveze, kot je do njih stala Prusija«. ⁶⁹⁸

V Avstriji so imeli politični razlogi prednost pred gospodarskimi, čeprav tudi slednji niso bili zanemarljivi. Zagovorniki monetarne združitve so se sklicevali na vplivne liberalne idejne koncepte. Leta 1851 je velika svetovna razstava v Londonu dramatično razkrila težave, ki so se pojavljale zaradi povsem različnih merskih, utežnih in novčnih sistemov. ⁶⁹⁹ S poenotenjem mer, uteži in denarja bi se olajšala in s tem pospešila mednarodna trgovina. V skladu z liberalno logiko je bilo to poenotenje eden od pogojev za razvoj svobodne trgovine. Na različnih mednarodnih konferencah in širše v javnosti so pretresali različne načrte za poenotenje denarja. Nekateri so predlagali ustanovitev povsem nove svetovne valute, ki bi zamenjala obstoječe nacionalne valute. Drugi so predlagali kovanje nekaterih nacionalnih kovancev (najvplivnejših držav), ki bi imeli isto sestavo (zlato ali srebro), težo in čistino, in bi bili povsod zakonito plačilno sredstvo. Tretji bi se zadovoljili že s tem, da bi imeli ti nacionalni kovanci različno težo, vendar bi bilo med njimi točno določeno vrednostno razmerje. ⁷⁰⁰

Tudi *Novice* so svojemu bralstvu na kratko predstavile načrte za nastanek svetovnega denarja, ⁷⁰¹ ki bi ga navsezadnje lahko prevzela tudi Avstrija. ⁷⁰² Z naklonjenostjo so pozdravili možnost avstrijske naslonitve na francoski monetarni sistem. ⁷⁰³ Francija je bila namreč država, ki si je najbolj prizadevala za standardizacijo (po svoji meri). Vendar je Avstrija imela glavne ambicije na področju Nemčije. Avstrijsko državno vodstvo se je dobro zavedalo, da se s sklenitvijo denarne pogodbe z Nemško carinsko zvezo ne bi izboljšal samo avstrijski zunanjepolitični položaj, temveč bi bila ta pogodba tudi dobra osnova za nujno potrebno denarno reformo v Avstriji. Brez konvertibilnosti avstrijskega papirna-

⁶⁹⁸ Helfferich, Karl: Die Folgen des deutsch-österreichischen Münz-Vereins von 1857, Strassburg 1894, str. 22.

⁶⁹⁹ Primerjaj poglavje *Novi srebrniki*.

⁷⁰⁰ Reti, Steven P.: Silver and Gold, str. 34–35. Perlman, M.: In Search of Monetary Union, JEEH, 1993, št. 2, str. 313.

⁷⁰¹ *Novice*, 7. 8. 1852, št. 63, str. 252.

⁷⁰² *Novice*, 19. 2. 1851, št. 8, str. 39.

⁷⁰³ *Novice*, 22. 1. 1851, št. 4, str. 19.

tega denarja namreč tudi morebitna denarna pogodba ne bi mogla zaživet. Šele s konvertibilnostjo bi bili ustvarjeni pogoji za fiksno menjalno razmerje med avstrijskim goldinarjem, južnonemškim goldinarjem in severnonemškim tolarjem. V skladu s takratnim prepričanjem bi se s takšnim poenotenjem novčnih sistemov olajšala tudi medsebojna trgovina. 8. člen denarne pogodbe je tako izrecno pričakoval, da se bo sporazum obnesel pri »posredovanju in olajšanju medsebojnega prometa med pogodbenimi državami«. ⁷⁰⁴ Tudi *Novice* so poudarile to slabo stran neenotnega denarnega sistema: »To pa je za kupčijstvo zelo sitno in edinost bi bila želeti.« ⁷⁰⁵ Na Bruckovo pobudo so se leta 1854 na Dunaju končno začela pogajanja med Avstrijo in Nemško carinsko zvezo. ⁷⁰⁶

Vendar so pogajanja kmalu obstala na mrtvi točki. Na pogajanjih se je Avstrija zavzemala, da bi bodoča skupna valuta namesto na srebrnem temeljila na zlatem standardu. V tem času so imeli zlato valuto samo Velika Britanija in nepomembna Portugalska. Nasprotno je v drugih državah vse do konca prve polovice 19. stoletja kot monetarna kovina prevladovalo srebro. V petdesetih letih 19. stoletja je imela srebrno valuto velika večina nemških držav, skandinavske države, italijanske države pod avstrijsko oblastjo ali vplivom (Lombardija-Benečija, Kraljevina Neapelj), Belgija, Švica, Španija in Nizozemska. Srebrna valuta je prevladovala tudi v Latinski Ameriki, Aziji in Afriki. Uradno je srebrno valuto imela tudi Rusija, čeprav je bila od začetka krimske vojne v obtoku dejansko papirnata valuta s prisilnim tečajem. Podobno je bilo tudi v Turčiji, ki je uradno imela bimetalistično valuto. Bimetalizem je bil razširjen še v Združenih državah Amerike, Franciji, Piemontu, Parmi, Cerkveni državi in Grčiji. ⁷⁰⁷

⁷⁰⁴ Grasser, Walter: *Deutsche Münzgesetze 1871-1971*, München 1971, str. 406. Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninstitut*, 1. del, 1. knjiga, glej str. 497.

⁷⁰⁵ *Novice*, 21. 1. 1854, št. 6, str. 24.

⁷⁰⁶ Theurl, Theresia: *Eine gemeinsame Währung für Europa*, str. 153-154. Rittmann, Herbert: *Deutsche Geldgeschichte*, str. 719-720.

⁷⁰⁷ Primerjaj: Fischer, Wolfram (ur.): *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Stuttgart 1985, str. 256, 469, 567, 700-701, 765. Theurl, Theresia: *Eine gemeinsame Währung für Europa*, str. 64-65, 83-84, 177-179, 216. Born, Karl Erich: *Geld und Banken*, str. 10-12. Za posamezne države primerjaj še: Chaloner, W. H.: *Currency problems of the British empire, 1814-1914*, V: Ratcliffe, Barrie M. (ur.): *Great Britain and her World 1750-1914*, Manchester 1975, str. 179-189, 191-192, 201. Clapham, J. H.: *Economic Development of France & Germany*, London-New York 1968, str. 123-125. Reis, Jamie: *The Gold Standard in Portugal, 1854-91*, V: Acena, Pablo Martin in Reis, Jaime (ur.): *Monetary Standards in the Periphery*, Houndmills-London 2000, str. 69-111. Heckscher, Eli F.: *An Economic History of Sweden*, Cambridge 1968, str. 252-253. Jonker, Joost: *The alternative road to modernity: banking and currency, 1814-1914*, V: Hart, Marjolein 'T in Jonker, Joost in Zander Van, Jan Luiten (ur.): *A financial history of The Netherlands*, Cambridge 1997, str. 96-97. Clough, Shepard B.: *The Economic history of Modern Italy*, New York-London 1964, str. 21-22, 40. Bustelo, Francisco in Tortella-Casares, Gabriel: *Monetary Inflation in Spain, 1800-1970*, JEEH, 1976, št. 1, str. 143. Schneider, Konrad: *Die Prägung von Handelspiastern in Hamburg und der Silberüberschuß nach Einführung der Reichswährung 1873*, VSW, 1981, št. 3, str.

Bimetalizem je bil denarni sistem, ki je temeljil na zlatu in srebru. Zakonito plačilno sredstvo so bili zlatniki in srebrniki. Vrednostno razmerje med zlato in srebrno valuto je bilo zakonsko trdno določeno. Zlatnike in srebrnike je imel vsakdo pravico svobodno pretopiti ali jih dati skovati v državno kovnico. Dokler je tržno vrednostno razmerje med zlatom in srebrom ustrezalo zakonsko določenemu vrednostnemu razmerju, je bilo vzporedno v denarnem obtoku tako zlato kot srebro, kakor hitro pa se je ena od kovin začela dražiti, se je vrednostno ravnovesje med obema kovinama porušilo. Takrat je začel delovati Greshamov zakon. Zakonsko precenjena kovina je iz obtoka začela izrinjati kovino, katere vrednost je naraščala.⁷⁰⁸

Do srede 19. stoletja je bila v bimetalističnih državah v obtoku večinoma srebrna valuta. Z odkritji nahajališč zlata v Kaliforniji in Avstraliji⁷⁰⁹ pa se je situacija začela počasi spreminjati. Zaradi večje ponudbe zlata in večjega povpraševanja po srebru se je vrednostno razmerje med zlatom in srebrom začelo spreminjati v korist srebra.⁷¹⁰ V Franciji je bilo uradno vrednostno razmerje med zlatom in srebrom 1 : 15,5. To vrednostno razmerje je bilo v veljavi tudi v drugih evropskih državah. Zaradi dolgoletne stalnosti se ga je prijel sloves ekonomske zakonitosti. Ko se je z letom 1853 tržno vrednostno razmerje dokončno spustilo pod to uradno stopnjo, je v denarni obtok začelo prihajati vedno več precenjenega zlata. Sedaj se je ekonomsko gledano splašalo pretapljati srebrnike in srebro izvažati v države s srebrno valuto, v glavnem v Azijo. S podobnimi težavami so se že dlje časa ubadali tudi v Združenih državah Amerike, kjer je bilo vrednostno razmerje 1 : 16 celo še bolj neugodno za srebro. Ker je srebrni dolar praktično izginil iz denarnega obtoka, je vlada leta 1853 omejila kovanje srebrnikov in njihovo veljavnost kot zakonito plačilno sredstvo. Čeprav je bil de iure v veljavi še vedno bimetalizem, so Združene države Amerike od takrat naprej de facto imele zlato valuto.⁷¹¹

373–374. Dritsas, Margarita: Monetary Modernisation in Greece: Bimetallism or the Gold Standard (1833–1920), JEEH, 1999, št. 1, str. 10–19. Pletcher, David M.: The Fall of Silver in Mexico, 1870–1910, JEH, 1958, str. 35–36. Crisp, Olga: Studies in the Russian Economy before 1914, London 1976, str. 96. Gerber, Haim in Gross, Nachum T.: Inflation or Deflation in Nineteenth-Century Syria and Palestine, JEH, 1980, str. 353.

⁷⁰⁸ Primerjaj: Lotz, W.: Doppelwährung. - Elster, Ludwig (Hg.): Wörterbuch der Volkswirtschaft, 1. del, Jena 1906, str. 663–666.

⁷⁰⁹ Primerjaj poglavje Učna ura denarne teorije.

⁷¹⁰ Primerjaj *Priloga 2: Tržno vrednostno razmerje med zlatom in srebrom 1848–1914 (1 enota zlata : x enot srebra)*.

⁷¹¹ Chown, John: A History of Money, str. 77–82. Theurl, Theresia: Eine gemeinsame Währung für Europa, str. 43–44. Flandreau; Marc: Coins Memories: Estimates of the French Metallic Currency 1840–1878, JEEH, 1995, št. 2, str. 290, 293. Redish, Angela: The persistence o bimetallism in nineteenth-century France, EHR, 1995, št. 4, str. 717–736. Martin, David A.: 1853: The End of Bimetallism in the United States, JEH, 1973, str. 825–844. Condliffe, J. B.: The Commerce of Nations, New York 1950, str. 362–363.

Avstrija je hotela izkoristiti nižje cene zlata. Upala je, da ji bo na podlagi cenejšega zlata uspelo hitreje in ceneje vzpostaviti konvertibilnost papirnatega denarja. Poleg tega bi z uvedbo skupne nemške zlate valute preprečila, da bi nova skupna valuta temeljila na pruskem tolarju. Seveda je Avstrija svoj predlog utemeljevala z gospodarskimi in ne s političnimi razlogi. Po njenem mnenju naj bi se nemške države s pomočjo zlate valute uspešneje vključile v svetovno trgovino (ki jo je obvladovala Anglija) in bi lažje dosegle stabilnost denarnega tečaja. Pogajalska delegacija Nemške carinske zveze je zastopala povsem nasprotna stališča. Predvsem se je bala škodljivih posledic nadaljnjega padanja cene zlata in težav pri prehodu iz srebrne na zlato valuto. Zato je vztrajala, da naj bo reforma izpeljana na podlagi obstoječih denarnih sistemov. V ozadju pa je Prusija branila privilegirani položaj zveznega tolarja. Naposled so bila pogajanja zaradi pruskega veta prekinjena.

Novi avstrijski finančni minister Bach je kmalu začel z denarno reformo, s pomočjo katere naj bi bili bankovci avstrijske narodne banke spet zamenljivi za srebrnike. Ker je ta Bruckova reforma predvidevala ohranitev srebrne valute, so postala avstrijska prizadevanja za uvedbo zlate valute povsem brezpredmetna. In ker se je Avstrija odrekla zlati valuti, so se lahko leta 1856 ponovno začela pogajanja z Nemško carinsko zvezo.⁷¹² »Lansko leto odložena posvetovanja zavolj vpeljanja edinega merila kovanega dnarja /.../ v našem cesarstvu in na nemškem se bo te dni spet iznova na Dunaji začelo.«⁷¹³

4. Denarna pogodba med Nemško carinsko zvezo in Avstrijo leta 1857

a) Poglavitna določila dunajske denarne pogodbe

Tudi nova pogajanja niso potekala povsem brez težav. Tokrat se niso mogli sporazumeti, kako tesno naj bi bili nemški denarni sistemi med seboj povezani. Naposled je Prusiji uspelo vsiliti svojo rešitev, ki je bila najmanj radikalna in je zagotavljala prevlado pruskega tolarja.⁷¹⁴ 24. januarja 1857 so vse tri pogod-

⁷¹² Več o problemu zlate valute med pogajanja Avstrije z Nemško carinsko zvezo glej: Rittmann, Herbert: *Deutsche Geldgeschichte*, str. 719-721. Theurl, Theresia: *Eine gemeinsame Währung für Europa*, str. 154-155. Schultz, Bruno: *Kleine deutsche Geldgeschichte*, str. 21-22. Probst, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte*, str. 539. O problematiki zlatega ali srebrnega standarda primerjaj še: Schäffle, Albert: *Die deutsche Münzkonvention vom 24. Januar 1857 volkswirtschaftlich und politisch betrachtet*, ZgSW, 1857, str. 92-141. Willis, Henry Parker: *The Vienna Monetary Treaty of 1857*, JPE, 1896, str. 192-198. Holtfrerich, Carl-Ludwig: *The monetary unification process in 19th-century Germany*, str. 222-223.

⁷¹³ Novice, 9. 1. 1856, št. 3, str. 12.

⁷¹⁴ Theurl, Theresia: *Eine gemeinsame Währung für Europa*, str. 155-156. Schultz, Bruno: *Kleine deutsche Geldgeschichte*, str. 25.

bene skupine (severnonemška, južnonemška in avstrijska) na Dunaju sklenile denarno pogodbo. Čez nekaj mesecev je bila dunajska denarna pogodba tudi javno obelodanjena: »Dunajski uradni časnik je naznanil novo pogodbo zastran kovanja dnarja, katero so naše cesarstvo in pa nemške države, razen Bremen-a, Lubek-a in Hamburg-a sklenile.«⁷¹⁵ S tem so javnosti postala znana tudi glavna določila denarne pogodbe.⁷¹⁶

Namesto kölnske marke čistega srebra je bila za novčno utežno mero določen novčni funt (Zollpfund), težak 500 g. Zato se je spremenila tudi novčna stopnja vseh treh pogodbenih strank. V Avstriji so kovali goldinar po 45-goldinarski stopnji glede na novčni funt srebra, v južni Nemčiji so kovali goldinar po 52,5-goldinarski stopnji, v severni Nemčiji pa so kovali tolar po 30-tolarski stopnji. Južnonemški goldinar in severnonemški tolar sta bila razvrednotena za nepomembnih 0,22 % glede na stari novčni stopnji. Pri povezavi vseh treh valut je glavno breme padlo na pleča Avstrije, ki se je morala odreči dotedanji konvencijski valuti. Novi goldinar je bil glede na staro novčno stopnjo konvencijske valute razvrednoten za 5,24 %. Vendar je bilo na tej podlagi sedaj mogoče vse tri valute povezati v sledeče trdno določeno menjalno razmerje: $1 \text{ tolar} = 1 \frac{1}{2} \text{ avstrijskega gld.} = 1 \frac{3}{4} \text{ južnonemškega gld.}$, oziroma $1 \text{ avstrijski gld.} = \frac{2}{3} \text{ tolarja} = 1 \frac{1}{6} \text{ južnonemškega gld.}$

Vsaka od treh pogodbenih skupin je imela lasten kurantni srebrni denar. Kurantni denar je bil zakonito plačilno sredstvo samo v državah, ki ga je izdajala. Poglavitno določilo dunajske denarne pogodbe je bilo, da bodo kovanci za dva zvezna tolarja zakonito plačilno sredstvo na vsem pogodbenem ozemlju. Vse države so kovale kovance za 1 in 2 zvezna tolarja z 90-odstotnim deležem srebra. Med kurantnimi kovanci posameznih držav in zveznim tolarjem je bilo določeno trdno menjalno razmerje: 1 zvezni tolar je veljal 1 severnonemški tolar, 1,5 avstrijskega goldinarja in 1,75 južnonemškega goldinarja. Da bi se lahko zvezni tolarji čim bolj razširili na račun kurantnega denarja, je bilo natančno določeno, koliko kovancev za 1 zvezni tolar morajo glede na število prebivalcev skovati v posameznih državah. Prav tako je bilo določeno, da mora biti skovano najmanj za štirikrat toliko kovancev za 1 zvezni tolar kot konkurenčnih kovancev za 2 gld. Zato je bilo sčasoma v južnonemških državah v obtoku veliko več zveznih tolarjev kot domačih goldinarjev. V primerjavi z drugimi državami Avstrija v naslednjih letih ni skovala pretirano veliko zveznih tolarjev. In še ti so zaradi srebrne ažije spotoma odtavali v ostale nemške države.

⁷¹⁵ Novice, 10. 6. 1857, št. 46, str. 184.

⁷¹⁶ O tem glej: RGB, 27. 1. 1857, št. 101. Denarna pogodba Nemške carinske in trgovske zveze z Avstrijo in Lichtensteinom z dne 24. januarja 1857 je v celoti ponatisnjena v: Grasser, Walter: Deutsche Münzgesetze, str. 403–415. Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 1. knjiga, str. 495–502.

Slika 27: 1 zvezni tolar, 1860, Dunaj.

Dunajska pogodba je urejala tudi področje drobiža. Kovanje srebrnega in bakrenega drobiža je sicer puščala v pristojnosti posameznih držav, vendar je natančno določala

najnižjo možno kovinsko vrednost drobiža glede na njegovo imensko vrednost. Drobiž je bil zakonito plačilno sredstvo v državah, kjer so ga kovali. Tu je imel prisilni tečaj do skupne vrednosti najmanjšega kurantnega kovanca, v Avstriji torej do 1/4 gld. Hkrati je bila količina drobiža v obtoku omejena glede na potrebe prebivalstva, v Avstriji na 1,25 gld. na prebivalca.

Pogodba je predvidevala tudi kovanje dveh zveznih trgovskih zlatnikov za 1 krono in pol krono. Ti zlatniki v notranjem plačilnem prometu niso imeli prisilnega tečaja. Predvideni so bili samo za zunanjo trgovino. Njihova vrednost je bila prepuščena tržnim razmeram. S tem so odstranili nevarnost, da bi v denarnem obtoku prevladali precenjeni zlatniki. Poleg zveznih zlatnikov je bilo prepovedano kovati še kakršne koli druge zlatnike. Edina izjema so bili dukati, ki jih je Avstrija lahko kovala do leta 1865. Stari in tuji zlatniki so lahko še naprej ostali v denarnem obtoku. Avstriji je bilo kot trgovske srebrnike še naprej dovoljeno kovati levantinske tolarje, tako imenovane tolarje Marije Terezije. Ti so bili nepogrešljivi pri trgovanju z Bližnjim vzhodom.

Slika 28: Tolar Marije Terezije.

b) Konvertibilnost bankovcev avstrijske narodne banke

V 19. stoletju je bila dunajska denarna pogodba edina mednarodna denarna pogodba, ki je urejala tudi področje papirnatega denarja. V členu 22 je izrecno pisalo: »Nobena pogodbeno država ni upravičena, da izdaja ali dopusti izdajati papirnati denar s prisilnim tečajem, če ni omogočeno, da bi se takšen [denar] na zahtevo lastnika kadarkoli lahko zamenjal za polnovredne srebrnike. Izjeme, ki v tej zvezi trenutno mogoče še obstajajo, je potrebno odpraviti najkasneje do 1. januarja 1859. Papirnati denar in ostale vrednotnice, ki so kot denar določene za obtok, katerega izdajajo ali država ali druge pod nadzorom države obstoječe ustanove, se sme v bodoče izdajati le v srebru in v zakonsko obstoječi deželni valuti.«⁷¹⁷ Ta člen pogodbe je bil namenjen Avstriji, kjer so bili v obtoku

⁷¹⁷ Grasser, Walter: Deutsche Münzgesetze, str. 413. Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 1. knjiga, str. 501-502.

nekonvertibilni bankovci s prisilnim tečajem, kar je bilo v popolnem nasprotju s takrat prevladujočim prepričanjem, da mora biti papirnati denar v vsakem trenutku zamenljiv za kurantni zlati ali/in srebrni denar. Z dunajsko pogodbo se je Avstrija obvezala, da bo do 1. januarja 1859 vzpostavila polno konvertibilnost svojih bankovcev.⁷¹⁸

Sanacija avstrijskega papirnatega denarja je bila predpogoj za dejansko uresničitev sklepov dunajske denarne pogodbe. Ker pa je bil za uspešno izvedbo te sanacije predviden tudi relativno kratek časovni rok, je s tem finančni minister Bruck avstrijsko državno vodstvo praktično postavil pred izvršeno dejstvo. Kljub ugovorom državnega sveta je bilo valutno reformo na vsak način potrebno izpeljati do konca. V nasprotnem primeru bi trpel politični ugled Avstrije v nemškem prostoru.⁷¹⁹

Vendar stanje narodne banke ni bilo v tako ugodno, da bi narodna banka lahko brez problemov uvedla konvertibilnost bankovcev za srebro. Do leta 1858 je sicer povečala zaloge srebra na skoraj 100 milijonov gld.⁷²⁰ Leta 1857 so okrepjene zaloge srebra avstrijski vladi in narodni banki omogočile izpeljati finančno operacijo, s katero so avstrijski javnosti nazorno pokazali rezultate dotedanjih Bruckovih prizadevanj. Toda leta 1857 je Evropo pretresala huda gospodarska kriza. Posebno močno je bilo prizadeto svobodno mesto Hamburg. Trgovina je skoraj povsem zastala. V stiski se je mestna vlada obrnila na Prusijo in jo prosila za posojilo v (preračunani) vrednosti 7,2 milijonov gld. konvencijske valute. Pruska vlada je njeno prošnjo zavrnila. Na prošnjo avstrijske vlade je tedaj vskočila avstrijska narodna banka in Hamburgu za eno leto posodila potrebni znesek. Hamburg je bil namreč kot najpomembnejše nemško pristanišče gospodarsko zelo pomemben tudi za Avstrijo, posebno za češke dežele. Poleg tega se je s tem posojilom povečal ugled Avstrije v nemških deželah.⁷²¹ Veliko pozornost javnosti

⁷¹⁸ Več o določitih dunajske denarne pogodbe glej: Rittmann, Herbert: *Deutsche Geldgeschichte*, str. 722–735. Theurl, Theresia: *Eine gemeinsame Währung für Europa*, str. 156–159. Schultz, Bruno: *Kleine deutsche Geldgeschichte*, str. 22–26. Sprenger, Bernd: *Das Geld der Deutschen*, str. 165–168. Sprenger, Bernd: *Harmonisierungsbestrebungen im Geldwesen der deutschen Staaten*, str. 130–133. Sprenger, Bernd: *Währungswesen und Währungspolitik in Deutschland*, str. 50–53. Holtfrerich, Carl-Ludwig: *The monetary unification process in 19th-century Germany*, str. 223–226. Probszt, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte*, str. 540–541. Bartel, Robert: *International Monetary Unions: the XIXth Century Experience*, JEEH, 1974, št. 3, str. 689–690. Zorn, Wolfgang: *Die wirtschaftliche Integration Kleindeutschlands in den 1860er Jahren und die Reichsgründung*, HZ, 1973, str. 321–322. Schäffle, Albert: *Die deutsche Münzkonvention vom 24. Januar 1857 volkswirtschaftlich und politisch betrachtet*, ZgSW, 1857, str. 264–327.

⁷¹⁹ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. knjiga, str. 724–726.

⁷²⁰ Primerjaj poglavje *Nižanje srebrne arije*.

⁷²¹ Več o posojilu Avstrijske narodne banke Hamburgu glej: Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninsitut*, 1. del, 1. knjiga, str. 490–492. Flandreau, Marc: *Central bank cooperation in historical perspective*, EHR, 1997, št. 4, str. 750–751. Kindleberger, Charles P.: *Manias, Panics, and Crashes*, str. 141–142, 151–153, 186–187.

je zlasti vzbudilo dejstvo, da je bilo posojilo odšteto v srebru: »To srebrnino, blizo 1600 centov [89.600 kg], so začeli v saboto iz hramov narodne banke na kolo-dvor voziti. Za to je najetih 27 voz s štirimi konji. V hramih narodne banke pa vendar še ostane 90 milijonov srebra.«⁷²² Že kmalu je pozornost znova vzbudil prevoz srebra nazaj na Dunaj: »22. t. m. [junija 1858] se je pripeljalo iz Hamburga tisto *srebro* nazaj na Dunaj, katero je o lanski kupčijski stiski narodna banka Hamburgu posodila. 21 voz je bilo treba, da so prepeljali srebro do hramov narodne banke.«⁷²³

Vendar tudi tako velike zaloge srebra niso zadoščale za zanesljivo kritje vseh bankovcev, ki jih je bilo sredi leta 1858 v obtoku za 386 milijonov gld. Še bolj kot kritje bankovcev v srebru pa je bilo nezadostno bančno kritje bankovcev. Država je namreč narodni banki dolgovala skoraj 200 milijonov gld. Pri zamenjevanju bankovcev za srebro narodna banka teh dolgov ni mogla dovolj hitro in učinkovito realizirati. Sredi leta 1858 država tudi ni bila v stanju, da bi lahko še bolj zmanjšala svoje dolgove in banki priskrbelo potrebno srebro. Ker bi bilo v teh razmerah zelo tvegano razglasiti konvertibilnost bankovcev, si je finančni minister Bruck določilo dunajske denarne pogodbe o papirnatem denarju razlagal v svoj prid. Denarna pogodba je namreč izrecno prepovedovala izdajanje papirnatega denarja, po Bruckovem mnenju torej samo *novega* papirnatega denarja.

Zato je cesarski odlok z dne 30. avgusta 1858⁷²⁴ določal, da bodo stari bankovci do nadaljnega še ostali v denarnem obtoku in da za njih ne bodo razglasili konvertibilnosti. Po 1. novembru 1858 narodna banka ni več smela izdajati nekonvertibilnih bankovcev. Že pred tem pa je lahko začela izdajati nove bankovce glaseče se na avstrijsko valuto, ki so bili v državi zakonito plačilno sredstvo s prisilnim tečajem. Ti bankovci so bili v centrali narodne banke na Dunaju v vsakem trenutku zamenljivi za srebro: »Banka ima dolžnost, te nove bankovce, če zahtevajo tisti, kateri jih prinesejo, pri njeni veliki dnarnici vselej za *dobre sreberne dnarje* izmenjevati.«⁷²⁵ Za nove bankovce je bila prvič dotlej izrecno določena tretjinska pokritost v srebru in deloma v zlatu. Ostali dve tretjini bankovcev sta imeli kritje v vrednostnih papirjih. Zaradi premajhnih zalog srebra in predpisanega tretjinskega kritja je lahko narodna banka izdala samo do 300 milijonov gld. novih bankovcev. Zato naj bi stari, nekonvertibilni bankovci manjših nominalnih vrednosti (1, 2 in 5 gld.), do skupne vsote 100 milijonov gld. še naprej ostali v obtoku. »*Kdaj* se bodo preklicali in popolnoma ob veljavo djali, se bo pozneje ustanovilo.«⁷²⁶

⁷²² Novice, 16. 12. 1857, št. 100, str. 400.

⁷²³ Novice, 30. 6. 1858, št. 26, str. 208.

⁷²⁴ RGB, 30. 8. 1858, št. 131. Novice, 8. 9. 1858, št. 36, str. 287.

⁷²⁵ Novice, 8. 9. 1858, št. 36, str. 287.

⁷²⁶ Ibidem.

Vendar se je finančni minister Bruck konec leta 1858 že premislil: »V kratkem je pričakovati važnih naredb za končno uravnavo dнарstvenih zadev v našem cesarstvu.«⁷²⁷ Nov cesarski patent z dne 26. decembra 1858⁷²⁸ je določal, da bodo tudi nekonvertibilni bankovci za 1, 2 in 5 gld. zamenjani za nove, konvertibilne bankovce za 1 gld. »Ti novi goldinarski bankovci imajo vso tisto veljavo kakor že pred njimi izdani novi bankovci po 1000, 100 in 10 gold. in so začasno za to namenjeni, da je kaj manjšega dнарja med ljudstvom, dokler ne pride dovolj srebrnega dнарja med ljudi.«⁷²⁹ Ker pa novi bankovci niso imeli potrebnega kritja v srebru, za njih predpis o tretjinskem kritju preprosto ni veljal. Novi bankovci so imeli kritje v nekdanjih državnih posestvih, ki so bila sedaj v lasti narodne banke.⁷³⁰

Slika 29: Bankovec avstrijske narodne banke, 1 goldinar avstrijske valute, 1. 1. 1858.

Prvi novi bankovci za 1 gld. so začeli prihajati v denarni obtok šele konec leta 1858. Hkrati z nekaterimi novimi konvertibilnimi bankovci so bili še dolgo časa v denarnem obtoku tudi stari nekonvertibilni bankovci. Da narodna banka ne bi ogrozila svojih zalog srebra, je nove bankovce večjih nominalnih vrednosti (1000, 100 in 10 gld.) le postopoma zamenjevala za stare bankovce. Najprej so začeli zamenjevati najbolj vredne bankovce. Stare bankovce po 1000 gld. je bilo po prvotnem načrtu mogoče zamenjati do 31. maja 1859 pri centrali narodne banke na Dunaju in pri njenih podružnicah (tudi v Ljubljani, Trstu, Celovcu in Gradcu). Do tega časa so jih v plačilo sprejemale še državne davčne

blagajne. Nato jih je bilo mogoče samo še en mesec zamenjati pri centrali narodne banke na Dunaju. 1. julija 1858 naj bi ti bankovci dokončno izgubili svojo veljavo. Z dvo- ali enomesečnim zamikom so nato na enak način iz prometa umi-

⁷²⁷ Novice, 22. 12. 1858, št. 51, str. 407.

⁷²⁸ RGB, 26. 12. 1858, št. 244.

⁷²⁹ Novice, 5. 1. 1859, št. 1, str. 7.

⁷³⁰ Primerjaj: Novice, 29. 12. 1858, št. 52, str. 415. Več o problemu konvertibilnosti starih in novih bankovcev glej še: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. knjiga, o.c. str. 735–739, 742–743. Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 2. knjiga, str. 521–523, 525–527.

kali ostale bankovce. Bankovci za 100 in 50 gld. naj bi veljali še do konca avgusta 1859, za 10 gld. do konca oktobra 1859 in za 5, 2 in 1 gld. do konca novembra 1858.⁷³¹ »Pozneje se ne bodo mogli stari bankovci nikjer premenjati; zato naj jih vsakdo v pravem času zamenja, da ne bo zgube imel.«⁷³²

Slika 30: Bankovec avstrijske narodne banke, 10 goldinarjev konvencijske valute, 1. 7. 1854.

Vendar zamenjava bankovcev ni potekala povsem v skladu s predvidenim programom. Stare bankovce za 1000 gld. je bilo po novem mogoče zamenjati še do konca oktobra 1859, vse ostale stare bankovce pa do konca novembra 1859. Nato jih je bilo do konca leta mogoče zamenjati samo še na sedežu narodne banke na Dunaju.⁷³³ Zato so *Novice* svoje bralstvo znova opozorile »(ako se preklic iznova ne podaljša)« na bližajoče se roke: »Naj tedaj nihče ne pozabi, da starim bankovcem že kljenka!«⁷³⁴ Vendar tudi to opozorilo ni zaleglo. 1. novembra 1859 je bilo v obtoku še vedno za 100 milijonov gld. starih bankovcev. Ker »bi se tedaj ljudem prevelika škoda godila, ako bi se stari bankovci že zdaj ne mogli

⁷³¹ Primerjaj: RGB, 30. 8. 1858, št. 131. *Novice*, 1. 6. 1859, št. 22, str. 168.

⁷³² *Novice*, 1. 6. 1859, št. 22, str. 168.

⁷³³ *Novice*, 6. 7. 1859, št. 27, str. 212.

⁷³⁴ *Novice*, 5. 10. 1859, št. 40, str. 317.

spečati po svoji veljavi»,⁷³⁵ je bil rok za zamenjavo podaljšan do konca aprila 1860, pri narodni banki na Dunaju pa do konca julija 1860.⁷³⁶ Vendar je bilo konec marca v obtoku še vedno za več kot 23 milijonov gld. starih bankovcev. Novice so ob tem pravilno predvidevale, »da utegne čas preklica še podaljšan biti, al bolje je, se jih znebiti v pravem času.«⁷³⁷ 20. aprila 1860 je narodna banka rok za zamenjavo podaljšala do konca septembra, do konca leta pa jih je bila pripravljena zamenjati na sedežu podjetja na Dunaju.⁷³⁸ Konec junija je bilo v obtoku še vedno za 8 milijonov gld. starih bankovcev.⁷³⁹ Ker ljudje še vedno niso prinesli zamenjati vseh bankovcev, je bil septembra rok za zamenjavo zopet velikodušno prestavljen. Narodna banka jih je skupaj s podružnicami sprejemala še do konca leta 1860, državne blagajne do konca februarja 1860, centrala narodne banke pa do konca marca 1860.⁷⁴⁰ »To se pové vsem, kateri napačno mislijo, da stari bankovci nimajo nobene vrednosti več.«⁷⁴¹ Na podlagi posebne prošnje pa jih je bilo nato pri narodni banki mogoče zamenjati še celo do konca leta 1866.⁷⁴²

Slika 31: Bankovec avstrijske narodne banke, 10 goldinarjev avstrijske valute, 1. 1. 1858.

⁷³⁵ Novice, 9. 11. 1859, št. 45, str. 357.

⁷³⁶ Novice, 7. 3. 1860, št. 10, str. 79.

⁷³⁷ Novice, 18. 4. 1860, št. 16, str. 127.

Z razglasitvijo konvertibilnosti novih bankovcev so bile resno ogrožene zaloge srebra narodne banke. Narodna banka je od 6. septembra 1858 na Dunaju nove bankovce zamenjevala za srebro.⁷⁴³ »To gre tako daleč, da so dvorišča bank napolnili s tovornimi vozovi za odvoz srebra.«⁷⁴⁴ Dnevno je bilo tako zamenjanih tudi do 2/3 milijona gld., do konca leta 1858 skupaj 19 milijonov gld. Zato je vodstvo narodne banke pritisnilo na vlado in od nje zahtevalo srebro, s katerim bi lahko okrepiło svoje zaloge srebra. 26. decembra 1858 se je vlada s cesarskim odlokom obvezala, da bo narodni banki postopoma nakazala 30 milijonov gld. v srebrnikih, ki jih je dobila s prodajo Južne železnice. Poleg tega ji je predala še za 23 milijonov gld. državnih obligacij.⁷⁴⁵

5. Avstrijska valuta

Sanacija avstrijskega papirnatega denarja je bila sicer nujni del avstrijske valutne reforme, vendar vseeno samo del. Avstrijska vlada je čakalo težko delo zlasti na področju uvajanja nove valute. Nadrobnejša določila o kurantnem denarju in drobižu je dunajska denarna pogodba puščala v pristojnostih posameznih držav. 19. septembra 1857 je v Avstriji izšel cesarski patent, ki je urejal to področje.⁷⁴⁶ Novi avstrijski kovanci so dobili uradni naziv *avstrijska valuta* (*österreichische Währung*) (*öW*).

---

⁷³⁸ Novice, 25. 4. 1860, št. 17, str. 136.

⁷³⁹ Novice, 11. 7. 1860, št. 28, str. 224.

⁷⁴⁰ Novice, 19. 9. 1860, št. 38, str. 305.

⁷⁴¹ Novice, 27. 11. 1860, št. 48, str. 387.

⁷⁴² Opomin onim, ki imajo stare bankovce, Novice, 28. 6. 1865, št. 26, str. 206.

⁷⁴³ Narodna banka je 4. oktobra 1858 tudi svojim podružnicam poslala nove bankovce. Glej: Novice, 13. 10. 1858, št. 41, str. 328. Vendar pri teh podružnicah novih bankovcev ni bilo mogoče zamenjati za srebro. Da bi prebivalstvo Kranjske čim prej dobilo v roke konvertibilne nove bankovce, je 8. oktobra 1858 kranjska trgovska in obrtna zbornica prosila deželno davčno upravo, da bi tudi državne blagajne zamenjevale stare srebrnike za 20 kr. za nove bankovce. Vendar davkarija ni uslišala njihove prošnje, saj ni bila pristojna za izdajanje bankovcev. ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 18. 10. 1858.

⁷⁴⁴ Tako se je 18. novembra na seji narodne banke pritoževal njen guverner. Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 530.

⁷⁴⁵ Glej še: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. knjiga, o.c. str. 739–742. Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 529–539.

⁷⁴⁶ RGB, 19. 9. 1857, št. 169. Cesarski patent od 19. septembra 1857 zastran novega dnarja, Novice, 14. 11. 1857, št. 91, str. 361–362; 18. 11. 1857, št. 92, str. 365–366; 21. 11. 1857, št. 93, str. 370. Prve podatke o določilih patenta so *Novice* posredovale svojemu bralstvu konec septembra. Novice, 30. 9. 1857, št. 78, str. 312.

a) Desetiški sistem

Že kmalu po sklenitvi dunajske denarne pogodbe je bilo jasno, da bo Avstrija zapustila dosedanja računski sistem, po katerem se je goldinar konvencijske valute delil na 60 krajcarjev: »Po tem novem merilu [avstrijske valute] bo goldinar ali forint razdeljen v 100 delov. Dozdaj je bil razdeljen v 60, in vsak teh 60 delov se je imenoval, kakor vsak vè, *krajcar*.«⁷⁴⁷ Cesarski patent je 19. septembra 1857 natančno določal: »Goldinar je avstrijska dnarna edinka in se deli v stotinke, vsaka stotinka pa v desetinke.«⁷⁴⁸ Avstrija je torej vpeljala desetiški računski sistem, po katerem se je goldinar avstrijske valute delil na 100 krajcarjev in en krajcar na 10 delov. Novo računsko razmerje je bilo **1 gld. = 100 kr.**

S tem je Avstrija naredila nov korak v smeri poenotenja svetovnega utežnega, merskega in denarnega sistema po francoskem vzoru. Pri tem je avstrijska vlada samo sledila takratni liberalni ideologiji. Za finančnega ministra Brucka je bila uvedba desetiškega sistema le del širše zastavljene modernizacije zastarelega računskega denarnega sistema.⁷⁴⁹ Desetiški sistem ni bil nič drugega kot golo znamenje napredka. Sam po sebi ni imel nobenega vpliva na gospodarski razvoj.⁷⁵⁰ Še manjši vpliv je imel na stabilnost avstrijske valute.

Prej nasprotno. Prebivalstvo se je namreč zelo težko navadilo na nov desetiški sistem. Še leta 1892 se je neki ljubljanski meščan spominjal: »Ko se je l. 1858 nenadoma vpeljala nova denarna vrednota, bili so ljudje vsi zbegani, ker čez noč od 31. oktobra na 1. dan novembra se je zvršila velikanska prememba. Prejšnji goldinar je imel 60 delov, novi pa 100. Ljudje pa neso mogli umeti, da bi bilo 60 ravno toliko, kolikor 100. To je naredilo gospodinjam mnogo skrbij pri kupovanju blaga.«⁷⁵¹

Ljudje so šele sčasoma spoznali prednosti desetiškega računskega sistema, torej šele potem, ko so se nanj povsem navadili. »Prednosti decimalnega računskega sistema so v izrednem olajšanju računanja in zatorej v izrednem olajšanju rabe denarja nasploh, ker je prav računanje ena od pomembnejših operacij pri uporabi denarja.« Vendar je hkrati nujno, da se denarni računski sistem sklada »z našim računskim sistemom, ki v celoti sloni na decimalni podlagi.«⁷⁵²

Toda v Avstriji so začeli desetiški merski in utežni sistem uporabljati šele po 1. januarju 1876. Prej pa je neskladnost merskih sistemov povzročala velike

⁷⁴⁷ Novice, 1. 4. 1857, št. 26, str. 104.

⁷⁴⁸ Cesarski patent od 19. septembra 1857 zastran novega dnarja, Novice, 14. 11. 1857, št. 91, str. 362.

⁷⁴⁹ Primerjaj: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. knjiga, str. 727–728.

⁷⁵⁰ Velika Britanija je npr. imela veliko bolj zapleten denarni računski sistem (1 funt šterling = 20 šilingov = 240 penijev), vendar je bil funt kljub temu svetovni denar.

⁷⁵¹ Novi denar, Slovenec, 30. 5. 1892, št. 122.

⁷⁵² Helfferich, Karl: Das Geld, str. 369, 370.

težave. Z nastalimi problemi se je ubadala tudi kranjska trgovska in obrtna zbornica. Leta 1860 je Gustav Heiman poročal o težavah, ker so tovarne svoje blago, ki so ga pošiljale trgovcem, količinsko še naprej preračunavale po dvanajstinskem sistemu, torej na ducate: »Pred uvedbo avstrijske valute se je zaradi delitve goldinarja na pet dvanajstin z lahkoto računalo na ducat, medtem ko se sedaj vsak poslovenž, ki nabavlja blago na ducat, šele po zamudnem preračunavanjem pred prejemom blaga lahko prepriča o njegovem razmerju do cene.«⁷⁵³ Zato se je trgovska in obrtna zbornica zavzemala, da bi se v bodoče tudi pri preračunavanju količine blaga računalo po desetiškem sistemu.

Miniti je moralo kar nekaj časa, da je vsaj večini prebivalstva računanje z avstrijsko valuto prišlo v meso in kri: »Danes [1875] se nam smešno vidi, kako smo premišljevali, koliko se bode za nove krajcarje kupilo te ali one reči, katero smo kupovali po starem denarji.«⁷⁵⁴ Vendar so ljudje hkrati še dolgo časa uporabljali stare izraze za preračunavanje denarja in so vsaj še nekateri rajši šteli »na groše in petice, kakor na novi denar.«⁷⁵⁵

b) Novi kovanci

19. septembra 1857 je cesarski patent natančno določal vse kovance nove avstrijske valute. Kateri so bili ti novi kovanci in kakšna je bila njihova čistina in teža, prikazuje spodnja tabela.

Tabela 6:⁷⁵⁶

	kovanci	čistina	surova teža	jedro
zvezna kovanca	2 zvezna tolarja	900	37,04	33,33
	1 zvezni tolar	900	18,52	16,67
kurantni kovanci	2 goldinarja	900	24,69	22,22
	1 goldinar	900	12,35	11,11
	1/4 goldinarja	520	5,34	2,78
srebrni drobiž	10 krajcarjev	500	2,00	1,00
	5 krajcarjev	375	1,33	0,50
bakreni drobiž	3 krajcarji	000	11,2	0,00
	1 krajcar	000	3,73	0,00
	1/2 krajcarja	000	1,87	0,00
zvezna zlatnika	1 zlata krona	900	11,11	10,00
	1/2 zlate krone	900	5,56	5,00
trgovska zlatnika	4 dukati	986,9	13,95	13,77
	1 dukat	986,9	3,49	3,44
trgovski srebrnik	levantinski tolar	833,3	28,07	23,39

⁷⁵³ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 29. 3. 1860.

⁷⁵⁴ »U. T.«: Vesoljna mera in vesoljna vaga, Slovenski narod, 3. 3. 1875, št. 50.

6. Menjava konvencijske v avstrijsko valuto

Že z dunajsko denarno pogodbo je bilo jasno, da bo glede na količino srebra avstrijska valuta za okoli 5 % manj vredna od konvencijske valute. Vendar točno menjalno razmerje med staro in novo valuto uradno še ni bilo določeno: »Razmera med starim našim kovanim dnarjem in pa med tistim, ki se bo po novem merilu koval, se bo pozneje oklicala.«⁷⁵⁷ Tudi cesarski patent z dne 19. septembra 1857 še ni določal točnega menjalnega razmerja. »Koliko večjo vrednost bo imel naš stari srebrni dnar memo novega srebrnega, se zagotovo še ne vé, ker zastran tega se pričakuje še višja postava.«⁷⁵⁸ Patent je samo razglašal, da bodo od 1. novembra 1858 kovali samo še novi denar. »Dosedanji dnarji pa ostanejo, dokler se kaj družega ne bo ukazalo.«⁷⁵⁹

Vzporedno s konvencijsko valuto je bilo po 1. novembru 1857 v obtoku vedno več novega denarja avstrijske valute in zveznih tolarjev. Ker je bil novi denar vreden manj kot konvencijski, je bilo kmalu potrebno določiti, po kakšnem menjalnem tečaju ga bodo sprejemali. Po sledečem menjalnem tečaju so državne blagajne sprejemale nove kurantne kovance in zvezne tolarje že od julija in državni uradi od oktobra 1857:⁷⁶⁰

- 2 zvezna tolarja = 2 gld. 51 kr. konvencijske valute
- 1 zvezni tolar = 1 gld. 25 1/2 kr. konvencijske valute
- 1 gld. avstrijske valute = 57 kr. konvencijske valute
- 1/4 goldinarja avstrijske valute = 14 1/4 kr. konvencijske valute

Slika 32: Kurantni srebrnik, 1 goldinar avstrijske valute, 1860, Dunaj.

⁷⁵⁵ Verhovec, J.: Nova mera in vaga, KDM, 1873, str. 162. Nekateri naj bi na groše računali vsaj še do pred prve svetovne vojne. Primerjaj: Béličan, J.: Slike s kanarskih otokov, KDM, 1911, str. 61.

⁷⁵⁶ Izračunal po podatkih v: Kaiseliches Patent vom 19. 9. 1857, RGB, 1857, št. 169. Cesarski patent od 19. septembra 1857 zastran novega dnarja, Novice, 14. 11. 1857, št. 91, str. 361-362; 18. 11. 1857, št. 92, str. 365-366; 21. 11. 1857, št. 93, str. 370. Čistina je v tisočinkah, surova teža in jedro v gramih.

⁷⁵⁷ Novice, 10. 6. 1857, št. 46, str. 184.

⁷⁵⁸ Pleiweis, Jože: Naš stari pa novi dnar, Novice, 13. 1. 1858, št. 2, str. 9.

⁷⁵⁹ Novice, 30. 9. 1857, št. 78, str. 312. Glej še: Cesarski patent od 19. septembra 1857 zastran novega dnarja, Novice, 21. 11. 1857, št. 93, str. 370.

⁷⁶⁰ Novice, 1. 7. 1857, št. 52, str. 208; 17. 10. 1857, št. 83, str. 332; 28. 11. 1857, št. 95, str. 380.

Čeprav menjalni tečaj s tem še ni bil uradno določen, »pa govori se zlo, da bo naš stari srebrni dnar proti srebrnemu novemu 5 odstotkov /.../ več veljal.«⁷⁶¹ Potem ko so maja 1858 tudi vse denarne ustanove začele sprejemati nove kurantne kovance po prej omenjenem tečaju, je postalo končno jasno, da bo avstrijska valuta za 5 % manj vredna od konvencijske.⁷⁶²

Šele s cesarskim patentom z dne 27. aprila 1858⁷⁶³ je bilo menjalno razmerje med staro in novo valuto končno natančno določeno: **100 gld. konvencijske valute = 105 gld. avstrijske valute**. S 1. novembrom 1858 je avstrijska valuta postala edina zakonsko veljavna valuta. Vse ostale valute so izgubile svojo veljavnost. Finančni minister Bruck je izkoristil dano priložnost in je hkrati z uvedbo nove valute, h kateri ga je zavezovala dunajska denarna pogodba, dokončno odpravil še vse ostanke starih valut in starih računskih denarnih sistemov. Enotnost (nemškega) avstrijskega cesarstva je hotel doseči tudi s pomočjo enotne avstrijske valute.⁷⁶⁴

Odpravljene so bile dotlej še veljavne, vendar regionalno omejene valute na področju Krakova (poljska valuta), Tirolske, Vorarlberga, Salzburga in dela Zgornje Avstrije (državna valuta)⁷⁶⁵ ter Lombardije in Benečije (avstrijska lira). Iz obtoka so bili končno povsem vzeti še zadnji ostanki ostankov dunajske valute. Ta se je zamenjevala po sledečem menjalnem tečaju: **100 gld. dunajske valute = 42 gld. avstrijske valute**. Zamenjalne bankovce (ljudsko poimenovane šajne) je bilo mogoče za nov denar zamenjati do 1. julija 1858, do 1. novembra 1858 pa jih je bilo mogoče zamenjati samo še pri glavnih državnih blagajnah. Po tem datumu niso bili več veljavni. Zato je Bleiweis še v zadnjem trenutku pozival svoje bralce: »Kdor ima še kaj te robe, naj jo spečā, da ne bode prepozno!«⁷⁶⁶

Vlada je ob priložnosti valutne reforme ljudem še enkrat dala možnost, da zamenjajo ves denar, ki je bil sicer po letu 1848 že preklican, vendar ga ljudje niso pravočasno zamenjali. »Marsikdo ima morebiti še kak tak preklican dnar, zlasti papirnat, ki ga bo sedaj še lahko brez vse zgube spečal.«⁷⁶⁷ Papirnati drobiž, »flike« in »metulje«, stare bankovce po 1 in 2 gld., star bakreni drobiž in vse vrste državnega papirnatega denarja je bilo tako mogoče zamenjati še do 1. julija 1858.

Finančno ministrstvo je kmalu sporočilo, kateri stari srebrni kurantni denar in bakreni drobiž bo veljal samo še do 1. novembra 1858. Do tega datuma so lahko ljudje s tem denarjem plačevali pri vseh državnih blagajnah ali pa ga tu za-

⁷⁶¹ Pleiweis, Jože: Naš stari pa novi dnar, Novice, št. 2, 13. 1. 1858, str. 9.

⁷⁶² Primerjaj: Novice, 24. 5. 1858, št. 12, str. 95.

⁷⁶³ RGB, 27. 4. 1858, št. 63.

⁷⁶⁴ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. knjiga, str. 727.

⁷⁶⁵ Državna valuta (Reichswährung) je bila v uporabi še v južni Nemčiji, Porenju in Vestfaliji. Zadnje državne goldinarje so skovali že leta 1750. Kavčnik, I.: O vrednotah (valutah), Slovenski Pravniki, št. 3, 1900, str. 5.

⁷⁶⁶ Vrednik: Kdo ima dnarja, naj posluša!, Novice, 28. 7. 1858, št. 234, str. 234.

⁷⁶⁷ Novice, 5. 5. 1858, št. 18, str. 143.

menjali do skupne vsote 2 gld. »Ko bo ta čas pretekel, se bodo mogli imenovani srebrni dnarji samo kot srebro pri cesarskih zamenjevalnicah, kufreni [bakreni] pa kot kufer po teži pri odločenih c. k. kovavnicah in dnarnicah oddajati.«⁷⁶⁸ Ker menjava bakrenega drobiža ni potekala povsem po načrtu in je primanjkovalo tudi novega drobiža,⁷⁶⁹ je finančno ministrstvo 16. novembra 1858 razglasilo, da bo preklicani bakreni drobiž še do konca leta mogoče unovčiti pri državnih blagajnah in davčnih uradih, »pa jih mora najmanj za 1 goldinar starega dnarja biti; za plačila se pa nikjer ne jemljejo«.⁷⁷⁰

Spodnja *Tabela 7* prikazuje, kateri denar je bil preklican in kolikšna je bila njegova vrednost pri zamenjavi. Razen bakrenega drobiža iz leta 1851 so vse te srebrnike prenehali kovati že pred koncem Napoleonovih vojn, bakreni drobiž dunajske valute iz leta 1811 pa so kovali samo do leta 1816. Letnica v tabeli prikazuje, kdaj so kovance začeli prvič kovati. Pri srebrnikih je prikazano tudi srebrno jedro v gramih.

*Tabela 7:*⁷⁷¹

	kovanci	ljudsko imenovanje	leto začetka kovanja	jedro	vrednost v kr. konvencijske valute
srebrnik	1/4 tolarja	pol goldinarja	1754	5,89	30
	XVII krajcarjev	petica	1754	3,31	15
	XV krajcarjev	petica	1753	3,60	15
	VII krajcarjev	dvojača	1754	1,36	6
	VI krajcarjev	dvojača	1753	1,44	6
bakreni drobiž	6 krajcarjev	šajnasti krajcarji	1811		2 2/5
	3 krajcarji		1811		1 1/5
	2 krajcarja		1811		4/5
	1/2 krajcarja		1811		1/5
	3 krajcarji	groš	1851		3
	1/4 krajcarja	venar/vinar	1851		1/4

V Avstriji so mnogi ljudje hranili stare srebrnike in bakreni drobiž, ki ga v kovnicah že dolgo časa niso več kovali. Nekaj tega denarja so imeli tudi ljudje na Slovenskem, saj so jih časopisi pozivali, »naj se podviza, kdor kaj tega dnarja ima, da ga spečā že te dni«.⁷⁷² Na celotnem slovenskem ozemlju so bili razširjeni le preklicani srebrniki in zlasti novi bakreni drobiž iz leta 1851, ki ga je bilo »še

⁷⁶⁸ Novice, 12. 5. 1858, št. 19, str. 151.

⁷⁶⁹ Primerjaj: Novice, 10. 11. 1858, št. 45, str. 359.

⁷⁷⁰ Novice, 24. 11. 1858, št. 47, str. 375.

⁷⁷¹ Tabela sem sestavil s pomočjo podatkov iz: Novice, 12. 5. 1858, št. 19, str. 151. Herinek, Ludwig: Österreichische Münzprägungen, o.c. str. 99-100. Globocnik, A.: Geschichtliche Übersicht des österreichischen Geld- und Münzwesens, str. 43.

⁷⁷² Še nekaj potrebnega o starem in novem dnarji, Novice, 20. 10. 1858, št. 42, str. 329.

povsod dosti«. Nasprotno v deželah, ki so bile del Ilirskih provinc, bakreni drobiž iz leta 1811 sploh ni bil v uporabi. Ta bakreni drobiž je prišel v denarni obtok šele po državnem »bankrotu« leta 1811 in uvedbi zamenjalnih bankovcev. S tem drobižem je bila po tem takem blagoslovljena le Štajerska in vzhodna Koroška. Teh »krajcarjev je še dosti med ljudstvom v tistih deželah, ktere so 'zamenjalne bankovce' imele (pri nas na Kranjskem ga že zdavnaj ni)«. ⁷⁷³

Slika 33: Bakreni drobiž, četrť krajcarja konvencijske valute, 1851, Dunaj.

Vsi ostali še nepreklicani kovanci so bili v veljavi tudi še po 1. novembru 1858, »in sicer tako dolgo /.../, dokler ne bojo preklicani«. ⁷⁷⁴ Ker pa je po 1. novembru veljala samo še avstrijska valuta, je bilo potrebno za še veljavne kovance konvencijske valute natančno določiti, kolikšna je bila njihova vrednost v avstrijski valuti. To vrednostno razmerje prikazuje tabela 8.

Tabela 8: ⁷⁷⁵

	kovanci konvencijske valute	ljudsko poimenovanje	vrednost v kr. konvencijske valute	vrednost v gld. avstrijske valute
srebrniki	2 goldinarja	(cesarski) tolar	/	2,10
	1 goldinar		/	1,05
	20 krajcarjev iz leta 1852	dvajsetica / cvancigerca	/	0,35
	20 krajcarjev starega kova	dvajsetica	19 3/7	0,34
	10 krajcarjev	desetica	9 5/7	0,17
	5 krajcarjev	peterka / finfarca	4 6/7	0,085
	3 krajcarji	groš	2 6/7	0,05
	1 kronski tolar	križavec / križast tolar	2 gld. 11 3/7	2,30
	1/2 kronskega tolarja	polkrižavec	1 gld. 4	1,12
	1/4 kronskega tolarja	četrť križavec	31 3/7	0,55
srebrni drobiž	6 krajcarjev	dvojača / šestica	5 5/7	0,10
bakreni drobiž	2 krajcarja		1 5/7	0,03
	1 krajcar		6/7	0,015
	1/2 krajcarja	polkrajcar / cvajar		0,005

⁷⁷³ Vrednik: Kdo ima dnarja, naj poslušaj!, Novice, 28. 7. 1858, št. 234, str. 234.

⁷⁷⁴ Ibidem.

⁷⁷⁵ Ibidem. Še nekaj potrebnega o starem in novem dnarji, Novice, 20. 10. 1858, št. 42, str. 329. Kaj je vsakemu in povsod treba vedeti, da se dobro in popolnoma iznajde v novem dnarji?, Novice, 10. 11. 1858, št. 45, str. 353.

Pri preračunavanju, kolikšno plačilno vrednost bo imel še ne preklicani konvencijski denar v avstrijski valuti, so se ravnali po razmerju: 100 gld. konvencijske valute = 105 gld. avstrijske valute. Vendar so v resnici glede na to uradno menjalno razmerje svojo polno vrednost obdržali le bankovci avstrijske narodne banke in srebrniki za 2 gld., 1 gld. in 20 kr. iz leta 1852. Ves ostali denar pa je bil nekoliko razvrednoten. Vlada se je namreč odločila, da bo stare kovance devalvirala vsaj za toliko, za kolikor so se v povprečju obrabili, ko so bili v obtoku in so zato vsebovali manj kovine, kot je bilo zakonsko predpisano.⁷⁷⁶ Iz zgornje tabele je razvidno, kolikšna je bila po 1. novembru njihova zmanjšana vrednost izražena v konvencijski valuti. Nekateri kovanci so bili razvrednoteni bolj, drugi nekoliko manj. Najbolj je bil razvrednoten drobiž. Spodnja tabela 9 tako prikazuje denarne skupine glede na menjalno vrednost 100 gld. konvencijske valute v avstrijsko valuto.

Tabela 9:⁷⁷⁷

gld. CM	vrsta denarja	gld. öW
100	bankovci	105
	2 goldinarja	
	1 goldinar	
	20 krajcarjev iz 1852	
100	1 kronski tolar	104
100	20 krajcarjev	102
	10 krajcarjev	
	5 krajcarjev	
	1/2 kronskega tolarja	
100	6 krajcarjev	100
	3 krajcarji	
	1/4 kronskega tolarja	
100	2 krajcarja	90
	1 krajcar	
100	1/2 krajcarja	60

Ta devalvacija med prebivalstvom seveda ni naletela na odobravanje. Kranjska trgovska in obrtna zbornica se je zavzela, da bi za srebrnike za 20 kr. starega kova še naprej veljala njihova stara vrednost. Vendar njeni pozivi niso naleteli na odprta ušesa.⁷⁷⁸

⁷⁷⁶ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. knjiga, str. 729–730.

⁷⁷⁷ O podarkih v tabeli primerjaj: Še nekaj potrebnega o starem in novem dnarji, Novice, 20. 10. 1858, št. 42, str. 329. Kaj je vsakemu in povesod treba vedeti, da se dobro in popolnoma iznajde v novem dnarji?, Novice, 10. 11. 1858, št. 45, str. 353–354.

⁷⁷⁸ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 18. 10. 1859.

⁷⁷⁹ RGB, 27. 4. 1858, št. 63.

7. Avstrijska valuta kot merilo vrednosti

S 1. novembrom 1858 so vse stare valute izgubile svojo veljavnost. Avstrijska valuta je postala edina zakonsko veljavna valuta. Odtlej je bila avstrijska valuta za vse državne organe in javne zavode edino veljavno merilo vrednosti.⁷⁷⁹ Ves denarni promet so morali preračunavati z avstrijsko valuto: »Ima od 1. novembra 1858 novi dnar avstrijske veljave edini dnar v celem cesarstvu biti, s katerim se vsa plačila in rajtenge opravljajo.«⁷⁸⁰ Zato so državne ustanove, podjetja in bančne ustanove morale temeljito poseči v svojo knjigovodstvo. Ker se je finančni minister Bruck zavedal morebitnih težav, je zagovarjal menjalno razmerje 100 : 105 samo pri tistih plačilih, ki so morala biti že po pogodbi izplačljiva v srebru. Vsa druga plačila, kot so bili davki, plače, dohodki, najemnine itd. naj bi številčno ostala enaka. S tem bi bila razvrednotena za 5 %. Prednost tega bi bila, da ne bi bilo potrebnih nobenih preračunavanj. Vendar se ministrska konferenca iz pravnih razlogov s tem ni strinjala. Vse obveznosti so zato morale biti preračunane. To pa je zahtevalo velike organizacijske in administrativne napore.⁷⁸¹

»V tem novem dnarji se rajta zdaj tudi v vseh ces. kancelijah vse, kar ima kdo plačati ali pa prejeti; po tem bojo *davki* in se druge reči *prerajtane*. /.../ davek je ravno tolik kakor *poprej*, le *novi dnar* je nekoliko *manj* vreden memo starega.«⁷⁸² Tako je bilo potrebno določiti nove tarife za davčne takse,⁷⁸³ za davke,⁷⁸⁴ za vozmino na železnicah,⁷⁸⁵ za cene tobaka⁷⁸⁶ in za poštno storitve.⁷⁸⁷ Na novo valuto so se po novem glasili še državni vrednostni papirji⁷⁸⁸ in tudi zamudniki so morali obrok ljudskega posojila odšteti v novi valuti.⁷⁸⁹ Zaradi ne dovolj razvejanega sistema drobiža, najmanjših vrednosti nominalno preprosto ni bilo mogoče zmanjšati točno za 5 %. V teh primerih so številke ponavadi zaokrožili navzgor in s tem realno za nekoliko povečali vrednost plačila.⁷⁹⁰ Možne pa so bile tudi nekatere izjeme. Valutne reforme so se lahko veselili obsojenci, ki so po novem za sodne globe odšteli nominalno isto vsoto.⁷⁹¹

⁷⁸⁰ Novice, 14. 7. 1858, št. 28, str. 224.

⁷⁸¹ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. knjiga, op. 38, str. 724.

⁷⁸² Kaj je vsakemu in povsod treba vedeti, da se dobro in popolnoma iznajde v novem dnarji?, Novice, 10. 11. 1858, št. 45, str. 354.

⁷⁸³ Novice, 28. 7. 1858, št. 30, str. 239–240.

⁷⁸⁴ Novice, 15. 9. 1858, št. 37, str. 295; 13. 10. 1858, št. 41, str. 327.

⁷⁸⁵ Novice, 19. 1. 1859, št. 3, str. 23.

⁷⁸⁶ Novice, 3. 11. 1858, št. 44, str. 332.

⁷⁸⁷ Novice, 1. 8. 1858, št. 31, str. 247; 7. 6. 1858, št. 27, str. 216; 20. 10. 1858, št. 42, str. 335–336

⁷⁸⁸ Novice, 3. 11. 1858, št. 44, str. 332.

⁷⁸⁹ Novice, 29. 9. 1858, št. 39, str. 311.

⁷⁹⁰ Novice, 28. 7. 1858, št. 30, str. 239–240.

⁷⁹¹ Novice, 25. 8. 1858, št. 34, str. 271. Še bolj pa so se lahko razveselili starši dunajskih otrok, ki so za šolnino na ljudskih šolah odslej morali plačevati realno celo nekoliko manj. Novice, 15. 9. 1858, št. 37, str. 295.

8. Zamudna zamenjava starih kovancev za nove

Zaradi devalvacije nekaterih starih kovancev so *Novice* svojemu bralstvu svetovale: »Naj si tedaj vsak dobro zapomni, kar cesarski patent veleva, da se znebi še pred vsemi Svetimi [1. novembrom] tistega sedanjega dnarja, ki bode po vseh Svetih nekoliko manj vreden.«⁷⁹² Vendar je bilo to lažje reči kot storiti. Zamenjava starih kovancev za nove je le počasi potekala.

Sam proces zamenjave je zahteval daljnosežne priprave in velike organizacijske napore. Že kmalu po sklenitvi dunajske denarne pogodbe so najprej prenehali s kovanjem konvencijskega denarja: »V cesarski dnarni kovnici na Dunaji ne kujejo več srebrnih dvajsetic, ker po dogovoru več vlad, ktere žele, da bi se vpeljal edini dnar, bojo nek tudi cesarske dvajsetice prišle ob veljavo, in zato so nehali nove kovati.«⁷⁹³ Naslednja poteza je bila kovanje novega denarja in njegov postopen prihod v denarni obtok: »V ces. dnarni kovnici že delajo priprve za kovanje novega dnarja, ki ima že mesca majnika med ljudstvo priti.«⁷⁹⁴ Vendar je bil najavljen mesec maj absolutno prezgoden. Prvi nanovo skovani kovanci so bili po 2 zvezna tolarja, ki so jih skovali prav v čast odprtja železnice med Ljubljano in Trstom⁷⁹⁵ 20. junija 1857.⁷⁹⁶

Najprej so nove srebrnike dobili državni in davčni uradi, ki so jih zamenjevali samo za nedevalvirane srebrnike.⁷⁹⁷ Avgusta 1858 so poslali za 10.000 gld. novih kovancev tudi v ljubljansko državno blagajno, »menda zato, da se bo malo po malem novi dnar po deželi pokazal.«⁷⁹⁸ Nanovo skovani denar je začel v večji meri prihajati v obtok šele po 14. novembru 1857, najprej zvezni tolarji in goldinarji, »toda zazdaj samo v zameno za druge srebre. Kujejo pa sploh nove dnarje noč in dan.«⁷⁹⁹ *Novice* so nato slovenskemu bralstvu občasno postregle s podatki, koliko bakra, srebra in zlata so pripeljali v kovnico in koliko novega denarja so skovali.⁸⁰⁰

Vendar denarne kovnice do 1. novembra 1858 niso skovale dovolj novih kovancev, da bi bilo mogoče iz obtoka umakniti prav vse stare kovance. Zato se je kranjska trgovska in obrtna zbornica v imenu ljubljanskih trgovcev 21. novembra 1858 zavzela za podaljšanje rokov za zamenjavo starega denarja za

⁷⁹² Še nekaj potrebnega o starem in novem dnarji, *Novice*, 20. 10. 1858, št. 42, str. 329.

⁷⁹³ *Novice*, 4. 3. 1857, št. 18, str. 72.

⁷⁹⁴ *Novice*, 1. 4. 1857, št. 26, str. 104.

⁷⁹⁵ Globočnik, A.: *Geschichtliche Übersicht des österreichischen Geld- und Münzwesens*, str. 48.

⁷⁹⁶ Primerjaj: Cvirn, Janez: *Končna postaja Trst*, V: Cvirn, Janez ... (et al.): *Slovenska kronika XIX. stoletja*, 1. knjiga, Ljubljana 2001, str. 445–446.

⁷⁹⁷ *Novice*, 14. 7. 1848, št. 28, str. 224.

⁷⁹⁸ *Novice*, 11. 8. 1858, št. 32, str. 255.

⁷⁹⁹ *Novice*, 18. 11. 1857, št. 92, str. 368.

⁸⁰⁰ *Novice*, 20. 1. 1858, št. 3, str. 24; 3. 2. 1858, št. 5, str. 40; 7. 4. 1858, št. 14, str. 111; 28. 4. 1858, št. 17, str. 135; 12. 1. 1859, št. 2, str. 16.

novoga.⁸⁰¹ Zlasti kritično je bilo pomanjkanje drobiža. *Novice* so konec februarja 1858 svojemu bralstvu sicer zagotavljale: »Srebernega in bakrenega drobiža je ta čas več kot 30 milijonov med ljudmi, in državnim dnarnicam je mogoče za to skerbeti, da jih je v vsaki deželi toliko, kolikor jih je po primeri treba.«⁸⁰² Ko je napočil november, so sporočile, da je »doslej /.../ bilo blizo 100 milijonov novih krajcarjev in polkrajcarjev kovanih«. Vendar so se ob tem tudi vprašale: »Kje so nek?«⁸⁰³ Kljub uradnim vladnim poročilom o na novo skovanem denarju je torej vsaj na Kranjskem bakrenega drobiža obupno primanjkovalo.

Slika 34: Bakreni drobiž, pol krajcarja avstrijske valute, 1858, Kremnica.

»Finančna uprava vendarle sploh ni bila v stanju, /.../ da bi za dan prehoda [na novo valuto] imela pripravljeno zadostno zalogo drobiža. Stari bakrenec je moral še nekaj časa ostati v obtoku.⁸⁰⁴ Za prehodno obdobje so morali določiti njegovo zakonito vrednostno razmerje do novega kovanega drobiža. Ta okoliščina ni okrnila le psihološkega efekta pri prehodu [na novo valuto], temveč so se predvsem morali bati nemajhnih zmešnjav in zlasti prevar in goljufih vseh vrst.«⁸⁰⁵

9. Zmešnjave in prevare

Med prebivalstvom se je pojavila zmeda že takoj po razglasitvi cesarskega patenta z dne 19. septembra 1857 o uvedbi avstrijske valute: »Od več strani se sliši govoriti in ljudje tudi verjamejo, da naš *dozdanji dнар*: tolarji, dvajsetice, desetice itd. je že *preklican in ob veljavo* djan: zato je že marsikdo ves plašen svojo mošnjico s plesnjivimi dvajseticami tiral k temu in unemu menivcu, in je bil vesel in hvaležen, da jih je spečal in za-nje bankovcev dobil brez nadavka ali s celó majhnim nadavkom.«⁸⁰⁶ Ker se je od septembra 1857 do januarja 1858 srebrna ažija gibala nad 6 %, ⁸⁰⁷ so ljudje, ki so podlegli lažem, ki jih »žlubodrajo ljudje ali iz neumnosti ali iz hudobije«, lahko imeli tudi prav tako visoko izgubo. Zato je Jože Pleiweis tem ljudem zagotavljal, da dvajsetice »še niso preklicane, ampak da imajo še vso svojo ceno in da nikoli ne bojo zgubile svoje notranje vrednosti.

⁸⁰¹ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 14. 12. 1858.

⁸⁰² *Novice*, 24. 2. 1858, št. 8, str. 63.

⁸⁰³ *Novice*, 10. 11. 1858, št. 45, str. 359.

⁸⁰⁴ Bakreni drobiž po 2 kr. je tako veljal še vse do konca julija 1859. *Novice*, 1. 6. 1859, št. 22, str. 168.

⁸⁰⁵ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. knjiga, op. 38, str. 727.

⁸⁰⁶ Pleiweis, Jože: *Naš stari pa novi dнар*, *Novice*, 13. 1. 1858, št. 2, str. 9.

⁸⁰⁷ Wirth, Max: *Oestereichs Wiedergeburt*, str. 142-145.

/.../ tedaj je naš stari dnar še popolnoma veljaven kakor je bil. Vesel naj bo, kdor ima še starega dnarja na kupe!⁸⁰⁸

Kljub dobronamernemu opozorilu zmešnjav in prevar še ni bilo konec. Ker točno menjalno razmerje med starim in novim denarjem še ni bilo znano, so nekateri ljudje spretno izkoristili nastalo negotovost o bodoči vrednosti starega denarja: »Slišati je, da si premeteni sleparji vpeljanje novega dnarja, zlasti na kmetih, v svojo korist obračajo, ker pravijo ljudem, kateri v dnarjih niso dosti zvedeni, da bodo dosedanji dnarji prihodnje veliko manj veljali. Tako naberejo stare dnarje kakor morejo po nizki ceni.«⁸⁰⁹ Nazadnje so bile nekatere vrste kovancev resnično devalvirane, zlasti drobiž. Vendar so po vsej verjetnosti prekupčevalci od kmetov kupovali srebrni kurantni denar in to po toliko nižji ceni, da so pri tem pobrali precejšen dobiček.

Ko je nato vlada končno določila relacijo vseh vrst starega denarja glede na avstrijsko valuto in je nastopil usodni 1. november, so se hitro pojavili novi problemi: »Pervi dan tega mesca [novembra], ker je bil prvi dan novega dnarja, je veliko preprirov in zmešnjav naredil med ljudmi.«⁸¹⁰ Zaradi zapletenega sistema različnih vrednosti različnih vrst denarja so se po deželi širile različne informacije in dezinformacije. Josip Levičnik iz Železnikov je v *Novicah* takratno razpoloženje opisal s temi besedami: »Kakor menda povsod, tudi pri nas dela novi denar ljudem sive lase. Eden vé to od njega, drugi ono, največ pa jih je, ki vedo od vsega skupaj malo več ko - nič. Kaj pa tudi hoče vedeti, saj ga večidel še le po imenu poznajo! Smejati se človek mora, kakošne nekteri bašejo.«⁸¹¹

Če bi bil po 1. novembru v obtoku samo novi denar, bi bile zmešnjave veliko manjše. Kar je bilo pred prvim 1. novembrom vredno 100 gld. v konvencijskem denarju, je bilo po tem datumu vredno 105 gld. v novem denarju avstrijske valute. Ljudje so se v tem primeru morali samo navaditi na nove cene, ki so bile nominalno za 5 % višje, realno pa seveda povsem enake. *Novice* so ljudem zagotavljale, da trgovci pri tem ne bodo imeli »nobenega dobička, ker novi dnar /.../ je toliko loži mimo starega.«⁸¹² Vendar naj bi trgovci na drobno in kavarnarji v Ljubljani zapleteno preračunavanje iz konvencijske v avstrijsko valuto vseeno spretno izkoristili v svoj prid. Nove cene naj bi namreč zaokrožili navzgor. In to ne samo tam, kjer je bilo to potrebno. Cene naj bi preprosto zaokrožili za 1 krajcar, čeprav je obstajal tudi kovanec po 1/2 kr.⁸¹³ Na to obtožbo se je užaljeno oglasil ljubljanski trgovec Janez Tavčar, ki je ugovarjal, da se vseh

⁸⁰⁸ Pleiweis, Jože: Naš stari pa novi dnar, *Novice*, 13. 1. 1858, št. 2, str. 9.

⁸⁰⁹ *Novice*, 14. 4. 1858, št. 15, str. 119-120.

⁸¹⁰ Kaj je vsakemu in povsod treba vedeti, da se dobro in popolnoma iznajde v novem dnarji?, *Novice*, 10. 11. 1858, št. 45, str. 353.

⁸¹¹ Levičnik, Jos.: Iz Železnikov, *Novice*, 17. 11. 1858, št. 46, str. 366.

⁸¹² Še nekaj potrebnega o starem in novem dnarji, *Novice*, 20. 10. 1858, št. 42, str. 329.

⁸¹³ *Laibacher Zeitung*, 1858, št. 253, str. 1011-1012.

trgovcev ne sme metati v isti koš. Vendar tudi on ni tajil, »da se je kje perve dni kaka pomota v neznanem prerajtovanju zgodila /.../: tudi utegne biti, da je kdo kaj pogrešil«. ⁸¹⁴ Toda to so bili le manjši cenovni popravki nekaterih prodajnih artiklov, ki niso imeli skoraj nobenega vpliva na splošno rast cen. Pomembnejši je bil psihološki dejavnik, ki je vznejevoljil kupce dotičnih dražjih prodajnih artiklov. Zlasti še, ker so imeli že tako in tako velike težave pri preračunavanju iz starega v novi denar.

Ljudje so imeli precej težav že pri preračunavanju starega denarja konvencijske valute v nov denar avstrijske valute: »Ljudje ne vedó, da vsak bankovec za 1 goldinar plača 105 novih krajc. ali 1 nov goldinar in pa 5 novih krajc.« ⁸¹⁵ Dopisnik iz Kranja je še avgusta 1859 poročal, da je »z dnarjem /.../ tu še vedno prepri, zlasti zavoljo goldinarskih bankovcov, izmed katerih stare za polne jemljejo, na nove pa 5 nov. krajc. hočejo, dasiravno je bila prava veljava že večkrat ljudem očitno naznanjena«. ⁸¹⁶ Potemtakem res pravi narobe svet.

Preračunavanje se je še bolj zakompliciralo, če je bilo znesek potrebno plačati s starim denarjem. Na novembrskem sejmu v Ljubljani je tako prišlo do precejšnjih zapletov: »Da na goldinarsk bankovec se jim mora na 10 šestic še doplačati 5 novih krajc., to dobro vedo, - da pa šestica ne plača več 6 kr. starega dnarja, to jim noče v glavo!« ⁸¹⁷ Ljubljančanom in drugim obiskovalce sejma je bilo torej jasno, da je star goldinarski bankovec vreden 1 gld. 5 kr. öW. Prav tako jim je bilo bolj ali manj jasno, da je vrednost enega gld., plačanega v srebrnikih za 6 kr. (6 × 10 = 60 kr. = 1 gld. CM), enaka le vrednoti 1 gld. öW in je zato potrebno doplačati 5 kr. öW. Kakor hitro pa so ljudje začeli preračunavati v starem denarju, je prišlo do nesporazumov. Posebno še, če je bilo potrebno plačevati s starim devalviranim denarjem. »Sliši se, da nekteri prodajajo to in uno reč za šestice in krajcarje še po njih stari vrednoti.« ⁸¹⁸ Prodajalci, ki so tako delali, so prodajali svojo blago pod ceno ali pa so pred tem v toliko povišali svoje cene, da so lahko pokrili izgubo.

Vlada se je dobro zavedala, da bi zaradi zapletenega poteka valutne reforme lahko prišlo do precejšnjih zmešnjav. Zato je med reformo vodila obsežno akcijo seznanjanja prebivalstva s potekom reforme. Ker je bilo največ težav pričakovati pri preračunavanju vrednosti starega denarja v novega, je vlada že maja 1858 izdala ustrezne računске tabele. ⁸¹⁹ Hkrati je še poskrbela, »da bodo *tabele*

⁸¹⁴ Novice, 17. 11. 1858, št. 46, str. 367.

⁸¹⁵ Kaj je vsakemu in povsod treba vedeti, da se dobro in popolnoma iznajde v novem dnarji?, Novice, 10. 11. 1858, št. 45, str. 353.

⁸¹⁶ Iz Kranja, Novice, 24. 8. 1859, št. 34, str. 268.

⁸¹⁷ Novice, 24. 11. 1858, št. 47, str. 375.

⁸¹⁸ Kaj je vsakemu in povsod treba vedeti, da se dobro in popolnoma iznajde v novem dnarji?, Novice, 10. 11. 1858, št. 45, str. 353.

⁸¹⁹ Novice, 2. 6. 1858, št. 22, str. 175.

za preobračanje starega denarja na novega na vseh tergih in sicer na večjih prodajališčih nabite, da se bodo kupci goljufije obvarovali«. ⁸²⁰

Tudi časopisi so v mnogih člankih obveščali prebivalstvo o vsebini valutne reforme, »ki zadevajo več ali manj vsacega človeka od prve bogatincove palače do zadnje še tako borne bajtice«. ⁸²¹ Prebivalci so se lahko še bolj temeljito seznanili o vseh podrobnostih valutne reforme iz različnih priročnikov, ki so vsebovali tudi obsežne tabele za preračunavanje vrednosti (od samo 1/4 kr. do celo 10.000.000 gld.) iz konvencijske v avstrijsko valuto in obratno. Oktobra 1858 je v slovenščini izšla knjižica *Stari in novi dnarji*. ⁸²² Kaže, da je bila ta knjižica prava knjižna uspešnica, saj je samo ljubljanski knjigarnar Janez Giontini v osmih dneh prodal 2000 izvodov. ⁸²³ Isti knjigarnar je izdal tudi dvojezično knjižico *Hitri računar z ozirom na novi denar po avstrijski veljavi (Der Schnellrecher, mit Rücksicht auf die neue österreichische Währung)*, ki jo je napisal Gustav Dzimski. ⁸²⁴ Povrhu je Giontini prodajal tudi še nekatere druge nemške tabele za preračunavanje. ⁸²⁵ Zaradi svoje razširjenosti so bile še zlasti pomembne različne praktike in koledarji. Te so v izdajah za leto 1859 izšle z računskimi tabelami za preračunavanje denarja in so med drugimi praktičnimi poduki pisale tudi o novi valuti. Peter Hicinger je tako spisal *Domači koledar slovenski*, ⁸²⁶ kranjska kmetijska družba pa je založila *Veliko Pratiko Janeza Bleiweisa* ⁸²⁷ in *Neuer Wirtschaft-Kalendar*. ⁸²⁸

Ponudba priročnikov je bila resnično zelo raznovrstna in bogata. Prav tako dobro so se odrezali časopisi. Zato je lahko Bleiweis upravičeno poudaril: »Kdor se v pravem času po tem ravná kakor postava veléva in kakor smo tukaj razložili, ne bo imel nobene zgube, pa tudi nobenih preprirov ne bo, zakaj postava jasno govori in le poznati jo je treba vsakemu.« ⁸²⁹ Kot pa smo videli, obveščenost prebivalstva vseeno ni bila ravno najboljša in je bilo npr. novembra 1858 na sejmu v Ljubljani »dosti prepira zavolj novega dnarja«. ⁸³⁰ Vse kaže, da se ljudje preprosto niso pravočasno pozanimali o vseh podrobnostih reforme. Zato je kranjska trgovska in obrtna zbornica 21. novembra 1858 v imenu nekaterih ljubljanskih trgovcev zaprosila deželno davčno upravo, da naj objavi razglas o vrednosti starega, še veljavnega denarja. Njihova prošnja je bila kmalu uslišana. ⁸³¹

⁸²⁰ Novice, 28. 7. 1858, št. 30, str. 240.

⁸²¹ Levičnik, Jos.: Iz Železnikov, Novice, 17. 11. 1858, št. 46, str. 366.

⁸²² Iz Ljubljane, Novice, 1858, št. 40, str. 319.

⁸²³ Oglasnik št. 34, Novice, 10. 11. 1858, št. 45, str. 78.

⁸²⁴ Oglasnik št. 19, Novice, 14. 7. 1858, št. 28, str. 43. Oglasnik št. 26, Novice, 1858, št. 35, str. 60.

⁸²⁵ Oglasnik št. 34, Novice, 10. 11. 1858, št. 45, str. 78.

⁸²⁶ Oglasnik št. 31, Novice, 1858, št. 41, str. 33.

⁸²⁷ Oglasnik št. 28, Novice, 1858, št. 37, str. 27.

⁸²⁸ Oglasnik št. 37, Novice, 1858, št. 48, str. 85.

⁸²⁹ Še nekaj potrebnega o starem in novem dnarji, Novice, 20. 10. 1858, št. 42, str. 329.

⁸³⁰ Novice, 24. 11. 1858, št. 47, str. 375.

⁸³¹ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 14. 12. 1858.

Veliko ljudi se je verjetno šele potem seznanilo z vsebino valutne reforme, ko so na lastni koži občutili, kako zapletena je reforma. Denarnih zmešnjav namreč ni in ni hotelo biti konec. Dopisnik iz Kastava je še ob prihodu novega leta 1859 pesimistično poročal, da je »tudi pri nas /.../ dnarna zmešnjava velika; kdaj je bo konec, sam Bog vé«. ⁸³²

Denarna zmešnjava je bila še toliko večja, ker veliko ljudi takrat sploh ni znalo brati ⁸³³ in so se tako lahko zanesli le na ustne vire informacij. »Ker vsak človek ne zna brati,« so *Novice* spodbujale, »naj mu tisti, kdor zna, to prebere in ga podučí; želeli bi bilo še posebno, da bi si duhovni gospodje in učitelji, kakor koli morejo, prizadjali, razložiti ljudém novo postavo in tako odverniti mnogo preprirov in zmešnjav.« ⁸³⁴ Glede na kasnejše zmešnjave torej ti ljudje niso opravili svojega »poslanstva«. Pri tem se seveda lahko upravičeno vprašamo, če so tudi vsi ti duhovniki in učitelji valutno reformo sploh dobro razumeli?

Največ hude krvi je uvedba novega denarja povzročila v Lombardiji in Benečiji. Edino v tem delu avstrijskega cesarstva bankovci narodne banke niso imeli prisilnega tečaja. Zakonito plačilno sredstvo je bila avstrijska lira, ki je imela srebrno podlago. ⁸³⁵ Vendar je bilo v obtoku še veliko francoskega denarja. Ko se je v 50. letih s padanjem cene zlata v Franciji vse bolj uveljavljal zlati denar, je preko tesnih italijansko-francoskih trgovskih zvez tudi v Lombardijo in Benečijo prihajalo vedno več zlatega denarja. Podobno kot v Franciji so zlatniki vedno bolj izrinjali iz obtoka srebrnike. ⁸³⁶ *Novice* so tako poročale, da »komaj so prišle svojega plačila vredne dvajsetice med ljudstvo, so jih ondašnji menjavci berž kupili in jih poslali na ptuje, posebno na Sardinsko in Francozko, zamenjavši jih za ptuje manj vredne cekine«. ⁸³⁷

S tem se je pojavila nevarnost, da bodo ob valutni reformi srebrniki prodani v tujino. Ta nevarnost je bila povsem realna, saj so po začetku reforme v Milanu na veliko prekupčevali s srebrniki za 20 kr. iz leta 1851, ki so jih preprodajali v Turčijo. ⁸³⁸ Da bi omejila takšen razvoj dogodkov, se je avstrijska vlada odločila, da bo tudi Lombardijo in Benečijo vključila v enotno valutno področje

⁸³² V Kastvu. A. M., *Novice*, 12. 1. 1859, št. 2, str. 15.

⁸³³ Natančni podatki o takratni nepismenosti na žalost ne obstajajo. Leta 1880 je bilo na Slovenskem npr. nepismenih 39 % ljudi, ki so bili starejši od 10 let. Melik, Vasilij: Slovenci in nova šola, V. Schmidt, Vlado in Melik, Vasilij in Ostanek, France (ur.): Osnovna šola na Slovenskem, Ljubljana 1970, str. 53. Seveda je bila nepismenost v prejšnjih desetletjih še veliko večja. V ilustracijo lahko povemo, da je bilo konec 19. stoletja med tistimi, ki so bili rojeni pred letom 1840 kar 54 % nepismenih. Grafenauer, Bogo: Zgodovina slovenskega naroda, V. zvezek, str. 279.

⁸³⁴ Kaj je vsakemu in povsod treba vedeti, da se dobro in popolnoma iznajde v novem dnarji?, *Novice*, 10. 11. 1858, št. 45, str. 354.

⁸³⁵ Glej poglavje *Nastop krize in izginjanja kovanega denarja iz denarnega obtoka*.

⁸³⁶ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 2. knjiga, str. 730–731.

⁸³⁷ *Novice*, 25. 3. 1857, št. 24, str. 96.

⁸³⁸ *Novice*, 8. 12. 1858, št. 49, str. 391.

in tako preprečila odtok tujih zlatnikov. Hkrati je bila to tudi priložnost, da uporni italijanski provinci monetarno priključi avstrijskemu cesarstvu. Že leta 1851 so ob priložnosti izdaje novega drobiža konvencijske valute tudi v Lombardiji in Benečiji začeli kovati nov drobiž, ki je bil skladen z avstrijskim.⁸³⁹ Stari italijanski drobiž so iz prometa povsem umaknili šele konec leta 1858.⁸⁴⁰ Hkrati pa so ob tej priložnosti zamenjali tudi kurantni denar v razmerju: *100 avstrijskih lir = 35 gld. avstrijske valute*.

Slika 35: Kurantni srebrnik, 1 avstrijska lira, 1855, Milano.

Italijani so odpravo avstrijske lire dojemali ne le kot poskus germanizacije, temveč tudi kot razvrednotenje njihovega premoženja, ki so ga imeli naložena v starih srebrnikih. Zato sta trgovski in obrtni zbornici v Milanu in Benetkah brez uspeha poskušali prepričati avstrijsko vlado, da naj ne devalvira starih srebrnikov za 20 kr.⁸⁴¹ Hkrati se je po pokrajini razraščalo špekuliranje s kovanci⁸⁴² in zavračanje avstrijskega drobiža.⁸⁴³

Ljudje so lahko imeli velike težave tudi z nekaterimi novimi kovanci, ki so bili po velikosti in teži zelo podobni drugim kovancem, njihova vrednost pa je bila povsem drugačna. Zato je Jože Pleiweis že na začetku leta 1858 svaril pred novimi srebrniki za 1/4 goldinarja, ki jih je bilo prav lahko zamenjati za več vredne srebrnike za 20 kr. iz leta 1852. »Kdor brati zná, se pa ne bo goljufal: na dvajseticah stoji pod cesarskim orlom številka 20, pri 'četrť goldinarju' pa stoji 1/4 fl.«⁸⁴⁴ Zabeleženega nisem našel nobenega primera, da bi na Slovenskem nepismeni ljudje imeli težave pri prepoznavanju novega denarja. Vendar so na državni ravni vsaj nekateri prepozno spoznali svojo napako. Zato so se časopisi zavzemali, da bi bilo potrebno te kovance prekovati v nove kovance z bolj različnim napisom.⁸⁴⁵

Slika 36: Kurantni srebrnik, četrť goldinarja avstrijske valute, 1858, Dunaj.

⁸³⁹ Novice, 25. 8. 1852, št. 68, str. 272.

⁸⁴⁰ Novice, 24. 1. 1857, št. 7, str. 28.

⁸⁴¹ Novice, 28. 7. 1858, št. 30, str. 240.

⁸⁴² Novice, 3. 11. 1858, št. 44, str. 352.

⁸⁴³ Novice, 24. 11. 1858, št. 47, str. 375. Več o problemih v Lombardiji in Benečiji primerjaj še: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. knjiga, str. 731-733.

Veliko bolj burno je bilo v Italiji. V *Novicah* je dopisnik iz Milana poročal, da se pri njih na veliko trguje z novimi kovanci, ki jih preprodajajo v Turčijo kot večvredne kovance za 20 kr. CM. »in tako uganjajo veliko sleparijo«. ⁸⁴⁶ S takšnim prekupčevanjem so se po vsej verjetnosti ukvarjali tudi v Trstu, ki je imel razvejane trgovske stike z Levantom. Zato so leta 1859 prišli v obtok novi kovanci po 1/4 gld. öW, ki so imeli vkovano veliko večjo številko vrednosti, »da se odverne goljufija, po kateri se je, zlasti na Turško, veliko takih novih petic spečalo za stare dvajsetice«. ⁸⁴⁷

Slika 37: Kurantni srebrnik, četrto goldinarja avstrijske valute, 1860, Alba Iulia.

V izjemnih primerih je zmešnjave povzročal tudi zlati denar. Zaradi veliko višje vrednosti zlata od srebra in bakra je bila teža zlatnikov relativno majhna. Zato so lahko prevaranti ne dovolj previdnemu in neukemu prebivalstvu namesto zlatnikov podtaknili nove bakrene krajcarje. ⁸⁴⁸

⁸⁴⁴ Pleiweis, Jože: Naš stari pa novi dnar, *Novice*, 13. 1. 1858, št. 2, str. 9.

⁸⁴⁵ *Novice*, 1. 12. 1858, št. 48, str. 384.

⁸⁴⁶ *Novice*, 8. 12. 1858, št. 49, str. 391.

⁸⁴⁷ *Novice*, 26. 1. 1859, št. 4, str. 31.

⁸⁴⁸ Tako je neki prevarant kmalu po 1. novembru 1858 na Moravskem kupil »kravo od kmetice za 4 nove krajcarje! Dal ji je namreč v paveli in papirji zavite svitile nove krajcarje; ženica je mislila, da so cekini in je sleparijo še le spoznala, ko je bila krava iz hleva«. *Novice*, 24. 11. 1858, št. 47, str. 376. Ker so se zlatniki z dolgoletno uporabo počasi obrabljali in so s tem izgubljali svojo kovinsko vrednost, so jih ljudje lahko zaščitili. V tem primeru je prevarant uporabil bombaž in papir za odlično kamuflažo. O podobni prevari so *Novice* poročale tudi pri uvedbi novega bakrenega drobiža iz leta 1851. »Neka kmetica proda na somnji Novo-Tičanjskim kravo za 6 cekinov, ko cekine zmenjati hoče, se je menjalec posmeja, rekoč, da krajcarjev ne menja. Žena ostermi, zvedši, da njeni cekini so novi svitli krajcarji. Kupca reva ni poznala, kteremu je kravo za 6 krajcarjev prodala!« *Novice*, št. 40, 19. 5. 1852, str. 160.

VIII. KRIZA AVSTRIJSKE VALUTE (1859/62)

1. Trhla konvertibilnost bankovcev avstrijske valute

Kljub velikim težavam je narodni banki 6. oktobra 1858 uspelo obnoviti zamenljivost bankovcev za srebro. Pri tem ji je šla na roko tudi zelo nizka srebrna ažija: »Naddavek srebra ali ažio je že skoraj popolnoma nehal.«⁸⁴⁹ Septembra 1858 je srebrna ažija v povprečju padla že na 2 %. Z razglasitvijo konvertibilnosti novih bankovcev je srebrna ažija oktobra v povprečju padla na komaj dober odstotek. V naslednjih mesecih je sicer zopet nekoliko narasla, vendar se je v povprečju sukala med 2 in 3 %. Konec leta pa je padla na komaj 0,25 %.⁸⁵⁰

Vse je kazalo, da bo z nadaljnjim zamenjevanjem starih nekonvertibilnih bankovcev v nove konvertibilne bankovce srebrna ažija obsojena na skorajšnje popolno izginotje. Vendar zaupanje javnosti v narodno banko ni bilo pretirano trdno. Veliko novih bankovcev so hitro zamenjali za srebro. Ker so se zato zaloge srebra narodne banke nevarno manjšale, je morala v dogajanje poseči vlada, ki je narodni banki nakazala novo srebro.⁸⁵¹ Vendar ti ukrepi niso zadoščali. Narodna banka je leto 1859 pričakala z 103,5 milijonov gld. öW zalog srebra. V obtoku je bilo za 388,5 milijonov gld. öW bankovcev.⁸⁵² Pri komaj 26-odstotni pokritosti bankovcev s srebrom bi narodna banka težko dolgo časa vzdrževala konvertibilnost bankovcev. Posebno še v kritični začetni fazi, ko v javnosti še ni bilo zaslediti pretiranega optimizma o uspešnosti denarne reforme.

Poleg tega ni prav nič kazalo, da bi lahko država tudi v bodoče narodni banki priskočila na pomoč. Finančnemu ministru Brucku vzporedno z valutno reformo ni uspelo sanirati še proračunskega primanjkljaja. Ko je Bruck prevzel mesto finančnega ministra in se je krimska vojna končala, se je proračunski primanjkljaj sicer res zmanjšal, vendar je leta 1858 še vedno znašal skoraj 70 milijonov gld. Do leta 1857 je Bruck nastalo proračunsko luknjo pokrival z vplačili obrokov narodnega posojila. Ko pa je bilo tega dokončno konec, je Bruck začel prikrito izdajati dodatne obveznice narodnega posojila. Ostali manjkajoči denar je dobil s prodajo državnih železnic.

Za pokritje predvidenega primanjkljaja za leto 1859 si je Bruck v tujini nameraval sposoditi 60 milijonov gld. Konec januarja 1859 so londonski Rothschildi prevzeli razpis posojila v Angliji. Avstrijsko časopisje je najem novega posojila pospremlilo z upanjem, »da bi utegnilo to posojilo za naše dnarstvo dobro

⁸⁴⁹ Novice, 6. 10. 1858, št. 40, str. 329.

⁸⁵⁰ Wirth, Max: Oesterreichs Wiedergeburt, str. 144-145. Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 129.

⁸⁵¹ Primerjaj poglavje *Konvertibilnost bankovcev Avstrijske narodne banke*.

⁸⁵² Od tega je bilo samo 10,5 milj gld. öW konvertibilnih bankovcev. Glej: Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 2. knjiga, str. 539, 541-542.

biti, ker bi kovanega dnarja prišlo v naše cesarstvo in bi še bolj pomagalo, da bi dunajska banka mogla v gotovem dnarju plačevati.⁸⁵³ Toda zaradi neugodnega političnega razvoja je subskripcija posojila doživela popoln neuspeh.⁸⁵⁴

Vendar tudi s tako težko zbranim denarjem Bruck ne bi mogel utrditi ogrožene stabilnosti avstrijskega papirnatega denarja. Valutna reforma je bila konec leta 1858 komaj na začetku poti. Narodna banka je imela premalo zalog srebra in preveč državnih dolgov. Ker pa je država sama nujno potrebovala denar, banki ni mogla priskočiti na pomoč. V teh razmerah je lahko že manjša kriza podrla nestabilno hišo iz papirnatega denarja.⁸⁵⁵

2. Vojna s Piemontom in Francijo leta 1859

Ob novoletnem sprejemu tujega diplomatskega zbora v Parizu je francoski cesar Napoleon III. avstrijskemu poslancu izrekel sledeče usodne besede: »Obžalujem, da naši odnosi niso tako dobri, kot bi si želel. Vendar Vas prosim, da sporočite na Dunaj, da so moja osebna čustva do cesarja še vedno ista.«⁸⁵⁶ Te besede moramo razumeti v sklopu takratnih italijanskih združitvenih teženj pod vodstvom Piemonta. Avstrija se ni bila pripravljena odreči svojim italijanskim provincam. Po drugi strani pa je Francija s simpatijami gledala na italijanska prizadevanja po združitvi. Pri tem je Napoleon III. računal, da bo Francija lahko zamenjala Avstrijo kot vodilno silo na Apeninskem polotoku.

Zato so novoletne besede francoskega cesarja po Evropi sprožile veliko vznemirjenje. Na dunajski borzi je že sama možnost, da se bo Francija v bodočem spopadu postavila na stran Piemonta, povzročila pravo paniko.⁸⁵⁷ Tečajji vrednostnih papirjev so nekaj časa hitro padali. Zunanjepolitična negotovost je vplivala tudi na srebrno azijo, ki je nedolgo tega skoraj povsem izginila. Azija se je takoj po novem letu povzpela na skoraj 3 % in je nato polagoma naraščala.⁸⁵⁸ Vrednost papirnatega denarja se ni stabilizirala niti takrat, ko se je sredi januarja diplomatska kriza začasno nekoliko polegla: »To je bil teden poln strahu pred vojsko! In čeravno mora, ki se je /.../ na novega leta dan vlegla na persi cele Evrope, je še nikakor ni tlačiti nehala, se je oblačno politično nebo vendar nekoliko

⁸⁵³ Novice, 19. 1. 1859, št. 3, str. 23.

⁸⁵⁴ Več o londonskem posojilu glej: Liese, Joachim: Staatskredit und Defizitfinanzierung in der ersten konstitutionellen Periode der Habsburger Monarchie 1860-1867, Frankfurt 1993, str. 144-145. Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. knjiga, str. 761-763.

⁸⁵⁵ Več o tem glej: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. knjiga, str. 743-761.

⁸⁵⁶ Citat je vzet iz: Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 370.

⁸⁵⁷ Novice, 19. 1. 1859, št. 3, str. 23.

⁸⁵⁸ Kramář, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 39*.

zvedrilo, da se na vrat na nos ni bati hudega, ako nenadoma spet ne pribuči kak vihar iz zahoda.«⁸⁵⁹

Vendar vojne nevarnosti še ni bilo konec. Že od začetka krize je Avstrija v Italijo demonstrativno pošiljala vojaške okrepitve. Ker Napoleon ni hotel tvegati spopada s celotno Nemško zvezo, je bil pripravljen Piemontu vojaško priskočiti na pomoč samo v primeru avstrijskega napada. Zato je Piemont provokativno v vedno večjem obsegu mobiliziral svoje čete in jih kopicil ob meji. Tudi Francija je začela koncentrirati svoje čete. Hkrati je naraščala srebrna ažija, ki se je do začetka marca 1859 povzpela že na 12 %. Ko pa je 5. marca v pariškem *Moniteurju* nenadoma izšel pomirjajoči članek, so se tečaji vrednostnih papirjev hitro okrepili in je srebrna ažija padla na 5 %.⁸⁶⁰ *Novice* so to izboljšanje komentirale s precejšnjo zadržanostjo: »Ker je borsa tisti znani petelin, ki se obrača vselej po političnem vetru, utegne to zboljšanje vseh obligacij in družih papirjev res dobro znamenje tako dolgo biti, dokler ne pribuči spet drug vihar in oberne borsnega petelina - drugač.«⁸⁶¹ In res se je že naslednji dan srebrna ažija začela znova vzpenjati in je sredi aprila presegla 15 %.⁸⁶² Vojna napetost se namreč ni podela: »Še zmiraj se nič *gotovega* ne vé, ali bo mir ali bo vojska.«⁸⁶³

Naposled je 23. aprila 1859 Avstrija od Piemonta z ultimatom zahtevala, da naj ustavi vojne priprave. Ker je Piemont ultimat zavrnil, so avstrijske čete 29. aprila prestopile mejo. V vojno je sedaj stopila tudi Francija. 4. junija so bili Avstrijci poraženi pri Magenti in 24. junija zopet pri Solferinu. 11. julija 1859 sta se Franc Jožef in Napoleon III. nepričakovano sestala v Villafranci, kjer je avstrijski cesar sprejel ugodno mirovno ponudbo francoskega cesarja. 10. novembra 1859 je bil nato v Zürichu sklenjen mir. Avstrija je Piemontu odstopila samo Lombardijo, Benečijo je obdržala v svoji lasti.⁸⁶⁴

3. Financiranje vojne

Kot za vsako drugo vojno so bile tudi za to potrebne predvsem tri stvari: denar, denar in še enkrat denar. Pri tem je bila avstrijska šibkost na področju financ še toliko bolj očitna, ker je Avstrija imela velike probleme že s financiranjem mirnodobnega proračuna. Z začetkom mobilizacije so proračunski izdatki samo še naraščali. Leta 1859 so se tako stroški za vojsko povzpeli na rekordnih

⁸⁵⁹ *Novice*, 19. 1. 1859, št. 3, str. 23.

⁸⁶⁰ Kramář, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich*, str. 61, 39*.

⁸⁶¹ *Novice*, 9. 3. 1859, št. 10, str. 79.

⁸⁶² Kramář, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich*, str. 61, 40*.

⁸⁶³ *Novice*, 23. 3. 1859, št. 12, str. 95.

⁸⁶⁴ Več o vzrokih, poteku in zunanjepolitičnih posledicah vojne leta 1859 glej: Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa*, str. 369–372. Popov, Čedomir: *Gradžanska Evropa*, 2. knjiga, str. 349–353. Bridge, Francis Roy: *Österreich (Ungarn) unter den Grossmächten*, str. 220–223. Macartney, C. A.: *The Habsburg Empire*, str. 489–492.

239 milijonov gld. Hkrati je že s samim začetkom diplomatskega konflikta splahnela možnost za najem tujih posojil. Maja 1859 je vlada sicer zvišala davke, ker »zavoljo silnih stroškov, ki jih sedanji čas vojska prizadeva, ne more biti, da bi se davki ne povišali; to povišanje davkov /.../ ima pa kot nenadna priklada le za čas vojskinih razmer trpeti.«⁸⁶⁵ Vendar je vojna preprosto trajala premalo časa, da bi bilo mogoče samo z izrednimi vojnimi davki pokriti finančne potrebe vojne. Zato je leta 1859 proračunski primanjkljaj znašal celih 165 milijonov gld.⁸⁶⁶

Ker država tudi ni mogla računati na najem posojila pri domačem prebivalstvu, ki se je še dobro spominjalo na zgone in nezgone ljudskega posojila, se je moral finančni minister Bruck obrniti na narodno banko. Takoj po začetku vojaških operacij je 29. aprila 1859 s cesarskim odlokom napovedal najem posojila v skupni vrednosti 200 milijonov gld. To posojilo je takoj prevzela narodna banka, ki je nato državi kot predujem nakazala 133 milijonov gld. Hkrati je lahko narodna banka za enako vsoto izdala bankovce za 5 gld. Ti bankovci so torej imeli kritje v državnem posojilu.⁸⁶⁷ Narodna banka je bankovce za 5 gld. začela izdelovati že maja 1859,⁸⁶⁸ vendar jih vse do konca vojne še ni natisnila dovolj.⁸⁶⁹ Zato jih je začela izdajati šele 1. septembra 1859.⁸⁷⁰ Kljub temu pa je država skoraj 90 milijonov gld. porabila že pred koncem vojne.⁸⁷¹

Slika 38: Bankovec avstrijske narodne banke, 5 goldinarjev avstrijske valute, 1. 5. 1859.

Vendar tudi ta velika vsota denarja ni zadoščala za financiranje daljše vojne. Po izgubljenih bitkah bi država takoj nujno potrebovala še nadaljnjih 200 milijonov gld. Ta denar bi bilo mogoče dobiti samo s pomočjo novih posojil pri narodni banki, ki bi jih država takoj začela odplačevati s pomočjo prisilnih posojil med prebivalstvom. Ta načrt bi bilo mogoče uspešno izpeljati samo v okvirih demokratizacije obstoječega političnega sistema, česar cesar ni

⁸⁶⁵ Novice, 25. 5. 1859, št. 21, str. 165.

⁸⁶⁶ Več o tem glej: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. knjiga, str. 761-790, 1098, 1001-1003.

⁸⁶⁷ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 2. knjiga, str. 553-556.

⁸⁶⁸ Novice, 25. 5. 1859, št. 21, str. 166.

⁸⁶⁹ Novice, 10. 8. 1859, št. 32, str. 253.

bil pripravljen storiti. Zato mu nazadnje ni preostalo nič drugega, kot da je sprejel ponujeno premirje in je končal razsipne vojne operacije.⁸⁷²

Poleg tega vlada ni imela težav samo pri nabavi potrebnega denarja za financiranje vojne, temveč prav tako pri nabavi srebra, ki ga je nujno potrebovala za vodenje vojne v Italiji. Čeprav je bila avstrijska valuta po novem tudi v Lombardiji in Benečiji zakonito plačilno sredstvo, pa se privilegij avstrijske narodne banke ni raztezal na ti dve deželi. Zato tu bankovci niso bili zakonito plačilno sredstvo s prisilnim tečajem. Ljudje so jih sprejemali v plačilo samo po lastni volji. Vendar Italijani že po tradiciji niso zaupali papirnatemu denarju, še najmanj avstrijskemu. V Veroni so bili npr. novi bankovci po 10 gld. zelo nepriljubljeni: »Menjavci jih jemljejo le po 6 in 7 gold., kerčmarji in tergovci celó ne marajo zanje in jih le tedaj vzeti morajo, ako jim ima kdo ravno 10 gold. plačati.«⁸⁷³

V Lombardiji in Benečiji je plačilni promet potekal na podlagi srebra. Zato je tudi avstrijska vojska potrebovala srebro. Ker avstrijska vlada preprosto ni imela dovolj srebra, ga je dobila od narodne banke. Skupaj je država porabila za več kot 20 milijonov gld. srebra narodne banke. Konec leta 1859 so se zaloge srebra zmanjšale na 80 milijonov gld., količina bankovcev v obtoku pa se je povečala na 466 milijonov gld.⁸⁷⁴

Ker vlada ni imela dovolj srebra, je bilo zanjo še posebno nerodno, da je morala za obresti narodnega posojila redno izplačevati milijonske vsote v srebru.⁸⁷⁵ Ko teh ni imela več od nikoder vzeti, se je 11. junija 1859 odločila, »da se za čas vojskinih razmer kuponi od narodnega posojila od leta 1854 v cesarskih kasah ne bodo v srebrnem dnarju izplačevali, ampak v bankovcih.«⁸⁷⁶ Sicer je vlada že konec leta 1859 obresti narodnega posojila znova začela plačevati v srebru,⁸⁷⁷ vendar je bil že čez eno leto zopet uveden ta »začasni« finančni ukrep,⁸⁷⁸ dokončno pa je bil odpravljen šele sredi leta 1861.⁸⁷⁹

Potrebno srebro je vlada poskušala dobiti tudi v Italiji. Maja 1859 je Lombardiji in Benečiji naložila 75 milijonov gld. (s prodajnim tečajem 70 %)

---

⁸⁷² Novice, 31. 8. 1859, št. 35, str. 277; 7. 9. 1859, št. 36, str. 285.

⁸⁷¹ Novice, 27. 7. 1859, št. 30, str. 238.

⁸⁷² Rumpler, Helmut: Der Kampf um die Kontrolle der österreichischen Staatsfinanzen 1859/60, V: Ritter, Gerhard A. (ur.): Gesellschaft, Parlament und Regierung, Düsseldorf 1974, str. 167–169.

⁸⁷³ Novice, 27. 7. 1859, št. 30, str. 238.

⁸⁷⁴ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 550–552, 556–560. Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. knjiga, str. 778, 790–791, 797. Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 136.

⁸⁷⁵ Primerjaj: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. knjiga, str. 794–796, 873.

⁸⁷⁶ Novice, 22. 6. 1859, št. 25, str. 197.

⁸⁷⁷ Novice, 21. 12. 1859, št. 51, str. 405.

⁸⁷⁸ Novice, 2. 1. 1861, št. 1, str. 9. Kramář, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 65–66.

⁸⁷⁹ Novice, 19. 6. 1861, št. 25, str. 204.

prisilnega posojila v srebru.⁸⁸⁰ Ker pa tudi to ni zadostovalo, je morala začeti izdajati papirnati denar. Junija je začela izdajati denarne nakaznice na prisilno posojilo. Ta papirnati denar sicer ni imel prisilnega tečaja, vendar je bilo z njim mogoče plačevati prisilno posojilo.⁸⁸¹ Po umiku vojske iz Lombardije je bila prvotna kvota 50 milijonov gld. nakaznic zmanjšana na 20 milijonov gld. Toda tudi tako omejeno emisijo je vlada težko spravila v denarni obtok. Ko se je prisilno posojilo konec leta 1859 zaključilo, so tudi denarne nakaznice izginile iz obtoka. V Benečiji je zopet povsem prevladal srebrni in zlati denar. Od 1. decembra 1859 so »vojaki in uradniki /.../ svojo plačo« dobivali »spet v srebru«. ⁸⁸² V resnici je vojska od vlade vedno trdovratno zahtevala srebro in ga je navsezadnje vedno tudi dobila. Zato so v Italiji pod težo papirnatega denarja trpeli predvsem uradniki.⁸⁸³

Toda težav še ni bilo konec. »Ker velika armada na Laškem sila veliko stroškov prizadeva, tako, da vlada ne more več s srebrom izhajati,«⁸⁸⁴ so bili bankovci narodne banke od 1. januarja 1861 v Benečiji zakonito plačilno sredstvo s prisilnim tečajem. Vendar so kljub prisilnemu tečaju Italijani v praksi pri plačilu z bankovci pridno zaračunavali srebrno ažijo. Ker pa je država morala upoštevati prisilni tečaj bankovcev, so po drugi strani Italijani z bankovci prav radi plačevali davke.⁸⁸⁵ Zato bankovci iz denarnega prometa niso mogli izriniti kovancev. Srebro in zlato je tako še naprej obvladovalo denarni promet v Benečiji. Ljudje so bili tako prepričani, da so Italijani »zmiraj vživali dobroto, da niso imeli bankovcev in papirnatega drobiža«. ⁸⁸⁶ Nekaterim Slovencem pa je šlo grozno v nos, ker je »Lah zmiraj srebro imel, ko so druge dežele imele papir«. ⁸⁸⁷ To ni bila samo nevoščljivost. Zaradi višje tržne cene srebrnikov so imeli Italijani večjo kupno moč kot Slovenci, ki so posedovali papirnati denar. Na ljubljanskem sejmu so se marca 1862 pritoževali, da je »cena goveje živine bila neznano visoka; juda iz Laškega je bilo dokaj, ki lahko podražuje ceno, ker ima srebro, mi pa papir«. ⁸⁸⁸ Če ne drugega, pa so bili kmalu lahko zadovoljni vsaj uradniki v Benečiji, ki so od decembra 1862 svojo plačo zopet začeli dobivati v srebru.⁸⁸⁹

⁸⁸⁰ Novice, 25. 5. 1859, št. 21, str. 165–166.

⁸⁸¹ Novice, 22. 6. 1859, št. 25, str. 197; 3. 8. 1859, št. 31, str. 245.

⁸⁸² Novice, 14. 12. 1859, št. 40, str. 396.

⁸⁸³ Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 2. knjiga, str. 791–794, 797–800.

⁸⁸⁴ Novice, 2. 1. 1861, št. 1, str. 9.

⁸⁸⁵ Novice, 9. 1. 1861, št. 2, str. 18.

⁸⁸⁶ Novice, 6. 6. 1861, št. 23, str. 188.

⁸⁸⁷ Novice, 8. 8. 1866, št. 32, str. 260.

⁸⁸⁸ Novice, 14. 5. 1862, št. 20, str. 161.

⁸⁸⁹ Novice, 11. 12. 1861, št. 50, str. 413.

4. Zaustavitev zamenjavanja bankovcev za srebrnike

Srebrna ažija je hitro naraščala zaradi vojnih razmer, ki jih je spremljal kritični finančni in denarni položaj v državi. Z razglasitvijo avstrijskega ultimata Piemontu in nato z njegovo zavrnitvijo je srebrna ažija švignila v nebo: »Nadavk ali ažijo je zopet poskočil na 30 gold. od sto in še več.«⁸⁹⁰ Takoj z začetkom vojaških operacij je finančni minister Bruck 29. aprila 1859 z odlokom odpravil zamenljivost novih bankovcev avstrijske valute za srebrnike: »Glede na sedanje vojne razmere je njegovo c.k. apostolsko Veličanstvo blagovorilo /.../ Privilegirano avstrijsko narodno banko začasno odvezati od dolžnosti, da njene bankovce, ki se glasijo na avstrijsko valuto, pri njeni glavni blagajni na Dunaju na zahtevo lastnika kadarkoli zamenja za polnovredne srebrnike.«⁸⁹¹ Formalno pravno je odtlej habsburška monarhija vse do svojega propada leta 1918 imela nekonvertibilno valuto.

Narodna banka se je s takojšnjo prekinitvijo zamenjavanja bankovcev za srebro izognila nevarnosti, da bi se po izbruhu vojne morala soočiti z navalom ljudi, ki bi hoteli svoje bankovce zamenjati za srebro. Ta naval v nobenem primeru ne bi bil tako množičen kot v revolucionarnem letu 1848. Večina bankovcev v obtoku je bila namreč še vedno starih, nekonvertibilnih. In čeprav naj bi po novem letu opazili, da je »veliko več ljudi menjalo stare bankovce v nove, kakor pa nove bankovce v srebro«,⁸⁹² je verjetno zaradi vedno višje srebrne ažije večina lastnikov konvertibilnih bankovcev izkoristila svojo pravico in bankovce zamenjala za srebro.

Po razglasitvi nekonvertibilnosti in z začetkom vojaških operacij je srebrna ažija še naprej strmo naraščala: »Ažijo srebra je te dni [na začetku maja] že prišel do 46 %.«⁸⁹³ Kmalu se je povzpela celo čez 50 %, na rekordno višino v vsej svoji zgodovini. V povprečju se je maja in junija 1859 sukala okoli 40 %. S sklenitvijo premirja pa je srebrna ažija prav tako hitro zopet padla na 15 %. Vendar se v naslednjih mesecih in letih vrednost avstrijskega papirnatega denarja nikakor ni izboljšala. Ravno nasprotno. Srebrna ažija je zopet začela naraščati. Kmalu se je povzpela čez 20 %. Leta 1860 je zopet začela loviti rekordne višine: »Ažijo na sreberni dolar, ki se je od vseh Svetih [1. novembra 1859] sem skor zmiraj v enem kursu obdržal, je poslednji teden od 24 pri 100 gold. skočil na 30 blizo 32, in je tedaj spet tisti kurs dosegel, kakor je bil 24. aprila lanskega leta, ko je cesarski razglas napovedal avstrijskim narodom začetek laške vojne.«⁸⁹⁴ Leta

⁸⁹⁰ Novice, 4. 5. 1859, št. 18, str. 144.

⁸⁹¹ Odlok finančnega ministra z dne 29. aprila 1859 je v celoti ponatisnjen v: Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 2. knjiga, str. 553. Tudi bralci *Novic* so bili takoj seznanjeni s tem ukrepom: Novice, 4. 5. 1859, št. 18, str. 144.

⁸⁹² Novice, 12. 1. 1859, št. 2, str. 16.

⁸⁹³ Novice, 11. 5. 1859, št. 19, str. 152.

⁸⁹⁴ Novice, 25. 1. 1860, št. 4, str. 31.

1860 je srebrna ažijska v povprečju znaša 32 % in leta 1861 celo 41 %. Za tako visoko srebrno ažijo so bile prvenstveno odgovorne kronične finančne težave in politična kriza⁸⁹⁵ habsburške monarhije. Kratkoročno pa so na ažijo vplivali tudi (zunanje)politični dogodki⁸⁹⁶ in z njimi tesno povezane borzne špekulacije.⁸⁹⁷

5. Naval na Kranjsko hranilnico

Javnost je kmalu ugotovila, »da se ponavljajo tiste dнарne zadrege, ktere so bile pred 10 leti zavoljo tega, da je nadavek srebra čedalje višji bil, cena papirnatega denarja pa padala: kupčija in obrtnija peša in vse prihaja dražji.«⁸⁹⁸ Na novo krizo se je javnost odzvala precej podobno kot med revolucijo leta 1848.

Na Kranjskem je bila tudi sedaj prva na udaru Kranjska hranilnica. Do prvih množičnih dvigov je prišlo že januarja 1859, ko se je »po kmetih /.../ hrup zagnal, da je ljubljanska hranilnica /.../ oklicati dala, naj vsak svoj denar nazaj vzame: če ne, bi pozneje utegnil ob njega priti.«⁸⁹⁹ Samo v dveh dneh so »oplašene ovce« dvignile 13.647 gld. Druga kriza je izbruhnila maja 1859: »Spet je bilo več dni vse živo v naši hranilnici (Sparkasi). Kakor da bi jim za petami gorelo so prisopihali nekteri iz kmetov po svoj denar, češ, 'da bi utegnili ljubljanska šparkasa tako pobegniti kakor je teržaška pobegnila v Ljubljano in Bog vé kam naprej; kje pa bomo potem svojih krajcarjev iskali?' Tako so govorili splašnjenci in molili svoje bukvice gospodom v šparkasi, da bi enega pred kot drugega odpravili.«⁹⁰⁰

V resnici iz Trsta v Ljubljano denarja ni prenesla tržaška hranilnica, temveč tržaška pomorska blagajna (Kasse). Ker vojaške operacije za Avstrijce niso potekale pod srečno zvezdo, se je zdelo, da bi Trst lahko bil ogrožen. Zato so nekatere finančne in denarne ustanove svoje premoženje začele seliti na varno. Tudi podružnica narodne banke v Trstu je pri njej zastavljene vrednostne papirje prenesla v podružnico narodne banke v Ljubljani.⁹⁰¹

V prvi polovici leta 1859 je 3090 varčevalcev dvignilo svoje vloge in pripadajoče obresti za 358.397 gld., obratno pa je samo 2364 varčevalcev položilo

⁸⁹⁵ Glej spodaj poglavje Proračunska kriza in nastop ustavne dobe.

⁸⁹⁶ Primerjaj: Novice, 6. 2. 1861, št. 6, str. 50. Zlasti velik vpliv je imel proces združevanja Italije, ki je leta 1861 pripeljal do razglasitve Kraljevine Italije. Glej: Duggan, Christopher: A Concise History of Italy, Cambridge 1994, str. 129-133. Primerjaj: Novice, 17. 10. 1860, št. 42, str. 340; 13. 2. 1861, št. 7, str. 58.

⁸⁹⁷ Kramář, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 61-71, 40*-42*. Wirth, Max: Oesterreichs Wiedergeburt, str. 144-147. Priloga 1: Srebrna ažijska na dunajski borzi 1848-1879.

⁸⁹⁸ Novice, 1. 6. 1859, št. 22, str. 173.

⁸⁹⁹ Odperto pisemce vsem, ki imajo v ljubljanski hranilnici kaj denarja spravljenega ali ga še le hočejo spraviti, Novice, 16. 2. 1859, št. 7, str. 49.

⁹⁰⁰ Novice, 18. 5. 1859, št. 20, str. 156.

⁹⁰¹ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 558.

za 259.233 gld. novega denarja. Skupno premoženje hranilnice se je v pol leta zmanjšalo za 47.625 gld., na 2.828.858 gld. Finančna trdnost kranjske hranilnice torej sploh ni bila resno ogrožena. V drugi polovici leta so se vloge zopet izdatno povečale in skupno premoženje je v primerjavi z letom 1858 naraslo za 267.541 gld. Vendar so nenadni dvigi hranilnih vlog vodstvo hranilnice prisilili, da je drastično povečala količino gotovine, ki jo je imela pripravljeno za morebitna izplačila. Zaradi tega je morala zmanjšati količino naložbenega kapitala, od katerega je dobivala svoje dohodke.⁹⁰² Na zmanjšanje naložb je po vsej verjetnosti negativno vplival tudi takratni gospodarski zastoj.

Kranjska hranilnica si je prizadevala pomiriti javnost in predvsem svoje varčevalce. Zlasti še, ker so se tudi druge hranilnice po monarhiji ubadale s podobnimi težavami.⁹⁰³ *Novice* so pridigale svojemu bralstvu, »da naša hranilnica, ktera na tako trdnih nogah stoji, da se nobenega viharja ne boji«, ni le bogat, temveč tudi dober gospodar. »Ves strah, da bi pri nji naloženi dnarji ne bili dobro naloženi, je tedaj prazen, neumen strah; ona se ne boji, če tudi kursi papirnatega dnarja padajo, ker vse to je nič ne dotikajo. Ljubljanska hranilnica že od nekdaj slovi kot *terdna* dnarnica.«⁹⁰⁴ Ko je bilo krize konec, so *Novice* poočitale, da »zdaj še le spoznajo plašni ljudje, ki so prileteli po svoj dnar v hranilnico, da niso prav storili, ker jim je nazaj vzeti dnar mertev ležal ali pa so ga kam drugam posodili, kjer ga ne bojo lahko nazaj dobili, - al prepozno je zdaj, se praskazi za ušesi!«⁹⁰⁵ *Novice* so bile namreč prepričane, da so paniko načrtno sprožili hudobni ljudje ali celo »kompanija sleparjev«, ki so se hoteli polastiti denarja naivnih varčevalcev. Pri tem naj ne bi imeli težkega dela: »Kar si kdo izmisli, pové 'med štirimi očmi' sosedu ali znancu; ta nese 'medveda' dalje, in kakor kepa čedalje večja prihaja ko se po snegu vali, tako raste tudi laž gredé od ust do ust.«⁹⁰⁶ Proti temu ni mogoče nič storiti: »Neumnost bo ostala na svetu, dokler bo kaj ljudi na njem!«

Seveda bi bilo pravilneje, če bi *Novice* rekle: denarne panike bodo obstajale na svetu, dokler bo prihajalo do denarnih pretresov. In kolikor časa bodo trajali denarni pretresi, toliko časa bodo nekateri zaslužili na račun mnogih. Vendar ni nujno, da bodo prav vse žrtve končale tako tragično kot K. M., ki je bil kot uradnik zaposlen pri Zoisu. Imel je dobro službo in je prihranil veliko denarja. Vendar mu je »sedanja draginja in padanje kursov tako težko kri delalo, da je popolnoma obupal, da ne bo mogel živeti, in v taki norosti si je življenje

⁹⁰² Od 73.360 gld. 7. februarja na 168.409 gld. konec junija. Konec leta 1859 je gotovina padla na 117.021 gld. O poslovanju hranilnice v letu 1859 glej: *Novice*, 3. 8. 1859, št. 31, str. 244; 16. 2. 1859, št. 7, str. 49; 22. 2. 1860, št. 8, str. 62-63.

⁹⁰³ Iz Prage, *Novice*, 25. 5. 1859, št. 21, str. 166.

⁹⁰⁴ Odperto pisemce vsem, ki imajo v ljubljanski hranilnici kaj denarja spravljenega ali ga še le hočejo spraviti, *Novice*, 16. 2. 1859, št. 7, str. 49.

⁹⁰⁵ *Novice*, 3. 8. 1859, št. 31, str. 244.

⁹⁰⁶ *Novice*, 18. 5. 1859, št. 20, str. 156.

končal.« Pri utopljencu so našli čez 500 gld. v bankovcih; »da bi ne ubožal, je šel premožen v vodo«. ⁹⁰⁷

6. Pomanjkanje drobiža

S ponovnim pojavom srebrne ažije je Greshamov zakon znova začel delovati s polno paro. Kovinski denar, ki je komaj spet začel prihajati na dan, je začel ponovno izginjati. Iz različnih koncev monarhije so poročali o gospodarskem zastoju in o pomanjkanju denarja. »Kupčija je posebno v Terstu popolnoma ob tla, tudi denarnega drobiža čedalje bolj primanjkuje.« ⁹⁰⁸ Tudi na Dunaju »kupčija silno hira in dnarja posod manka«. ⁹⁰⁹

Iz denarnega obtoka je najprej povsem izginil polnovredni srebrni denar. Kovnice so sicer še naprej pridno kovale nove srebrnike, ki naj bi v denarnem obtoku nadomestil star denar. *Novice* so z veseljem zabeležile vsako malo večjo pošiljko srebra. ⁹¹⁰ V avstrijskih kovnicah so samo leta 1859 skovali za 7,5 milijonov gld. zveznih tolarjev in za 47,5 milijonov gld. kurantnega denarja avstrijske valute. ⁹¹¹ Vendar so bila vsa prizadevanja zaman. Zvezni tolarji so brez problemov sproti odtekali v Nemčijo, kjer so krožili kot zakonito plačilno sredstvo. Sproti je izginjal tudi novi kurantni srebrni denar. Peter Hicinger je tako žalostno ugatovljal, da nas »novi dnar /.../ zdanje dni raznokrat moti v djanji, ali prav za prav več v misli, ker se očém kaže le prenerad«. ⁹¹² Novi kurantni denar se je izplačalo tezavrirali že pri majhni srebrni ažiji. Prav tako se ga je izplačalo izvažati. Ta proces se je še pospešil, ko so od konca leta 1858 v obtok začeli prihajati novi bankovci za 1 gld. Ti so v denarnem obtoku učinkovito nadomestili goldinarske in tolarske srebrnike. Seveda se zaradi srebrne ažije večina starih polnovrednih srebrnikov sploh nikoli ni prikazala na plan. Pri tem ne moremo vedeti, koliko tega denarja je končalo pod žimnicami. Verjetno ne malo. Tako so npr. nekemu kmetu poleg 3200 gld. v bankovcih ukradli kar 700 gld. v srebrnikih. ⁹¹³

Ker polnovredni srebrni denar avstrijske valute sploh ni dobil prave priložnosti, da bi se lahko ugnezdil v denarni obtok, ga javnost prav za prav niti ni pogrešala. Toliko bolj pa je pogrešala drobiž. Pomanjkanje drobiža je resno ogrožalo denarno poslovanje. V okolici Maribora se je tako »ljudem, ki pridejo v kakšno gostivnico, pogostoma« dogodilo, »da jih kerčmar ne praša, kaj hočejo

⁹⁰⁷ *Novice*, 13. 3. 1861, št. 11, str. 92.

⁹⁰⁸ Jos. Lavečnik: *Iz Železnikov*, *Novice*, 6. 7. 1859, št. 27, str. 212.

⁹⁰⁹ *Novice*, 25. 5. 1859, št. 21, str. 165.

⁹¹⁰ *Novice*, 23. 3. 1859, št. 12, str. 95; 1. 6. 1859, št. 22, str. 173; 10. 8. 1859, št. 32, str. 253; 26. 10. 1859, št. 43, str. 341; 30. 11. 1859, št. 48, str. 381; 26. 9. 1860, št. 39, str. 314; 14. 12. 1859, št. 40, str. 396; 22. 2. 1860, št. 8, str. 63.

⁹¹¹ *Novice*, 25. 1. 1860, št. 4, str. 31.

⁹¹² Hicinger, P.: *Denarji, srednji čas na Slovenskem navadni*, *Novice*, 15. 6. 1859, št. 24, str. 184.

⁹¹³ *Iz Notranjskega*, *Novice*, 30. 7. 1862, št. 31, str. 261.

jesti ali piti, ampak najpoprej: ali imajo, če ne bojo celega bankovca zajedli ali zapili, toliko drobiža, da bojo mogli plačati, kar bojo zajedli ali zapili; kdor nima šestice ali krajcarjev, naj gré svojo pot.«⁹¹⁴ Tudi v Trstu se je dogajalo, »da dostikrat kak tergovca na drobno kakošnega blaga za tega voljo prodati ne more, ker bankovca ni v stanu menjati.«⁹¹⁵

Novice so že marca 1859 opazile pomanjkanje srebrnega drobiža: »Čudne, pa zlo sitne prikazni moramo omeniti, katero zapazujemo že več tednov na mestnih tergih pa tudi v špəcarijskih štacunah, kjer gré kupčija le bolj na drobno.« Zmanjkovalo je srebrnega drobiža za 6 kr. Kam je izginil, »ne vemo za gotovo; to pa je gotovo, da marsiktera kuharica na tergu ali v štacuni ni mogla kupiti, česar je potrebovala, ker ji bankovca nismo mogli menjati. Ker je to dostikrat huda zadrega v navadnem življenji, če potrebne *drobiža* manjka, se pač nadjamo, da naša sl. kupčijska zbornica ne bo te zadrega v nemar pustila.«⁹¹⁶ Kranjska trgovska in obrtna zbornica je nato že 28. marca 1859 soglasno sklenila, da bo pristojne organe zaprosila, naj začnejo čim prej izdajati nov srebrni denar.⁹¹⁷ Junija 1859 je davčna uprava odgovorila, da njena zaloga srebrnega drobiža, »ne zadošča, da bi lahko mislila na potrebo po plačilni izravnavi zbirnih blagajn in davčnih uradov. C. k. glavna deželna blagajna ni v položaju, da bi lahko izdala večje količine srebrnega drobiža, posebno, ker ne more zavriniti zahtev čet, ki korakajo skozi«⁹¹⁸ mesto. Tako je tudi Ljubljana trpela zaradi nepopustljivosti avstrijske armade v Italiji, ki je zase vedno znova zahtevala srebrnike.

Zlasti kritično je dolgo časa primanjkovalo srebrnega drobiža za 6 kr. CM: »Iz mnogih dežel našega cesarstva se sliši, da krajcarji, zlasti pa šestice, čedalje bolj zginjujejo.«⁹¹⁹ Tudi koroška trgovska in obrtna zbornica se je pritoževala, »da na Koroškem drobiža, zlasti pa šestice za navadne potrebe zlo pomanjkujе.«⁹²⁰ Prav nič drugače ni bilo v Trstu.⁹²¹ Pomanjkanje starega srebrnega drobiža je bilo še toliko bolj zaskrbljujoče, ker država z začetkom leta 1859 sploh še ni začela izdajati ekvivalentnega novega srebrnega drobiža za 10 in 5 kr. öW.⁹²² Potem pa ga je v celem letu 1859 nakovala samo za 700.000 gld.⁹²³ Vlada je novembra 1859 sicer nameravala »sedanje sreberne šestice (po novem dnarji 10 kr. vredne) nazaj vzeti in jih z drobižem po novi veljavi nadomestiti.«⁹²⁴ Vendar je bila kovinska

⁹¹⁴ Novice, 17. 10. 1860, št. 42, str. 340.

⁹¹⁵ Novice, 21. 12. 1859, št. 51, str. 406.

⁹¹⁶ Iz Ljubljane, Novice, 23. 3. 1859, št. 12, str. 95.

⁹¹⁷ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 28. 3. 1859.

⁹¹⁸ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 22. 7. 1859.

⁹¹⁹ Novice, 21. 3. 1860, št. 12, str. 95.

⁹²⁰ Novice, 14. 12. 1859, št. 50, str. 396.

⁹²¹ Novice, 21. 12. 1859, št. 51, str. 406.

⁹²² Novice, 12. 1. 1859, št. 2, str. 16.

⁹²³ Novice, 25. 1. 1860, št. 4, str. 31.

⁹²⁴ Novice, 30. 11. 1859, št. 48, str. 381.

vrednost novega srebrnega drobiža za samo 10 % nižja od njegove imenske vrednosti. Zato v letih visoke srebrne ažije novi drobiž ni imel prav nobene možnosti, da bi se lahko obdržal v obtoku. Čeprav je bila kovinska vrednost srebrnega drobiža za 6 kr. za 33 % nižja od njegove imenske vrednosti, ob visoki srebrni ažiji tudi ta drobiž ni imel veliko možnosti, da bi se lahko obdržal v obtoku. Po eni strani so ga ljudje na veliko tezavirali.⁹²⁵ Po drugi strani pa so ga s 5-odstotnim dobičkom preprodajali v turške dežele,⁹²⁶ kjer je v obtoku nadomeščal turški denar. Namesto domačega drobiža so ga uporabljali tudi v Prusiji.⁹²⁷ Dokler niso junija 1859 preklicali njegove veljavnosti, so ga s pridom uporabljali tudi v Lombardiji.⁹²⁸

Pomanjkanje srebrnega drobiža se je do določene mere dalo nadomestiti z uporabo bakrenega drobiža. Iz Tirolske so tako poročali, »da si ljudje pri menjavi bankovcov morajo skor samo s krajcarji pomagati«.⁹²⁹ To je bilo seveda zelo nepraktično, saj je bil bakreni drobiž precej težji od nominalno enake količine srebrnega drobiža.⁹³⁰ Še bolj nerodno pa je bilo, ker je kmalu začelo pomanjkovati še bakrenega drobiža. »Povsod tožijo ljudje, da še nikoli kar menda cesarstvo stoji, ni bilo take zadrege s srebrnim in še celó s kuprenim [bakrenim] drobižem.«⁹³¹ Nič ni pomagalo, da so v kovnice pridno dovažali baker⁹³² in so samo leta 1859 skovali 311 milijonov kosov bakrenega drobiža.⁹³³ Prav tako ni pomagalo, da so leta 1860 začeli kovati nepraktični⁹³⁴ bakreni drobiž za 4 kr.⁹³⁵ Z njim so hoteli nadomestiti izpad srebrnega drobiža za 5 kr.⁹³⁶ Iz Česke so žalost-

⁹²⁵ Primerjaj: Iz Tirolskega, Novice, 7. 3. 1860, št. 10, str. 80.

⁹²⁶ Iz Tersta, Novice, 21. 12. 1859, št. 51, str. 406. Veliko starega srebrnega drobiža je odšlo tudi v Srbijo, ki še ni imela lastnega denarja.. Leta 1861 ga je bilo tu že tako veliko, da je srbska vlada znižala njegov uradni tečaj. Novice, št. 14, 3. 4. 1861, str. 116. Zanimiva je tudi pripoved zdravnika Ivana Kovača, ki je leta 1861 odšel s trebuhom za kruhom v Beograd. S seboj je imel večinoma le avstrijske bankovce. Ker si z njimi v Srbiji ni mogel veliko pomagati, je pri menjavi v srebrnike moral plačati neverjetno visoko 175 % srebrno ažijo. Iz Topčidera pri Beligradu v Srbii, Novice, 7. 8. 1861, št. 32, str. 262.

⁹²⁷ Novice, 21. 3. 1860, št. 12, str. 95.

⁹²⁸ Novice, 1. 6. 1859, št. 22, str. 173.

⁹²⁹ Novice, 7. 3. 1860, št. 10, str. 80.

⁹³⁰ »Kdor menja bankovec goldinarsk, prejme pol soldov cel kup.« Česko, Novice, 21. 11. 1860, št. 47, str. 380.

⁹³¹ Novice, 10. 10. 1860, št. 41, str. 332.

⁹³² Novice, 1. 6. 1859, št. 22, str. 173; 10. 8. 1859, št. 32, str. 253; 17. 8. 1859, št. 33, str. 261; 8. 8. 1860, št. 32, str. 255.

⁹³³ Novice, 25. 1. 1860, št. 4, str. 31.

⁹³⁴ Zaradi svoje relativno velike teže so bili za uporabo precej nepriročni. »Tistih težakov po 4 nove krajcarje se vsak boji, da mu ne strgajo v hlačah tudi usnjatih žepov, ako jih mora več seboj nositi.« Beseda o bankovcih po 1 in 5 gold. in o srebrnih šestnicah, Novice, 16. 5. 1866, št. 20, str. 158.

⁹³⁵ Novice, 31. 10. 1860, št. 44, str. 356; 10. 10. 1860, št. 41, str. 332.

⁹³⁶ Probszt, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, str. 540.

no poročali: »Novi 4krajcarji, ki so bili sem ter tje prve dni tega mesca viditi, so zginili spet kakor kafa.«⁹³⁷

Slika 39: Bakreni drobiž, 4 krajcarji avstrijske valute, 1860, Dunaj.

Čeprav se je kovinska vrednost novega bakrenega drobiža sukala okoli 45 % njegove imenske vrednosti,⁹³⁸ se ga je vseeno splačalo izvažati. V velikih količinah je odtekal v Benečijo, kjer je imel prav isto vrednost kot stari italijanski bakreni drobiž centimo. Zato so v Benečiji 100 kr. novega bakrenega drobiža zamenjevali za goldinar v srebru ali zlatu.⁹³⁹ Tako pridobljene srebrnike so nato prekupčevalci zamenjali za bankovce, s katerimi so nato zopet kupovali bakreni drobiž. Pri tem so v svoj žep vtaknili dobiček v višini trenutne srebrne ažije. Kot smo videli, pa srebrna ažija v teh letih ni bila majhna in zato kljub stroškom tudi dobiček ni bil majhen.⁹⁴⁰

Vladi nikakor ni uspelo ustaviti preprodaje novega bakrenega drobiža v Benečijo. Nazadnje ji ni preostalo nič drugega, kot da je leta 1862 za Benečijo začela kovati poseben bakreni drobiž.⁹⁴¹ Od avstrijskega drobiža se je razlikoval samo po napisu.⁹⁴² Ko so sredi leta 1862 skovali dovolj novega italijanskega drobiža, so v Benečiji preklicali veljavnost avstrijskega bakrenega drobiža.⁹⁴³ Ker avstrijskega bakrenega drobiža sedaj ni bilo več mogoče menjati za srebrnike, so upali, da bo prišel nazaj v avstrijske dežele: »Tako bomo menda dobili spet novih krajcarjev dovolj, ki so nam že zlo zginili.«⁹⁴⁴

Slika 40: Bakreni drobiž za Benečijo, 1 sold avstrijske valute, 1862, Kremnica.

Prekupčevalo se ni samo z novim, temveč tudi s starim drobižem. Tega so preprodajali na južno Ogrsko, kjer so ga ljudje še naprej obračunavali po stari konvencijski valuti in je bilo 60 kr. bakrenega drobiža vrednih 1 gld. Pri tem

⁹³⁷ Novice, 21. 11. 1860, št. 47, str. 380.

⁹³⁸ 1 kr. öW je tehtal 3,73 g, dunajski cent bakra pa je leta 1860 v povprečju stal 68,84 gld. Kramář, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 120*.

⁹³⁹ Novice, 21. 12. 1859, št. 51, str. 406; 24. 12. 1860, št. 52, str. 419; 1. 1. 1862, št. 1, str. 8.

⁹⁴⁰ Marca 1860 je bil tako dobiček več kot 30 %. Primerjaj: Novice, 21. 3. 1860, št. 12, str. 95.

⁹⁴¹ Novice, 12. 2. 1862, št. 7, str. 56.

⁹⁴² Novice, 19. 3. 1862, št. 12, str. 96.

⁹⁴³ Novice, 18. 6. 1862, št. 25, str. 210.

⁹⁴⁴ Novice, 12. 2. 1862, št. 7, str. 56. Primerjaj še: Die Protokolle des Österreichischen Ministerates 1848–1867, 5. del, 3. knjiga, Wien 1985, str. 76–77.

so prekupčevalci v žep vtaknili 11 % dobička.⁹⁴⁵ Ker je nanovo skovani bakreni drobiž hitro izginjal iz obtoka, je morala vlada kmalu zaustaviti menjavo starega drobiža za novega. Bakreni drobiž za 2 kr. je najprej nameravala zamenjati do konca julija 1859.⁹⁴⁶ Vendar se je vlada nato odločila, da ga bo v obtoku obdržala vsaj še do konca leta 1859.⁹⁴⁷

Oblastem z zakonskimi omejitvami ni uspelo zaustaviti izvoza drobiža. Popotniki in poslovneži, ki so se odpravili v tujino, so iz Trsta s seboj lahko vzeli le za največ 4 gld. srebrnega in za 2 gld. bakrenega drobiža.⁹⁴⁸ Deželne oblasti so ljudi tudi svarile pred prekupčevanjem z drobižem.⁹⁴⁹ Vendar ta svarila niso prav nič zalegla. Ljudje so drobiž na veliko tihotapili v tujino. Ker je večja količina drobiža precej tehtala, so se tihotapci posluževali celo vlakov. Občasno so tako organi reda in miru na železnici zasačili večje količine srebrnega drobiža, ki je bil namenjen v Nemčijo.⁹⁵⁰ Na dunajski železniški postaji so tako zaplenili skoraj 900 kg težak zaboj, v katerem je bilo skritih za 22.000 gld. srebrnega drobiža.⁹⁵¹

Novice so se sicer že marca 1859 zavzele, da bi »tudi tistim na pete stopili, kateri te šestice višje cenijo kakor po 10 novih krajc., kakor jih je postava določila.«⁹⁵² Potemtakem naj bi bili kaznovani vsi tisti, ki so pri menjavi denarja zaračunali srebrno ažijo. Vendar za razliko od leta 1848 v Ljubljani sedaj ni bilo nobene sistematične kampanje proti prekupčevalcem z denarjem. V dolgih letih obstoja srebrne ažije so se ljudje z ažijo skoraj že povsem sprijaznili. V časopisih so lahko vsakodnevno spremljali gibanje srebrne ažije. Brez problemov so razumeli, da je papirnati denar zaradi srebrne ažije kljub zakonsko enaki nominalni vrednosti v primerjavi s kurantnim srebrnim denarjem realno vseeno manj vreden.

Navsezadnje celo država svojim državljanom ni dajala dobrega zgleda. Zaradi pomanjkanja srebra je obresti za narodno posojilo plačevala z bankovci, »vendar se bo lastnikom takih kuponov [obveznic narodnega posojila] primeren nadavek doplačeval, kateri bo prerajtan po ceni srebernega dnarja.«⁹⁵³ Glede na trenutno višino srebrne ažije je država pred vsakim plačilom zakonsko določila višino srebrne ažije, ki jo je upoštevala pri izplačilu bankovcev namesto prvotno obljubljene vsote v srebrnikih.⁹⁵⁴ S tem je država povsem očitno ignorirala prisilni tečaj bankovcev.⁹⁵⁵

⁹⁴⁵ Iz Tersta, Novice, 21. 12. 1859, št. 51, str. 406.

⁹⁴⁶ Novice, 26. 1. 1859, št. 4, str. 31.

⁹⁴⁷ Novice, 27. 7. 1859, št. 30, str. 237.

⁹⁴⁸ Novice, 15. 2. 1860, št. 7, str. 55–56.

⁹⁴⁹ Novice, 22. 2. 1860, št. 8, str. 63.

⁹⁵⁰ Primerje: Česko, Novice, 28. 3. 1860, št. 13, str. 104.

⁹⁵¹ Novice, 26. 9. 1860, št. 39, str. 314.

⁹⁵² Iz Ljubljane, Novice, 23. 3. 1859, št. 12, str. 95.

⁹⁵³ Novice, 22. 6. 1859, št. 25, str. 197.

⁹⁵⁴ Primerjaj: Novice, 29. 6. 1859, št. 26, str. 205; 21. 9. 1859, št. 38, str. 301; 6. 2. 1861, št. 6, str. 50.

7. Nadomestni denar in papirnati drobiž

Kot že mnogokrat prej in kasneje so ljudje v času pomanjkanja drobnega denarja tudi tokrat posegli po samopomoči. V primerjavi z revolucionarnim letom 1848/49 avtoriteta države to pot ni bila ogrožena, zato skoraj da ni prišlo do izdajanja nadomestnega denarja. Vendar so ljudje kot nadomestni denar začasno uporabljali znamke in kolke.⁹⁵⁶

Prav tako so zopet začeli trgati bankovce za 1 gld. na polovice in na četrtine. Toda država je to pot reagirala precej hitro in je že takoj prepovedala takšno prakso.⁹⁵⁷ Državne blagajne raztrganih bankovcev sploh niso sprejemale, narodna banka pa le takrat, če so ji bili prav vsi raztrgani kosi enega bankovca skupaj predloženi v zamenjavo. Čeprav zato proizvodnja »flik« ni bila tako množična, kakor je bila leta 1848/49, pa se je vladi zdelo potrebno, da je ljudi občasno ponovno opozorila na prepoved.⁹⁵⁸ »Flike« se to pot na Slovenskem niso pretirano udomačile. Vendar je bila Slovencem navada trganja bankovcev dobro znana. Zdravnik Ivan Kovač je npr. leta 1861 takole opisal svojo pot po Madžarskem: »Mislim sem, da dobro kapljico zastonj dobivam, ker bankovce smo po Ogerskem takrat že na štiri dele sveta razpotegovali in za dve fliki [0,5 gld.] je bila moja čutara dvakrat polna. In tako pridemo v razpoteževanju bankovcev in prazenju čutare ob 9. zvečer [19. maja] v Budapešt.«⁹⁵⁹

Ko so spodleteli vsi poskusi ohranitve drobiža v denarnem obtoku (prepoved prekupčevanja z drobižem, kovanje novega drobiža), je morala vlada znova začeti izdajati papirnati drobiž. Časopisje je vladi že maja 1859 svetovalo ta korak, »ker s kovanjem srebrnih šestic ne bo veliko pomagano; dokler namreč bo nadavek ali ažijo srebra na 40 in še čez stal, bo zginilo kmalu vse, kar koli je srebru le podobno.«⁹⁶⁰ Vendar se finančno ministrstvo dolgo časa ni moglo odločiti za ta ukrep. Šele pod novim finančnim ministrom Ignazom Plenerjem se je v drugi polovici leta 1860 o tem začelo govoriti vedno bolj odločno.⁹⁶¹

Nato je izšel cesarski odlok z dne 17. novembra 1860: »Da v sedanjih razmerah srebrne ažije, ki ovira kroženje drobiža, nujnim potrebam trgovine na drobno priskrbimo potrebno pomoč,«⁹⁶² so začeli izdajati papirnati drobiž za 10

⁹⁵⁵ Nasprotno uradna določitev zlate ažije (npr. Novice, 13. 7. 1859, št. 28, str. 221) nikoli ni bila v nasprotju z obstoječimi zakoni. Zlatniki so bili namreč samo trgovski denar brez prisilnega tečaja.

⁹⁵⁶ Novice, 11. 5. 1859, št. 19, str. 152.

⁹⁵⁷ Ibidem.

⁹⁵⁸ Novice, 26. 9. 1860, št. 39, str. 314; 10. 10. 1860, št. 41, str. 332.

⁹⁵⁹ Iz Topčidera pri Beligradu v Srbii, Novice, 7. 8. 1861, št. 32, str. 262.

⁹⁶⁰ Novice, 11. 5. 1859, št. 19, str. 152.

⁹⁶¹ Novice, 3. 10. 1860, št. 40, str. 324; 7. 11. 1860, št. 45, str. 363; 14. 11. 1860, št. 46, str. 372.

⁹⁶² Odlok je ponatisnjen v: Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 600–601.

kr. Papirnati drobiž ni imel prisilnega tečaja. Državne blagajne so ga sprejemale do skupne vsote 1 gld. Ukrep naj bi veljal samo začasno in skupna vsota izdane-ga papirnatega drobiža ni smela presegati 12 milijonov gld.⁹⁶³

Slika 41: Papirnati drobiž, 10 krajcarjev avstrijske valute, 1860.

Papirnati drobiž so začeli izdajati že 22. novembra 1860.⁹⁶⁴ V Ljubljano so ga takoj poslali za 6000 gld.⁹⁶⁵ Seveda je papirnati drobiž iz denarnega obtoka dokončno izrinil še tisti kovani drobiž, ki se mu je do tedaj uspelo obdržati v obtoku.⁹⁶⁶ Država je iz meseca v mesec v obtok pridno pošiljala nove količine papirnatega drobiža. Do konca septembra 1861 je že skoraj povsem zapolnila predviden kontingent 12 milijonov gld.⁹⁶⁷ Zato je papirnati drobiž decembra prenehala izdajati. Od tedaj naprej je novi papirnati drobiž tiskala samo še za zamenjavo starega papirnatega drobiža, ki se je zelo hitro obrabljal.⁹⁶⁸

⁹⁶³ Novice, 27. 11. 1860, št. 48, str. 387.

⁹⁶⁴ Novice, 21. 11. 1860, št. 47, str. 380; 27. 11. 1860, št. 48, str. 387.

⁹⁶⁵ Novice, 27. 11. 1860, št. 48, str. 387.

⁹⁶⁶ Novice, 24. 12. 1860, št. 52, str. 419; 18. 12. 1861, št. 51, str. 422.

⁹⁶⁷ Novice, 23. 1. 1861, št. 4, str. 34; 19. 6. 1861, št. 25, str. 204; 16. 10. 1861, št. 42, str. 350; 27. 11. 1861, št. 48, str. 398

⁹⁶⁸ Novice, 11. 12. 1861, št. 50, str. 413; 9. 4. 1862, št. 15, str. 120; 9. 7. 1862, št. 28, str. 238; 16. 7. 1862, št. 29, str. 246; 24. 9. 1862, št. 39, str. 331; 16. 9. 1863, št. 37, str. 302.

IX. REŠEVANJE FINANČNIH IN DENARNIH TEŽAV (1859/1866)

1. Proračunska kriza in nastop ustavne dobe

a) Proračunska kriza

Avstrija se je zaradi vojne s Piemontom in Francijo znašla v velikih finančnih zagatah. Državni dolgovi pri narodni banki so s predujmom 133 milijonov gld. in nakazili v srebru⁹⁶⁹ do konca leta narasli na 300 milijonov gld., zaloge srebra so se zmanjšale na 80 milijonov gld. in število bankovcev v obtoku se je dvignilo na 466 milijonov gld.⁹⁷⁰ Finančni minister Bruck se je z nastalimi problemi moral spopasti že takoj po sklenitvi premirja. Narodni banki je moral odplačati predujme in najti je moral denar za pokritje tekočega proračunskega primanjkljaja. Na povišanje davkov ni mogel računati. Zastareli davčni sistem ni omogočal učinkovite vključitve novih davčnih virov. Povečanju temeljnih davčnih virov (zemljarina in trošarine) so odločno nasprotovale prizadete agrarne in predelovalne interesne skupine. Po gospodarski krizi leta 1857 je tudi železarska in tekstilna industrija vedno bolj učinkovito nasprotovala Bruckovi gospodarski politiki.⁹⁷¹

Edina rešitev za nastale finančne težave je bil najem novega posojila. Toda po izgubljeni vojni je bil ugled avstrijske države skoraj povsem na dnu. Brez zaupanja javnosti v prihodnost države bi bil vsak poskus najema novega posojila obsojen na propad. Jeseni 1859 je vlada naposled obelodanila podatke o skrivnem financiranju dosedanjega proračunskega primanjkljaja s pomočjo izdajanja novih obligacij narodnega posojila. Namesto zakonsko dovoljenih 500 milijonov gld. je finančni minister Bruck na trg poslal za 611 milijonov gld. teh obligacij. Ko je to postalo splošno znano, »je okrepilo obstoječe, upravičeno nezaupanje do vlade in je znova omajalo upanje, da so pristojni dejavniki v državi resno govorili o obljubljenih reformah.«⁹⁷²

b) Razširjeni državni svet

Sedaj je bilo še bolj kot prej potrebno pridobiti zaupanje javnosti in predvsem finančnega sveta. Zato je cesar konec leta 1859 sklical komisiji, ki sta se ukvarjali s perečimi proračunskimi težavami. *Novice* so ta ukrep sprejele

⁹⁶⁹ Glej poglavje *Financiranje vojne*.

⁹⁷⁰ Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninsitut*, 1. del, 2. knjiga, str. 570.

⁹⁷¹ Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, 1. knjiga, str. 412–438, 552–589.

⁹⁷² Kolmer, Gustav: *Parlament und Verfassung*, 1. del, Graz 1972, str. 28–29.

z upanjem na morebitno izboljšanje: »Ker je dnarni stan našega cesarstva res v veliki zadregi, je treba krepkih pomočkov, da se po poti občnega zaupanja rešijo prevažne zadeve; za to vse željno pričakuje novih naredb.«⁹⁷³ Toda za finančni in poslovni svet sta bili sklicani posvetovalni komisiji brez konkretnih pooblastil odločno premalo, da bi bili svoj denar pripravljeni vložiti v prihodnost neoabsolutističnega režima. V nastalih kriznih razmerah bi se zadovoljili samo z učinkovito parlamentarno kontrolo nad proračunsko porabo. Zato je centralistično in reformistično naravnana avstrijska birokracija na čelu s finančnim ministrom Bruckom vse bolj pritiskala na vladarja, da naj vsaj delno oživi ustavno parlamentarno življenje. Nastalo krizo je izkoristilo tudi visoko plemstvo. Prizadevalo si je za povrnitev stanovske oblasti in deželne avtonomije; na področju centralne uprave bi cesarju pustili absolutno oblast, hkrati pa so nasprotovali konstitucionalizmu in parlamentarizmu. S tem se je med konservativnim visokim plemstvom in konstitucionalno birokracijo nujno vnel spopad za vpliv nad usodo avstrijskega cesarstva.

Cesar Franc Jožef ni bil pripravljen omejiti svoje oblasti. Pristal je le na upravne reforme, s katerimi bi bilo mogoče ohraniti neoabsolutizem. V tem sklopu je tudi pristal na sklic finančnih komisij. Vendar to ni bilo dovolj. Naposled je marca 1860 pristal na sklic razširjenega državnega sveta. Poleg desetih starih in desetih novih dosmrtnih članov je bilo v razširjenem državnem svetu tudi 38 začasnih članov kot predstavnikov dežel. Razširjeni državni svet je imel le svetovalno funkcijo. Med drugim je pretresal proračun.⁹⁷⁴ Zato je uradno časopisje takoj pojasnilo: »Že s tem, da je [razširjenemu državnemu svetu] poverjeno določanje državnega finančnega načrta in revizija državnega zaključnega računa, je ta dobil /.../ največji pomen za bodočo ureditev financ v Avstriji.«⁹⁷⁵ Tudi *Novice* so od razširjenega državnega sveta veliko pričakovale: »Deržavni odbor ni zadovoljen s tem, da bi le gole številke po goldinarjih in krajcarjih pretresal, ampak on hoče *globokeje* vriniti v to zadevo in preiskavati, kako bi se dalo *drugačno* gospodarstvo v našem cesarstvu osnovati, da bi se preobilni deržavni stroški, potem pa tudi davki ljudstvu znižali. Sila imenitne reči se je s tem namenom podstopil deržavni zbor [svet], - Bog daj, da bi srečno izpeljal svoj cilj in konec!«⁹⁷⁶ Končni cilj pa ni bil nič manj kot uravnovešen proračun.⁹⁷⁷

Povsem drugače pa so reagirali finančni trgi. Ker je imel razširjeni državni svet zelo omejene pristojnosti, so ga finančni trgi sprejeli povsem ravnodušno. Zato je spodletel razpis 200 milijonov gld. loterijskega posojila, s katerim bi lahko država vrnila narodni banki 133 milijonov gld. predujma. Z velikimi napori

⁹⁷³ *Novice*, 2. 11. 1859, št. 44, str. 349.

⁹⁷⁴ *Novice*, 14. 3. 1860, št. 11, str. 87.

⁹⁷⁵ *Laibacher Zeitung* 8. 3. 1860, št. 56, str. 221.

⁹⁷⁶ *Novice*, 20. 6. 1860, št. 25, str. 199.

⁹⁷⁷ *Novice*, 18. 7. 1860, št. 29, str. 231.

je državi uspelo zbrati samo 76 milijonov gld.⁹⁷⁸ In še ta denar je potem skoraj v celoti porabila za pokritje proračunskega primanjkljaja v letu 1860. Ostali znesek 123 milijonov gld. je država zastavila pri narodni banki.⁹⁷⁹ Zaradi finančnega neuspeha je bil Bruckov položaj vedno bolj ogrožen. Ko so se temu pridružile še intrige njegovih nasprotnikov, ga je cesar odstavil, nakar je Bruck napravil samomor.⁹⁸⁰

c) Oktobrska diploma

Novi finančni minister je postal Ignaz Plener, ki je imel odlične zveze z dunajskimi finančniki in si je še bolj kot Bruck prizadeval za parlamentarno kontrolo nad proračunom. Čeprav cesar prvotno tega ni želel, je bil z ustanovitvijo razširjenega državnega sveta storjen prvi korak k ustavni monarhiji. V državnem svetu se je razvila ostra debata med zagovorniki centralistično-liberalnega konstitucionalizma in federalističnega konservatizma. Na eni strani je bilo tako večinoma plemstvo, na drugi pa meščanstvo.⁹⁸¹ Finančna vprašanja so bila potisnjena ob rob. Oba nasprotna si tabora sta se strinjala le v toliko, »da žalostni dnarni stan našega cesarstva se ne dá ne z finančnimi započetbami ne s prihranili do dobrega in za stanovito odverniti, ampak treba je, da se vladba drugače osnova kakor je dosedaj bilo«.⁹⁸²

Ker je Franc Jožef želel čim bolj omejiti vpliv konstitucionalizma, je sprva prislulnil federalističnemu in konservativnemu visokemu plemstvu na čelu z Madžari. 20. oktobra 1860 je izšla tako imenovana oktobrska diploma.⁹⁸³ Zakonodajna oblast naj bi se v bodoče odvijala v sodelovanju z deželnimi zbori in državnim zborom. Deželni zbori naj bi bili stanovska zastopstva z močno omejeno volilno pravico. Državni zbor je bil pristojen za področja, ki so zadevala vso državo, med drugim tudi za denarništvo, narodno banko, državna posojila

⁹⁷⁸ Primerjaj: Novice, 28. 3. 1860, št. 13, str. 103; 18. 4. 1860, št. 16, str. 127; 25. 4. 1860, št. 17, str. 136.

⁹⁷⁹ Več o loterijskem posojilu leta 1860 in njegovih posledicah glej: Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus*, str. 886–900. Liese, Joachim: *Staatskredit und Defizitfinanzierung*, str. 138–139. Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninstitut*, 1. del, 2. knjiga, str. 583–591. Malfér, Stefan: *Einleitung, V: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867*, 5. del, 3. knjiga, Wien 1985, str. XXXI.

⁹⁸⁰ Tako dramatičen konec je seveda vzbudil veliko pozornost javnosti. Primerjaj: Novice, 2. 5. 1860, št. 18, str. 143.

⁹⁸¹ Na strani »federalistov« je bil tudi zastopnik Kranjske grof Anton Auersperg in zastopnik Goriske in Istre grof Viljem Pace. Na strani »centralistov« pa so bili zastopnik Štajerske, leobenski industrijalec Mayer, zastopnik Koroške, tovarnar Herbert, in zastopnik Trsta, veletrgovec Reyer. Na eni strani torej plemstvo in na drugi strani meščanstvo. Primerjaj: Novice, 3. 10. 1860, št. 40, str. 323. *Zgodovina Slovencev*, str. 468.

⁹⁸² Novice, 5. 9. 1860, št. 36, str. 287.

⁹⁸³ Novice, 24. 10. 1860, št. 43, str. 347–348.

in finance. Vendar so bile njegove pristojnosti praktično omejene na svetovanje. To je bilo daleč od učinkovite parlamentarne kontrole nad proračunom.⁹⁸⁴

Oktobrska diploma ni zadovoljila nikogar. Zaradi svoje nedemokratskega je budila veliko nezadovoljstvo: »Nova doba se bliža prerojeni Avstriji; to so nam pokazali cesarski razglasi poslednjih dni; vendar ne moremo tajiti, da smo si marsiktere reči drugače mislili.«⁹⁸⁵ Volilni redi so meščanstvo in podeželsko prebivalstvo postavljali v neenakopravni položaj nasproti plemstvu in duhovščini.⁹⁸⁶ Liberalno misleča inteligenca se je čutila zavrženo: »Ker žalibog! inteligenca brez posestva v zbor ni pripuščena, se težko bodo politično izobraženi in za javne zборе sposobni ljudje našli.«⁹⁸⁷ Za razliko od vala navdušenja, ki je zajel Ljubljano ob nastopu ustavne dobe leta 1848, so to pot Ljubljančani novice o spremembah državne ureditve sprejeli bolj ali manj hladno.⁹⁸⁸

Z oktobrsko diplomo niso bili zadovoljni niti Madžari, ki so v primerjavi z drugimi deželami dobili mnoge privilegije. Želje Madžarov po večji samostojnosti so bile namreč veliko večje od dobljenega. Na Ogrskem se je širil protiavstrijski odpor, ki se je najbolj jasno odražal pri odklanjanju plačevanja davkov.⁹⁸⁹ S tem se je finančni položaj Avstrije še dodatno poslabšal. Hkrati so se zaradi politične krize v Italiji⁹⁹⁰ proračunski izdatki še dodatno povečali. Zaradi proračunskih težav je morala vlada konec leta 1860 nehati plačevati obresti narodnega posojila v srebru in je v Benečiji razglasila prisilni tečaj za bankovce narodne banke.⁹⁹¹

---

⁹⁸⁴ Več o političnem razvoju do oktobrske diplome glej: Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 373–376. Liese, Joachim: Staatskredit und Defizitfinanzierung, str. 21–27. Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, str. 833–839, 856–885, 900–964, 1024–1026. Judson, Pieter M.: Exclusive Revolutionaries, Ann Arbor 1996, str. 74–78. Lehner, Oskar: Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte, Linz 1992, str. 197–198. Walter, Friedrich: Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955, Wien-Köln-Graz 1972, str. 185–197. Baltl, Hermann: Österreichische Rechtsgeschichte, Graz 1972, str. 212–213. Hellbling, Ernst C.: Die Ansätze zu einem Finanz- und Wirtschaftsverfassungsrecht in der Entwicklung des österreichischen Verfassungsrechts, V: Wirtschaft und Verfassung in Österreich, Wien-Freiburg-Basel 1972, str. 67–68.

⁹⁸⁵ Iz Gradca. Dr. R., Novice, 31. 10. 1860, št. 44, str. 354.

⁹⁸⁶ Štajerski deželni zbor naj bi tako imel 42 poslancev, od tega 6 predstavnikov duhovščine, 12 plemstva in veleposestnikov, 12 meščanstva in 12 podeželskega prebivalstva. Podobno je bilo na Koroškem 5 članov deželnega zbora iz vrst duhovščine, 8 iz vrst plemstva in veleposestnikov, 11 meščanstva in 12 iz podeželskega prebivalstva. Vendar je bila volilna pravica v mestih omejena na občinska zastopstva, na podeželju pa na župane in na enega člana občinskega odbora. Novice, 31. 10. 1860, št. 44, str. 355–356. Za ostale dežele, kjer so živeli tudi Slovenci, deželni statuti niso izšli.

⁹⁸⁷ Od Mure, Novice, 31. 10. 1860, št. 44, str. 354.

⁹⁸⁸ Novice, 31. 10. 1860, št. 44, str. 355.

⁹⁸⁹ Glej: Malfér, Stefan: Steuerwiderstand und Steuerexekution in Ungarn 1860–1862, ÖOH, 1982, št. 3, str. 313–329.

⁹⁹⁰ Glej poglavje *Zaustavitev zamenjavanja bankovcev za srebrnike*, op. 44.

⁹⁹¹ Glej poglavje *Financiranje vojne*.

Z oktobrsko diplomo ni bilo zadovoljno tudi premožno in liberalno misleče meščanstvo. Finančni svet je avstrijski državi učinkovito pokazal svojo moč. Vrednosti na borzah so padale, srebrna ažijska se je od oktobra 1860 do konca januarja 1861 dvignila od 32 % na 52 %.⁹⁹² S tem so se samo še okrepili argumenti finančnega ministra Plenerja, ki je bil prepričan, da je vrednost papirnatega denarja mogoče stabilizirati samo na podlagi uravnoveženega proračuna. Red v financah je pogoj za stabilnost papirnatega denarja in obratno. Oboje pa je mogoče doseči le na podlagi zaupanja v državo. Finančni krogi in meščanstvo bodo zaupali samo ustavni državi s parlamentarno kontrolo nad proračunsko politiko. Parlament bo zmanjšal izdatke, povišal dohodke in tako uravnovesil proračun. Na tej podlagi bo lahko država narodni banki vrnila dolgove in s tem sanirala papirnati denar.⁹⁹³

d) Kranjska trgovska in obrtna zbornica

Plener pri tem ni govoril v prazno. Povsem enakega mnenja so bile tudi trgovske in obrtne zbornice. Te so zastopale interese meščanstva po premoženju, torej prav tistega družbenega sloja, od katerega zaupanja je bila najbolj odvisna usoda avstrijskega denarja in financ. 28. decembra 1860 je Plener avstrijske trgovske in obrtne zbornice zaprosil za sledeče mnenje: »Zelo pomembna in nujna zadeva vzpostavitve deželne valute v njeni polni in nespremenljivi vrednosti je eno od prvih vprašanj, pri reševanju katerega bi lahko sodeloval državni zbor med svojim naslednjim zasedanjem.« Ker ta problem »močno zadeva vse skupine prebivalstva, posebno pa organe trgovine in obrti«, jih je Plener zaprosil, da se posvetujejo »o načinu, s katerim naj bi dosegli ustrezno vzpostavitev valute in deželno valuto obvarovali pred bodočimi nihanji«. ⁹⁹⁴

Trgovske in obrtne zbornice sicer niso imele pravice pretresati prav vsakega vladnega gospodarskega zakonskega predloga,⁹⁹⁵ vendar je lahko vlada, če se ji je to zdelo potrebno, trgovske in obrtne zbornice vprašala za mnenje o zakonu, ki ga je pripravljala.⁹⁹⁶ Ker je večji del reformnega načrta temeljil na

⁹⁹² Liese, Joachim: Staatskredit und Defizitfinanzierung, str. 28–29. Kramář, Karel: Das Papiergeld in Oesterreich, str. 65–66, 51*. Wirth, Max: Oesterreichs Wiedergeburt, str. 146–147.

⁹⁹³ Malfér, Stefan: Einleitung, str. XXXI.

⁹⁹⁴ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 8. 1. 1861.

⁹⁹⁵ Svetovanje vladi o gospodarskih zakonskih predlogih je bila temelj provizoričnega zakona o trgovski in obrtni zbornici iz leta 1848. Ko so nato po leto 1850 začeli ustanovljati trgovske in obrtne zbornice, zaradi političnega prehoda v neoabsolutizem o takšni pravici ni moglo biti več govora. Šele z reformo leta 1868 so trgovske in obrtne zbornice dobile takšne svetovalne pristojnosti.

⁹⁹⁶ Geißler, Franz: Die Entstehung und der Entwicklung der Handelskammern in Österreich, V: Mayer, Hans (ur.): Hundert Jahre österreichische Wirtschaftsentwicklung 1848–1948, Wien 1949, str. 72–73, 85–89, 101.

pridobivanju zaupanja, je Plener to možnost še toliko raje izkoristil. Prejeti nasveti avstrijskih trgovskih in obrtnih zbornic so bili povsem v skladu z njegovim načinom razmišljanja. Tudi trgovske in obrtne zbornice so menile, da je za razvrednotenje bankovcev krivo povečanje števila denarja v obtoku in vsesplošno nezaupanje v denarni sistem. Zato lahko njihove nasvete načelno razdelimo na dva dela. Gospodarski nasveti so pretresali, kako zmanjšati število denarja v obtoku in kako v bodoče preprečiti prevelike emisije bankovcev. Bolj politični del nasvetov pa je pretresal vzroke za nastanek nezaupanja in kako bi bilo mogoče povrniti zaupanje.⁹⁹⁷

Tudi kranjska trgovska in obrtna zbornica je pretresala aktualne denarne probleme. Z zadano nalogo sta se spoprijela zborniška svetovalca J. N. Mühleisen in Gustav Heimann. Najbolj temeljito se je naloge lotil Gustav Heimann,⁹⁹⁸ ki je 8. januarja 1861 na izredni seji predstavil svoj referat. Tudi njegove nasvete lahko razdelimo na gospodarski⁹⁹⁹ in obsežnejši politični del, v katerem pravi: »Kot najvišje načelo, da ponovno vzpostavimo deželno valuto v njeni polni, nespremenljivi vrednosti« je vzpostavitev zaupanja. »Odsotnost tega pomembnega vzvoda je nesporno glavni vzrok za sedanje hude zadrege«. Zato se je Heimann zavzemal za ponovno obuditev in nadaljnjo ohranitev zaupanja. To pa bi bilo po njegovem mnenju mogoče doseči samo na podlagi takojšnje in temeljite ukinitve neoabsolutističnega režima in s sklicem parlamenta v smislu zakonskega predloga ustave z dne 4. marca 1849. Ustava naj bi predvsem zagotavljala delitev oblasti, »ko bodo tako narodi Avstrije v vseh primerih sami vodili kontrolo, kakor tudi skrbeli, da bodo odpravljene tegobe. Medtem bo vlada zaščitena pred vsemi neupravičenimi očitki in bo povsod našla trdno podporo. Kakor hitro se bo povrnilo zaupanje, kredita ne bo več primanjkovalo in do sedaj razvrednotene papirje [bankovce] bodo ljudje zopet iskali in jih radi sprejemali.«¹⁰⁰⁰

Prisotni odborniki so se strinjali s Heimannovim referatom. Pridali so mu le še nekaj gospodarskih nasvetov in ga politično povsem neokrnjenega poslali finančnemu ministru Plenerju. Kranjsko meščanstvo po premoženju torej ni bilo zadovoljno s političnimi koncesijami oktobrske diplome. Zahtevalo je veliko večjo demokratizacijo političnega življenja in s tem posredno večji vpliv na kontrolo proračunske politike. Tudi slovensko javno mnenje večinoma ni bilo zadovoljno z oktobrsko diplomo. Samo skrajno katoliško konservativna *Zgodnja danica* je bila indiferentna do uvedbe ustave, *Novice* pa so se povsem jasno zavzele za ustavno monarhijo in so oktobrsko diplomo obsojale kot premalo

⁹⁹⁷ H....n, Gust: Die österreichischen Finanzproblemen bezüglich Bank, Valuta und Deficit, Leipzig 1862, str. 43. Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 137.

⁹⁹⁸ Torej prav tisti liberalno in velikonemško misleči ljubljanski trgovec, ki je bil leta 1848 obtožen prekupčevanja z denarjem.

⁹⁹⁹ O gospodarski plati denarne reforme glej spodaj poglavje Ločitev narodne banke od države.

¹⁰⁰⁰ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 8. I. 1861.

demokratično.¹⁰⁰¹ *Novice* so glasno in jasno zahtevale: »Zaslišijo naj se v *ustavnem državnem zboru*, kakor so ga kupčijske zbornice celega cesarstva živo priporočale, od ljudstva izvoljeni *poslanci* in stori naj se vse, kar bojo oni svetovali, pa gotovo bo zadovoljna Avstrija se rešila iz sedanjih ddnarnih stisk.«¹⁰⁰² Celo uradni *Laibacher Zeitung* je pritrjeval željam trgovskih in obrtnih zbornic po ustavnem načinu vladanja, čeprav je v skladu z uradno politiko priporočal oktobrsko diplomo kot podlago za morebitne spremembe.¹⁰⁰³

Nekateri bolj liberalno misleči Kranjci so oktobrski diplomi ostro nasprotovali tudi zaradi odpora proti konservativizmu in federalizmu. Poleg Gustava Heimanna se je tako k besedi oglasil še Henrik Costa.¹⁰⁰⁴ Prav vsi nasprotniki oktobrske diplome pa seveda niso bili centralisti. Med njimi jih je veliko zagovarjalo deželno avtonomijo, vendar so si ob enem preprosto želeli več političnih pravic. Tako je bil nad oktobrsko diplomo razočaran tudi Anton Alexander Auersperg, čeprav je v razširjenem državnem svetu glasoval za predlog aristokratske in avtonomistične večine.¹⁰⁰⁵

e) Februarski patent in začetek ustavne dobe

Zaradi neugodnih političnih in finančnih razmer je cesarju Francu Jožefu že kmalu postalo jasno, da na oktobrski diplomi ne bo mogoče zgraditi prihodnosti države. Cesar se je sedaj obrnil na liberalnega centralista Antona Schmerlinga. Schmerling je naposled tudi na podlagi Plenerjevih argumentov oktobrsko diplomo preoblikoval v bolj liberalnem duhu. 26. februarja 1862 je vlada razglasila tako imenovani februarški patent. Z njim je bil uveden dvotirni sistem. Na eni strani sta skupne pristojnosti vodila centralna vlada in državni zbor, na drugi strani so imele precejšnje pristojnosti tudi dežele z deželnimi zbori. Volilni sistem, ki je vpeljal relativni cenzus in pet kurij, je premožnejše družbene sloje postavljaj v privilegiran položaj. Državni zbor je bil pristojen za odločanje o skupnih zadevah. Med drugim je odobral davke in proračun. Posebno pomembno je, da je kontroliral državne dolgove.¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰¹ Melik, Vasilij: O nekaterih vprašanih slovenske politike v začetku šestdesetih let 19. stoletja, ZČ, 1965, str. 156–157. Zwitter, Fran: Slovenski politični preporod XIX. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike, ZČ, 1965, str. 140.

¹⁰⁰² *Novice*, 13. 2. 1861, št. 7, str. 58.

¹⁰⁰³ *Laibacher Zeitung*, 23. 1. 1861, št. 19, str. 74.

¹⁰⁰⁴ *Laibacher Zeitung*, 15. 1. 1861, št. 12, str. 46; Dr. H. C.: Zur Valuta-Frage.

¹⁰⁰⁵ *Novice*, št. 40, 3. 10. 1860, št. 19, str. 321, 323. Požar, Breda: Anastasius Grün in Slovenci, Maribor 1970, str. 30, 74. Melik, Vasilij: A. A. Auersperg in slovenski narod, ZČ, 1987, št. 2, str. 289.

¹⁰⁰⁶ Več o februarškem patentu glej: Liese, Joachim: Staatskredit und Defizitfinanzierung, str. 28–32. Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 376–379. Engel-Janosi, Friedrich: Einleitung, V: Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867, 5. del,

Ljubljančani so februarski patent znova sprejeli brez večjega navdušenja. Slavnostno so osvetlili okna in so se kljub dežju mirno sprehajali po ulicah.¹⁰⁰⁷ Tudi bogati avstrijski finančniki so februarski patent sprva sprejeli povsem hladno. Finančni položaj se je začel izboljševati šele po odprtju državnega zбора. 1. maja 1861 je cesar v prestolnem govoru naložil državnemu zboru tudi sledeče naloge: »Moje ministerstvo Vam bo predložilo prevdarek državnih dohodkov in stroškov za prihodnje leto, iz kterega boste razvidili, da se vseskozi prizadeva doseči to, da bi se v rednem gospodarstvu stroški v ravnovago spravili s dohodki. /.../ Vašemu modremu in natanjčnemu prevdarku priporočam nasvete, kako bi se dala razmera med državo in narodno banko tako uravnati, da bi bila banka neodvisna od države.«¹⁰⁰⁸ Ker je prestolni govor izražal vladni program, je bil s tem javnosti poslan jasen signal, da se misli vlada in s tem tudi državni zbor resno spoprijeti s težavami avstrijskega denarnega sistema.

2. Patriotsko posojilo v srebru?

Na državni kredit je ugodno vplivala že sama možnost učinkovite parlamentarne kontrole nad proračunom. Kapitalski trg je postopoma začel odražati vedno večje zaupanje javnosti v politični sistem. Kreditni ugled države se je izboljšal. Država ni več imela težav pri pokrivanju proračunskega primanjkljaja. Povečano zaupanje v državo in njen ustavni režim se je odražalo tudi v srebrni ažiji, ki je od januarja 1861 do konca leta 1862 s 50 % padla na 17 %.¹⁰⁰⁹

Vendar se vlada pri padanju srebrne ažije ni mogla zanašati samo na tržne mehanizme. Če je želela, da bi bili bankovci nekoč zopet konvertibilni, je morala z reformami tudi sama poseči v tok dogajanj. Nasveti, kako doseči zeleni cilj, so bili zelo raznovrstni: »Kako tem nadlogam v okom priti, bereš sedaj skor vsak dan nove svete, kateri priporočajo mnogoverstne, nektere prav čudna zdravila.«¹⁰¹⁰ Med drugim se je že junija 1859 oglasil tirolski trgovec Johann Boscarolli, ki ga je javnost imela za idejnega pobudnika ljudskega posojila iz leta 1853.¹⁰¹¹

---

1. zvezek, Wien 1977, str. XII–XIII. Judson, Pieter M.: *Exclusive Revolutionaries*, str. 79–84. Lehner, Oskar: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*, str. 198–201. Walter, Friedrich: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*, str. 197–205. Baltl, Hermann: *Österreichische Rechtsgeschichte*, Graz 1972, str. 213–216. Hellbling, Ernst C.: *Die Ansätze zu einem Finanz- und Wirtschaftsverfassungsrecht in der Entwicklung des österreichischen Verfassungsrechts*, V: *Wirtschaft und Verfassung in Österreich*, str. 68. *Zgodovina Slovencev*, str. 468–470. Melik, Vasilij: *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, Ljubljana 1965, str. 5–8.

¹⁰⁰⁷ *Laibacher Zeitung*, 1. 3. 1861, št. 50, str. 199.

¹⁰⁰⁸ *Novice*, 8. 5. 1861, št. 19, str. 155. Prestolni govor je ponatisnjen tudi v: Bezcny, Anton: *Die Thronreden Sr. Majestät des Kaisers Franz Josef I. bei der feierlichen Eröffnung und Schließung des österreichischen Reichsrates*, Wien 1908, str. 58.

¹⁰⁰⁹ Malfér, Stefan: *Einleitung*, str. XII–XIII. Kramář, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich*, 51*.

¹⁰¹⁰ *Novice*, 13. 2. 1861, št. 7, str. 58.

Tudi sedaj je priporočal, da naj država potrebna sredstva, s katerimi bi lahko poplačala svoje dolgove pri narodni banki, dobi od svojih državljanov. Vendar naj ji ti sedaj posodijo svojo srebrnino in zlatnino: »V vsem velikem cesarstvu ni enega samega državljana, ki v miru ne bi ponudil državi kot posojilo svojo lastnino zlatih in srebrnih vrednosti, če bi s tem povsem zanesljivo dosegel dvojni namen: da po eni strani vse svoje ostalo premoženje zavaruje pred razvrednotenjem in kot s čarobno paličico zaustavi nihanje vrednosti valute, po drugi strani pa izpolni prvo državljansko dolžnost in državi omogoči, da navznoter in navzven opravi začeto veliko delo, tako da se najbolj čudovita od vseh dežel izvije iz krize močnejša kot sploh kdaj.«¹⁰¹²

V resnici je bil seveda Boscarolli zelo naiven, če je pričakoval, da bodo ljudje iz domoljubnih razlogov državi posodili svoje zlato in srebro. *Novice* so se v tem povsem strinjale s *Triester Zeitungom*: »Nekako čuden je njegov [Boscarollijev] svet, naj bi ženske svoje sreberno in zlato robo, gospodarji svoje sreberne žlice, škofje in kloštri svojo zlatnino in srebrnino na oltar domovine položili, čeravno je res, da bi taki darovi dobro došli državi.«¹⁰¹³ Takšno posojilo ne bi bilo mogoče izpeljati ne le zaradi čustvene navezanosti ljudi na nakit in druge dragocenosti, ki so bile sestavni del njihovega družbenega statusa, temveč so ljudje imeli zadnjo »prostovoljno« ljudsko posojilo tudi v zelo slabem spominu. Tega se je vlada dobro zavedala in na takšno denarno reformo sploh ni resno računala.

3. Ločitev narodne banke in države

Vsaka dolgoročna denarna reforma se je morala spoprijeti s problemom odnosa med državo in narodno banko. Delikatnost tega odnosa je na seji kranjske trgovske in obrtne zbornice dobro opisal Gustav Heimann: »Banka ne more /.../ izpolniti svojih prevzetih obveznosti – unovčiti svojih bankovcev v kurantne kovance. Ta nepravilnost je nastala kot posledica neupravičenega vpliva vlade na banko, potem ko je bil takšen vpliv odobren s spremembo statotov [banke]. V obratni smeri mora na banko nujno vplivati nezaupanje, ki pritiska na državo.«¹⁰¹⁴ Povsem enako so kasneje argumentirale tudi *Novice*: »Takrat /.../, ko je banka imela toliko srebrnine v svojih hramih, da je vsak bankovec, ki ga je izdala, plačala s srebrom. Ti časi pa so prešli, ko je banka nehala biti samostojna in je postala služavnica države, da je izdala več bankovcev /.../ kakor je

---

¹⁰¹¹ Primerjaj: Walter, Friedrich (ur.): Aus dem Nachlass des Freiherrn Carl Friedrich Kübeck von Kùbau, str. 144. V resnici je vlada njegove ideje samo izkoristila v propagandne namene. Glej: Brandt, Harm-Hinrich: Der österreichische Neoabsolutismus, 392–393.

¹⁰¹² Boscarolli, Johann: Die Finanzen Oesterreichs, Leipzig 1859, str. 21.

¹⁰¹³ *Novice*, 20. 7. 1859, št. 29, str. 229.

¹⁰¹⁴ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 8. 1. 1861.

srebrne gotovine imela. In tako smo prišli do tega, kar se »ažio« imenuje.«¹⁰¹⁵ Po Heimannovem prepričanju bi srebrno ažijo najlažje odpravili, če bi država narodni banki čim prej poplačala svoje dolgove. Ker »pa je takšna želja nesmiselna, potem bi se lahko pomagalo le tako, da se banka osamosvoji od države in se dolgovi države postopno odplačajo in zmanjšajo s časom primernim zmanjšanjem izdatkov in potemtakem povečanjem prihodkov.«¹⁰¹⁶

Glavni razlog za nekonvertibilnost bankovcev je Heimann torej povsem pravilno videl v velikih dolgovih države pri narodni banki. Po njegovem mnenju se je država samo zato lahko tako pretirano zadolžila, ker je bila narodna banka povsem odvisna od države. Država je namreč preko nadzornih organov, ki jih je imenovala v vodstvo narodne banke, na banko izvajala učinkovito kontrolo. Zato je morala narodna banka državi vedno posoditi denar, če ga je ta odločno zahtevala. Vodstvo narodne banke ni vedno z veseljem ustreglo željam države. Zato so bila pogosto prisotna medsebojna trenja. Vendar so bili njuni odnosi tudi gospodarsko preveč prepleteni, da bi se lahko vodstvo narodne banke spustilo v resen spor. Medsebojna soodvisnost med narodno banko in državo nikakor ni bila v škodo narodne banke. Država je narodni banki omogočala prav dobre zasluge.¹⁰¹⁷ Toliko bolj pa so se oškodovane počutili navadni državljani, ki niso imeli v rokah dobičkonosnih delnic, temveč le nekonvertibilne bankovce.

Zaradi vseh teh razlogov je javnost odločno zahtevala neodvisnost narodne banke od državne uprave. Po njenem mnenju bi bilo samo tako mogoče preprečiti, da bi banka še kdaj podlegla pritiskom države in ji posodila papirnati denar brez zanesljivega bančnega kritja. Avstrijske trgovske in obrtne zbornice so soglasno podpirale ločitev narodne banke in države.¹⁰¹⁸ Neodvisnost narodne banke so zahtevali celo njeni delničarji.¹⁰¹⁹ Tudi na Slovenskem ta zahteva ni bila sporna. Neodvisnost narodne banke je bila temelj gospodarskega dela nasvetov, ki jih je kranjska trgovska in obrtna zbornica poslala finančnemu ministru Plenerju.

Vendar na žalost tudi edini tehtni nasvet. Z njim si Plener ni imel kaj prida pomagati, tudi če bi si to želel. Na to pomanjkljivost danih nasvetov je

---

¹⁰¹⁵ Novice, 5. 11. 1862, št. 45, str. 380.

¹⁰¹⁶ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 8. 1. 1861.

¹⁰¹⁷ Zato je tudi slovenska javnost začela odklonilno gledati na visoke dividende delničarjev narodne banke. *Novice* so tako menile, da v času razvrednotenega papirnatega denarja delničarji neupravičeno zahtevajo višje dividende. Vsa ta zgodba je še toliko bolj ironična, ker je nižje dividende delničarjem vsiljevala prav država, kar so opazile tudi *Novice*. *Novice*, 23. 1. 1861, št. 4, str. 34. Spor med delničarji in državo je tako prerasel v vročo razpravo o neodvisnosti narodne banke. Delničarji so namreč zahtevali, da lahko samo oni odločajo o poslovanju narodne banke. Pri takratnem razmerju moči med narodno banko in državo so nazadnje krajši konec potegnili delničarji. Več o tem glej: Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 601–610, 622.

¹⁰¹⁸ Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 137–138.

¹⁰¹⁹ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 630–636.

Krisper zaman opozarjal druge člane trgovske in obrtne zbornice. Ti so na čelu s Heimannom in predsednikom Lambertom Karlom Lukmannom preprosto menili, da so (zlasti naštetih političnih) vzroki za denarne težave že sami po sebi dovolj jasni, da bo finančni minister že znal ukrepati.¹⁰²⁰ Pri tem se lahko povsem upravičeno vprašamo, v kolikšni meri so bili člani kranjske trgovske in obrtne zbornice sploh teoretično in praktično podkovani v obravnavani problematiki. Ali so sploh imeli zadostno znanje, da bi lahko finančnemu ministru podrobno svetovali, kako naj se loti sanacije narodne banke in s tem avstrijskega denarja? Po mojem mnenju nobeden od njih ni imel natančnega vpogleda v način poslovanja centralno bančnega sistema. Vsi so bili bolj ali manj uporabniki uslug avstrijske narodne banke oziroma njene podružnice v Ljubljani. Še tisti konkretni gospodarski nasveti, ki sta jih dala Lukmann in Mühleisen, so bili povsem brezpredmetni za celotno razpravo o reformi centralno bančnega in denarnega sistema. Tudi Heimann ni pri pisanju svojega referata pokazal nobenega posebnega znanja, ki ga ne bi mogel dobiti že iz takratnega dnevnega časopisja.

4. Plenerjevi bančni akti

Čeprav Slovenci niso imeli nobenih konkretnih idej, kako urediti razmerje med državo in narodno banko, pa teh idej širši avstrijski javnosti še zdaleč ni manjkalo. Tako je samo v prvih mesecih leta 1862 k finančnemu ministru in državnemu zboru »blizu 500 nasvetov došlo, kako bi se dala Avstrija rešiti dnarnih stisk«.¹⁰²¹ Čeprav so *Novice* z objavo tega impozantnega števila očitno pretiravale, je bilo zanimanje javnosti za to problematiko resnično izredno veliko. V tem času je izšlo veliko knjig in brošur, ki so se bolj ali manj strokovno spopadale s tem problemom. Avtorji seveda niso zastopali enotnega stališča. Strinjali so se samo glede ločitve narodne banke od države. »Nasprotja so bila tako ostra, celotno problematiko so obravnavali s tako nenavadno strastjo, ki je bila nepoklicanim komaj dojemljiva. Poleg materialnih razlik v dojemanju so osebna sovraštva igrala tako pomembno vlogo, da se je zdelo, kot da bi vsi zapleteni problemi Avstrije na področju političnih in materialnih interesov sovpadali s problemom oblikovanja denarnega sistema.«¹⁰²²

Že od samega začetka je bilo jasno, da neodvisna centralna banka potrebuje nov statut, v katerem bodo na novo opredelili njene naloge in pristojnosti. Novega statuta vlada narodni banki ni mogla diktirati, temveč se je morala z njo najprej sporazumeti. Državni zbor je bil drugi, še težavnejši vladni partner pri

¹⁰²⁰ ARS, Zbornica TOI, f. 296, PSHGKK, 8. 1. 1861.

¹⁰²¹ *Novice*, 16. 4. 1862, št. 16, str. 127.

¹⁰²² Malfér, Stefan: Einleitung, str. XXIX. Citat se originalno nahaja v: Wagner, Adolph: Österreichs Finanzen seit dem Frieden von Villafranca, V: Unsere Zeit. Jahrbuch zum [Brockhaus] Conversation-Lexikon 7, 1863, str. 238.

pogajanjih o novem statutu. Državni zbor se je moral strinjati z vladnim zakonskim predlogom o novem statutu narodne banke in o ureditvi dolžniško-upniškega razmerja med državo in narodno banko. Če državni zbor ni bil zadovoljen z zakonskim predlogom, ga je vlada morala prilagoditi njegovim željam. S temi spremembami pa se je nato zopet morala strinjati narodna banka.

Vlada se je z narodno banko začela konkretno pogajati šele decembra 1861.¹⁰²³ Ker javnost ni vedela, kakšni so vladni načrti, je sprva vladala precejšnja negotovost. Javnost tako še 16. decembra 1861 ni vedela, »kaj bo ministerstvo storilo o dnarnih zadevah, ktere misli državnemu zboru v posvet in sklep predložiti. Ali se bo to zgodilo pred božičnimi prazniki ali pozneje, ali celo ne, kako in kaj, se vgbuje že več tednov sem ter tje; eden pravi tako, drugi spet drugače; vsak jo hoče bolje vedeti memo družega, pa vendar nobeden pravega ne ve, ker še ministerstvo ni gotovo, kaj bi bilo bolje.«¹⁰²⁴

Že naslednji dan je finančni minister v državnem zboru predstavil osnutek svojega načrta za sanacijo proračuna in za ureditev razmer med državo in narodno banko. Različne politične skupine v državnem zboru so se že na začetku ostro sprle. Spora ni sprožil sam predmet obravnave, temveč nejasnost glede tega, ali trenutni državni zbor sploh lahko odloča o proračunu in denarju. Po februarškem patentu je obravnava teh skupnih zadev ležala v pristojnosti razširjenega državnega zbora, v katerem so bili zbrani vsi poslanci avstrijskega cesarstva. Toda ogrski, transilvanski, hrvaški in italijanski poslanci so bojkotirali državni zbor. V državnem zboru so bili tako zbrani le poslanci iz avstrijskih dežel (brez Ogrske, Hrvaške, Transilvanije in Benečije), ki so po februarškem patentu sestavljali ožji državni zbor. Večina federalističnih in slovanskih konservativnih poslancev (predvsem iz Češke, Moravske in Galicije) je menila, da ožji državni zbor ne more odločati o skupnih zadevah. Vendar jih je vladna večina preglasovala in izvolila finančni odbor, v katerem so presojali vladne zakonske predloge. Za večino so glasovali vsi nemški poslanci iz slovenskih dežel in celo vsi trije slovenski poslanci.¹⁰²⁵ Goriška Slovenca Anton Gorjup in Anton Černe sta bila že tako in tako del vladnega tabora. Kranjski slovenski poslanec Lovro Toman pa je sicer nastopal kot del opozicijske desnice, vendar je bil v primerjavi z večino desničarskih poslancev veliko bolj zmeren. »Toman ni parlamenta nikdar zapustil, tudi se ni abstiniral od razpravljanja o finančnih zadevah.«¹⁰²⁶ Večina desničarskih poslancev je konec marca 1862 demonstrativno zapustila zasedanje

¹⁰²³ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 642–648.

¹⁰²⁴ Novice, 18. 12. 1861, št. 51, str. 422.

¹⁰²⁵ Novice, 25. 12. 1861, št. 52, str. 430.

¹⁰²⁶ Melik, Vasilij: O nekaterih vprašanih slovenske politike v začetku šestdesetih let 19. stoletja, Zgodovinski časopis, 1965, str. 168, glej še str. 163, 168–170. Primerjaj še: Melik, Vasilij: Začetki slovenskega političnega življenja in Lovro Toman, V: Štekar Vidic, Verena (ur.): Kroparski zbornik, Radovljica-Kropa 1995, str. 162.

državnega zbora in se ni več udeleževala razprav o proračunu in narodni banki.¹⁰²⁷

Kot je bilo že prej predvideno,¹⁰²⁸ se je finančni odbor razdelil na tri sekcije. Prva je obravnavala državne potrebe, druga državne dohodke in tretja sanacijo proračunskega primanjkljaja. Tretja sekcija je kasneje v svojo pristojnost dobila tudi ureditev razmerja med narodno banko in državo.¹⁰²⁹ V tem času vlada in narodna banka še nista zaključila s pogajanjem.¹⁰³⁰ Finančni minister Plener je šele 13. marca 1862 v državnem zboru predstavil tako imenovane bančne akte, ki so bili sestavljeni iz sporazuma države z narodno banko, iz novega statuta narodne banke in iz uredbe, ki je narodni banki za 25 let podeljevala privilegij za izdajanje bankovcev. Država naj bi postopoma odplačala svoje dolgove. Zopet je prevzela za 123 milijonov gld. loterijskega posojila, ki ga je imela zastavljenega pri narodni banki. V zameno za podeljeni privilegij naj bi narodna banka prevzela za 80 milijonov gld. državnih dolgov, ki naj bi ji prinašali 2,5-odstotne obresti. Po določenem času naj bi narodna banka začela zamenjavati bankovce za srebro.¹⁰³¹

Plenerjevi bančni akti so v avstrijski javnosti in v državnem zboru sprožili živahno razpravo.¹⁰³² Središče razprave je bilo na Dunaju, ki je bil finančno, politično in tudi publicistično središče monarhije. Nasprotno pa bančni akti na Slovenskem niso bili deležni velike pozornosti. Finančno je bilo slovensko ozemlje preveč obrobno, da bi se tu lahko izoblikovale interesne skupine, ki bi bile neposredno zainteresirane za usodo narodne banke. Na vsedržavni ravni so za zagovorniki interesov narodne banke stali visoki finančni krogi, ki so imeli v lasti večino delnic narodne banke. Zagovornike posameznih deželnih emisijskih bank je podpiralo federalistično visoko plemstvo. Ti družbeni sloji na Slovenskem praktično skorajda niso bili prisotni. Poleg tega skrivnostni svet visokih financ na Slovenskem nikoli ni bil deležen splošnih simpatij. Lokalni meščanski poslovni svet je bil povsem zadovoljen s komaj ustanovljenimi podružnicami narodne banke. Zato tudi ni imel simpatij do liberalnih zagovornikov svobodnega ustanavljanja emisijskih bank.

Relativna nezainteresiranost javnosti na Slovenskem se je kazala tudi v državnem zboru. Noben poslanec ni bil član finančnega odbora. Sicer je res, da je Černe zahteval, da bi bila v finančni odbor izvoljena tudi dva poslanca iz Go-

¹⁰²⁷ Malfér, Stefan: Einleitung, str. XXIII.

¹⁰²⁸ Novice, 4. 12. 1861, št. 49, str. 405-406; 1. 1. 1862, št. 1, str. 7.

¹⁰²⁹ Malfér, Stefan: Einleitung, str. XXIII-XXIV.

¹⁰³⁰ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 653-665.

¹⁰³¹ Neuwirth, Joseph: Bank und Valuta in Oesterreich-Ungarn 1862-1873, 1. del, Leipzig 1873, str. 4-7.

¹⁰³² Primerjaj: Malfér, Stefan: Einleitung, str. XXXIV-XXXV. Neuwirth, Joseph: Bank und Valuta in Oesterreich-Ungarn, 1. del, str. 47-71.

riške in Istre, »al večina državnega zbora je odbila to pravično zahtevo«. ¹⁰³³ Vendar se slovenski poslanci tudi med zasedanjem državnega zbora niso vmešavali v razpravo o Plenerjevih bančnih aktih. Oglasil se tudi ni kranjski poslanec Karel Dežman, v katerega zapuščini najdemo kar 17 knjižic in brošur o aktualnem finančnem, denarnem in bančnem vprašanju. ¹⁰³⁴ Glede na to, da te publikacije izražajo različna, celo nasprotujoča si mnenja, iz njih ne moremo razbrati morebitnega Dežmanovega stališča. Dežman jih je verjetno zbral povsem po naključju med samim potekom debate. Ker je ena knjiga ostala celo nerazrezana, se verjetno v tako zbrane publikacije sploh ni pretirano poglobljajal.

Tudi slovenska javnost se ni pretirano zanimala za dogajanja v državnem zboru. *Novice* so se neprimerno veliko bolj zanimale za vzporedno debato o državnem proračunu, zlasti o povišanju davkov, ki so zadevali interese vseh davkoplačevalcev. Zelo značilno je bilo, da so *Novice* od obsežnih bančnih aktov izpostavile samo, »da še 25 let mora banka privilegij imeti *bankovce* izdajati, ker to ne gre, da bi *vlada* izdajala bankovce, pa tudi *posamezne dežele ne*«. ¹⁰³⁵

Prav tako kot *Novice* se je večina tretje sekcije finančnega odbora zapičila v privilegij, ki ga je narodni banki podelila država. Večina sekcije je od narodne banke pričakovala večje finančne žrtve. Privilegij narodne banke naj bi tako trajal samo 10 let in banka bi morala državi plačevati del od svojega dobička. Večina sekcije je še želela, da bi sanacija državnih dolgov potekala hitreje, kot pa je bilo to sprva predvideno. Država bi morala svoje dolgove odplačati do konca leta 1866 in nato bi narodna banka začela zamenjevati bankovce za srebro. ¹⁰³⁶

Od 27. oktobra do 10. novembra 1862 je v državnem zboru potekala razprava o bančnih aktih. ¹⁰³⁷ Večina državnega zbora je nasprotovala Plenerjevim bančnim aktom na podobni osnovi kot večina finančnega odbora. ¹⁰³⁸ Vendar je osnovna določila bančnih aktov praktično sprejela neokrnjene. Narodna banka je še naprej imela monopol za izdajanje bankovcev, čeprav sedaj samo za deset let. V nadomestilo za podelitev privilegija je narodna banka državi brezobrestno posodila 80 milijonov gld. Neodvisnost narodne banke je bila zagotovljena. »Država mora svoj dolg banki do dobrega poplačati do konca leta 1866, – leta 1867 mora banka spet začeti s srebrom poplačevati bankovce.« ¹⁰³⁹

¹⁰³³ *Novice*, 12. 2. 1862, št. 7, str. 56.

¹⁰³⁴ ARS, f. 854, Dežman Dragotin, šk. 6. Na Dežmanovo zapuščino me je opozoril prof. dr. Janez Cvirn, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

¹⁰³⁵ *Novice*, 19. 3. 1862, št. 12, str. 96.

¹⁰³⁶ Neuwirth, Joseph: *Bank und Valuta in Oesterreich-Ungarn*, 1. del, str. 8–17. Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninstitut*, 1. del, 2. knjiga, str. 672–677.

¹⁰³⁷ Več o tem glej: Neuwirth, Joseph: *Bank und Valuta in Oesterreich-Ungarn*, 1. del, str. 17–35. Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninstitut*, 1. del, 2. knjiga, str. 680–691.

¹⁰³⁸ *Novice*, 5. 11. 1862, št. 45, str. 379–380.

¹⁰³⁹ *Novice*, 12. 11. 1862, št. 46, str. 388.

Ker je državni zbor sprejel nekoliko predelane Plenerjeve bančne akte, je na te spremembe sedaj morala pristati še narodna banka. Med finančnim ministrom in narodno banko so se začela nova mučna pogajanja: »Dunajska banka se ustavlja temu, kar je zbornica poslancev o nji sklenila /.../. Kako nek se bo izmotala ta homatija med banko in državo, še menda nobena živa duša prav ne ve.«¹⁰⁴⁰ Pod močnim vladnim pritiskom je vodstvo narodne banke nazadnje pustilo in 6. januarja 1863 je cesar bančne akte končno lahko uzakonil.¹⁰⁴¹

Med razpravo o Plenerjevih bančnih aktih je bilo zelo sporno tudi vprašanje načina pokritja bankovcev.¹⁰⁴² Plener se je pri tem opiral na spoznanja bančne šole.¹⁰⁴³ Vzor mu je bila ureditev Angleške banke iz leta 1844.¹⁰⁴⁴ Kontingent bankovcev, ki ni imel popolnega kritja v srebru narodne banke, ni smel presežati 200 milijonov gld. Prvotno je bilo predvideno, da bi se zaloge srebra narodne banke od leta 1862 do konca leta 1866 povečale od 105,4 milijonov na 147,4 milijonov gld. Skupaj s celotnim kontingentom bančno pokritih bankovcev naj bi bilo torej konec leta 1866 v obtoku lahko največ 347,4 milijonov gld. v bankovcih. Konec leta 1862 pa je bilo v obtoku še za 426,8 milijonov gld. v bankovcih. Zato je bilo v naslednjih letih potrebno občutno zmanjšati število bankovcev v obtoku. Kar 144 milijonov gld. bankovcev naj bi umaknili iz obtoka na račun državnega odplačevanja dolgov. Po tem načrtu bi torej lahko narodna banka izdala samo do 65 milijonov gld. novih bankovcev, ki bi imeli bančno kritje v privatnem prometu.¹⁰⁴⁵

¹⁰⁴⁰ Novice, 26. 11. 1862, št. 48, str. 404. Primerjaj še: Novice, 10. 12. 1862, št. 50, str. 424.

¹⁰⁴¹ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninsitut, 1. del, 2. knjiga, str. 691–697, bančni akti so v celoti ponatisnjeni na str. 719–744. Glej še: G. H.: Die österreichische Bankakte vom 27. Dezember 1862, JNÖS, 1863, str. 189–206.

¹⁰⁴² Primerjaj: Liese, Joachim in Schulze, Max-Stephan: Geldpolitik und Konjunktur in Österreich: Die »Plener'sche Stagnation« 1862 bis 1866, VSW, 1993, št. 4, str. 514–518.

¹⁰⁴³ Primerjaj poglavje *Austrijska narodna banka in država*. Najbolj znan nasprotnik bančne šole in privrženec denarne šole v Avstriji je bil Adolph Wagner, ki je svoja teoretična stališča natančno predstavil v knjigi: Wagner, Adolph: Die Geld- und Credittheorie der Peel'schen Bankacte, Wien 1862.

¹⁰⁴⁴ Po takratnem ministrskem predsedniku Robertu Peelu se je takratna reforma emisijsko bančnega sistema imenovala Peelovi bančni akti. Z njimi se je začela centralizacija emisijskih dejavnosti pri Angleški banki. Ta je bila privatna delniška banka, povsem neodvisna od države. Razdeljena je bila na dva neodvisna oddelka. Eden je bil pristojen za bančne posle, drugi za emisijske posle. Do 14 milijonov funtov izdanih bankovcev je imelo bančno kritje v državnem dolgu banki, dodatni bankovci pa so morali imeti polno kritje v zlatu. Več o tem glej: Born, Karl Erich: Geld und Banken, str. 22–25. Clapham, John: The Bank of England, 2. del, Cambridge 1958, str. 177–185. Hughes, J. R. T.: Bank of England Reserve Policy, JEH, 1967, str. 92–93.

¹⁰⁴⁵ Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 139–140. Riedl, Richard: Die Währungsreform in Österreich-Ungarn, JGVV, 1904, str. 622–625.

5. Vpliv padanja srebrne ažiije na kovance

Ugodna rešitev bančnih aktov se je začela hitro odražati na višino srebrne ažiije. Že na začetku leta 1863 so *Novice* lahko sporočile veselo novice: »Ažiije srebra je padlo že do 11, in je tedaj zdaj že tako nizko kakor ni bilo menda 2 leti.«¹⁰⁴⁶ V povprečju se je nato srebrna ažiija leta 1863 gibala okrog 13 %, leta 1864 okrog 15 %, leta 1865 pa okrog komaj 8 %.¹⁰⁴⁷

V naslednjih letih vladi in državnemu zboru sicer ni uspelo uravnovežiti proračuna, ki je še leta 1865 beležil za 52 milijonov gld. primanjkljaja. Glavni krivec za nenehni primanjkljaj je bila še naprej vojska. Z višjimi davki primanjkljaja ni bilo mogoče pokriti v celoti. Vendar je državi uspelo nastalo proračunsko luknjo kljub velikim težavam pokriti z najemanjem vedno novih posojil. Posebno pomembno je bilo, da je državi z novimi posojili uspelo v predvidenem roku odplačati svoje dolgove pri narodni banki. Zadnjih 60 milijonov gld. dolga je država odplačala do konca predvidenega roka leta 1866.¹⁰⁴⁸ *Novice* so se ob najavi dokončnega odplačila državnih dolgov že veselile, da bo s tem »konec /.../ tudi tistemu nesrečnemu ažiiju, ki je begal vso barantijo toliko let.«¹⁰⁴⁹ In res je srebrna ažiija hitro padala in je februarja 1866 znašala samo še 1,75 %.¹⁰⁵⁰

S padanjem srebrne ažiije se je v denarni obtok počasi začel vračati drobiž. Poleg tega je vlada leta 1862 z uvedbo posebnega italijanskega bakrenega drobiža preprečila nadaljnje prekupčevanje z novim bakrenim drobižem öW.¹⁰⁵¹ Ker je vlada ob tem pridno kovala novi bakreni drobiž,¹⁰⁵² se je lahko marca 1863 končno odločila,¹⁰⁵³ da bo stari bakreni drobiž povsem nadomestila z novim. Stari drobiž za 1 in 1/2 kr. je veljal samo še do konca septembra 1863. »Naj se tedaj vsak podviza s preklicanimi krajcarji, da pozneje ne pride v škodo.«¹⁰⁵⁴ Že septembra 1863 je bilo tako na Kranjskem novega drobiža več kot dovolj. Nasprotno pa ga je na Koroškem še vedno primanjkovalo.¹⁰⁵⁵

Istočasno je bilo konec problemov s srebrnim drobižem. Že na začetku leta 1863 so *Novice* opazile, da »sreberne šestice lazijo spet bolj na dan in niso več bele vrane, kakor so poslednje leta bile.«¹⁰⁵⁶ Srebrni drobiž za 6 kr. ni začel

¹⁰⁴⁶ *Novice*, 7. 1. 1863, št. 1, str. 8.

¹⁰⁴⁷ Glej *Prilogo 1: Srebrna ažiija na dunajski borzi 1848–1879*.

¹⁰⁴⁸ Liese, Joachim: *Staatskredit und Defizitfinanzierung*, str. 85–88, 93–101, 104–105, 107–108, 140, 142, 120, 140, 142–151.

¹⁰⁴⁹ *Novice*, 3. 1. 1866, št. 1, str. 8.

¹⁰⁵⁰ Wirth, Max: *Oestereichs Wiedergeburt*, str. 152–153.

¹⁰⁵¹ Glej poglavje *Pomanjkanje drobiža*.

¹⁰⁵² Primerjaj: *Novice*, 22. 1. 1862, št. 4, str. 32.

¹⁰⁵³ *Novice*, 18. 3. 1863, št. 11, str. 88.

¹⁰⁵⁴ *Novice*, 16. 9. 1863, št. 37, str. 302. Primerjaj še: *Novice*, 29. 7. 1863, št. 30, str. 243.

¹⁰⁵⁵ *Oglasnik št. 38, Novice*, 1863, št. 40, str. 92.

¹⁰⁵⁶ *Novice*, 21. 1. 1863, št. 3, str. 24.

prihajati na dan samo iz domačih skrinj, temveč se je začel vračati tudi iz tujine, predvsem iz Nemčije, kamor ga je večina odtavala. Njegova vrnitev je pri piscu v *Novicah* prebudila pesniško žilico: »Ti mali beguni so na svojem potovanju po tujih rokah zgubili več del svoje srebrne svetlobe in sedaj rumeno-bledi prosijo za zamero, da so tako dolgo zunaj bili.«¹⁰⁵⁷ Pri drugih posameznikih pa je njihova vrnitev prebudila poslovno žilico. Na Gorenjskem se je tako širila »sleparija in grda laž«, da srebrni drobiž za 6 kr. CM ni več vreden 10 kr. öW, ampak samo še 9 kr. öW.¹⁰⁵⁸ Nekdo je pri tem na račun naivnih in neobveščenih ljudi zopet dobro zaslužil.

Nov srebrni drobiž za 10 kr. si svojega mesta v denarnem obtoku ni mogel izboriti toliko časa, dokler je bil še naprej v obtoku papirnati drobiž za 10 kr. »Čeprav sama ohranitev tega papirnatega denarja pri vnovični konvertibilnosti bankovcev in pri srebrnem denarju ne bi bila nemogoča, je zamenjava le-tega vendar v interesu ureditve denarnega sistema in vztrajanja na načelih dunajske denarne pogodbe. Zamenjava je nujno potrebna zaradi splošno znane neprimerosti tega majhnega papirnatega denarja za promet, kot tudi zaradi enostavnega in – kot je znano – v velikem obsegu izvajanega ponarejanja. O tem pač torej tudi ni nobenega nesoglasja. Že danes [1863] bi bilo primerno, da načrtujemo zamenjavo papirnatega drobiža s kovinskim drobižem.«¹⁰⁵⁹

Vendar je želja po popolni zamenjavi papirnatega drobiža s kovinskim¹⁰⁶⁰ morala še počakati. Količina papirnatega drobiža je z zakonsko dovoljenega maksimuma 12 milijonov gld. do avgusta 1863 počasi padla pod 10 milijonov gld.¹⁰⁶¹ Zakon z dne 17. novembra 1863 je količino v obtoku omejil na 4 milijone gld.¹⁰⁶² Ta raven je bila dosežena šele leta 1865.¹⁰⁶³

Dotedanji hudi problemi z drobižem so bili tako bolj ali manj odpravljani. Povsem drugače pa je bilo s kurantnim srebrnim denarjem. Ker je bila srebrna ažiya vse do začetka leta 1866 še naprej relativno visoka, ljudje niso imeli nobenega ekonomskega interesa, da bi polnovredne srebrnike poslali nazaj v denarni obtok. Celo vlada je z leti kovala vse manj tega denarja.¹⁰⁶⁴ Glede na veliko količino od leta 1857 na novo skovanega denarja so se *Novice* leta 1865

¹⁰⁵⁷ *Novice*, 20. 5. 1863, št. 20, str. 160.

¹⁰⁵⁸ *Novice*, 29. 7. 1863, št. 30, str. 243.

¹⁰⁵⁹ Wagner, Adolph: *Die Ordnung des österreichischen Staatshaushaltes*, Wien 1984 [1863] str. 98-99.

¹⁰⁶⁰ Primerjaj: *Novice*, 7. 1. 1863, št. 1, str. 8; 14. 10. 1863, št. 41, str. 334.

¹⁰⁶¹ *Novice*, 22. 7. 1863, št. 29, str. 235; 2. 9. 1863, št. 35, str. 286.

¹⁰⁶² Riedl, Richard: *Die Währungsreform in Österreich-Ungarn*, str. 630.

¹⁰⁶³ *Novice*, 30. 12. 1863, št. 52, str. 424; 4. 1. 1865, št. 1, str. 8.

¹⁰⁶⁴ Leta 1859 je vlada skovala še za rekordnih 57,1 milijonov gld. kurantnega srebrnega denarja, leta 1865 pa komaj še za 9,7 milijonov gld. Riedl, Richard: *Die Währungsreform in Österreich-Ungarn*, str. 625. Za leto 1862 primerjaj: *Novice*, 22. 1. 1862, št. 4, str. 32; 29. 4. 1863, št. 17, str. 136.

(ob 6,5-odstotni srebrni ažiji)¹⁰⁶⁵ žalostno vprašale: »Kam neki gré ta denar, da ga ne vidimo iz rok v roke?«¹⁰⁶⁶ Seveda je bilo to retorično vprašanje, saj je vsakdo dobro vedel, kje se skrivajo srebrniki in zlatniki. Ob tako visoki srebrni ažiji je bilo povsem prazno vsako upanje, da bi se lahko novi polnovredni srebrniki obdržati v denarnem obtoku.¹⁰⁶⁷ Zato je papirnati denar še naprej večinoma prevladoval v denarnem prometu.¹⁰⁶⁸ Tako je Mačkov leta 1865 (sicer z nekaj literarnega pretiravanja) ugotavljal, da »zlate romenjake, sreberne križake pozná sedanji zarod komaj po imenu; najdeš jih več vkup le v kleti kake banke, i posamezne plesnjevce sem ter tje v nogavici kake stiskavke.«¹⁰⁶⁹

Slika 42: Bankovec avstrijske narodne banke, 100 goldinarjev avstrijske valute, 15. 1. 1863.

¹⁰⁶⁵ Wirth, Max: Oestereichs Wiedergeburt, str. 150–151.

¹⁰⁶⁶ Kam gré avstrijsko srebro in zlato?, Novice, 31. 5. 1865, št. 22, str. 174.

¹⁰⁶⁷ Ivan Geršak je kot dodaten razlog za tezavriranje denarja omenil še slabe izkušnje ljudi s spodletelo Bruckovo denarno reformo, ko so ljudje prihranjene srebrnike že začeli vračati v denarni obtok: »Drugi so spet nejevoljni da so se pred leti tako naglo iznebili svojih srebrnih dvajsetic in petic; hitro v kraj s srebrom, kjer še ga je kaj, si mislijo.« Glej: Geršak, Ivan: Banke in papirnati denar, Čitalnica, 1. zvezek, 1865, str. 22.

¹⁰⁶⁸ Ilustrativen je podatek, da so pri zbiranju denarja za Notranjce, ki jim je grozila lakota, do 17. februarja 1865 zbrali za 3064 gld. v bankovcih in za komaj 1 gld. (3 × 20 kr. CM) srebrnega denarja. Celó 4 gld. so zbrali v zlatnikih (2 zlatnika po 5 francoskih frankov). Glej: Novice, 2. 3. 1865, št. 12, str. 97. Takšno razmerje jasno kaže, da so ljudje, če so v rokah imeli papirnati denar, le izjemoma plačevali s kurantnim denarjem.

¹⁰⁶⁹ Mačkov, A. T.: Nekaj o papirji i njegovej zgodovini, Čitalnica, 2. zvezek, 1865, str. 137.

6. Spornost deflacijske denarne politike

Vendar je bilo v teh letih vedno manj tudi papirnatega denarja. Vlada je namreč pridno izpolnjevala finančni načrt, po katerem naj bi do konca leta 1866 poplačala svoje dolgove pri narodni banki. Zato se je od konca leta 1862 do marca 1866 število bankovcev v obtoku zmanjšalo za skoraj 100 milijonov gld. in jih je bilo sedaj le še 327 milijonov gld. Istočasno je Avstrijo v letih 1861–66 prizadela dolgotrajna gospodarska depresija. Zgodovinarji so krivdo za nastalo depresijo dolgo časa pripisovali Plenerjevi deflacijski¹⁰⁷⁰ politiki.¹⁰⁷¹ Vendar nove raziskave kažejo, da je vzroke za nastanek splošne gospodarske depresije potrebno poiskati v krizi tekstilne in železarske industrije in v agrarni krizi s slabimi letinami. Deflacijska denarna politika je samo še dodatno zaostрила nastalo gospodarsko depresijo. Slabe strani deflacijske denarne politike so se povsem očitno pokazale šele po letu 1865, ko je konjunkturna kriza dosegla svoj vrh. Zaradi manjše količine denarja v obtoku se gospodarstvo ni in ni moglo znova postaviti na noge. Zlasti kritično je primanjkovalo denarja za nove naložbe.¹⁰⁷²

Ivan Geršak je že na začetku leta 1865 opazil, da ljudje »tožijo da denarja ni, dasiravno skoraj nič ne stoji tak papir potisniti ter denar spraviti med narod. Marsikdo bi res, ko bi mogel še desetkrat tolik papirnatega denarja naredil, da bi le počasi več denarja bilo med ljudmi.«¹⁰⁷³ Javnost je vedno bolj napadala deflacijsko politiko, ki so jo krivili za gospodarsko depresijo. Kmalu tudi nižanje srebrne ačije ni bilo več deležno vsesplošnih simpatij. Apreciacija avstrijskega papirnatega denarja je namreč negativno delovala na izvozno gospodarstvo.¹⁰⁷⁴ Vedno glasnejše so bile zahteve po odložitvi predvidenega roka za začetek za-

¹⁰⁷⁰ Učinki te politike sami po sebi niso sporni in so znani: z manjšo ponudbo denarja se poveča povpraševanje po razpoložljivem denarju. To povzroči višanje obrestne mere, upad investicij, nižjo potrošnjo, manjšanje dohodkov, proizvodnje in zaposlenosti. Glej: Samuelson, Paul A. in Nordhaus, William D.: *Ekonomija*, Zagreb 1992, str. 535–536. Sporno je samo, kaj je sprožilo gospodarsko depresijo: monetarni ali splošno gospodarski faktorji.

¹⁰⁷¹ Kamitz, Reinhard: *Die österreichische Geld- und Währungspolitik*, str. 140. Good, David F.: *Die wirtschaftliche Aufstieg des Habsburgerreiches 1750–1914*, Wien-Köln-Graz 1986, str. 82–85, 145. März, Eduard in Socher, Karl: *Währung und Banken in Cisleithanien*, str. 328. März, Eduard: *Österreichische Industrie- und Bankpolitik*, str. 95–108. Benedikt, Heinrich: *Die wirtschaftliche Entwicklung*, str. 69–70. Matis, Herbert: *Österreichs Wirtschaft*, str. 136–139. Pančur, Andrej: *Gospodarski in socialni nazori v 80. in 90. letih 19. stoletja na Slovenskem*, magistrska naloga, Ljubljana, 1999, str. 223–225.

¹⁰⁷² Liese, Joachim in Schulze, Max-Stephan: *Geldpolitik und Konjunktur in Österreich*, str. 510–511, 518–530. Liese, Joachim: *Staatskredit und Defizitfinanzierung*, str. 188–206.

¹⁰⁷³ G[e]ršak, Ivan: *Banke in papirnat denar*, str. 22.

¹⁰⁷⁴ Ob tem so *Novice* na začetku leta 1866 poudarile, da »zato ne morejo zdaj naši trgovci prodati ne žita, ne vina, če tudi je oboje dobro in cena zelo zmerna. – Tako smo se rešili enega zla [srebrne ačije], a padli smo zdaj v drugo.« Glej: *Trgovske stvari*, *Novice*, 18. 4. 1866, št. 16, str. 125.

menjevanja bankovcev za srebrnike. Bali so se, da se bo s tem število denarja v obtoku še dodatno zmanjšalo. Novi finančni minister Johann Larisch je sicer še konec leta hotel nadaljevati s Plenerjevo denarno reformo, vendar je že čez nekaj mesecev začel omahovati.¹⁰⁷⁵

---

¹⁰⁷⁵ Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 140–141. Liese, Joachim: Staatskredit und Defizitfinanzierung, str. 205. Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 821–824.

X. NOVA VOJNA, STARE TEŽAVE, PODOBNE REŠITVE

1. Kali zunanjepolitične krize 1866

Leta 1866 so se nepričakovano končale vse težave, povezane s Plenerjevo denarno reformo. Kot že za časa krimske vojne in vojne s Piemontom in Francijo je tudi sedaj zunanjepolitična kriza usodno pretrgala avstrijska prizadevanja za ponovno vzpostavitev konvertibilnosti papirnatega denarja.

Ko je Avstrija po vojni leta 1859 Piemontu odstopila Lombardijo in je bila leta 1861 oklicana Kraljevina Italija, avstrijskih težav še ni bilo konec. Ker je v svoji posesti obdržala Benečijo, ki se ji nikakor ni bila pripravljena odreči, je na Apeninskem polotoku še naprej tlela politična kriza.

Vendar je glavna nevarnost Avstriji sedaj pretela iz nemškega prostora. Avstrija se ni bil pripravljena odreči svojemu vplivu v Nemški zvezi v korist Prusije. Še več. Neutrudno si je prizadevala utrditi svoj ugled in s tem položaj v Nemški zvezi. Pri tem se je lahko opirala na simpatije srednje velikih nemških držav, ki so nasprotovale pruski prevladi. Avstrija je nekaj časa celo poskusila sodelovati s Prusijo. Obe državi sta leta 1864 v vojni z Dansko zavzeli Schleswig-Holstein. Vendar si Prusija pod vodstvom novega ministrskega predsednika Otta von Bismarcka ni želela ohraniti obstoječega razmerja moči v Nemški zvezi in je ponovno sprožila boj za prevlado nad Nemčijo. Združitev Nemčije naj bi potekala v malonemškem smislu. Trgovska pogodba med Francijo in Prusijo je leta 1862 označila začetek svobodne trgovske politike Nemške carinske zveze, kateri Avstrija iz gospodarskih razlogov ni mogla slediti. Pruska gospodarska prevlada v nemškem prostoru se je z leti samo še krepila. Nejasnost o nadaljnji usodi Schleswig-Holsteina je še dodatno zaostriala politične odnose med nemškima rivaloma. Avstrija je bila vedno manj pripravljena popuščati. 8. aprila 1866 sta Italija in Prusija sklenila skrivno vojaško zvezo proti Avstriji. Vse bolj je bilo verjetno, da se bo o usodi Nemške zveze odločalo na bojišču.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁶ Več o tem glej: Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 386–397. Koralka, Jiri: Deutschland und die Habsburgermonarchie, str. 31–40. Bridge, Francis Roy: Österreich (-Ungarn) unter den Grossmächten, str. 223–232. Koch, Klaus: Österreich und der Deutsche Zollverein, str. 548–560. Hahn, Hans-Werner: Hegemonie und Integration, str. 64–69. Meyer, Alfred: Der Zollverein und die deutsche Politik Bismarck, Frankfurt am Main-Bern-New York 1986, str. 103–175. Megerle, Klaus: Ökonomische Intergration und politische Orientierung deutscher Mittel- und Kleinstaaten im Vorfeld der Reichsgründung, V: Berding, Helmut (ur.): Wirtschaftliche und politische Integration in Europa im 19. und 20. Jahrhundert, Göttingen 1984, str. 102–103.

2. Državni papirnati denar

a) Nastanek

Avstrijske finance niso bile zrele za novo vojno. Finančni minister je imel velike težave že pri najemanju posojil za predvideno odplačevanje dolgov narodni banki in za pokritje predvidenega (mirnodobnega) proračunskega primanjkljaja. Vladi je bilo takoj jasno, da bo morebitna vojna avstrijske finance povsem vrgla iz njihovega ustaljenega tira. Že mobilizacija armade je aprila 1866 zahtevala nov denar, ki ga finančni minister ni imel od kod vzeti.¹⁰⁷⁷

Zato mu ni preostalo nič drugega, kot da se je znova zatekel po pomoč k avstrijski narodni banki. Vendar narodna banka zaradi strogih predpisov o količini bankovcev v obtoku (tudi če bi hotela) državi ni mogla priskrbeti potrebnega denarja. Tega bi namreč lahko dobila samo z emisijami novih bankovcev. Zato je vlada 5. maja 1866¹⁰⁷⁸ vse bankovce za 1 in 5 gld. razglasila za državni papirnati denar. Država je s tem sicer kršila emisijski monopol narodne banke, vendar je na ta način dobila za 150 milijonov gld. nujno potrebnih denarnih sredstev.¹⁰⁷⁹

Novice so ob tem podučile svoje bralstvo: »Ves ta znesek je potem državni, ki ga vlada potrebuje največ za vojskine priprave; ž njim si o sili saj za nekoliko časa pomagati hoče, da ne naklada davkov ljudstvu in da ne išče posojila po svetu.«¹⁰⁸⁰ Vendar ta znesek ni zadostoval za dolgo časa. Kmalu se je namreč razbesnela prava vojna. Proti Italiji se je avstrijska vojska uspešno bojevala in je 24. junija zmagala pri Custozzi, 22. julija pa še pri Visu. Toda 3. julija je 1866 pri Königgrätzu (Hradec Králové) podleгла pred prusko vojsko.¹⁰⁸¹ Cesar Franc Jožef je sprejel ugodno Bismarckovo mirovno ponudbo in 26. julija je bilo razglašeno premirje. 23. avgusta je bil v Pragi podpisan mir. Avstrija je izgubila Benečijo in

¹⁰⁷⁷ Gruner, Wolf D.: Reform des politisch-sozialen Systems und Äussere Existenzsicherung, Bohemia, 1981, str. 138–144.

¹⁰⁷⁸ RGB, 5. 5. 1866, št. 51.

¹⁰⁷⁹ Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 141. Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 824–843. Banknoten-Gesetz in Oesterreich, JNÖS, 1866, str. 447–448.

¹⁰⁸⁰ Novice, 9. 5. 1866, št. 19, str. 156.

¹⁰⁸¹ Iz vojnih dni po avstrijskem porazu je zanimiva naslednja zgodba: Ko se je pruska vojska približevala Dunaju je narodna banka začela evakuirati svoje zaloge srebra. Uradno naj bi jih poslala na Ogrsko v trdnjavo Komárno (na današnjem Slovaškem). Vendar je tja poslala le manjši del srebra. Za okoli 30 milijonov gld. srebra pa je skrivaj poslala v Maribor, kjer so ga spravili v enega od hangarjev delavnice Južne železnice. Mariborčani niso imeli niti najmanjšega pojma, kakšno bogastvo se skriva v njihovem mestu. Še celo četa vojakov, ki je stražila hangar, je mislila, da varuje strelivo. O tem glej: Benedikt, Heinrich: Die Erinnerungen des österreichischen Staats- und finanzmannes Franz Freiherr von Hopfen (1825–1901), MIOG, 1953, str. 373.

je pristala na razpustitev Nemske zveze in na novo ureditev Nemčije brez avstrijske udeležbe.¹⁰⁸²

Zakon z dne 7. julija 1866¹⁰⁸³ je vladi omogočal nabaviti denar v vrednosti 200 milijonov gld. Na račun tega kredita je narodna banka dala državi kot predujem za eno leto 60 milijonov gld. Začasno se je tako protizakonito povečala tudi količina bankovcev v obtoku. Pokazalo se je, da je bila neodvisnost narodne banke od države samo iluzija. Tudi po sklenitvi miru denarne potrebe še niso bile potešene. Zakon z dne 25. avgusta 1866¹⁰⁸⁴ je količino državnega papirnatega denarja omejil na 300 milijonov gld. Poleg tega so število državnega papirnatega denarja v obtoku navezali na število tako imenovanih solinskih listkov oziroma delnih hipotečnih nakaznic na soline v Gmundenu.¹⁰⁸⁵ Do leta 1863 se je skupno število tega kratkoročnega dolga povzpelo do 100 milijonov gld.¹⁰⁸⁶ Te vsote država pri izdajanju novih solinskih listkov ni smel preseči. Če pa jih je izdala manj, je lahko na račun razlike do 100 milij. izdala nov državni papirnati denar. Skupno število državnega papirnatega denarja in solinskih listkov tako ni smelo preseči 400 milijonov gld. Leta 1870 so to vsoto povečali na 412 milijonov gld.¹⁰⁸⁷ Ta kontingent je ostal nespremenjen vse do valutne reforme leta 1892. Število državnega papirnatega denarja se je v tem času tako lahko gibalo med 312 in 412 milijonov gld.¹⁰⁸⁸

b) Pomen

V nasprotju s prejšnjimi denarnimi krizami, ko ljudje niso bili prav nič navdušeni nad nenadnim povečanjem števila papirnatega denarja v obtoku, so sedaj zaradi deflacijske depresije takšen ukrep celo pozdravili: »Sploh je pa pomnoženje denarja za 150 milijonov za kupčijo zelo koristno; saj vsak vé, da čim več je denarja med ljudmi, temveč je tudi kupčije.«¹⁰⁸⁹ In res se je leta 1867 začela živahna gospodarska konjunktura, ki je trajala vse do leta 1873. V tem času se je količina denarja v obtoku v povprečju letno povečala za 8,9 %.¹⁰⁹⁰ Gospodar-

¹⁰⁸² Več o tem glej: Rumpler, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 397–401. Koralka, Jiri: Deutschland und die Habsburgermonarchie, str. 40–45. Bridge, Francis Roy: Österreich (Ungarn) unter den Grossmächten, str. 232–234.

¹⁰⁸³ RGB, 7. 7. 1866, št. 89.

¹⁰⁸⁴ RGB, 25. 8. 1866, št. 101.

¹⁰⁸⁵ Primerjaj poglavje *Nastop krize in izginjanja kovanega denarja iz denarnega obtoka*.

¹⁰⁸⁶ Wagner, Adolph: Die Ordnung des österreichischen Staatshaushaltes, str. 99–112. Liese, Joachim: Staatskredit und Defizitfinanzierung, str. 129–131.

¹⁰⁸⁷ Glej spodaj poglavje *Problemi z drobižem*.

¹⁰⁸⁸ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, I. del, 2. knjiga, str. 848–861. Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 141–142.

¹⁰⁸⁹ Beseda o bankovcih po 1 in 5 gold. in o srebrnih šesticah, Novice, 16. 5. 1866, št. 20, str. 158.

¹⁰⁹⁰ Good, David F.: Die wirtschaftliche Aufstieg des Habsburgerreiches, str. 84–85.

ska rast se je začela s serijami rekordnih letin, ki so omogočile razmah izvoza. To je vzpodbudilo investicije v transportne dejavnosti, zlasti v železnico. Od rasti železniškega omrežja je imelo velike koristi železarstvo, strojna in gradbena industrija. Vedno nove investicije je spremljal borzni in bančni razcvet.¹⁰⁹¹ Ker je rast denarne mase spremljal gospodarski vzpon, ni prišlo do monetarno pogojene inflacije. Oživelo gospodarstvo je za svoj promet potrebovalo vedno več denarnih sredstev. Zaradi še ne dovolj razvitega brezgotovinskega poslovanja in premalo fleksibilnega emisijskega sistema narodne banke bi brez izdatnih emisij državnega papirnatega denarja kmalu nastopilo pomanjkanje denarnih sredstev. To bi vsaj zavrlo, če ne že povsem zadušilo nadaljnjo gospodarsko rast.

Ljudem se je globoko vtisnila v podzavest pozitivna vloga, ki jo je državni papirnati denar igral pri gospodarski konjunkturi v letih 1867–73, in bridki spomini na Plenerjevo deflacijo. Zato »so poprej in zatem zahtevali povečanje papirnatega denarja kot radikalno sredstvo proti vsesplošnim boleznim«. Ko je tako po letu 1873 nastopila gospodarska depresija, so mnogi znova upali, »da se bo celotno finančno krizo enostavno odpravilo z množitvijo papirnatega denarja! Pritiskom časa in hudi stiski se naj enostavno upremo s tiskanjem denarja!«¹⁰⁹² Ker je gospodarstvo nato vse do leta 1896 trpelo zaradi deflacije, so mnogi ljudje še naprej z naklonjenostjo gledali na monetarno povzročeno zmerno inflacijo: »Ako je obilje denarja vzrok, da se ostale stvari podraže, to za promet (kupčijo) sploh ni škodljivo. Res je, za tisto stvar moraš zdaj več plačevati, nego poprej; ali zato se tudi zaslužuje več denarja, tako je vsa ta draginja samo na videzna.«¹⁰⁹³ Res je, da inflacija škoduje ljudem s stalnimi dohodki in upnikom, vendar so proizvajalci in dolžniki na dobičku.

c) Državni papirnati denar in bankovci

Emisija državnega papirnatega denarja je bila za gospodarstvo še toliko bolj koristna, ker je narodna banka po letu 1867 poslovala po strogih emisijskih pravilih bančnih aktov. Država je namreč poplačala vse svoje dolgove narodni banki. Leta 1867 ji je tako vrnila tudi za 60 milijonov gld. predujma. Konec leta 1867 je narodna banka imela za 108 milijonov gld. zalog srebra. Število bankovcev v obtoku se je spustilo na 247 milijonov gld. Njihova pokritost je bila torej 43 %. Posebno pomembno je bilo, da je dolg države pri narodni banki od sedaj znašal samo še 80 milijonov gld. Narodni banki je zato uspelo ustvariti učinkovito bančno kritje. Ker se je število bankovcev tudi v naslednjih letih sukalo med 200 in 250 milijonov gld., bi lahko narodna banka pri tako ugodnem

¹⁰⁹¹ Primerjaj: Sandgruber, Roman: *Ökonomie und Politik*, str. 245–247. Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa*, str. 459–463. Matis, Herbert: *Österreichs Wirtschaft*, 153–189.

¹⁰⁹² *Zur Papierwirtschaft*, *Marburger Zeitung*, 19. 6. 1874, št. 73.

¹⁰⁹³ *V C: Denar in kredit*, *Edinost*, 3. 3. 1883.

kovinskem in bančnem kritju brez večjih problemov razglasila konvertibilnost bankovcev.¹⁰⁹⁴

Vendar problemov, povezanih s srebrno ažijo, s tem še ne bi bilo konec. Od leta 1866 je habsburška monarhija zopet imela dve vrsti papirnatega denarja: državni papirnati denar in bankovce narodne banke. Če bi narodna banka že lahko razglasila konvertibilnost bankovcev, pa si pri državnem papirnatem denarju država tega nikakor ni mogla privoščiti. Za državni papirnati denar bi v takem primeru še naprej veljala srebrna ažija. Zato bi bili v državi poleg kovancev avstrijske valute v obtoku še dve vrsti papirnatega denarja, katerih tržna vrednost bi bila povsem različna. Še več. Zaradi velikih zalog srebra je imela narodna banka v javnosti že pred morebitno razglasitvijo konvertibilnosti bankovcev veliko večji ugled kot pa država brez vsakršnih zalog srebra. Zato bi se lahko pri državnem papirnatem denarju že pred samo razglasitvijo konvertibilnosti bankovcev pojavila ažija na bankovce.

Zakon z dne 5. maja 1866 je sicer za državni papirnati denar razglašal prisilni tečaj. Vendar ni bilo povsem jasno, ali je narodna banka državni papirnati denar dolžna samo sprejemati, ali pa tudi zamenjevati za bankovce. Ljudje so se bali, da bo bil državni papirnati denar vreden manj od bankovcev, če jih narodna banka ne bo hotela zamenjati. V tem primeru ljudje ne bi imeli problemov

samo s srebrno ažijo, temveč tudi z ažijo na bankovce.¹⁰⁹⁵ Ta strah so nekateri Ljubljančani hitro izkoristili in so bankovce za 1 gld. (po novem državni papirnati denar) sprejemali samo še za 90 kr. *Novice* so sicer svojemu bralstvu zagotavljale, da je njihov strah povsem odveč,¹⁰⁹⁶ vendar je šele zakon z dne 25. avgusta 1866 za državni papirnati denar povsem nedvoumno odredil prisilni tečaj (tudi dolžnost narodne banke do zamenjave) in jih je pri tem postavil na povsem isto raven z bankovci.¹⁰⁹⁷ Zato je bila tržna vrednost obeh vrst papirnatega denarja vedno enaka.

Slika 43: Državni papirnati denar, 1 goldinar avstrijske valute, 7. 7. 1866.

Za državni papirnati denar je bilo še posebno nerodno, ker so bili od 5. maja 1866 za ta denar razglašeni bankovci za 1 in 5 gld. Pravno je bila to sicer povsem nova vrsta denarja, po izgledu pa so bili še naprej bankovci narodne banke. Šele zakon z dne 25. avgusta 1866 je določal, da bo ta državni papirnati denar potrebno zamenjati za papirnati denar, ki bo tudi po izgledu državni. Hkrati je bilo državi dovoljeno izdajati še državni papirnati denar za 50 gld.¹⁰⁹⁸ S pomočjo narodne banke je država začela tiskati poseben državni papirnati denar, ki je po 1. septembru 1866¹⁰⁹⁹ začel hitro prihajati v obtok.¹¹⁰⁰ Država je izdajala papirnati denar za 1, 5 in 50 gld. Bankovci so se od sedaj naprej glasi na 10, 100 in 1000 gld.¹¹⁰¹

Slika 44: Državni papirnati denar, 5 goldinarjev avstrijske valute, 7. 7. 1866.

¹⁰⁹⁴ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 903-907. Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 142.

¹⁰⁹⁵ Primerjaj: Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 831, 833, 836-837.

¹⁰⁹⁶ Beseda o bankovcih po 1 in 5 gold. in o srebrnih šestih, Novice, 16. 5. 1866, št. 20, str. 158.

¹⁰⁹⁷ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 2. knjiga, str. 857, 859.

¹⁰⁹⁸ Ibidem, str. 857-861.

¹⁰⁹⁹ Novice, 5. 9. 1866, št. 36, str. 292.

¹¹⁰⁰ V enem mesecu ga je izdala že za 260 milijonov gld. Novice, 7. 11. 1866, št. 45, str. 366.

¹¹⁰¹ Pick, A. in Richter, R.: Österreich. Banknoten und Staatspapiergeld, str. 23, 29-32.

3. Srebrna azija in denarna kriza

V nasprotju s pozitivnim vplivom na povojno gospodarstvo, emisije državnega papirnatega denarja kratkoročno niso ugodno vplivale na višino srebrne azije. Kot že med vojno leta 1859 je tudi sedaj srebrna azija začela naraščati že takoj po izbruhu diplomatske krize, torej že pred samim začetkom vojne. Februarja 1866 je bila srebrna azija komaj 1,75 %. Z začetkom krize je v povprečju narasla na 5 do 6 %. Toda mobilizacija in razglasitev državnega papirnatega denarja je srebrno azijo maja 1866 hitro potisnila na 30 %.¹¹⁰²

a) Kranjska hranilnica

Kot že ob prejšnjih denarnih krizah so tudi tokrat ob prvem znamenju prihajajoče vojne nekateri varčevalci pri Kranjski hranilnici začeli panično dvigovati svoje hranilne vloge. Tako je že v soboto 5. maja 1866 »s kmetov vrelo sila ljudi v hranilnico, da so jemali vloženi denar iz nje«. ¹¹⁰³ Že naslednjo soboto »je privrelo zopet veliko ljudi iz dežele v hranilnico po shranjeni denar, menda kakih 130 bukvic je izplačanih«. ¹¹⁰⁴

Kljub vsem nedvoumnim znakom, da se politična situacija vedno bolj zaostruje in da se je država znašla v finančnih škripcih, uredništvu *Novic* sprva ni bilo jasno, kaj je kmete prignalo v hranilnico: »Ne vemo, kaj bi rekli njihovemu strahu. Vsak, se vé, da je gospodar svojega denarja in stori ž njim, kar mu je drago; al zakaj se jim v hranilnici zdaj ne zdi denar varen, tega mi ne razumemo.« ¹¹⁰⁵ Vendar je uredništvu moralo biti jasno, da je kmete v hranilnico prignala politična kriza in strah pred negotovo prihodnostjo. Ko se je dvigovanje denarja nadaljevalo tudi naslednji teden, so *Novice* svoje bralstvo opozorile, da je do podobnih navalov na hranilnico prišlo že ob krizah leta 1848/49 in 1859. »Da pa je bil le prazen strah, vsak vé, in kaže najbolj to, da taki, ki so takrat po svoj denar pridrli, pa ga pozneje zopet pritirali v hranilnico, ga ji zdaj mirno puščajo. Hranilnici pa to jemanje denarja celó nobene zadrege ne prizadeva, ker ima zmiraj gotovine toliko, da vsak brž dobi, kar je njegovega.« ¹¹⁰⁶

In res vse kaže, da je bila panika le začasna. Ko je hranilnica brez problemov prestala prvi naval, se je zaupanje javnosti v njeno finančno stabilnost zopet utrdilo. Kriza leta 1866 je bila v primerjavi s prejšnjimi krizami veliko bolj prehodnega značaja, saj v naslednjih tednih ne poročajo več o večjih dvigih hra-

¹¹⁰² Wirth, Max: Oestereichs Wiedergeburt, str. 152–153. Friedjung, Heinrich: Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859 bis 1866, 1. del, Stuttgart-Berlin 1916, str. 281.

¹¹⁰³ *Novice*, 9. 5. 1866, št. 19, str. 156.

¹¹⁰⁴ *Novice*, 16. 5. 1866, št. 20, str. 163.

¹¹⁰⁵ *Novice*, 9. 5. 1866, št. 19, str. 156.

¹¹⁰⁶ *Novice*, 16. 5. 1866, št. 20, str. 163.

nilnih vlog. Prestrašeni varčevalci so dvignjene vsote po vsej verjetnosti kmalu prinesli nazaj in premoženje, ki so ga varčevalci zaupali v upravo hranilnici, je tudi v naslednjih letih hitro naraščalo.

b) Problemi z drobižem

Vse do leta 1866 vladi še ni uspelo spraviti v denarni obtok dovolj novega srebrnega drobiža avstrijske valute. V denarnem obtoku je še naprej prevladoval star srebrni drobiž za 6 kr. in še nekaj papirnatega drobiža za 10 kr. Ko se je nato maja 1866 srebrna ažiya dvignila do 25 %, je srebrni drobiž za 6 kr. zopet začel izginjati iz obtoka. *Novice* so tako poročale, »da so te dni *sreberne šestice* zginile, kakor kafra. Ali jih zopet nabirajo in skrivajo nekteri, drugi pa ž njimi kupčujejo? Saj vendar po srebru nimajo toliko gotove vrednosti, kolikor veljajo, – med kupčijo pa pomanjkanje *drobiža* vsaki dan dela velike težave«. ¹¹⁰⁷ Posameznike seveda ni prav nič zanimalo, da s tezavriranjem srebrnega drobiža onemogočajo denarni promet in da je njegova kovinska vrednost veliko manjša od njegove imenske vrednosti. Ker se srebrna ažiya v naslednjih mesecih ni in ni spustila pod 25 % ¹¹⁰⁸ in se je tudi v naslednjih letih v povprečju gibala pri 20 %, ¹¹⁰⁹ srebrni drobiž preprosto ni prišel nazaj v denarni obtok. V teh razmerah ne bi prav nič pomagala tudi želja *Novic*, »da bi vlada lakomno *barantijo* s srebrnimi šesticami kmalu ojstro prepovedala«. ¹¹¹⁰

Vlada se je dobro zavedala, da bi bila prepoved prekupčevanja z drobižem praktično strel v prazno. Zato je z zakon z dne 25. maja 1866 raje povečala dovoljen kontingent 4 milijonov gld. papirnatega drobiža za 10 kr. na 12 milijonov gld. ¹¹¹¹ Glede na potrebe denarnega prometa se je količina papirnatega drobiža v obtoku hitro večala ¹¹¹² in je v letu 1867 praktično zapolnila dovoljen kontingent. ¹¹¹³

Čeprav je vlada s tem pravočasno preprečila, da bi grozeče pomanjkanje drobiža ogrozilo denarno poslovanje, je bil papirnati drobiž vseeno le začasni ukrep. Po takratnem prepričanju so lahko kot drobiž funkcionirali samo nepolnovredni kovanci. Papirnati drobiž je bil anomalija neurejenega denarnega

¹¹⁰⁷ Beseda o bankovcih po 1 in 5 gold. in o srebrnih šesticah, *Novice*, 16. 5. 1866, št. 20, str. 158.

¹¹⁰⁸ Primerjaj: Wirth, Max: *Oestereichs Wiedergeburt*, str. 152–153.

¹¹⁰⁹ Primerjaj: Priloga 1: *Srebrna ažiya na dunajski borzi 1848–1879*.

¹¹¹⁰ Beseda o bankovcih po 1 in 5 gold. in o srebrnih šesticah, št. 20, *Novice*, 16. 5. 1866, str. 158.

¹¹¹¹ Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninsitut*, 1. del, 2. knjiga, str. 852. Primerjaj še: *Novice*, 6. 6. 1866, št. 23, str. 188.

¹¹¹² Konec julija 1866 je bilo tako v obtoku že za več kot 6,3 milijonov gld. papirnatega drobiža. *Novice*, 5. 9. 1866, št. 36, str. 292.

¹¹¹³ Riedl, Richard: *Die Währungsreform in Österreich-Ungarn*, str. 633.

sistema. Zato ga je bilo potrebno čim prej odstraniti. Te naloge se je avstrijska država lotila šele po sklenitvi nagodbe in nastanku dualistične Avstro-Ogrske. Ker je ureditev novčnega sistema spadala pod skupne pristojnosti obeh polovic monarhije, je bilo sedaj potrebno tudi prej enotnem kovnem sistemu dati dualistično podobo. Od takrat so na Ogrskem sicer kovali denar po enaki novčni stopnji kot v avstrijski polovici monarhije, vendar so ogrski kovanci nosili madžarske napise in ogrski grb, avstrijski kovanci pa latinske in tudi nemške napise in avstrijski grb.¹¹¹⁴ Slovenci, ki nad dualistično ureditvijo monarhije niso bili prav nič navdušeni, so z odporom sprejeli tudi to simbolično ločitev habsburškega novčnega sistema: »Tako postopajo Magjari čedalje bolj naprej pa proč od nas.«¹¹¹⁵

Slika 45: Kurantni srebrnik, goldinar avstrijske valute, 1869, Kremnica.

Nič pa niso imeli proti temu, da se je skupaj z dualistično ureditvijo novčnega sistema uredilo tudi področje izdajanja drobiža.¹¹¹⁶ Na podlagi leta 1868 sklenjene carinske in trgovske pogodbe med obema polovicama monarhije je bil predviden popoln umik srebrnega drobiža za 6 kr. CM in papirnatega drobiža za 10 kr. iz denarnega obtoka. Vendar zaradi visoke srebrne ačije ni bilo nobene možnosti, da bi se namesto starega in papirnatega drobiža lahko v obtoku obdržal novi drobiž avstrijske valute za 10 kr. Zato sta se vladi obeh polovic monarhije z zakonom z dne 1. julija 1868 preprosto odločili, da bosta začeli izdajati nov srebrni drobiž za 10 in 20 kr.,¹¹¹⁷ ki je vseboval veliko manj srebra. Nov drobiž bi se tako lahko obdržal v denarnem obtoku vse dokler srebrna ačija ne bi preseгла 66,66 %.¹¹¹⁸ Da ne bi izgubil svoje nominalne vrednosti, je imel prisilni tečaj do skupne vrednosti 2 gld.¹¹¹⁹

Slika 46: Srebrni drobiž, 10 krajcarjev avstrijske valute, 1872, Dunaj.

¹¹¹⁴ Probszt, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, str. 542–543.

¹¹¹⁵ Novice, 1. 1. 1868, št. 1, str. 7.

¹¹¹⁶ Novice, 22. 4. 1868, št. 17, str. 138.

¹¹¹⁷ Novice, 5. 8. 1868, št. 32, str. 257.

¹¹¹⁸ Probszt, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, str. 543.

¹¹¹⁹ Globočnik, A.: Geschichtliche Übersicht des österreichischen Geld- und Münzwesens, str. 51.

Prvi novi srebrni drobiž je prišel v Ljubljano že na začetku avgusta 1868: »Že tudi pri nas vidimo kako novo desetico in dvajsetico. Ličen denar je, pa tudi prav lohak; po notranji svoji vrednosti je le 9/15 tega, kar po imenu velja. Vendar smo zadovoljni, da se saj umazanih cunj znebimo.«¹¹²⁰ In res je vladam do 30. septembra 1870 uspelo iz obtoka umakniti ves papirnati drobiž.¹¹²¹ Na račun papirnatega drobiža se je lahko kontingent državnega papirnatega denarja povečal za 12 milijonov gld. na 312 milijonov gld.¹¹²²

Stari srebrni drobiž za 6 kr. CM je bilo mogoče zamenjati še do konca leta 1870. Do takrat so ga še menjavali po uradnem menjalnem tečaju iz leta 1858, torej za 10 kr. öW.¹¹²³ Kasneje so jih glede na njihovo realno vrednost srebra sprejemali samo še v dunajski kovnici. Ker je bila njegova kovinska vrednost za 33 % manjša od njegove imenske vrednosti, so imeli zamudniki pri menjavi tudi najmanj toliko izgube. Za srebrni drobiž za 6 kr. CM so tako dobili največ $6 \frac{2}{3}$ kr. öW »in še manj, kakor je šestica manj ali več odrgnjena«.¹¹²⁴ Vendar je ogrska vlada na pritisk domačih trgovskih in obrtnih zbornic začela drobiž za 6 kr. CM menjavati za 8 kr. öW. Da bi preprečila donosno prekupčevanje, je morala nazadnje tudi avstrijska vlada pristati na takšno menjalno razmerje.¹¹²⁵ Po tem menjalnem tečaju so nato državne blagajne sprejemale srebrni drobiž za 6 kr. še vsa naslednja leta.¹¹²⁶

---

¹¹²⁰ Novice, 12. 8. 1868, št. 33, str. 266.

¹¹²¹ Mensi-Klarbach, Franz: Die Entwicklung des österreichischen Papiergeldwesens, str. 11.

¹¹²² Glej zgoraj poglavje *Državni papirnati denar, a) nastanek*.

¹¹²³ Glej *Tabelo 8*.

¹¹²⁴ Novice, 16. 3. 1870, št. 11, str. 89.

¹¹²⁵ Novice, 30. 11. 1870, št. 48, str. 387.

¹¹²⁶ Nekoliko poduka o srebernem denarju, ki je zopet prišel na dan, Novice, 5. 3. 1879, št. 10, str. 75.

XI. RAZPETOST AVSTRIJSKE PAPIRNATE VALUTE MED ZLATOM IN SREBROM

1. Odmiranje srebrne ačije

Srebrna ačija je v obdobju gospodarske konjunktore 1867–73 začela počasi padati. Po eni strani se je z gospodarskim razvojem večala potreba po plačilnih sredstvih. Po drugi strani je bilo število papirnatega denarja v obtoku omejeno. Država ni mogla povečati števila državnega papirnatega denarja čez dovoljeni kontingent 412 milijonov gld. Na povečanje tega kontingenta bi morali pristati obe polovici habsburške monarhije. Zato je bila ta možnost že vnaprej izključena. Gospodarska in politična nasprotja med Avstrijo in Ogrsko so bila preprosta prevelika, da bi bilo na tej točki mogoče doseči skupni dogovor.

Poleg tega tudi narodna banka ni mogla poljubno povečati števila bankovcev v obtoku. Ker število bančno pokritih bankovcev ni smelo preseči 200 milijonov gld., je lahko narodna banka dodatne bankovce izdala samo na podlagi 100-odstotnega kritja v srebru. Narodna banka ni imela interesa za takšno nedobičkonosno povečevanje zaloga srebra, saj je bila privatna delniška ustanova, ki je morala upoštevati interese svojih delničarjev. Že sama poslovna previdnost ji je narekovala, da je imela v obtoku vedno manj od dovoljenih 200 milijonov gld. bančno pokritih bankovcev. Kakor hitro se je število izdanih bankovcev začelo bližati zgornji dovoljeni meji, je narodna banka omejila povpraševanje gospodarstva po denarju. Šele novela statuta centralne banke iz leta 1887 je centralni banki omogočila večjo elastičnost pri izdajanju bankovcev. Glede kritja bankovcev se je zgledovala po ureditvi nemške centralne banke.¹¹²⁷ Po novem sta samo še dve petini izdanih bankovcev morali imeti kritje v dragih kovinah. Če je število bankovcev, ki niso imeli kritja v dragih kovinah, presežlo 200 milijonov gld., je morala centralna banka za preseženo količino bankovcev državi plačati 5 % davka.¹¹²⁸ Zato centralna banka ni imela ekonomskega interesa, da bi obdavčeno količino bankovcev pustila v obtoku za dlje časa. Toda nova ureditev ji je omogočala, da je lahko bolj prožno reagirala na povečano povpraševanje po denarju.

Vse do leta 1872 se je srebrna ačija sukala okoli 20 %. Ponudba in povpraševanje po denarju sta se stabilizirala. Srebrna ačija tudi ni pretirano nihala. Vendar je leta 1872 srebrna ačija začela hitro padati in je do leta 1875 v povprečju padla že na 3,4 %. Občasno je padla celo na manj kot 1 %. Zdelo se je, da je konvertibilnost papirnatega denarja na dosegu roke. Toda v letih 1876–77 je

¹¹²⁷ Primerjaj: Seeger, Manfred: Die Politik der Reichsbank von 1876–1914 im Lichte der Spielregeln der Goldwährung, Berlin 1968, str. 42–48.

¹¹²⁸ März, Eduard in Socher, Karl: Währung und Banken in Cisleithanien, str. 345.

srebrna ažija zopet narasla na dobrih 6 %.¹¹²⁹ Mnogi so obžalovali, da niso izkoristili ugodnega trenutka: »V Avstriji obžalujejo, da so zamudili trenutek nizke srebrne ažije za nabavo večjih zalog srebra.«¹¹³⁰ Vendar dolgoročno gledano ni bilo še nič zamujeno. Leta 1878 je srebrna ažija začela nezadržno padati in je 30. avgusta 1878 naposled povsem izginila.¹¹³¹ Prvič po letu 1858 je bila med papirnatim denarjem in njegovo srebrno podlago vzpostavljena pariteta.

Izginjanje srebrne ažije je povzročilo, da »so se prikazali srebrnjaki na dan kakor gobe po dežju.«¹¹³² Srebrni kurantni denar, ki so ga ljudje prej tako ljubosumno hranili, je postopoma zopet začel prihajati v denarni obtok. Šele leta 1879 so *Novice* z gotovostjo zatrdile, da je »naš srebrni denar, ki je razen drobiža več let izginil iz prometa, in na katerega mesto je stopil papirnati denar, se je zopet prikazal.«¹¹³³

Bakreni drobiž ni povzročal nobenih problemov že med vojno 1866. V denarnem obtoku je krožil bakreni drobiž po 1 in 1/2 kr. avstrijske valute. Po letu 1868 tudi ni bilo nobenih problemov z novim srebrnim drobižem po 10 in 20 kr. Ves ta čas so kovali še kurantne srebrnike po 1 gld., v manjši meri tudi po 2 gld., srebrnikov po 1/4 gld. öW. niso več kovali.¹¹³⁴ Dokler je bila srebrna ažija relativno visoka, jih je učinkovito nadomeščal državni papirnati denar po 1 in tudi po 5 gld. Ko je srebrna ažija izginila, sta začeli v denarnem obtoku druga ob drugi krožiti obe vrsti denarja. V obtoku so se znova pojavili še veljavni konvencijski denar¹¹³⁵ in zvezni tolarji.

Izginotje srebrne ažije ni bila zasluga vlad Avstrije in Ogrske. Nobena denarna reforma ni bila zaslužna za ta uspeh, za katerim so vlade strmele že vse od leta 1848. Za postopno odmiranje srebrne ažije po letu 1871 je bilo prvenstveno zaslužno padanje cen srebra na svetovnem tržišču. Še leta 1871 je bilo razmerje med zlatom in srebrom 15,57. Nato je začelo hitro naraščati in je leta 1879 znašalo že 18,39. V primerjavi z zlatom se je torej srebro izredno pocenilo.¹¹³⁶ Cena

¹¹²⁹ O višini srebrne ažije glej *Priloga 1: Srebrna ažija na dunajski borzi 1848–1879*.

¹¹³⁰ Silberpreis und Metallwährung, Marburger Zeitung, 29. 11. 1876, št. 142.

¹¹³¹ Menger, Carl: Beiträge zur Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn, Jena 1892, str. 4. Benedikt, Heinrich: Die wirtschaftliche Entwicklung, str. 143.

¹¹³² Uravnava vrednote, Nova Soča, 27. 5. 1892, št. 22.

¹¹³³ Nekoliko poduka o srebrnem denarji, ki je zopet prišel na dan, *Novice*, 5. 3. 1879, št. 10, str. 74.

¹¹³⁴ Probstz, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, str. 543.

¹¹³⁵ 2 gld., 1 gld., 20 kr., 10 kr., 5 kr., 3 kr. Poleg konvencijskega denarja pa še kovanci po 1, 1/2 in 1/4 kronskega tolarja. Glej njihovo vrednost v avstrijski valuti: Nekoliko poduka o srebrnem denarji, ki je zopet prišel na dan, *Novice*, št. 10, 5. 3. 1879, str. 74–75. Vsi ti kovanci so nato veljali še vse do konca leta 1892. Glej: RGB, 8. 8. 1892, št. 124. Glej še: Calligaris, Ludwig: Die neuen Valuta- und Bankgesetze, Wien 1901, str. 47–49.

¹¹³⁶ Cena srebra se je oblikovala v takratnem centru svetovne trgovine, v Londonu. Ta cena je bila izražena v angleški zlati valuti. Nasploh se je cena ene drage kovine lahko prikazala le v razmerju do cene druge drage kovine. Tržno vrednostno razmerje med zlatom in srebrom prikazuje *Priloga 2*. Če je razmerje naraščalo, se je po eni strani srebro cenilo in se je po drugi strani zlato dražilo.

srebra se je po eni strani nižala zaradi vedno večje ponudbe. Pridobivanje srebra se je povečalo predvsem v ameriških rudnikih. Od nekako srede 19. stoletja se je pridobivanje povečalo od letnega povprečja 28 milijonov unč v letih 1851–1855 na 63 milijonov unč v letih 1871–1875. Leta 1879 so pridobili že 74 milijonov unč srebra in proizvodnja je z leti še naprej strmo naraščala.¹¹³⁷ Po drugi strani se je zmanjšalo povpraševanje, posebno v Indiji, ki je bila ena najpomembnejših kupcev srebra.¹¹³⁸ Za cene srebra je bilo usodno, da je po letu 1873 vedno več držav začelo uvajati zlato valuto in demonetarizirati srebro. S tem se ni zmanjšalo le povpraševanje po srebru v monetarne namene, temveč se je povečala tudi ponudba, ko so te države začele prodajati svoje zaloge srebra.¹¹³⁹

Ker Avstro-Ogrska ni nič storila in je pustila, da se je količina papirnatega denarja gibala v ozko omejenih količinah, je avstrijski papirnat denar v razmerju do vedno cenejšega srebra začel pridobivati na vrednosti. V resnici se ni popravila vrednost papirnatega denarja, temveč se je zmanjšala vrednost njegove srebrne podlage. Ker je bila tržna vrednost srebrnega goldinarja vedno manjša, je leta 1878 naposled dosegla pariteto s papirnatim goldinarjem.

2. Zaustavitev prostega kovanja srebrnikov

Kakor hitro je srebrna ažija začela izginjati, se je povečalo kovanje srebrnikov. Kovnice srebrnikov niso kovale samo na račun države, temveč tudi na račun privatnih oseb. Vsakdo, ki je kovnici izročil določeno količino srebra, je od kovnice nato prejel ekvivalentno količino srebrnikov. Pri tem mu je kovnica zaračunala 1 % kovnine. Dokler je bila srebrna ažija visoka, ljudje te pravice niso izkoriščali, ker bi bili s tem na izgubi. Že pri minimalni srebrni ažiji pa se je nenadoma izplačalo v kovnice nositi srebro. Srebrni goldinar namreč nikoli ni bil vreden točno toliko, kot je znašala tržna cena srebra, iz katerega je bil skovan. Kratkoročno se je vrednost srebrnega goldinarja oblikovala na deviznem trgu glede na ponudbo in povpraševanje po tej vrsti denarja. Zato je bil lahko srebrni goldinar vreden tudi nekoliko več, kot je bilo na borzi vredno srebro, iz katerega je bil skovan.

Ob hitrem padanju cene srebra se je nenadoma splačalo s papirnatimi goldinarji kupovati srebro, ga uvoziti v Avstrijo, tu dati prekovati in nominalno več vredne srebrnike nato na borzi prodati za papirnat goldinarje. Poslovnež je moral pri tem samo paziti, da je bil zaslužen dobiček večji od transportnih

¹¹³⁷ Vilar, Pierre: Zlato i novac u povijesti, str. 431–432. Primerjaj še: Pletcher, David M.: *The Fall of Silver in Mexico*, str. 36–39.

¹¹³⁸ Latham, A.J.H.: *Merchandise Trade Imbalances and Uneven Economic Development in India and China*, JEEH, 1978, št. 1, str. 45–50.

¹¹³⁹ Več o demonetarizaciji srebra in uvajanju zlatega standarda glej spodaj poglavje *Zlati standard kot svetovni denar*.

stroškov (okoli 0,7 %) in stroškov prekovanja. Čim bolj je torej padala vrednost srebra, tem več ga je prihajalo v avstrijske kovnice. Še leta 1875 so kovnice na račun države in privatnih oseb skovale za samo 7,3 milijonov gld. srebrnikov, leta 1876 že za 11,6 milijonov gld., 1877 za 16,4 milijonov gld. in leta 1878 celo za 25 milijonov gld.¹¹⁴⁰ Z doseženo pariteto med srebrnim in papirnatim denarjem se je proces kovanja novih srebrnikov še dodatno okreplil. Zaradi nadaljnjega padanja cen srebra je vrednost papirnatega denarja še naprej naraščala. Občasno je bil papirnati goldinar celo vrednejši od srebrnega. Pojavila se je srebrna disažija oziroma papirnata ažija.¹¹⁴¹

Ker je bila nominalna vrednost papirnatega in srebrnega goldinarja enaka, so ljudje večino nanovo skovanih srebrnikov zamenjali za papirnati denar, zlasti za bankovce centralne banke. Položaj se je še dodatno zapletel, ker je morala centralna banka tudi srebro v palicah zamenjati za bankovce. Ekonomsko gledano je bilo čisto vseeno, če je kdo pri banki zamenjal srebrnike ali srebro, saj je v drugem primeru moral banki povrniti stroške prekovanja. Vendar je pri tem prihranil veliko časa. In ravno čas je bil odločilen dejavnik pri denarnih špekulacijah. Samo od avgusta 1878 do konca januarja 1879 je centralna banka prejela za 26,5 milijonov gld. srebra in srebrnikov. Ustrezno se je povečalo tudi število bankovcev v obtoku.¹¹⁴² Zaradi povečanega povpraševanja po bankovcih in kopičenja srebrnikov v kletih centralne banke je papirnata ažija zopet padla in občasno prešla v majhno srebrno ažijo. Vendar je zaradi nadaljnjega padanja cen srebra zopet hitro prešla v papirnato ažijo. 21. decembra 1878 je srebrna ažija dokončno izumrla.¹¹⁴³

Dunajska kovnica je bila konec leta 1878 preplavljena z naročili za prekovanje srebra v srebrnike. Ker njene proizvodne kapacitete niso več zadoščale, se je odločila, da po novem letu od privatnih oseb ne bo več sprejemala novih naročil. Na račun starih naročil pa je iz dunajske kovnice še nekaj časa prihajala prava poplava srebrnikov. Samo leta 1879 jih je nakoyala za 38,5 milijonov gld. Čez dober mesec so tudi v ogrski kovnici v Kremnici prenehali sprejemati naročila od privatnih oseb. Leta 1879 so tu nakovali za 25,7 milijonov gld. srebrnikov.¹¹⁴⁴ Centralni banki ni prav nič pomagalo, da je srebrnike na vsak način poskušala spraviti v denarni obtok. Novi srebrniki so v njeno blagajno prihajali veliko hitreje, kot pa so stari prihajali iz nje. Centralna banka se je znašla v veliki stiski. Ker pa so kovnice zaustavile prosto kovanje srebrnikov na privatni

¹¹⁴⁰ Podatki so prevzeti iz: Denkschrift über den Gang der Währungsfrage seit dem Jahre 1867, Wien 1892, str. 17–18.

¹¹⁴¹ Menger, Carl: Beiträge zur Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn, str. 4–8.

¹¹⁴² Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, I. del, 4. knjiga, str. 123.

¹¹⁴³ Od tega dneva naprej jo dunajska borza ni več beležila. Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 145.

¹¹⁴⁴ Denkschrift über den Gang der Währungsfrage, str. 17–18.

račun, je bila tudi centralna banka do nadaljnjega odvezana sprejemati srebro v palicah.¹¹⁴⁵

Z zaustavitvijo prostega kovanja srebrnikov je papirnata ažija začela hitro naraščati. Srebro se je še naprej cenilo in s tem je padala tudi kovinska vrednost srebrnega goldinarja. Toda njegova nominalna vrednost je bila še naprej povsem enaka nominalni vrednosti papirnatega goldinarja: »Ker je v našem cesarstvu denarna veljava narejena na podlagi srebra, zato je vse eno, ali imaš srebro ali nakaznico na srebro, to je, naš bankovec. Srebrni denar ni zdaj tedaj nič bolji kakor papirnati denar, in papir nič bolji kot srebrni denar.«¹¹⁴⁶ To je bilo sicer res, vendar je bilo na denarnih borzah povpraševanje po papirnatem goldinarju veliko večje, kot je bila cena srebra, ki je predstavljala kovinsko podlago tega denarja. Zato je še naprej naraščala cena papirnatega goldinarja v primerjavi z vrednostjo srebra v srebrnem goldinarju.

Papirnata ažija je sredi februarja 1879 znašala že skoraj 7 %. Kdor je zamenjal srebrne goldinarje za papirnat, je po tržni ceni za 100 srebrnih goldinarjev prejel le 93,8 papirnatih goldinarjev. Ker je morala centralna banka srebrne goldinarje po odbitku 0,25-odstotne provizije zamenjati za bankovce, so ljudje pridno nosili svoje srebrnike v centralno banko. Zato se je centralna banka odločila, da bo zamenjevala samo še do 10.000 srebrnih goldinarjev na osebo.¹¹⁴⁷

Ukrepati je začela tudi vlada. Na prošnjo centralne banke je iz denarnega obtoka začela postopoma umikati državni papirnati denar po 1 gld. in ga nadomeščati z državnim papirnatim denarjem po 5 in 50 gld. Tako se je v denarnem obtoku obdržalo veliko več srebrnikov po 1 gld., kot bi se jih sicer. Iz istega razloga je začela marca uradnikom dele plač izplačevati v srebrnikih.¹¹⁴⁸ Poleg tega sta se marca 1879 avstrijska in ogrska vlada odločili, da bosta zakonsko potrdili zaustavitev prostega kovanja srebrnikov na privaten račun.¹¹⁴⁹

3. Papirnata valuta

Od takrat bi lahko človek avstroogrski goldinar »po pravici imenoval papirno veljavo. Zmotil pa bi se, kdor bi jo tako obsodil, kajti naša veljava je postavno določena – srebrna veljava«.¹¹⁵⁰ Toda prenehanje prostega kovanja sre-

¹¹⁴⁵ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 4. knjiga, str. 121–122, 151.

¹¹⁴⁶ Nekoliko poduka o srebrnem denarji, ki je zopet prišel na dan, Novice, 5. 3. 1879, št. 10, str. 74.

¹¹⁴⁷ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 4. knjiga, str. 123–125, 152–153. Das Wiedererscheinen des Silbergeldes, Laibacher Tagblatt, 1. 3. 1879, št. 50. Primerjaj še: Wiethaler, Franz: Silberzahlungen der österreichisch-ungarischen Bank?, Marburger Zeitung, 19. 2. 1879, št. 22.

¹¹⁴⁸ Primerjaj: Nekoliko poduka o srebrnem denarji, ki je zopet prišel na dan, Novice, 5. 3. 1879, št. 10, str. 74.

¹¹⁴⁹ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 4. knjiga, str. 128–132. Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, ZVSV, 1902, str. 339.

brnikov »je imelo za prihodnost avstrijske valute usodne posledice. S tem je bila avstrijska papirnata valuta dejansko, čeprav ne pravno, odtrgana od svoje zakonske podlage – srebra. Sedaj se je postopoma razvijala nenavadna igra papirnate valute, katera je imela večjo vrednost kot njena zakonska podlaga.«¹¹⁵¹

Kljub temu da kovnice na račun privatnih oseb niso več kovale srebrnih goldinarjev, so imele tudi še v naslednjih letih precej dela. Vse do leta 1892 so srebrnike kovale še na račun države, ki je srebro dobivala iz državnih rudnikov srebra.¹¹⁵² Za državo je bilo seveda precej donosno dati kovati srebrnike, s katerimi je potem lahko ceneje odplačevala svoje obveznosti. V tem času je bilo tako skovanih za 143 milijonov gld. srebrnikov.¹¹⁵³ Vendar država pri tem dobičkonosnem opravilu nikakor ni pretiravala. Ker zato srebrna disažija ni izginila, je lahko po drugi strani pri kovanju srebrnikov še naprej beležila visoke dohodke. Navsezadnje je bila količina nanovo skovanih srebrnikov tako zelo majhna, da zaradi njih sploh ni prišlo do inflacije. Ravno obratno. Ker je bila količina papirnatega denarja strogo pod nadzorom, gospodarstvo pa je za normalno delovanje plačilnega prometa potrebovalo vedno več denarja, so nove emisije srebrnih goldinarjev samo preprečile, da gospodarstvo ni zašlo še v hujšo deflacijsko krizo.¹¹⁵⁴

Po letu 1879 so cene srebra na svetovnem tržišču še naprej drastično padale. Ker se količina avstroogrškega denarja ni več povečevala tako hitro, kot je padala cena srebra, je bila od takrat naprej avstrijska valuta vredna več od njene zakonske srebrne podlage. Vendar pri papirnati ažiji Greshamov zakon ni imel takšnega vpliva na denarni obtok, kot ga je imel pri srebrni ažiji. Čeprav je bil papirnati goldinar vreden več od srebrnega, se papirnatega denarja ni splačalo tezavirati zaradi njegove notranje vrednosti, ki je sploh ni imel. Zato manj vreden srebrni denar iz denarnega obtoka praktično ni izrinil več vrednega

¹¹⁵⁰ Vravnava denarja, Slovenec, 27. 2. 1892, št. 47.

¹¹⁵¹ Szczepanowski, Stanislav: Bericht des Valutausschusse über die Gesetzentwürfe betreffend die Regelung der Valuta und die Convertirung einiger Kategorien der Staatsschuld, V: BSPHAöR, XI. Session, 1892, št. 419, str. 2–3.

¹¹⁵² O proizvodnji srebra primerjaj: Matis, Herbert in Bachinger, Karl: Österreichs industrielle Entwicklung, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): Die Habsburgermonarchie 1848–1918, I. knjiga, Wien 1973, str. 163–164.

¹¹⁵³ Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 146.

¹¹⁵⁴ Leta 1879 je bilo v obtoku za 522,5 milijonov gld. bankovcev in papirnatega denarja, do leta 1892 pa se je to število povečalo le na 660 milijonov gld. Če pa upoštevamo tudi vloge na vpogled, potem se je v tem času količina denarja (brez kovancev) povečala za več kot 55 %, na 1385,5 milijonov gld. Komlos, John: Die Habsburgermonarchie als Zollunion, Wien 1986, str. 202. Vendar tudi tolikšno povečanje števila denarja ni moglo zaustaviti deflacije, ki je avstrogrsko gospodarstvo mučila že vse od začetka gospodarske krize leta 1873. Več o cenah življenjskih stroškov glej: Mühlpeck, Vera in Sandgruber, Roman in Woitek, Hannelore: Index der Verbraucherpreise 1800 bis 1914, V: Geschichte und Ergebnisse der zentralen amtlichen Statistik in Österreich 1829–1979, Wien 1979, str. 123–167.

papirnatega denarja. Z omejitvijo kovanja srebrnikov pa je bil nenadoma tudi srebrni goldinar vreden precej več, kot je bila vredna kovina, iz katere je bil skovan. Ker je bilo srebrne goldinarje vedno mogoče zamenjati za nominalno enako količino papirnatih goldinarjev (in obratno), je bila vrednost obeh vrst denarja povsem enaka.¹¹⁵⁵ Vrednost srebrnih goldinarjev je izhajala iz vrednosti papirnatih goldinarjev in obe vrsti denarja sta krožili druga ob drugi.

Avstro-Ogrska dejansko ni več imela (nekonvertibilne) srebrne valute, temveč papirnatu valuto. Dolgoročno se njena vrednost ni več gibala v skladu z vrednostjo dragih kovin, temveč se je prosto oblikovala na deviznem trgu glede na ponudbo in povpraševanje. Z leti je vrednost avstroogrškega denarja v primerjavi s srebrom samo še naraščala. *Tabela 11* tako prikazuje vrednost čistega srebra, ki ga je vsebovalo 100 srebrnih goldinarjev, glede na vrednost srebra na londonski borzi in glede na devizni tečaj na dunajski borzi:

*Tabela 11:*¹¹⁵⁶

1883	97,64 gld.
1887	91,00 gld.
1888	86,08 gld.
1889	82,12 gld.
1891	84,70 gld.

Javnost je zgoraj opisani razvoj dogodkov spremljala s precejšnjim nezaupanjem: »Ljudem se čudno zdi, da dobimo naenkrat srebrn denar, posebno zdaj po vojski [okupaciji Bosne in Hercegovine], in v pogledu na mogoče nove homatije na iztoku.« Nekateri so celo mislili, »da to nikoli biti ne more, da bi papir toliko veljal, ko srebro, in da mora biti kaka posebna špekulacija.«¹¹⁵⁷ Pisec v *Laibacher Tagblattu* je takratne dogodke preprosto pospremil s sledečimi besedami: »Kdo bi si še pred enim letom mislil, da danes sploh ne bomo več imeli ažije, da bodo bankovci celo bolj iskan denar kot srebro!«¹¹⁵⁸ Takratna javnost je bila navajena, da je bil papirnat denar vreden manj od srebrnega. Zato se je le z velikimi težavami dokopala do spoznanja, da je lahko papir vreden več kot srebro: »Skoraj neverjetno, pa vendar resnično.«¹¹⁵⁹ Ko je neki ljubljanski trgovec

¹¹⁵⁵ Vrednost srebrnega goldinarja je bila torej podvržena enakim zakonom kot vrednost drobiža. Vendar država ni predpisala zgornje plačilne meje, do katere je veljal prisilni tečaj. Zato so srebrniki po 1/4, 1 in 2 gld. še naprej veljali za kurantni denar. Primerjaj poglavje *Pomanjkanje srebrnikov in drobiža*.

¹¹⁵⁶ Glej: Spitzmüller, Alexander: *Die österreichisch-ungarische Währungsreform*, str. 340. Te podatke navaja tudi v slovenščino prevedena knjiga: Hilferding, Rudolf: *Finančni kapital*, Ljubljana 1980, str. 45.

¹¹⁵⁷ Srebrni denar, *Slovenec*, 27. 2. 1879, št. 23.

¹¹⁵⁸ *Das Wiedererscheinen des Silbergeldes*, *Laibacher Tagblatt*, 1. 3. 1879, št. 50.

¹¹⁵⁹ *Vravnava denarja*, *Slovenec*, 27. 2. 1892, št. 47.

konec februarja 1879 srebrne goldinarje sprejemal z 2-odstotnim odbitkom, je Slovenec svoje bralce svaril pred goljufijo, saj naj bi cena srebrnega denarja kmalu spet narasla.¹¹⁶⁰ Franz Wiesthaler je bil še konec aprila 1879 prepričan, da bodo ljudje srebrne goldinarje zopet kmalu vtaknili nazaj v nogavice: »Nezaupanje je še vedno trdno zakoreninjeno in se izraža na star način. Tudi srebrniki, ki so se sedaj zopet prikazali, se bodo plaho skrili, namesto da poživijo promet.«¹¹⁶¹

Vendar je vrednost srebra še naprej padala in vrednost avstrijske valute naraščala. Ljudje so zlasti težko razumeli, da je bil srebrni goldinar vreden več kot srebro, ki ga je vseboval. Vendar jih zato ne smemo obsojati. Takratne avstrijske denarne izkušnje so bile namreč nekaj povsem nevsakdanjega. Zaradi zaustavitve prostega kovanja srebrnikov je imela sicer tudi Nizozemska v letih 1873–75 srebrno valuto, pri kateri je bila nominalna vrednost srebrnikov višja od njihove kovinske vrednosti.¹¹⁶² Vendar te epizode takratni znanstveni svet praktično ni zaznal. Šele avstrijske monetarne izkušnje so avstrijskemu¹¹⁶³ in srednjeevropskemu¹¹⁶⁴ znanstvenemu svetu na široko odprla vrata do spoznanja, da vrednost denarja ni v neposredni zvezi z vrednostjo dragih kovin.

4. Zlati standard kot svetovni denar

Avstro-Ogrska je tudi po izginotju srebrne ačije še naprej imela težave z deviznimi tečaji. Zaradi srebrne ačije je bil avstrijski papirnati denar v 50. in 60. letih 19. stoletja vreden manj od njegove nominalne vrednosti v srebrnih devizah. Zato je vrednost avstrijske valute stalno nihala v primerjavi z vrednostjo srebrnih valut ostalih držav. Čeprav je devalvacija kratkoročno lahko pozitivno vplivala na gospodarstvo, je velika večina ljudi dojemala nekonvertibilnost avstrijske valute kot veliko anomalijo avstrijskega denarnega sistema, ki bi jo bilo

¹¹⁶⁰ Srebrni denar, Slovenec, 27. 2. 1879, št. 23.

¹¹⁶¹ Wiesthaler, Franz: Silbergeld in Strümpfen!, Marburger Zeitung, 30. 4. 1879, št. 52. Wiesthaler je že takrat opazil, da so srebrniki zopet začeli izginjati iz obtoka. Po njegovem mnenju se je to začelo dogajati zato, ker konvertibilnost bankovcev še ni bila uradno razglašena. V resnici so novi srebrniki takrat začeli zopet izginjati, ker so se sproti stekali nazaj v blagajno narodne banke.

¹¹⁶² Jonker, Joost: The alternative road to modernity, str. 97–98. Menger, Carl: Von unserer Valuta, V: Carl Menger gesammelte Werke, 4. del, Tübingen 1970, str. 289. Kalkmann, Ph.: Hollands Geldwesen im 19. Jahrhundert, JGVV, 1901, str. 1236–1238.

¹¹⁶³ Vsaj tako je bil prepričan eden od najuglednejših predstavnikov avstrijske ekonomske šole Friedrich Hayek. Glej: Hayek, Friedrich A.: Toward a Free Market Monetary System, V: Littlechild, Stephen (ur.): Austrian Economics, 2. del, Aldershot-Brookfield 1990, str. 264.

¹¹⁶⁴ Velik vpliv je imela zlasti pri oblikovanju nemške nominalistične denarne teorije, posebno t. i. državne teorije denarja Friedricha Knappa. Glej: Pančur, Andrej: Gospodarski in socialni nazeri v 80. in 90. letih 19. stoletja na Slovenskem, str. 217–219. Primerjaj še: Knapp, Georg Friedrich: Staatliche Theorie des Geldes, Leipzig 1905. Knapp, Georg Friedrich: Die Beziehungen Österreichs zur staatlichen Theorie des Geldes, ZVSV, 1908, str. 439–452.

potrebno čim prej odpraviti. Z odpravo srebrne ačije bi imela konvertibilna avstrijska valuta zopet težko zaželeni fiksni menjalni tečaj.

Vendar to še ne pomeni, da bi bila vrednost avstrijske valute povsem stabilna v primerjavi s srebrnimi devizami. Glede na ponudbo in povpraševanje se je vrednost srebrnih deviz gibala v okviru srebrnih točk.¹¹⁶⁵ Vendar je pri tem prišlo le do minimalnih nihanj, ki so bila sestavni del učinkovitega funkcioniranja srebrnega in podobno tudi zlatega standarda. Ker je bilo pri bimetalističnih valutah menjalno razmerje med zlatim in srebrnim denarjem fiksno določeno, bi bila konvertibilna avstrijska valuta stabilna tudi v primerjavi z bimetalističnimi valutami.

Težave pa bi nastopile v razmerju do zlatih valut. Avstrija je sicer kovala zlatnike, vendar samo kot trgovski denar. Njihova vrednost se je prosto oblikovala na trgu in je v primerjavi z avstrijsko valuto stalno nihala. Podobno je vrednost avstrijske valute nihala v primerjavi z zlatimi devizami. Menjalni tečaji med zlato in srebrno valuto torej niso bili stabilni. Zato tudi konvertibilnost avstrijske valute ne bi prav nič pripomogla k stabilizaciji menjalnih tečajev do denarja držav z zlato valuto.

Slika 47: trgovski zlatnik, 4 dukati, 1866, Dunaj.

Nihanje menjalnih tečajev med zlato in srebrno valuto ni bilo problematično vse do padanja cen srebra v 70. letih 19. stoletja. Vrednostno razmerje med zlatom in srebrom se je v 50. in 60. letih gibalo blizu uradnega bimetalističnega menjalnega razmerja 1 : 15,5 in je bilo torej razmeroma stabilno. Zlasti še, če ga primerjamo s kasnejšimi obdobji. Zato tudi menjalni tečaji med zlato in srebrno valuto niso pretirano nihali. Posebno še, če jih primerjamo z gibanjem vrednosti avstrijskega papirnatega denarja. V 50. letih je vrednost zlata sicer začela hitro padati. Toda države z bimetalistično valuto so na čelu s Francijo po eni strani na stežaj odprle vrata novemu precenjenemu zlatu, po drugi strani pa so dovolile, da je podcenjeno srebro odteklo v države s srebrno valuto, zlasti v Azijo. Zato cena zlata ni še bolj padla in se je menjalno razmerje med zlatom in srebrom še naprej gibalo v sprejemljivih mejah.¹¹⁶⁶

¹¹⁶⁵ Devizni tečaji srebrnih valut niso mogli biti nad kovno pariteto (uradni tečaj med dvema valutama) za več, kot so znašali stroški prekovanja in transporta srebra. Najnižjo vrednost so srebrne devize dosegle pri spodnji srebrni točki, nakar je nastopil uvoz srebra in cena deviz se je povečala. Pri zgornji srebrni točki pa je nasprotno nastopil izvoz srebra (srebrnikov), nakar se je devizni tečaj zmanjšal. Enako je bilo pri zlati valuti, le da tu govorimo o zlatih točkah.

¹¹⁶⁶ Primerjaj: Oppers, Stefan Erik: Recent Developments in Bimetallic Theory, V: Reis, Jaime (ur.): International Monetary Systems in Historical Perspective, London 1995, str. 47-70. Op-

S tem so postopoma tudi bimetalistične države v praksi dobile zlato valuto. Zato so se v šestdesetih letih začele krepiti ideje o ustanovitvi svetovnega denarja na zlati podlagi. V smislu takratnega liberalnega duha časa, ki je težil za čim večjo mednarodno standardizacijo, se je v tem času razvilo tudi močno gibanje za svetovno valuto. Prizadevanjem po svetovnem zlatem denarju sta šla na roke (do prve svetovne vojne) neustavljiva globalizacija in evropeizacija sveta ter dominantni položaj angleške mednarodne trgovine, kreditnega sistema in zlatega funta. Vendar zlato ni prevzelo vloge svetovnega denarja na podlagi mednarodnega sporazuma, temveč povsem slučajno in spontano. Povod je bil prav začetek padanja cen srebra na svetovnem tržišču. Ko se je nato združena Nemčija konec leta 1871 odločila, da njen novi skupni denar ne bo več temeljil na srebru, temveč na zlato, so cene srebra še bolj padle. Leta 1872 so se za zlato valuto odločile tudi skandinavske države, ki so bile trgovsko večinoma vezane na Nemčijo in Veliko Britanijo. Države z bimetalistično valuto niso dovolile, da bi cenejšo srebro iz njihovega denarnega prometa izrinilo zlato in so po letu 1873 vedno bolj omejevale prosto kovanje srebrnikov. S tem se je začela neustavljiva demonetarizacija srebra. Vrednost srebra je vse bolj padala in vedno več držav je najprej omejilo in nato ustavilo kovanje srebrnikov ali pa so neposredno prevzele relativno stabilno zlato valuto. Čim več držav je nato prevzelo zlati standard, tem bolj se je udejanjal svetovni zlati denarni sistem. Čeprav so te države še naprej ohranile svoje denarne enote, pa so bile glede na skupno denarno zlato podlago in s tem glede na fiksne menjalne tečaje del denarnega sistema s svetovnim zlatim denarjem.¹¹⁶⁷

Zlati standard je bil eden od temeljnih kamnov globalizacijskega procesa pred prvo svetovno vojno. Brez trdnih menjalnih tečajev bi bil izvoz kapitala ekonomsko veliko bolj tvegan in s tem posledično verjetno tudi manjši. Zlati standard je v mednarodne denarne in finančne tokove vnašal prepotrebno stabilnost. Stabilnost mednarodnih denarnih tečajev naj bi se ohranjala s pomočjo zlatega avtomatizma.¹¹⁶⁸ Vendar je v praksi zlati avtomatizem le pogojno funkci-

---

pers, Stefan Erik: A model of the bimetallic system, JME, 2000, str. 517–533. Redish, Angela: The persistence of bimetallism, str. 728–732.

¹¹⁶⁷ Več o tem glej med drugim: Eichengreen, Barry: *Globalizing Capital*, Princeton 1996, str. 13–25. Gallarotti, Giulio M.: *The scramble for gold*, V: Bordo, Michael D. in Capie, Forrest (ur.): *Monetary Regimes in Transition*, Cambridge 1994, str. 15–17, 31–67. Kemp, John in Wilson, Ted: *Monetary Regime Transformation*, RPE, 1999, št. 2, str. 125–150. Gallarotti, Giulio M.: *The Anatomy of an International Monetary Regime, 1880–1914*, New York-Oxford 1995, str. 141–143, 160–180. Flandreau, Marc: *The French Crime of 1873*, JEH, 1996, št. 4, str. 862–897. Friedman, Milton, *The Crime of 1873*, JPE, 1990, št. 61, str. 1168–1172. Fischer, Wolfram: *Die Ordnung der Weltwirtschaft vor dem Ersten Weltkrieg*, ZWSW, 1975, št. 4, str. 289–304. Nort, Michael: *Das Geld und seine Geschichte*, str. 143–151. Einaudi, Luca L.: *From the franc to the 'Europe'*, EHR, 2000, št. 2, str. 284–308.

¹¹⁶⁸ Ta je deloval v okviru t. i. zlatih točk. Pri trgovskem deficitu bo ob padcu denarnega tečaja čez stroške pošiljanja zlata zlato začelo odtokati iz te države v države z višjim tečajem. Z odtokom

oniral. Centralne banke se pravil zlatega avtomatizma namreč niso držale kot pijanec plota, temveč so poskušale z različnimi sredstvi (zbiranje zlatih deviznih rezerv, intervencije na odprtem tržišču, prilagajanje diskontne obrestne mere) zadrževati odtok zlata v tujino. Poleg tega plačilni promet v glavnem ni potekal v obliki zlata, temveč je bilo zlato (in zlate devize) le osnova hitro se razvijajočega negotovinskega poslovanja. Zlato je bilo pomembno le še kot hranilec vrednosti, s tem pa kot temelj psihološkega zaupanja v trdnost denarnega sistema. Zato brez močno razširjenega in prepletenega mednarodnega kreditnega in finančnega sistema s svetovnim centrom v Londonu mednarodni zlati standard pred prvo svetovno vojno preprosto ne bi mogel delovati.¹¹⁶⁹

Z demonetizacijo srebra je bila srebrna ažija čedalje manj pomemben kazalec stabilnosti avstrijskega denarja, vedno večji pomen pa je dobivala zlata ažija. Nič čudnega torej, če je zato poslovni svet ravnodušno sprejel novice o izginotju srebrne ažije. Najpomembnejša avstroogrška trgovska partnerica Nemčija je imela zlato valuto že od leta 1873.¹¹⁷⁰ Velika Britanija je imela zlato valuto že dolgo časa. Države, ki so uradno še naprej imele bimetalistično valuto (Francija, Italija¹¹⁷¹ in Švica), so v praksi tudi že imele zlato valuto.¹¹⁷² Tudi v Združenih državah Amerike, kjer so šele leta 1900 uradno prešli na zlati standard, je denarni

---

zlata se bo zmanjšala količina denarja v obtoku, povečala so bo obrestna mera in cene bodo začele padati. V državah s pritokom zlata se bo količina denarja povečala, obrestna mera bo padla in cene bodo začele naraščati. V tem trenutku bo zlato začelo odtekat nazaj v državo z višjimi obrestmi in nižjimi cenami. Trgovska bilanca se bo naposled izravnala in menjalni tečajji se bodo stabilizirali. Delovanje denarnega sistema z zlato valuto najdemo opisanega tudi v vsakem modernem ekonomskem učbeniku o denarju. Primerjaj: Ribnikar, Ivan: Denarni sistem in denarna teorija, I. del: Denarni sistem, str. 43–51; Glogovšek, Jože: Denar, denarni sistem z osnovami denarne teorije, str. 29–33.

¹¹⁶⁹ O delovanju zlatega standarda pred prvo svetovno vojno obstaja obsežna literatura. Med drugim primerjaj: Gallarotti, Giulio M.: *The Anatomy of an International Monetary Regime*, str. 27–57, 86–140. Bloomfield, Arthur I.: *Monetary Policy under the International Gold Standard*, New York 1959. Eichengreen, Barry: *Globalizing Capital*, str. 25–44. Foreman-Peck, J. in Michie, R.: *The Performance of the Nineteenth Century International Gold Standard*, V: Fischer, Wolfram in McInnis, R. Marvin in Schneider, Jürgen (ur.): *The Emergence of a World Economy 1500–1914*, 2. del, Wiesbaden 1986, str. 383–411. Hardach, Gerd in Hartig, Sandra: *Der Goldstandard als Argument in der internationalen Währungsdiskussion*, JWG, 1998, št. 1, str. 127–131. Cecco, Marcello: *The Choice of a Monetary Standard*, V: Fischer, Wolfram in McInnis, R. Marvin in Schneider, Jürgen (ur.): *The Emergence of a World Economy*, 2. del, str. 371–382. Flandreau, Marc in Le Cacheux, Jacques in Zumer, Frédéric: *Stability without a pact?*, EP, 1998, št. 26, str. 117–149. Schwarzer, Oskar: *Goldwährungssysteme und internationaler Zahlungsverkehr zwischen 1870 und 1914*, V: Schremmer, Eckart (ur.): *Geld und Währung von 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart 1993, str. 191–227.

¹¹⁷⁰ Grasser, Walter: *Deutsche Münzgesetze*, str. 15–20. Köllner, Lutz: *Chronik der Deutschen Währungspolitik 1871–1971*, Frankfurt am Main 1972, str. 23–25, 28–30. Sprenger, Bernd: *Währungswesen und Währungspolitik in Deutschland*, str. 58–62. Borchardt, Knut: *Währung und Wirtschaft*, V: *Währung und Wirtschaft in Deutschland 1876–1975*, Frankfurt am Main 1976, str. 3–9.

obtok večinoma temeljil na zlatu.¹¹⁷³ Kljub uradni bimetalistični valuti je bilo v Romuniji v obtoku večinoma srebro, vendar je v letih 1886–91 med Romunijo in Avstro-Ogrsko divjala carinska vojna,¹¹⁷⁴ vmes pa je tudi Romunija leta 1890 prevzela zlato valuto.¹¹⁷⁵ Obratno je Srbija sicer poskušala uvesti zlato valuto, vendar je v praksi pristala na srebrni.¹¹⁷⁶ Prav tako kot Avstro-Ogrska je tudi Rusija imela papirnato valuto, in sicer vse do leta 1897.¹¹⁷⁷ Za avstroogrsko zunanjo trgovino je bila pomembna še Indija, ki je vse do leta 1893 imela srebrno valuto, nakar je zaustavila prosto kovanje srebrnikov.¹¹⁷⁸

Večina zunanje trgovine Avstro-Ogrske je potekala z državami z zlatim denarjem.¹¹⁷⁹ Zato je bilo za trgovinsko in plačilno bilanco Avstro-Ogrske zelo pomembno, kako se je v razmerju do zlatih deviz gibal tečaj avstroogrskega papirnatega denarja. Vrednost papirnatega goldinarja je v primerjavi z zlatimi devizami stalno nihala. Za zagovornike stabilnih deviznih tečajev so bile te razmere gospodarsko nevzdržne. Zato so agitirali za valutno reformo, s katero bi tudi Avstro-Ogrska prevzela zlato valuto: »Zarad tega in zarad lastnega dobička pozdravil bo pač kmet kakor gospod stalno podlago veljave našega denarja, kateri

---

¹¹⁷¹ Italija je sicer imela velike probleme s konvertibilnostjo svojih bankovcev, ki je bila suspendirana od 1866–1883. Tattara, Giuseppe: *Was Italy Ever on Gold?*, V: Aceña, Pablo Martin in Reis, Jaime (ur.): *Monetary Standards in the Periphery*, str. 18–68. Fratianni, Michele in Spinelli: *A monetary history of Italy*, str. 70–87.

¹¹⁷² Theurl, Theresia: *Eine gemeinsame Währung für Europa*, str. 175–213.

¹¹⁷³ Do leta 1879 je bil še v veljavi nekonvertibilni papirnati denar iz časa državljanske vojne. Nato so razglasili konvertibilnost papirnatega denarja v zlato. Hkrati pa je država mesečno kovala še precejšnje količine srebrnikov, ki so večinoma krožili v obliki srebrnih certifikatov. Vendar prosto kovanje srebrnikov ni bilo dovoljeno. Calomiris, Charles W.: *Greenback resumption and the silver risk*, V: Bordo, Michael D. in Capie, Forrest (ur.): *Monetary Regimes in Transition*, Cambridge 1994, str. 86–132.

¹¹⁷⁴ Palotás, Emil: *Die ausenwirtschaftlichen Beziehungen zum Balkan und zu Russland*, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, 6. knjiga, 1. del, Wien 1989, str. 610–613.

¹¹⁷⁵ Lampe, John R. in Jackson, Mervin R.: *Balkan Economic History, 1550–1950*, Bloomington 1982, str. 216.

¹¹⁷⁶ Sundhaussen, Holm: *Historische Statistik Serbiens*, str. 366–369.

¹¹⁷⁷ Yeager, Leland B.: *Fluctuating Exchange Rates in the Nineteen Century: The Experience of Austria and Russia*, V: Mundell, Robert A. in Swoboda, Alexander K. (ur.): *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago, 1969, str. 61–62, 79–89. Crisp, Olga: *Studies in the Russian Economy*, str. 97–110. *Handbuch der Geschichte Russland*. 3. del, Stuttgart, 1983, str. 217–218.

¹¹⁷⁸ Tomlinson, B. R.: *Exchange Depreciation and Economic Development: India and the Silver Standard, 1872–1893*, V: Fischer, Wolfram in McInnis, R. Marvin in Schneider, Jürgen (ur.): *The Emergence of a World Economy*, 2. del, Wiesbaden 1986, str. 413–427. Po zaustavitvi prostega kovanja srebrnikov so bili ti srebrniki, podobno kot prej v Avstro-Ogrski nominalno vredni več od njihove srebrne podlage. Primerjaj: Keynes, John Maynard: *Indian Currency and Finance*, London 1971, str. 1–10.

¹¹⁷⁹ O deležu posameznih držav v avstroogrskem uvozu in izvozu glej: Tessner, Magnus: *Der Außenhandel Österreich-Ungarns von 1867 bis 1913*, Köln 1989, str. 74–75, 93–94.

bo potem ob novem letu ravno toliko vreden, kakor pa še le dvanajst mesecev pozneje ob Božiči, kar se pa sedaj nikakor ne more trditi.«¹¹⁸⁰

Vendar je dolgoročno zlata azijska predvsem naraščala. Od 10 % leta 1872 je do leta 1887 narasla na 25 %. Padanje vrednosti avstroogrškega denarja na mednarodnem valutnem trgu je bila ugodna za domače izvoznike in za odplačevanje dolgov v tujini. Po letu 1888 pa je zlata azijska začela hitro padati in je leta 1891 padla že na 15 %.¹¹⁸¹ Za padanje zlate azijske je bila odgovorna pozitivna trgovinska bilanca,¹¹⁸² zaradi katere so tuji uvozniki na deviznih trgih bolj povpraševali po avstroogrški valuti in so domači uvozniki manj povpraševali po tujih valutah. Zato se je cena domače valute višala. Hkrati pa je začela vse bolj očitno delovati restriktivna denarna politika, ki je strogo omejevala količino papirnatega denarja v obtoku.¹¹⁸³

Ker je začela vrednost goldinarja naraščati, so izvozniki pri prodaji na tujih trgih za iztržene zlate devize dobili vedno manj domačega denarja. Hkrati je naraščala vrednost dolgov v tujini. Zlata azijska je bila problematična tudi zaradi svojega nenehnega nihanja. Sicer bi lahko takratne fluktuacije papirnatega goldinarja označili za mile (predvsem glede na sedanje kriterije),¹¹⁸⁴ vendar so bile za takratne razmere in predvsem predstave še kako problematične.¹¹⁸⁵ Takratni denarni ideal zahodnega sveta je bil v vsakem primeru prav stabilen denar.¹¹⁸⁶ V primerjavi z minimalnim nihanjem vrednosti zlatih valut v okviru zlatih točk, je bilo fluktuiranje goldinarja precejšnje. Zato je bil glavni namen valutne reforme stabilizacija vrednosti goldinarja in s tem zaustavitev naraščanja njegove vrednosti.

Ta cilj je bilo v takratnih razmerah in po takratnih predstavah najlažje doseči tako, da so vrednost avstroogrškega denarja postavili na isti temelj z najpomembnejšimi svetovnimi valutami – na zlato podlago. Motiv vladnega

¹¹⁸⁰ Valuta, Slovenec, 7. 11. 1884, št. 257.

¹¹⁸¹ Podatke o zlata azijski sem prevzel iz: Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 147. Primerjaj še: Szczepanowski, Stanislaw: Bericht des Valutausschusses, str. 7.

¹¹⁸² Tessner, Magnus: Der Außenhandel Österreich-Ungarns, 1989, str. 34.

¹¹⁸³ März, Eduard in Socher, Karl: Währung und Banken in Cisleithanien, str. 351.

¹¹⁸⁴ Yeager, Leland B.: Fluctuating Exchange Rates, str. 74.

¹¹⁸⁵ Zagovorniki zlate valute so tako opozarjali: »Prav zaradi tega pa, ker nikdar ne more za trdno računati, koliko bo skupil za svoje blago, ker ne vé, ali bo azijska med tem poskočila ali padla, mora žitni trgovec na širši podlagi računati, ko določuje ceno, po kateri skupuje žito od manjših poljedelcev, všteta tudi morebitno zgubo vsled spremenjene azijske in zato kmetovalcem ceneje plačuje žito.« -é.: Vravnavna valute, Slovenec, 3. 6. 1892, št. 126. Tudi nasprotniki zlate valute so priznavali škodljive posledice nihanja deviznih tečajev, »ker se lahko naš gospodarski organizem, ko se je danes že prilagodil na nižje menjalne tečaje, že jutri znajde v povsem drugačni situaciji, v kateri se naše mezde in cene domačega blaga več ne ujemajo«. Die Herstellung der Barzahlungen, Marburger Zeitung, 19. 10. 1890, št. 84.

¹¹⁸⁶ Schumpeter, Joseph A.: Das Wesen des Geldes, Göttingen 1970, str. 9–11.

zakonskega predloga o valutni reformi iz leta 1892 se je tako glasil: »Zaradi pritiska okoliščin bo nujno, da bomo zapustili večstoletno osnovo našega kovnega in valutnega sistema [srebro] in da bomo naši monetarni ureditvi dali domala v vseh kulturnih državah privzeto podlago v zlati valuti, da bi mednarodni trgovski in kreditni promet monarhije postavili na nivo s pomembnimi deželami naše inozemske trgovine.«¹¹⁸⁷

5. Zаметki zlate valute

V habsburški monarhiji niso šele sedaj začeli razmišljati o uvedbi zlate valute, saj se je avstrijska vlada že leta 1854 brezuspešno zavzemala zanjo.¹¹⁸⁸ Po pogodbi z državami Nemške carinske zveze je Avstrija nato uvedla avstrijsko valuto na srebrni podlagi. Denarna zveza med Avstrijo in Nemško carinsko zvezo praktično ni nikoli zaživela. Največja ovira je bila nekonvertibilnost avstrijskega papirnatega denarja. Po izgubljeni vojni s Prusijo je denarna zveza izgubila tudi svojo politično poanto. Zato je bila z berlinsko pogodbo (13. junija 1867) konec leta 1867 tudi formalno razpuščena. Vendar so bili zvezni tolarji še naprej zakonito plačilno sredstvo. Toda skoraj vsi v Avstriji skovani zvezni tolarji so zaradi srebrne ažije prej večinoma že odtekli v Nemčijo.¹¹⁸⁹

Habsburški monarhiji je bila s tem odprta prosta pot, da po svojih željah preuredi svojo valuto. Pri tem je upoštevala tudi stremenja po novih zunanje-političnih zaveznitvah. V tem pogledu je bila zlasti privlačna Francija. Že leta 1865 so Francija, Belgija, Švica in Italija ustanovile latinsko monetarno unijo. Pod francoskim pokroviteljstvom so te države imele enoten novčni sistem, ki je temeljil na francoskem franku. Na pritisk Francije je latinska monetarna unija ohranila bimetalistični denarni sistem.¹¹⁹⁰ Toda privrženci zlatega monometalizma so bili z leti vedno bolj vplivni. Po njihovem prepričanju bi bilo svetovni denarni sistem mogoče poenotiti samo na podlagi zlatega standarda. S tem so se njihovi interesi ujeli s takratnimi prizadevanji za standardizacijo različnih novčnih sistemov. V tem sklopu so bila pomembna tudi takratna prizadevanja za li-

¹¹⁸⁷ Motive [Motivi vladnega zakonskega predloga o valutni reformi], V: BSPHAöR, XI. Session, 1892, št. 436, str. 2.

¹¹⁸⁸ Glej poglavje: *Problem zlate in srebrne valute in propad pogajanj*.

¹¹⁸⁹ Theurl, Theresia: Eine gemeinsame Währung für Europa, str. 163–164.

¹¹⁹⁰ Več o vzrokih za nastanek in stagnacijo latinske monetarne unije glej: Redish, Angela: The Latin Monetary Union and the emergence of the international gold standard, V: Bordo, Michael D. in Capie, Forrest (ur.): *Monetary Regimes in Transition*, Cambridge 1994, str. 68–85. Flandreau, Marc: The economics and politics of monetary unions: a reassessment of the Latin Monetary Union, 1865–71, FHR, 2000, str. 25–43. Flandreau Marc: Was the Latin Monetary Union a Franc Zone?, V: Reis, Jaime (ur.): *International Monetary Systems in Historical Perspective*, London 1995, str. 71–89. Einaudi, Luca L.: From the franc to the 'Europe', str. 284–308. Bartel, Robert: *International Monetary Unions*, str. 692–698.

beralizacijo trgovinskih in finančnih vezi. Ustanovitev mednarodnega novčnega sistema bi pomenila zmago liberalizma, napredka in sožitja med narodi.

Želje po svetovnem zlategem denarju je spretno izkoristila Francija, ki je želela, da bi svetovna skupnost za podlago bodoče monetarne ureditve sprejela prav njen zlati denar. Leta 1867 je v Parizu potekala mednarodna monetarna konferenca. Na konferenci so brez večjih težav zmagali privrženci zlatega standarda. Kot svetovni denar naj bi krožili francoski zlatniki po 25 frankov in ekvivalentni angleški in ameriški zlatniki. Vrednost zadnjih dveh bi morali najprej rahlo prilagoditi prvemu.¹¹⁹¹

Tudi avstrijska delegacija je na monetarni konferenci brezpogojno podprla uvedbo zlate valute in prevzem francoskega novčnega sistema.¹¹⁹² Ker je habsburška monarhija imela nekonvertibilno valuto, ni mogla sodelovati pri nastanku svetovnega denarja. Vendar je svojo dobro voljo pokazala že 31. julija 1867, ko je s Francijo podpisala preliminarno pogodbo, na podlagi katere naj bi se habsburška monarhija kasneje pridružila latinski monetarni uniji. Habsburška monarhija se je obvezala, da bo uvedla zlato valuto in uredila izdajanje drobiža po vzoru latinske unije. Hkrati je svoje zlatnike postavila v sledeče razmerje z zlatniki latinske monetarne unije: 1 zlati goldinar = 2,5 zlata franka.¹¹⁹³

Avstro-Ogrska je leta 1870 v denarni obtok poslala zlatnika po 8 in 4 gld., katerih vrednost je povsem ustrezala zlatnikoma po 20 in 10 frankov. Hkrati so prenehali kovati zvezne zlatnike po 1 in 1/2 krone.¹¹⁹⁴ Tabela 12 prikazuje čistino in težo novih zlatnikov v gramih:

Tabela 12:¹¹⁹⁵

		čistina	surova teža	jedro
8 gld.	20 frankov	900	6,451	5,806
4 gld.	10 frankov	900	3,225	2,903

Slika 48: Trgovski zlatnik, 8 goldinarjev = 20 frankov, 1888, Dunaj.

Novice so napoved kovanja novih zlatnikov sprejele s precejšnjo skepsjo: »Kovali se bodo že, – da bi le tudi kedaj spodrinili papirnate bankovce!«¹¹⁹⁶ Zlatnikom se v naslednjih dveh desetletjih ni uspelo udomačiti v notranjem denarnem prometu. Ostali so samo trgovski

¹¹⁹¹ Več o poteku in pomenu pariške monetarne konference glej: Reti, Steven: Silver and Gold, str. 33–59. Russell, Henry B.: International Monetary Conferences, New York 1974 [1898], str. 34–86.

¹¹⁹² Denkschrift über den Gang der Währungsfrage, str. 1–2. Russell, Henry B.: International Monetary Conferences, str. 58, 64–65, 70–71, 76.

denar. Avstro-Ogrski v naslednjih letih ni uspelo preiti na zlato valuto. Ovira ni bila samo nekonvertibilnost papirnatega denarja. Zaradi prevelikega odpora domače javnosti v Angliji, Franciji in Nemčiji sklepi monetarne konference nikoli niso bili uresničeni. Z zmago Prusije nad Francijo so po letu 1871 različne države izbrale različne poti do sprejema zlate valute. Ker so države latinske denarne unije formalno še naprej imele bimetalistični denarni sistem in nemška zlata valuta ni imela nobene povezave z zlatim frankom, je s tem izginil tudi glavni argument za avstroogrski prevzem francoskega denarnega sistema.

V Avstro-Ogrski so bila zlata valuti na poti še politična in gospodarska nasprotja v monarhiji. Habsburška monarhija je bila z avstroogrsko nagodbo leta 1867 dualistično preurejena. Nastala Avstro-Ogrska je bila razdeljena na avstrijsko in ogrsko polovico. Zunanja politika, vojska in skupne finance so bile pod skupno upravo. Pod skupnimi pristojnostmi so bile še skupna davčna in carinska politika, valuta in skupne železnice. Te skupne zadeve so sicer ležale v zakonodajni pristojnosti parlamentov obeh polovic monarhije, vendar jih je bilo potrebno vsakih deset let ponovno uskladiti. Na podlagi gospodarske nagodbe je Avstro-Ogrska tvorila carinsko in monetarno unijo.¹¹⁹⁷

S stališča denarne ureditve je bilo zlasti nerodno, da je narodna banka spadala pod skupne pristojnosti, vendar jo je nagodba iz leta 1867 puščala ob strani. Privilegij narodne banke je namreč veljal še vse do leta 1876. Že kmalu po nagodbi je narodna banka postala jabolko spora med avstrijsko in ogrsko polovico monarhije. Madžarska javnost je odločno zahtevala ustanovitev samostojne ogrske centralne banke ali vsaj takšno preureditev obstoječe centralne banke, kjer bi imela Ogrska enak vpliv kot Avstrija. Nasprotno je avstrijska javnost odločno nasprotovala delitvi centralne banke. Odslej je bila vsakokratna obnovitev gospodarske nagodbe bolj ali manj obremenjena s problemom dualistične preureditve centralne banke. Leta 1878 je bila narodna banka preimenovana v avstroogrsko banko. Centralna banka je bila sicer še naprej enotna, vendar so bili po novem v upravi zastopani tudi Madžari. Z obnovitvijo bančnega privilegija so ogrski zastopniki leta 1899 dobili povsem enaka pooblastila kot avstrijski. S tem je tudi avstroogrška banka postala dualistična ustanova.¹¹⁹⁸

¹¹⁹³ Theurl, Theresia: Eine gemeinsame Währung für Europa, str. 183. Reti, Steven: Silver and Gold, str. 52.

¹¹⁹⁴ Probszt, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, str. 542-543.

¹¹⁹⁵ Herinek, Ludwig: Österreichische Münzprägungen, str. 298.

¹¹⁹⁶ Mnogovrstne novice, Novice, 5. 1. 1870, št. 1, str. 5.

¹¹⁹⁷ Primerjaj: Galántai, József: Der österreichisch-ungarische Dualismus 1867-1918, Wien-Budapest 1985, str. 37-68. Lehner, Oskar: Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte, str. 210-212.

¹¹⁹⁸ V knjigi ne bom posegal na področje upravne ureditve centralne banke in političnih sporov, ki so spremljali vsakokratno obnovitev avstroogrške carinske unije in obnovitev privilegija avstroogrške banke. Te probleme med drugim nadrobneje obravnavajo: Gottas, Friedrich: Ungarn im Zeitalter des Hochliberalismus, Wien 1976, str. 75-161. Fink, Krisztina Maria:

Dualistična ureditev monarhije je tudi oteževala izvedbo valutne reforme. Vsaka valutna reforma je bila odvisna od hkratnega pristanka parlamentov obeh polovic monarhije. Zato sta se lahko Avstrija in Ogrska o valutni reformi dogovorili šele takrat, ko so se tudi njuni gospodarski interesi povsem ujemali. Obe polovici monarhije sta leta 1867 pri sklenitvi carinske in trgovske zveze pokazali pripravljenost, da bosta delovali v smeri uvedbe zlate valute. Leta 1870 sta podprli uvedbo zlatnikov za 4 in 8 gld. Leta 1872 sta nato omogočili narodni banki, da se ji ni bilo več potrebno držati omejitve, po kateri so bile lahko njene zaloge dragih kovin samo do ene četrtrine sestavljene iz zlata. To je narodni banki omogočilo, da je v naslednjih letih precejšnji del svojih zalog srebra spremenila v zlato.¹¹⁹⁹

Jeseni 1875 sta ogrski in avstrijski finančni minister v svojih finančnih programih še omenjala valutno reformo. Vendar je bil z nastopom politične krize na Balkanu ta problem potisnjen v ozadje. V naslednjih letih ni nihče več resno računal na reformo.¹²⁰⁰ Šele 16. februarja 1881 je v avstrijskem državnem zboru nemški liberalni poslanec Josef Neuwirth znova načel vprašanje, kdaj se bo država lotila valutne reforme.¹²⁰¹ Finančni minister Julijan Dunajewski mu je nato odgovoril, da že potekajo posvetovanja z ogrsko vlado. Vendar še konec leta 1884 ni bilo zaslediti nobenega napredka.¹²⁰² Ogrska je namreč valutno reformo odločno odklanjala.¹²⁰³

Ogrska pravzaprav ni imela nobenega ekonomskega interesa za izvedbo valutne reforme. Ogrsko gospodarstvo je bilo zelo zadovoljno s trenutno depreciacijo avstrijske valute. Padanje vrednosti denarja je najbolj ustrezalo velikim ogrskim agrarnim izvoznikom. Ti so večinoma pripadali aristokratskemu druž-

---

Die österreichisch-ungarische Monarchie als Wirtschaftsgemeinschaft, München 1968. Sutter, Berthold: Die Ausgleichverhandlungen zwischen Österreich und Ungarn 1867–1918, V: Mayer, Theodor (ur.): Der österreichisch-ungarische Ausgleich von 1867, München 1968, str. 71–111. Sutter, Berthold: Die Ausgleichverhandlungen zwischen Österreich und Ungarn 1867–1918, SODA, 1968, str. 71–111. Paulinyi, Ákos: Die sogenannte gemeinsame Wirtschaftspolitik in Österreich-Ungarn, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): Die Habsburgermonarchie 1848–1918, 1. knjiga, Wien 1973, str. 571–593.

¹¹⁹⁹ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 1. del, 3. knjiga, str. 1062–1065, 1074–1075, 1096. Kolmer, Gustav: Parlament und Verfassung, 2. del, Graz 1972, str. 264–265. O deležu zlatih in srebrnih zalog narodne banke v 70. letih 19. stoletja primerjaj: Wirth, Max: Grundzüge der National-Ökonomie, 3. del, Köln 1883, str. 420.

¹²⁰⁰ Kolmer, Gustav: Parlament und Verfassung, 2. del, str. 403, 492, 505.

¹²⁰¹ Joseph Neuwirth je že leta 1874 priporočal vzpostavitev konvertibilnosti avstrijske valute. Samo če avstrijska valuta ne bo več izolirana, bo mogoč prosti pretok dragih kovin. Po njegovem mnenju samo v tem primeru v Avstriji ne bo več prišlo do tako hudih finančnih kriz, kot je bil borzni zlom iz leta 1873. Glej: Neuwirth, Joseph: Bank und Valuta in Oesterreich-Ungarn 1862–1873, 2. del, Leipzig 1874, str. 371–376.

¹²⁰² Kolmer, Gustav: Parlament und Verfassung, 3. del, Graz 1972, 317–318.

¹²⁰³ Mises, Ludwig: Die wirtschaftspolitischen Motive der österreichischen Valutaregulierung, ZVSV, 1907, str. 569.

benemu sloju, ki je imel velik vpliv na ogrsko politiko. Poleg tega je bila ogrska vlada naklonjena razvrednotenju denarja, s katerim je odplačevala svoje dolgotrajne. Zato je Ogrska sprva blokirala vsak načrt za valutno reformo. Položaj pa se je povsem spremenil, ko je po letu 1888 vrednost avstrijske valute začela naraščati. Apreciacija nenadoma ni bila več pogodu ogrskim izvoznikom. Zato se je Ogrska sedaj začela intenzivno zavzemati za uvedbo zlatega standarda. S tem sicer vrednost avstrijske valute v primerjavi z zlatimi devizami ne bi več naraščala, vendar hkrati tudi ne bi več padala.¹²⁰⁴

6. Zlato ali srebro

Zlata valuti niso stali na poti samo interesi ogrskih izvoznikov. Tudi tisti krogi, ki so se zavzemali za valutno reformo, se niso nujno zavzemali za zlato valuto. Sanacija avstrijskega denarnega sistema bi namreč lahko potekala tudi na druge načine. Ko je srebrna ažijska začela izginjati, bi Avstro-Ogrska lahko brez večjih problemov razglasila konvertibilnost avstrijske valute. Namesto papirne valute bi Avstro-Ogrska v tem primeru imela srebrno valuto. To bi bila najbolj preprosta pot do konvertibilnosti avstrijske valute.

Ko je leta 1875 srebrna ažijska skoraj že izginila, se je prvič pojavila ugodna priložnost za razglasitev konvertibilnosti avstrijske valute. Nekateri so navijali za ponovno vzpostavitev srebrne valute, drugi so navijali za uvedbo zlate valute. Družil jih je samo odklonilni odnos do nekonvertibilnega papirnatega denarja: »Odprava gospodarjenja s papirjem je nujnost, ki več ne naleti na noben dvom. Sporno je le vprašanje, ali naj se dejansko vpelje zakonsko veljavna srebrna valuta«, ¹²⁰⁵ ali pa naj se po nemškem vzoru vpelje zlata valuta.

Tudi *Marburger Zeitung* je menil, »da je ponovna vzpostavitev kovinske valute tudi z ozirom na državno gospodarstvo nujen in uspešno izvedljiv ukrep«, ¹²⁰⁶ hkrati pa se je z vso odločnostjo zavzel za konvertibilno srebrno valuto. Pri tem ni samo nestrpno čakal, da bo srebrna ažijska naposled izginila sama od sebe, temveč je od države zahteval odločno akcijo. V tujini naj bi država najela kredite

¹²⁰⁴ Primerjaj: Pančur, Andrej: Določitev relacije kot glavni problem avstroogrške valutne reforme leta 1892, V: Rajšp, Vincenc ... (et al.): Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 703–704. Nautz, Jürgen: Ethnische Konfliktlagen in der österreichisch-ungarischen Währungsunionen, V: Nagel, Bernhard, Nautz, Jürgen (ur.): Nationale Konflikte und monetäre Einheit, Wien 1999, str. 57–59. März, Eduard in Socher, Karl: Währung und Banken in Cisleithanien, str. 351–352. Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 147–148. Mises, Ludwig: Die wirtschaftspolitischen Motive der österreichischen Valutaregulierung, str. 568–570. Lotz, Walther: Zur Frage der Valutaregulierung in Österreich-Ungarn, JGVV, 1892, str. 1255–1256. Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, str. 348–349.

¹²⁰⁵ Silber oder Geld als Landeswährung?, *Marburger Zeitung*, 8. 9. 1875, št. 108.

¹²⁰⁶ Die Wiederherstellung der Metallwährung und die Volkswirtschaft, *Marburger Zeitung*, 1. 3. 1876, št. 25.

in nato po trenutno ugodni ceni nakupila srebro, ki ga potrebuje za sanacijo državnega papirnatega denarja.¹²⁰⁷

Toda s srebrno valuto so bile povezane tudi velike težave. Cena srebra je nezadržno padala. Nasprotno pa je bila po prepričanju zagovornikov zlate valute cena zlata stabilna. Potemtakem zagovorniki srebrne valute državam s srebrno valuto ne bi podarili samo »stalno labilno valuto, ki ji pada vrednost, temveč bi tudi deželi zaračunali velike izgube«. ¹²⁰⁸ Nič čudnega torej, če se tudi v Avstro-Ogrski »marsikateri ob ponovni vzpostavitvi srebrne valute bojijo slabosti neugodnih in labilnih menjalnih tečajev«. ¹²⁰⁹

Vendar *Marburger Zeitung* ni delil tega mnenja. Po njegovem ni bilo nevarnosti, da bi cena srebra lahko še dolgo padala. Cena srebra naj namreč ne bi padala zaradi večjega pridobivanja in manjšega povpraševanja, temveč zlasti zaradi demonetarizacije srebra v državah, ki so uvedle zlato valuto. Cena srebra bi se potemtakem stabilizirala, če bi demonetarizirano srebro zopet prišlo v plačilni promet. »Če bi le Avstrija in Rusija ponovno vzpostavili srebrno valuto, potem povzroči samo to tako zajetno povpraševanje po srebru, da se zdi nadaljnjo padanje cen srebra na svetovnem trgu popolnoma neverjetno.« ¹²¹⁰ Še več, po mnenju *Marburger Zeitung* bi v tem primeru lahko cena srebra celo narasla. Zato je še leta 1877 priporočal naslednji recept za stabilizacijo cen srebra: »Zato mora obstajati dežela /.../, ki da drzno na stran vse pomisleke, ki imajo korenine v toku časa in ravno v trenutku, ko bi srebro na trgu ponujali po prav nizki ceni, hitro pridobi potrebne količine bele kovine, da preide k čisti srebrni valuti. Mi vidimo takšno deželo v Avstriji! Resnično. Kot danes stojijo stvari, bi Avstrija lahko dala vzpodbudo za popoln preobrat vse situacije, od katere bi morale imeti korist vse države brez izjeme.« ¹²¹¹

Pri tem načrtu je bilo nerodno zlasti to, ¹²¹² da je bil v Avstriji le malokdo pripravljen postaviti na kocko lastno premoženje, čeprav bi s tem morebiti rešil svetovni trg srebra. Celotna verodostojnost tega načrta je počivala na takrat precej razširjeni predpostavki, da je za padanje cen srebra v prvi vrsti odgovorna

¹²⁰⁷ Zur Währungsfrage, *Marburger Zeitung*, 9. 8. 1876, št. 94.

¹²⁰⁸ Silber oder Geld als Landeswährung?, *Marburger Zeitung*, 8. 9. 1875, št. 108.

¹²⁰⁹ Silber oder Gold als Landeswährung?, *Marburger Zeitung*, 12. 9. 1875, št. 110.

¹²¹⁰ Ibidem.

¹²¹¹ Gold, Silber und Währung, *Marburger Zeitung*, 24. 10. 1877, št. 127.

¹²¹² Poleg tega je *Marburger Zeitung* zahajal tudi v kontradikcije, češ, ker je srebro težje od zlata, je pri srebrni valuti pri večjih plačilih bolj udobno uporabljati konvertibilni papirnati denar. Nasprotno pa da so zlatniki priročni tudi za večja plačila. Zato je bil *Marburger Zeitung* prepričan, da je pri srebrni valuti lahko v obtoku več papirnatega denarja kot pri zlati valuti in da zato papirnati denar pri srebrni valuti potrebuje manjše kritje kot pri zlati. *Marburger Zeitung* je torej svojemu bralstvu priporočal srebrno valuto tudi zato, ker pri njej ni potrebno nabaviti tako veliko srebra, kot je potrebno pri zlati valuti nabaviti zlata. Le kako bi lahko potem avstrijske potrebe po srebru pokrile vso povečano ponudbo srebra? Glej: Silber oder Gold als Landeswährung?, *Marburger Zeitung*, 10. 9. 1875, št. 109.

Nemčija, ki je začela prodajati svoje zaloge srebra.¹²¹³ Zato bi bilo cene srebra mogoče stabilizirati že tako, da bi Avstro-Ogrska odkupila nemško srebro. Tega ni habsburški monarhiji priporočal le *Marburger Zeitung*, temveč tudi priznani finančni strokovnjak Ottomar Haupt. Avstro-Ogrska s tem ne bi prevzela celotnega bremena uporabe srebra v monetarne namene, temveč bi samo omogočila prebroditev trenutne krize srebrne kovine. Ko bi to storila, bi bile kmalu tudi druge države zainteresirane za večjo uporabo srebra v monetarne namene.¹²¹⁴

Vendar vladi Avstrije in Ogrske v tem času sploh nista razmišljali o kakršni koli valutni reformi, še najmanj pa o tako finančno tvegani reformi. Poleg tega so v tem času celo države z bimetalistično valuto dvignile roke od srebra. Zato je bilo iluzorno pričakovati, da bi lahko denarni obtok Avstro-Ogrske prebavil vse odvečno srebro. Avstro-Ogrska preprosto ni mogla nadomestiti Francije, ki je v prejšnjih desetletjih vsrkala večino precenjenega zlata.

Poleg tega se je bilo prav malo ljudi na račun srebra pripravljeno odreči zlatu. V primerjavi s srebrom cena zlata ni samo naraščala, temveč je bilo zlato tudi ideološko gledano bolj prestižna kovina. Privrženci zlate valute so menili, da bo s civilizacijskim in ekonomskim razvojem človeške družbe neprimeren denar zamenjan z bolj primernim, da bo torej vrednejše in s tem sorazmerno lažje zlato zamenjalo nepraktično srebro. S tem naj bi se občutno zmanjšali transakcijski stroški, predvsem v mednarodni trgovini. Zgodovinsko gledano naj bi torej denarni razvoj vodil od bakra preko srebra do zlata. Pri tem niso pričakovali, da bi bili v mednarodni trgovini v obtoku samo zlatniki, temveč so se hkrati zanašali na razvoj negotovinskega bančnega poslovanja. Zlato je zato postalo simbol bogastva in moči razvitih narodov. Pridružiti se klubu držav z zlato valuto pa je postalo znamenje prestiža, znamenje, da so tudi oni del razvitega sveta.¹²¹⁵

Temu krogu »zlatih« držav se je hotela pridružiti tudi Avstro-Ogrska. Tudi avstrijski zagovorniki zlate valute so vedno s pridom izkoriščali te argumente.¹²¹⁶ Velik pomen so imeli ti argumenti predvsem pri prepričevanju javnosti, da je leta 1892 podprla valutno reformo in s tem zlato valuto:¹²¹⁷ »Tako si vendarle ne smemo pustiti lagati, da so istočasno in po možnosti odločilno na odločitev

¹²¹³ Tudi Slovenec je tako opazil, da nekateri »pravijo, da je Nemčija srebru vso ceno vzela, ker je upeljala zlat denar, in srebra neče jemati« Slovenec, 27. 2. 1879, št. 23.

¹²¹⁴ Haupt, Ottomar: Gold- oder Silber-Währung, Wien 1877, str. 25–29.

¹²¹⁵ Gallarotti, Giulio M.: The scramble for gold, str. 18–31.

¹²¹⁶ Eden najbolj znanih in uglednih zagovornikov zlate valute v Avstriji je bil Theodor Hertzka. Primerjaj nekatera od njegovih del: Hertzka, Theodor: Währung und Handel, Wien 1876, str. 150–156, 298. Hertzka, Theodor: Die Goldrechnung in Oesterreich-Ungarn, Wien 1879, str. 1–10.

¹²¹⁷ Pančur, Andrej: Uvedba valute na zlati podlagi leta 1892 v Avstro-Ogrski, Anthropos, št. 4–6, 1999, str. 336–339. Capie, Forrest in Wood, Geoffrey: Money in the economy, V: Floud, Roderick in McClonskey, Donald (ur.): The Economic History of Britain Since 1700, 2. del, Cambridge 1994, str. 217.

vlade vplivali državni oziri. Medtem ko Avstrija še pred 20 leti s svojimi bankovci nikakor ni bila osamljena, je sedaj v tem oziru kar izolirana.« Zato »je za državni ugled Avstrije z vsakim letom bolj škodljivo, da še vedno pripada deželam z neurejeno valuto.«¹²¹⁸ Dokler bo Avstro-Ogrska imela le papirnato valuto, »se dejansko degradiramo v gospodarsko silo drugega ranga. Z uvedbo zlate valute oznanjamo, da tudi pri nas posedujemo moč, da imamo denarno sredstvo, ki velja v civiliziranem svetu – kovinski denar.«¹²¹⁹ Celo *Marburger Zeitung*, ki še leta 1892 ni bil naklonjen zlati valuti, ni mogel zaobiti tega argumenta: »Nihče ne bo zanikal, da starost in ugled naše dinastije, raven kulturnega napredka v sedanjem stadiju, [...] naši državi daje pravico, da stopi v vrsto z Anglijo, Francijo in Nemčijo.«¹²²⁰

Smrtni udarec je zagovornikom srebrne valute zadala zaustavitev proste kovanja srebrnikov. Čim bolj se je vrednost avstrijske valute oddaljevala od vrednosti srebra, ki je bil njena uradna podlaga, tem bolj je izginjalo upanje, da bo Avstro-Ogrska kdaj zopet lahko imela srebrno valuto. Če bi razglasila konvertibilnost papirnatega denarja, bi morala obenem ponovno dovoliti prosto kovanje srebrnikov. Temu bi sledil velik uvoz razvrednotenega srebra. Vrednost avstrijske valute bi bila s tem praktično devalvirana na tržno vrednost srebra. Veliko povečanje srebrnega denarja v obtoku bi sprožilo inflacijo, ki bi nato potekala vzporedno z nadaljnjim padanjem cen srebra.¹²²¹

Nihče ni bil navdušen nad tako veliko devalvacijo in močno inflacijo. Takšna valutna reforma bi do temeljev pretresla gospodarstvo in upniško-dolžniška razmerja. Škodljive posledice srebrne inflacije bi bilo mogoče omiliti samo z omejitvijo kovanja novih srebrnikov. Vendar bi bila v tem primeru avstrijska valuta še naprej papirnata in ne srebrna. Privrženci stabilnih deviznih tečajev so kmalu spoznali, da je valutna reforma na podlagi srebrne valute že zašla v slepo ulico.

7. Zlato in srebro

Nasprotniki zlate valute so rešitev za ta problem že zelo kmalu poiskali pri bimetalistični ureditvi denarnega sistema. Celo *Marburger Zeitung* je kmalu spoznal, da »glede na sedanje stanje stvari srebrna valuta denarnemu sistemu neke dežele ne more dati tiste trdnosti, katero moramo terjati v interesu solidnega denarnega gospodarstva«,¹²²² čeprav bi *Marburger Zeitung* vseeno imel raje srebrno kot pa papirnato valuto. Prav tako je menil, da sta se zaradi naraščanja

¹²¹⁸ Szczepanowski, Stanislav: Bericht des Valutausschusse, str. 8.

¹²¹⁹ To je izjavil celjski poslanec Richard Foregger. SPSHAÖR, XI. Session, 154. Sitzung, 13. 7. 1892, str. 7132.

¹²²⁰ E. S.: Ueber die Valutaregulierung, *Marburger Zeitung*, 6. 3. 1892, št. 19.

¹²²¹ Primerjaj: Menger, Carl: Beiträge zur Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn, str. 17–20.

¹²²² Silberpreis und Metallwährung, *Marburger Zeitung*, 29. 11. 1876, št. 142.

vrednosti zlata (oz. padanja vrednosti srebra) v težavah znašli samo Anglija in Nemčija z zlato valuto. »Nasprotno države z bimetalistično valuto do sedaj ne čutijo nobenih težav pri poslovanju z denarjem«. ¹²²³

Države z zlato valuto naj bi se zato znašle v težavah, ker je vzporedno z naraščanjem cen zlata naraščala tudi vrednost njihovega denarja. Nasprotniki zlate valute so bili sveto prepričani, da je prav to naraščanje vrednosti zlatega denarja sprožilo splošno padanje cen po letu 1873. Sicer še danes ni povsem jasno, v kolikšni meri je bila za padanje svetovnih cen odgovorna prav premajhna količina (zlatega) denarja v obtoku, ki ni zadostovala za naraščajoče potrebe gospodarstva po plačilnih sredstvih, v kolikšni meri pa je bila krivda na strani realnega gospodarstva. ¹²²⁴ Zanesljivo je le nekaj: »Nobeno obdobje ni bilo tako drastično deflacijsko kot v letih 1873–1896.« ¹²²⁵ Zaradi deflacije so proizvajalci pri isti količini prodanih proizvodov vsako leto manj zaslužili. S tem je padal tudi njihov dobiček. Zato je javnost dobila občutek, da je gospodarstvo v tem času zašlo v »veliko depresijo«. ¹²²⁶ Tudi Avstro-Ogrski ni bilo prizanešeno, čeprav ni imela zlate, temveč papirnato valuto. V desetletju po letu 1873 so cene močno padale, od srede osemdesetih let pa so dve desetletji ostajale na bolj ali manj nizki ravni. Padale so večinoma cene industrijskih proizvodov in žita. Nasprotno so naraščale cene mesa in vina. Zato niso bili zadovoljni niti proizvajalci niti potrošniki. V primerjavi s proizvajalci v državah z zlato valuto pa so bili avstrijski proizvajalci zaradi naraščanja zlate ažije v določeni prednosti. ¹²²⁷

Za vse te težave deflacijske gospodarske depresije so nasprotniki zlate valute priporočali povsem preprosto rešitev: povečanje količine denarja v obtoku. Ker je bila po njihovem mnenju takratna proizvodnja zlata odločno premajhna, da bi lahko povsem zadostila naraščajočim potrebam držav z zlato valuto, bi morali srebru znova dati čim večjo vlogo v denarnem obtoku. Kot monetarno kovino bi bilo srebro mogoče najbolj učinkovito rehabilitirati, če bi mu v okviru bimetalistične valute dali povsem enakopraven položaj ob zlatu. Privrženci zlatega standarda so bimetalistom ostro ugovarjali, da je nemogoče določiti trdno

¹²²³ Gold- oder Silberagio, Marburger Zeitung, 19. 7. 1876, št. 85.

¹²²⁴ O različnih interpretacijah vzrokov takratne deflacije glej: Nocken, Ulrich: Die Große Deflation, V: Schremmer, Eckart (ur.): Geld und Währung vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Stuttgart 1993, str. 157-167.

¹²²⁵ Hobsbawm, Eric: The Age of Empire 1875-1814, New York 1989, str. 37.

¹²²⁶ Več o vzrokih za depresijo in njenih gospodarskih in družbenih posledicah glej: Saul, S. B.: The Myth of the Great Depression, 1873-1896, London 1969. Rosenberg, Hans: Grosse Depression und Bismarckzeit, Berlin 1967.

¹²²⁷ Good, David F.: Der wirtschaftliche Aufstieg des Habsburgerreiches, str. 151-152. Good, David F.: The Cost-of Living in Austria: 1874-1913, JEEH, 1976, št. 2, str. 394-396. Otruba, G.: Die Einführung des Goldstandards in Österreich-Ungarn und seine Auswirkungen auf die Preis- und Lohnentwicklung, V: Kellenbenz, Hermann (ur.): Weltwirtschaftlichen und währungspolitische Probleme seit dem Ausgang des Mittelalters, Stuttgart-New York 1981, str. 128-131.

vrednostno razmerje med zlatom in srebrom. Zato bo precenjena kovina iz denarnega obtoka vedno izrivala podcenjeno. Države z bimetalistično valuto bodo tako v praksi imele monometalistično valuto z drago kovino, katere vrednost bo padala. Zagovorniki zlate valute so bili tudi prepričani, da je cena zlata stabilna, cena srebra pa nestabilna ter da bo z leti nujno še naprej padala.¹²²⁸ Leta 1892 je bilo vrednostno razmerje med zlatom in srebrom že 1 : 23, v javnosti pa je veljalo, češ, »in to še ni najvišja ponudba, temveč utegnemo kmalu doživeti, če se bo namreč pridobivanje srebra tako množilo, kakor do sedaj, da ti ga bodo ponujali po 25, celo do 27 kilogramov za jeden kilogram zlata.«¹²²⁹ Ta strah že čez nekaj let ni bil samo potrjen, temveč celo izdatno presežen.¹²³⁰

Bimetalisti so se zavedali teh težav. Zato so navijali za sklenitev svetovne bimetalistične zveze. Že leta 1877 je Ottomar Haupt priporočal sledeči recept za ureditev perečih valutnih razmer: »Skličemo svetovni denarni kongres in se sporazumemo o skupnem ravnanju najbolj zainteresiranih držav, in sicer najbolje na podlagi splošne bimetalistične valute.«¹²³¹ Tudi *Marburger Zeitung* se je strinjal s tem predlogom, čeprav je bil hkrati še naprej trdno prepričan, da bi lahko Avstro-Ogrska povsem sama zaustavila padanje vrednosti srebra.

Haupt pa tega ni več verjel in se je pridružil taboru bimetalistov. Ti so upali, da se bodo gospodarsko najmočnejše razvite države (Velika Britanija, Združene države Amerike, Francija in Nemčija) lahko med seboj dogovorile in vse skupaj prevzele bimetalistični standard. S tem bi se povečalo povpraševanje po srebru in zmanjšalo povpraševanje po zlatu. Trg dragih kovin bi se ponovno stabiliziral in zveza bimetalističnih držav bi lahko ohranila trdno menjalno razmerje med obema kovinama.

Bimetalistični in inflacijski lobi je bil zlasti močan v Združenih državah Amerike. Na ameriško pobudo je bila leta 1878 v Parizu sklicana mednarodna konferenca, na kateri so se posvetovali o možnostih za ustanovitev mednarodne bimetalistične zveze. Konferenca se je neuspešno zaključila, ker velika večina držav na čelu z Anglijo svoje monetarne prihodnosti preprosto ni hotela prepustiti na milost in nemilost nestabilnemu srebru. Vsaka država je hotela samostojno odločati o svoji usodi. Konference se je udeležila tudi Avstro-Ogrska, čeprav je njena delegacija praktično nastopala samo kot opazovalka. Ker je bila zaskrbljena nad dogajanjem na trgu dragih kovin, Avstro-Ogrska ni nasprotovala sklenitvi svetovne bimetalistične zveze, vendar je hkrati resno dvomila v izvedljivost tega načrta.¹²³²

¹²²⁸ Primerjaj: Lotz, W.: *Währungsstreit*, V: Elster, Ludwig (ur.): *Wörterbuch der Volkswirtschaft*, 2. del, Jena 1906, str. 1267-1274. Wilson, Ted: *Battles for the Standard*, Aldershot 2000.

¹²²⁹ *Vravnava denarja*, Slovenec, 27. 2. 1892, št. 47.

¹²³⁰ Primerjaj *Prilogo 2: Tržno vrednostno razmerje med zlatom in srebrom 1848-1914*.

¹²³¹ *Gold, Silber und Währung*, *Marburger Zeitung*, 24. 10. 1877, št. 127.

¹²³² Primerjaj: Reti, Steven: *Silver and Gold*, str. 61-97. Russell, Henry B.: *International Monetary Conferences*, str. 202-249, o avstroogrski delegaciji str. 230-231. *Denkschrift über den Gang der Währungsfrage*, str. 8-10.

Slovenska javnost je to monetarno konferenco povsem preprosto spre-gledala. Povsem drugače pa je bilo z naslednjo mednarodno monetarno konfe-renco leta 1881 v Parizu. Časopis *Slovenec* se je odločno postavil na stran bime-talistov: »Ako namreč vsakdo hoče zlata imeti, mora se zelo podražiti, ako se pa vsak hoče srebra znebiti, mora pa srebro zelo v ceni pasti. Oboje se je zgodilo«¹²³³ na škodo ljudi, gospodarstva in države. Zato se je *Slovenec* zavzel za oblikovanje svetovne bimetalistične zveze: »Taka edinost bi bila zelo potrebna, da bi bila cena srebra proti zlatu povsod enaka, da bi se obojni denar povsod jemal.«¹²³⁴ Pri tem se je opiral tudi na knjigo znanega ekonomista Alberta Schäffleja:¹²³⁵ članice svetovne bimetalistične zveze bi določile stalno menjalno razmerje med dragima kovinama, ki bi ga znova prilagodile le ob večjih tržnih spremembah. Nasprotno bi lahko bimetalistična zveza manjša kratkoročna tržna nihanja brez večjih problemov držala v predvidenih mejah. »Videti je torej, da imajo 'bimeta-listi' prav; kajti prvič se ni bati, da bi žlahtne rude zmanjkalo, ako se poleg zlata potrdi tudi srebrna veljava, drugič pa se pomaga onim, ki so pri zlati veljavi na slabijem.«¹²³⁶

Od vseh bimetalističnih argumentov je *Slovenec* najbolj izpostavil prav socialne, ki so imeli v okviru takratne strokovne debate bolj obrobno vlogo, od-lično pa so služili kot agitacijsko sredstvo proti zlati valuti. V mnogih državah z uradno zlato (npr. Nemčija) ali bimetalistično valuto (npr. Francija) so bili poleg kurantnih zlatnikov v obtoku tudi kurantni srebrniki. Tako so te države v resnici imele tako imenovano »šepajočo« zlato valuto, saj se je vrednost kurantnih sre-brnikov naslanjala na vrednost zlatnikov. Nominalna vrednost kurantnih srebr-nikov je bila povsem enaka zlatnikom. Oboji so bili zakonito plačilno sredstvo, vendar v nasprotju s kurantnimi zlatniki za kurantne srebrnike ni veljala kovna prostost. Ker je nominalna vrednost kurantnih srebrnikov izhajala iz vrednosti zlatnikov, je bila v času nizkih cen srebra njihova kovinska vrednost manjša od njihove nominalne vrednosti. Kurantni zlatniki so služili kot kovanci višjih vrednosti, kurantni srebrniki kot kovanci nižjih vrednosti.¹²³⁷ Ob tem je bil pisec v *Slovincu* prepričan, da reveži v glavnem posedujejo le dejansko manjvredne

¹²³³ *Slovenec*, 19. 10. 1882, št. 118.

¹²³⁴ *Slovenec*, 16. 7. 1881, št. 77.

¹²³⁵ Primerjaj: *Slovenec*, 12. 3. 1881, št. 29. Čeprav naslov knjige ni objavljen je lahko mišljena samo sledeča knjiga: Schäffle, Albert: Für internationale Doppelwährung, Tübingen 1881. Schäffle je tudi še kasneje menil, da je bimetalistična valuta za Avstro-Ogrsko najprimernej-ša. Vendar ji je hkrati priporočal še previdnost. Avstro-Ogrska naj bi prevzela bimetalistično valuto samo v primeru, če bi se bimetalistični zvezi pridružile najpomembnejše države. In še to samo v primeru, če bo bila Avstro-Ogrska tudi ekonomsko dovolj pripravljena na valutno reformo. Primerjaj: Schäffle, Albert: Die Wiederherstellung der Metall-Valuta in Oesterreich, V: Schäffle, Albert: Gesammelte Aufsätze, 2. del, Tübingen 1886 [1882], str. 1-22.

¹²³⁶ Srebro, ali zlato, ali oboje?, *Slovenec*, 19. 3. 1881, št. 32.

¹²³⁷ Primerjaj: Lotz, Walther: Goldwährung, V: Elster, Ludwig (ur.): Wörterbuch der Volkswirtsc-haft, 1. del, Jena 1906, str. 1120-1124.

srebrnike in so zato na slabšem glede na bogate lastnike zlatnikov. In ker naj bi bili po splošnem prepričanju Slovenci takrat v veliki večini le reveži, bi morali podpirati bimetalistično valuto, ki daje srebrnikom tudi realno enako vrednost, kot jo imajo zlatniki.¹²³⁸

Čeprav se je v tem času vpliv bimetalistov v evropskih državah vedno bolj krepil, je bila tudi ta konferenca neuspešna. Francija in Združene države Amerike so bile sicer pripravljene dovoliti prosto kovanje srebrnikov, vendar sta Anglija in Nemčija pristali samo na omejeno kovanje srebrnikov. Ker se ti dve državi nista bili pripravljene odpovedati zlati valuti, so spodleteli tudi načrti o ustanovitvi svetovne bimetalistične zveze. Delegacija habsburške monarhije je bila tudi to pot zelo zadržana, saj je monarhija v tem času še naprej imela le papirnato valuto. Kljub temu pa je bila še naprej zelo zainteresirana za ugodno rešitev nastalih zadržev. V vsakem primeru papirnate valute ni bila pripravljena nadomestiti s srebrno valuto. Poleg tega tudi ni računala na skorajšnjo uvedbo zlate valute.¹²³⁹

Slovenec je bil prepričan, da so na konferenci bimetalisti v teoretičnem dvoboju premagali privržence zlate valute. Hkrati je izrazil upanje, da bodo tudi države z zlato valuto kmalu prešle na bimetalistično valuto.¹²⁴⁰ Zato je čez leto dni z navdušenjem pozdravil predlog nemških bimetalistov na kongresu v Kölnu,¹²⁴¹ da naj se Nemčija odreče zlati podlagi.¹²⁴² »Ko bi se to zgodilo, bi bilo kaj dobro za nas; potem bi ne bilo ažije na zlato.« Nekateri posamezniki bi bili sicer na izgubi, «a sploh bi država pridobila».¹²⁴³

Vendar se državam nikoli ni uspelo dogovoriti o ustanovitvi svetovne bimetalistične zveze. Bimetalizmu nenaklonjeni pisec v *Edinosti* je takšen razplet predvidel že leta 1883: »Bilo bi zelo koristno, da se to izvede [...] nu to je jako težko. Večkrat se dogovarjate po več let samo dve državi, kako naj bi kovale enak novec.«¹²⁴⁴ Velika Britanija ni bila nikoli pripravljena opustiti svoje zlate valute in prevzeti bimetalizem. Brez nje pa je bila bimetalistična zveza praktično obsojena na neuspeh. Zato je leta 1889 Vaso Petričič upravičeno pripomnil: »Občna, svetovna valuta je pa vsaj za zdej še nezmisel.«¹²⁴⁵

Glavni pogoj za uspešno delovanje bimetalistične valute v posameznih državah je tako ostajal prazno upanje. Med ljudmi sicer simpatije do bimetalizma

¹²³⁸ Srebro, ali zlato, ali oboje?, *Slovenec*, 19. 3. 1881, št. 32.

¹²³⁹ Primerjaj: Reti, Steven: *Silver and Gold*, 99-113. Russell, Henry B.: *International Monetary Conferences*, str. 251-322, o avstroogrski delegaciji str. 270, 278, 290, 304. *Denkschrift über den Gang der Währungsfrage seit dem Jahre 1867*, str. 11-13.

¹²⁴⁰ *Slovenec*, 16. 7. 1881, št. 77.

¹²⁴¹ Več o tem kongresu glej: Lexis, Wilhelm: *Der neueste Stand der Währungsfrage und der Kongress der Bimetallisten in Köln* (Oktober 1882), JGVV, 1883, str. 273-283.

¹²⁴² *Slovenec*, 19. 10. 1882, št. 118.

¹²⁴³ *Slovenec*, 1. 6. 1882, št. 61.

¹²⁴⁴ V C: *Denar in kredit, Edinost*, 28. 2. 1883, št. 17.

¹²⁴⁵ Petričič, Vaso: *K valutnemu vprašanju, Slovenski narod*, 2. 11. 1889, št. 253.

niso povsem izginile, vendar so se umaknile realističnemu pogledu, da je zlata valuta v danih razmerah najboljša možna valuta. Tudi med Slovenci ni bilo malo takšnih. Pisec v tržaškem listu *Edinost* je tako menil, da ima bimetalistična valuta zaradi stalnega nihanja cen dragih kovin sicer mnoge pomanjkljivosti, vendar bi se to dalo urediti z ustanovitvijo svetovne bimetalistične zveze: »V tem slučaju bi dvovrstna valuta bila najboljša in najprikladnejša. Do tedaj je pa boljše«¹²⁴⁶ se držati le ene kovine. Zlata valuta naj bi bila veliko bolj primerna kot srebrna valuta, »ker je vrednost zlata stalnejša« in je »za javno trgovino /.../ brez dvojbe zlat denar primernejši«.¹²⁴⁷

V sili razmer so celo nekdanji vneti bimetalisti povsem spremenili svoje mnenje in so leta 1892 podprli valutno reformo, s katero se je tudi Avstro-Ogrska odločila za zlato valuto. Eden od njih je bil prav Ottomar Haupt, ki je najprej zagovarjal srebrno, nato bimetalistično in nazadnje še zlato valuto.¹²⁴⁸ Najbolj znan slovenski konvertit je bil Fran Šuklje, eden od vodij takratne slovenske poslanske skupine v avstrijskem državnem zboru.¹²⁴⁹ Šuklje je še julija 1891 med razpravo v proračunskem odboru državnega zbora nasprotoval zlati valuti.¹²⁵⁰ Ko pa je čez eno leto državni zbor obravnaval valutno reformo, je bil Šuklje eden najbolj vnetih zagovornikov zlate valute. Sicer je še ohranil upanje, da bi nekoč v prihodnosti lahko prišlo do nastanka svetovne bimetalistične zveze,¹²⁵¹ vendar je v svojih spisih povsem nekritično povzegal uradna stališča do uvedbe zlate valute.¹²⁵²

---

¹²⁴⁶ L-n.: *Borza, Edinost*, 5. 3. 1890, št. 19.

¹²⁴⁷ L-n.: Ob uravnavanju vrednote (valuta), *Edinost*, 27. 4. 1892, št. 34; 4. 5. 1892, št. 36.

¹²⁴⁸ »Temelj bodoče deželne valute bo in mora biti zlato. /.../ Vedno nisem bil istega mnenja. /.../ Tudi še danes bi rad videl univerzalni bimetalizem razširjen po celem svetu, tako da se po tej plati moje mnenje nikakor ni spremenilo. Toda odrekel sem se upanju, da bom takšno združitve kdaj sploh dočakal. Čeprav naj bi se Nemčija povezala s Francijo in Ameriko, bi Anglija vendar ne spremenila svojega denarnega sistema. In brez Anglije je takšna zveza pač nekaj nemogočega.« Haupt, Ottomar: *Gold, Silber und Valuta-Herstellung*, Wien 1892, str. 2-3.

¹²⁴⁹ Pančur, Andrej: Vpliv političnih in nacionalnih bojev na gospodarske reforme (Primer avstro-ogrskih valutne reforme leta 1892 in vloge Slovencev), *PNZ*, št. 2, 1999 str. 45.

¹²⁵⁰ *Slovenec*, 6. 6. 1891, št. 126.

¹²⁵¹ *Slovenec*, 3. 6. 1892, št. 126.

¹²⁵² [Šuklje, Fran]: *Vravnava valute, Slovenec*, 3. 7. 1892, št. 126; 7. 7. 1892, št. 128; 8. 6. 1892, št. 129; 14. 6. 1892, št. 134.

XII. VALUTNA REFORMA 1892

1. Zmaga zlate valute

O valutni reformi se je začelo resno razmišljati šele po letu 1888, ko je zlata ažija začela nenadoma hitro padati. Ko sta Avstrija in Ogrska leta 1887 obnovili carinsko in trgovsko zvezo, sta se zavzeli za obnovev konvertibilnosti papirnatega denarja.¹²⁵³ Pobuda je zopet prišla z avstrijske strani. K pripravljenosti avstrijske vlade na valutno reformo je v veliki meri pripomogla prav sanacija proračuna. Od leta 1889 avstrijski proračun ni več beležil primanjkljaja, temveč celo presežek.¹²⁵⁴ Ta uspeh je zlato ažijo še bolj potisnil navzdol, hkrati pa je avstrijski vladi dal na razpolago za reformo prepotrebna finančna sredstva.

Čeprav je avstrijski finančni minister Julijan Dunajewski že v prvi polovici leta 1889 povabil ogrskega predsednika vlade Kálmána Tiszo na pogajanja o valutni reformi, je bilo odločilno šele leto 1890, ko je zlata ažija doživela drastičen padec. Sedaj so izginila vsa upanja o skorajšnji vrnitvi depreciacije avstrijske valute. Ogrski izvozniki so odločno pritisnili na novo ogrsko vlado Gyula Szapárya, ki je marca 1890 zamenjal Tiszo. Finančno ministrstvo je prevzel Sándor Wekerle, ki se je z vso močjo zavzemal za sanacijo ogrskih financ in za uvedbo zlate valute.¹²⁵⁵ 6. oktobra 1890 se je začela skupna konferenca obeh ministrstev, na kateri so razpravljali o načelnih vprašanih valutne reforme.¹²⁵⁶ Že od vsega začetka je bilo jasno, da bo z valutno reformo Avstro-Ogrska prešla na zlato valuto: »Že na začetku pogajanj obeh vlad je vladalo popolno soglasje o tem, da mora biti cilj reforme uvedba zlate valute.«¹²⁵⁷ V tej smeri je od februarja 1891 deloval tudi novi avstrijski finančni minister Emil Steinbach. Vendar so pogajanja kmalu zopet zamrla. Šele ogrski pritisk in odločnost njihovega finančnega ministra sta jih 22. januarja 1892 ponovno pognala v tek.¹²⁵⁸

8. marca 1892 sta se na Dunaju in v Budimpešti sestali ločeni komisiji strokovnjakov, ki sta obravnavali različne probleme bodoče valutne reforme.¹²⁵⁹ Na Dunaju se je zbralo 35 predstavnikov bančništva, industrije, trgovine in kmetijstva, ob njih pa tudi ugledni ekonomisti in publicisti. Iz slovenskih dežel je bil k valutni anketi poklican le podpredsednik tržaške trgovske in obrtne zbornice

¹²⁵³ Kolmer, Gustav: *Parlament und Verfassung*, 4. del, Graz 1978, str. 89, 112. Pressburger, Siegfried: *Oesterreichische Notenbank*, Wien 1966, str. 206-207.

¹²⁵⁴ Wysocki, Josef: *Die österreichische Finanzpolitik*, str. 93, 100. Matis, Herbert: *Die Habsburgermonarchie (Cisleithanien) 1848-1918*, V: Matis, Herbert in Bachinger, Karl in Hemetsberger-Koller, Hildegard (ur.): *Grundriss der österreichischen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Wien 1989, str. 33.

¹²⁵⁵ Hoensch, Jörg K.: *History of Modern Hungary 1867-1994*, London-New York 1996, str. 59-60.

¹²⁵⁶ Kolmer, Gustav: *Parlament und Verfassung in Österreich*, 5. del, Graz 1978, str. 202-203.

¹²⁵⁷ Spitzmüller, Alexander: *Die österreichisch-ungarische Währungsreform*, str. 349.

¹²⁵⁸ Kolmer, Gustav: *Parlament und Verfassung in Österreich*, 5. del, str. 204.

in tržaške borzne deputacije Franz Dimmer. Prvi problem, ki so ga obravnavali na valutni anketi se je glasil: »Katero valuto naj se vzame za podlago pri uravnavi valute?« Razen dveh udeležencev so se vsi izrekli za zlato valuto.¹²⁶⁰

S tem so padli še zadnji zadržki. Vladi sta pripravili zakonske predloge za valutno reformo na podlagi uvedbe zlate valute. Med parlamentarno proceduro je v valutnem odboru sicer še prišlo do manjšega spora zaradi samega naziva zlata valuta,¹²⁶¹ vendar valutna reforma dejansko s tem ni bila ogrožena. Zakon o valutni reformi z dne 2. avgusta 1892 je tako jasno razglašal: »Na mesto dosedanje avstrijske valute stopi zlata valuta, katere računsko enota je krona.«¹²⁶²

2. Neuspešno zavračanje zlate valute

a) Problem Ogrske

Vendar za razliko od Ogrske, kjer je javnost skoraj enoglasno podprla valutno reformo, avstrijska javnost nad reformo sprva ni bila pretirano navdušena. Pri tem ji je šlo tudi v nos, da je bila prav Ogrska zelo zainteresirana za reformo. Nacionalno sprto javnost v Avstriji praktično ni nič družilo bolj kot prav odpor do vedno novih madžarskih zahtev po še večji samostojnosti. Zato so nasprotniki valutne reforme finančnemu ministru Steinbachu javno očitali sodelovanje z ogrsko vlado: »To mora biti res: ko madžarski državniki na svoj energični način posvetijo svojo pozornost pomembnemu vprašanju in si prizadevajo za njegovo rešitev, potem novačijo gospode, ki pri nas upravljajo državo, jih pritegnejo k delovanju, če to zdaj želijo ali ne, in jih dobesedno prisilijo, da sodelujejo pri delu, ki naj ga dokončajo.«¹²⁶³

¹²⁵⁹ Slovenski narod, 27. 1. 1892, št. 21; 29. 2. 1892, št. 48.

¹²⁶⁰ Primerjaj: Slovenski narod, 29. 2. 1892, št. 48. Slovenec, 27. 2. 1892, št. 47; 24. 3. 1892, št. 68. Mataja, Victor: Die österreichische Währungs-Enquete, ZVSV, 1892, str. 343-348. Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, str. 350. Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 150-151. Stenographische Protocolle über die vom 8. bis 17. März 1892 abgehaltenen Sitzungen der nach Wien einberufenen Währungs-Enquete-Commission, Wien 1892.

¹²⁶¹ Večina članov valutnega odbora je sicer podprla prevzem zlate valute. Vendar je hkrati menila, da bi izraz zlata valuta prejudiciral nadaljnji potek reforme. Zato so raje predlagali bolj nevtralni izraz kronsko valuta (krona je bila nova denarna enota). Vendar je finančnemu ministru Emilu Steinbachu uspelo, da jih je odvrnil od nameravane spremembe zakonskega predloga. Primerjaj: Slovenec, 18. 6. 1892, št. 137. Szczepanowski, Stanislaw: Bericht des Valutaausschusses, str. 9-10.

¹²⁶² Reichsgesetzblatt, 2. 8. 1892, št. 126. Zakon je tudi ponatisnjen: Die wirtschaftliche Gesetzgebung Oesterreich-Ungarns im Jahre 1892, JNÖS, 1893, str. 386. Calligaris, Ludwig: Die neuen Valuta- und Bankgesetze, str. 11.

¹²⁶³ Eine »goldene« Zukunft, Marburger Zeitung, 31. 1. 1892, št. 9.

Napadi na finančnega ministra so se še stopnjevali, ko je javnost ugotovila, da bo večina stroškov valutne reforme padla na avstrijska ramena: »Iz njegovih besed dobesedno zaslišimo madžarska povelja. Pomanjkljivosti njegovih argumentov izvirajo iz njegovega zagovarjanja specifično madžarske akcije.«¹²⁶⁴ Skupni finančni izdatki Avstro-Ogrske so bili določeni s kvotami, po katerih je Avstrija plačevala 70% in Ogrska 30% izdatkov. Avstrijska javnost je bila globoko prepričana, da je takšna določitev kvot v veliko škodo Avstrije, ki da jo Ogrska finančno izkorišča. Tudi Slovenci so bentili nad Ogrsko, in to brez izjeme tako privrženci¹²⁶⁵ kot nasprotniki valutne reforme.¹²⁶⁶

Slika 49: Bankovec avstroogrške banke, 1000 goldinarjev avstrijske valute, 1. 5. 1880.

b) Bimetalisti

Vendar navsezadnje zlata valuta leta 1892 sploh ni imela več nobene resne alternative. Srebrno valuto so praktično že vsi odpisali. Cena srebra je vse bolj nezadržno padala: »To torej zopet ni nič, in Avstriji pač ne bo drugega kazalo, kakor za zlato veljavo se odločiti in – zlat denar vpeljati.«¹²⁶⁷ Ker so v tem

¹²⁶⁴ Wiener Brief, Laibacher Wochenblatt, 21. 5. 1892, št. 615.

¹²⁶⁵ -é. [Fran Šuklje]: Vravnava valute, Slovenec, 1. 7. 1892, št. 147.

¹²⁶⁶ Govor g. poslanca V[i]lijama Pfeiferja v državnemu zboru dne 18. julija 1892, Slovenec, 22. 7. 1892, št. 165.

¹²⁶⁷ Slovenec, 27. 2. 1892, št. 47.

času propadla vsa prizadevanja za sklenitev svetovne bimetalistične zveze, celo bimetalizem ni bil več nobena resna alternativa. Povrhu so bili tudi avstroogrski problemi s papirnato valuto nekaj povsem drugega, kot so bili problemi svetovnega bimetalističnega gibanja. V državah z močnim bimetalističnim gibanjem (Združene države Amerike, Francija, Nemčija in Velika Britanija) so imeli težave predvsem z deflacijo, zaradi česar so se v glavnem agrarni in dolžniški krogi zavzemali, da bi z uvedbo bimetalizma sprožili inflacijo.¹²⁶⁸ Vendar Avstro-Ogrske niso v tolikšni meri mučili problemi povezani z deflacijo, temveč predvsem naraščanje vrednosti papirnatega goldinarja v primerjavi z zlatimi devizami. Nastalo dilemo odlično odslikavajo besede Frana Šukljeja v državnem zboru: »Jaz kar ne razumem logike onih ljudij, ki v agraričnem interesu nasprotujejo vladnim predlogam. Bojé se počasnega, rekel bi sekuralnega povišanja vrednosti zlatega denarja, ali ne zmenijo se pa za to, kar je veliko nevarnejše, da se utegne sčasoma povišati vrednost papirnega goldinarja.«¹²⁶⁹

Nekatere ožje kroge v Avstriji je tako še za časa valutne reforme skrbela predvsem deflacija. Kot vsi bimetalisti so bili prepričani, da je za deflacijo kriva premajhna proizvodnja zlata, ki ne zadošča za naraščajoče potrebe držav z zlato valuto po plačilnih sredstvih. Njihov najbolj vneta predstavnik je bil svetovno znani avstrijski geolog Eduard Suess. Ta je že leta 1877 trdil, da je prihodnost pridobivanja zlata zelo črna. Takrat so zlato v veliki večini izpirali na naravnih nahajališčih. Kakor hitro so bila naravna nahajališča izčrpana, je bilo zlate mrzlice konec, dokler ni z novimi odkritji naravnih nahajališč izbruhnila nova zlata mrzlica. Suess je (pravilno) domneval, da bo teh odkritij nekoč neizbežno konec. Hkrati je (napačno) domneval, da se zlata v večjih količinah ne izplača pridobivati v rudnikih. V nasprotju z zlatom se v rudnikih pridobiva vedno več srebra. Sklep njegovih geoloških raziskav je bil torej povsem očiten: zlata se bo v prihodnosti pridobivalo vedno manj, nasprotno se bo srebra izkopal vedno več. Zlata bo preprosto premalo, da bi lahko povsem sam, brez srebra, služil kot svetovna monetarna kovina.¹²⁷⁰

Te njegove črne napovedi o zlatu so nasprotniki zlate valute s pridom pograbili. *Marburger Zeitung* jih je obširno povzel že leta 1877.¹²⁷¹ Zaradi svojega znanstvenega ugleda je Suess postal naravni vodja avstrijskih bimetalistov, ki so še vedno nasprotovali valutni reformi. Suess je ob vsaki priložnosti z veliko

¹²⁶⁸ Lotz, Walther: *Währungsstreit*, str. 1267-1274. Gallarotti, Giulio M.: *The scramble for gold*, str. 28. Borchardt, Knut: *Währung und Wirtschaft*, str. 37-39. Winkel, Harald: *Die Entwicklung der Geldtheorie in der deutschen Nationalökonomie*, str. 19-24. Chown, John: *A History of Money*, str. 97-99, 101-106. *Geschichte der Frankfurter Zeitung*, Frankfurt am Main 1911, str. 377-382, 564-570

¹²⁶⁹ Govor gosp. poslanca Šukljeja v državnem zboru dne 12. julija 1892, Slovenec, 20. 7. 1892, št. 163.

¹²⁷⁰ Suess, Eduard: *Die Zukunft des Goldes*, Wien 1877.

¹²⁷¹ *Zum Währungsstreit*, *Marburger Zeitung*, 14. 9. 1877, št. 110.

vnemo svaril poslance državnega zbora pred posledicami uvedbe zlate valute.¹²⁷² Hkrati je na svojo stran poskušal pridobiti tudi javnost in je o tej tematiki leta 1892 izdal novo knjigo.¹²⁷³ V državnem zboru se mu je pridružil še Joseph Neuwirth.¹²⁷⁴ Ob sebi sta zbrala manjšo frakcijo bimetalistov, ki je izhajala iz liberalne Združene nemške levice in je ostro nasprotovala valutni reformi.

Finančni minister Steinbach jim je odgovoril, da se zaveda nevarnosti, na katero je opozoril Suess: »Toda nečesa pri tej stvari ne smemo spustiti izpred oči. Namreč, da je pri vseh tej stvari čakanje, nedejavnost, če je to mogoče, še varnejše kot katerokoli ukrepanje.«¹²⁷⁵ Finančni minister je bil torej prepričan, da je valutna reforma na podlagi zlate valute nujnost, če se hoče Avstro-Ogrska izogniti škodljivim posledicam apreciacije avstrijske valute.

c) Prezgodnost reforme

Nasprotno so bimetalisti prepričevali javnost, da bi bilo z reformo najbolje počakati toliko časa, dokler se ne bodo razčistile razmere na trgu dragih kovin. Pri tem niso bili osamljeni. Tudi mnogi drugi so bili prepričani, da Avstro-Ogrska preprosto še ni zrela za reformo.¹²⁷⁶ »Tedaj še le polagoma, čez kako desetletje se zamore uvesti v Avstriji zlata denarna veljava brez občutlive škode za ogromno večino nepremožnih avstrijskih podanikov.«¹²⁷⁷ Celo s strani vladi naklonjenih krogov so prihajali takšni dvomi: »Priznamo radi, da ima finančni minister najboljši namen, a vse delo se nam dozdeva nedovršeno, prenačljeno. Veselilo nas bode, če se motimo.«¹²⁷⁸ Nasprotniki zlate valute pri izbiri besed niso bili tako previdni. »Če se bo že sedaj vpeljala zlata valuta, potem ne bo to nič drugega kot skok v temo.«¹²⁷⁹ Ker je bila Avstro-Ogrska zadolžena v tujini, so menili, lahko poslabšanje njenega gospodarskega stanja »izzove hude zadrege, zaradi katerih se lahko poruši zgradba zlate valute. /.../ Zrušenje, ki bi povzročilo stokrat več škode, kot nam lahko v desetih letih koristi stabilizacija vrednosti denarja v prometu s tujino«.¹²⁸⁰

¹²⁷² SPSHAöR, XI. Session, 38. Sitzung, 4. 7. 1891, str. 1636-1644; 135. Sitzung, 25. 5. 1892, 6199-6213.

¹²⁷³ Suess, Eduard: Die Zukunft des Silbers, Wien-Leipzig 1892.

¹²⁷⁴ SPSHAöR, XI. Session, 135. Sitzung, 24. 5. 1892, str. 6137-6158.

¹²⁷⁵ SPSHAöR, XI. Session, 135. Sitzung, 25. 5. 1892, Wien, 1892, str. 6217.

¹²⁷⁶ Finančni minister Steinbach je pri predstavitvi valutnih predlogov takšno mišljenje označil za »valutni fatalizem«: »Človek ima občutek, da to, kar obstaja, ni dobro. Vendar čuti, da je tukaj težko pomagati na boljše in da je mogoče vendale bolje, da se stvari pusti, naj gredo svojo pot.« SPSHAöR, 129. Sitzung, XI. Session, 14. 5. 1892, str. 5924.

¹²⁷⁷ Preosnova valute in kapitalisti, Slovenec, 2. 12. 1890, št. 277.

¹²⁷⁸ Novi denar, Slovenec, 1. 6. 1892, št. 124.

¹²⁷⁹ Die Valuta-Enquete, Marburger Zeitung, 17. 3. 1892, št. 22.

¹²⁸⁰ E. S.: Ueber die Valutaregulierung, Marburger Zeitung, 6. 3. 1892, št. 19.

Pred naglico je že leta 1889 svaril tudi ljubljanski trgovec Vaso Petričič, ki je bil prav takrat predsednik kranjske trgovske in obrtne zbornice.¹²⁸¹ Petričič je bil eden redkih Slovencev, ki je valutno reformo obravnaval tudi s teoretične plati in edini, ki se je obravnavane problematike lotil s precejšnjo mero inovativnosti. Že od vsega začetka je bil prepričan, da je pred samo valutno reformo najprej potrebno sanirati avstrijsko gospodarstvo. Predvsem se je zavzemal za izboljšanje avstrijske izvozne konkurenčnosti.¹²⁸² Zato je ob prvih težavah valutne reforme leta 1893 še enkrat opozoril: »Denarna vprašanja našega časa se rešujejo prenegleno. Kar se je še danes kazalo kot nemogoče, je jutri že gola resnica, in hitrost, s katero se menjajo dogodki v našem modernem času, utegne srebru koristiti in ga izjednačiti z njegovim tekmečem – zlatom.«¹²⁸³

d) Šepajoča zlata valuta

Morebitne rehabilitacije srebra so si želeli tudi mnogi bimetalisti, ki navsezadnje valutne reforme niso podprli zaradi svojega prepričanja, temveč po sili razmer. Vendar so se obenem tudi zavzemali, da bi določena količina srebrnikov ostala zakonito plačilno sredstvo. Na ta način bi lahko v bodočnosti tudi Avstro-Ogrska brez večjih težav sodelovala pri nastanku morebitne svetovne bimetalistične zveze.¹²⁸⁴

Tu so jim šli na roko celo najbolj vneti zagovorniki zlate valute. Fran Šuklje je v državnem zboru izrazil željo, da novi denar ne bi bil samo zlat, češ, »si predstavljam zlato veljavo nasičeno s srebrom, – recimo, šepajočo.«¹²⁸⁵ Avstro-Ogrska je imela velike zaloge srebra. Ob padajočih cenah le-tega bi se jih lahko znebila samo z veliko izgubo. Vsega odvečnega srebra tudi ne bi mogla takoj porabiti za kovanje predvidenega srebrnega drobža. Zato so se po nemškem zgledu odločili, da bodo kot srebrne kurantne kovance v obtoku začasno pustili

¹²⁸¹ Slovenski biografski leksikon II, Ljubljana, 1933-52, str. 326.

¹²⁸² Petričič, Vaso: Izvoz in valuta, Slovenski narod, 13. 7. 1889, št. 159; 25. 7. 1889, št. 169; 26. 7. 1889, št. 170; 29. 7. 1889, št. 172; 3. 8. 1889, št. 177; 21. 8. 1889, št. 191. Petričič, Vaso: K valutnemu vprašanju, Slovenski narod, 14. 10. 1889, št. 237; 2. 12. 1889, št. 278. Primerjaj še: Pančur, Andrej: Določitev relacije kot glavni problem avstroogrške valutne reforme leta 1892, str. 705-706.

¹²⁸³ Petričič, Vaso: K valutnemu vprašanju v deželah, zadolženih v inozemstvu, Slovenski narod, 18. 11. 1893, št. 265.

¹²⁸⁴ Več o položaju avstrijskih bimetalistov med valutno reformo leta 1892 primerjaj še: Mises, Ludwig: Die wirtschaftspolitischen Motive der österreichischen Valutaregulierung, str. 574-575. Menger, Carl: Beiträge zur Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn, str. 20-25. Blau, E.: Volkswirtschaftliche Korrespondenz, VVKG, 1889, str. 66-67. Wieser, Friedrich von: Die Währungsfrage und die Zukunft der österreichisch-ungarischen Valutareform, Wien-Leipzig 1894.

¹²⁸⁵ Govor gosp. poslanca Šukljeja v državnem zboru dne 12. julija 1892, Slovenec, 20. 7. 1892, št. 163. Primerjaj še: Slovenec, 3. 6. 1892, št. 126.

še kurantne srebrnike avstrijske valute. Za razliko od Nemčije, kjer so šepajočo zlato valuto dobili po sili razmer, so se v Avstro-Ogrski zanjo odločili povsem zavestno. Ogrska sicer s takšnim razvojem reforme ni bila povsem zadovoljna.¹²⁸⁶ Vendar je to rešitev v Avstriji podprla že večina članov valutne ankete,¹²⁸⁷ najbolj pa se je zanjo zavzemal prav finančni minister Steinbach.¹²⁸⁸

e) Problem dolgov

Kljub temu kompromisu slovenska javnost ni bila pretirano zadovoljna s predlagano valutno reformo. S stabilizacijo deviznih tečajev naj bi največ pridobili izvozniki. Toda slovenska družba je bila v večjem delu agrarna¹²⁸⁹ in slovensko gospodarstvo je bilo pred prvo svetovno vojno v večjem delu usmerjeno na notranje tržišče.¹²⁹⁰ V času sprejemanja valutne reforme je slovensko kmetijstvo doživljalo težko krizo, ki jo je spremljala velika zadolženost.¹²⁹¹ Zato je slovenska javnost valutno reformo bolj sodila s stališča dolžniških kot zunanjetrgovinskih odnosov. Verjetno ni naključje, da se je Vaso Petričič zavzemal za valutno reformo,¹²⁹² ki je bila v očitnem interesu dolžnikov (privatnih oseb in države): za odplačevanje starih dolgov naj velja inflacijska srebrna valuta, za tekoči denarni promet naj se uvede zlata valuta.¹²⁹³

Ker je valutna reforma za nabavo potrebne količine zlata predvidevala tudi veliko posojilo v zlatu,¹²⁹⁴ so se nasprotniki reforme bali, da bi ob neuspešno izvedeni reformi zlato zaradi negativne plačilne bilance odteklo v tujino,

¹²⁸⁶ Več o obeh anketah glej: Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, str. 350-351.

¹²⁸⁷ Slovenec, 24. 3. 1892, št. 68. Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, str. 350.

¹²⁸⁸ Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 151.

¹²⁸⁹ Zgodovina Slovencev, str. 540.

¹²⁹⁰ Primerjaj: Brezigar, Milko: Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva, Celje 1918, str. 15-16, 20, 23-24. Fischer, Jasna: Odprtost slovenske industrije v letih pred prvo svetovno vojno, PNZ, št. 1, 1994, str. 35-43.

¹²⁹¹ Vošnjak, J[osip]: Socijalni problem in kmetijski stan, LMS, 1886, str. 18-23. Grafenauer, Bogo: Gospodarski obrat kmetije, V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, 1. del, Ljubljana 1970, str. 635-636. Lazarevič, Žarko: Kmečki dolgovi na Slovenskem, Ljubljana 1994, str. 14-19.

¹²⁹² Vrednost denarne enote zanj idealnega denarja (ki pa ni prišla v poštev zaradi zadolženosti države) bi s 50 % tvorilo zlato in s 50 % srebro. To teorijo je Petričič verjetno razvil na podlagi zamisli Alfreda Marshala, ki jo je ta leta 1886 predstavil pred angleško komisijo o trgovski depresiji. Rist, Charles: Geschichte der Geld- und Kredittheorien, str. 227. Hertzka, Theodor: Goldwährung mit Papierumlauf, JNÖS, 1895, str. 196-197.

¹²⁹³ Petričič, Vaso: K valutnemu vprašanju, Slovenski narod, 14. 10. 1889, št. 237; 31. 10. 1889, št. 252; 2. 11. 1889, št. 253; 6. 11. 1889, št. 256; 2. 12. 1889, št. 278; 12. 12. 1889, št. 287; 13. 12. 1889, št. 288. Petričič, Vaso: K valutnemu vprašanju v deželah, zadolženih v inozemstvu, Slovenski narod, 17. 11. 1893, št. 264; 18. 11. 1893, št. 265.

¹²⁹⁴ RGB, 2. 8. 1892, št. 130.

državi pa bi ostali novi dolgovi, ki bi jih morali večinoma poravnati revnejši davkoplačevalci.¹²⁹⁵ Med razpravo v državnem zboru je slovenski poslanec Viljem Pfeifer takole predstavil grozeči problem: država bo kupovala zlato, ki ga bodo nato takoj pokupili bogati špekulanti. »In tako pojde dalje, kakor s Sisifovim kamnom. Kdo pa bode plačal? Kapitalist je skoraj brez davka, torej bode srednji davkoplačevalec bogatemu kapitalistu kupoval zlato. [...] Mali mož v Avstriji mora res obupati, ker vsa bremena se njemu nalagajo [...] Ljudstvo bodo popolnem izsesali borzni baroni in malo število bogatinov. In kaj bode konec? Papirnati bankovci ostanejo! Kapitalisti bodo sedeli v zlatu, davkoplačevalci pa bodo oči pasli na umazanem papirju.«¹²⁹⁶

Ob tem so nasprotniki valutne reforme v izdatni meri izkoriščali antisemitska in antikapitalistična čustva prebivalstva,¹²⁹⁷ ki so bila močno zakoreninjena tudi na Slovenskem.¹²⁹⁸ Slovensko časopisje je svarilo, da »za širše kroge občinstva nima prememba valute te iste vrednosti«¹²⁹⁹ kot za podjetnike, špekulante, kapitaliste in podobne. Zato so bili prepričani, da »spekulanteje na borzi in židje najbolj želé nov denar ali uravnavo valute. Ti ljudje že vedó, kaj je njim prav«.¹³⁰⁰ »Židovski kapitalisti se nadejajo, da bi pri tej vredbi imeli precej dobička.«¹³⁰¹ Finančniki naj bi zato podpirali uvedbo zlate valute, ker želijo svetovni denarni promet omejiti le na zelo redko kovino – zlato, ki bi jo zato lažje nadzirali.¹³⁰²

Čeprav so bile te besede očitna populistična pretiravanja, so vendar temeljila na realnem strahu. Celo vlada se je zavedala, da bi ob enkratnem večjem nakupu zlata njegova cena začela naraščati, kar bi borzni prekupčevalci seveda s pridom izkoristili. Po drugi strani pa bi zlato, ki bi prišlo v promet, hitro odtavalo v tujino.¹³⁰³ Prav zato je zakonski predlog predvideval, da bodo konverzija dela državnih dolgov (s katero bi prihranili dotedanje obresti), najem potrebnega novega posojila in končna nabava zlata potekali postopoma. »Obvezna uvedba

¹²⁹⁵ Valutni reformi je nasprotoval tudi *Domoljub*, ki je bil priloga *Slovencu* in je bil namenjen širšemu občinstvu. Pri tem je zanimivo, da je valutno reformo omenjal le v povezavi z nevarnostjo povečanja davkov. *Domoljub*, 2. 6. 1892, št. 11, str. 125; 15. 6. 1892, št. 12; 7. 7. 1892, št. 13, str. 151.

¹²⁹⁶ Govor g. poslanca V. Pfeiferja v državnem zboru dne 18. julija 1892, *Slovenec*, 22. 7. 1892, št. 165.

¹²⁹⁷ O izkoriščanju teh čustev med valutno reformo primerjaj: Wysocki, Josef: *Die Österreichisch-ungarische Krone im Goldwährungsmechanismus*, V: Schremmer, Eckart (ur.): *Geld und Währung vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart 1993, str. 149-150.

¹²⁹⁸ Primerjaj: Pančur, Andrej: *Obrtna svoboda na zatožni klopi*, ZV, 1999, št. 2, str. 30-31.

¹²⁹⁹ *Krona in vinar*, *Slovenski narod*, 19. 4. 1892, št. 88.

¹³⁰⁰ *Nov denar*, *Slovenec*, 4. 3. 1892, št. 52.

¹³⁰¹ *Slovenec*, 20. 4. 1891, št. 89.

¹³⁰² *Preosnova valute in kapitalisti*, *Slovenec*, 2. 12. 1890, št. 277.

¹³⁰³ *Slovenec*, 20. 4. 1891, št. 89; 14. 6. 1892, št. 134. *Kako bode z novim denarjem*, *Slovenski narod*, 25. 6. 1892, št. 143.

računanja v kronah, dejanski sprejem plačevanja v kovinski gotovini in s tem vzpostavitev popolnega obojstranskega ravnovesja papirja, srebra in zlata pri vseh plačilih, je pridržano kasnejšemu trenutku in bodoči zakonodaji,¹³⁰⁴ ko bodo realne razmere vse to dopuščale.

Vendar tudi ti previdnosti ukrepi niso pomirili populističnih nasprotnikov zlate valute, ki so se pri tem posluževali celo svetopisemskim primerjav:¹³⁰⁵ »Čeprav krona in zlata, bode za reveža vendar – trnjeva.«¹³⁰⁶

f) Relacija

Potem ko je postalo jasno, da se bo z valutno reformo uvedla šepajoča zlata valuta, se je pozornost javnosti preusmerila na problem menjalnega razmerja med avstrijsko in zlato valuto. Dolžniki in izvozniki so se pri tem zavzemali za devalvacijo, upniki, ljudje s stalnimi dohodki in uvozniki za revalvacijo. Nazadnje so prevladali interesi prve skupine in menjalno razmerje je bilo določeno malenkostno v njihov prid.¹³⁰⁷ Takšen razvoj dogodkov je verjetno prispeval k temu, da se je zmanjšal odpor slovenske javnosti do zlatega standarda. Zato je tudi Kranjska kmetijska družba mimogrede pozdravila reformo.¹³⁰⁸ Vendar si je kljub temu večina slovenske javnosti še naprej želela višje devalvacije. Pri tem ni bil izjema celo Fran Šuklje.¹³⁰⁹ Proti devalvaciji so nastopili le poslovni krogi iz Trsta, na čelu z borzo in trgovsko in obrtno zbornico.¹³¹⁰ Tudi nekateri tržaški Slovenci pri tem niso bili izjema.¹³¹¹

¹³⁰⁴ Szczepanowski, Stanislav: Bericht des Valutaausschusse, str. 19.

¹³⁰⁵ V legendo so se zapisale sledeče besede ameriškega borca proti zlati valuti Williama Jenningsa Bryana iz leta 1896: »You shall not press down upon the brow of labor this crown of thorns, you shall not crucify mankind upon a cross of gold.« Več o tem primerjaj: Ziaukas, Tim: Baum's Wizard of Oz as gilded age public relations, PRQ, 1998, št. 3, str. 7-11. Weatherford, Jack: The History of Money, New York 1997, str. 174-177. Če ga primerjamo s sledečim citatom iz *Edinosti*, bomo ugotovili, da uporaba bibličnih simbolov v tem boju niti ni bila tako nenavadna.

¹³⁰⁶ L-n.: Ob uravnanju vrednote (valuta), *Edinost*, 7. 5. 1892, št. 37.

¹³⁰⁷ Več o tem glej: Pančur, Andrej: Določitev relacije kot glavni problem avstroogrske valutne reforme, str. 699-710. Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 152-153. März, Eduard in Socher, Karl: Währung und Banken in Cisleithanien, str. 352. Nutz, Jürgen: Ethnische Konfliktlagen in der österreichisch-ungarischen Währungsunionen, str. 60-62. Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, str. 351-354. Szczepanowski, Stanislav: Bericht des Valutaausschusse, str. 12-15. Wieser, Friedrich: Die Wiederaufnahme der Barzahlungen in Österreich-Ungarn, V: Hayek, Friedrich (ur.): Gesammelte Abhandlungen von Friedrich von Wieser, Tübingen 1929 [1893], str. 266-268. Schmid-Dasatiel, Friedrich: Finanzverwaltung und Notenbank im alten Österreich, V: Stolper, Gustav (ur.): Deutsch-Österreich, München-Leipzig 1921, str. 74-75.

¹³⁰⁸ SPSHAöR, 155. Sitzung, XI. Session, 14. 7. 1892, str. 7190 (Fran Šuklje).

¹³⁰⁹ *Slovenec*, 3. 6. 1892, št. 126.

¹³¹⁰ Petition der Börsendeputation in Triest, betreffend die Valutaregulierung, V: SPSHAöR, 134. Sitzung, XI. Session, 24. 5. 1892, str. 6175-6176. Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld-

g) Poslanski klubi in reforma

Slovenska javnost je reformo še naprej spremljala s precejšnjim nezaupanjem. Zato ni nič čudnega, da nekateri slovenski poslanci niso podprli reforme, čeprav so bili kot člani konservativnega kluba del vladne koalicije.¹³¹² Nasploh je veliko zastopnikov kmečkih interesov v konservativnem klubu iz gospodarskih razlogov nasprotovalo reformi.¹³¹³ Tudi nemški liberalci in nemški nacionalci niso bili povsem enotni, čeprav je naposled večina njihovih poslancev iz gospodarskih razlogov podprla reformo. Zato so se ti poslanski klubi odločili, da od svojih članov pri glasovanju ne bodo terjali strankarske discipline.¹³¹⁴ Najmanj težav so vladi povzročali Poljaki, ki so reformo enotno podprli.¹³¹⁵ Nasprotno so mladočehi reformi nasprotovali samo iz političnih razlogov, ker niso imeli zaupanja v vladni sistem. Sicer pa proti reformi niso imeli nobenih resnih gospodarskih pomislekov.¹³¹⁶

Najglasneje so proti zlati valuti agitirali krščanski socialci. Čeprav so bili takrat večinoma še omejeni na Dunaj in to le na določene družbene sloje (zlasti male obrtnike) in čeprav jih je v državnem zboru zastopalo le 14 poslancev, so bili s svojo bojevitostjo, glasnostjo in radikalnimi stališči v javnosti še kako dobro opaženi.¹³¹⁷ Njihova vodilna figura je bil »veliki dunajski ljudski tribun«¹³¹⁸ Karl Lueger. V svoji opozicijski drži proti valutni reformi so se opirali na denarno teorijo Josepha Schlesingerja. Ta se je zavzemal za ohranitev papirnate valute, ki naj bi jo v bodoče v korist ljudstva upravljala država.¹³¹⁹ Poleg dela slovenske

---

und Währungspolitik, str. 153. Slovenec, št., 139, 21. 6. 1892. SPSHAöR, 156. Sitzung, XI. Session, 15. 7. 1892, str. 7256 (Karl Stalitz-Valrasino).

¹³¹¹ L.-n.: Ob uravnavanju vrednote (valuta), Edinost, 7. 5. 1892, št. 37.

¹³¹² Proti so glasovali slovenski poslanci Lavoslav Gregorec, Andrej Jordan in Viljem Pfeifer. Za so glasovali slovenski poslanci Andrej Ferjančič, Anton Globočnik, Karel Klun, Jožef Kušar, Franc Povše, Franc Robič, Fran Šuklje, Miha Vošnjak in nenazadnje še Karl Hohenwart. Od nemških liberalnih poslancev iz slovenskih dežel so za glasovali Erwin Auersperg in Jožef Schwegel, od nemških nacionalnih poslancev Gustav Kokoschinegg in Franz Kirschner, od Coroninijevega centralističnega kluba Josef Burgstaller in Franc Coronini, tržaški poslanec Karl Stalitz-Valrasino in nenazadnje še samostojni nemški poslanec Richard Foregger. Glej: SPSHAöR, 155. Sitzung, XI. Session, 14. 7. 1892, str. 7206-7207. Slovenec, 15. 7. 1892, št. 159. Slovenski narod, 16. 7. 1892, št. 160.

¹³¹³ Slovenski narod, 19. 7. 1892, št. 161.

¹³¹⁴ Laibacher Wochenblatt, 16. 7. 1892, št. 623.

¹³¹⁵ SPSHAöR, 152. Sitzung, XI. Session, 11. 7. 1892, str. 7014-7016.

¹³¹⁶ SPSHAöR, 153. Sitzung, XI. Session, 12. 7. 1892, str. 7038-7048 (Karel Kramá?); 155. Sitzung, XI. Session, 14. 7. 1892, str. 7171-7180 (Josef Kaizl).

¹³¹⁷ Več o krščanskih socialcih v tem času glej: Boyer, John W.: Political radicalism in late imperial Vienna, Chicago-London 1981. O idejni podlagi krščansko socialnega gibanja glej: Knoll, Reinhold: Zur Tradition der christlichsozialen Partei, Wien-Köln-Graz 1973.

¹³¹⁸ Šuklje, Fran: Iz mojih spominov, I. del, str. 244.

javnosti¹³²⁰ so njegova prizadevanja v državnem zboru podprli hrvaški pravaški poslanci.¹³²¹ Ti so reformi nasprotovali tudi zato, ker napisi na kovancih niso omenjali hrvaškega kraljestva.¹³²² Poleg tega so si ti hrvaški poslanci ob podpori nekaterih Slovencev¹³²³ že nekaj časa prizadevali, da bi se slovenski in hrvaški poslanci odcepili od konservativnega kluba in stopili v opozicijo.¹³²⁴

Politični interesi niso prevladali nad gospodarskimi samo pri teh poslancih, temveč je valutno reformo na politični način presojala tudi večina slovenske javnosti. Tako se je javnost v času sprejemanja valutne reforma veliko bolj zanimala za dnevno politiko, skupaj z njenimi »malimi« političnimi in nacionalnimi spori. Če reformo ne bi spremljali politični spori, se javnost zanjo ne bi tako zelo zanimala. Vendar so ravno v času valutne reforme med različnimi poslanskimi skupinami potekali hudi politični boji. Valutno reformo so najbolj resno ogrožali prav ti politični spori.

3. Politični problemi

Avstrijski cesar Franc Jožef je 11. aprila 1891 ob slovesnem odprtju novoizvoljenega avstrijskega državnega zbora izrekel željo: »Upam, da se bo bližajoče se zasedanje izkazalo za obdobje uspešnega dela /.../. Vsi, ki so prepričani, da so skupnost, država in narod nad posameznimi strankami in da strankarska prizadevanja ne bi smela motiti skrbi za te najvišje interese, so poklicani in dobrodošli, da pripomorejo doseči ta cilj. Zaradi hitrega razvoja razmer v gospodarskem življenju so postale naloge, ki nam nalagajo skrb za celoto, v sedanjem trenutku posebno številne in nujne. Zato se mora tudi zakonodaja v prvi vrsti ukvarjati s

¹³¹⁹ Več o Schlesingerjevih denarnih nazorih glej: SPSHAöR, 132. Sitzung, XI. Session, 21. 5. 1892, pp. 6080-6093 (Joseph Schlesinger). Schlesinger, Josef: Zum Ausgleich mit Ungarn. Verstaatlichung des Geldwesens in Oesterreich durch das Volksgeld, Wien 1898. Primerjaj še: Pančur, Andrej: Nacionalni ali svetovni denar? Dilema avstroogrske valutne reforme leta 1892, Anthropos, 2001, št. 4-6, str. 209-224.

¹³²⁰ Slovenec, 19. 5. 1892, št. 114. Haderlap, Lipe: Naš novi denar, KDM, 1894, str. 109.

¹³²¹ Antrag des Abgeordneten Schlesinger und Genossen, V: BSPHAöR, št. 431, 1892, str. 1-2. SPSHAöR, 132. Sitzung, XI. Session, 21. 5. 1892, str. 6071-6078 (Matko Laginja).

¹³²² Slovenec, 21. 6. 1892, št. 139. SPSHAöR, 133. Sitzung, XI. Session, 23. 5. 1892, str. 6129-6132 (Juraj Biankini); 157. Sitzung, XI. Session, 16. 7. 1892, str. 7301-7305 (Lorenz Borčić). O slovenskem odnosu do napisov na denarju glej: Pančur, Andrej: Vpliv političnih in nacionalnih bojev na gospodarske reforme, str. 41-42.

¹³²³ Njihova prizadevanja je pod vodstvom tržaškega poslanca v državnem zboru Ivana Nabergoja že nekaj časa podpiralo tržaško društvo Edinost, ki je združevalo tržaške Slovence in istrske Hrvate in Slovence. V času valutne reforme pa se jim je v opozicijski držbi najbolj približal štajerski poslanec Lavoslav Gregorec.

¹³²⁴ Bratulić, Vjekoslav: Politične stranke u Istri za vrijeme narodnog preporoda, V: Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb 1969, str. 308-311.

temi nalogami. Smelo bi se pričakovati, da ima ta nujna dolžnost zaenkrat prednost pred tistimi željami, ki jih imajo posamezne stranke.«¹³²⁵

Prestolni govor je v tem času vedno izražal vladni program.¹³²⁶ Želja vlade po političnem in nacionalnem miru je bila predvsem posledica takratnega zapletenega političnega položaja v avstrijski polovici habsburške monarhije. Že od leta 1879 je vlado vodil Eduard Taaffe. Podpirali so ga nemški konservativci, Slovenci, Hrvati, Srbi in Romuni združeni v konservativnem Hohenwartovem klubu ter češki in poljski poslanski klub. Te stranke so imele povsem različne interese. Nacionalne slovanske stranke so se borile za narodnostne pravice, nemški konservativci so se borili proti liberalni zakonodaji. Zato so bili politični projekti, ki jih ne bi podprle vse koalicijske stranke, preprosto potisnjeni ob stran. Med strankami je bilo vedno prisotno nezadovoljstvo, ki ga je Taaffe blažil s podeljevanjem manjših koncesij. Vladne stranke pa je skupaj držal predvsem strah, da bi s padcem Taaffejeve vlade ponovno prišel na oblast njihov skupni sovražnik – nemški liberalci.

Z volitvami leta 1891 je bila pokopana dotedanja zanesljiva vladna večina. Razmerje moči med posameznimi političnimi skupinami je sicer ostalo bolj ali manj enako, toda z razpadom češkega kluba je bil razbit eden od temeljnih kamnov Taaffejevega političnega sistema.¹³²⁷ Politična dogajanja, ki so bila prvotno omejena le na deželo Češko, so s tem prerasla v vsedržavni problem. Zaradi češkega priseljevanja na nemška območja¹³²⁸ in vladne podpore češkemu nacionalnemu razvoju¹³²⁹ so se Nemci na Češkem počutili vedno bolj ogrožene. Zato so se začeli zavzemati za nacionalno razdelitev Češke. Upali so, da bodo na ta način uspeli obraniti nemško »posestno stanje«. ¹³³⁰ Vendar so bile te nemške želje v popolnem nasprotju s češkim državnim pravom, ki je temeljilo na avtonomiji in celovitosti vseh čeških dežel.¹³³¹ V skladu s Taaffejevo politiko sicer češki klub pod vodstvom staročehov ni več izpostavljajl češkega državnega prava.

¹³²⁵ SPSHAöR, XI. Session, 11. 4. 1891, str. 5.

¹³²⁶ Fellner, Fritz: Kaiser Franz Joseph und das Parlament, MÖSA, 1956, str. 300-301.

¹³²⁷ Kolmer, Gustav: Parlament und Verfassung in Österreich, 5. del, str. 10-13, 17. Urban, Otto: Die tschechische Gesellschaft 1848 bis 1918, 1. del, Wien-Köln-Weimar 1994, str. 598-599. Jenks, William A.: Austria Under the Iron Ring 1879-1893, Charlottesville 1965, str. 277-278. Höbelt, Lothar: Kornblume und Kaiseradler. Die deutschfreiheitlichen Parteien Altösterreichs 1882-1918, Wien-München 1993, str. 57-58.

¹³²⁸ Sutter, Berthold: Die politische und rechtliche Stellung der Deutschen in Österreich, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): Die Habsburgermonarchie 1848-1918, 3. knjiga, 1. del, Wien 1980, str. 241-246. Mommsen, Hans: Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im habsburgischen Vielvölkerstaat. 1. del, Wien 1963, str. 24-39. Payrleitner, Alfred: Adler und die Löwe. Österreicher und die Tschechen, Wien 1990, str. 117-119.

¹³²⁹ Rumpel, Helmut: Eine Chance für Mitteleuropa, str. 504-505.

¹³³⁰ Sutter, Berthold: Die Badenischen Sprachenverordnungen von 1897, 1. del, Graz-Köln 1960, str. 95-99. Macartney, C. A.: The Habsburg Empire, str. 641-642. Kann, Robert A.: Geschichte des Habsburgreiches 1526-1918, Wien-Köln-Graz 1977, str. 396-397.

Vzporedno z zaostrovanjem nacionalnega boja pa so mladočehi s pomočjo češkega nacionalnega prava, nacionalizma, protivladne agitacije in tudi socialnega programa začeli mobilizirati širše sloje češkega prebivalstva. S tem so vedno bolj izpodkopavali vodilni položaj okostenelih staročehov.¹³³²

Zaradi mladočeškega radikalizma Taaffe ni mogel računati, da bi mladočehi lahko v vladi zamenjali staročeha. Zato se je začel ozirati po novih političnih zaveznikih. Edina politično sprejemljiva in dovolj močna stranka je bila Združena nemška levica. V tem najštevilčnejšem poslanskem klubu so bili zbrani liberalno usmerjeni nemški poslanci, ki so večinoma prihajali iz čeških dežel. Vendar so češki Nemci že od leta 1886 bojkotirali češki deželni zbor. Zato je vlada sedaj energično posegla v češko-nemški spor in je leta 1890 uspešno organizirala pravna pogajanja med predstavniki staročehov, nemških liberalcev in veleposestnikov.¹³³³ Čeprav je bila češko-nemška sprava v bistvu kompromis, so glede na trenutne politične razmere debelejši konec vseeno potegnili prav Nemci. Češka naj bi bila tako med drugim upravno razdeljena na češke in nemške okraje. Zato so mladočehi ob podpori večine češke javnosti sprožili sistematično kampanjo proti češko-nemški spravi in staročeski stranki.¹³³⁴

Posledica mladočeške agitacije je bila polom staročehov na državnozbornih volitvah leta 1891, razpad češkega poslanskega kluba in zrušenje dotedanje vladne večine. Takšen razplet dogodkov je Taaffe predvidel že pred volitvami in je zato odstavil finančnega ministra Julijana Dunajewskega, ki je v vladnem kabinetu in v poljskem klubu poosebljal strujo, ki je nasprotovala vstopu nemških liberalcev v vlado.¹³³⁵ Na njegovo mesto je prišel Emil Steinbach. Po volitvah je nato Taaffe začel intenzivno snubiti Združeno nemško levico. Ta je bila pripravljena podpreti vlado, če bi tudi vlada podprla njihove zahteve, predvsem pri uzakonjanju sklepov češko-nemške sprave. Toda konservativni in po krajšem

¹³³¹ Plaschka, Richard: Das böhmische Staatsrecht in tschechischer Sicht, ZOF, 1959, št. 1, str. 1-14. Slapnicka, Helmut: Die Stellungnahme des Deutschtums der Sudetenländer zum »Historischen Staatsrecht«, ZOF, 1959, št. 1, str. 15-41.

¹³³² Urban, Otto: Die tschechische Gesellschaft, 1. del, str. 555-573.

¹³³³ Höbelt, Lothar: Kornblume und Kaiseradler, str. 39-40. Urban, Otto: Die tschechische Gesellschaft, 1. del, str. 525, 573-578. Jenks, William A.: Austria Under the Iron Ring, str. 243-255. Charmatz, Richard: Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907, 2. del, Leipzig 1912, str. 67-68. Efmertová, Marcela C.: Česke zeme v letech 1848-1918, Praha 1998, str. 87-90. Sutter, Berthold: Die politische und rechtliche Stellung der Deutschen in Österreich, str. 99-100.

¹³³⁴ Urban, Otto: Die tschechische Gesellschaft, 1. del, str. 579-582. Jenks, William A.: Austria Under the Iron Ring, str. 251, 255-259. Höbelt, Lothar: Kornblume und Kaiseradler, str. 55. Höbelt, Lothar: Ausgleich und Ausstellung - Wirtschaft und Politik in Böhmen um 1890, Bohemia, 1988, str. 141. Garver, Bruce M.: The Young Czech party, 1874-1901, London 1978, str. 146-153. Urban, Otto: Die tschechische Frage um 1900, ÖOH, 1990, št. 3, str. 431-432.

¹³³⁵ Jenks, William A.: Austria Under the Iron Ring, str. 275-276. Kolmer, Gustav: Parlament und Verfassung in Österreich, 5. del, str. 3-4. Šuklje, Fran: Iz mojih spominov, 1. del, str. 203.

oklevanju še poljski klub sta odločno nasprotovala vstopu nemških liberalcev v vlado.¹³³⁶ Taaffe je pri oblikovanju nove vladne koalicije obstal na pol poti. Nemški liberalci so sicer podprli proračun in s tem vlado,¹³³⁷ vendar vlada vseeno ni razpolagala z zanesljivo večino. »Spet se je začela politika dvoumnosti, obojestranskih prevar, osebnih intrig, ki je vladi vzela vsako trdno oporo in je stranke gnala v opozicijo /.../. V naslednjih dveh letih je [Taaffe] vedno znova poskušal ustvariti novo koalicijo in razbiti staro.«¹³³⁸ Kočljivo razmerje političnih sil v takratnem državnem zboru lahko razberemo iz *tabele 13*, ki prikazuje pomembne poslanske klube v državnem zboru po volitvah 1891.

Tabela 13:¹³³⁹

poslanski klubi		število poslancev	
koalicija	Poljski klub	Poljaki	57
		Ukrajinci	7
	Konservativni klub (Hohenwartov klub)	nemški konservativci	26
		Slovenci	16
		Hrvati, Srbi	6 + 1
		poslanci Bukovine	6
		češki aristokrati	18
Staročeški klub		12	
opozicija	Združena nemška levica	(nemški liberalci)	109 + 2 neodvisna
	Coroninijev klub		11
	Nemško nacionalno združenje	(nemški nacionalci)	19
	Klub nacionalno svobodomiselnih stranke	(mladočehi)	37
	krščanski socialci		14
			353

Parlament je v tem času moral rešiti več pomembnih gospodarskih reform. Zato Taaffeju ni preostalo nič drugega, kot da je nemškemu liberalcu ponudil vsaj soudeležbo v vladi in je konec decembra 1891 za ministra brez listnice imenoval dokaj nepomembnega nemškega liberalca Gandolfa Kuenberga. Vendar je bilo uspešno in plodno sodelovanje med vlado in nemškimi liberalci še naprej odvisno od usode češko-nemške sprave.¹³⁴⁰ »Od vseh odloženih spravnih

¹³³⁶ Kolmer, Gustav: *Parlament und Verfassung in Österreich*, 5. del, str. 5, 8-9, 14-15. Radzyner, Joanna: *Stanislaw Madeyski 1841-1910*, Wien 1983, str. 117-125.

¹³³⁷ Jenks, William A.: *Austria Under the Iron Ring*, str. 280.

¹³³⁸ Kolmer, Gustav: *Parlament und Verfassung in Österreich*, 5. del, str. 13-14.

¹³³⁹ Höbelt, Lothar: *Parteien und Fraktionen im cisleithanischen Reichsrat*, V: Helmut Rumpler, Peter Urbanitsch (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, 7. knjiga, 1. del, Wien 2000, str. 942-943. Höbelt, Lothar: *Die Linke und die Wahlen von 1891*, MÖSA, 1987, str. 270-301. Knauer, Oswald: *Das österreichische Parlament von 1848-1966*, Wien 1969, str. 19

dogovorov so Nemci najbolj hrepeneli, da bi si zagotovili dejansko razdelitev Češke s pomočjo na novo razdeljenih sodnih okrajev.¹³⁴¹ Vendar so marca 1892 naposled tudi staročehi in češki veleposestniki dvignili roke od sprave. Ker je bilo razmejevanje okrajev v pristojnosti vlade, je pravosodni minister Friedrich Schönborn 22. aprila 1892 izdal naredbo o ustanovitvi novega sodnega okraja Teplice (Weckelsdorf). Staročehi so nato povzročili nesklepčnost komisije za razdelitev okrajev in češko-nemška sprava je zopet zastala.¹³⁴²

Vsi slovenski poslanci so bili v tem času v konservativnem klubu. Na deželni ravni sta se že oblikovala katoliški in liberalni politični tabor. Politična sloga je tako že razpadla na Kranjskem in začasno na Goriškem, torej v deželah, kjer ni bilo več čutiti nemškega in italijanskega nacionalnega pritiska. Nasprotno se je sloga še ohranila v nacionalno ogroženih Koroški, Štajerski, Istri in Trstu.¹³⁴³ Tudi oba politična tabora nista bila povsem homogena. V katoliškem taboru so bili sicer vedno bolj vplivni krščanski socialci, čeprav jih je še vedno vodil krščanski konservativec Karl Klun. Njihovo glasilo je bilo *Slovenec*. V liberalnem taboru se je njen demokratičnejši del pod vplivom Ivana Hribarja zgledoval po mladočehih. Svoje glasilo so imeli v *Slovenskem narodu*. Vendar so pod vodstvom Frana Šukljeta politiko v državnem zboru še vedno obvladovali provladni poslanci. Ti so se prav tako kot katoliški konservativci bali, da bi s pretiranimi nacionalnimi zahtevami Taaffeja pognali v naročje nemških liberalcev. Zato so slovenski poslanci kljub naraščajočemu nezadovoljstvu enotno podpirali Taaffejevo vlado.¹³⁴⁴

---

¹³⁴⁰ Kolmer, Gustav: *Parlament und Verfassung in Österreich*, 5. del, str. 62-66. Jenks, William A.: *Austria Under the Iron Ring*, str. 283-284. Höbelt, Lothar: *Kornblume und Kaiseradler*, str. 61-62.

¹³⁴¹ Jenks, William A.: *Austria Under the Iron Ring*, str. 285-286.

¹³⁴² Kolmer, Gustav: *Parlament und Verfassung in Österreich*, 5. del, str. 66-74. Jenks, William A.: *Austria Under the Iron Ring*, str. 284-285. Urban, Otto: *Die tschechische Gesellschaft*, 1. del, str. 604-607.

¹³⁴³ *Zgodovina Slovencev*, str. 560-561. Erjavec, Fran: *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, Ljubljana 1928, str. 41-44. Pirc, Jožko: *Rimski katolik in ločitev duhov*, V: Mahničev simpozij v Rimu, Celje 1990, str. 109-126. Pirc, Jožko: *Aleš Ušeničnik in znamenje časov*, Ljubljana 1986, str. 46-48. Melik, Vasilij: *Slovenska politika v Taaffejevi dobi*, ZČ, 1975, št. 1-2, str. 113-115. Marušič, Branko: *Slovenska politika na Goriškem v zadnjem desetletju devetnajstega stoletja*, ZČ, 1977, št. 1-2, str. 35-39. Marušič, Branko: *Goriški Slovenci v Taaffejevi dobi*, ZČ, 1975, št. 1-2, str. 127-138. Baš, Franjo: *Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije*, str. 65-80. Malle, Avguštin: *Koroški Slovenci v Taaffejevi dobi*, ZČ, 1975, št. 1-2, str. 139-147.

¹³⁴⁴ *Zgodovina Slovencev*, str. 561-562. Melik, Vasilij: *Ivan Hribar in njegovi Spomini*, V: Hribar, Ivan: *Moji spomini*, 2. del, Ljubljana: Slovenska matica, 1984, str. 633. Šuklje, Fran: *Iz mojih spominov*, 1. del, str. 198-199, 207-208, 213-215. Prijatelj, Ivan: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895*, 5. knjiga, Ljubljana 1966, str. 109-112. Kermavner, Dušan: *Slovenska politika v letih 1879 do 1895*, Ljubljana 1966, str. 199-202.

Večina Slovencev je sprva navdušeno podprla češko-nemško spravo.¹³⁴⁵ Pri tem so pričakovali, da bo češko-nemški model sprave mogoče prenesti tudi v dežele, kjer so bili Slovenci v manjšini.¹³⁴⁶ Slovenski poslanec Lavoslav Gregorec je 17. aprila 1890 to nedvoumno povedal v državnem zboru: »Kdor pazi na doslednost, resnico in pravico, se bo brez težav lahko prepričal, da se mora tudi na Moravskem, v Šleziji, na Štajerskem, Koroškem in Primorskem uvesti vsaj nekaj podobnega, kot se je zgodilo na Češkem. /.../ Kajti vse one tegobe, o katerih se je pogajalo pri spravi, vse one razloge, ki so tam govorili v prid sprave, najdemo tudi v navedenih deželah, le da še v večji in slabši meri.«¹³⁴⁷

Teh slovenskih želja so se Nemci na Štajerskem in Koroškem na smrt prestrašili. Prepričani so bili, da bi bili z nacionalno razdelitvijo teh dežel Nemci in nemška kultura v prvotno dvojezičnih delih dežele obsojeni na propad. Zato so nasprotovali češko-nemški spravi in očitali Nemcem iz čeških dežel, da zaradi lastnih koristi nemštvo v Avstriji prepuščajo usodi. Za svojo prihodnost so bili zlasti zaskrbljeni Nemci na Spodnjem Štajerskem, kjer je bilo podeželje skoraj povsem slovensko, nemška so bila le mesta in nekateri trgi.¹³⁴⁸ V ta mesta pa se je sčasoma priseljevalo vedno več Slovencev. Zaradi slovenskega nacionalnega in kulturnega vzpona so se Nemci čutili vse bolj ogrožene. Vsako slovensko pridobitev so Nemci večinoma sprejeli kot zmanjševanje nemškega posestnega stanja. Po drugi strani pa so se zaradi germanizacije nekaterih obmejnih območij ogrožene počutili tudi Slovenci.¹³⁴⁹

Nemško prepričanje, da je braniti nemško posestno stanje njihova sveta pravica, in nasprotno slovensko prepričanje, da je nacionalni razvoj njihova sveta pravica, je bilo skupaj z občutkom obojestranske ogroženosti prisotno tudi med debato o valutni reformi v državnem zboru. Nemški poslanec Richard Fo-

¹³⁴⁵ Edino Slovenski narod je bil že od vsega začetka zelo skeptičen do dosežkov sprave, nato pa je vseskozi podpiral mladočeško agitacijo proti spravi. Primerjaj: Slovenski narod, 17. 1. 1890, št. 13; 18. 1. 1890, št. 14; 22. 1. 1890, št. 17; 24. 1. 1890, št. 19; 27. 1. 1890, št. 21; 29. 1. 1890, št. 23.

¹³⁴⁶ Slovenec, 23. 1. 1890, št. 18. Edinost, 25. 1. 1890, št. 8.

¹³⁴⁷ SPSHAöR, 385. Sitzung, X. Session, 17. 4. 1890, str. 14242. Govor poslanca dr. Gregorca v državnem zboru dne 17. aprila, Slovenec, 5. 5. 1890, št. 102. Narodna avtonomija. (govor drž. poslanca dr. Gregorca v državnem zboru dne 17. aprila.), Slovenski narod, 21. 4. 1890, št. 90. Avstrija in nje ljudstva (Govor drž. poslanca dr. Gregorčca v državnem zboru, Slovenski gospodar, 1. 5. 1890, št. 18, str. 137-138.

¹³⁴⁸ Sutter, Berthold: Die Badenischen Sprachenverordnungen, str. 104-106. Sutter, Berthold: Die politische und rechtliche Stellung der Deutschen in Österreich, str. 222. Cvirn, Janez: Trdnjavski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861-1914), Maribor 1997, str. 159. Jenks, William A.: Austria Under the Iron Ring, str. 259-261.

¹³⁴⁹ Zgodovina Slovencev, str. 545-547, 552-553. Melik, Vasilij: O razvoju slovenske nacionalno-politične zavesti 1861-1918, ZČ, 1970, št. 1-2, str. 45-47. Klemenčič, Matjaž: Germanizacijski procesi na Štajerskem od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne, ČZN, 1979, št. 1-2, str. 350-369. Grafenauer, Bogo: Oblikovanje slovenske narodnostne meje in njena današnja vprašanja, ZČ, 1993, št. 3, str. 364-366.

regger je tako potožil, da se šole, urade in sodišča vedno bolj slovenizira.¹³⁵⁰ Slovenski poslanec Lavoslav Gregorec mu je odgovarjal, da »je res ravno obratno, germanizira se.«¹³⁵¹ »Spodnja Štajerska je večinoma slovenska in kar je slovensko, ne moremo slovenizirati.«¹³⁵² Foregger je nato zatrdil: »Slovenski knjižni jezik je bil sploh ustvarjen šele danes /.../ in ta umetna gojitev slavizma tam, kjer obstajajo nemški kulturni centri, to je slavizacija.«¹³⁵³ V teh miselnih okvirih je med Slovenci in Nemci na Spodnjem Štajerskem potekal tipičen dialog gluhih, ki je nujno vodil v vedno nove in nove konflikte: »To ni več boj strank, to je borba narodov.«¹³⁵⁴

Nemci iz čeških in iz alpskih dežel so bili tudi strankarsko na nasprotnih si bregovih. V čeških deželah je prevladovala Združena nemška levica, v alpskih deželah, zlasti na Štajerskem, je bilo vodilno Nemško nacionalno združenje. Na splošno je bila Združena nemška levica stranka liberalno mislečih višjih družbenih slojev, nemški nacionalci pa so zastopali srednje meščanske sloje, ki jih je ogrožala gospodarska depresija in so bili dojemljivi za nacionalizem. Zato so v svojem političnem programu ponujali socialni reformizem in nemški nacionalizem. Njihova politika v državnem zboru je bila v znamenju odločne opozicije.¹³⁵⁵

Med drugim so vladi očitali, da je Slovincem podelila več koncesij na nacionalnem področju, s katerimi naj bi občutno prizadela nemštvo na Štajerskem in Koroškem. Posebno občutljiv je bil položaj Nemcev v Celju, kjer so Slovenci v zadnjih letih dosegali vedno nove uspehe.¹³⁵⁶ Največ razburjenja je v času sprejemanja valutne reforme med celjskimi Nemci sprožila jezikovna naredba za Celje, ki je bila prva velika zmaga štajerskih Slovencev na jezikovnem področju. Z njo je po dolgotrajnem pravljanju ministrstvo za notranje zadeve 1. aprila 1892 zaukazalo mestnemu uradu v Celju, da mora slovenske vloge reševati tudi v slovenščini.¹³⁵⁷

Tudi na Koroškem so Slovenci v tem času dosegli več pomembnih uspehov, čeprav so Nemci tu še bolj kot na Štajerskem obvladovali deželno politiko.

¹³⁵⁰ SPSHAöR, 154. Sitzung, XI. Session, 13. 7. 1892, str. 7133-7134.

¹³⁵¹ Ibidem, 14. 7. 1892, str. 7195.

¹³⁵² Ibidem, 14. 7. 1892, str. 7194.

¹³⁵³ Ibidem, 14. 7. 1892, str. 7196.

¹³⁵⁴ Slovenec, 29. 3. 1890, št. 72.

¹³⁵⁵ Höbelt, Lothar: Kornblume und Kaiseradler, str. 41-45. Kann, Robert A.: Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie, 1. del, Graz-Köln 1964, str. 91-102. Whiteside, Andrew G.: The Germans as an Integrative Force in Imperial Austria, AHY, 1967, št. 1, str. 183-185. Macartney, C. A.: The Habsburg Empire, str. 655-657. Cvirn, Janez: Trdnjavski trikotnik, str. 148-150.

¹³⁵⁶ Baš, Franjo: Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije, str. 668, 70. Cvirn, Janez: Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861-1907, Ljubljana 1988, str. 37.

¹³⁵⁷ Cvirn, Janez: Boj za Celje, str. 38-40. Cvirn, Janez: Jezikovna politika celjske občine na prelomu stoletja, ZČ, 1990, št. 2, str. 201-203.

Tudi tu je bil sporen zunanji službeni jezik mestnega magistrata v Celovcu s Slovenci. Ministrstvo za notranje zadeve je leta 1890 mestnemu magistratu ukazalo, da mora sprejemati vloge v slovenskem jeziku. Mestni magistrat se je temu odločno, vendar brezuspešno upiral.¹³⁵⁸ Naposled se je decembra 1891 odločil, da bo ministrsko odločbo preprosto ignoriral. Slovenci so se nato spet pritožili¹³⁵⁹ in deželna vlada je 9. februarja 1892 magistratu znova ukazala, da mora sprejemati vloge v slovenščini. S tem se je med Nemci spet dvignil val razburjenja in pritožb.¹³⁶⁰

Drugi za Nemce sporen uspeh so Slovenci dosegli na področju osnovnega šolstva. To je bilo v slovenskem delu Koroške večinoma urejeno v okviru utrakvističnih šol, kjer je pouk le toliko časa potekal v slovenščini, dokler se otroci niso naučili nemščine.¹³⁶¹ Zato se je slovensko nacionalno gibanje zavzemalo za ustanavljanje slovenskih osnovnih šol. Koroške oblasti so te prošnje sistematično zavračale.¹³⁶² Tako se je dogajalo tudi s prošnjami za ustanovitev slovenske osnovne šole v Št. Jakobu v Rožu.¹³⁶³ Po energični intervenciji slovenskih poslancev leta 1891 v državnem zboru,¹³⁶⁴ pa je prosvetno ministrstvo decembra dovolilo v Št. Jakobu ustanoviti slovensko osnovno šolo.¹³⁶⁵

¹³⁵⁸ Slovenec, 22. 8. 1891, št. 190; 1. 9. 1891, št. 198; 2. 9. 1891, št. 199; 3. 9. 1891, št. 200. Slovenski narod, 6. 7. 1891, št. 150; 27. 8. 1891, št. 194.

¹³⁵⁹ Slovenski narod, 23. 1. 1892, št. 18. Slovenec, 26. 1. 1892, št. 20.

¹³⁶⁰ Slovenski narod, 12. 2. 1892, št. 34; 18. 2. 1892, št. 39; 16. 5. 1892, št. 111. Slovenec, 20. 2. 1892, št. 41; 2. 3. 1892, št. 50; 14. 5. 1892, št. 110. Mal, Josip: Zgodovina slovenskega naroda, 2. del, Celje 1993, str. 1176-1177.

¹³⁶¹ Ude, Lojze: Zgodovina slovenskega pouka na koroških osnovnih šolah od leta 1869 do danes, V: Osnovna šola na Slovenskem, Ljubljana 1970, str. 177-185. 143. Pleterski, Janko: Slovenska Koroška pred prvo svetovno vojno, V: Pleterski, Janko in Ude, Lojze in Zorn, Tone (ur.): Koroški plebiscit, Ljubljana 1970, str. 43-44. Stourzh, Gerald: Die Gleichberechtigung der Volksstämme als Verfassungsprinzip 1848-1918, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): Die Habsburgermonarchie 1848-1918, 3. knjiga, 2. del, Wien 1980, str. 1136-1137. Stourzh, Gerald: Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreich 1848-1918, Wien 1985, str. 178-179.

¹³⁶² Grafenauer, Bogo: Germanizacija treh Avstrij, V: Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 261.

¹³⁶³ Slovenski narod, 7. 7. 1891, št. 151; 8. 7. 1891, št. 152; 9. 7. 1891, št. 153; 10. 7. 1891, št. 154; 11. 7. 1891, št. 155; 14. 7. 1891, št. 157; 15. 7. 1891, št. 158. Slovenec, 13. 8. 1891, št. 183.

¹³⁶⁴ SPSHAöR, 46. Sitzung, XI. Session, 14. 7. 1891, str. 2201-2202. Slovenski narod, 12. 11. 1891, št. 259; 14. 11. 1891, št. 260; 16. 11. 1891, št. 262; 17. 11. 1891, št. 263. Slovenec, 16. 11. 1891, št. 262; 17. 11. 1891, št. 263; 23. 11. 1891, št. 268; 24. 11. 1891, št. 269.

¹³⁶⁵ Slovenec, 18. 12. 1891, št. 289. Slovenski narod, 19. 12. 1891, št. 290. Sienčnik, Luka: Koroški Slovenci v boju za svojo šolo, Maribor 1984, str. 261-264.

4. Politika in valutna reforma

V tem politično občutljivem času, ko so bili nemški liberalci nezadovoljni z zastojem češko-nemške sprave in so se nemški nacionalci razburjali zaradi nacionalnih razmer na Spodnjem Štajerskem in Koroškem, je finančni minister Steinbach 14. maja 1892 predložil šest zakonskih načrtov o valutni reformi.¹³⁶⁶ Avstrijska javnost sprva sicer ni bila pretirano navdušena nad valutno reformo. Toda naposled je večina interesnih skupin na čelu z izvozniki podprla uvedbo zlate valute, ki naj bi ugodno vplivala na razvoj avstroogrškega gospodarstva. Finančnemu ministru Emilu Steinbachu je uspelo pomiriti tudi skeptike v državnem zboru in je med strankami pridobil prepričljivo podporo za izvedbo reforme.¹³⁶⁷ Ko se je 21. maja 1892 v državnem zboru začelo prvo branje valutnih zakonov, se je zdelo, da je vladna večina zagotovljena.¹³⁶⁸ Če bi se stranke držale cesarjevih želja iz prestolnega govora in bi se ozirale le na gospodarske interese, bi morala biti valutna reforma sprejeta brez večjih težav.

Konec maja 1892 je začel zasedati valutni odsek, v katerem so predstavniki vseh strank razpravljali in glasovali o valutnih zakonih.¹³⁶⁹ V tem času so voditelji Združene nemške levice pritiskali na vlado, da naj zopet spravi v tek češko-nemško spravo, da naj po deželnih volitvah v Bukovini posreduje v njihovo korist¹³⁷⁰ in da naj ne imenuje Slovencev na višje uradniške položaje.¹³⁷¹ V tej kočljivi politični situaciji, ko je vlada nujno potrebovala glasove nemških liberalcev, če je hotela spraviti valutno reformo skozi parlamentarno proceduro, je kot strela z jasnega udarila novica, da je »bil te dni g. dr. Filip Abram, svetnik pri najvišjem sodišču, imenovan za ministerskega svetnika in referenta za nad-sodišča v Gradcu, Trstu, Zadru in Inomostu [Innsbruck]«. ¹³⁷² Kljub uradno deklarirani nadnacionalni in nadpolitični usmerjenosti uradništva, so se stranke v tem času vedno bolj potegovala za svoje uradniške kandidate.¹³⁷³ Nemci so se

¹³⁶⁶ BSPHAöR, XI. Session, št. 436, 1892. Krajše so predstavljeni še v: -é.: Nov denar, Slovenec, 20. 5. 1892, št. 115.

¹³⁶⁷ Mises, Ludwig: Die wirtschaftspolitischen Motive der österreichischen Valutaregulierung, str. 572-574, 579-580. Otruba, G.: Die Einführung des Goldstandards in Österreich-Ungarn, str. 135-136.

¹³⁶⁸ Primerjaj: Edinost, 7. 5. 1892, št. 37.

¹³⁶⁹ Vanj sta bila izvoljena tudi slovenska poslanca Fran Šuklje in Fran Povše in tržaški poslanec Karel Stalitz-Valrisano. SPSHAöR, XI. Session, 135. Sitzung, 27. 5. 1892, str. 6274.

¹³⁷⁰ Kolmer, Gustav: Parlament und Verfassung in Österreich, 5. del, str. 324-325.

¹³⁷¹ Slovenec, 28. 5. 1892, št. 121. Slovenski narod, 28. 5. 1892, št. 121. Laibacher Zeitung, 28. 5. 1892, št. 121, str. 1034.

¹³⁷² Slovenec, 7. 6. 1892, št. 128.

¹³⁷³ Heindl, Waltraud: Was ist Reform? Überlegungen zum Verhältnis von Bürokratie, Staat und Gesellschaft in Österreich, V: Rumpler, Helmut (ur.): Innere Staatsbildung und gesellschaftliche Modernisierung in Österreich und Deutschland 1867/71 bis 1914, Wien-München 1991, str. 166-171.

razburjali, ker je bil namesto njihovega kandidata imenovan Slovenec, Slovenci so branili Slovenca Abrama kot nestranskega strokovnjaka.¹³⁷⁴

Nemški liberalci so sprožili obsežno kampanjo proti vladi in ji grozili, da ne bodo podprli valutnih zakonov, če ta ne ugotovi nemškim nacionalnim zahtevam. Sedaj so se poleg vseh prejšnjih zahtev in trenutno aktualnega Abramovega imenovanja nenadoma spomnili še na probleme Nemcev na Štajerskem in Koroškem.¹³⁷⁵ Seveda so se glede tega ves čas pritoževali tudi nemški nacionalci.¹³⁷⁶ Čeprav so nemški liberalci zavrnil njihove pobude za skupno nemško delovanje proti slovanskemu sovražniku in vladi,¹³⁷⁷ so nacionalci s svojim konkurenčnim nemškim radikalizmom liberalce potiskali v vedno bolj radikalen odnos do vlade.¹³⁷⁸

V času nemške nacionalne agitacije je valutni odsek brez večjih problemov enega za drugim potrjeval zakonske predloge in tako zaključeval s svojim delom. Nato pa se je 30. junija 1892 k besedi nenadoma priglasil vodja nemških nacionalcev Otto Steinwender in izjavil, »da oziraje se na poslednje administrativne odredbe vlade, ki podpira osobito slovenski živelj v planinskih in južnih deželah, on in njegova stranka nočeta glasovati« za obravnavani zakon, »ker vlada ne zasluži zaupanja njegove stranke.«¹³⁷⁹

S tem so nemški nacionalci spravili nemške liberalce v zelo kočljiv položaj. Ker je večina liberalnih volivcev iz gospodarskih razlogov podpirala valutno reformo,¹³⁸⁰ liberalci niso misli resno, ko so grozili, da bodo glasovati proti reformi, temveč so preprosto le hoteli od vlade iztržiti čim več političnih koncesij. Ko jim sedaj Taaffe ni nič ponudil in je razburjena nemška javnost od njih glasno terjala, »naj zahtevajo za svoje glasove mastnih političnih koncesij«,¹³⁸¹ jim ob najavi nemških nacionalcev, da bodo glasovali proti reformi, ni preostalo nič drugega, kot da so brez besed zapustili sejo valutnega odseka. S tem so se sicer iz političnih razlogov odrekli glasovanju, vendar hkrati tudi niso glasovali proti

---

¹³⁷⁴ SPSHAöR, 153. Sitzung, XI. Session, 12. 7. 1892, str. 7080 (Fran Šuklje); 160. Sitzung, XI. Session, 20. 7. 1892, str. 7491 (Viktor Kraus). Slovenci so zlasti poudarjali Abramovo bogato jezikovno znanje, zaradi katerega naj bi bil zlasti primeren za ta uradniški položaj v večjezičnem okolju. Nemce to ni prav nič ganilo. Ravno nasprotno. Ker večinoma niso znali slovanskih jezikov, so odločno odklanjali, da bi bila večjezičnost pogoj za zasedbo uradniškega mesta. Zöllner, Erich: *The Germans as an Integrating and Disintegrating Force*, AHY, 1967, št. 1, str. 229.

¹³⁷⁵ Slovenski narod, 15. 6. 1892, št. 135; 18. 6. 1892, št. 137. Slovenec, 16. 6. 1892, št. 135.

¹³⁷⁶ Slovenec, 9. 6. 1892, št. 130; 20. 6. 1892, št. 138; 1. 7. 1892, št. 147.

¹³⁷⁷ Cvirn, Janez: Trdnjavski trikotnik, str. 163-164. Slovenski narod, 13. 6. 1892, št. 133; 17. 6. 1892, št. 136; 20. 6. 1892, št. 138.

¹³⁷⁸ Slovenec, 2. 7. 1892, št. 148.

¹³⁷⁹ Slovenec, 1. 7. 1892, št. 147.

¹³⁸⁰ Mises, Ludwig: *Die wirtschaftspolitischen Motive der österreichischen Valutaregulierung*, str. 572-574.

¹³⁸¹ Slovenski narod, 20. 6. 1892, št. 138.

reformi.¹³⁸² Po pričakovanem prihodu nekaterih konservativnih poslancev je bil valutni odsek znova sklepčen in je uspešno zaključil s svojim delom.¹³⁸³

Taaffe se je v teh zaostrenih političnih razmerah 3. julija 1892 sestal z voditelji Združene nemške levice. Najprej je gladko zavrnil njihovo željo, da bi v bodoče lahko vplivali na uradniška imenovanja. Zanimivo je, da liberalci Taaffeju sploh niso omenili problemov nemških nacionalcev na Štajerskem in Koroškem. Liberalci preprosto niso hoteli tvegati sporazuma s Taaffejem zaradi problemov svojih nemških nasprotnikov. Vendar jim je Taaffe nekaj vseeno moral ponuditi. Zato je sedaj ob primernem trenutku žrtvoval češkega ministra brez listnice Aloisa Pražaka, ki je bil po porazu staročehov praktično politično že odpisan. Vendar se Taaffe vseeno ni hotel zameriti starim koalicijskim partnerjem in je zato Pražakov odstop načrtoval šele za čas po sprejemu valutne reforme.¹³⁸⁴

Rezultati pogajanj so bili še dolgo zaviti v skrivnost in javnost je nervozno ugibala, kaj je Taaffe obljubil nemškimi liberalcem, da so se ti sedaj odločili podpreti reformo.¹³⁸⁵ Nemški nacionalci so slutili »izdajo« nemških nacionalnih interesov in so na vse pretege napadali nemške liberalce.¹³⁸⁶ Ko se je 11. julija 1892 v državnem zboru začela debata o valutni reformi, politično ozadje še vedno ni bilo povsem jasno. Zato so govorniki poljskega,¹³⁸⁷ konservativnega,¹³⁸⁸ mladočeškega¹³⁸⁹ in krščanskosocialnega poslanskega kluba¹³⁹⁰ ostro napadli politiko Združene nemške levice, ki je zaradi političnih malenkosti izsiljevala vlado na račun nujne potrebne gospodarske reforme. S tem je postopala v nasprotju s programom prestolnega govora, ki ga je prej brez zadržkov podpirala. Voditelj nemških liberalcev Ernst Plener jim je ob tem le prostodušno priznal, »da nam je sedanji sistem vladanja kot primerno vodilo za naše delovanje začrtalo politiko prostih rok. S privolitvijo naše stranke sem to svobodo akcije definiral tako, da si pri vsakem vladnem predlogu pridržimo pravico do stvarnega preverjanja, da ga sploh podvržemo vsakokratnemu političnemu preudarku in šele potem ukrepamo.«¹³⁹¹

¹³⁸² SPSHAöR, 154. Sitzung, XI. Session, 13. 7. 1892, str. 7118 (Ernst Plener).

¹³⁸³ Slovenec, 2. 7. 1892, št. 148.

¹³⁸⁴ Skedl, Arthur (ur.): Der politische Nachlaß des Grafen Eduard Taaffe, Wien-Berlin-Leipzig-München 1922, str. 267-269.

¹³⁸⁵ Slovenec, 9. 7. 1892, št. 154. Slovenski narod, 9. 7. 1892, št. 154; 11. 7. 1892, št. 155.

¹³⁸⁶ Slovenski narod, 2. 7. 1892, št. 148; 8. 7. 1892, št. 153; 11. 7. 1892, št. 155; 12. 7. 1892, št. 156. Slovenec, 7. 7. 1892, št. 152; 8. 7. 1892, št. 153; 12. 7. 1892, št. 156.

¹³⁸⁷ SPSHAöR, 152. Sitzung, XI. Session, 11. 7. 1892, str. 7015 (Apollinar Jaworski).

¹³⁸⁸ Ibidem, 153. Sitzung, XI. Session, 12. 7. 1892, str. 7080 (Fran Šuklje).

¹³⁸⁹ Ibidem, 153. Sitzung, XI. Session, 12. 7. 1892, str. 7040 (Karel Kramář).

¹³⁹⁰ Ibidem, 154. Sitzung, XI. Session, 13. 7. 1892, str. 7119-7121 (Karl Lueger).

¹³⁹¹ Ibidem, 154. Sitzung, XI. Session, 13. 7. 1892, str. 7117, (Ernst Plener).

Ko je bila nato 20. julija 1892 valutna reforma v državnem zboru uspešno sprejeta, je prišel dan plačila za nemške liberalce. Po vladni intervenciji je bilo prav na ta dan zopet sklicano zasedanje komisije za razdelitev sodnih okrajev na Češkem.¹³⁹² Na začetku avgusta je odstopil Pražák.¹³⁹³ Kmalu so morali svojo ceno za liberalno približevanje vladi plačati tudi vladi sicer vedno zvesti Slovenci. Ker so bili kranjski Nemci del Združene nemške levice, je Taaffe upokojil med njimi nepriljubljenega deželnega predsednika Andreja Winklerja.¹³⁹⁴ Slovenski ugovori niso nič zalegli, kajti Taaffe »si je mislil, 100 levičarskih glasov daleč odvaga peščico slovenskih poslancev.«¹³⁹⁵ Hkrati pa je stari lisjak Taaffe povsem lahkega srca odslovil vladi zvestega uradnika Winklerja, saj mu je ta že pred meseci sam nakazal željo po svoji upokojitvi. Ob tem je Taaffe samo izrazil željo, da bi šel Winkler z ozirom na trenutne politične razmere v pokoj kakšen mesec prej, kot pa je sicer nameraval.¹³⁹⁶ V vsakem primeru so bili nemški liberalci zadovoljni z neformalno Taaffejevo zagotovitvijo, da Winkler ne bo več dolgo časa kranjski deželni predsednik.

Naposled se je Taaffejeva politična računica povsem izšla. Proti prehodu v specialno debato so složno glasovali le mladočehi in krščanski socialci. Proti reformi je bilo tudi precej nemških konservativcev in drugih zagovornikov agrarnih interesov. Pridružilo se jim je še nekaj nemških nacionalcev in liberalcev (bimetalistov). Vlado je nazadnje podprlo 190 poslancev, proti jih je bilo le 91.¹³⁹⁷ Glasovanje je potekalo gladko tudi med specialno debato. Ko so vladne predloge sprejeli še v gosposki zbornici,¹³⁹⁸ je bila valutna reforma 11. avgusta 1892 uzakonjena.¹³⁹⁹

Volilna reforma je bila zadnji večji uspeh Taaffejeve vlade. Politične razmere na Češkem so bile vse bolj kritične in državni zbor so vse bolj pretresala notranja nasprotja. Boj za splošno volilno pravico je postal eden od osrednjih političnih problemov. Leta 1893 je Taaffe koalicijske stranke presenetil s predlo-

¹³⁹² Kolmer, Gustav: *Parlament und Verfassung in Österreich*, 5. del, str. 74.

¹³⁹³ Urban, Otto: *Die tschechische Gesellschaft*, str. 607. Jenks, William A.: *Austria Under the Iron Ring*, str. 287-288.

¹³⁹⁴ Melik, Vasilij: *Slovenska politika v Taaffejevi dobi*, str. 110.

¹³⁹⁵ Šuklje, Fran: *Iz mojih spominov*, 1. del, str. 235.

¹³⁹⁶ Skedl, Arthur (ur.): *Der politische Nachlaß des Grafen Eduard Taaffe*, str. 297-300. V nasprotju s Šukljatom je imel torej bolj prav Vošnjak, ki je menil, da je Winkler odstopil prostovoljno, čeprav je v politiki videz pogosto pomembnejši od resničnega vzroka. Vošnjak, Josip: *Spomini*, Ljubljana 1982, str. 438.

¹³⁹⁷ SPSHAöR, XI. Session, 155. Sitzung, 14. 7. 1892, str. 7206-7207. Skupaj je bilo proti 28 mladočehov, 15 nemških konservativcev in 5 veleposestnikov, 12 krščanskih socialcev, 10 liberalnih bimetalistov in 7 nemških nacionalcev. Ostali nasprotniki so bili razdrobljeni med ostale poslanske skupine. Med njimi so bili tudi trije Slovenci in en Hrvat.

¹³⁹⁸ O stališču gosposke zbornice primerjaj: Inama-Sternegg, Karl Theodor: *Die neue Währungs- und Münz-Gesetzgebung von Österreich und Ungarn*, ZVSV, 1892, str. 625-659.

¹³⁹⁹ Kolmer, Gustav: *Parlament und Verfassung in Österreich*, 5. del, str. 212-214.

gom volilne reforme. Ker so se največji parlamentarni klubi (liberalna Združena nemška levica, Hohenwartov konservativni klub in poljski klub) z razširivjivo volilne pravice čutili ogrožene, so vrgli Taaffejevo vlado in podprli novo vlado Alfreda Windischgrätza. Nova vladna koalicija je na prvi pogled združila nacionalno sprte Nemce in Slovane. Zato je šest slovenskih poslancev zapustilo Hohenwartov klub, ostalo jih je sedem. S to potezo so se slovenske pogajalske pozicije precej izboljšale. Slovenski poslanci v koaliciji so postali jeziček na tehtnici vladnega obstoja in odcepljeni poslanci so lahko postavljali bolj neposredne zahteve. Slovenci so se hitro sporazumeli glede glavnega cilja – ustanovitve slovenskih vzporednic na nižji gimnaziji v Celju. V naslednjih dveh letih se je celjsko gimnazijsko vprašanje razvilo v glavno politično vprašanje v Avstriji. Celjski Nemci so odločno nasprotovali vsakršni slovenizaciji domnevno nemškega Celja. Pri tem so jih podpirali nemški nacionalci, za katere so bile slovenske paralelke uvod v popolno slovenizacijo Spodnje Štajerske.¹⁴⁰⁰

Vodja nemških liberalcev Ernst Plener je postal novi finančni minister. Veliko svojih naporov je vložil prav v izpeljavo komaj začete valutne reforme. Najprej je bilo iz denarnega obtoka potrebno umakniti večji del državnega papirnatega denarja. Vlada je za najem posojila, s katerim bi lahko nakupila potrebno količino zlata, potrebovala dovoljenje državnega zbora.¹⁴⁰¹ S tem je Plener zadel ob žulj svojih konservativnih koalicijskih partnerjev, ki so bili prepričani, da gospodarska situacija še ni zrela za takšno dejanje, s katerim bi se okoristila le velekapital in Ogrska. Temu so se pridružile še zahteve po podržavljanju avstroogrske banke. Zato se je konservativni klub zavzel za preložitev nadaljnje valutne reforme. V tem trenutku je predsednik konservativnega kluba Hohenwart zagrozil z odstopom, če konservativni poslanci ne bodo podprli vladnega predloga. Šele ta grožnja je nekatere konservativce prepričala, da so se odločili podpreti reformo.¹⁴⁰²

Še z večjim navdušenjem so proti reformi nastopili opozicijski nasprotniki valutne reforme. Iz političnih razlogov so reformi spet nasprotovali mladočehi, iz gospodarskih razlogov pa krščanski socialci. Tudi slovensko javno mnenje je bilo v tem času večinoma na strani opozicije. Vendar je vladi vseeno uspelo strniti svoje vrste. Za preložitev reforme je glasovalo 106 poslancev, proti jih je

¹⁴⁰⁰ Vasilij Melik: Politične razmere v Avstriji pred sto leti, ČZN, 1998, št. 1, str. 33-40. Vasilij Melik: Slovenci v državnem zboru 1893-1904, ZČ, 1979, št. 1, str. 49-50, 55-59. William A. Jenks. Austria Under the Iron Ring, str. 239-303. Janez Cvirn: Celjsko gimnazijsko vprašanje (1893-1895), Kronika, 1997, št. 1-2, str. 102-111. Janez Cvirn: Trdnjavski trikotnik, str. 170-192. Franc Rozman: Odmev celjskega gimnazijskega vprašanja leta 1895 v slovenskem tisku, PNZ, 1997, št. 2, str. 59-64.

¹⁴⁰¹ Glej spodaj poglavje: *Umikanje državnega papirnatega denarja iz obtoka.*

¹⁴⁰² Kolmer, Gustav: Parlament und Verfassung in Österreich, 5. del, str. 433.

bilo 166. Razen Šukljeta in Hohenwarta so vsi slovenski in hrvaški poslanci glasovali za preložitve reforme.¹⁴⁰³

Že čez eno leto pa je Windischgrätzova vlada padla prav zaradi celjskega gimnazijskega vprašanja. Po krajšem prehodnem obdobju je nova vlada Kazimirja Badenija (1895/97) uspešno nadaljevala z delom. Na gospodarskem področju ji je uspelo sprejeti dolgo odlašano davčno reformo. Vendar je tudi ta vlada padla zaradi nepomirljivih nacionalnih nasprotij. Avstrijski parlamentarizem je zašel v svojo najglobljo krizo. Zaradi obstrukcij je bil državni zbor le od časa do časa opravilno sposoben. Nove vlade so bile v glavnem uradniške in so v vedno večji meri uporabljale 14. člen ustave, ki jim je omogočal, da so v času, ko državni zbor ni zasedal, če je bilo nujno, z izdajo cesarskih odredb urejale tudi tista področja, ki so bila sicer pod pristojnostjo državnega zbora. 21. septembra 1899 je bila na ta način nazadnje uzakonjena kronska valuta.¹⁴⁰⁴

---

¹⁴⁰³ Največ nasprotnikov reforme je bilo med mladočehi in drugimi češkimi poslanci (41), potem pa med slovenskimi in hrvaškimi poslanci iz vladnih in opozicijskih vrst (17). Nato so sledili krščanski socialci (13), drugi konservativni poslanci (12), nemški nacionalci (12) in poslanci iz manjših poslanskih skupin. Od slovenskih poslancev sta se še vzdržala Globočnik in Vošnjak. SPSHAöR, 289. Sitzung, XI. Session, 10. 5. 1894, str. 13995-13996. Slovenski narod, 12. 5. 1894, št. 108.

¹⁴⁰⁴ Hasiba, Gernot D.: Das Notverordnungsrecht in Österreich (1848-1917), Wien 1985, str. 103-104, 171.

XIII. KRONSKA VALUTA

1. Krona

a) Nemška marka ali francoski frank

Z valutno reformo je Avstro-Ogrska uvedla zlato valuto, katere računsko enota je bila krona. Nova denarna enota krona ni bila sprejeta povsem brez držkov. Nekateri so pri valutni reformi hoteli novi avstroogrski denar nasloniti na kakšnega od že obstoječih svetovnih denarnih sistemov. Pri tem sta prišli v poštev dve možnosti: »Že nekaj let pečajo se merodajni krogi v avstroogerski monarhiji z idejo, kako urediti naše denarstvo in prijednačiti ga bodisi romanskemu bodisi nemškemu kovnemu sistemu.«¹⁴⁰⁵

Ena od možnosti je bila torej prevzem nemškega denarnega sistema. Glede kovnih lastnostih bi bila nova avstro-ogrsko novčna enota enaka nemški marki. V prid naslonitvi na nemško marko je govorilo zlasti dejstvo, da je bila Nemčija daleč največji trgovinski partner Avstro-Ogrske.¹⁴⁰⁶ Nemčija je v Avstro-Ogrsko tudi izvažala veliko kapitala, čeprav jo je Francija na tem področju še prekašala.¹⁴⁰⁷ Vse to je govorilo v prid monetarni uniji med Nemčijo in Avstro-Ogrsko. Navijanja za takšno monetarno unijo so bila v tesni zvezi s prizadevanji za ustanovitev carinske zveze med obema državama. Na Slovenskem so se v *Marburger Zeitungu* zanjo potegovali spodnještajerski Nemci.¹⁴⁰⁸ Nasploh so se za tesnejše gospodarske povezave z Nemčijo zlasti vneto zavzemali nemški nacionalni krogi, ki v tem niso videli le priložnosti za avstrijsko gospodarstvo, temveč tudi možnost za ohranitev nemške politične prevlade v Avstriji.¹⁴⁰⁹ Paul Pacher se je tako leta 1890 v svoji knjigi iz povsem političnih razlogov tako očitno zavzemal za nemško marko, da je celo *Marburger Zeitung* priznal: »Ta knjižica je politično dejanje.«¹⁴¹⁰

Nasprotno so se Slovenci potegovali za francoski frank, »kar bi bilo nedvomno tudi mnogo pametnejše«.¹⁴¹¹ Slovenci preprosto niso mogli pristati na uresničitev velikonemških načrtov, ki so jih obsojali na nacionalno smrt.¹⁴¹²

¹⁴⁰⁵ Vravnavna denarja, Slovenec, št. 47, 27. 2. 1892.

¹⁴⁰⁶ Leta 1892 je bil npr. njen delež uvoza 45 % in izvoza celo 50 %. Tessner, Magnus: Der Außenhandel Österreich-Ungarns, str. 93-94.

¹⁴⁰⁷ Grimm, Richard: The Austro-German Relationship, JEEH, 1992, št. 1, str. 115-116

¹⁴⁰⁸ Die Herstellung der Barzahlungen, Marburger Zeitung, št. 84, 19. 10. 1890. Die Münzeneinigung mit Deutschland, Marburger Zeitung, št. 84, 19. 10. 1890.

¹⁴⁰⁹ Meyer, Henry Cord: Mitteleuropa in German Thought and Action 1815-1945, Hague 1955, str. 61.

¹⁴¹⁰ Die österreichisch-ungarische Währung, Marburger Zeitung, št. 36, 4. maj 1890.

¹⁴¹¹ Slovenec, št. 64, 20. 4. 1885.

¹⁴¹² Primerjaj: Cvirn, Janez: Slovenci in nemški državnopravni programi (1848-1918), V: Grafenauer, Bogo (ur.): Slovenci in država, Ljubljana 1995, str. 73-82.

Slovenske antipatije do Nemčije so bile tako močne, da so Slovenci Nemčijo/ Prusijo krivili tudi za spodletele denarne reforme iz let 1853, 1859 in 1866: »Kadar smo se bližali pariteti med papirnim in kovinskim denarjem, prišla je vselej 'slučajno' od pruske strani 'kriza' ali vojska. Bil je, reči moramo, dogovorjen načrt«,¹⁴¹³ s katerim so se uničevale avstrijske finance in s tem njena moč. »Upamo, da je Avstrija stara dovolj, in da ima tudi britkih skušenj zadosti, da ji pri presnovi svojega državnega denarja ni treba nobenega jeroba, najmanj pa onega s – pikelhavbo.«¹⁴¹⁴

Zato so Slovenci z obema rokama pograbili možnost, da bi Avstrija stopila v tesnejšo zvezo s Slovanom prijazno Francijo. Pri tem jim ni šlo prav nič na roke dejstvo, da je bil zlati goldinar že postavljen v trdno menjalno razmerje do francoskega franka (1 : 2,5). Zlati goldinar je bil samo trgovski denar, katerega tržna vrednost je bila zaradi zlate ažije povsem drugačna od vrednosti papirnatega goldinarja.¹⁴¹⁵ Avstro-Ogrska bi lahko zlati goldinar prevzela za enoto nove zlate valute samo v primeru, če bi prej revalvirala avstrijsko valuto za vrednost zlate ažije. Takšna reforma pa nikoli ne bi dobila zadostne podpore, še zlasti ne na Slovenskem.

V prid prevzema novčnega sistema latinske denarne unije je govorilo zlasti dejstvo, da je zelo veliko držav uredilo svoj novčni sistem prav na podlagi francoskega franka.¹⁴¹⁶ Zato so privrženci francoskega franka poudarjali, da je marka plačilno sredstvo le v Nemčiji, medtem ko je frank v obtoku po mnogih državah latinske denarne unije, kjer je avstrijska trgovina zelo razvita in bi se lahko še bolj razvila, tako da »trgovina in promet naš je ves za to, da bi sprejeli frank, torej romansko denarstvo, katerega se poslužuje vsa južna Evropa«. ¹⁴¹⁷ Pri tem so mirno spregledali dejstvo, da je trgovina z Nemčijo prekašala trgovino z vsemi temi državami. Zato so tudi poudarjali, da je frank valuta, »ki se je dosedaj pokazal kot najboljši in najstalnejši denar«. ¹⁴¹⁸

Nazadnje Avstro-Ogrska svoje zlate valute ni vezala na noben obstoječi denarni sistem. Pogajanja o kovanju enotnega svetovnega kovanca so žalostno propadla. Kot svetovni denar se je uveljavila zlata valuta, brez enotnega denarne-

¹⁴¹³ Preosnova valute, Slovenec, št. 244, 23. 10. 1890.

¹⁴¹⁴ Ibidem.

¹⁴¹⁵ Zlata ažija se je merila glede na razliko v tržni vrednosti med zlatim in papirnatim goldinarjem.

¹⁴¹⁶ Poleg članic latinske denarne unije (Francija, Belgija, Švica, Italija in od leta 1867 še Grčija) so tudi Bolgarija, Finska, Romunija, Srbija, Španija, Kostarika, Gvetamala, Salvador, Honduras, Nikaragua, Argentina, Bolivija, Čile, Kolumbija, Ekvador, Peru, Uragvaj in Venezuela uredile svoj novčni sistem na podlagi francoskega franka, čeprav uradno niso bile članice latinske denarne unije. Reti, Steven: Silver and Gold, str. 55.

¹⁴¹⁷ Slovenec, št. 56, 10. 3. 1886.

¹⁴¹⁸ L.-n.: Ob uravnanju vrednote (valuta), Edinost, št. 37, 7. maj 1892.

ga sistema.¹⁴¹⁹ Če bi torej Avstro-Ogrska prevzela frank ali marko, bi prevzela le enega od mnogih tedanjih denarnih sistemov.

Poleg tega so bile v habsburški monarhiji še zelo žive predstave, koliko težav je povzročila uvedba avstrijske valute, ki je bila za 5 % manj vredna od konvencijske valute.¹⁴²⁰ Če bi Avstro-Ogrska prevzela kateri koli tuji denarni sistem, bi se znova srečala s takratnimi težavami in neskončnimi in zapletenimi preračunavanji. Nič čudnega torej, če je velika večina ljudi hitro pozabila na francoski frank in nemško marko, ko je nastopil čas za valutno reformo.¹⁴²¹

b) 1 goldinar = 2 kroni

Niso pa pozabili na vse domnevne težave, ker naj bi bil goldinar kot denarna enota preveč vreden. Med ljudmi je bilo že leta pred valutno reformo zelo razširjeno prepričanje, da je goldinar preveč vreden in bi bilo zato potrebno njegovo vrednost zmanjšati za polovico: »Da je jednota našega denarstva, naš goldinar, sama na sebi prevelika v primerjavi z jednotami drugih držav /.../, je že davno dognana resnica.«¹⁴²²

Podlaga za takšen načina razmišljanja je bila povsem preprosta: »Mnogokrat omenjala se je že velika škoda, katero trpi ubožnejši del ljudstva s tem, da je pri nas najmanjša novčna jednota 1 krajcar, kajti novci na pol krajcarja rabijo se v prometu le redko kdaj.«¹⁴²³ Avstro-ogrski goldinar je bil namreč kot denarna enota v primerjavi z ostalim evropskim denarjem kar precej vreden. Nemška marka in francoski frank sta bila približno za polovico manj vredna. Zato naj bi bila že najmanjša denarna enota pol krajcarja za natančno plačevanje manjših denarnih zneskov odločno prevelika. Trgovci so cene vedno zaokrožili navzgor. Predvsem je to veljalo pri prodaji majhnih količin blaga revežem, ki si zaradi stalnega pomanjkanja denarja nakupa večjih količin blaga preprosto niso mogli privoščiti. Cena je bila določena le za kilogram. Če je tako npr. kilogram določenega artikla stal 85 krajcarjev, bi morale četrtil kilograma stati 21,25 krajcarjev. Ker pa denarja za četrtil krajcarja ni bilo, je trgovec ceno zaokrožil navzgor. Kupec je bil zato na izgubi. Čeprav zneski, ki so jih ljudje pri tem zgubili, niso bili veliki, naj bi tudi ob tem veljala stara ljudska modrost: zrno na zrno pogača, kamen na kamen palača.

Razmere naj bi bile po pisanju takratnega časopisja dejansko še slabše. Človek v Avstro-Ogrski »navadno za pol krajcarja še nič kupiti ne more. Vsakdo

¹⁴¹⁹ Glej poglavje *Zametki zlate valute*.

¹⁴²⁰ Novi denar, Slovenec, št. 122, 30. maj 1892. Glej še poglavje *Zmešnjave in prevare*.

¹⁴²¹ Mataja, Victor: Die österreichische Währungs-Enquete, str. 364-365. Menger, Carl: Beiträge zur Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn, str. 49-53.

¹⁴²² Vravnavna denarja, Slovenec, št. 47, 27. 2. 1892.

¹⁴²³ -d.: O naši novčni jednoti, Slovenski narod, št. 69, 27. 3. 1885.

zametuje tak denar ter ga neče nikakor vzeti, nejevoljen je, ako mu daš dva pol-krajcarja mesto krajcarja«. Berač je vihal nos nad pol krajcarja, on je zahteval celega, otroku nisi mogel dati pol krajcarja, temveč le celega. Tudi cene po gostilnah in trgovinah naj bi bile navadno zaokrožene na goldinar. »In koliko sto in sto tacih priložnosti je v našem življenji, ko menimo, da ne moremo drugače, kakor da damo goldinar«,¹⁴²⁴ ko bi zadostovalo že pol goldinarja. Navzgor niso bile zaokrožene le cene, temveč so bili tudi ljudje navajeni na zaokrožene vsote. Če bi bila torej denarna enota za polovico manj vredna, bi tudi ljudje manj plačevali. To upanje je bilo leta 1892 med razpravo o denarni reformi močno razširjeno. S pol manj vrednim denarjem naj bi ljudje dobivali »marsikatero stvar ceneje, kakor doslej«¹⁴²⁵, s tem pa naj bi se »povzdignilo veljavo denarja in splošno štedljivost«. ¹⁴²⁶

Tem pogledom je pritrdila tudi vlada: »Pri tem [pri reformi] se bo upoštevala tudi pogostoma izrečena želja, da se v Avstriji uvede manjša denarna enota, kot je dosedanja. S tem je povezana sicer precej oporekana domneva, da se bo zaradi manjše denarne enote tudi naše življenje večkrat pocenilo.«¹⁴²⁷ Vrednost nove denarne enote krone se je v primerjavi s staro denarno enoto goldinarjem znižala točno na polovico. Menjalno razmerje je bilo torej: **1 goldinar avstrijske valute = 2 kroni zlate valute.**¹⁴²⁸

Pri tem je bilo problematično edino to, da so pričakovanja, povezana z zmanjšanjem denarne enote za polovico počivala na povsem napačnih predpostavkah. Tako zagovorniki kot nasprotniki tega ukrepa so se strinjali, da izbrana denarna enota ne sme biti prevelika ali premajhna.¹⁴²⁹ Vendar se niso strinjali, katera denarna enota je najbolj primerna za habsburško monarhijo in kakšne posledice na gospodarsko življenje ima izbira (ne)pravilne denarne enote.¹⁴³⁰

Zagovorniki goldinarja so bili prepričani, da krajcar povsem ustreza potrebam gospodarstva po drobižu. Zato je bilo v prometu tudi zelo malo drobiža po pol krajcarja, ki so ga uporabljali le v izjemnih primerih in še to v revnejših

¹⁴²⁴ -d-: Predlog o znižanju naše novčne jednote, Slovenski narod, št. 107, 12. maj 1886.

¹⁴²⁵ Kako bode z novim denarjem, Slovenski narod, št. 146, 30. 6. 1892.

¹⁴²⁶ Krona in vinar, Slovenski narod, št. 88, 19. 4. 1892. Primerjaj še: Uprašanja in odgovori o uravnavi vrednote, Gorica 1892, str. 23-24.

¹⁴²⁷ Szczepanowski, Stanislav: Bericht des Valutausschusse, str. 15.

¹⁴²⁸ Menger, Carl: Der Gesetzentwurf, betreffend die Feststellung der Kronenwährung in Oesterreich-Ungarn, JNÖS, 1892, str. 741-743.

¹⁴²⁹ V tem smislu je ilustrativen sledeči odlomek iz ekonomskega učbenika: »Z ozirom na gospodarske razmere različnih dežel je /.../ kovno enoto potrebno primerno izbrati. Ustrezati mora idealni povprečni vrednosti posameznih poslovnih dogovorov. Premajhna ali prevelika kovna enota oteži kupčijo enako kot izračunavanje, ki se mora v prvem primeru opraviti z velikimi števili in v drugem z ulomki. Kolikor manjša je kovna enota, toliko natančneje se lahko določi cena različnega blaga.« Cossa, Luigi: Die ersten Elemente der Wirtschaftslehre, Freiburg im Breisgau 1896, str. 64.

¹⁴³⁰ Mataja, Victor: Die österreichische Währungs-Enquete, str. 365-367.

okoljih.¹⁴³¹ Prav to dejstvo, da je življenjska praksa iz denarnega obtoka izrinila drobiž po pol krajcarja, naj bi govorilo v prid ohranitve goldinarja kot denarne enote. Poleg tega so takratni moralisti tudi ugotavljali, da ljudje nimajo ne-
spoštljivega odnosa samo do drobiža po pol krajcarja, temveč tudi do »bore«
krajcarja, torej do drobiža za 1 krajcar.¹⁴³² Problematičen torej ni bil odnos do
polkrajcarja kot takšnega, temveč do malo vrednega drobiža nasploh.

Slika 50: Bakreni drobiž, krajcar avstrijske valute, 1885.

Resnično so nižji sloji prebivalstva življenjske potreb-
ščine ponavadi kupovali dražje kot premožnejši sloji pre-
bivalstva. Vendar teh višjih cen niso plačevali zaradi nepri-
mernega drobiža. Reveži so bili zaradi pomanjkanja denarja
večinoma prisiljeni življenjske potrebščine kupovali iz rok v usta. Nasprotno so
si bogatejši ljudje lahko privoščili, da so naenkrat kupili večje količine blaga.
Manjše količine blaga je bilo mogoče kupiti samo v manjših trgovinah in pri
branjevcih, ki so zaračunali visoko maržo. Čim več trgovskih posrednikov je bilo
med proizvajalcem in kupcem, tem dražje je bilo prodajno blago. Obratno je
bilo pri grosistu z manjšo maržo pri nakupu večjih količin blaga mogoče dobiti
še količinski popust.¹⁴³³

Z zmanjšanjem denarne enote na polovico reveži torej niso mogli biti
pretirano na boljšem. Nekateri so se celo bali, da bodo na slabšem: »Trgovci
bodo hvaležni, ker bodo zopet dobiček imeli na blagu, času in denarji samem,
konsument bo pa še večji revež, kakor je sedaj. Kolikor se spominjamo, se je pri
vsaki taki novotarii življenje še vselej podražilo in to prvič, ko smo staro kon-
vencijsko veljavo zamenili za sedanjo avstrijsko, dalje ko smo dobili novo mero
in vago.«¹⁴³⁴

Leta 1876 so bile uvedene nove merske enote, ki jih poznamo še danes.
Nov merski sistem je bil sicer sprejet z naklonjenostjo,¹⁴³⁵ vendar je, ko je pričel
veljati, »napravlil pri kupovalcih in prodajalcih velike zmešnjave, zamude, prepri-

¹⁴³¹ Menger, Carl: Beiträge zur Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn, str. 53-57.

¹⁴³² Kako se je »bore« - krajcarju po svetu godilo, Novice, št. 24, 17. 6. 1885, str. 194-195, št. 25, 24. 6. 1885, str. 201-202.

¹⁴³³ Takšne cenovne razlike so bile običajne že v predmarčnem obdobju. Primerjaj: Florencourt, Franz: Verteuerung durch mangelndes Kapital, V: Jantke, Carl in Hilger, Dietrich (ur.): Die Eigentumslosen, München 1965 [1848], str. 186-188. To je pravilo, katerega so antropologi opazili tako pri sedanjih revežih tretjega sveta kot pri revežih razvitih dežel. Reveži kupujejo le manjše količine, pri katerih se zaračuna višja marža in za katere trgovci ne ponujajo ugodnih popustov kot pri nakupih večjih količin. Weatherford, Jack: The history of Money, str. 210-211.

¹⁴³⁴ Slovenec, št. 56, 10. 3. 1886.

¹⁴³⁵ Glej npr. »U. T«: Vesoljna mera in vesolna vaga, Slovenski narod, št. 50, 3. 3. 1875.

re zaradi cene blaga po novi meri in vagi; bila je in je še splošna nezaupnost, vsak se boji goljufan biti. [...] In res kaže skušnjava, da pri vsaki spremembi mere in vage, pri vpeljavi novega denarja prodajalci brž poskočijo s ceno blaga in kupovalci so na slabšem.¹⁴³⁶ Gostilničarji in trgovci so ob takšnih priložnostih cene praviloma povišali. In kolikor manjše so bile nove mere, toliko slabše je bilo za kupca. »Prvič velja že povsod za resnično matematično pravilo«, da npr. polovica od 7 ni $3 \frac{1}{2}$, temveč 4. »Čim manjše je število, za toliko več v primeri je kupovalec poškodovan.«¹⁴³⁷ Pri vpeljavi novih mer sta se tako gostilničar in trgovec predvsem zanimala za lastni žep in ne za pravično novo ceno. Dva tedna po vpeljavi novih mer naj ne bi le dva ljubljanska gostilničarja zvišala svojih cen.¹⁴³⁸

Vendar so bile takšne podražitve, ki so se pojavile pri zaokrožitvi novih cen, le minimalne in so imele le zanemarljiv vpliv na splošno rast cen. Zaradi konkurence so se cene med različnimi ponudniki sčasoma vendarle izravnale, in to ne vedno na višji stopnji. Da bi pri preračunavanju iz stare v novo denarno enoto prišlo do čim manj zapletov, je bilo tudi menjalno razmerje med starim goldinarjem in novo krono zares preprosto. Zato se zagovorniki krone niso bali prihodnosti, ker da bo »vse bolj jasno in umevno«,¹⁴³⁹ kot pa je bilo pri uvedbi avstrijske valute.

Ob vseh teh nasprotujočih si mnenjih so bili ljudje lahko prepričani samo v tisto, na kar je hudomušno opozoril pisec v *Slovenskem narodu*, češ, berači bodo nenadoma dobivali miloščino, ki bo za pol manjša od prejšnje, krčmarji bodo cene za dvakrat podražili in jih po stari navadi zaokrožili navzgor, kmetje bodo za pridelke dobili res dvakrat več denarja, vendar bodo tudi davki dvakrat višji, dote in druga premoženja bodo dvakrat višja in svet bo poln novopečenih milijonarjev in domišljavih mladenk z dvakrat večjo doto.¹⁴⁴⁰

2. Novi kovanci kronske valute

Zakon z dne 2. avgusta 1892 je za novo valuto predvideval kurantne zlatnike po 10 in 20 kron, srebrni drobiž po 1 krono, drobiž iz niklja po 10 in 20 vinarjev in bronasti drobiž po 1 in 2 vinarja. Srebrni drobiž po 5 kron je bil predviden šele z zakonom z dne 21. septembra 1899,¹⁴⁴¹ kurantni zlatnik po 100 kron z zakonom z dne 11. avgusta 1907¹⁴⁴² in srebrni drobiž po 2 kroni z zakonom z dne 7. marca 1912.¹⁴⁴³ Vse te kovance prikazuje spodnja tabela 14. Nova

¹⁴³⁶ Nekoliko migljejev občinstvu o novi meri in vagi, Slovenec, št. 3, 6. 1. 1876.

¹⁴³⁷ Nekoliko migljejev občinstvu o novi meri in vagi, Slovenec, št. 4, 8. 1. 1876.

¹⁴³⁸ Slovenec, št. 7, 15. 1. 1876.

¹⁴³⁹ Novi denar, Slovenec, št. 122, 30. maj 1892.

¹⁴⁴⁰ F. K.: Krona, Slovenski narod, št. 121, 28. maj 1892.

¹⁴⁴¹ RGB, 21. 9. 1899, št. 176, 2. poglavje.

¹⁴⁴² RGB, 11. 8. 1907, št. 201, 202.

¹⁴⁴³ RGB, 7. 3. 1912, št. 53, št. 54.

denarna enota krona se je delila na sto delov: 1 krona = 100 vinarjev (Heller). Uradna (nemška) okrajšava za krono je bila K in za vinar h. Slovenci smo za krono prav tako uporabljali okrajšavo K, za vinar pa v. Šele leta 1899 je nova valuta dobila uradno ime **kronska valuta** (Kronenwahrung) (KW).¹⁴⁴⁴

Tabela 14:¹⁴⁴⁵

	kovanci	čistina	surova teža	jedro
kurantni zlatniki	100 kron	900	33,875	30,488
	20 kron	900	6,775	6,097
	10 kron	900	3,387	3,049
srebni drobiž	5 kron	900	24	21,6
	2 kroni	835	10	8,35
	1 krona	835	5	4,175
drobiž iz niklja	20 vinarjev	1000	4	4
	10 vinarjev	1000	3,003	3,003
bronasti ¹⁴⁴⁶ drobiž	2 vinarja	1000	3,333	3,333
	1 vinar	1000	1,667	1,667

Iz enega kilograma čistega zlata se je skovalo 3280 kron. Za zlatnike po 20 kron je v Avstriji e od vsega začetka veljala kovna prostost, zlatnike po 10 kron so kovali samo na račun drzave.¹⁴⁴⁷ Za privatne osebe je kovnina znašala 6 kron od kilograma čistega zlata, za narodno banko le 4 krone.¹⁴⁴⁸ Kurantne zlatnike se je lahko e od vsega začetka uporabljalo v plačilnem prometu, čeprav je bila v veljavi e avstrijska valuta. Ker drzava zlatnikov e ni pošiljala v obtok, so krožili le zlatniki, ki so bili skovani na privatni račun. Menjalno razmerje je bilo 20 K = 10 gld., 10 K = 5 gld. Od 28. decembra 1892 je bilo z zlatimi kronami mogoče plačevati vse obveznosti, za katere je bilo izrecno določeno, da jih je potrebno plačevati z zlatimi goldinarji (zlasti carine). Vrednostno razmerje je bilo: **42 zlatih goldinarjev = 100 kron.**¹⁴⁴⁹ Zlatnike po 8 in 4 gld. so takoj prenehali kovati, kot trgovske zlatnike pa so e naprej kovali dukate.¹⁴⁵⁰

Slika 51: Kurantni zlatnik, 20 kron kronske valute, 1899, Dunaj.

¹⁴⁴⁴ Slovenec, r. 273, 28. 11. 1899.

¹⁴⁴⁵ RGB, 2. 8. 1892, r. 126, 2. 8. 1892, r. 127.

¹⁴⁴⁶ Bronasti drobiž je bil napravljen iz zlitine, ki je vsebovala 95 % bakra, 4 % kositra in 1 % cinka.

¹⁴⁴⁷ Na Ogrskem je kovna svoboda veljala za obe vrsti zlatnikov.

¹⁴⁴⁸ RGB, 11. 8. 1892, r. 133.

Nova valuta je bila šepajoča zlata valuta. Zato so bili kot kurantni srebrniki še naprej v uporabi srebrniki po 2, 1 in 1/4 goldinarja avstrijske valute, čeprav jih vlada ni smela več na novo kovati. Njihova vrednost v kronah je bila: 2 gld. = 4 K, 1 gld. = 2 K, 1/4 gld. = 1/2 K. Vendar so kurantni srebrniki po 2 in 1/4 gld. veljali samo do 1. junija 1893. Po imenski vrednosti se jih je dalo zamenjati še do 31. julija 1893,¹⁴⁵¹ potem so bili v obtoku samo še kurantni srebrniki po 1 gld. Po letu 1899 je država velik del kurantnih srebrnikov prekovala v srebrni drobiž po 5 kron. Po letu 1907 jih je prekovala v nov kontingent srebrnega drobiža po 5 kron. Po letu 1912 jih je zamenjala z vrednostno enakim drobižem po 2 kroni in z novim kontingentom srebrnega drobiža po 1 krono. Kot trgovske srebrnike so še naprej prosto kovali levantinske tolarje (Marije Terezije).¹⁴⁵²

Slika 52: Srebrni drobiž, 5 kron kronske valute, 1907.

Poleg kurantnih zlatnikov in srebrnikov je valutna reforma predvidevala še uporabo različnih vrst drobiža, ki so imeli le omejeno plačilno moč in katerih izdaja je bila podvržena strogim kontingentom. Na podlagi kvot, ki sta jih avstrijska (70 %) in ogrska (30 %) polovica monarhije plačevali za skupne stroške, so bili leta 1892 razdeljeni tudi kontingenti skupnega drobiža, ki ga je kovala vsaka polovica monarhije posebej. Kasneje so nekatere kontingente povečali. Tabela 15 tako prikazuje, koliko drobiža se je lahko največ skovalo. Prav tako prikazuje zneske (v kronah), do katerih sta morali javnost in država sprejemati določene vrste drobiža v plačilo. Če je kdo hotel plačati z večjo količino tega drobiža, je lahko prejemnik odklonil takšno plačilo.

Tabela 15:¹⁴⁵³

	kovanci	kontingent	javnost	država
srebrni drobiž	5 kron	64.000.000 + 64.000.000 ¹⁴⁵⁴	250	brez omejitev
	2 kroni	50.000.000 ¹⁴⁵⁵	50	
	1 krona	200.000.000 + 100.000.000 ¹⁴⁵⁶		
drobiž iz niklja	20 vinarjev	60.000.000 +	10	10
	10 vinarjev	20.000.000 ¹⁴⁵⁷		
bronasti drobiž	2 vinarja	26.000.000	1	10
	1 vinar			

¹⁴⁴⁹ RGB, 2. 8. 1892, št. 128, 28. 12. 1892, št. 238.

¹⁴⁵⁰ Glej Tabelo 6.

Kovanci in papirnati denar avstrijske valute so tudi po sprejemu valutne reforme leta 1892 še naprej ostali v veljavi. Zamenjava starega denarja z novim je potekala postopoma: »Pozneje dobimo namestu papirnatega denarja deloma kovani denar, deloma nov papirnati denar, kajti potem mogel bode vsakdo zamenjati papirnati denar za kovani denar.« Plačevanje da bo lahko še naprej potekalo s starim denarjem, »in samo če bode hotel, recimo, da ima slučajno kaj novega denarja, mogel bode plačevati s kronami.«¹⁴⁵⁸ Do nadaljnjega je torej Avstro-Ogrska še naprej imela avstrijsko valuto. Avstrijska valuta je bila tako tudi merilo vrednosti. V goldinarjih in krajcarjih so bile izražene vse denarne vrednosti. Kronska valuta je bila samo plačilno sredstvo. Z obstoječim denarjem kronske valute je bilo mogoče plačevati po fiksnem menjalnem razmerju 1 gld. = 2 K.¹⁴⁵⁹

3. Umikanje državnega papirnatega denarja iz obtoka

Obstoj državnega papirnatega denarja je bila velika zapreka, ki jo je bilo potrebno premagati na poti do konvertibilne zlate valute.¹⁴⁶⁰ Vse dokler je obstajal nekonvertibilni državni papirnati denar, ni bilo mogoče razglasiti konvertibilnosti bankovcev. Zato sta se z zakonom z dne 2. avgusta 1892 obe polovici monarhije obvezali, da bosta iz denarnega obtoka čim prej umaknili kontingent 312 milijonov gld. državnega papirnatega denarja.¹⁴⁶¹ Za to operacijo pa sta avstrijska in ogrska vlada potrebovali ustrezno količino zlata. Zato je avstrijska vlada od državnega zbora dobila dovoljenje, da lahko najame posojilo za 218,4 milijonov gld. (70 % skupne vsote), s katerim bo na svetovnem tržišču lahko kupila potrebne količine zlata.¹⁴⁶²

¹⁴⁵¹ RGB, 24. 3. 1893, št. 42.

¹⁴⁵² Glej Tabelo 6.

¹⁴⁵³ RGB, 2. 8. 1892, št. 126, 2. 8. 1892, št. 127.

¹⁴⁵⁴ Leta 1907 so kontingent srebrnega drobiža po 5 kron povečali za 64 milijonov kron. Od novega kontingenta je na Avstrijo odpadlo 44,8 milijonov in na Ogrsko 19,2 milijonov RGB, 11. 8. 1907, št. 202.

¹⁴⁵⁵ Od tega je 15 milijonov odpadlo na Avstrijo in 35 milj na Ogrsko.

¹⁴⁵⁶ Leta 1912 so kontingent srebrnega drobiža po 1 krono povečali za 100 milijonov kron. Od novega kontingenta je na Avstrijo odpadlo 70 milijonov in na Ogrsko 30 milijonov RGB, 7. 3. 1912, št. 54.

¹⁴⁵⁷ Leta 1907 so kontingent drobiža iz niklja povečali za 20 milijonov kron. Od tega je 14 milijonov odpadlo na Avstrijo in 6 milijonov na Ogrsko. RGB, 19. 2. 1907, št. 38, št. 39. Slovenec, št. 10, 12. 1. 1907.

¹⁴⁵⁸ Kako bode z novim denarjem, Slovenski narod, št. 143, 25. 6. 1892.

¹⁴⁵⁹ Primerjaj: Uprašanja in odgovori o uravnavi vrednote, str. 5-6.

¹⁴⁶⁰ Mitchell, Wesley C.: Resumption of Specie Payments in Austria-Hungary, JPE, 1898, št. 1, str. 108.

¹⁴⁶¹ RGB, 2. 8. 1892, št. 127.

¹⁴⁶² RGB, 2. 8. 1892, št. 130. Inama-Sternegg, Carl Theodor: Die Gesetze betreffend die Einlösung von Staatsnoten und die Herabminderung der Schwebenden Schuld in Partial-Hypothekaranweisungen, ZVSV, 1894, str. 449-463.

Slika 53: Državni papirnati denar, 1 goldinar avstrijske valute, 1. 1. 1882.

Nasprotniki zlate valute so že od vsega začetka z nezaupanjem gledali na nameravano posojilo in na nakup zlata.¹⁴⁶³ Ti strahovi niso potihnili niti po uspešnem sprejetju valutne reforme v avstrijskem parlamentu.¹⁴⁶⁴ Povsem nepričakovano pa se je znova pojavila zlata aziija. Tržna vrednost nove valute se v razmerju do zlatih deviz od srede novembra 1892 ni več držala v mejah zlatih točk. Zlata aziija je začela hitro naraščati in je novembra 1893 pri 6,75 % dosegla svoj vrh. Nato je začela padati in je 17. oktobra 1895 dokončno izginila.¹⁴⁶⁵

Nasprotniki zlate valute so bili prepričani, da so se uresničile njihove črne napovedi. *Slovenec* je tako poročal: »Vrejenje valute zadeva na težave, zlata ni dobiti. Jedva se je začelo uvajanje novega denarja, že ima zlato 2 % aziije. S tem je pa uničen ves uspeh vrejenja valute, ker se je ž njo hotela baš to aziijo preprečiti.«¹⁴⁶⁶ »To prihaja od tod, da ni mogoče dobiti potrebne zlata. Židovski bogatini ga trdno držé v svojih krempljih. Težavni položaj naše države si hočejo židovski bogatini popolnoma izkoristiti.«¹⁴⁶⁷ Za pojav zlate aziije naj bi bilo krivo prav povečano povpraševanje po zlato,¹⁴⁶⁸ pred čemer so že prej svarili nasprotniki zlate valute: »Sedaj se še le vidi, kako prav so imeli tisti, ki so svarili pred vpeljavo zlate veljave.«¹⁴⁶⁹ V tem trenutku se je znova oglašil Vaso Petričič in je ponovil svoje nauke iz leta 1889.¹⁴⁷⁰ Tudi *Slovenski narod* je s ponosom poudaril: »Našim čitateljem je gotovo še v spominu, da smo svoj čas v principu odobrvali vladni namen, regulirati našo valuto, da pa smo odločno obsojali način, kako je mislila vlada svoj načrt izvršiti.«¹⁴⁷¹

¹⁴⁶³ Primerjaj poglavje Neuspešno zavračanje zlate valute, e) Problem dolgov.

¹⁴⁶⁴ *Socijalne stvari*, *Slovenec*, št. 245, 26. 10. 1892, št. 253, 5. 11. 1892.

¹⁴⁶⁵ Kamitz, Reinhard: *Die österreichische Geld- und Währungspolitik*, str. 154. Spitzmüller, Alexander: *Die österreichisch-ungarische Währungsreform*, str. 498, 558.

¹⁴⁶⁶ *Slovenec*, št. 95, 26. 4. 1893.

¹⁴⁶⁷ *Slovenec*, št. 117, 24. maj 1893.

¹⁴⁶⁸ *Slovenec*, št. 148, 1. 7. 1893, št. 151, 5. 7. 1893, št. 187, 17. 8. 1893.

¹⁴⁶⁹ *Slovenec*, št. 117, 24. maj 1893.

¹⁴⁷⁰ Petričič, Vaso: K valutnemu vprašanju v deželah, zadolženih v inozemstvu, *Slovenski narod*, št. 264, 17. 11. 1893, št. 265, 18. 11. 1893.

¹⁴⁷¹ *Slovenski narod*, št. 136, 16. 7. 1893.

Vendar vlada ni nosila vse odgovornosti za zlato ažijo. Čeprav vzroki za nastanek zlate ažije še niso povsem pojasnjeni, lahko rečemo, da sta bili poleg povečanega povpraševanja po zlatu za zlato ažijo v veliki meri krivi tudi svetovna gospodarska depresija in negativna avstrijska plačilna bilanca.¹⁴⁷² Avstrijska vlada je pri nakupu zlata delovala zelo previdno. Celotno operacijo je zaupala bančnemu konzorciju, ki jo je v letih 1893/95 izpeljal brez večjih težav.¹⁴⁷³ Povrh tega je avstrijska vlada kmalu ugotovila, da ne potrebuje toliko zlata, kot je sprva predvidevala in si je zato sposodila le 3/4 predvidene vsote. Tudi ogrska vlada je brez večjih težav nabavila potrebno zlato.¹⁴⁷⁴

Avstrijski vladi je junija 1894 skozi parlamentarno proceduro uspelo spraviti nov zakon o izvedbi valutne reforme. Avstrijska in ogrska vlada naj bi iz denarnega obtoka umaknili za 200 milijonov gld. državnega papirnatega denarja. Povsem naj bi umaknili državni papirnati denar po 1 gld., za preostali znesek pa naj bi umaknili preostali državni papirnati denar po 5 in 50 gld. Umaknjeni državni papirnati denar so nameravali nadomestiti s 40 milijoni gld. v srebrnem drobižu. Za preostali znesek je država avstroogrski banki nakazala zlato, ta ji je odpisala dolgove in dala v obtok bankovce in kurantne srebrnike.¹⁴⁷⁵

Slika 54: Državni papirnati denar, 5 goldinarjev avstrijske valute, 1. 1. 1881.

Državni papirnati denar po 1 gld. je imel prisilni tečaj še do konca leta 1895. Pri državnih blagajnah in uradih ga je bilo mogoče unovčiti in zamenjati še do 30. junija 1896, nato pa ga je bilo do konca leta 1899 mogoče zamenjati samo še pri večjih državnih blagajnah¹⁴⁷⁶ in pri davčnih uradih.¹⁴⁷⁷ Ko so 24. julija 1894 prenehali izdajati državni papirnati denar po 1 gld., ga je bilo v obtoku za več kot 57 milijonov gld. Zamenjava denarja je hitro potekala.¹⁴⁷⁸ Nekateri so pohiteli celo bolj kot bi bilo potrebno, saj so bili prepričani, da je ta

¹⁴⁷² Primerjaj: Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 154. Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, str. 498-500. Hertzka, Theodor: Wechselkurs und Agio, Wien 1894. Kalkmann, Philipp: Die Entwertung der österreichischen Valuta in Jahre 1893 und ihre Ursache, Freiburg-Leipzig-Tübingen 1899

¹⁴⁷³ Več o tem glej. Glej: März, Eduard: Österreichische Industrie- und Bankpolitik, str. 260, 262-268.

¹⁴⁷⁴ Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, str. 362.

¹⁴⁷⁵ RGB, 9. 7. 1894, št. 154, 9. 7. 1894, št. 155.

¹⁴⁷⁶ RGB, 24. 7. 1894, št. 158. Slovenec, št. 199, 31. 8. 1894, št. 160, 12. 11. 1895.

¹⁴⁷⁷ Slovenec, št. 292, 19. 12. 1896.

¹⁴⁷⁸ Primerjaj: Slovenec, št. 285, 10. 11. 1894, št. 280, 6. 12. 1894, št. 56, 8. 3. 1895, št. 79, 6. 4. 1895, št. 184, 13. 8. 1895.

denar izgubil prisilni tečaj že konec leta 1894.¹⁴⁷⁹ Konec leta 1895 ga je bilo v obtoku samo še za 1,4 milijona gld.¹⁴⁸⁰ Nato je zamenjava le počasi potekala.¹⁴⁸¹ Večine državnega papirnatega denarja po 1 gld. so se ljudje znebili že do konca leta 1895, ostali denar pa so iz teh ali onih razlogov le počasi prinašali v zamenjavo. Dosti tega denarja preprosto ni bilo več: ali je bil uničen ali do nerazpoznavnosti poškodovan. Precej ga je bilo izgubljenega ali založenega. Časopisi so bralce sicer opozarjali na roke za zamenjavo,¹⁴⁸² vendar so ljudje v zadnjih mesecih prinesli zamenjat samo še par deset tisoč gld.¹⁴⁸³ Do konca leta 1899 je bilo nezamenjanih še za okoli 600.000 gld. teh »zmanjkovcev«.¹⁴⁸⁴ Ker po tem času nezamenjani denar ni več veljal, so ga s tem državljeni praktično podarili državi.

Do konca leta 1896 so iz obtoka umaknili tudi za 142 milijonov gld. državnega papirnatega denarja po 5 in 50 gld. Ljudje pri tej zamenjavi niso imeli nobenih problemov, saj ga je država sproti umikala iz prometa,¹⁴⁸⁵ kakor hitro so ji ljudje s tem denarjem plačali kakšen znesek.¹⁴⁸⁶

4. Zamenjava drobiža

Prebivalstvo je novo kronsko valuto najbolj očitno zapopadlo, ko so morali zamenjati denar avstrijske valute v nov denar kronske valute. Za vse sloje prebivalstva je bilo to najbolj očitno predvsem pri drobižu. Že leta 1893 je vlada začela umikati srebrni drobiž po 20 kr.¹⁴⁸⁷ Naslednje leto se je odločila, da bo srebrni drobiž po 20 kr. veljal še do konca leta 1894, zamenjati pa ga bo mogoče do konca leta 1895.¹⁴⁸⁸ Srebrni drobiž po 10 in 5 kr. je bilo mogoče zamenjati do konca leta 1898.¹⁴⁸⁹

Leta 1893 so iz obtoka začeli umikati bakreni drobiž po 4 kr. Enako kot pri srebrnem drobižu po 20 kr. ga je bilo mogoče zamenjati do konca leta 1895.¹⁴⁹⁰ Nato so leta 1897 začeli umikati bakreni drobiž po 1 in 1/2 kr. V javnem prometu je imel prisilni tečaj še do konca junija 1898, nato ga je bilo do konca leta 1899 mogoče zamenjati pri državnih blagajnah.¹⁴⁹¹

¹⁴⁷⁹ Slovenec, št. 7, 9. 1. 1895.

¹⁴⁸⁰ Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, str. 364.

¹⁴⁸¹ Slovenec, št. 129, 8. 6. 1896, št. 81, 10. 4. 1897, št. 32, 10. 2. 1898, št. 78, 7. 4. 1898, št. 152, 8. 7. 1898, št. 33, 10. 2. 1899, št. 181, 9. 8. 1899.

¹⁴⁸² Slovenec, št. 282, 7. 12. 1896, št. 209, 13. 9. 1899, št. 234, 12. 10. 1899.

¹⁴⁸³ Slovenec, št. 283, 11. 12. 1899.

¹⁴⁸⁴ Novice, št. 8, 23. 2. 1900. Slovenec, št. 31, 8. 2. 1900.

¹⁴⁸⁵ Slovenec, št. 18, 22. 1. 1895.

¹⁴⁸⁶ Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, str. 364.

¹⁴⁸⁷ RGB, 1. maj 1893, št. 72. Slovenec, št. 183, 11. 8. 1894.

¹⁴⁸⁸ Slovenec, št. 177, 4. 8. 1894, št. 7. 9. 1. 1895.

¹⁴⁸⁹ RGB, 23. 6. 1894, št. 125, 18. 12. 1895, št. 192.

¹⁴⁹⁰ RGB, 23. 6. 1894, št. 125. Slovenec, št. 177, 4. 8. 1894, št. 183, 11. 8. 1894.

¹⁴⁹¹ RGB, 9. 6. 1897, št. 135. Slovenec, št. 136, 18. 6. 1897, št. 165, 23. 7. 1897, št. 132, 14. 6. 1898.

Časopisje je svoje bralce seveda opozorilo na bližajoči se končni rok za zamenjavo,¹⁴⁹² vendar ljudje po stari navadi niso zamenjali prav vsega preklicanega drobiža. Zato je kranjska trgovska in obrtna zbornica podprla prošnjo trgovske in obrtne zbornice iz Innsbrucka, da naj finančno ministrstvo za dve leti podaljša rok za zamenjavo bakrenega drobiža. Trgovci so se preprosto bali finančne izgube, ker naj bi prav oni morali vzeti v plačilo razveljavljeni drobiž, če ne bi hoteli izgubiti svojih strank.¹⁴⁹³ Za razliko od državnega papirnatega denarja po 1 gld. je država dala ljudem pri drobižu še eno priložnost. Bakreni drobiž po 1 in 1/2 kr. so glavne državne blagajne v glavnih deželnih mestih sprejemale še do 30. junija 1900. Preklicani srebrni drobiž pa so do 15. februarja 1901 sprejemale samo še po polovični vrednosti. Vendar so leta 1902 ta rok podaljšali. Potem so tudi bakreni drobiž sprejemali samo še po polovični vrednosti.¹⁴⁹⁴

V skladu z umikom starega drobiža avstrijske valute iz denarnega obtoka je vlada v obtok pošiljala novi drobiž kronske valute. Drobiž iz niklja po 10 in 20 vinarjev je začel prihajati v promet po 1. maju 1893,¹⁴⁹⁵ po 16. maju pa še srebrni drobiž po 1 krono.¹⁴⁹⁶ Vzporedno z umikanjem starega bakrenega drobiža je v obtok prihajal novi bronasti drobiž kronske valute.¹⁴⁹⁷ Dunajska kovnica¹⁴⁹⁸ je bila ves čas polno zaposlena s kovanjem novega drobiža.¹⁴⁹⁹ Ko 1. julija 1898 star bakreni drobiž ni imel več prisilnega tečaja, je denarni promet že skoraj povsem obvladoval novi drobiž kronske valute.¹⁵⁰⁰ Pri tem je bilo nerodno samo to, da so ljudje v tem času še vedno računali z avstrijsko valuto in je bilo torej potrebno nov drobiž sproti preračunavati v goldinarje in krajcarje.

Slika 55: Drobiž iz niklja, 20 vinarjev kronske valute, 1894.

¹⁴⁹² Slovenec, št. 234, 12. 10. 1899, št. 291, 20. 12. 1899.

¹⁴⁹³ Novice, št. 52, 29. 12. 1899, str. 440-441.

¹⁴⁹⁴ Slovenec, št. 39, 17. 2. 1900, št. 140, 21. 6. 1901, št. 27, 3. 2. 1902.

¹⁴⁹⁵ RGB, 1. maj 1893, št. 72. Slovenec, št. 183, 11. 8. 1894.

¹⁴⁹⁶ RGB, 14. maj 1893, št. 80.

¹⁴⁹⁷ Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, str. 375.

¹⁴⁹⁸ O stanju dunajske kovnice ob začetku kovanja novega denarja kronske valute primerjaj: Bericht über die Thätigkeit des k. k. Haupt-Münzamtes in Jahren 1892 und 1893 seit Einführung der Kronenwährung, Wien 1894.

¹⁴⁹⁹ Slovenec, št. 216, 21. 9. 1896, št. 154, 10. 7. 1897, št. 282, 10. 12. 1898.

¹⁵⁰⁰ Slovenec, št. 132, 14. 6. 1898.

5. Srebrniki konvencijske valute in zvezni tolarji

Z ministrsko uredbo z dne 8. avgusta 1892 je Avstrija do konca leta 1892 iz obtoka dokončno umaknila še vse preostale srebrnike konvencijske valute, ki so veljali tudi še po uvedbi avstrijske valute. Do tega časa je bilo mogoče zamenjati še srebrni drobiž po 6 kr. CM, ki ga že prej niso več sprejemali po njegovi stari nominalni vrednosti.¹⁵⁰¹ Do konca oktobra 1892 so tako samo na Štajerskem iz obtoka umaknili za 270.000 gld. srebrnikov konvencijske valute.¹⁵⁰² Do konca leta 1902 pa so ljudje samo v Ljubljani zamenjali za 300.000 gld. tega denarja.¹⁵⁰³ Ves ta konvencijski denar so ljudje hranili doma in ga praktično ni bilo v denarnem obtoku. Drugače bi slejkoprej prišel v državne blagajne, kjer bi ga država zamenjala za nov denar avstrijske valute.

Velike probleme so povzročali še zvezni tolarji iz leta 1857. Ko je bila leta 1867 razpuščena denarna zveza med Avstrijo in Nemško carinsko zvezo, so bili zvezni tolarji v obeh državah (po letu 1871 v Nemčiji) še naprej zakonito plačilno sredstvo. Večina v Avstriji skovanih zveznih tolarjev je za časa srebrne arije otekla v Nemčijo. Ko je Nemčija uvedla zlato valuto in je cena srebra začela padati, je bila v obeh državah njuna kovinska vrednost manjša od njune nominalne vrednosti. V Nemčiji so zvezne tolarje le počasi umikali iz denarnega obtoka in so jih vse do leta 1907 obdržali kot sestavni del šepajoče zlate valute. Vendar Nemčija ni bila pripravljena kriti vseh stroškov prekovanja avstrijskih zveznih tolarjev. 20. februarja 1892 sta se Nemčija in Avstro-Ogrska sporazumeli, da bo Avstro-Ogrska prevzela eno tretjino (8,66 milijonov) v Nemčiji zbranih avstrijskih zveznih tolarjev po njihovi nominalni vrednosti, ostalo količino pa bodo v Nemčiji na lastne stroške prekovali v srebrni drobiž.¹⁵⁰⁴

Vrnitev zveznih tolarjev med prebivalstvom seveda ni zbudilo zadovoljstva, saj je morala stroške prekovanja pokriti država: »Sedaj prihajajo iz Nemčije celi vagoni [zveznih] tolarjev, za katere potem gre naše težko pridobljeno zlato v Nemčijo.«¹⁵⁰⁵ Kot zakonito plačilno sredstvo so zvezni tolarji veljali samo še do 1. julija 1893, po imenski vrednosti se jih je dalo zamenjati še do 31. julija 1893.¹⁵⁰⁶

¹⁵⁰¹ RGB, 24. 8. 1892, št. 43. Primerjaj zgoraj še *Tabelo 8* in poglavje *Srebrna arija in denarna kriza*, b) *Problemi z drobižem*.

¹⁵⁰² Novice, št. 47, 18. 11. 1892, str. 385.

¹⁵⁰³ Novice, št. 4, 27. 1. 1892, str. 37-38.

¹⁵⁰⁴ Theurl, Theresia: Eine gemeinsame Währung für Europa, str. 163-164.

¹⁵⁰⁵ Slovenec, št. 95, 26. 4. 1893. V resnici je Avstro-Ogrska zvezne tolarje zamenjevala za bankovce.

¹⁵⁰⁶ RGB, 24. 3. 1893, št. 39, 12. 4. 1893, št. 53.

6. Uveljavljanje kronske valute

Šele leta 1900 je bilo vendarle konec prehodnega obdobja, ko je bila avstrijska valuta zakonsko še naprej uradna državna valuta in je bil denar kronske valute samo plačilno sredstvo. Sicer so začele železnice že 1. januarja 1899 voznino zaračunavati v kronski valuti,¹⁵⁰⁷ vendar so ljudje in država še ves ta čas računali in govorili v goldinarjih in krajcarjih. To samo po sebi niti ni bilo presenetljivo, saj je večina denarja še naprej krožila v obliki avstrijske valute. Kronska valuta se je uveljavila samo v obliki drobiža. 1. januarja 1900 pa je kronska valuta postala edina zakonita valuta v državi. Odslej je bila kronska valuta tudi edino veljavno merilo vrednosti. Vse cene, vsi računi in vsi ostali denarni zneski so morali biti izraženi v kronah in vinarjih.¹⁵⁰⁸

Kljub temu da so imeli ljudje več kot dovolj časa, da so se navadili na novo valuto in čeprav je bilo vrednostno razmerje med obema valutama resnično zelo preprosto, je sprva prihajalo do najrazličnejših zmešnjav: »Veliko zmed in napak vsepovsod napravlja novo uvedeno štetje v kronah namesto goldinarjih.«¹⁵⁰⁹ Da ne bi prihajalo do še večjih zmešnjav je npr. Mohorjev koledar vsako leto objavil tabelo, v kateri je bilo jasno zapisana vrednost novega kronskega denarja v starem denarju avstrijske valute.¹⁵¹⁰

Zlasti nerodno je bilo, ker so bili tudi po novem letu zakonito plačilno sredstvo še naprej kurantni srebrniki po 1 gld. (= 2 K), državni papirnati denar po 5 gld. (= 10 K) in 50 gld. (= 100 K). Tudi vsi bankovci avstroogrške banke so se v tem času še naprej glasili na goldinarje.¹⁵¹¹ Vendar vse kaže, da kmalu ni več prihajalo do zmešnjav. Vsaj časopisi niso več poročali o njih. V denarnem prometu je denar kronske valute zavzel svoje mesto kot plačilno in menjalno sredstvo, ob njem pa je še nekaj časa obstajal tudi denar avstrijske valute.

Bolj nerodno je bilo, da se veliko ljudi nikakor ni moglo navaditi na kronsko valuto kot računsko sredstvo. Nekateri so sicer povsem pravilno uporabljali izraz krona, medtem ko so drugi še naprej govorili o goldinarjih.¹⁵¹² Celo nekateri pisatelji so vrednosti še naprej izražali v goldinarjih.¹⁵¹³ Oblasti so leta 1903 z zaskrbljenostjo ugotavljale, »da večina ljudstva še vedno računa na goldinarje in

¹⁵⁰⁷ Slovenec, št. 293, 23. 12. 1898.

¹⁵⁰⁸ RGB, 21. 9. 1899, št. 176, 3. del. Primerjaj še: Slovenec, št. 234, 12. 10. 1899, št. 295, 27. 12. 1899.

¹⁵⁰⁹ Slovenec, št. 9, 12. 1. 1900. V novi valuti je bilo seveda potrebno izraziti tudi vse stare dolgove. Na nekem sodišču so tako dolg, ki se je prej glasil na 400 gld. po novem pravilno zabeležili kot dolg, ki se je glasil na 800 kron. Vendar so pri tem po vsej neumnosti prejšnje 5 % obresti spremenili v 10 % obresti.

¹⁵¹⁰ Koledar Družbe sv. Mohorja, 1901, str. 137. (Glej še leta 1902-1908)

¹⁵¹¹ Primerjaj še: Slovenec, št. 281, 7. 12. 1899:

¹⁵¹² Primerjaj npr.: Kostanjevec, Jos.: Zlati križec, Ljubljanski zvon, 1904, str. 726-727.

¹⁵¹³ Primerjaj: Meško, Ksaver: Razni ljudje, KDM, 1909, str. 11.

Slika 56: Bankovec avstroogrške banke, 100 goldinarjev avstrijske valute, 1. 5. 1880.

krajcarje, dasi je kronska veljava vpeljana že od 1. januarja 1901.¹⁵¹⁴ Zlasti tradicionalno kmečko okolje se je vedno težko navadilo na novosti, ki so posegale v njihov utečeni svet merskih, utežnih in nenazadnje denarnih predstav. Moderni merski in utežni sistem je npr. veljal že od leta 1876. Odtlej je bilo prepovedano tehtati in meriti s starimi enotami: »O novej meri in vagi je vse tiho. [...] Potem takem bi človek skoraj mislil, da je nova mera in vaga ljudem priljubljena, toda skušnja uči, da se bo kmečki ljud le težko z njo sprijaznil.«¹⁵¹⁵ Če so se tako trgovci pri medsebojnem poslovanju počasi vedno bolj privajali na nove mere, pa se je kmečko ljudstvo še naprej trdovratno oklepalo starih.¹⁵¹⁶ Ponekod so trgovci, ki so prodajali po novih merah (na kar jih je obvezoval zakon), morali zaradi bojkota kmečkih kupcev zopet preiti na stare mere. V okolici Novega mesta tako ljudje še leta 1900 niso hoteli kupovati mesa na kile.¹⁵¹⁷

Nič drugače ni bilo pri uvedbi nove denarne enote. Ljudje so cene še vedno preračunavali v goldinarjih in so zato od trgovcev zahtevali, da naj imajo tudi oni cene v goldinarjih. Ponavadi je to pomenilo, da so bile cene izražene v obeh valutah. Vladi naposled ni preostalo nič drugega, kot da je leta 1908 ostro

¹⁵¹⁴ Slovenec, št. 82, 11. 4. 1903.

¹⁵¹⁵ Od notranjsko-primorske meje, Slovenec, št. 141, 18. 12. 1877.

¹⁵¹⁶ Ali naj se sadje meri ali tehta pri prodaji?, KDM, 1893, str. 85.

¹⁵¹⁷ Slovenec, št. 15, 19. 1. 1900.

prepovedala takšno početje in je kršiteljem zagrozila z denarno kaznijo.¹⁵¹⁸ Prepoved je kmalu začela tudi izvajati.¹⁵¹⁹ Kljub temu pa se v miselnosti nekaterih ljudi še dolgo časa ni nič premaknilo. Veliko kmečkega prebivalstva je še naprej računalo v goldinarjih in krajcarjih.¹⁵²⁰

7. Ukinitev državnega papirnatega denarja in novi bankovci kronske valute

Vlada je kronsko valuto razglasila za uradno državno valuto, ko se je odločila, da bo iz denarnega obtoka umaknila še ves preostali državni papirnati denar. Avstrijska in ogrska vlada sta se leta 1899 sporazumeli, da bosta iz obtoka umaknili še za preostalih 112 milijonov gld. (224 milijonov K) državnega papirnatega denarja po 5 in 50 gld.¹⁵²¹ Obe vladi sta avstroogrski banki nakazali ustrezno količino zatega in srebrnega denarja (avstrijski delež je bil 156.800.000 K), banka pa je poskrbela za zamenjavo državnega papirnatega denarja v srebrni drobiž po 5 kron (64 milijonov K) in bankovce po 10 kron (160 milijonov K). Država je potrebni srebrni drobiž dobila s prekovanjem večjega dela kurantnih srebrnikov po 1 gld.¹⁵²²

Slika 57: Bankovec avstroogrške banke, 10 kron kronske valute, 31. 3. 1900.

¹⁵¹⁸ RGB, 24. 4. 1908, št. 83.

¹⁵¹⁹ Prvi primer je bil na Moravskem. Slovenec, št. 193, 24. 8. 1908.

¹⁵²⁰ Probst, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte, str. 547.

15. marca 1900 je avstroogrška banka državni papirnati denar po 5 in 50 gld., ki se je nahajal v državnih blagajnah, začela zamenjavati za srebrni drobiž po 5 kron.¹⁵²³ Ta operacija je bila uspešno zaključena že sredi oktobra 1900.¹⁵²⁴ Septembra 1900 se je začel dokončen umik državnega papirnatega denarja po 5 in 50 gld. iz obtoka. Državni papirnati denar je imel prisilni tečaj do 28. februarja 1903. Nato so ga do 31. avgusta 1903 sprejemali le še državne blagajne in uradi, do 31. avgusta 1907 pa so ga zamenjevali res samo še na centrali avstroogrške banke na Dunaju.¹⁵²⁵ Zato je Slovenec avgusta 1903 še zadnjič opozoril svoje bralce: »Kdor ima kaj teh starih bankovcev, naj jih sedaj hitro zmenja, ker pozneje jih bode moral na Dunaj poslati, kar je s stroški združeno.«¹⁵²⁶ Po letu 1907 je ta denar izgubil svojo vrednost.

Kljub nestrpnemu pričakovanju¹⁵²⁷ so novi bankovci po 10 kron v zameno za državni papirnati denar po 5 in 50 gld. začeli prihajati v obtok šele po 2. septembru 1902.¹⁵²⁸ Hkrati je morala avstroogrška banka začeti izdajati tudi ostale nove bankovce, ki so se glasili na krone. Izdala je bankovce po 10, 20, 50, 100 in 1000 kron. Bankovce po 20 kron naj bi začela izdajati že septembra 1900,¹⁵²⁹ vendar so naposled začeli prihajati v obtok šele avgusta 1901.¹⁵³⁰ Hkrati je bilo potrebno iz obtoka umakniti vrednostno enake bankovce po 10 gld. Ti so nato veljali še do 31. avgusta 1903; do 1. septembra jih je bilo še mogoče zamenjati pri centrali avstroogrške banke na Dunaju.¹⁵³¹ Avstroogrška banka je 15. maja 1902 začela pošiljati v obtok še bankovce po 50 kron,¹⁵³² 20. oktobra 1902 bankovce po 100 kron¹⁵³³ in januarja 1903 bankovce po 1000 kron.¹⁵³⁴ Bankovce

¹⁵²¹ Samo na avstrijska pleča je padel državni papirnati denar, ki je imel kritje v neizdanih solinskih listkih do 100 milijonov gld. Avstrijska vlada je leta 1894 začela zmanjševati svoj dolg v obliki solinskih listkov. Leta 1898 ga je bilo tako še za slabih 50 milijonov gld. Ker je bil zaradi političnih razprtij državni zbor v tem času nesklepčen, avstrijska vlada ni mogla do konca odplačati tega dolga. Zato se je sporazumela z ogrsko vlado in je do konca leta 1899 z novimi solinskimi listki zamenjala državni papirnati denar, ki je bil v obtoku namesto neizdanih solinskih listkov. S tem je bila tudi ukinjena dotedanja navezava kontingenta državnega papirnatega denarja s solinskimi listki. Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, str. 369-371.

¹⁵²² RGB, 21. 9. 1899, št. 176.

¹⁵²³ RGB, 8. 3. 1900, št. 42, št. 43. Slovenec, št. 52, 5. 3. 1900.

¹⁵²⁴ Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, str. 366.

¹⁵²⁵ RGB, 10. 8. 1901, št. 123. Slovenec, št. 185, 14. 8. 1901.

¹⁵²⁶ Slovenec, št. 197, 27. 8. 1903.

¹⁵²⁷ Slovenec, št. 19, 24. 1. 1900, št. 251, 2. 11. 1900.

¹⁵²⁸ Slovenec, št. 178, 6. 8. 1901.

¹⁵²⁹ Slovenec, št. 84, 12. 4. 1900, št. 163, 19. 7. 1900, št. 195, 27. 8. 1900, št. 200, 1. 9. 1900.

¹⁵³⁰ Slovenec, št. 193, 24. 8. 1901.

¹⁵³¹ Slovenec, št. 200, 1. 9. 1900, št. 207, 10. 9. 1901, št. 150, 4. 7. 1903, št. 185, 12. 8. 1903, št. 197, 27. 8. 1903.

¹⁵³² Slovenec, št. 112, 17. maj 1902.

¹⁵³³ Slovenec, št. 236, 14. 10. 1902.

¹⁵³⁴ Pressburger, Siegfried: Das österreichische Noteninstitut, 2. del, 3. knjiga, str. 1142.

po 100 in 1000 kron je počasi zamenjala za stare bankovce po 100 in 1000 gld. Bankovci po 1000 gld. so tako prenehali veljati šele konec leta 1910.¹⁵³⁵

Slika 58: Bankovec avstroogrške banke, 100 kron kronske valute, 2. 1. 1902.

8. Nikoli uresničena konvertibilnost kronske valute

Temelj načrtovane zlate valute naj bi bili prav kurantni zlatniki po 10 in 20 kron. Že od samega začetka so jih kovali na račun privatnih oseb. Zaradi valutne reforme in pozitivne plačilne bilance je v naslednjih letih v Avstro-Ogrsko priteklo veliko zlata.¹⁵³⁶ Ko je država začela umikati državni papirnati denar, je dala kovnicam skovati adekvatno količino zlatnikov,¹⁵³⁷ ki jih je nato predala avstroogrški banki. Tudi banka je krepila svoje zaloge zlata, ki jih je v veliki meri dala prekovati v zlatnike. Zaloge zlata avstroogrške banke so se tako zelo povečale,¹⁵³⁸ vendar banka zlatnikov še ni začela zamenjevati za bankovce. Zato je bilo v denarnem obtoku le malo zlatnikov.

Do večjega prihoda zlatnikov v denarni obtok je lahko prišlo šele po dokončnem umiku državnega papirnatega denarja iz obtoka. Dokler je za državni papirnati denar veljal prisilni tečaj, za bankovce ni bilo mogoče razglasiti konvertibilnosti. Avstroogrška banka je prve zlatnike začela pošiljati v denarni obtok že avgusta 1901. Po eni strani je z njimi hotela nadomestiti bankovce po 20 kron, po drugi strani pa je preprosto hotela preveriti, kako bo na njih reagirala javnost. Slovenec je ob tem samo suho zabeležil: »Zlati novci po 10 kron pridejo /.../ v večji množini v promet.«¹⁵³⁹

¹⁵³⁵ Slovenec, št. 274, 1. 12. 1910.

¹⁵³⁶ Tessner, Magnus: Der Außenhandel Österreich-Ungarns, str. 100-101. Rudolph, Richard L.: Banking and Industrialization in Austria-Hungary, Cambridge 1976, str. 229-231.

¹⁵³⁷ O količinah skovanih zlatnikov primerjaj: Slovenec, št. 154, 10. 7. 1897, št. 6, 10. 1. 1898, št. 282, 10. 12. 1898.

¹⁵³⁸ Primerjaj: Mecenseffy, Emil: Bericht über den Goldbesitz der Oesterreichisch-ungarischen Bank, Wien 1897, str. 10-20.

¹⁵³⁹ Slovenec, št. 235, 12. 10. 1901.

Na vsesplošno presenečenje jih je javnost sprejela s precejšnjim odporom. Namesto da bi jih ljudje navdušeno pograbili, so se jih hoteli čim prej znebiti. Zato so zlatniki kmalu priromali nazaj v blagajno avstroogrške banke. Avstroogrška banka je vztrajala pri svoji politiki in jih je vztrajno pošiljala nazaj v obtok. Konec leta 1905 je bilo zunaj avstroogrške banke največ zlatnikov. Vendar jih je velika večina od 291 milijonov kron pristala v blagajnah denarnih ustanov, ki so se brez uspehov trudile, da bi jih spravile nazaj med ljudi.

Vzrok za ta odklonilen odnos javnosti je bil povsem preprost. Po dolgih desetletjih papirnatega denarja je javnost nenadoma spoznala, da so težki kovaneci precej bolj nepraktično plačilno sredstvo kot lahki bankovci.¹⁵⁴⁰ Ljudje so šele takrat začeli spoznavati prednosti prej tako osovraženega papirnatega denarja, ko je vlada iz obtoka začela umikati bankovce po 1 gld.: »Občinstvo se le nerado loči od bolj pripravnega prometnega sredstva in ne mara dosti za okorne goldinarske srebrnike.«¹⁵⁴¹ S srebrnim drobižem se je javnost nazadnje morala sprijazniti, ker preprosto ni imela druge možnosti. Papirnatega denarja manjših nominalnih vrednosti namreč ni bilo več v obtoku. Povsem drugače pa je bilo z zlatniki. V obtoku so bili bankovci po 10 in po 20 kron. Nekateri zlatniki po 10 kron so se samo zato obdržali v obtoku, ker je bil kontingent bankovcev po 10 kron preprosto premajhen, da bi bilo z njim mogoče pokriti vse potrebe gospodarstva po tem denarnem sredstvu. Zlatniki so imeli še eno neprijetno lastnost: ob nepazljivem plačevanju so jih ljudje hitro lahko zamenjali z manj vrednim, vendar podobnim drobižem.¹⁵⁴²

Zaradi vseh teh neprijetnosti s kovinskim denarjem je bila večina gotovine v denarnem obtoku še naprej sestavljena iz bankovcev. Leta 1912 je tako npr. delež kovinskega denarja v obtoku znašal 27 %, od tega je samo četrtnina vrednosti kovancev odpadla na zlatnike, ostalo pa na srebrnike. V tem pogledu Avstro-Ogrska sicer ni bila več nobena izjema. Podobno visok delež papirnatega denarja so v denarnem obtoku imele tudi Nizozemska, Švica in skandinavske države. V Italiji je bilo celo samo 5 % denarja v obtoku kovinskega. Nasprotno je bila v veliko bolj razviti Veliki Britaniji, Franciji in Nemčiji večina gotovine v obliki kovinskega denarja, v Nemčiji celo nad 60 %.¹⁵⁴³

Še pred nekaj leti bi iz obtoka zelo hitro izginili vsi ti zlatniki, ki so se jih sedaj ljudje v Avstro-Ogrski dobesedno otepali. Zaradi zlate arije bi jih ljudje po stari navadi vneto tezavrirali ali izvažali v tujino. Prav dejstvo, da so ljudje rajši kot zlatnike sprejemali bankovce, je dokaz, da so sedaj ljudje z velikim zaupanjem

¹⁵⁴⁰ Več o tem glej: Mises, Ludwig: Das Problem gesetzlicher Aufnahme der Barzahlungen in Österreich-Ungarn, JGVV, 1909, str. 994-997.

¹⁵⁴¹ Slovenski narod, št. 190, 21. 8. 1894.

¹⁵⁴² Primerjaj: Slovenec, št. 299, 31. 12. 1902, št. 78, 7. 4. 1909. Iz delovanja mladinskega sodnika, Slovenec, št. 87, 19. 4. 1910.

¹⁵⁴³ Fischer, Wolfram (ur.): Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte, str. 175.

gledali na verodostojnost avstroogrške banke. Še pomembneje pa je bilo, da so v poslovno trdnost banke verjeli tudi denarni trgi. Bankovci sicer tudi sedaj niso bili konvertibilni, vendar kljub temu zlate arije od leta 1896 preprosto ni bilo več. Avstroogrška banka je postopoma razvila devizno politiko, s pomočjo katere ji je uspelo ohraniti tečaj krone v ozkih okvirih (0,4 % pod in nad pariteto), ki so bolj ali manj sovpadali z zlatimi točkami. Banka se je praktično zavezala, da bo dolgoročno ohranjala stabilen tečaj. V vsakem trenutku je bila pripravljena zamenjati bankovce za zlato ali zlate devize. Ker so denarni trgi banki povsem verjeli, da se bo držala svojih obveznosti in bo ohranila stabilen tečaj, so posredno celo sami pripomogli k ohranitvi stabilnega tečaja avstrijske valute. Dodaten stabilizacijski faktor je bila tudi država, ki je vodila stabilno proračunsko politiko in je banki pustila neodvisnost v centralno bančnem delovanju.¹⁵⁴⁴

Avstro-Ogrska je tako v praksi imela valuto zlatih deviz, čeprav je de iure še naprej imela nekonvertibilno valuto. Avstriji in Ogrski se nikoli ni uspelo dogovoriti o formalni razglasitvi konvertibilnosti. Na Ogrskem temu večinoma niso nasprotovali. Nasprotno so se avstrijski gospodarski krogi bali povečanja obrestnih mer. Še bolj pa se je avstrijska javnost bala, da bo razglasitev konvertibilnosti le prvi korak na poti do ogrske monetarne suverenosti. Zato konvertibilnost niso uzakonili tudi ob vnovični obnovitvi bančnega privilegija leta 1911.¹⁵⁴⁵

Vsi ti dogodki niso imeli prav nobenega vpliva na ustaljeni denarni promet. V letih pred prvo svetovno vojno je denarni sistem v Avstro-Ogrski naposled dosegel težko pričakovano stabilnost. Različne vrste denarja so imele povsem isto vrednost. V obtoku se je trdno zasidral drobšč iz bron, niklja in srebra. Kurantni srebrni goldinarji so bili pretopljeni v srebrni drobšč ali pa so ležali v kleti avstroogrške banke. V obtoku so bili še zlatniki po 10, 20 in 100

¹⁵⁴⁴ Flandreau, Marc in Komlos, John: Core or Periphery? The credibility of the Austro-Hungarian currency 1867-1913, Bacinger, Karl in Stiefel, Dieter (ur.): Auf Heller und Cent, Frankfurt-Wien 2001, str. 163-184. Flandreau, Marc in Komlos, John: How to Run a Target Zone? Age Old Lessons from an Austro-Hungarian Experiment (1896-1914), Conference Presentation at the Economic History Association, Philadelphia, 2001. Flandreau, Marc: The Bank, the States, and the Market: An Austro-Hungarian Tale for Euroland, 1867-1914, Working Papers 43, Wien 2001. Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik, str. 155-160.

¹⁵⁴⁵ Popovics, Alexander: Das Geldwesen im Kriege, New York 1925, str. 14-23. Primerjaj še: Mises, Ludwig: Das Problem gesetzlicher Aufnahme der Barzahlungen in Österreich-Ungarn, str. 985-1037. Federn, Walther: Die Frage der Barzahlungen, ZVSV, 1910, str. 657-678. Federn, Walther: Das Problem gesetzlicher Aufnahme der Barzahlungen in Österreich-Ungarn, JGVV, 1910, str. 151-172. Mises, Ludwig: Zum Problem gesetzlicher Aufnahme der Barzahlungen in Österreich-Ungarn, JGVV, 1910, str. 1877-1884. Mises, Ludwig: Das vierte Privilegium der Österreichisch-Ungarischen Bank, ZVSV, 1912, str. 611-624. Federn, Walther: Entgegnung auf den Artikel von D. V. Mises »Das vierte Privilegium der Österreichisch-Ungarischen Bank«, ZVSV, 1912, str. 748-756. Zuckerkandl, Robert: Das neue Privilegium der Oesterreichisch-ungarischen Bank, JNÖS, 1913, str. 289-328.

kron, vendar so ljudje veliko raje uporabljali bankovce po 10, 20 in 100 kron. Za še večja plačila so imeli na razpolago bankovec po 1000 kron. Toda v denarnem prometu je imela vsa ta gotovina čedalje manjši pomen. Z razvojem finančnih ustanov se je vse bolj uveljavljalo brezgotovinsko poslovanje. Leta 1912 je tako od skupne denarne mase v ožjem smislu (M1: gotovina in depoziti na vpogled - 9642 milijonov kron), na gotovino odpadlo samo še 17 %.¹⁵⁴⁶

Šele prva svetovna vojna je zopet temeljito omajala obstoječi denarni sistem. Po avstroogrskemu ultimatu Srbiji so zaloge zlata avstroogrške banke začele hitro kopneti. Število bankovcev v obtoku se je povečevalo. Po vojni napovedi je avstroogrška banka prenehala prodajati devize. Da bi vlada preprečila naval na banke, je ustavila večja izplačila. Kovani denar je zopet doživel znano usodo iz vojnih dni. Zlatniki in srebrni drobiž so začeli hitro izginjati iz obtoka. Prišlo je do pomanjkanja drobiža. Znova se je pojavil nadomestni denar in bankovci manjših nominalnih vrednosti.¹⁵⁴⁷

Toda to je že povsem nova zgodba.

---

¹⁵⁴⁶ Komlos, John: Financial Innovation and the Demand for Money in Austria-Hungary, 1867-1913, JEEH, 1987, št. 3, str. 587-605. Komlos, John: The Diffusion of Financial Technology into the Austro-Hungarian Monarchy toward the End of the Nineteenth Century, V: Komlos, John (ur.): Economic Development in the Habsburg Monarchy in the Nineteenth Century, 1983, str. 137-163. Komlos, John: Die Habsburgermonarchie als Zollunion, str. 203.

¹⁵⁴⁷ März, Eduard: Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende 1913-1923, München 1981, str. 140-143.

XIV. PRILOGE

Priloga 1: Srebrna ačija na dunajski borzi 1848-1879.

leto	najnižji tečaj	najvišji tečaj	povprečni tečaj
1848	101	117	109,36
1849	105	127	113,85
1850	111	150	119,82
1851	116,75	134	126,05
1852	110	125	119,45
1853	107,75	116,75	110,57
1854	114,75	146,60	127,85
1855	109,12	129,25	120,90
1856	101,24	113,50	104,64
1857	103,87	109,37	105,50
1858	100,25	106,75	104,11
1859	100,25	153,20	122,16
1860	124,65	144,30	132,32
1861	135,62	150,03	141,25
1862	117,19	138,67	128,07
1863	110,16	118,84	113,79
1864	113,39	119,82	115,72
1865	105,39	114,28	108,32
1866	101,75	129,75	119,76
1867	118,75	130	123,95
1868	111,25	118,75	114,43
1869	118,06	122,38	121,02
1870	118,48	125,40	121,89
1871	116,57	122,55	120,38
1872	107,09	113,75	109,27
1873	106,24	110,81	108,14
1874	103,56	107,04	105,25
1875	100,94	105,64	103,40
1876	100,90	108,25	104,60
1877	103,95	107,70	106,36
1878	99,85	112,50	103,15
1879	/	/	/

Priloga 2: Tržno vrednostno razmerje med zlatom in srebrom 1848-1914 (1 enota zlata : x enot srebra).¹⁵⁴⁸

leto	razmerje
1848	15,85
1849	15,78
1850	15,70
1851	15,46
1852	15,59
1853	15,33
1854	15,33
1855	15,38
1856	15,38
1857	15,27
1858	15,38
1859	15,19
1860	15,29
1861	15,50
1862	15,35
1863	15,37
1864	15,37
1865	15,44
1866	15,43
1867	15,57
1868	15,59
1869	15,60
1870	15,57
1871	15,57
1872	15,63
1873	15,93
1874	16,16
1875	16,64
1876	17,75
1877	17,20
1878	17,92
1879	18,39
1880	18,05
1881	18,25

leto	razmerje
1882	18,20
1883	18,64
1884	18,61
1885	19,41
1886	20,78
1887	21,10
1888	22,00
1889	22,10
1890	19,75
1891	20,92
1892	23,72
1893	26,49
1894	32,56
1895	31,60
1896	30,59
1897	34,20
1898	35,03
1899	34,36
1900	33,33
1901	34,68
1902	39,15
1903	38,10
1904	35,70
1905	33,87
1906	30,54
1907	31,24
1908	38,64
1909	39,74
1910	38,22
1911	38,33
1912	33,62
1913	34,19
1914	37,37

¹⁵⁴⁸ Reti, Steven: Silver and Gold. The Political Economy of International Monetary Conferences, 1867-1892, Westport-London: Greenwood Press, 1998, str. 185-186

XV. SEZNAM OKRAJŠAV

AHY = Austrian History Yearbook

ARS = Arhiv Republike Slovenije

BSPHAÖR = Beilagen zu den stengraphischen Protokollen des Hauses der
Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes

BWWB = Beitrag zur Wirtschafts- und Währungsfragen und zur Bankgeschichte

CM = Conventionsmünze = konvencijska valuta

ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje

EHR = Economic History Review

EP = Economic Policy

FHR = Financial History Review

gld. = goldinar

HZ = Historische Zeitschrift

JEEH = Journal of European Economic History

JEH = Journal of Economic History

JGVV = Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft

JMCB = Journal of Money, Credit, and Banking

JME = Journal of Monetary Economics

JNÖS = Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik

JPE = Journal of Political Economy

JWG = Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte

K = krona

KDM = Koledar Družbe sv. Mohorja

kr. = krajcar

KSM = Kronika slovenskih mest

KW = Kronenwährung = kronska valuta

LMS = Letopis Matice slovenske

mil. = milijon

MIÖG = Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung

MÖSA = Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs

NV = Numizmatični vestnik

ÖOH = Österreichische Osthefte

öW = Österreichische Währung = avstrijska valuta

PNZ = Prispevki za novejšo zgodovino
PZDG = Prispevki za zgodovino delavskega gibanja
PRQ = Public Relations Quarterly
PSHGKK = Protocoll der Sitzung der Handels- und Gewerbekammer für das
Kronland Krain zu Laibach
RGB = Reichsgesetzblatt
RPE = Review of Political Economy
SODA = Südostdeutsches Archiv
SPSHAöR = Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der
Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes
v. = vinar
VSW = Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte
VVKG = Vierteljahrschrift für Volkswirtschaft und Kulturgeschichte
WW = Wiener Währung = dunajska valuta
ZČ = Zgodovinski časopis
ZgSW = Zeitschrift für gesamte Staatswissenschaft
ZOF = Zeitschrift für Ostforschung
ZV = Zgodovina za vse
ZVSV = Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung
ZWSW = Zeitschrift für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften

XVI. LITERATURA

- Andrejka, Rudolf: Najstarejše ljubljanske industrije, *Kronika slovenskih mest*, 1934, št. 1, str. 58-59, št. 2, str. 135-137, št. 3, str. 186-188.
- Androsch, Hannes: *Die politische Ökonomie der österreichischen Währung. Ein Überblick über die österreichische währungspolitik von 1760 bis 1984 vor dem Hintergrund der internationalen Entwicklung*, Wien: Wirtschaftsverlag Dr. Anton Orac, 1985.
- Baltl, Hermann: *Österreichische Rechtsgeschichte*, Graz: Leykam-Verlag, 1972.
- Baltzarek, Franz: *Die Geschichte der Wiener Börse. Öffentliche Finanzen und privates Kapital im Spiegel einer Österreichischen Wirtschaftsinstitution*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973.
- Banknoten-Gesetz in Oesterreich, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 1866, str. 447-448.
- Bartel, Robert: International Monetary Unions: the XIXth Century Experience, *The Journal of European Economic History*, 1974, št. 3, str. 689-704.
- Baš, Franjo: *Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije. Izbrani zgodovinski spisi*, Maribor: Založba Obzorja, 1989.
- Baumgart, Winfried: *The Crimean War 1853-1856*, London-Sydney-Auckland: Arnold, 1999.
- Bechtel, Heinrich: *Wirtschaftsgeschichte Deutschlands im 19. und 20. Jahrhundert*, München: Verlag Georg D. W. Callweg, 1956.
- Béličan, J.: Slike s kanarskih otokov, *Koledar Družbe sv. Mohorja*, 1911, str. 61-62.
- Benedikt, Heinrich: Die Erinnerungen des österreichischen Staats- und finanzmannes Franz Freiherr von Hopfen (1825-1901), *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 1953, str. 359-382.
- Benedikt, Heinrich: *Die wirtschaftliche Entwicklung in der Franz-Joseph-Zeit*, Wien-München: Verlag Herold, 1958.
- Benedikt, Heinrich: *Monarchie der Gegensätze. Österreichs Weg durch die Neuzeit*, Wien: Ulstein Verlag, 1947.
- Bericht über die Thätigkeit des k. k. Haupt-Münzammtes in Jahren 1892 und 1893 seit Einführung der Kronenwährung*, Wien: Direction des k. k. Haupt-Münzammtes, 1894.
- Bezecny, Anton: *Die Thronreden Sr. Majestät des Kaisers Franz Josef I. bei der feierlichen Eröffnung und Schließung des österreichischen Reichsrates*, Wien: Manzsche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1908.
- Blainey, Geoffrey: A Theory of Mineral Discovery: Australia in the Nineteenth Century, *Economic History Review*, 1970, št. 2, str. 298-313.
- Blau, E.: *Volkswirtschaftliche Korrespondenz*, *Vierteljahrschrift für Volkswirtschaft und Kulturgeschichte*, 1889, str. 50-68.
- Böhme, Helmut: *Deutschlands Weg zur Grossmacht. Studien zur Verhältniss von Wirtschaft und Staat während der Reichsgründungszeit 1848-1881*, Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1974.
- Bloomfield, Arthur: *Monetary policy under the international gold standard: 1880-1914*, New York: Federal Reserve Bank of New York, 1959.
- Borchardt, Knut: *Währung und Wirtschaft, V: Währung und Wirtschaft in Deutschland 1876-1975*, Frankfurt am Main: Verlag Fritz Knapp, 1976, str. 3-55.

- Bordo, Michael D. in Schwartz, Anna J.: Money and Prices in the Nineteenth Century: An Old Debate Rejoined, *The Journal of Economic History*, 1980, št. 1, str. 195-237.
- Bordo, Michael D.: *The Gold Standard and Related Regimes. Collected Essays*, Cambridge New York: Cambridge University Press, 1999.
- Born, Karl Erich: *Geld und Banken im 19. und 20. Jahrhundert*, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1977.
- Boscarolli, Johann: *Die Finanzen Oesterreichs. Ein Vorschlag zur vollständigen Regelung derselben und zur dauernden Herstellung der Valuta*, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1859.
- Bowen, H. V.: The Bank of England during the Long Eighteenth Century, 1694-1820, V: Robertson, Richard in Kynaston, David (ur.): *The Bank of England. Money, Power and Influence 1694-1994*, Oxford: Clarendon Press, 1995, str. 1-18.
- Boyer, John W.: *Political radicalism in late imperial Vienna. Origins of the christian social movement 1848-1897*, Chicago-London: The University of Chicago Press, 1981.
- Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848-1860*, 2 knjigi, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978.
- Brandt, Harm-Hinrich: Public Finances of Neo-Absolutism in Austria in the 1850s: Integration and Modernisation, V: Witt, Peter Christian: *Welth and Taxation in Central Europe. The History and Sociology of Public Finance*, Hamburg-New York: Berg, 1987, str. 81-109.
- Bratulić, Vjekoslav: Politične stranke u Istri za vrijeme narodnog preporoda, V: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1969, str. 289-334.
- Brezigar, Milko: *Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva*, Celje: Omladina, 1918.
- Bridge, Francis Roy: Österreich (-Ungarn) unter den Grossmächten, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, 6. knjiga, 1. del: *Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft, 1989, str. 196-373.
- Britovšek, Marjan: *Anton Fuster in revolucija 1848 v Austriji*, Maribor: Založba Obzorja, 1970.
- Bustelo, Francisco in Tortella-Casares, Gabriel: Monetary Inflation in Spain, 1800-1970, *The Journal of European Economic History*, 1976, št. 1, str. 141-150.
- Butschek, Felix: Österreichische Geldgeschichte im Rahmen der Sozial- und Wirtschaftsgeschichte vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart, V: Häusler, Wolfgang in Abram, Michael (ur.): *Geld. 800 Jahre Münzstätte Wien. Eine Ausstellung des Kunsthistorischen Museums Wien*, Wien: Kunstforum Bank Austria, 1994, str. 161-180.
- Calligaris, Ludwig: *Die neuen Valuta- und Bankgesetze nebst den damit zusammenhängenden Gesetzen und Verordnungen*, Wien: Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- und Univer.-Buchhandlung, 1901.
- Calligaris, Ludwig: *Nachtrag zu den Valuta- und Bankgesetzen nebst den damit zusammenhängenden Gesetzen und Verordnungen mit Berücksichtigung der ungarischen Gesetzgebung. Bestimmungen für den Geschäftsverkehr mit der Österreichisch-ungarischen Bank*, Wien: Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1912.
- Calomiris, Charles W.: Greenback resumption and the silver risk: the economics and the politics of monetary regime change in the United States, 1862-1900, V: Bordo, Michael D. in Capie, Forrest (ur.): *Monetary Regimes in Transition*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, str. 86-132.

- Capie, Forrest in Wood, Geoffrey: Money in the economy, V: Floud, Roderick in McClonskey, Donald (ur.): *The Economic History of Britain Since 1700*, 2. del: 1860-1939, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, str. 217-246.
- Cecco, Marcello: The Choice of a Monetary Standard. National Dilemmas and National and Supranational Solutions 1890-1914, V: Fischer, Wolfram in McInnis, R. Marvin in Schneider, Jürgen (ur.): *The Emergence of a World Economy 1500-1914*, 2. del: 1850-1914, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1986, str. 371-382.
- Chaloner, W. H.: Currency problems of the British empire, 1814-1914, V: Ratcliffe, Barrie M. (ur.): *Great Britain and her World 1750-1914. Essays in honour of W. O. Henderson*, Manchester: Manchester University Press, 1975, str. 179-207.
- Charmatz, Richard: *Vom Kaiserreich zur Republik. Österreichs Kampf um die Demokratie 1747-1947*, Wien: Jedermann Verlag, 1947.
- Charmatz, Richard: *Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907*, 2. del: *Der Kampf der Nationen*, Leipzig: B. G. Teubner, 1912.
- Chown, John: *A History of Money. From AD 800*, London-New York: Routledge, 1995.
- Church, R. A.: *The Great Victorian Boom 1850-1973*, London-Basingstoke: The MacMillan Press, 1975.
- Clapham, J. H.: *Economic Development of France & Germany*, London-New York: Cambridge University Press, 1968.
- Clapham, John: *The Bank of England. A History*, 2. del: 1797-1914, Cambridge: Cambridge University Press, 1958.
- Clough, Shepard B.: *The Economic history of Modern Italy*, New York-London: Columbia University Press, 1964.
- Condliffe, J. B.: *The Commerce of Nations*, New York: W. W. Norton & Company, 1950.
- Corsini, Umberto: Die Italiener, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, 3. knjiga: *Die Völker des Reiches*, 2. del, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980, str. 839-879.
- Cossa, Luigi: *Die ersten Elemente der Wirtschaftslehre*, Herdersche Verlagshandlung, Freiburg im Breisgau: Herdsche Verlagshandlung, 1896.
- Crisp, Olga: *Studies in the Russian Economy before 1914*, London: MacMillan Press, 1976.
- Cvirn, Janez: Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861-1907, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev, 1988.
- Cvirn, Janez: Celje in leto 1848, V: Počivavšek, Marija (ur.): *Iz zgodovine Celja: 1848-1918*, Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 1998, str. 59-72.
- Cvirn, Janez: Celjsko gimnazijsko vprašanje (1893-1895), *Kronika*, 1997, št. 1-2, str. 102-111.
- Cvirn, Janez: Finančno poslovanje družine Marka Vincenca Lipolda v letih 1867-1871 in 1878-1883, *Zgodovinski časopis*, 1987, št. 1, str. 115-137.
- Cvirn, Janez: Jezikovna politika celjske občine na prelomu stoletja, *Zgodovinski časopis*, 1990, št. 2, str. 199-214.
- Cvirn, Janez: Končna postaja Trst, V: Cvirn, Janez ... (et al.): *Slovenska kronika XIX. stoletja*, 1. knjiga: 1800-1860, Ljubljana: Nova revija, 2001, str. 445-446.
- Cvirn, Janez: Od srede 18. stoletja do 1859, V: Vidic, Marko (ur.): *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.

- Cvirn, Janez: Slovenci in nemški državnopravni programi (1848-1918), V: Grafenauer, Bogo (ur.): *Slovenci in država*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995, str. 73-82.
- Cvirn, Janez: Trdnjavski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861-1914), Maribor: Obzorja, 1997.
- Denkschrift über den Gang der Währungsfrage seit dem Jahre 1867*, Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1892.
- Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848-1867, 3. del: Das Ministerium Boul-Schauenstein, 1. knjiga: 14. april 1852 - 13. marec 1853*, Wien: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1975.
- Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848-1867, 3. del: Das Ministerium Boul-Schauenstein, 3. knjiga: 11. oktober 1853 - 19. december 1854*, Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1984.
- Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848-1867, 5. del: Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff, 3. knjiga: 5. november 1861 - 6 maj 1862*, Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1985.
- Die wirtschaftliche Gesetzgebung Oesterreich-Ungarns im Jahre 1892, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 1893, str. 386-391.
- Dritsas, Margarita: Monetary Modernisation in Greece: Bimetallism or the Gold Standard (1833-1920), *The Journal of European Economic History*, 1999, št. 1, str. 9-48.
- Duggan, Christopher: *A Concise History of Italy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Efmertová, Marcela C.: *Česke zeme v letech 1848-1918*, Praha: Nakladatelství Libri, 1998.
- Eichengreen, Barry in McLean, Ian W.: The Supply of gold under the pre-1914 gold standard, *Economic History Review*, 1994, št. 2, str. 288-309.
- Eichengreen, Barry: *Globalizing Capital. A History of the International Monetary System*, Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Einaudi, Luca L.: From the franc to the 'Europe': the attempted transformation of the Latin monetary Union into a European Monetary Union, 1865-1873, *Economic History Review*, 2000, št. 2, str. 284-308.
- Engel-Janosi, Friedrich: Einleitung, V: *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848-1867, 3. del: Das Ministerium Boul-Schauenstein, 1. zvezek: 14. april 1852-13. marec 1853*, Wien: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1975, str. IX-LXXI.
- Engel-Janosi, Friedrich: Einleitung, V: *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848-1867, 5. del: Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorf, 1. zvezek: 7. februar 1861 - 30. april 1861*, Wien: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1977, str. IX-XXXIII.
- Erjavec, Fran: *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928.
- Fabian, Kurt: *Die Österreichische Notenbank unter besonderer Berücksichtigung der Währungsverhältnisse (1816-1947)*, Graz: neobjavljena disertacija, 1950.
- Federn, Walther: Das Problem gesetzlicher Aufnahme der Barzahlungen in Österreich-Ungarn, *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*, 1910, str. 151-172.
- Federn, Walther: Die Frage der Barzahlungen, *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 1910, str. 657-678.

- Federn, Walther: Entgegnung auf den Artikel von D. V. Mises »Das vierte Privilegium der Österreichisch-Ungarischen Bank«, *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 1912, str. 748-756.
- Fellner, Fritz: Kaiser Franz Joseph und das Parlament. Materialien zur Geschichte der Innenpolitik Österreichs in den Jahren 1867-1873, *Mitteilung des Österreichischen Staatsarchivs*, 1956, str. 287-347.
- Ferguson, Niall: *The Cash Nexus. Money and Power in the Modern World 1700-2000*, London: Penguin Books, 2001.
- Fink, Krisztina Maria: *Die österreichisch-ungarische Monarchie als Wirtschaftsgemeinschaft. Ein historischer Beitrag zu aktuellen Integrationsproblemen*, München: Rudolf Trofenik, 1968.
- Fischer, Jasna: Odrptost slovenske industrije v letih pred prvo svetovno vojno, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1994, št. 1, str. 35-43.
- Fischer, Wolfram (ur.): *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte von Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg*, Stuttgart: Klett-Cotta, 1985.
- Fischer, Wolfram: Die Ordnung der Weltwirtschaft vor dem Ersten Weltkrieg. Die Funktion von europäischem Recht, zwischenstaatlichen Verträgen und Goldstandard beim Ausbau des internationalen Wirtschaftsverkehrs, *Zeitschrift für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften*, 1975, št. 4, str. 289-304.
- Flandreau, Marc in Le Cacheux, Jacques, Zumer, Frédéric: Stability without a pact? Lessons from the European gold standard, 1880-1914, *Economic Policy*, 1998, št. 26, str. 117-149.
- Flandreau, Marc in Komlos, John: Core or Periphery? The credibility of the Austro-Hungarian currency 1867-1913, Bacinger, Karl in Stiefel, Dieter (ur.): *Auf Heller und Cent. Beiträge zur Finanz- und Währungsgeschichte*, Frankfurt-Wien: Ueberreuter, str. 163-184.
- Flandreau, Marc in Komlos, John: *How to Run a Target Zone? Age Old Lessons from an Austro-Hungarian Experiment (1896-1914)*, Conference Presentation at the Economic History Association, Philadelphia, 2001.
- Flandreau, Marc: Central bank cooperation in historical perspective: a sceptical view, *Economic History Review*, 1997, št. 4, str. 735-763.
- Flandreau, Marc: Coins Memories: Estimates of the French Metallic Currency 1840-1878, *Journal of European Economic History*, 1995, št. 2, str. 271-310.
- Flandreau, Marc: *The Bank, the States, and the Market: An Austro-Hungarian Tale for Euroland, 1867-1914*, Working Papers 43, Wien: Oesterreichische Nationalbank, 2001.
- Flandreau, Marc: The economics and politics of monetary unions: a reassessment of the Latin Monetary Union, 1865-71, *Financial History Review*, 2000, str. 25-43.
- Flandreau, Marc: The French Crime of 1873: An Essay on the Emergence of the International Gold Standard, 1870-1880, *The Journal of Economic History*, 1996, št. 4, str. 862-897.
- Flandreau, Marc: Was the Latin Monetary Union a Franc Zone?, V: Reis, Jaime (ur.): *International Monetary Systems in Historical Perspective*, London: Macmillan Press, 1995, str. 71-89.

- Florencourt, Franz: Verteuerung durch mangelndes Kapital, V: Jantke, Carl in Hilger, Dietrich (ur.): *Die Eigentumslosen. Der deutsche Pauperismus und die Emanzipationskrise in Darstellungen und Deutungen der zeitgenössischen Literatur*, München: Verlag Karl Albert Freiburg, 1965 [1848], str. 186-196.
- Foreman-Peck, J. in Michie, R.: The Performance of the Nineteenth Century International Gold Standard, V: Fischer, Wolfram in McInnis, R. Marvin in Schneider, Jürgen (ur.): *The Emergence of a World Economy 1500-1914. 2. del: 1850-1914*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1986, str. 383-411.
- Franc Rozman: Odmev celjskega gimnazijskega vprašanja leta 1895 v slovenskem tisku, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1997, št. 2, str. 59-64.
- Friedjung, Heinrich: *Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859 bis 1866*, 1. del, Stuttgart-Berlin: Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, 1916.
- Friedman, Milton, The Crime of 1873, *Journal of Political Economy*, 1990, str. 1159-1194.
- G[e]ršak, Ivan: Banke in papirnati denar, Čitalnica: Podučni list za slovenski narod, 1865, 1. zvezek, str. 21-34.
- G. H.: Die österreichische Bankacte vom 27. Dezember 1862, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 1863, str. 182-207.
- Galántai, József: *Der österreichisch-ungarische Dualismus 1867-1918*, Wien-Budapest: Österreichischer Bundesverlag in Corvina Kiadó, 1985.
- Galbraith, John Kenneth: *A Short History of Financial Euphoria*, New York: Penguin Group, 1993.
- Galbraith, John Kenneth: *Novac. Odakle je došao, kamo je otišao*, Zagreb: Stvarnost, 1975.
- Gallarotti, Giulio M.: *The Anatomy of an International Monetary Regime: The Classical Gold Standard, 1880-1914*, New York-Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Gallarotti, Giulio M.: The scramble for gold: monetary regime transformation in the 1870s, V: Bordo, Michael D. in Capie, Forrest (ur.): *Monetary Regimes in Transition*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, str. 15-67.
- Garver, Bruce M.: *The Young Czech party, 1874-1901, and the emergence of a multi-party system*, London: Yale University Press, 1978.
- Geißler, Franz: Die Entstehung und der Entwicklung der Handelskammern in Österreich, V: Mayer, Hans (ur.): *Hundert Jahre österreichische Wirtschaftsentwicklung 1848-1948*, Wien: Springer Verlag, 1949, str. 21-126.
- Gerber, Haim in Gross, Nachum T.: Inflation or Deflation in Nineteenth-Century Syria and Palestine, *The Journal of Economic History*, 1980, str. 351-357.
- Geschichte der Frankfurter Zeitung*, Frankfurt am Main: Verlag der Frankfurter Zeitung, 1911.
- Gestrin, Ferdo in Melik, Vasilij: *Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Globočnik, A.: *Geschichtliche Übersicht des österreichischen Geld- und Münzwesens*, Wien: Verlage der Manz'schen Buchhandlung, 1897.
- Glogovšek, Jože: *Denar, denarni sistem z osnovami denarne teorije*, Maribor: Ekonomskoposlovna fakulteta, 1996.
- Good, David F.: *Die wirtschaftliche Aufstieg des Habsburgerreiches 1750-1914*, Wien-Köln-Graz: Hermann Böhlau Nachf., 1986.

- Good, David F.: The Cost-of Living in Austria: 1874-1913, *The Journal of European Economic History*, 1976, št. 2, str. 391-400.
- Goodwin, Craufurd D.: British Economists and Australian Gold, *The Journal of Economic History*, 1970, str. 405-426.
- Gottas, Friedrich: *Ungarn im Zeitalter des Hochliberalismus. Studien zur Tisza-Ära (1875-1890)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1976.
- Grafenauer, Bogo: Germanizacija treh Avstrij, V: Grafenauer, Bogo in Ude, Lojze in Veselko, Maks: *Koroški zbornik*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1946, str. 246-275.
- Grafenauer, Bogo: Gospodarski obrat kmetije, V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 1. del*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970, str. 619-651.
- Grafenauer, Bogo: Oblikovanje slovenske narodnostne meje in njena današnja vprašanja, *Zgodovinski časopis*, 1993, št. 3, str. 349-383.
- Grafenauer, Bogo: Slovenski kmet v letu 1848, *Zgodovinski časopis*, 1948-1949, str. 7-68.
- Grafenauer, Bogo: *Zgodovina slovenskega naroda, V. zvezek*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1974.
- Granda, Stane: *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*, Novo mesto: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 1995.
- Granda, Stane: Gospodarske krize na slovenskem prostoru v devetnajstem stoletju, V: Borak, Neven in Lazarevič, Zarko (ur.): *Gospodarske krize in Slovenci*, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 27-45.
- Granda, Stane: Gospodarske razmere pri Slovencih v revolucionarnem letu 1848/49, V: Mihelič, Darja (ur.): *Gestrinov zbornik*, Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999, str. 315-334.
- Granda, Stane: Ig postane znan po celem cesarstvu, V: Cvirn, Janez ... (et al.): *Slovenska kronika XIX. stoletja, 1. knjiga: 1800-1860*, Ljubljana: Nova revija, 2001, str. 316.
- Granda, Stane: Kranjska hranilnica, V: Cvirn, Janez ... (et al.): *Slovenska kronika XIX. stoletja, 1. knjiga: 1800-1860*, Ljubljana: Nova revija, 2001, str. 146.
- Granda, Stane: *Obremenitev slovenskega kmeta z davki 1850-1914*, Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1977.
- Granda, Stane: Viri akumulacije kapitala na Slovenskem v 19. stoletju, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1994, str. 19-34.
- Granda, Stane: *Združena Slovenija. V: Slovenski almanah '98*, 1997, str. 195-197.
- Grasser, Walter: *Deutsche Münzgesetze 1871-1971*, München: Ernst Battenberg Verlag, 1971.
- Gratz, Alois: Die österreichische Finanzpolitik von 1848 bis 1948, V: Mayer, Hans (ur.): *Hundert Jahre österreichischer Wirtschaftsentwicklung 1848-1948*, Wien: Springer Verlag, 1949, str. 222-309.
- Grimm, Richard: The Austro-German Relationship, *The Journal of European Economic History*, 1992, št. 1, str. 111-120.
- Gruner, Wolf D.: Reform des politisch-sozialen Systems und Äussere Existenzsicherung. Die Ministerratsprotokolle als Beispiel der Interdependenz von Innen- und Außenpolitik in der Donaumonarchie 1861 und 1866/67, *Bohemia*, 1981, str. 126-149.

- H....n, Gust: *Die österreichischen Finanzproblemen bezüglich Bank, Valuta und Deficit*, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1862.
- Haderlap, Lipe: *Naš novi denar*, Koledar Družbe sv. Mohorja, 1894, str. 109-110.
- Hahn, Hans-Werner: *Geschichte des Deutschen Zollvereins*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1984.
- Hahn, Hans-Werner: *Hegemonie und Integration. Voraussetzungen und Folgen der preußischen Führungsrolle im Deutschen Zollverein*, V: Berding, Helmut (ur.): *Wirtschaftliche und politische Integration in Europa im 19. und 20. Jahrhundert*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1984, str. 45-70.
- Handbuch der Geschichte Russland. 3. del: 1856-1945*, Stuttgart, 1983.
- Hardach, Gerd in Hartig, Sandra: *Der Goldstandard als Argument in der internationalen Währungsdiskussion*, *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte*, 1998, št. 1, str. 125-141.
- Hasiba, Gernot D.: *Das Notverordnungsrecht in Österreich (1848-1917). Notwendigkeit und Mißbrauch eines »Staatserschaltenden Instrumentes«*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985.
- Haupt, Ottomar: *Gold, Silber und Valuta-Herstellung*, Wien: Verlag von Friedrich Beck, 1892.
- Haupt, Ottomar: *Gold- oder Silber-Währung. Ein Vorschlag zur Lösung der Valutafrage*, Wien: Verlag von Friedrich Beck, 1877.
- Häuser, Karl: *Finanzinnovationen - Früher, Beitrag zur Wirtschafts- und Währungsfragen und zur Bankgeschichte*, 1989, št. 24.
- Hayek, Friedrich A.: *Toward a Free Market Monetary System*, V: Littlechild, Stephen (ur.): *Austrian Economics, 2. del*, Aldershot-Brookfield: Edward Elgar, 1990, str. 262-269.
- Heckscher, Eli F.: *An Economic History of Sweden*, Cambridge: Harvard University Press, 1968.
- Hefeker, Carsten: *Interest Groups, Coalitions and Monetary Integration in the XIXth Century*, *Journal of European Economic History*, 1995, št. 3, str. 489-536.
- Heindl, Waltraud: *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848-1852). Zur Genesis des Antagonismus zwischen Österreich und Russland*, Wien-Köln-Graz: Verlag Böhlau, 1970.
- Heindl, Waltraud: *Was ist Reform? Überlegungen zum Verhältnis von Bürokratie, Staat und Gesellschaft in Österreich*, V: Rumpler, Helmut (ur.): *Innere Staatsbildung und gesellschaftliche Modernisierung in Österreich und Deutschland 1867/71 bis 1914*, Wien-München: Verlag für Geschichte und Politik, 1991, str. 166-175.
- Heindl; Waltraud: *Einleitung*, V: *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848-1867, 3. del: Das Ministerium Boul-Schauenstein, 4. zvezek: 23. december 1854-12. april 1856*, Wien: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1987, str. XIII-LVIII.
- Heindl; Waltraud: *Einleitung*, V: *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848-1867, 3. del: Das Ministerium Boul-Schauenstein, 3. zvezek: 11. oktober 1853-19. december 1854*, Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1984, str. IX-XXXVII.
- Helferich: *Die österreichische Valuta seit dem Jahre 1848*, *Zeitschrift für gesamte Staatswissenschaft*, 1855, str. 259-319; 1856, str. 85-146, 403-460.
- Helfferich, Karl: *Das Geld*, Leipzig: Verlag von C. L. Hirschfeld, 1903.

- Helfferrich, Karl: *Die Folgen des deutsch-österreichischen Münz-Vereins von 1857*, Strassburg, 1894.
- Hellbling, Ernst C.: Die Ansätze zu einem Finanz- und Wirtschaftsverfassungsrecht in der Entwicklung des österreichischen Verfassungsrechts, V: *Wirtschaft und Verfassung in Österreich. Dr. Franz Korinek zum 65. Geburtstag*, Wien-Freiburg-Basel: Herder, 1972, str. 49-73.
- Henderson, W. O.: *The Zollverein*, London: Frank Cass & Company, 1959.
- Henning, Friedrich-Wilhelm: *Handbuch der Wirtschafts- und Sozialgeschichte Deutschlands, 2. del: Deutsche Wirtschafts- und Sozialgeschichte im 19. Jahrhunderts*, Paderborn-München-Wien-Zürich: Ferdinand Schöningh, 1996.
- Herinek, Ludwig: *Österreichische Münzprägungen von 1740-1969*, Wien: Münzhandlung Herinek, 1970.
- Hertzka, Theodor: *Die Goldrechnung in Oesterreich-Ungarn*, Wien: Manz'sche k. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1879.
- Hertzka, Theodor: Goldwährung mit Papierumlauf. Ein Vorschlag zur Lösung des internationalen Währungsproblems, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 1895, str. 192-231.
- Hertzka, Theodor: *Währung und Handel*, Wien: Manz'sche k. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1876, str. 150-156, 298.
- Hertzka, Theodor: *Wechselkurs und Agio. Eine währungspolitische Studie*, Wien: Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1894.
- Hilferding, Rudolf: *Finančni kapital*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.
- Höbel, Lothar: Ausgleich und Ausstellung - Wirtschaft und Politik in Böhmen um 1890, *Bohemia*, 1988, str. 141-147.
- Höbel, Lothar: *Kornblume und Kaiseradler. Die deutschfreiheitlichen Parteien Altösterreichs 1882-1918*, Wien-München: Verlag für Geschichte und Politik, 1993.
- Höbel, Lothar: Parteien und Fraktionen im cisleithanischen Reichsrat, V: Helmut Rumpfer, Peter Urbanitsch (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, 6. knjiga, 1. del: Verfassung und Parlamentarismus*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 895-1006.
- Höbel, Lothar: Die Linke und die Wahlen von 1891, *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 1987, str. 270-301.
- Hobsbawm, Eric: *Doba kapitala*, Zagreb: Školska knjiga, 1989.
- Hobsbawm, Eric: *The Age of Empire 1875-1814*, New York: Vintage Books, 1989.
- Hoensch, Jörg K.: *History of Modern Hungary 1867-1994*, London-New York: Longman, 1996.
- Holtfrerich, Carl-Ludwig: The monetary unification process in 19th-century Germany: relevance and lessons for Europa today, V: Cecco, Marcello in Giovannini, Alberto: *A European Central Bank? Perspectives on monetary unification after ten years of the EMS*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, str. 216-241.
- Holz, Eva: Državno uradništvo v habsburški monarhiji od Marije Terezije do Ilirskih provinc 1740-1809 (njegove gnotne razmere in skomine), V: Rajšp, Vincenc in Bratož, Rajko in Cvirn, Janez in Fischer, Jasna in Lukan, Walter in Marušič, Branko (ur.): *Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosjedje*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2001, str. 329-344.

- Holz, Eva: Gmotne razmere uradništva na Kranjskem v drugi polovici 19. stoletja, V: Rajšp, Vincenc in Bruckmüller, Ernst (ur.): *Vilfanov zbornik: pravo – zgodovina – narod*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 1999, str. 467-489.
- Holz, Eva: Plačevanje ljubljanskih mestnih uradnikov v drugi polovici 19. stoletja, *Zgodovinski časopis*, 1985, št. 1-2, str. 75-78.
- Hughes, J. R. T.: Bank of England Reserve Policy, *The Journal of Economic History*, 1967, str. 92-93.
- Inama-Sternegg, Carl Theodor: Die Gesetze betreffend die Einlösung von Staatsnoten und die Herabminderung der Schwebenden Schuld in Partial-Hypothekararweisungen, *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 1894, str. 449-463.
- Inama-Sternegg, Karl Theodor: Die neue Währungs- und Münz-Gesetzgebung von Österreich und Ungarn, *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 1892, str. 625-659.
- Jaekel, Peter: *Die Münzprägungen des Hauses Habsburg 1780-1918 und der Republik Österreich seit 1918*, Basel: Münzen und Medaillen A. G., 1970.
- Jelinčič, Zmagor: *Katalog bankovcev jugoslovanskih dežel*, Ljubljana: samozaložba, 1988.
- Jenks, William A.: *Austria Under the Iron Ring 1879-1893*, Charlottesville: The University Press of Virginia, 1965.
- Jonker, Joost: The alternative road to modernity: banking and currency, 1814-1914, V: Hart, Marjolein 'T in Jonker, Joost in Zander Van, Jan Luiten (ur.): *A financial history of The Netherlands*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, str. 94-123.
- Judson, Pieter M.: *Exclusive Revolutionaries. Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848-1914*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1996.
- Jungwirth, Helmut: Die Münzstätte Wien und das neuzeitliche Geldwesen in Österreich, V: Häusler, Wolfgang (ur.): *Geld. 800 Jahre Münzstätte Wien*, Wien: Kunstforum Bank Austria, 1994, str. 97-141.
- Kalkmann, Ph.: Hollands Geldwesen im 19. Jahrhundert, *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*, 1901, str. 1223-1256.
- Kalkmann, Philipp: *Die Entwertung der österreichischen Valuta in Jahre 1893 und ihre Ursache*, Freiburg-Leipzig-Tübingen: Verlag von J. C. B. Mohr, 1899.
- Kamitz, Reinhard: Die österreichische Geld- und Währungspolitik von 1848 bis 1948, V: Mayer, Hans (ur.): *Hundert Jahre Österreichischer Wirtschaftsentwicklung 1848-1948*, Wien: Sponner Verlag, 1949, str. 127-219.
- Kann, Robert A.: *Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideeninhalt der nationalen Bestrebungen vom Vormärz bis zur Auflösung des Reiches im Jahre 1918, 1. del: Das Reich und die Völker*, Graz-Köln: Verlag Hermann Böhlau, 1964.
- Kann, Robert A.: *Geschichte des Habsburgreiches 1526-1918*, Wien-Köln-Graz: Hermann Böhlau Nachf., 1977.
- Kavčnik, I.: O vrednotah (valutah), *Slovenski Pravniki*, 1900, št. 3, str. 65-102.
- Kemp, John in Wilson, Ted: Monetary Regime Transformation: The Scramble to Gold in the Late Nineteenth Century, *Review of Political Economy*, 1999, št. 2, str. 125-150.

- Kermavner, Dušan: Slovenska politika v letih 1879 do 1895. Političnozgodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848-1895, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Keynes, John Maynard: *Indian Currency and Finance*, The Collected Writings of John Maynard Keynes, Volume I, London: MacMillan, 1971.
- Kindleberger, Charles P.: *Manias, Panics, and Crashes. A History of Financial Crises*, New York: Basic Books, Inc., 1978.
- Klemencič, Matjaž: Germanizacijski procesi na Štajerskem od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1979, št. 1-2, str. 350-391.
- Köllmann, Wolfgang: *Bevölkerung und Raum in Neuerer und Neuester Zeit, Raum und Bevölkerung in der Weltgeschichte*, 4. del, Würzburg: A.G. Ploetz Verlag, 1965.
- Köllner, Lutz: *Chronik der Deutschen Währungspolitik 1871-1971*, Frankfurt am Main: Fritz Knapp Verlag, 1972.
- Knapp, Georg Friedrich: Die Beziehungen Österreichs zur staatlichen Theorie des Geldes, *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 1908, str. 439-452.
- Knapp, Georg Friedrich: *Staatliche Theorie des Geldes*, Leipzig: Verlag von Ducker & Humblot, 1905.
- Knauer, Oswald: *Das österreichische Parlament von 1848-1966*, Wien: Bergland Verlag, 1969.
- Knoll, Reinhold: *Zur Tradition der christlichsozialen Partei. Ihre Früh- und Entwicklungsgeschichte bis zu den Reichsratswahlen 1907*, Wien-Köln-Graz: Hermann Böhlau, 1973.
- Koralka, Jiri: Deutschland und die Habsburgermonarchie 1848-1918, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, 6. knjiga, 2. del: *Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft, 1993, str. 1-158.
- Koch, Klaus: Österreich und der Deutsche Zollverein (1848-1871), V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, 6. knjiga, 1. del: *Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft, 1989, str. 537-560.
- Kolmer, Gustav: *Parlament und Verfassung*, 1. del: 1848-1869, 2. del: 1869-1879, 3. del: 1879-1885, 4. del: 1885-1891, 5. del: 1891-1895, Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1972/78.
- Komlos, John: Die Habsburgermonarchie als Zollunion. Die Wirtschaftsentwicklung Österreich-Ungarns im 19. Jahrhundert, Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1986.
- Komlos, John: Financial Innovation and the Demand for Money in Austria-Hungary, 1867-1913, *The Journal of European Economic History*, 1987, št. 3, str. 587-605.
- Komlos, John: The Diffusion of Financial Technology into the Austro-Hungarian Monarchy toward the End of the Nineteenth Century, V: Komlos, John (ur.): *Economic Development in the Habsburg Monarchy in the Nineteenth Century*, Columbia University Press, 1983, str. 137-163.
- Kramář, Karel: *Das Papiergeld in Oesterreich seit 1848*, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1886.
- Kresal, France: Mezde in plače na Slovenskem od novele obrtnega reda 1885 do kolektivnih pogodb 1991, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1995, št. 1-2, str. 7-24.

- Lampe, John R. in Jackson, Mervin R.: *Balkan Economic History, 1550-1950. From Imperial Bordelands to Developing Nations*, Bloomington: Indiana University Press, 1982.
- Latham, A.J.H.: Merchandise Trade Imbalances and Uneven Economic Development in India and China, *The Journal of European Economic History*, 1978, št. 1, str. 33-60.
- Lazarevič, Žarko: Kmečki dolgovi na Slovenskem. Socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848-1948, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994.
- Lehner, Oskar: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte mit Grundzüge der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Linz: Universitätsverlag Rudolf Tauner, 1992.
- Lesigang, Wilhelm: Die Wirkung der Agioschwankungen in Oesterreich und die Herstellung der Valuta, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 1877, str. 205-293.
- Leverkus, Erich: *Freier Tausch und fauler Zauber. Vom Geld und seiner Geschichte*, Frankfurt am Main: Fritz Knapp Verlag, 1990.
- Lexis, Wilhelm: Der neueste Stand der Währungsfrage und der Kongreß der Bimetallisten in Köln (Oktober 1882), *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*, 1883, str. 273-283.
- Liese, Joachim in Schulze, Max-Stephan: Geldpolitik und Konjunktur in Österreich: Die »Plener'sche Stagnation« 1862 bis 1866, *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 1993, št. 4, str. 510-530.
- Liese, Joachim: *Staatskredit und Defizitfinanzierung in der ersten konstitutionellen Periode der Habsburger Monarchie 1860-1867*, Frankfurt: Verlag Peter Lang, 1993.
- Loehr, August: *Österreichische Geldgeschichte*, Wien: Universum, 1946.
- Lotz, Walther: Doppelwährung, V: Elster, Ludwig (ur.): *Wörterbuch der Volkswirtschaft*, 1. del, Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1906, str. 663-666.
- Lotz, Walther: Goldwährung, V: Elster, Ludwig (ur.): *Wörterbuch der Volkswirtschaft*, 1. del, Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1906, str. 1120-1124.
- Lotz, Walther: Münzsystem, V: Erster, Ludwig (ur.): *Wörterbuch der Volkswirtschaft*, 2. del, Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1906, str. 522-525.
- Lotz, Walther: Währungsstreit, V: Elster, Ludwig (ur.): *Wörterbuch der Volkswirtschaft*, 2. del, Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1906, str. 1267-1274.
- Lotz, Walther: Zur Frage der Valutaregulierung in Österreich-Ungarn, *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*, 1892, str. 1249-1262.
- Macartney, C. A.: *The Habsburg Empire 1790-1918*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1968.
- Mačkov, A. T.: Nekaj o papirji i njegovej zgodovini, Čitalnica: Podučni list za slovenski narod, 1865, 2. zvezek, str. 136-143.
- Majce, Janez: *Slovenski denar. Kronika nastajanja vrednostnih bonov, toolarskih bankovcev in kovancev ter priložnostnih kovancev od 1990 do 2000*, Ljubljana: Banka Slovenije 2001.
- Makinen, Gaile E. in Woodward, G. Thomas: Use of Interest-Bearing Currency in the Civil War: The Experience below the Mason-Dixon Line, *Journal of Money, Credit, and Banking*, 1999, št. 1, str. 121-129.
- Mal, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*, 2. del, Celje: Mohorjeva družba, 1993.
- Malfér, Stefan: Einleitung, V: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867*, 5. del: *Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff*, 3. knjiga: 5. november 1861 - 6 maj 1862, Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1985, str. IX-LIX.

- Malfér, Stefan: Steuerwiderstand und Steuerexekution in Ungarn 1860-1862, *Österreichische Osthefte*, 1982, št. 3, str. 313-329.
- Malle, Avguštin: Koroški Slovenci v Taaffejevi dobi, *Zgodovinski časopis*, 1975, št. 1-2, str. 139-147
- Martin, David A.: 1853: The End of Bimetallism in the United States, *The Journal of Economic History*, 1973, str. 825-844.
- Martin, David A.: The Impact of Mid-Nineteenth Century Gold Depreciation Upon Western Monetary Standards, *The Journal of European Economic History*, 1977, št. 3, str. 641-658.
- Marušič, Branko: Goriški Slovenci v Taaffejevi dobi, *Zgodovinski časopis*, 1975, št. 1-2, str. 127-138.
- Marušič, Branko: Slovenska politika na Goriškem v zadnjem desetletju devetnajstega stoletja, *Zgodovinski časopis*, 1977, št. 1-2, str. 35-48.
- Marx, Julius: *Die wirtschaftlichen Ursachen der Revolution von 1848 in Österreich*, Graz-Köln: Verlag Hermann Böhlau Nachf., 1965.
- März, Eduard in Socher, Karl: Währung und Banken in Cisleithanien, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, 1. knjiga: Brusatti, Alois (ur.): Die Wirtschaftliche Entwicklung*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973, str. 323-368.
- März, Eduard: *Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende 1913-1923. Am Beispiel der Creditanstalt für Handel und Gewerbe*, München: R. Oldenbourg Verlag, 1981.
- März, Eduard: *Österreichische Industrie- und Bankpolitik in der Zeit Franz Josefs I., Am Beispiel der k. k. priv. Österreichischen Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe*, Wien-Frankfurt-Zürich: Europa Verlag, 1968.
- Mataja, Victor: Die österreichische Währungs-Enquete, *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 1892, str. 338-367.
- Matis, Herbert in Bachinger, Karl: Österreichs industrielle Entwicklung, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, 1. knjiga: Brusatti, Alois (ur.): Die Wirtschaftliche Entwicklung*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973, str. 105-232.
- Matis, Herbert: Die Habsburgermonarchie (Cisleithanien) 1848-1918, V: Matis, Herbert in Bachinger, Karl in Hemetsberger-Koller, Hildegard (ur.): *Grundriss der österreichischen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte von 1848 bis zur Gegenwart*, Wien: ÖBV-Klett-Cotta, 1989, str. 6-39.
- Matis, Herbert: Leitlinien der österreichischen Wirtschaftspolitik 1848-1918, V: Andruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, 1. knjiga: Die wirtschaftliche Entwicklung*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft, 1973, str.
- Matis, Herbert: *Österreichs Wirtschaft 1848-1913. Konjunkturelle Dynamik und gesellschaftlicher Wandel im Zeitalter Franz Josefs I.*, Berlin: Duncker & Humblot, 1972.
- Matis, Herbert: Sozioökonomische Aspekte des Liberalismus in Österreich 1848-1918, V: Wehler, Hans-Ulrich (ur.): *Sozialgeschichte heute*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1974, str. 243-265.
- Mecenseffy, Emil: *Bericht über den Goldbesitz der Oesterreichisch-ungarischen Bank*, Wien: Oesterreichisch-ungarischen Bank, 1897.

- Megerle, Klaus: *Ökonomische Intergration und politische Orientierung deutscher Mittel- und Kleinstaaten im Vorfeld der Reichsgründung*, V: Berding, Helmut (ur.): *Wirtschaftliche und politische Integration in Europa im 19. und 20. Jahrhundert*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1984, str. 102-127.
- Melik, Vasilij: A. A. Auersperg in slovenski narod, *Zgodovinski časopis*, 1987, št. 2, str. 285-295.
- Melik, Vasilij: Ivan Hribar in njegovi Spomini, V: Hribar, Ivan: *Moji spomini*, 2. del, Ljubljana: Slovenska matica, 1984, str. 619-661.
- Melik, Vasilij: Ljubljanske cene kruha in mesa v predmarčni dobi, *Kronika*, 1981, št. 1, str. 27-33.
- Melik, Vasilij: Nekaj o cenah, plačah in kulturi v predmarčni dobi, *Zgodovinski časopis*, 1985, št. 1-2, str. 67-73.
- Melik, Vasilij: O nekaterih vprašanih slovenske politike v začetku šestdesetih let 19. stoletja, *Zgodovinski časopis*, 1965, str. 155-171.
- Melik, Vasilij: O razvoju slovenske nacionalno-politične zavesti 1861-1918, *Zgodovinski časopis*, 1970, št. 1-2, str. 39-51.
- Melik, Vasilij: Politične razmere v Avstriji pred sto leti, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1998, št. 1, str. 33-40.
- Melik, Vasilij: Slovenci in nova šola, V: Schmidt, Vlado in Melik, Vasilij in Ostanek, France (ur.): *Osnovna šola na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 31-63.
- Melik, Vasilij: Slovenci v državnem zboru 1893-1904, *Zgodovinski časopis*, 1979, št. 1, str. 49-66.
- Melik, Vasilij: Slovenska politika v Taaffejevi dobi, *Zgodovinski časopis*, 1975, št. 1-2, str. 109-118.
- Melik, Vasilij: *Volitve na Slovenskem 1861-1918*, Ljubljana: Slovenska matica, 1965.
- Melik, Vasilij: Začetki slovenskega političnega življenja in Lovro Toman, V: Štekar-Vidic, Verena (ur.): *Kroparski zbornik: ob 100-letnici Plamena: 1894-1994*, Radovljica: Občina, Kropa: Tovarna vijakov Plamen, 1995, str. 159-167.
- Menger, Carl: *Beiträge zur Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn*, Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1892.
- Menger, Carl: Der Gesetzentwurf, betreffend die Feststellung der Kronenwährung in Oesterreich-Ungarn, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 1892, str. 741-743.
- Menger, Carl: Von unserer Valuta, V: *Carl Menger gesammelte Werke*, 4. del: *Scripten über Geld und Währungspolitik*, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1970, str. 287-307.
- Mensi-Klarbach, Franz: *Die Entwicklung des österreichischen Papiergeldwesens (Bis zur Beginne der Valutaregulierung)*, Wien: Alfred Hölder, 1905.
- Meško, Ksaver: Razni ljudje, *Koledar Družbe sv. Mohorja*, 1909, str. 11-18.
- Meyer, Alfred: *Der Zollverein und die deutsche Politik Bismarck. Eine Studie über das Verhältnis von Wirtschaft und Politik im Zeitalter der Reichsgründung*, Frankfurt am Main-Bern-New York: Verlag Peter Lang, 1986.
- Meyer, Henry Cord: *Mitteleuropa in German Thought and Action 1815-1945*, Hague: Martinus Nijhoff, 1955.

- Mikoletzky, Hanns Leo: *Österreich. Das entscheidende 19. Jahrhundert. Geschichte, Kultur und Wirtschaft*, Wien: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1972.
- Mises, Ludwig: Das Problem gesetzlicher Aufnahme der Barzahlungen in Österreich-Ungarn, *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*, 1909, str. 985-1037.
- Mises, Ludwig: Das vierte Privilegium der Österreichisch-Ungarischen Bank, *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 1912, str. 611-624.
- Mises, Ludwig: Die wirtschaftspolitischen Motive der österreichischen Valutaregulierung, *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 1907, str. 561-582.
- Mises, Ludwig: Zum Problem gesetzlicher aufnahme der Barzahlungen in Österreich-Ungarn, *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*, 1910, str. 1877-1884.
- Mitchell, Wesley C.: Resumption of Specie Payments in Austria-Hungary, *Journal of Political Economy*, 1898, št. 1, str.106-113.
- Mommsen, Hans: *Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im habsburgischen Vielvölkerstaat. 1. del: Das Ringen im die supranationale Integration der zisleithanischen Arbeiterbewegung (1867-1907)*, Wien: Europa-Verlag, 1963.
- Moritsch, Andreas: Dem Nationalstaat entgegen (1848-1914), V: Moritsch, Andreas (ur.): *Alpen-Adria. Zur Geschichte einer Region*, Celovec-Ljubljana-Dunaj: Herma-goras Verlag-Mohorjeva družba, 2001, str. 339-405.
- Mosing, Ernst: *Die Währungsverhältnisse in Österreich zur Zeit Franz Joseph I.*, Wien: samozaložba, 1955.
- Mühlpeck, Vera in Sandgruber, Roman in Woitek, Hannelore: Index der Verbraucherpreise 1800-1914, V: *Geschichte und Ergebnisse der zentralen amtlichen Statistik in Österreich 1829-1979*, Wien: Österreichisches Statistisches Zentralamt, 1979, str. 649-688.
- Mühlpeck, Vera in Sandgruber, Roman in Woitek, Hannelore: Index der Verbraucherpreise 1800 bis 1914, V: *Geschichte und Ergebnisse der zentralen amtlichen Statistik in Österreich 1829-1979. Tabellenanhang*, Wien: Österreichisches Statistisches Zentralamt, 1979, str. 123-167.
- Murko, Vladimir: Denar, Ljubljana, 1943.
- Muss, Max: Das Notenbankwesen in Oesterreich, V: *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1924.
- Nasse, Erwin: Das Geld- und Münzwesen, V: Schönberg, Gustav (ur.): *Volkswirtschaftslehre*, Tübingen: Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, 1885, str. 335-396.
- Naš najstarejši denarni zavod v Ljubljani. Ob 120 letnici Hranilnice dravske banovine, *Kronika slovenskih mest*, 1940, št. 4, str. 41*-44*.
- Nautz, Jürgen: Ethnische Konfliktagen in der österreichisch-ungarischen Währungsunionen, V: Nagel, Bernhard, Nautz, Jürgen (ur.): *Nationale Konflikte und monetäre Einheit. Ein Plädoyer für die Währungsunion*, Wien: Passagen Verlag, 1999, str. 27-105.
- Neurath, Wilhelm: *Grundzüge der Volkswirtschaftslehre oder Grundlage der sozialen und politischen Oekonomie*, Wien: Manz'sche k.k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1885.
- Neuwirth, Joseph: *Bank und Valuta in Oesterreich-Ungarn 1862-1873, 1. del: Bankacte und Bankstreit in Oesterreich-Ungarn 1862-1873*, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1873.

- Neuwirth, Joseph: *Bank und Valuta in Oesterreich-Ungarn 1862-1873, 2. del: Die Spekulationskrise von 1873*, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1874.
- Nocken, Ulrich: *Die Große Deflation: Goldstandard, Geldmenge und Preise in den USA und Deutschland 1870 bis 1896*, V: Schremmer, Eckart (ur.): *Geld und Währung vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1993, str. 157-189.
- North, Michael: *Das Geld und seine Geschichte. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, München: Verlag C. H. Beck, 1994.
- Obst, Georg: *Banken und Bankpolitik*, Leipzig: Verlag von Carl Ernst Poeschel, 1909.
- Oppers, Stefan Erik: A model of the bimetallic system, *Journal of Monetary Economics*, 2000, str. 517-533.
- Oppers, Stefan Erik: Recent Developments in Bimetallic Theory, V: Reis, Jaime (ur.): *International Monetary Systems in Historical Perspective*, London: Macmillan Press, 1995, str. 47-70.
- Otruba, G.: Die Einführung des Goldstandards in Österreich-Ungarn und seine Auswirkungen auf die Preis- und Lohnentwicklung, V: Kellenbenz, Hermann (ur.): *Weltwirtschaftlichen und währungspolitische Probleme seit dem Ausgang des Mittelalters*, Stuttgart-New York: Gustav Fischer Verlag, 1981, str. 123-162.
- Palmade, Guy (ur.): *Fischer Weltgeschichte, 27. knjiga: Das Bürgerliche Zeitalter*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuchverlag, 1974.
- Palotás, Emil: Die ausenwirtschaftlichen Beziehungen zum Balkan und zu Russland, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, 6. knjiga, 1. del: Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft, 1989, str. 584-629.
- Pančur, Andrej: Določitev relacije kot glavni problem avstroogrške valutne reforme leta 1892, V: Rajšp, Vincenc in Bratož, Rajko in Cvirn, Janez in Fischer, Jasna in Lukan, Walter in Marušič, Branko (ur.): *Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, str. 699-710.
- Pančur, Andrej: *Gospodarski in socialni nazori v 80. in 90. letih 19. stoletja na Slovenskem*, magistrska naloga, Ljubljana, 1999.
- Pančur, Andrej: Monetary policy in the Hapsburg empire and the Slovenes (1848-1914), *Bulletin (Newsletter from the European Association for Banking History)*, 2001, št. 2, str. 34-36.
- Pančur, Andrej: Nacionalni ali svetovni denar? Dilema avstroogrške valutne reforme leta 1892, *Anthropos*, 2001, št. 4-6, str. 209-224.
- Pančur, Andrej: Obrtna svoboda na zatožni klopi. Konservativni nazori o obrtništvu v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem, *Zgodovina za vse*, 1999, št. 2, str. 23-43.
- Pančur, Andrej: Oderuštvo na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja, *Zgodovinski časopis*, 1999, št. 1, str. 33-55.
- Pančur, Andrej: Uvedba valute na zlati podlagi leta 1892 v Avstro-Ogrski, *Anthropos*, 1999, št. 4-6, str. 336-339.
- Pančur, Andrej: Vpliv političnih in nacionalnih bojov na gospodarske reforme (Primer avstroogrške valutne reforme leta 1892 in vloga Slovencev), *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1999, št. 2, str. 39-50.

- Pančur, Andrej: Vpliv političnih kriz v habsburški monarhiji na vrednost denarja, *Bančni vestnik*, 2002, št. 11, str. 42-46.
- Pančur, Andrej: Zahteve po nadzoru nad državnim proračunom in začetki demokratizacije v habsburški monarhiji ter Kranjska, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2002, št. 1, str. 7-20.
- Pascu, Stefan in Nutu, Constantin: Rumänien und die Aussenpolitik der Habsburgermonarchie 1848-1918, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, 6. knjiga, 2. del: *Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft, 1993, str. 279-318.
- Paulinyi, Ákos: Die sogenannte gemeinsame Wirtschaftspolitik in Österreich-Ungarn, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, 1. knjiga: *Brusatti, Alois (ur.): Die Wirtschaftliche Entwicklung*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973, str. 567-604.
- Payrleitner, Alfred: *Adler und die Löwe. Österreicher und die Tschechen. Die eifersüchtige Verwandschaft*, Wien: Kremayr & Scheriau, 1990.
- Perlman, M.: In Search of Monetary Union, *Journal of European Economic History*, 1993, št. 2, str. 313-332.
- Petričič, Vaso: Izvoz in valuta, *Slovenski narod*, št. 159, 13. julij 1889, št. 169, 25. julij 1889, št. 170, 26. julij 1889, št. 172, 29. julij 1889, št. 177, 3. avgust 1889, št. 191, 21. avgust 1889.
- Petričič, Vaso: K valutnemu vprašanju v deželah, zadolženih v inozemstvu, *Slovenski narod*, št. 264, 17. november 1893, št. 265, 18. november 1893.
- Petričič, Vaso: K valutnemu vprašanju, *Slovenski narod*, št. 237, 14. oktober 1889, št. 252, 31. oktober 1889, št. 253, 2. november 1889, št. 256, 6. november 1889, št. 278, 2. december 1889, št. 287, 12. december 1889, št. 288, 13. december 1889.
- Pick, A. in Richter, R.: *Österreich. Banknoten und Staatspapiergeld ab 1759*, Berlin: Buchdruckerei Erich Pröh, 1972.
- Pierazzi, Jože: Vincenc Ferreri Klun in beneška revolucija 1848-1849, *Zgodovinski časopis*, 1972, št. 1-2, str. 69-84.
- Pirc, Jožko: Aleš Ušeničnik in znamenje časov, Ljubljana: Družina, 1986.
- Pirc, Jožko: Rimski katolik in ločitev duhov, V: Mahničev simpozij v Rimu, Celje: Mohorjeva družba, 1990, str. 109-126.
- Plaschka, Richard: Das böhmische Staatsrecht in tschechischer Sicht, *Zeitschrift für Ostforschung*, 1959, št. 1, str. 1-14.
- Pletcher, David M.: The Fall of Silver in Mexico, 1870-1910, and Its Effect on American Investments, *The Journal of Economic History*, 1958, str. 33-55.
- Pleterski, Janko: Slovenska Koroška pred prvo svetovno vojno, V: Pleterski, Janko in Ude, Lojze in Zorn, Tone (ur.): *Koroški plebiscit*, Ljubljana: Slovenska matica, 1970.
- Pohl, Hans: *Das deutsche Bankwesen (1806-1948)*. *Deutsche Bankgeschichte*, 2. del, Frankfurt am Main: Fritz Knapp Verlag, 1982.
- Pollard, S. in Holmes, C. (ur.): *Documents of European Economic History*, 1. del: *The Process of Industrialization 1750-1870*, London: Edward Arnold, 1968.
- Popov, Čedomir: *Građanska Evropa (1770-1871)*, 2. knjiga: *Politička istorija Evrope*, Novi Sad: Matica srpska, 1989.

- Popovics, Alexander: *Das Geldwesen im Kriege*, New York: Yale University Press, 1925.
- Potočnik, Drago: *Iz zgodovine ljubljanskih bank*, *Kronika slovenskih mest*, 1937, št. 2, št. 3, str. 113-117, 169-172.
- Požar, Breda: *Anastasius Grün in Slovenci*, Maribor: Založba Obzorja, 1970.
- Pressburger, Siegfried: *Das österreichische Noteninsitut 1816-1966, 2 dela, 7 knjig*, Wien: Oesterreichischen Nationalbank, 1959-76.
- Pressburger, Siegfried: *Oesterreichische Notenbank 1816-1966*, Wien: Österreichischen nationalbank, 1966.
- Prešern, Dušan: *Nadomestni denar gorenjskih fužinarjev*, *Numizmatični vestnik*, 1989, str. 347-357.
- Prešern, Dušan: *Nadomestni denar železnikarskih fužinarjev*, *Loski razgledi*, 1993, str. 31-37.
- Prešern, Dušan: *Nove variante nadomestnega denarja gorenjskih fužinarjev in rudarjev*, *Numizmatični vestnik*, 1995, str. 598-602.
- Pribram, Alfred Francis: *Materialien zur Geschichte der Preise und Löhne in Österreich*, Wien: Carl Ueberreuters Verlag, 1938.
- Pribram, Karl: *Geschichte des ökonomischen Denkens, 2 knjigi*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998.
- Prijatelj, Ivan: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895, 5. knjiga*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Probszt, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte. Von den Anfängen bis 1918, 2. del*, Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 1994.
- Radzyner, Joanna: *Stanislaw Madeyski 1841-1910. Ein austro-polnischer Staatsmann im Spannungsfeld der Nationalitätenfrage in der Habsburgermonarchie*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1983.
- Rechnungs-Abschluß der krainischen Sparcasse in Laibach zu Ende des Jahres 1847*, Ljubljana, 1848.
- Redish, Angela: *Bimetallism: An Economic and Historical Analysis*, Cambridge-New York: Cambridge University Press, 2000.
- Redish, Angela: *The Latin Monetary Union and the emergence of the international gold standard*, V: Bordo, Michael D. in Capie, Forrest (ur.): *Monetary Regimes in Transition*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, str. 68-85.
- Redish, Angela: *The persistence o bimetallism in nineteenth-century France*, *Economic History Review*, 1995, št. 4, str. 717-736.
- Reis, Jamie: *The Gold Standard in Portugal, 1854-91*, V: Aceña, Pablo Martin in Reis, Jaime (ur.): *Monetary Standards in the Periphery. Paper, Silver and Gold, 1854-1933*, Houndmills-London: Macmillan Press, 2000, str. 69-111.
- Reti, Steven: *Silver and Gold. The Political Economy of International Monetary Conferences, 1867-1892*, Westport- London: Greenwood Press, 1998.
- Ribnikar, Ivan: *Denarni sistem in denarna teorija, I. del: Denarni sistem*, Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1995.
- Riedl, Richard: *Die Währungsreform in Österreich-Ungarn, Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*, 1904, str. 617-650, 1013-1051.
- Rist, Charles: *Geschichte der Geld- und Kredittheorien von John Law bis heute*, Bern: Verlag A.Francke, 1947.
- Rittmann, Herbert: *Deutsche Geldgeschichte 1484-1914*, München: Battenberg, 1975.

- Rosenberg, Hans: *Grosse Depression und Bismarckzeit. Wirtschaftsablauf, Gesellschaft und Politik in Mitteleuropa*, Berlin: Walter de Gruyter, 1967.
- Rudolph, Richard L.: *Banking and Industrialization in Austria-Hungary. The role of banks in the industrialization of the Czech Crownlands, 1873-1914*, Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
- Rumpler, Helmut: *Der Kampf um die Kontrolle der österreichischen Staatsfinanzen 1859/60. Ein Beitrag zur Geschichte des parlamentarischen Budgetrechts*, V: Ritter, Gerhard A. (ur.): *Gesellschaft, Parlament und Regierung. Zur Geschichte des Parlamentarismus in Deutschland*, Düsseldorf: Droste Verlag, 1974, str. 165-188.
- Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgemonarchie, Österreichische Geschichte 1804-1914*, Wien: Ueberreuter, 1997.
- Russell, Henry B.: *International Monetary Conferences*, New York: Arno Press, 1974 [1898].
- Rybinski, Helga: *Der Grundsatz des Haushaltsgleichgewichts in historischer und dogmenschichtlicher Sicht*, Inaugural - Dissertation, Berlin, 1964.
- Samuelson, Paul A. in Nordhaus, William D.: *Ekonomija*, Zagreb: MATE, 1992.
- Sandgruber, Roman: *Lebensstandard und wirtschaftliche Entwicklung im Österreichischen Neoabsolutismus (1848-1859)*, V: Knittler, Herbert (ur.): *Wirtschafts- und sozialhistorische Beiträge. Festschrift für Alfred Hoffmann zum 75. Geburtstag*, Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1979, str. 372-394.
- Sandgruber, Roman: *Ökonomie und Politik. Österreichische Wirtschaftsgeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Wien: Ueberreuter, 1995.
- Sargent, Thomas J. in Velde, François R.: *The Big Problem of Small Change*, Princeton-Oxford: Princeton University Press, 2002.
- Saul, S. B.: *The Myth of the Great Depression, 1873-1896*, London-Melbourne-Toronto-New York: MacMillan in St Martin's Press, 1969.
- Sausse, George G.: *Novac, bankarstvo i ekonomska aktivnost*, Beograd: Naučna knjiga, 1972.
- Schäffle, Albert Eberhard Friedrich: *Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft*, Tübingen: Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, 1867.
- Schäffle, Albert: *Die deutsche Münzkonvention vom 24. Januar 1857 volkswirtschaftlich und politisch betrachtet*, *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 1857, str. 92-141, 264-327.
- Schäffle, Albert: *Die Wiederherstellung der Metall-Valuta in Oesterreich*, V: Schäffle, Albert: *Gesammelte Aufsätze, 2. del*, Tübingen: Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, 1886 [1882], str. 1-22.
- Schäffle, Albert: *Für internationale Doppelwährung*, Tübingen: Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, 1881.
- Schey, Josef: *Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für das Kaisertum Österreich*, Wien: Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1916.
- Schlesinger, Josef: *Zum Ausgleich mit Ungarn. Verstaatlichung des Geldwesens in Oesterreich durch das Volksgeld*, Wien: samozaložba, 1898.
- Schmid-Dasatiel, Friedrich: *Finanzverwaltung und Notenbank im alten Österreich*, V: Stolper, Gustav (ur.): *Deutsch-Österreich. Neue Beiträge über seine wirtschaftlichen Verhältnisse*, München-Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1921, str. 55-98.
- Schmölders, Gunter: *Geschichte der Volkswirtschaftslehre*, Rowohlt, Hamburg, 1962.

- Schmoller, Gustav: *Grundriß der allgemeinen Volkswirtschaftslehre, 2. del*, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1904.
- Schneider, Konrad: Die Prägung von Handelspiastern in Hamburg und der Silberüberschuß nach Einführung der Reichswährung 1873, *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 1981, št. 3, str. 372-383.
- Schremmer, Eckart in Streb, Jochen: Revolution oder Evolution? Der Übergang von den feudalen Münzgeldsystem zu den Papiergeldsystem des 20. Jahrhunderts, *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 1999, št. 4, str. 457-476.
- Schroeder, Paul W.: *Austria, Great Britain, and the Crimean War. The Destruction of the European Concert*, Ithaca-London: Cornell University Press, 1972.
- Schultz, Bruno: *Kleine deutsche Geldgeschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*, Berlin: Dunker & Humblot, 1976.
- Schumpeter, Joseph A.: *Das Wesen des Geldes*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1970.
- Schumpeter, Joseph A.: *Povijest ekonomske analize, 2 knjigi*, Zagreb: Informator, 1975.
- Schwarzer, Oskar: Goldwährungssysteme und internationaler Zahlungsverkehr zwischen 1870 und 1914, V: Schremmer, Eckart (ur.): *Geld und Währung von 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1993, str. 191-227.
- Seeger, Manfred: *Die Politik der Reichsbank von 1876-1914 im Lichte der Spielregeln der Goldwährung*, Berlin: Duncker & Humblot, 1968.
- Sienčnik, Luka: *Koroški Slovenci v boju za svojo šolo*, Maribor: Obzorja in Drava, 1984.
- Skedl, Arthur (ur.): *Der politische Nachlaß des Grafen Eduard Taaffe*, Wien-Berlin-Leipzig-München: Rikola Verlag, 1922.
- Slapnicka, Helmut: Die Stellungnahme des Deutschtums der Sudetenländer zum »Historischen Staatsrecht«, *Zeitschrift für Ostforschung*, 1959, št. 1, str. 15-41.
- Slovenski biografski leksikon*, Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925-91.
- Sombart, Werner: *Die deutsche Volkswirtschaft im Neunzehnten Jahrhundert*, Berlin: Georg Bondi, 1903.
- Sperber, Jonathan: *The European Revolutions, 1848-1851*, Cambridge-New York-Melbourne: Cambridge University Press, 1994.
- Spitzmüller, Alexander: Die österreichisch-ungarische Währungsreform, *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 1902, str. 337-393, 496-559.
- Sprenger, Bernd: *Das Geld der Deutschen. Geldgeschichte Deutschlands von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Paderborn-München-Wien-Zürich: Ferdinand Schöningh, 1995.
- Sprenger, Bernd: Harmonisierungsbestrebungen im Geldwesen der deutschen Staaten zwischen Wiener Kongreß und Reichsgründung, V: Schremmer, Eckart (ur.): *Geld und Währung vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1993, str. 120-142.
- Sprenger, Bernd: *Währungswesen und Währungspolitik in Deutschland von 1834 bis 1875*, Köln: Forschungsinstitut für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 1981.
- Springer, Anton: *Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden 1809, 2. del*, Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1865.
- Stariha, Gorazd: Celje in krimska vojna, V: Počivavšek, Marija (ur.): *Iz zgodovine Celja: 1848-1918*, Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 1998, str. 73-85.

- Stavenhagen, Gerhard: *Geschichte der Wirtschaftstheorie*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1969.
- Steiner, Friedrich: *Die Währungsgesetzgebung der Sukzessionsstaaten Österreich-Ungarn. Eine Sammlung einschlägiger Gesetze, Verordnungen und behördlicher Verfügungen von 1892 bis 1920*, Wien: Verband österreichischer Banken und Bankiers, 1921.
- Stenographische Protocolle über die vom 8. bis 17. März 1892 abgehaltenen Sitzungen der nach Wien einberufenen Währungs-Enquete-Commission, Wien: Hof- und St. Druck., 1892.
- Stergar, Rok: „Vojski prijazen in zaželen garnizon«. Ljubljanski častniki med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999.
- Stölzl, Christoph: *Die Ära Bach in Böhmen. Sozialgeschichtliche Studien zum Neoabsolutismus 1849-1859*, München-Wien: R. Oldenbourg, 1971.
- Stourzh, Gerald: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreich 1848-1918*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985.
- Stourzh, Gerald: *Die Gleichberechtigung der Volksstämme als Verfassungsprinzip 1848-1918*, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, 3. knjiga: Die Völker des Reiches, 2. del*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980, str. 975-1206.
- Suess, Eduard: *Die Zukunft des Goldes*, Wien: Wilhelm Braumuller, 1877.
- Suess, Eduard: *Die Zukunft des Silbers*, Wien-Leipzig: Wilhelm Braumuller, 1892.
- Sundhaussen, Holm: *Historische Statistik Serbiens 1834-1914. Mit europäischen Vergleichsdaten*, München: R. Oldenbourg Verlag, 1989.
- Sutter, Berthold: *Die Ausgleichverhandlungen zwischen Österreich und Ungarn 1867-1918*, V: Mayer, Theodor (ur.): *Der österreichisch-ungarische Ausgleich von 1867. Seine Grundlagen und Auswirkungen*, München: Verlag R. Oldenbourg, 1968, str. 71-111.
- Sutter, Berthold: *Die Ausgleichverhandlungen zwischen Österreich und Ungarn 1867-1918*, *Südostdeutsches Archiv*, 1968, str. 71-111.
- Sutter, Berthold: *Die Badenischen Sprachenverordnungen von 1897, ihre Genesis und ihre Auswirkungen vornehmlich auf die innerösterreichischen Alpenländer*, Graz-Köln: Böuhlau Verlag, 1960.
- Sutter, Berthold: *Die politische und rechtliche Stellung der Deutschen in Österreich 1848 bis 1918*, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, 3. knjiga: Die Völker des Reiches, 1. del*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft, 1980, str. 154-339.
- Szczepanowski, Stanislav: *Bericht des Valutaausschusses über die Gesetzentwürfe betreffend die Regelung der Valuta und die Convertirung einiger Kategorien der Staatsschuld*, V: *Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes*, XI. Session, 1892, št. 419, str. 1-32.
- Šorn, Jože: *Obdobje grosističnih tvrdk (1820-1870)*, *Kronika*, 1964, str. 17-37.
- Šorn, Jože: *Rudarji v naših premogovnikih ob koncu fevdalnega družbenega sistema, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1963, št. 1-2, str. 79-93.
- Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem*, Maribor: Založba Obzorja, 1984.
- Šuklje, Fran: *Iz mojih spominov, 1. del*, Ljubljana: Slovenska matica, 1988.
- Šumrada, Janez: *Gospodarjenje neke slovenske družine konec 19. in v začetku 20. stoletja*, *Zgodovinski časopis*, 1984, št. 3, str. 171-177.

- Tattara, Giuseppe: Was Italy Ever on Gold?, V: Aceña, Pablo Martín in Reis, Jaime (ur.): *Monetary Standards in the Periphery. Paper, Silver and Gold, 1854-1933*, Houndmills-London: Macmillan Press, 2000, str. 18-68.
- Taylor, A. J. P.: *Habsburška monarhija 1809-1918*, Zagreb: Znanje, 1990.
- Tessner, Magnus: *Der Außenhandel Österreich-Ungarns von 1867 bis 1913*, Köln: Müller Botermann Verlag, 1989.
- Theurl, Theresia: *Eine gemeinsame Währung für Europa. 12 Lehren aus der Geschichte*, Innsbruck: Österreichischer Studien Verlag, 1992.
- Timberlake, Richard H.: The Significance of Unaccounted Currencies, *Journal of Economic History*, 1981, št. 4, str. 853-866.
- Tomlinson, B. R.: Exchange Depreciation and Economic Development: India and the Silver Standard, 1872-1893, V: Fischer, Wolfram in McInnis, R. Marvin in Schneider, Jürgen (ur.): *The Emergence of a World Economy 1500-1914, 2. del: 1850-1914*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1986, str. 413-427.
- Tremel, Ferdinand: *Wirtschafts- und Sozialgeschichte Österreichs*, Wien: Franz Deuticke, 1969.
- Ude, Lojze: Zgodovina slovenskega pouka na koroških osnovnih šolah od leta 1869 do danes, V: *Osnovna šola na Slovenskem*, Slovenski šolski muzej, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 171-234.
- Uprašanja in odgovori o uravnavi vrednote*, Gorica: Seitz, 1892.
- Urban, Otto: Die tschechische Frage um 1900, *Österreichische Osthefte*, 1990, št. 3, str. 427-438.
- Urban, Otto: *Die tschechische Gesellschaft 1848 bis 1918*, Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 1994.
- Urfus, Valentin: Die Wuchergesetzgebung in Österreich zwischen Josephinismus und Liberalismus, V: Grass, Nikolaus in Ogris, Werner (ur.): *Festschrift Hans Lentze zum 60. Geburtstag*, Innsbruck-München, 1969, str. 575-585.
- Valenčič, Vlado: Ljubljanska trgovina od začetka 18. stoletja do srede 19. stoletja, Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1981.
- Valenčič, Vlado: *Židje v preteklosti Ljubljane*, Ljubljana: Park, 1992.
- Valenčič, Vlado: *Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1977.
- Verhovc, J.: *Nova mera in vaga, Koledar Družbe sv. Mohorja*, 1873.
- Vilar, Pierre: *Zlato i novac u povijesti 1450-1920*, Beograd: Nolit, 1990.
- Vilfan, Sergij: Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero, *Zgodovinski časopis*, 1954, št. 1-4, str. 27-86.
- Vomáčková, Vera: Österreich und der deutsche Zollverein, *Historica*, 1963, str. 109-146.
- Vošnjak, [Josip]: Socijalni problem in kmetski stan, *Letopis Matice slovenske*, 1886, str. 1-93.
- Vošnjak, Josip: *Spomini*, Ljubljana: Slovenska matica, 1982.
- Wagner, Adolph: *Die Geld- und Credittheorie der Peel'schen Bankacte*, Wien: Wilhelm Braumüller, 1862.
- Wagner, Adolph: *Die Ordnung des österreichischen Staatshaushaltes*, Wien: Verlag Christian Brandstätter, 1984 [1863].
- Waldenegg; Georg Christoph Berger: *Mit vereinten Kräften! Zum Verhältnis von Herrschaftspraxis und Systemkonsolidierung im Neoabsolutismus am Beispiel der Nationalanleihe von 1854*, Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 2002.

- Walter, Friedrich (ur.): *Aus dem Nachlass des Freiherrn Carl Friedrich Kübeck von Kübau. Tagebücher, Briefe, Aktenstücke (1841-1855)*, Graz-Köln: Verlag Hermann Böhlau, 1960.
- Walter, Friedrich: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500-1955*, Wien-Köln-Graz: Verlag Hermann Böhlau, 1972.
- Waltershausen, A. Sartorius: *Deutsche Wirtschaftsgeschichte 1815-1914*, Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1923.
- Weatherford, Jack: *The History of Money*, New York: Three Rivers Press, 1997.
- Wehler, Hans-Ulrich: *Deutsche Gesellschaftsgeschichte, 3. del: Von der »Deutschen Doppelrevolution« bis zum Beginn des Ersten Weltkrieges 1849-1914*, München: Verlag C. H. Beck, 1995.
- Weithmann, Michael W.: *Griechenland. Vom Frühmittelalter bis zur Gegenwart*, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1994.
- Whiteside, Andrew G.: *The Germans as an Integrative Force in Imperial Austria: the Dilemma of Dominance*, *Austrian History Yearbook*, 1967, št. 1, str. 157-200.
- Wieser, Friedrich von: *Die Währungsfrage und die Zukunft der österreichisch-ungarischen Valutareform*, Wien-Leipzig: F. Tempsky in G. Freytag, 1894.
- Wieser, Friedrich: *Die Wiederaufnahme der Barzahlungen in Österreich-Ungarn*, V: Hayek, Friedrich (ur.): *Gesammelte Abhandlungen von Friedrich von Wieser*, Tübingen: Verlag von J. C. B. Mohr, 1929 [1893], str. 253-277.
- Wilson, Ted: *Battles for the Standard. Bimetallism and the Spread of the Gold Standard in the Nineteenth Century*, Aldershot: Ashgate, 2000.
- Williams, Jonathan (ur.): *Money. A History*, London: British Museum Press, 1998.
- Willis, Henry Parker: *The Vienna Monetary Treaty of 1857*, *Journal of Political Economy*, 1896, str. 187-207.
- Winkel, Harald: *Die Entwicklung der Geldtheorie in der deutschen Nationalökonomie des 19. Jahrhunderts und die Gründung der Reichsbank*, V: Coing, Helmut in Wilhelm, Walter (ur.): *Wissenschaft und Kodifikation des Privatrechts im 19. Jahrhundert, V. Geld und Banken*, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1980, str. 1-26.
- Winter, Eduard: *Frühliberalismus in der Donaumonarchie. Religiöse, nationale und wissenschaftliche Strömungen von 1790-1968*, Berlin: Akademie Verlag, 1968.
- Wirth, Max: *Grundzüge der National-Ökonomie, 3. del: Handbuch des Bankwesens*, Köln: Verlag der M. Du mont-Schauberg'schen Buchhandlung, 1883.
- Wirth, Max: *Oesterreichs Wiedergeburt aus den Nachwehen der Krisis*, Wien: Verlag der G.J. Manz'schen Buchhandlung, 1876.
- Woinovich, Maria: *Philipp Freiherr von Krauß. Finanzminister im Jahr 1848*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 1961, str. 549-562.
- Wysocki, Josef: *Die Österreichisch-/ungarische Krone im Goldwährungsmechanismus*, V: Schremmer, Eckart (ur.): *Geld und Währung vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1993, str. 143-156.
- Wysocki, Josef: *Die österreichische Finanzpolitik*, V: Wandruszka, Adam in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, 1. knjiga: Die wirtschaftliche Entwicklung*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973, str. 222-309.

- Yeager, Leland B.: Fluctuating Exchange Rates in the Nineteen Century: The Experience of Austria and Russia, V: Mundell, Robert A. in Swoboda, Alexander K. (ur.): *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago, 1969, str. 61-89.
- Zelizer, Viviana A.: *The Social Meaning of Money. Pin money, paychecks, poor relief, and other currencies*, New York: Basic Books, 1994.
- Zgodovina Slovencev, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.
- Ziaukas, Tim: Baum's Wizard of Oz as gilded age public relations, *Public Relations Quarterly*, 1998, št. 3, str. 7-11.
- Zöllner, Erich in Schüssel, Therese: *Povijest Austrije*, Zagreb: Barbat, 1997.
- Zöllner, Erich: *Geschichte Österreichs. Von den Anfänge bis zur Gegenwart*, München: R. Oldenburg Verlag, 1974.
- Zöllner, Erich: The Germans as an Integrating and Disintegrating Force, *Austrian History Yearbook*, 1967, št. 1, str. 201-233.
- Zorn, Wolfgang (ur.): Das 19. und 20. Jahrhundert, V: Aubin, Hermann in Zorn, Wolfgang (ur.): *Handbuch der deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, 2. zvezek, Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1976.
- Zorn, Wolfgang: Die wirtschaftliche Integration Kleindeutschlands in den 1860er Jahren und die Reichsgründung, *Historische Zeitschrift*, 1973, str. 304-334.
- Zuckerkindl, Robert: Das neue Privilegium der Oesterreichisch-ungarischen Bank, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 1913, str. 289-328.
- Zwitter, Fran: Slovenski politični preporod XIX. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike, *Zgodovinski časopis*, 1965, str. 75-153.

IN ANTICIPATION OF A STABLE MONETARY SYSTEM

The financial conditions in Slovenia in the 19th century

The author describes the financial conditions in Slovenia in the 19th century, beginning with the attitude of the population towards the various kinds of currency and the changing value of each. In the 19th century, most of the population's attention in monetary dealings was devoted above all to the practical aspect of the values and exchange rates for the various types of currencies. In this, Gresham's Law also came into play, which, in its most abbreviated form, states: "Bad money drives out good". This is why the different kinds of coinage and the various kinds of paper money belonging to the same monetary system - despite the fact that they had the same denominational value - could have different market values, giving rise to various anomalies within the existing monetary system. As some kinds of money were undervalued, while others were not in circulation enough (leading to their devaluation) people inevitably encountered all sorts of difficulties in their daily monetary transactions. Under such conditions, the population yearned for a stable monetary system and expected of the state that it would grant their wishes as soon as possible.

In the Habsburg monarchy the silver-based convention currency was in circulation already in 1753. After 1816, the paper money issued by the Austrian National Bank was still in circulation as legal tender and exchangeable for silver. The majority of the paper notes issued had coverage in the state's debts to the bank. Yet the state's chronic fiscal difficulties continued to undermine the stability of the paper money well into the second half of the 1860's and through this, also the stability of the entire monetary system. For this reason, the state's monetary policy was closely connected to its fiscal policy at this time, while certain political events tended to have fatal consequences for the latter.

The revolution of 1848-1849, the armed neutrality during the Crimean War, the war with Piedmont and France in 1859 and the war with Prussia and Italy in 1866 also caused serious financial crises. The way in which the people responded to these crises was quite similar in each case: whenever such conditions gave rise to unsound state finances, a wave of panic would sweep through the Viennese Stock Exchange already prior to the outbreak of the looming war or revolution, and would then spread throughout the entire province. Following the general run on all the banks and financial institutions, the people changed paper money for coins. Soon the silver coins were worth more than their nominal paper equivalents and when exchanging paper money for coins, it was necessary to pay a silver premium - silver agio. In order to avoid all its reserves of silver being depleted, the National Bank was forced to declare the paper notes inconvertible in 1848 and yet again in 1859. Resultantly, the paper

currency, which was of lower intrinsic value, began to drive the intrinsically more valuable coinage out of circulation, as people found it more lucrative to hoard or melt the coins, or to sell them abroad. With the rise of the premium on silver, the silver and later even the copper coinage began to disappear from circulation. Subsequently there was a growing shortage of coins. In straitened circumstances, people resorted to tearing up the paper notes into smaller pieces and/or to using emergency moneys. In response, the state began issuing silver coins, yet the dilution of the valuable metals in the currency soon decreased its value. Whenever this coinage also disappeared from circulation, it was substituted with paper small change. This, in its turn, drove the most of the remaining silver coinage out of circulation as well. At the same time, the state attempted to allay the lack of copper small change with repeated additional emissions of copper coins.

The main culprit for this ensuing lack of coins was the state itself, which considered the issue of paper money the only means available to it for covering the large expenditures incurred by its military operations. Not only was there an increase in the number of National Bank issued bank notes in circulation, but the state also began issuing its own paper currency. Since this state money was closely connected with the bank notes, the main precondition for the reform of the National Bank was the complete reform of the state money - while both these conditions had to be met before the paper money could be declared convertible. A reform of the Austrian monetary system was possible only if it were to be based on sound state finances. Yet since Austria proved incapable of financing its ambitious foreign policies, all efforts for reform eventually floundered.

The fiscal and monetary situation finally stabilized after 1866. At this time, both silver and copper coinage was in circulation along with the state money and bank notes. In the 1870's, however, the price of silver began to drop rapidly, decreasing the value of Austria-Hungary's silver-based currency. In 1878, parity was again established between the silver and the paper money and silver coins of undepleted intrinsic value appeared in circulation again. However, when the free coinage of silver was discontinued in the following year, Austria-Hungary had, in effect, switched to a paper currency.

Public attention in general at this time was focussed mainly on the dilemma of what kind of currency would best suit the needs of the Austro-Hungarian economy. Some advocated silver standard, while others were in favour of bimetallism; others still favoured a gold standard, and some wanted to maintain the paper currency that was in circulation at the time. When the Habsburg monarchy finally decided to adopt the gold standard the monetary system underwent another thorough reform. As in the case of the currency reform of 1858, when Austria had changed to the Austrian currency, the population also found it

difficult to get used to the new currency this time around. From an economic point of view, the currency reform had been very successful. Although the paper money was never formally pronounced convertible with gold, the fluctuations in the exchange rate of the new gold-based currency remained within the gold points. Nor did the new gold coins disappear from circulation. With this, the long-awaited wish of the great majority of the population for a stable monetary system was finally fulfilled.

Izid knjige so omogočili:

Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije

 Banka Koper